നമോ തസ്സ ഭഗവതോ അരഹതോ സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ

വിസുദ്ധിമഗ്ഗോ

(ദുതിയോ ഭാഗോ)

൧൨. ഇദ്ധിവിധനിദ്ദേസോ

അഭിഞ്ഞാകഥാ

൩൬൫. ഇദാനി യാസം ലോകികാഭിഞ്ഞാനം വസേന അയം സമാധിഭാവനാ അഭിഞ്ഞാനിസംസാതി വുത്താ, താ അഭിഞ്ഞാ സമ്പാദേതും യസ്മാ പഥവീകസിണാദീസു അധിഗതചതുത്ഥജ്ഝാനേന യോഗിനാ യോഗോ കാതബ്ബോ. ഏവഞ്ഹിസ്സ സാ സമാധിഭാവനാ അധിഗതാനിസംസാ ചേവ ഭവിസ്സതി ഥിരതരാ ച, സോ അധിഗതാനിസംസായ ഥിരതരായ സമാധിഭാവനായ സമന്നാഗതോ സുഖേനേവ പഞ്ഞാഭാവനം സമ്പാദേസ്സതി. തസ്മാ അഭിഞ്ഞാകഥം താവ ആരഭിസ്സാമ.

ഭഗവതാ ഹി അധിഗതചതുത്ഥജ്ഝാനസമാധീനം കുലപുത്താനം സമാധിഭാവനാനിസംസദസ്സനത്ഥഞ്ചേവ ഉത്തരുത്തരി പണീതപണീതധമ്മദേസനത്ഥഞ്ച ''സോ ഏവം സമാഹിതേ ചിത്തേ പരിസുദ്ധേ പരിയോദാതേ അനങ്ഗണേ വിഗതൂപക്കിലേസേ മുദുഭൂതേ കമ്മനിയേ ഠിതേ ആനേഞ്ജപ്പത്തേ ഇദ്ധിവിധായ ചിത്തം അഭിനീഹരതി അഭിനിന്നാമേതി. സോ അനേകവിഹിതം ഇദ്ധിവിധം പച്ചനുഭോതി ഏകോപി ഹുത്വാ ബഹുധാ ഹോതീ''തിആദിനാ (ദീ॰ നി॰ ൧.൨൩൮) നയേന ഇദ്ധിവിധം, ദിബ്ബസോതധാതുഞാണം, ചേതോപരിയഞാണം, പുബ്ബേനിവാസാനുസ്സതിഞാണം, സത്താനം ചുതൂപപാതേ ഞാണന്തി പഞ്ച ലോകികാഭിഞ്ഞാ വുത്താ.

തത്ഥ ഏകോപി ഹുത്വാ ബഹുധാ ഹോതീതിആദികം ഇദ്ധിവികുബ്ബനം കാതുകാമേന ആദികമ്മികേന യോഗിനാ ഓദാതകസിണപരിയന്തേസു അട്ഠസു കസിണേസു അട്ഠ അട്ഠ സമാപത്തിയോ നിബ്ബത്തേത്വാ -

കസിണാനുലോമതോ, കസിണപടിലോമതോ, കസിണാനുലോമപടിലോമതോ, ഝാനാനുലോമതോ, ഝാനപടിലോമതോ, ഝാനാനുലോമപടിലോമതോ, ഝാനുക്കന്തികതോ, കസിണുക്കന്തികതോ, ഝാനകസിണുക്കന്തികതോ, അങ്ഗസങ്കന്തിതോ, ആരമ്മണസങ്കന്തിതോ, അങ്ഗാരമ്മണസങ്കന്തിതോ, അങ്ഗവവത്ഥാപനതോ, ആരമ്മണവവത്ഥാപനതോതി.

ഇമേഹി ചുദ്ദസഹി ആകാരേഹി ചിത്തം പരിദമേതബ്ബം.

൩൬൬. കതമം പനേത്ഥ കസിണാനുലോമം...പേ॰... കതമം ആരമ്മണവവത്ഥാപനന്തി. ഇധ ഭിക്ഖു പഥവീകസിണേ ഝാനം സമാപജ്ജതി, തതോ ആപോകസിണേതി ഏവം പടിപാടിയാ അട്ഠസു കസിണേസു സതക്ഖത്തുമ്പി സഹസ്സക്ഖത്തുമ്പി സമാപജ്ജതി, ഇദം **കസിണാനുലോമം** നാമ.

ഓദാതകസിണതോ പന പട്ഠായ തഥേവ പടിലോമക്കമേന സമാപജ്ജനം **കസിണപടിലോമം** നാമ.

പഥവീകസിണതോ പട്ഠായ യാവ ഓദാതകസിണം, ഓദാതകസിണതോപി പട്ഠായ യാവ പഥവീകസിണന്തി ഏവം അനുലോമപടിലോമവസേന പുനപ്പുനം സമാപജ്ജനം **കസിണാനുലോമപടിലോമം** നാമ.

പഠമജ്ഝാനതോ പന പട്ഠായ പടിപാടിയാ യാവ നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനം, താവ പുനപ്പുനം സമാപജ്ജനം **ഝാനാനുലോമം** നാമ.

നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനതോ പട്ഠായ യാവ പഠമജ്ഝാനം, താവ പുനപ്പുനം സമാപജ്ജനം **ഝാനപടിലോമം** നാമ.

പഠമജ്ഝാനതോ പട്ഠായ യാവ നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനം, നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനതോ പട്ഠായ യാവ പഠമജ്ഝാനന്തി ഏവം അനുലോമപടിലോമവസേന പുനപ്പുനം സമാപജ്ജനം **ഝാനാനുലോമപടിലോമം** നാമ.

പഥവീകസിണേ പന പഠമം ഝാനം സമാപജ്ജിത്വാ തത്ഥേവ തതിയം സമാപജ്ജതി, തതോ തദേവ ഉഗ്ഘാടേത്വാ ആകാസാനഞ്ചായതനം, തതോ ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനന്തി ഏവം കസിണം അനുക്കമിത്വാ ഝാനസ്സേവ ഏകന്തരികഭാവേന ഉക്കമനം **ഝാനുക്കന്തികം** നാമ. ഏവം ആപോകസിണാദിമൂലികാപി യോജനാ കാതബ്ബാ.

പഥവീകസിണേ പഠമം ഝാനം സമാപജ്ജിത്വാ പുന തദേവ തേജോകസിണേ, തതോ നീലകസിണേ, തതോ ലോഹിതകസിണേതി ഇമിനാ നയേന ഝാനം അനുക്കമിത്വാ കസിണസ്സേവ ഏകന്തരികഭാവേന ഉക്കമനം **കസിണുക്കന്തികം** നാമ.

പഥവീകസിണേ പഠമം ഝാനം സമാപജ്ജിത്വാ തതോ തേജോകസിണേ തതിയം, നീലകസിണം ഉഗ്ഘാടേത്വാ ആകാസാനഞ്ചായതനം, ലോഹിതകസിണതോ ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനന്തി ഇമിനാ നയേന ഝാനസ്സ ചേവ കസിണസ്സ ച ഉക്കമനം **ഝാനകസിണുക്കന്തികം** നാമ.

പഥവീകസിണേ പന പഠമം ഝാനം സമാപജ്ജിത്വാ തത്ഥേവ ഇതരേസമ്പി സമാപജ്ജനം **അങ്ഗസങ്കന്തികം** നാമ.

പഥവീകസിണേ പഠമം ഝാനം സമാപജ്ജിത്വാ തദേവ ആപോകസിണേ...പേ॰... തദേവ ഓദാതകസിണേതി ഏവം സബ്ബകസിണേസു ഏകസ്സേവ ഝാനസ്സ സമാപജ്ജനം **ആരമ്മണസങ്കന്തികം** നാമ.

പഥവീകസിണേ പഠമം ഝാനം സമാപജ്ജിത്വാ ആപോകസിണേ ദുതിയം, തേജോകസിണേ തതിയം, വായോകസിണേ ചതുത്ഥം, നീലകസിണം ഉഗ്ഘാടേത്വാ ആകാസാനഞ്ചായതനം, പീതകസിണതോ വിഞ്ഞാണഞ്ചായതനം , ലോഹിതകസിണതോ ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനം, ഓദാതകസിണതോ നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനന്തി ഏവം ഏകന്തരികവസേന അങ്ഗാനഞ്ച ആരമ്മണാനഞ്ച സങ്കമനം **അങ്ഗാരമ്മണസങ്കന്തികം** നാമ.

പഠമം ഝാനം പന പഞ്ചങ്ഗികന്തി വവത്ഥപേത്വാ ദുതിയം തിവങ്ഗികം, തതിയം ദുവങ്ഗികം, തഥാ ചതുത്ഥം ആകാസാനഞ്ചായതനം...പേ॰... നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനന്തി ഏവം ഝാനങ്ഗമത്തസ്സേവ വവത്ഥാപനം **അങ്ഗവവത്ഥാപനം** നാമ.

തഥാ ഇദം പഥവീകസിണന്തി വവത്ഥപേത്വാ ഇദം ആപോകസിണം...പേ॰... ഇദം ഓദാതകസിണന്തി ഏവം ആരമ്മണമത്തസ്സേവ വവത്ഥാപനം **ആരമ്മണവവത്ഥാപനം** നാമ . അങ്ഗാരമ്മണവവത്ഥാപനമ്പി ഏകേ ഇച്ഛന്തി. അട്ഠകഥാസു പന അനാഗതത്താ അദ്ധാ തം ഭാവനാമുഖം ന ഹോതി.

൩൬൭. ഇമേഹി പന ചുദ്ദസഹി ആകാരേഹി ചിത്തം അപരിദമേത്വാ പുബ്ബേ അഭാവിതഭാവനോ ആദികമ്മികോ യോഗാവചരോ ഇദ്ധിവികുബ്ബനം സമ്പാദേസ്സതീതി നേതം ഠാനം വിജ്ജതി. ആദികമ്മികസ്സ ഹി കസിണപരികമ്മമ്പി ഭാരോ, സതേസു സഹസ്സേസു വാ ഏകോവ സക്കോതി. കതകസിണപരികമ്മസ്സ നിമിത്തുപ്പാദനം ഭാരോ, സതേസു സഹസ്സേസു വാ ഏകോവ സക്കോതി. ഉപ്പന്നേ നിമിത്തേ തം വഡ്ഢേത്വാ അപ്പനാധിഗമോ ഭാരോ, സതേസു സഹസ്സേസു വാ ഏകോവ സക്കോതി. അധിഗതപ്പനസ്സ ചുദ്ദസഹാകാരേഹി ചിത്തപരിദമനം ഭാരോ, സതേസു സഹസ്സേസു വാ ഏകോവ സക്കോതി. ചുദ്ദസഹാകാരേഹി പരിദമിതചിത്തസ്സാപി ഇദ്ധിവികുബ്ബനം നാമ ഭാരോ, സതേസു സഹസ്സേസു വാ ഏകോവ സക്കോതി. വികുബ്ബനപ്പത്തസ്സാപി ഖിപ്പനിസന്തിഭാവോ നാമ ഭാരോ, സതേസു സഹസ്സേസു വാ ഏകോവ ഖിപ്പനിസന്തീ ഹോതി. ഥേരമ്ബത്ഥലേ മഹാരോഹണഗുത്തത്ഥേരസ്സ ഗിലാനുപട്ഠാനം ആഗതേസു തിംസമത്തേസു ഇദ്ധിമന്തസഹസ്സേസു ഉപസമ്പദായ അട്ഠവസ്സികോ രക്ഖിതത്ഥേരോ വിയ. തസ്സാനുഭാവോ പഥവീകസിണനിദ്ദേസേ (വിസുദ്ധി॰ ൧.൭൫ ആദയോ) വുത്തോയേവ. തം പനസ്സാനുഭാവം ദിസ്വാ ഥേരോ ആഹ "ആവുസോ, സചേ രക്ഖിതോ നാഭവിസ്സ സബ്ബേ ഗരഹപ്പത്താ അസ്സാമ 'നാഗരാജാനം രക്ഖിതും

നാസക്ഖിംസൂ’തി. തസ്മാ അത്തനാ ഗഹേത്വാ വിചരിതബ്ബം ആവുധം നാമ മലം സോധേത്വാവ ഗഹേത്വാ വിചരിതും വട്ടതീ”തി. തേ ഥേരസ്സ ഓവാദേ ഠത്വാ തിംസസഹസ്സാപി ഭിക്ഖൂ ഖിപ്പനിസന്തിനോ അഹേസും.

ഖിപ്പനിസന്തിയാപി ച സതി പരസ്സ പതിട്ഠാഭാവോ ഭാരോ, സതേസു സഹസ്സേസു വാ ഏകോവ ഹോതി, ഗിരിഭണ്ഡവാഹനപൂജായ മാരേന അങ്ഗാരവസ്സേ പവത്തിതേ ആകാസേ പഥവിം മാപേത്വാ അങ്ഗാരവസ്സപരിത്താരകോ ഥേരോ വിയ.

ബലവപുബ്ബയോഗാനം പന ബുദ്ധപച്ചേകബുദ്ധഅഗ്ഗസാവകാദീനം വിനാപി ഇമിനാ വുത്തപ്പകാരേന ഭാവനാനുക്കമേന അരഹത്തപടിലാഭേനേവ ഇദഞ്ച ഇദ്ധിവികുബ്ബനം അഞ്ഞേ ച പടിസമ്ഭിദാദിഭേദാ ഗുണാ ഇജ്ഝന്തി. തസ്മാ യഥാ പിളന്ധനവികതിം കത്തുകാമോ സുവണ്ണകാരോ അഗ്ഗിധമനാദീഹി സുവണ്ണം മുദും കമ്മഞ്ഞം കത്വാവ കരോതി, യഥാ ച ഭാജനവികതിം കത്തുകാമോ കുമ്ഭകാരോ മത്തികം സുപരിമദ്ദിതം മുദും കത്വാ കരോതി, ഏവമേവ ആദികമ്മികേന ഇമേഹി ചുദ്ദസഹാകാരേഹി ചിത്തം പരിദമേത്വാ ഛന്ദസീസചിത്തസീസവീരിയസീസവീമംസാസീസസമാപജ്ജനവസേന ചേവ ആവജ്ജനാദിവസീഭാവവസേന ച മുദും കമ്മഞ്ഞം കത്വാ ഇദ്ധിവിധായ യോഗോ കരണീയോ. പുബ്ബഹേതുസമ്പന്നേന പന കസിണേസു ചതുത്ഥജ്ഝാനമത്തേ ചിണ്ണവസിനാപി കാതും വട്ടതി. യഥാ പനേത്ഥ യോഗോ കാതബ്ബോ, തം വിധിം ദസ്സേന്തോ ഭഗവാ “സോ ഏവം സമാഹിതേ ചിത്തേ”തിആദിമാഹ.

൩൬൯. തത്രായം പാളിനയാനുസാരേനേവ വിനിച്ഛയകഥാ. തത്ഥ **സോതി** സോ അധിഗതചതുത്ഥജ്ഝാനോ യോഗീ. **ഏവന്തി** ചതുത്ഥജ്ഝാനക്കമനിദസ്സനമേതം. ഇമിനാ പഠമജ്ഝാനാധിഗമാദിനാ കമേന ചതുത്ഥജ്ഝാനം പടിലഭിത്വാതി വുത്തം ഹോതി. **സമാഹിതേതി** ഇമിനാ ചതുത്ഥജ്ഝാനസമാധിനാ സമാഹിതേ. **ചിത്തേതി** രൂപാവചരചിത്തേ. **പരിസുദ്ധേ**തിആദീസു പന ഉപേക്ഖാസതിപാരിസുദ്ധിഭാവേന പരിസുദ്ധേ. പരിസുദ്ധത്തായേവ **പരിയോദാതേ,** പഭസ്സരേതി വുത്തം ഹോതി. സുഖാദീനം പച്ചയാനം ഘാതേന വിഹതരാഗാദിഅങ്ഗണത്താ **അനങ്ഗണേ**. അനങ്ഗണത്തായേവ **വിഗതൂപക്കിലേസേ**. അങ്ഗണേന ഹി തം ചിത്തം ഉപക്കിലിസ്സതി. സുഭാവിതത്താ **മുദുഭൂതേ,** വസീഭാവപ്പത്തേതി വുത്തം ഹോതി. വസേ വത്തമാനം ഹി ചിത്തം മുദുന്തി വുച്ചതി. മുദുത്തായേവ ച **കമ്മനിയേ,** കമ്മക്ഖമേ കമ്മയോഗ്ഗേതി വുത്തം ഹോതി. മുദും ഹി ചിത്തം കമ്മനിയം ഹോതി സുദന്തമിവ സുവണ്ണം, തഞ്ച ഉഭയമ്പി സുഭാവിതത്തായേവാതി. യഥാഹ “നാഹം, ഭിക്ഖവേ, അഞ്ഞം ഏകധമ്മമ്പി സമനുപസ്സാമി, യം ഏവം ഭാവിതം ബഹുലീകതം മുദുഞ്ച ഹോതി കമ്മനിയഞ്ച, യഥയിദം, ഭിക്ഖവേ, ചിത്ത”ന്തി (അം॰ നി॰ ൧.൨൨).

ഏതേസു പരിസുദ്ധഭാവാദീസു ഠിതത്താ **ഠിതേ**. ഠിതത്തായേവ **ആനേഞ്ജപ്പത്തേ,** അചലേ നിരിഞ്ജനേതി വുത്തം ഹോതി. മുദുകമ്മഞ്ഞഭാവേന വാ അത്തനോ വസേ ഠിതത്താ **ഠിതേ**. സദ്ധാദീഹി പരിഗ്ഗഹിതത്താ **ആനേഞ്ജപ്പത്തേ** . സദ്ധാപരിഗ്ഗഹിതം ഹി ചിത്തം അസ്സദ്ധിയേന ന ഇഞ്ജതി. വീരിയപരിഗ്ഗഹിതം കോസജ്ജേന ന ഇഞ്ജതി. സതിപരിഗ്ഗഹിതം പമാദേന ന ഇഞ്ജതി. സമാധിപരിഗ്ഗഹിതം ഉദ്ധച്ചേന ന ഇഞ്ജതി . പഞ്ഞാപരിഗ്ഗഹിതം അവിജ്ജായ ന ഇഞ്ജതി. ഓഭാസഗതം കിലേസന്ധകാരേന ന ഇഞ്ജതി. ഇമേഹി ഛഹി ധമ്മേഹി പരിഗ്ഗഹിതം ആനേഞ്ജപ്പത്തം ഹോതി. ഏവം അട്ഠങ്ഗസമന്നാഗതം ചിത്തം അഭിനീഹാരക്ഖമം ഹോതി അഭിഞ്ഞാസച്ഛികരണീയാനം ധമ്മാനം അഭിഞ്ഞാസച്ഛികിരിയായ.

അപരോ നയോ, ചതുത്ഥജ്ഝാനസമാധിനാ **സമാഹിതേ**. നീവരണദൂരഭാവേന **പരിസുദ്ധേ**. വിതക്കാദിസമതിക്കമേന **പരിയോദാതേ**. ഝാനപടിലാഭപച്ചയാനം ഇച്ഛാവചരാനം അഭാവേന **അനങ്ഗണേ**. അഭിജ്ഝാദീനം ചിത്തസ്സ ഉപക്കിലേസാനം വിഗമേന **വിഗതൂപക്കിലേസേ**. ഉഭയമ്പി ചേതം അനങ്ഗണസുത്തവത്ഥസുത്താനുസാരേന (മ॰ നി॰ ൧.൫൭ ആദയോ) വേദിതബ്ബം. വസിപ്പത്തിയാ **മുദുഭൂതേ**. ഇദ്ധിപാദഭാവൂപഗമേന **കമ്മനിയേ**. ഭാവനാപാരിപൂരിയാ പണീതഭാവൂപഗമേന **ഠിതേ ആനേഞ്ജപ്പത്തേ**. യഥാ ആനേഞ്ജപ്പത്തം ഹോതി, ഏവം ഠിതേതി അത്ഥോ. ഏവമ്പി അട്ഠങ്ഗസമന്നാഗതം ചിത്തം അഭിനീഹാരക്ഖമം ഹോതി അഭിഞ്ഞാസച്ഛികരണീയാനം ധമ്മാനം അഭിഞ്ഞാസച്ഛികിരിയായ പാദകം പദട്ഠാനഭൂതന്തി.

ദസഇദ്ധികഥാ

൩൯൯. **ഇദ്ധിവിധായ ചിത്തം അഭിനീഹരതി അഭിനിന്നാമേതീ**തി ഏത്ഥ ഇജ്ഝനട്ഠേന **ഇദ്ധി,** നിപ്ഫത്തിഅത്ഥേന പടിലാഭട്ഠേന ചാതി വുത്തം ഹോതി. യഞ്ഹി നിപ്ഫജ്ജതി പടിലബ്ഭതി ച, തം ഇജ്ഝതീതി വുച്ചതി. യഥാഹ "കാമം കാമയമാനസ്സ, തസ്സ ചേതം സമിജ്ഝതീ"തി (സു॰ നി॰ ൭൭൨). തഥാ "നേക്ഖമ്മം ഇജ്ഝതീതി ഇദ്ധി, പടിഹരതീതി പാടിഹാരിയം. അരഹത്തമഗ്ഗോ ഇജ്ഝതീതി ഇദ്ധി, പടിഹരതീതി പാടിഹാരിയ"ന്തി (പടി॰ മ॰ ൩.൩൨).

അപരോ നയോ, ഇജ്ഝനട്ഠേന ഇദ്ധി. ഉപായസമ്പദായേതമധിവചനം. ഉപായസമ്പദാ ഹി ഇജ്ഝതി അധിപ്പേതഫലപ്പസവനതോ. യഥാഹ - "അയം ഖോ ചിത്തോ ഗഹപതി സീലവാ കല്യാണധമ്മോ, സചേ പണിദഹിസ്സതി 'അനാഗതമദ്ധാനം രാജാ അസ്സം ചക്കവത്തീ'തി, തസ്സ ഖോ അയം ഇജ്ഝിസ്സതി സീലവതോ ചേതോപണിധി വിസുദ്ധത്താ"തി (സം॰ നി॰ ൪.൩൫൨).

അപരോ നയോ, ഏതായ സത്താ ഇജ്ഝന്തീതി ഇദ്ധി. **ഇജ്ഝന്തീ**തി ഇദ്ധാ വുദ്ധാ ഉക്കംസഗതാ ഹോന്തീതി വുത്തം ഹോതി. സാ ദസവിധാ. യഥാഹ **"കതി ഇദ്ധിയോ**തി ദസ ഇദ്ധിയോ". പുന ചപരം ആഹ "കതമാ ദസ ഇദ്ധിയോ ? അധിട്ഠാനാ ഇദ്ധി, വികുബ്ബനാ ഇദ്ധി, മനോമയാ ഇദ്ധി, ഞാണവിപ്ഫാരാ ഇദ്ധി, സമാധിവിപ്ഫാരാ ഇദ്ധി, അരിയാ ഇദ്ധി, കമ്മവിപാകജാ ഇദ്ധി, പുഞ്ഞവതോ ഇദ്ധി, വിജ്ജാമയാ ഇദ്ധി, തത്ഥ തത്ഥ സമ്മാപയോഗപച്ചയാ ഇജ്ഝനട്ഠേന ഇദ്ധീ"തി (പടി॰ മ॰ ൩.൯).

൩൭൦. തത്ഥ "പകതിയാ ഏകോ ബഹുകം ആവജ്ജതി. സതം വാ സഹസ്സം വാ സതസഹസ്സം വാ ആവജ്ജിത്വാ ഞാണേന അധിട്ഠാതി 'ബഹുകോ ഹോമീ'"തി (പടി॰ മ॰ ൩.൧൦) ഏവം വിഭജിത്വാ ദസ്സിതാ ഇദ്ധി അധിട്ഠാനവസേന നിപ്ഫന്നത്താ **അധിട്ഠാനാ ഇദ്ധി** നാമ.

൩൭൧. "സോ പകതിവണ്ണം വിജഹിത്വാ കുമാരകവണ്ണം വാ ദസ്സേതി നാഗവണ്ണം വാ... പേ॰... വിവിധമ്പി സേനാബ്യൂഹം ദസ്സേതീ"തി (പടി॰ മ॰ ൩.൧൩) ഏവം ആഗതാ ഇദ്ധി പകതിവണ്ണവിജഹനവികാരവസേന പവത്തത്താ **വികുബ്ബനാ ഇദ്ധി** നാമ.

൩൭൨. "ഇധ ഭിക്ഖു ഇമമ്ഹാ കായാ അഞ്ഞം കായം അഭിനിമ്മിനാതി രൂപിം മനോമയ"ന്തി (പടി॰ മ॰ ൩.൧൪) ഇമിനാ നയേന ആഗതാ ഇദ്ധി സരീരബ്ഭന്തരേ അഞ്ഞസ്സേവ മനോമയസ്സ സരീരസ്സ നിപ്ഫത്തിവസേന പവത്തത്താ **മനോമയാ ഇദ്ധി** നാമ.

൩൭൩. ഞാണുപ്പത്തിതോ പന പുബ്ബേ വാ പച്ഛാ വാ തംഖണേ വാ ഞാണാനുഭാവനിബ്ബത്തോ വിസേസോ **ഞാണവിപ്ഫാരാ ഇദ്ധി** നാമ. വുത്തഞ്ഹേതം - "അനിച്ചാനുപസ്സനായ നിച്ചസഞ്ഞായ പഹാനട്ഠോ ഇജ്ഝതീതി ഞാണവിപ്ഫാരാ ഇദ്ധി...പേ॰... അരഹത്തമഗ്ഗേന സബ്ബകിലേസാനം പഹാനട്ഠോ ഇജ്ഝതീതി ഞാണവിപ്ഫാരാ ഇദ്ധി. ആയസ്മതോ ബാക്കുലസ്സ ഞാണവിപ്ഫാരാ ഇദ്ധി. ആയസ്മതോ സംകിച്ചസ്സ ഞാണവിപ്ഫാരാ ഇദ്ധി. ആയസ്മതോ ഭൂതപാലസ്സ ഞാണവിപ്ഫാരാ ഇദ്ധീ"തി (പടി॰ മ॰ ൩.൧൫).

തത്ഥ **ആയസ്മാ ബാക്കുലോ** ദഹരോവ മങ്ഗലദിവസേ നദിയാ ന്ഹാപിയമാനോ ധാതിയാ പമാദേന സോതേ പതിതോ. തമേനം മച്ഛോ ഗിലിത്വാ ബാരാണസീതിത്ഥം അഗമാസി. തത്ര തം മച്ഛബന്ധോ ഗഹേത്വാ സേട്ഠിഭരിയായ വിക്കിണി. സാ മച്ഛേ സിനേഹം ഉപ്പാദേത്വാ അഹമേവ നം പചിസ്സാമീതി ഫാലേന്തീ മച്ഛകുച്ഛിയം സുവണ്ണബിമ്ബം വിയ ദാരകം ദിസ്വാ പുത്തോ മേ ലദ്ധോതി സോമനസ്സജാതാ അഹോസി. ഇതി മച്ഛകുച്ഛിയം അരോഗഭാവോ ആയസ്മതോ ബാക്കുലസ്സ പച്ഛിമഭവികസ്സ തേന അത്തഭാവേന പടിലഭിതബ്ബഅരഹത്തമഗ്ഗഞാണാനുഭാവേന നിബ്ബത്തത്താ ഞാണവിപ്ഫാരാ ഇദ്ധി നാമ. വത്ഥു പന വിത്ഥാരേന കഥേതബ്ബം.

സംകിച്ചത്ഥേരസ്സ പന ഗബ്ഭഗതസ്സേവ മാതാ കാലമകാസി. തസ്സാ ചിതകം ആരോപേത്വാ സൂലേഹി വിജ്ഝിത്വാ ഝാപിയമാനായ ദാരകോ സൂലകോടിയാ അക്ഖികൂടേ പഹാരം ലഭിത്വാ സദ്ദം അകാസി. തതോ ദാരകോ ജീവതീതി ഓതാരേത്വാ കുച്ഛിം ഫാലേത്വാ ദാരകം അയ്യികായ അദംസു. സോ തായ പടിജഗ്ഗിതോ വുദ്ധിമന്വായ പബ്ബജിത്വാ സഹ

പടിസമ്ഭിദാഹി അരഹത്തം പാപുണി. ഇതി വുത്തനയേനേവ ദാരുചിതകായ അരോഗഭാവോ ആയസ്മതോ സംകിച്ചസ്സ ഞാണവിപ്ഫാരാ ഇദ്ധി നാമ.

ഭൂതപാലദാരകസ്സ പന പിതാ രാജഗഹേ ദലിദ്ദമനുസ്സോ. സോ ദാരൂനം അത്ഥായ സകടേന അടവിം ഗന്ത്വാ ദാരുഭാരം കത്വാ സായം നഗരദ്വാരസമീപം പത്തോ. അഥസ്സ ഗോണാ യുഗം ഓസ്സജ്ജിത്വാ നഗരം പവിസിംസു. സോ സകടമൂലേ പുത്തകം നിസീദാപേത്വാ ഗോണാനം അനുപദം ഗച്ഛന്തോ നഗരമേവ പാവിസി. തസ്സ അനിക്ഖന്തസ്സേവ ദ്വാരം പിഹിതം. ദാരകസ്സ വാളയക്ഖാനുചരിതേപി ബഹിനഗരേ തിയാമരത്തിം അരോഗഭാവോ വുത്തനയേനേവ ഞാണവിപ്ഫാരാ ഇദ്ധി നാമ. വത്ഥു പന വിത്ഥാരേതബ്ബം.

൩൭൪. സമാധിതോ പുബ്ബേ വാ പച്ഛാ വാ തംഖണേ വാ സമഥാനുഭാവനിബ്ബത്തോ വിസേസോ **സമാധിവിപ്ഫാരാ ഇദ്ധി**. വുത്തഞ്ഹേതം ''പഠമജ്ഝാനേന നീവരണാനം പഹാനട്ഠോ ഇജ്ഝതീതി സമാധിവിപ്ഫാരാ ഇദ്ധി…പേ॰… നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനസമാപത്തിയാ ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനസഞ്ഞായ പഹാനട്ഠോ ഇജ്ഝതീതി സമാധിവിപ്ഫാരാ ഇദ്ധി. ആയസ്മതോ സാരിപുത്തസ്സ സമാധിവിപ്ഫാരാ ഇദ്ധി, ആയസ്മതോ സഞ്ജീവസ്സ, ആയസ്മതോ ഖാണുകോണ്ഡഞ്ഞസ്സ, ഉത്തരായ ഉപാസികായ, സാമാവതിയാ ഉപാസികായ സമാധിവിപ്ഫാരാ ഇദ്ധീ''തി (പടി॰ മ॰ ൩.൧൦).

തത്ഥ യദാ **ആയസ്മതോ സാരിപുത്തസ്സ** മഹാമോഗ്ഗല്ലാനത്ഥേരേന സദ്ധിം കപോതകന്ദരായം വിഹരതോ ജുണ്ഹായ രത്തിയാ നവോരോപിതേഹി കേസേഹി അജ്ഝോകാസേ നിസിന്നസ്സ ഏകോ ദുട്ഠയക്ഖോ സഹായകേന യക്ഖേന വാരിയമാനോപി സീസേ പഹാരമദാസി. യസ്സ മേഘസ്സ വിയ ഗജ്ജതോ സദ്ദോ അഹോസി. തദാ ഥേരോ തസ്സ പഹരണസമയേ സമാപത്തിം അപ്പേസി. അഥസ്സ തേന പഹാരേന ന കോചി ആബാധോ അഹോസി . അയം തസ്സായസ്മതോ സമാധിവിപ്ഫാരാ ഇദ്ധി. വത്ഥു പന ഉദാനേ (ഉദാ॰ ൩൪) ആഗതമേവ.

സഞ്ജീവത്ഥേരം പന നിരോധസമാപന്നം കാലകതോതി സല്ലക്ഖേത്വാ ഗോപാലകാദയോ തിണകട്ഠഗോമയാനി സങ്കഡ്ഢേത്വാ അഗ്ഗിം അദംസു. ഥേരസ്സ ചീവരേ അംസുമത്തമ്പി നജ്ഝായിത്ഥ. അയമസ്സ അനുപുബ്ബസമാപത്തിവസേന പവത്തസമഥാനുഭാവനിബ്ബത്തത്താ സമാധിവിപ്ഫാരാ ഇദ്ധി. വത്ഥു പന സുത്തേ (മ॰ നി॰ ൧.൫൦൭) ആഗതമേവ.

ഖാണുകോണ്ഡഞ്ഞത്ഥേരോ പന പകതിയാവ സമാപത്തിബഹുലോ. സോ അഞ്ഞതരസ്മിം അരഞ്ഞേ രത്തിം സമാപത്തിം അപ്പേത്വാ നിസീദി. പഞ്ചസതാ ചോരാ ഭണ്ഡകം ഥേനേത്വാ ഗച്ഛന്താ ''ഇദാനി അമ്ഹാകം അനുപഥം ആഗച്ഛന്താ നത്ഥീ''തി വിസ്സമിതുകാമാ ഭണ്ഡകം ഓരോപയമാനാ ''ഖാണുകോ അയ''ന്തി മഞ്ഞമാനാ ഥേരസ്സേവ ഉപരി സബ്ബഭണ്ഡകാനി ഠപേസും. തേസം വിസ്സമിത്വാ ഗച്ഛന്താനം പഠമം ഠപിതഭണ്ഡകസ്സ ഗഹണകാലേ കാലപരിച്ഛേദവസേന ഥേരോ വുട്ഠാസി. തേ ഥേരസ്സ ചലനാകാരം ദിസ്വാ ഭീതാ വിരവിംസു. ഥേരോ ''മാ ഭായിത്ഥ ഉപാസകാ, ഭിക്ഖു അഹ''ന്തി ആഹ. തേ ആഗന്ത്വാ വന്ദിത്വാ ഥേരഗതേന പസാദേന പബ്ബജിത്വാ സഹ പടിസമ്ഭിദാഹി അരഹത്തം പാപുണിംസു (ധ॰ പ॰ അട്ഠ॰ ൧.൧). അയമേത്ഥ പഞ്ചഹി ഭണ്ഡകസതേഹി അജ്ഝോത്ഥടസ്സ ഥേരസ്സ ആബാധാഭാവോ സമാധിവിപ്ഫാരാ ഇദ്ധി.

ഉത്തരാ പന ഉപാസികാ പുണ്ണസേട്ഠിസ്സ ധീതാ. തസ്സാ സിരിമാ നാമ ഗണികാ ഇസ്സാപകതാ തത്തതേലകടാഹം സീസേ ആസിഞ്ചി. ഉത്തരാ തംഖണഞ്ഞേവ മേത്തം സമാപജ്ജി. തേലം പോക്ഖരപത്തതോ ഉദകബിന്ദു വിയ വിവട്ടമാനം അഗമാസി. അയമസ്സാ സമാധിവിപ്ഫാരാ ഇദ്ധി. വത്ഥു പന വിത്ഥാരേതബ്ബം.

സാമാവതീ നാമ ഉദേനസ്സ രഞ്ഞോ അഗ്ഗമഹേസീ. മാഗണ്ഡിയബ്രാഹ്മണോ അത്തനോ ധീതായ അഗ്ഗമഹേസിട്ഠാനം പത്ഥയമാനോ തസ്സാ വീണായ ആസീവിസം പക്ഖിപാപേത്വാ രാജാനം ആഹ ''മഹാരാജ, സാമാവതീ തം മാരേതുകാമാ വീണായ ആസീവിസം ഗഹേത്വാ പരിഹരതീ''തി. രാജാ തം ദിസ്വാ കുപിതോ സാമാവതിം വധിസ്സാമീതി ധനും ആരോപേത്വാ വിസപീതം ഖുരപ്പം സന്നയ്ഹി. സാമാവതീ സപരിവാരാ രാജാനം മേത്തായ ഫരി. രാജാ നേവ സരം ഖിപിതും ന ഓരോപേതും സക്കോന്തോ വേധമാനോ അട്ഠാസി. തതോ നം ദേവീ ആഹ ''കിം, മഹാരാജ, കിലമസീ''തി? ''ആമ കിലമാമീ''തി. ''തേന ഹി ധനും ഓരോപേഹീ''തി. സരോ രഞ്ഞോ പാദമൂലേയേവ പതി. തതോ നം ദേവീ ''മഹാരാജ,

അപ്പദുട്ഠസ്സ നപ്പദുസ്സിതബ്ബ”ന്തി ഓവദി. ഇതി രഞ്ഞോ സരം മുഞ്ചിതും അവിസഹനഭാവോ സാമാവതിയാ ഉപാസികായ സമാധിവിപ്ഫാരാ ഇദ്ധീതി.

൩൭൫. പടിക്കൂലാദീസു അപ്പടിക്കൂലസഞ്ഞിവിഹാരാദികാ പന **അരിയാ ഇദ്ധി** നാമ. യഥാഹ - “കതമാ അരിയാ ഇദ്ധി? ഇധ - ഭിക്ഖു സചേ ആകങ്ഖതി ‘പടിക്കൂലേ അപ്പടിക്കൂലസഞ്ഞീ വിഹരേയ്യ’ന്തി, അപ്പടിക്കൂലസഞ്ഞീ തത്ഥ വിഹരതി...പേ॰... ഉപേക്ഖകോ തത്ഥ വിഹരതി സതോ സമ്പജാനോ”തി (പടി॰ മ॰ ൩.൧൭). അയഞ്ഹി ചേതോവസിപ്പത്താനം അരിയാനംയേവ സമ്ഭവതോ **അരിയാ ഇദ്ധീ**തി വുച്ചതി.

ഏതായ ഹി സമന്നാഗതോ ഖീണാസവോ ഭിക്ഖു പടിക്കൂലേ അനിട്ഠേ വത്ഥുസ്മിം മേത്താഫരണം വാ ധാതുമനസികാരം വാ കരോന്തോ അപ്പടിക്കൂലസഞ്ഞീ വിഹരതി. അപ്പടിക്കൂലേ ഇട്ഠേ വത്ഥുസ്മിം അസുഭഫരണം വാ അനിച്ചന്തി മനസികാരം വാ കരോന്തോ പടിക്കൂലസഞ്ഞീ വിഹരതി. തഥാ പടിക്കൂലാപടിക്കൂലേസു തദേവ മേത്താഫരണം വാ ധാതുമനസികാരം വാ കരോന്തോ അപ്പടിക്കൂലസഞ്ഞീ വിഹരതി. അപ്പടിക്കൂലപടിക്കൂലേസു ച തദേവ അസുഭഫരണം വാ അനിച്ചന്തി മനസികാരം വാ കരോന്തോ പടിക്കൂലസഞ്ഞീ വിഹരതി. ചക്ഖുനാ രൂപം ദിസ്വാ നേവ സുമനോ ഹോതീതിആദിനാ നയേന വുത്തം പന ഛളങ്ഗുപേക്ഖം പവത്തയമാനോ പടിക്കൂലേ ച അപ്പടിക്കൂലേ ച തദുഭയം അഭിനിവജ്ജിത്വാ ഉപേക്ഖകോ വിഹരതി സതോ സമ്പജാനോ. പടിസമ്ഭിദായഞ്ഹി “കഥം പടിക്കൂലേ അപ്പടിക്കൂലസഞ്ഞീ വിഹരതി? അനിട്ഠസ്മിം വത്ഥുസ്മിം മേത്തായ വാ ഫരതി ധാതുസോ വാ ഉപസംഹരതീ”തിആദിനാ (പടി॰ മ॰ ൩.൧൭) നയേന അയമേവ അത്ഥോ വിഭത്തോ. അയം ചേതോവസിപ്പത്താനം അരിയാനംയേവ സമ്ഭവതോ അരിയാ ഇദ്ധീതി വുച്ചതി.

൩൭൬. പക്ഖീആദീനം പന വേഹാസഗമനാദികാ **കമ്മവിപാകജാ ഇദ്ധി** നാമ. യഥാഹ - “കതമാ കമ്മവിപാകജാ ഇദ്ധി? സബ്ബേസം പക്ഖീനം സബ്ബേസം ദേവാനം ഏകച്ചാനം മനുസ്സാനം ഏകച്ചാനഞ്ച വിനിപാതികാനം അയം കമ്മവിപാകജാ ഇദ്ധീ”തി (പടി॰ മ॰ ൩.൧൮). ഏത്ഥ ഹി സബ്ബേസം പക്ഖീനം ഝാനം വാ വിപസ്സനം വാ വിനായേവ ആകാസേന ഗമനം. തഥാ സബ്ബേസം ദേവാനം പഠമകപ്പികാനഞ്ച ഏകച്ചാനം മനുസ്സാനം. തഥാ പിയങ്കരമാതാ (സം॰ നി॰ ൧.൨൪൦) യക്ഖിനീ ഉത്തരമാതാ ഫുസ്സമിത്താ ധമ്മഗുത്താതി ഏവമാദീനം ഏകച്ചാനം വിനിപാതികാനം ആകാസേന ഗമനം കമ്മവിപാകജാ ഇദ്ധീതി.

൩൭൭. ചക്കവത്തിആദീനം വേഹാസഗമനാദികാ പന **പുഞ്ഞവതോ ഇദ്ധി** നാമ. യഥാഹ “കതമാ പുഞ്ഞവതോ ഇദ്ധി? രാജാ ചക്കവത്തീ വേഹാസം ഗച്ഛതി സദ്ധിം ചതുരങ്ഗിനിയാ സേനായ അന്തമസോ അസ്സബന്ധഗോബന്ധപുരിസേ ഉപാദായ. ജോതികസ്സ ഗഹപതിസ്സ പുഞ്ഞവതോ ഇദ്ധി. ജടിലകസ്സ ഗഹപതിസ്സ പുഞ്ഞവതോ ഇദ്ധി. ഘോസിതസ്സ ഗഹപതിസ്സ പുഞ്ഞവതോ ഇദ്ധി. മേണ്ഡകസ്സ ഗഹപതിസ്സ പുഞ്ഞവതോ ഇദ്ധി. പഞ്ചന്നം മഹാപുഞ്ഞാനം പുഞ്ഞവതോ ഇദ്ധീ”തി. സങ്ഖേപതോ പന പരിപാകം ഗതേ പുഞ്ഞസമ്ഭാരേ ഇജ്ഝനകവിസേസോ പുഞ്ഞവതോ ഇദ്ധി.

ഏത്ഥ ച **ജോതികസ്സ** ഗഹപതിസ്സ പഥവിം ഭിന്ദിത്വാ മണിപാസാദോ ഉട്ഠഹി. ചതുസട്ഠി ച കപ്പരുക്ഖാതി അയമസ്സ പുഞ്ഞവതോ ഇദ്ധി. **ജടിലകസ്സ** അസീതിഹത്ഥോ സുവണ്ണപബ്ബതോ നിബ്ബത്തി. **ഘോസിതസ്സ** സത്തസു ഠാനേസു മാരണത്ഥായ ഉപക്കമേ കതേപി അരോഗഭാവോ പുഞ്ഞവതോ ഇദ്ധി. **മേണ്ഡകസ്സ** ഏകകരീസമത്തേ പദേസേ സത്തരതനമയാനം മേണ്ഡകാനം പാതുഭാവോ പുഞ്ഞവതോ ഇദ്ധി. പഞ്ച മഹാപുഞ്ഞാ നാമ മേണ്ഡകസേട്ഠി, തസ്സ ഭരിയാ ചന്ദപദുമസിരീ, പുത്തോ ധനഞ്ചയസേട്ഠി, സുണിസാ സുമനദേവീ, ദാസോ പുണ്ണോ നാമാതി. തേസു സേട്ഠിസ്സ സീസം ന്ഹാതസ്സ ആകാസം ഉല്ലോകനകാലേ അഡ്ഢതേളസകോട്ഠസഹസ്സാനി ആകാസതോ രത്തസാലീനം പൂരേന്തി. ഭരിയായ നാളികോദനമത്തമ്പി ഗഹേത്വാ സകലജമ്ബുദീപവാസികേ പരിവിസമാനായ ഭത്തം ന ഖീയതി. പുത്തസ്സ സഹസ്സത്ഥവികം ഗഹേത്വാ സകലജമ്ബുദീപവാസികാനമ്പി ദേന്തസ്സ കഹാപണാ ന ഖീയന്തി. സുണിസായ ഏകം വീഹിതുമ്ബം ഗഹേത്വാ സകലജമ്ബുദീപവാസികാനമ്പി ഭാജയമാനായ ധഞ്ഞം ന ഖീയതി. ദാസസ്സ ഏകേന നങ്ഗലേന കസതോ ഇതോ സത്ത ഇതോ സത്താതി ചുദ്ദസ മഗ്ഗാ ഹോന്തി. അയം നേസം പുഞ്ഞവതോ ഇദ്ധി.

൩൭൮. വിജ്ജാധരാദീനം വേഹാസഗമനാദികാ പന **വിജ്ജാമയാ ഇദ്ധി**. യഥാഹ ''കതമാ വിജ്ജാമയാ ഇദ്ധി? വിജ്ജാധരാ വിജ്ജം പരിജപിത്വാ വേഹാസം ഗച്ഛന്തി. ആകാസേ അന്തലിക്ഖേ ഹത്ഥിമ്പി ദസ്സേന്തി...പേ॰... വിവിധമ്പി സേനാബ്യൂഹം ദസ്സേന്തീ''തി (പടി॰ മ॰ ൩.൧൮).

൩൭൯. തേന തേന പന സമ്മാപയോഗേന തസ്സ തസ്സ കമ്മസ്സ ഇജ്ഝനം **തഥ തഥ സമ്മാപയോഗപച്ചയാ ഇജ്ഝനട്ഠേന ഇദ്ധി**. യഥാഹ - ''നേക്ഖമ്മേന കാമച്ഛന്ദസ്സ പഹാനട്ഠോ ഇജ്ഝതീതി തഥ തഥ സമ്മാപയോഗപച്ചയാ ഇജ്ഝനട്ഠേന ഇദ്ധി...പേ॰... അരഹത്തമഗ്ഗേന സബ്ബകിലേസാനം പഹാനട്ഠോ ഇജ്ഝതീതി തഥ തഥ സമ്മാപയോഗപച്ചയാ ഇജ്ഝനട്ഠേന ഇദ്ധീ''തി (പടി॰ മ॰ ൩.൧൮). ഏത്ഥ ച പടിപത്തിസങ്ഖാതസ്സേവ സമ്മാപയോഗസ്സ ദീപനവസേന പുരിമപാളിസദിസാവ പാളി ആഗതാ. അട്ഠകഥായം പന സകടബ്യൂഹാദികരണവസേന യംകിഞ്ചി സിപ്പകമ്മം യംകിഞ്ചി വേജ്ജകമ്മം തിണ്ണം ബേദാനം ഉഗ്ഗഹണം തിണ്ണം പിടകാനം ഉഗ്ഗഹണം അന്തമസോ കസനവപനാദീനി ഉപാദായ തം തം കമ്മം കത്വാ നിബ്ബത്തവിസേസോ തഥ തഥ സമ്മാപയോഗപച്ചയാ ഇജ്ഝനട്ഠേന ഇദ്ധീതി ആഗതാ. (൧൦)

ഇതി ഇമാസു ദസസു ഇദ്ധീസു ഇദ്ധിവിധായാതി ഇമസ്മിം പദേ അധിട്ഠാനാ ഇദ്ധിയേവ ആഗതാ. ഇമസ്മിം പനത്ഥേ വികുബ്ബനാമനോമയാഇദ്ധിയോപി ഇച്ഛിതബ്ബാ ഏവ.

൩൮൦. **ഇദ്ധിവിധായാ**തി ഇദ്ധികോട്ഠാസായ, ഇദ്ധിവികപ്പായ വാ. **ചിത്തം അഭിനീഹരതി അഭിനിന്നാമേതീ**തി സോ ഭിക്ഖു വുത്തപ്പകാരവസേന തസ്മിം ചിത്തേ അഭിഞ്ഞാപാദകേ ജാതേ ഇദ്ധിവിധാധിഗമത്ഥായ പരികമ്മചിത്തം അഭിനീഹരതി കസിണാരമ്മണതോ അപനേത്വാ ഇദ്ധിവിധാഭിമുഖം പേസേതി. **അഭിനിന്നാമേതീ**തി അധിഗന്തബ്ബഇദ്ധിപോണം ഇദ്ധിപബ്ഭാരം കരോതി. **സോതി** സോ ഏവം കതചിത്താഭിനീഹാരോ ഭിക്ഖു. **അനേകവിഹിത**ന്തി അനേകവിധം നാനപ്പകാരകം. **ഇദ്ധിവിധ**ന്തി ഇദ്ധികോട്ഠാസം. **പച്ചനുഭോതീ**തി പച്ചനുഭവതി, ഫുസതി സച്ഛികരോതി പാപുണാതീതി അത്ഥോ. ഇദാനിസ്സ അനേകവിഹിതഭാവം ദസ്സേന്തോ ''ഏകോപി ഹുത്വാ''തിആദിമാഹ. തത്ഥ **ഏകോപി ഹുത്വാ**തി ഇദ്ധികരണതോ പുബ്ബേ പകതിയാ ഏകോപി ഹുത്വാ. **ബഹുധാ ഹോതീ**തി ബഹൂനം സന്തികേ ചങ്കമിതുകാമോ വാ സജ്ഝായം വാ കത്തുകാമോ പഞ്ഹം വാ പുച്ഛിതുകാമോ ഹുത്വാ സതമ്പി സഹസ്സമ്പി ഹോതി. കഥം പനായമേവം ഹോതി? ഇദ്ധിയാ ചതസ്സോ ഭൂമിയോ ചത്താരോ പാദാ അട്ഠ പദാനി സോളസ ച മൂലാനി സമ്പാദേത്വാ ഞാണേന അധിട്ഠഹന്തോ.

൩൮൧. തത്ഥ **ചതസ്സോ ഭൂമിയോ**തി ചത്താരി ഝാനാനി വേദിതബ്ബാനി. വുത്തഞ്ഹേതം ധമ്മസേനാപതിനാ ''ഇദ്ധിയാ കതമാ ചതസ്സോ ഭൂമിയോ? വിവേകജഭൂമി പഠമം ഝാനം, പീതിസുഖഭൂമി ദുതിയം ഝാനം, ഉപേക്ഖാസുഖഭൂമി തതിയം ഝാനം, അദുക്ഖമസുഖഭൂമി ചതുത്ഥം ഝാനം. ഇദ്ധിയാ ഇമാ ചതസ്സോ ഭൂമിയോ ഇദ്ധിലാഭായ ഇദ്ധിപടിലാഭായ ഇദ്ധിവികുബ്ബനതായ ഇദ്ധിവിസവിതായ ഇദ്ധിവസിതായ ഇദ്ധിവേസാരജ്ജായ സംവത്തന്തീ''തി (പടി॰ മ॰ ൩.൯). ഏത്ഥ ച പുരിമാനി തീണി ഝാനാനി യസ്മാ പീതിഫരണേന ച സുഖഫരണേന ച സുഖസഞ്ഞഞ്ച ലഹുസഞ്ഞഞ്ച ഓക്കമിത്വാ ലഹുമുദുകമ്മഞ്ഞകായോ ഇദ്ധിം പാപുണാതി, തസ്മാ ഇമിനാ പരിയായേന ഇദ്ധിലാഭായ സംവത്തനതോ സമ്ഭാരഭൂമിയോതി വേദിതബ്ബാനി. ചതുത്ഥജ്ഝാനം പന ഇദ്ധിലാഭായ പകതിഭൂമിയേവ.

൩൮൨. **ചത്താരോ പാദാ**തി ചത്താരോ ഇദ്ധിപാദാ വേദിതബ്ബാ. വുത്തഞ്ഹേതം ''ഇദ്ധിയാ കതമേ ചത്താരോ പാദാ? ഇധ ഭിക്ഖു ഛന്ദസമാധിപധാനസങ്ഖാരസമന്നാഗതം ഇദ്ധിപാദം ഭാവേതി. വീരിയ... ചിത്ത... വീമംസാസമാധിപധാനസങ്ഖാരസമന്നാഗതം ഇദ്ധിപാദം ഭാവേതി. ഇദ്ധിയാ ഇമേ ചത്താരോ പാദാ ഇദ്ധിലാഭായ...പേ॰... ഇദ്ധിവേസാരജ്ജായ സംവത്തന്തീ''തി (പടി॰ മ॰ ൩.൯). ഏത്ഥ ച ഛന്ദഹേതുകോ ഛന്ദാധികോ വാ സമാധി **ഛന്ദസമാധി**. കത്തുകമ്യതാഛന്ദം അധിപതിം കരിത്വാ പടിലദ്ധസമാധിസ്സേതം അധിവചനം. പധാനഭൂതാ സങ്ഖാരാ **പധാനസങ്ഖാരാ**. ചതുകിച്ചസാധകസ്സ സമ്മപ്പധാനവീരിയസ്സേതം അധിവചനം. **സമന്നാഗത**ന്തി ഛന്ദസമാധിനാ ച പധാനസങ്ഖാരേഹി ച ഉപേതം. **ഇദ്ധിപാദ**ന്തി നിപ്ഫത്തിപരിയായേന വാ ഇജ്ഝനട്ഠേന, ഇജ്ഝന്തി ഏതായ സത്താ ഇദ്ധാ വുദ്ധാ ഉക്കംസഗതാ ഹോന്തീതി ഇമിനാ വാ പരിയായേന ഇദ്ധീതി സങ്ഖം ഗതാനം അഭിഞ്ഞാചിത്തസമ്പയുത്താനം ഛന്ദസമാധിപധാനസങ്ഖാരാനം

അധിട്ഠാനട്ഠേന പാദഭൂതം സേസചിത്തചേതസികരാസിന്തി അത്ഥോ. വുത്തഞ്ഹേതം "ഇദ്ധിപാദോതി തഥാഭൂതസ്സ വേദനാക്ഖന്ധോ...പേ॰... വിഞ്ഞാണക്ഖന്ധോ"തി (വിഭ॰ ൪൩൪).

അഥ വാ പജ്ജതേ അനേനാതി പാദോ. പാപുണീയതീതി അത്ഥോ. ഇദ്ധിയാ പാദോ ഇദ്ധിപാദോ. ഛന്ദാദീനമേതം അധിവചനം. യഥാഹ - "ഛന്ദഞ്ചേ, ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖു നിസ്സായ ലഭതി സമാധിം, ലഭതി ചിത്തസ്സേകഗ്ഗതം, അയം വുച്ചതി ഛന്ദസമാധി. സോ അനുപ്പന്നാനം പാപകാനം...പേ॰... പദഹതി, ഇമേ വുച്ചന്തി പധാനസങ്ഖാരാ. ഇതി അയഞ്ച ഛന്ദോ അയഞ്ച ഛന്ദസമാധി ഇമേ ച പധാനസങ്ഖാരാ, അയം വുച്ചതി, ഭിക്ഖവേ, ഛന്ദസമാധിപധാനസങ്ഖാരസമന്നാഗതോ ഇദ്ധിപാദോ"തി (സം॰ നി॰ ൫.൮൨൫). ഏവം സേസിദ്ധിപാദേസുപി അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

൩൭൩. അട്ഠ പദാനീതി ഛന്ദാദീനി അട്ഠ വേദിതബ്ബാനി. വുത്തഞ്ഹേതം "ഇദ്ധിയാ കതമാനി അട്ഠ പദാനി? ഛന്ദഞ്ചേ ഭിക്ഖു നിസ്സായ ലഭതി സമാധിം, ലഭതി ചിത്തസ്സേകഗ്ഗതം. ഛന്ദോ ന സമാധി, സമാധി ന ഛന്ദോ. അഞ്ഞോ ഛന്ദോ, അഞ്ഞോ സമാധി. വീരിയഞ്ചേ ഭിക്ഖു... ചിത്തഞ്ചേ ഭിക്ഖു... വീമംസഞ്ചേ ഭിക്ഖു നിസ്സായ ലഭതി സമാധിം, ലഭതി ചിത്തസ്സേകഗ്ഗതം. വീമംസാ ന സമാധി, സമാധി ന വീമംസാ. അഞ്ഞാ വീമംസാ, അഞ്ഞോ സമാധി. ഇദ്ധിയാ ഇമാനി അട്ഠ പദാനി ഇദ്ധിലാഭായ...പേ॰... ഇദ്ധിവേസാരജ്ജായ സംവത്തന്തീ"തി (പടി॰ മ॰ ൩.൯). ഏത്ഥ ഹി ഇദ്ധിമുപ്പാദേതുകാമതാഛന്ദോ സമാധിനാ ഏകതോ നിയുത്തോവ ഇദ്ധിലാഭായ സംവത്തതി; തഥാ വീരിയാദയോ. തസ്മാ ഇമാനി അട്ഠ പദാനി വുത്താനീതി വേദിതബ്ബാനി.

൩൭൪. സോളസ മൂലാനീതി സോളസഹി ആകാരേഹി ആനേഞ്ജതാ ചിത്തസ്സ വേദിതബ്ബാ. വുത്തഞ്ഹേതം - "ഇദ്ധിയാ കതി മൂലാനി? സോളസ മൂലാനി - അനോനതം ചിത്തം കോസജ്ജേ ന ഇഞ്ജതീതി ആനേഞ്ജം, അനുന്നതം ചിത്തം ഉദ്ധച്ചേ ന ഇഞ്ജതീതി ആനേഞ്ജം, അനഭിനതം ചിത്തം രാഗേ ന ഇഞ്ജതീതി ആനേഞ്ജം, അനപനതം ചിത്തം ബ്യാപാദേ ന ഇഞ്ജതീതി ആനേഞ്ജം, അനിസ്സിതം ചിത്തം ദിട്ഠിയാ ന ഇഞ്ജതീതി ആനേഞ്ജം, അപ്പടിബദ്ധം ചിത്തം ഛന്ദരാഗേ ന ഇഞ്ജതീതി ആനേഞ്ജം, വിപ്പമുത്തം ചിത്തം കാമരാഗേ ന ഇഞ്ജതീതി ആനേഞ്ജം, വിസംയുത്തം ചിത്തം കിലേസേ ന ഇഞ്ജതീതി ആനേഞ്ജം, വിമരിയാദികതം ചിത്തം കിലേസമരിയാദേ ന ഇഞ്ജതീതി ആനേഞ്ജം, ഏകത്തഗതം ചിത്തം നാനത്തകിലേസേ ന ഇഞ്ജതീതി ആനേഞ്ജം, സദ്ധായ പരിഗ്ഗഹിതം ചിത്തം അസ്സദ്ധിയേ ന ഇഞ്ജതീതി ആനേഞ്ജം, വീരിയേന പരിഗ്ഗഹിതം ചിത്തം കോസജ്ജേ ന ഇഞ്ജതീതി ആനേഞ്ജം, സതിയാ പരിഗ്ഗഹിതം ചിത്തം പമാദേ ന ഇഞ്ജതീതി ആനേഞ്ജം, സമാധിനാ പരിഗ്ഗഹിതം ചിത്തം ഉദ്ധച്ചേ ന ഇഞ്ജതീതി ആനേഞ്ജം, പഞ്ഞായ പരിഗ്ഗഹിതം ചിത്തം അവിജ്ജായ ന ഇഞ്ജതീതി ആനേഞ്ജം, ഓഭാസഗതം ചിത്തം അവിജ്ജന്ധകാരേ ന ഇഞ്ജതീതി ആനേഞ്ജം. ഇദ്ധിയാ ഇമാനി സോളസ മൂലാനി ഇദ്ധിലാഭായ...പേ॰... ഇദ്ധിവേസാരജ്ജായ സംവത്തന്തീ"തി (പടി॰ മ॰ ൩.൯).

കാമഞ്ച ഏസ അത്ഥോ ഏവം സമാഹിതേ ചിത്തേതിആദിനാപി സിദ്ധോയേവ, പഠമജ്ഝാനാദീനം പന ഇദ്ധിയാ ഭൂമിപാദപദമൂലഭാവദസ്സനത്ഥം പുന വുത്തോ. പുരിമോ ച സുത്തേസു ആഗതനയോ. അയം പടിസമ്ഭിദായം. ഇതി ഉഭയത്ഥ അസമ്മോഹത്ഥമ്പി പുന വുത്തോ.

൩൭൫. ഞാണേന അധിട്ഠഹന്തോതി സ്വായമേതേ ഇദ്ധിയാ ഭൂമിപാദപദഭൂതേ ധമ്മേ സമ്പാദേത്വാ അഭിഞ്ഞാപാദകം ഝാനം സമാപജ്ജിത്വാ വുട്ഠായ സചേ സതം ഇച്ഛതി "സതം ഹോമി സതം ഹോമീ"തി പരികമ്മം കത്വാ പുന അഭിഞ്ഞാപാദകം ഝാനം സമാപജ്ജിത്വാ വുട്ഠായ അധിട്ഠാതി, അധിട്ഠാനചിത്തേന സഹേവ സതം ഹോതി. സഹസ്സാദീസുപി ഏസേവ നയോ. സചേ ഏവം ന ഇജ്ഝതി പുന പരികമ്മം കത്വാ ദുതിയമ്പി സമാപജ്ജിത്വാ വുട്ഠായ അധിട്ഠാതബ്ബം. സംയുത്തട്ഠകഥായം ഹി ഏകവാരം ദ്വേവാരം സമാപജ്ജിതും വട്ടതീതി വുത്തം. തത്ഥ പാദകജ്ഝാനചിത്തം നിമിത്താരമ്മണം. പരികമ്മചിത്താനി സതാരമ്മണാനി വാ സഹസ്സാരമ്മണാനി വാ, താനി ച ഖോ വണ്ണവസേന, നോ പണ്ണത്തിവസേന. അധിട്ഠാനചിത്തമ്പി തഥേവ സതാരമ്മണം വാ സഹസ്സാരമ്മണം വാ. തം പുബ്ബേ വുത്തം അപ്പനാചിത്തമിവ ഗോത്രഭുഅനന്തരം ഏകമേവ ഉപ്പജ്ജതി രൂപാവചരചതുത്ഥജ്ഝാനികം.

ന.വ്വന്ന. യമ്പി പടിസമ്ഭിദായം വുത്തം "പകതിയാ ഏകോ ബഹുകം ആവജ്ജതി സതം വാ സഹസ്സം വാ സതസഹസ്സം വാ, ആവജ്ജിത്വാ ഞാണേന അധിട്ഠാതി 'ബഹുകോ ഹോമീ'തി, ബഹുകോ ഹോതി, യഥാ **ആയസ്മാ ചൂളപന്ഥകോ"**തി (പടി॰ മ॰ ന.൧൦). തത്രാപി **ആവജ്ജതീ**തി പരികമ്മവസേനേവ വുത്തം. **ആവജ്ജിത്വാ ഞാണേന അധിട്ഠാതീ**തി അഭിഞ്ഞാഞാണവസേന വുത്തം. തസ്മാ ബഹുകം ആവജ്ജതി, തതോ തേസമ്പി പരികമ്മചിത്താനം അവസാനേ സമാപജ്ജതി, സമാപത്തിതോ വുട്ഠഹിത്വാ പുന ബഹുകോ ഹോമീതി ആവജ്ജിത്വാ തതോ പരം പവത്താനം തിണ്ണം ചതുന്നം വാ പുബ്ബഭാഗചിത്താനം അനന്തരാ ഉപ്പന്നേന സന്നിട്ഠാപനവസേന അധിട്ഠാനന്തി ലദ്ധനാമേന ഏകേനേവ അഭിഞ്ഞാഞാണേന അധിട്ഠാതീതി ഏവമേത്ഥ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ.

യം പന വുത്തം "യഥാ **ആയസ്മാ ചൂളപന്ഥകോ"**തി, തം ബഹുധാഭാവസ്സ കായസക്ഖിദസ്സനത്ഥം വുത്തം. തം പന വത്ഥുനാ ദീപേതബ്ബം. തേ കിര ദ്വേഭാതരോ പന്ഥേ ജാതത്താ പന്ഥകാതി നാമം ലഭിംസു. തേസം ജേട്ഠോ മഹാപന്ഥകോ, സോ പബ്ബജിത്വാ സഹ പടിസമ്ഭിദാഹി അരഹത്തം പാപുണി. അരഹാ ഹുത്വാ ചൂളപന്ഥകം പബ്ബാജേത്വാ -

പദുമം യഥാ കോകനദം സുഗന്ധം, പാതോ സിയാ ഫുല്ലമവീതഗന്ധം;
അങ്ഗീരസം പസ്സ വിരോചമാനം, തപന്തമാദിച്ചമിവന്തലിക്ഖേതി. (അ॰ നി॰ ൫.൧൯൫) -

ഇമം ഗാഥം അദാസി. സോ തം ചതൂഹി മാസേഹി പഗുണം കാതും നാസക്ഖി. അഥ നം ഥേരോ അഭബ്ബോ ത്വം സാസനേതി വിഹാരതോ നീഹരി. തസ്മിഞ്ച കാലേ ഥേരോ ഭത്തുദ്ദേസകോ ഹോതി. ജീവകോ ഥേരം ഉപസങ്കമിത്വാ "സ്വേ, ഭന്തേ, ഭഗവതാ സദ്ധിം പഞ്ചഭിക്ഖുസതാനി ഗഹേത്വാ അമ്ഹാകം ഗേഹേ ഭിക്ഖം ഗണ്ഹഥാ"തി ആഹ. ഥേരോപി ഠപേത്വാ ചൂളപന്ഥകം സേസാനം അധിവാസേമീതി അധിവാസേസി.

ചൂളപന്ഥകോ ദ്വാരകോട്ഠകേ ഠത്വാ രോദതി. ഭഗവാ ദിബ്ബചക്ഖുനാ ദിസ്വാ തം ഉപസങ്കമിത്വാ കസ്മാ രോദസീതി ആഹ. സോ തം പവത്തിമാചിക്ഖി. ഭഗവാ ന സജ്ഝായം കാതും അസക്കോന്തോ മമ സാസനേ അഭബ്ബോ നാമ ഹോതി, മാ സോചി ഭിക്ഖൂതി തം ബാഹായം ഗഹേത്വാ വിഹാരം പവിസിത്വാ ഇദ്ധിയാ പിലോതികഖണ്ഡം അഭിനിമ്മിനിത്വാ അദാസി, ഹന്ദ ഭിക്ഖു ഇമം പരിമജ്ജന്തോ രജോഹരണം രജോഹരണന്തി പുനപ്പുനം സജ്ഝായം കരോഹീതി. തസ്സ തഥാ കരോതോ തം കാളവണ്ണം അഹോസി. സോ പരിസുദ്ധം വത്ഥം, നത്ഥേത്ഥ ദോസോ, അത്തഭാവസ്സ പനായം ദോസോതി സഞ്ഞം പടിലഭിത്വാ പഞ്ചസു ഖന്ധേസു ഞാണം ഓതാരേത്വാ വിപസ്സനം വഡ്ഢേത്വാ അനുലോമതോ ഗോത്രഭുസമീപം പാപേസി. അഥസ്സ ഭഗവാ ഓഭാസഗാഥാ അഭാസി -

"രാഗോ രജോ ന ച പന രേണു വുച്ചതി,
രാഗസ്സേതം അധിവചനം രജോതി;
ഏതം രജം വിപ്പജഹിത്വാ പണ്ഡിതാ,
വിഹരന്തി തേ വിഗതരജസ്സ സാസനേ.

"ദോസോ ...പേ॰....

"മോഹോ രജോ ന ച പന രേണു വുച്ചതി,
മോഹസ്സേതം അധിവചനം രജോതി;
ഏതം രജം വിപ്പജഹിത്വാ പണ്ഡിതാ,
വിഹരന്തി തേ വിഗതരജസ്സ സാസനേ"തി. (മഹാനി॰ ൨൦൯);

തസ്സ ഗാഥാപരിയോസാനേ ചതുപടിസമ്ഭിദാഛളഭിഞ്ഞാപരിവാരാ നവ ലോകുത്തരധമ്മാ ഹത്ഥഗതാവ അഹേസും.

സത്ഥാ ദുതിയദിവസേ ജീവകസ്സ ഗേഹം അഗമാസി സദ്ധിം ഭിക്ഖുസങ്ഘേന. അഥ ദക്ഖിണോദകാവസാനേ യാഗുയാ ദിയ്യമാനായ ഹത്ഥേന പത്തം പിദഹി. ജീവകോ കിം ഭന്തേതി പുച്ഛി. വിഹാരേ ഏകോ ഭിക്ഖു അത്ഥീതി. സോ പുരിസം പേസേസി "ഗച്ഛ, അയ്യം ഗഹേത്വാ സീഘം ഏഹീ"തി. വിഹാരതോ നിക്ഖന്തേ പന ഭഗവതി,

സഹസ്സക്ഖത്തുമത്താനം , നിമ്മിനിത്വാന പന്ഥകോ;

നിസീദമ്ബവനേ രമ്മേ, യാവ കാലപ്പവേദനാതി. (ഥേരഗാം ൫൬൩);

അഥ സോ പുരിസോ ഗന്ത്വാ കാസാവേഹി ഏകപജ്ജോതം ആരാമം ദിസ്വാ ആഗന്ത്വാ ഭിക്ഖൂഹി ഭരിതോ ഭന്തേ ആരാമോ, നാഹം ജാനാമി കതമോ സോ അയ്യോതി ആഹ. തതോ നം ഭഗവാ ആഹ "ഗച്ഛ യം പഠമം പസ്സസി, തം ചീവരകണ്ണേ ഗഹേത്വാ 'സത്ഥാ തം ആമന്തേതീ'തി വത്വാ ആനേഹീ"തി. സോ തം ഗന്ത്വാ ഥേരസ്സേവ ചീവരകണ്ണേ അഗ്ഗഹേസി. താവദേവ സബ്ബേപി നിമ്മിതാ അന്തരധായിംസു. ഥേരോ "ഗച്ഛ ത്വ"ന്തി തം ഉയ്യോജേത്വാ മുഖധോവനാദിസരീരകിച്ചം നിട്ഠപേത്വാ പഠമതരം ഗന്ത്വാ പത്താസനേ നിസീദി. ഇദം സന്ധായ വുത്തം "യഥാ ആയസ്മാ ചൂളപന്ഥകോ"തി.

തത്ര യേ തേ ബഹൂ നിമ്മിതാ തേ അനിയമേത്വാ നിമ്മിതത്താ ഇദ്ധിമതാ സദിസാവ ഹോന്തി. ഠാനനിസജ്ജാദീസു വാ ഭാസിതതുണ്ഹീഭാവാദീസു വാ യം യം ഇദ്ധിമാ കരോതി, തം തദേവ കരോന്തി. സചേ പന നാനാവണ്ണേ കാതുകാമോ ഹോതി, കേചി പഠമവയേ, കേചി മജ്ഝിമവയേ, കേചി പച്ഛിമവയേ, തഥാ ദീഘകേസേ, ഉപഡ്ഢമുണ്ഡേ, മുണ്ഡേ, മിസ്സകേസേ, ഉപഡ്ഢരത്തചീവരേ, പണ്ഡുകചീവരേ, പദഭാണധമ്മകഥാസരഭഞ്ഞപഞ്ഹപുച്ഛനപഞ്ഹവിസ്സജ്ജനരജനപചനചീവരസിബ്ബനധോവനാദീനി കരോന്തേ അപരേപി വാ നാനപ്പകാരകേ കാതുകാമോ ഹോതി, തേന പാദകജ്ഝാനതോ വുട്ഠായ ഏത്തകാ ഭിക്ഖൂ പഠമവയാ ഹോന്തൂതിആദിനാ നയേന പരികമ്മം കത്വാ പുന സമാപജ്ജിത്വാ വുട്ഠായ അധിട്ഠാതബ്ബം. അധിട്ഠാനചിത്തേന സദ്ധിം ഇച്ഛിതിച്ഛിതപ്പകാരായേവ ഹോന്തീതി. ഏസ നയോ ബഹുധാപി ഹുത്വാ ഏകോ ഹോതീതിആദീസു.

അയം പന വിസേസോ, ഇമിനാ ഭിക്ഖുനാ ഏവം ബഹുഭാവം നിമ്മിനിത്വാ പുന "ഏകോവ ഹുത്വാ ചങ്കമിസ്സാമി, സജ്ഝായം കരിസ്സാമി, പഞ്ഹം പുച്ഛിസ്സാമീ"തി ചിന്തേത്വാ വാ, "അയം വിഹാരോ അപ്പഭിക്ഖുകോ, സചേ കേചി ആഗമിസ്സന്തി 'കുതോ ഇമേ ഏത്തകാ ഏകസദിസാ ഭിക്ഖൂ, അദ്ധാ ഥേരസ്സ ഏസ ആനുഭാവോ'തി മം ജാനിസ്സന്തീ"തി അപ്പിച്ഛതായ വാ അന്തരാവ "ഏകോ ഹോമീ"തി ഇച്ഛന്തേന പാദകജ്ഝാനം സമാപജ്ജിത്വാ വുട്ഠായ "ഏകോ ഹോമീ"തി പരികമ്മം കത്വാ പുന സമാപജ്ജിത്വാ വുട്ഠായ "ഏകോ ഹോമീ"തി അധിട്ഠാതബ്ബം. അധിട്ഠാനചിത്തേന സദ്ധിംയേവ ഏകോ ഹോതി. ഏവം അകരോന്തോ പന യഥാ പരിച്ഛിന്നകാലവസേന സയമേവ ഏകോ ഹോതി.

൩൮൭. ആവിഭാവം തിരോഭാവന്തി ഏത്ഥ ആവിഭാവം കരോതി തിരോഭാവം കരോതീതി അയമത്ഥോ . ഇദമേവ ഹി സന്ധായ പടിസമ്ഭിദായം വുത്തം "ആവിഭാവന്തി കേനചി അനാവടം ഹോതി അപ്പടിച്ഛന്നം വിവടം പാകടം. തിരോഭാവന്തി കേനചി ആവടം ഹോതി പടിച്ഛന്നം പിഹിതം പടികുജ്ജിത"ന്തി (പടി॰ മ॰ ൩.൧൧). തത്രായം ഇദ്ധിമാ ആവിഭാവം കാതുകാമോ അന്ധകാരം വാ ആലോകം കരോതി, പടിച്ഛന്നം വാ വിവടം, അനാപാഥം വാ ആപാഥം കരോതി. കഥം? അയഞ്ഹി യഥാ പടിച്ഛന്നോപി ദൂരേ ഠിതോപി വാ ദിസ്സതി, ഏവം അത്താനം വാ പരം വാ കാതുകാമോ പാദകജ്ഝാനതോ വുട്ഠായ ഇദം അന്ധകാരട്ഠാനം ആലോകജാതം ഹോതൂതി വാ, ഇദം പടിച്ഛന്നം വിവടം ഹോതൂതി വാ, ഇദം അനാപാഥം ആപാഥം ഹോതൂതി വാ ആവജ്ജിത്വാ പരികമ്മം കത്വാ വുത്തനയേനേവ അധിട്ഠാതി, സഹ അധിട്ഠാനചിത്തേന യഥാധിട്ഠിതമേവ ഹോതി. പരേ ദൂരേ ഠിതാപി പസ്സന്തി. സയമ്പി പസ്സിതുകാമോ പസ്സതി.

൩൮൮. ഏതം പന പാടിഹാരിയം കേന കതപുബ്ബന്തി? ഭഗവതാ. ഭഗവാ ഹി ചൂളസുഭദ്ദായ നിമന്തിതോ വിസ്സകമ്മുനാ നിമ്മിതേഹി പഞ്ചഹി കൂടാഗാരസതേഹി സാവത്ഥിതോ സത്തയോജനബ്ഭന്തരം സാകേതം ഗച്ഛന്തോ യഥാ സാകേതനഗരവാസിനോ സാവത്ഥിവാസികേ, സാവത്ഥിവാസിനോ ച സാകേതവാസികേ പസ്സന്തി, ഏവം അധിട്ഠാസി. നഗരമജ്ഝേ ച ഓതരിത്വാ പഥവിം ദ്വിധാ ഭിന്ദിത്വാ യാവ അവീചിം ആകാസഞ്ച ദ്വിധാ വിയൂഹിത്വാ യാവ ബ്രഹ്മലോകം ദസ്സേസി.

ദേവോരോഹണേനപി ച അയമത്ഥോ വിഭാവേതബ്ബോ. ഭഗവാ കിര യമകപാടിഹാരിയം കത്വാ ചതുരാസീതിപാണസഹസ്സാനി ബന്ധനാ പമോചേത്വാ അതീതാ ബുദ്ധാ യമകപാടിഹാരിയാവസാനേ കുഹിം ഗതാതി ആവജ്ജിത്വാ താവതിംസഭവനം ഗതാതി അദ്ദസ. അഥേകേന പാദേന പഥവീതലം അക്കമിത്വാ ദുതിയം യുഗന്ധരപബ്ബതേ പതിട്ഠപേത്വാ

പുന പുരിമപാദം ഉദ്ധരിത്വാ സിനേരുമത്ഥകം അക്കമിത്വാ തത്ഥ പണ്ഡുകമ്ബലസിലാതലേ വസ്സം ഉപഗന്ത്വാ സന്നിപതിതാനം ദസസഹസ്സചക്കവാളദേവതാനം ആദിതോ പട്ഠായ അഭിധമ്മകഥം ആരഭി. ഭിക്ഖാചാരവേലായ നിമ്മിതബുദ്ധം മാപേസി. സോ ധമ്മം ദേസേതി. ഭഗവാ നാഗലതാദന്തകട്ഠം ഖാദിത്വാ അനോതത്തദഹേ മുഖം ധോവിത്വാ ഉത്തരകുരൂസു പിണ്ഡപാതം ഗഹേത്വാ അനോതത്തദഹതീരേ പരിഭുഞ്ജതി. സാരിപുത്തത്ഥേരോ തത്ഥ ഗന്ത്വാ ഭഗവന്തം വന്ദതി. ഭഗവാ അജ്ജ എത്തകം ധമ്മം ദേസേസിന്തി ഥേരസ്സ നയം ദേതി. എവം തയോ മാസേ അബ്ബോച്ഛിന്നം അഭിധമ്മകഥം കഥേസി. തം സുത്വാ അസീതികോടിദേവതാനം ധമ്മാഭിസമയോ അഹോസി.

യമകപാടിഹാരിയേ സന്നിപതിതാപി ദ്വാദസയോജനാ പരിസാ ഭഗവന്തം പസ്സിത്വാവ ഗമിസ്സാമാതി ഖന്ധാവാരം ബന്ധിത്വാ അട്ഠാസി. തം ചൂളഅനാഥപിണ്ഡികസേട്ഠിയേവ സബ്ബപച്ചയേഹി ഉപട്ഠാസി. മനുസ്സാ കുഹിം ഭഗവാതി ജാനനത്ഥായ അനുരുദ്ധത്ഥേരം യാചിംസു. ഥേരോ ആലോകം വഡ്ഢേത്വാ അദ്ദസ ദിബ്ബേന ചക്ഖുനാ തത്ഥ വസ്സൂപഗതം ഭഗവന്തം ദിസ്വാ ആരോചേസി.

തേ ഭഗവതോ വന്ദനത്ഥായ മഹാമോഗ്ഗല്ലാനത്ഥേരം യാചിംസു. ഥേരോ പരിസമജ്ഝേയേവ മഹാപഥവിയം നിമുജ്ജിത്വാ സിനേരുപബ്ബതം നിബ്ബിജ്ഝിത്വാ തഥാഗതപാദമൂലേ ഭഗവതോ പാദേ വന്ദമാനോവ ഉമ്മുജ്ജിത്വാ ഭഗവന്തം എതദവോച "ജമ്ബുദീപവാസിനോ, ഭന്തേ, ഭഗവതോ പാദേ വന്ദിത്വാ പസ്സിത്വാവ ഗമിസ്സാമാതി വദന്തീ"തി. ഭഗവാ ആഹ "കുഹിം പന തേ, മോഗ്ഗല്ലാന, എതരഹി ജേട്ഠഭാതാ ധമ്മസേനാപതീ"തി? "സങ്കസ്സനഗരേ ഭന്തേ"തി. "മോഗ്ഗല്ലാന, മം ദട്ഠുകാമാ സ്വേ സങ്കസ്സനഗരം ആഗച്ഛന്തു, അഹം സ്വേ മഹാപവാരണപുണ്ണമാസീഉപോസഥദിവസേ സങ്കസ്സനഗരേ ഓതരിസ്സാമീ"തി. "സാധു, ഭന്തേ"തി ഥേരോ ദസബലം വന്ദിത്വാ ആഗതമഗ്ഗേനേവ ഓരുയ്ഹ മനുസ്സാനം സന്തികം സമ്പാപുണി. ഗമനാഗമനകാലേ ച യഥാ നം മനുസ്സാ പസ്സന്തി, എവം അധിട്ഠാസി. ഇദം താവേത്ഥ മഹാമോഗ്ഗല്ലാനത്ഥേരോ ആവിഭാവപാടിഹാരിയം അകാസി.

സോ എവം ആഗതോ തം പവത്തിം ആരോചേത്വാ "ദൂരന്തി സഞ്ഞം അകത്വാ കതപാതരാസാവ നിക്ഖമഥാ"തി ആഹ. ഭഗവാ സക്കസ്സ ദേവരഞ്ഞോ ആരോചേസി "മഹാരാജ, സ്വേ മനുസ്സലോകം ഗച്ഛാമീ"തി. ദേവരാജാ വിസ്സകമ്മം ആണാപേസി "താത, സ്വേ ഭഗവാ മനുസ്സലോകം ഗന്തുകാമോ, തിസ്സോ സോപാനപന്തിയോ മാപേഹി എകം കനകമയം, എകം രജതമയം, എകം മണിമയ"ന്തി. സോ തഥാ അകാസി. ഭഗവാ ദുതിയദിവസേ സിനേരുമുദ്ധനി ഠത്വാ പുരത്ഥിമലോകധാതും ഓലോകേസി, അനേകാനി ചക്കവാളസഹസ്സാനി വിവടാനി ഹുത്വാ എകങ്ഗണം വിയ പകാസിംസു. യഥാ ച പുരത്ഥിമേന, എവം പച്ഛിമേനപി ഉത്തരേനപി ദക്ഖിണേനപി സബ്ബം വിവടമദ്ദസ. ഹേട്ഠാപി യാവ അവീചി, ഉപരി യാവ അകനിട്ഠഭവനം, താവ അദ്ദസ.

തം ദിവസം കിര ലോകവിവരണം നാമ അഹോസി. മനുസ്സാപി ദേവേ പസ്സന്തി, ദേവാപി മനുസ്സേ. തത്ഥ നേവ മനുസ്സാ ഉദ്ധം ഉല്ലോകേന്തി, ന ദേവാ അധോ ഓലോകേന്തി, സബ്ബേ സമ്മുഖാവ അഞ്ഞമഞ്ഞം പസ്സന്തി. ഭഗവാ മജ്ഝേ മണിമയേന സോപാനേന ഓതരതി, ഛകാമാവചരദേവാ വാമപസ്സേ കനകമയേന, സുദ്ധാവാസാ ച മഹാബ്രഹ്മാ ച ദക്ഖിണപസ്സേ രജതമയേന. ദേവരാജാ പത്തചീവരം അഗ്ഗഹേസി, മഹാബ്രഹ്മാ തിയോജനികം സേതച്ഛത്തം, സുയാമോ വാളബീജനിം, പഞ്ചസിഖോ ഗന്ധബ്ബപുത്തോ തിഗാവുതമത്തം ബേളുവപണ്ഡുവീണം ഗഹേത്വാ തഥാഗതസ്സ പൂജം കരോന്തോ ഓതരതി. തംദിവസം ഭഗവന്തം ദിസ്വാ ബുദ്ധഭാവായ പിഹം അനുപ്പാദേത്വാ ഠിതസത്തോ നാമ നത്ഥി. ഇദമേത്ഥ ഭഗവാ ആവിഭാവപാടിഹാരിയം അകാസി.

അപിച തമ്ബപണ്ണിദീപേ തലങ്ഗരവാസീ ധമ്മദിന്നത്ഥേരോപി തിസ്സമഹാവിഹാരേ ചേതിയങ്ഗണസ്മിം നിസീദിത്വാ "തീഹി, ഭിക്ഖവേ, ധമ്മേഹി സമന്നാഗതോ ഭിക്ഖു അപണ്ണകപടിപദം പടിപന്നോ ഹോതീ"തി അപണ്ണകസുത്തം (അം॰ നി॰ ൩.൧൬) കഥേന്തോ ഹേട്ഠാമുഖം ബീജനിം അകാസി, യാവ അവീചിതോ എകങ്ഗണം അഹോസി. തതോ ഉപരിമുഖം അകാസി, യാവ ബ്രഹ്മലോകാ എകങ്ഗണം അഹോസി. ഥേരോ നിരയഭയേന തജ്ജേത്വാ സഗ്ഗസുഖേന ച പലോഭേത്വാ ധമ്മം ദേസേസി. കേചി സോതാപന്നാ അഹേസും, കേചി സകദാഗാമീ അനാഗാമീ അരഹന്തോതി.

൩൨൯. തിരോഭാവം കാതുകാമോ പന ആലോകം വാ അന്ധകാരം കരോതി, അപ്പടിച്ഛന്നം വാ പടിച്ഛന്നം, ആപാഥം വാ അനാപാഥം കരോതി. കഥം? അയഞ്ഹി യഥാ അപ്പടിച്ഛന്നോപി സമീപേ ഠിതോപി വാ ന ദിസ്സതി, ഏവം അത്താനം വാ പരം വാ കാതുകാമോ പാദകജ്ഝാനതോ വുട്ഠായ ''ഇദം ആലോകട്ഠാനം അന്ധകാരം ഹോതൂ''തി വാ, ''ഇദം അപ്പടിച്ഛന്നം പടിച്ഛന്നം ഹോതൂ''തി വാ, ''ഇദം ആപാഥം അനാപാഥം ഹോതൂ''തി വാ ആവജ്ജിത്വാ പരികമ്മം കത്വാ വുത്തനയേനേവ അധിട്ഠാതി. സഹ അധിട്ഠാനചിത്തേന യഥാധിട്ഠിതമേവ ഹോതി. പരേ സമീപേ ഠിതാപി ന പസ്സന്തി. സയമ്പി അപസ്സിതുകാമോ ന പസ്സതി.

൩൩൦. ഏതം പന പാടിഹാരിയം കേന കതപുബ്ബന്തി? ഭഗവതാ. ഭഗവാ ഹി യസം കുലപുത്തം സമീപേ നിസിന്നംയേവ യഥാ നം പിതാ ന പസ്സതി, ഏവമകാസി. തഥാ വീസയോജനസതം മഹാകപ്പിനസ്സ പച്ചുഗ്ഗമനം കത്വാ തം അനാഗാമിഫലേ, അമച്ചസഹസ്സഞ്ചസ്സ സോതാപത്തിഫലേ പതിട്ഠാപേത്വാ, തസ്സ അനുമഗ്ഗം ആഗതാ സഹസ്സിത്ഥിപരിവാരാ അനോജാദേവീ ആഗന്ത്വാ സമീപേ നിസിന്നാപി യഥാ സപരിസം രാജാനം ന പസ്സതി, തഥാ കത്വാ ''അപി, ഭന്തേ, രാജാനം പസ്സഥാ''തി വുത്തേ ''കിം പന തേ രാജാനം ഗവേസിതും വരം, ഉദാഹു അത്താന''ന്തി? ''അത്താനം, ഭന്തേ''തി വത്വാ നിസിന്നായ തസ്സാ തഥാ ധമ്മം ദേസേസി, യഥാ സാ സദ്ധിം ഇത്ഥിസഹസ്സേന സോതാപത്തിഫലേ പതിട്ഠാസി, അമച്ചാ അനാഗാമിഫലേ, രാജാ അരഹത്തേതി. അപിച തമ്ബപണ്ണിദീപം ആഗതദിവസേ യഥാ അത്തനാ സദ്ധിം ആഗതേ അവസേസേ രാജാ ന പസ്സതി, ഏവം കരോന്തേന മഹിന്ദത്ഥേരേനാപി ഇദം കതമേവ (പാരാ॰ അട്ഠ॰ ൧.തതിയസങ്ഗീതികഥാ).

൩൩൧. അപിച സബ്ബമ്പി പാകടം പാടിഹാരിയം ആവിഭാവം നാമ. അപാകടപാടിഹാരിയം തിരോഭാവം നാമ. തത്ഥ പാകടപാടിഹാരിയേ ഇദ്ധിപി പഞ്ഞായതി ഇദ്ധിമാപി. തം യമകപാടിഹാരിയേന ദീപേതബ്ബം. തത്ര ഹി ''ഇധ തഥാഗതോ യമകപാടിഹാരിയം കരോതി അസാധാരണം സാവകേഹി. ഉപരിമകായതോ അഗ്ഗിക്ഖന്ധോ പവത്തതി, ഹേട്ഠിമകായതോ ഉദകധാരാ പവത്തതീ''തി (പടി॰ മ॰ ൧.൧൧൬) ഏവം ഉഭയം പഞ്ഞായിത്ഥ. അപാകടപാടിഹാരിയേ ഇദ്ധിയേവ പഞ്ഞായതി, ന ഇദ്ധിമാ. തം മഹകസുത്തേന (സം॰ നി॰ ൪.൩൪൩) ച ബ്രഹ്മനിമന്തനികസുത്തേന (മ॰ നി॰ ൧.൫൦൧ ആദയോ) ച ദീപേതബ്ബം. തത്ര ഹി ആയസ്മതോ ച മഹകസ്സ, ഭഗവതോ ച ഇദ്ധിയേവ പഞ്ഞായിത്ഥ, ന ഇദ്ധിമാ.

യഥാഹ -

''ഏകമന്തം നിസിന്നോ ഖോ ചിത്തോ ഗഹപതി ആയസ്മന്തം മഹകം ഏതദവോച 'സാധു മേ, ഭന്തേ, അയ്യോ മഹകോ ഉത്തരിമനുസ്സധമ്മാ ഇദ്ധിപാടിഹാരിയം ദസ്സേതൂ'തി. തേന ഹി ത്വം ഗഹപതി ആളിന്ദേ ഉത്തരാസങ്ഗം പഞ്ഞാപേത്വാ തിണകലാപം ഓകാസേഹീതി. 'ഏവം, ഭന്തേ'തി ഖോ ചിത്തോ ഗഹപതി ആയസ്മതോ മഹകസ്സ പടിസ്സുത്വാ ആളിന്ദേ ഉത്തരാസങ്ഗം പഞ്ഞാപേത്വാ തിണകലാപം ഓകാസേസി. അഥ ഖോ ആയസ്മാ മഹകോ വിഹാരം പവിസിത്വാ തഥാരൂപം ഇദ്ധാഭിസങ്ഖാരം അഭിസങ്ഖാസി, യഥാ താലച്ഛിഗ്ഗളേന ച അഗ്ഗളന്തരികായ ച അച്ചി നിക്ഖമിത്വാ തിണാനി ഝാപേസി, ഉത്തരാസങ്ഗം ന ഝാപേസീ''തി (സം॰ നി॰ ൪.൩൪൩).

യഥാ ചാഹ -

''അഥ ഖ്വാഹം, ഭിക്ഖവേ, തഥാരൂപം ഇദ്ധാഭിസങ്ഖാരം അഭിസങ്ഖാസിം 'ഏത്താവതാ ബ്രഹ്മാ ച ബ്രഹ്മപരിസാ ച ബ്രഹ്മപാരിസജ്ജാ ച സദ്ദഞ്ച മേ സോസ്സന്തി, ന ച മം ദക്ഖിസ്സന്തീ'തി അന്തരഹിതോ ഇമം ഗാഥം അഭാസിം -

'ഭവേ വാഹം ഭയം ദിസ്വാ, ഭവഞ്ച വിഭവേസിനം;
ഭവം നാഭിവദിം കിഞ്ചി, നന്ദിഞ്ച ന ഉപാദിയി'''ന്തി. (മ॰ നി॰ ൧.൫൦൪);

൩൩൨. തിരോകുട്ടം തിരോപാകാരം തിരോപബ്ബതം അസജ്ജമാനോ ഗച്ഛതി സേയ്യഥാപി ആകാസേതി ഏത്ഥ **തിരോകുട്ട**ന്തി പരകുട്ടം, കുട്ടസ്സ പരഭാഗന്തി വുത്തം ഹോതി. ഏസ നയോ ഇതരേസു. **കുട്ടോ**തി ച ഗേഹഭിത്തിയാ ഏതമധിവചനം. **പാകാരോ**തി

ഗേഹവിഹാരഗാമാദീനം പരിക്ഖേപപാകാരോ. **പബ്ബതോതി** പംസുപബ്ബതോ വാ പാസാണപബ്ബതോ വാ. **അസജ്ജമാനോതി** അലഗ്ഗമാനോ. **സേയ്യഥാപി ആകാസേതി** ആകാസേ വിയ. ഏവം ഗന്തുകാമേന പന ആകാസകസിണം സമാപജ്ജിത്വാ വുട്ഠായ കുട്ടം വാ പാകാരം വാ സിനേരുചക്കവാളേസുപി അഞ്ഞതരം പബ്ബതം വാ ആവജ്ജിത്വാ കതപരികമ്മേന ആകാസോ ഹോതൂതി അധിട്ഠാതബ്ബോ. ആകാസോയേവ ഹോതി. അധോ ഓതരിതുകാമസ്സ, ഉദ്ധം വാ ആരോഹിതുകാമസ്സ സുസിരോ ഹോതി, വിനിവിജ്ഝിത്വാ ഗന്തുകാമസ്സ ഛിദ്ദോ. സോ തത്ഥ അസജ്ജമാനോ ഗച്ഛതി.

തിപിടകചൂളാഭയത്ഥേരോ പനേത്ഥാഹ - ''ആകാസകസിണസമാപജ്ജനം, ആവുസോ, കിമത്ഥിയം, കിം ഹത്ഥിഅസ്സാദീനി അഭിനിമ്മിനിതുകാമോ ഹത്ഥിഅസ്സാദി കസിണാനി സമാപജ്ജതി, നനു യത്ഥ കത്ഥചി കസിണേ പരികമ്മം കത്വാ അട്ഠസമാപത്തിവസീഭാവോയേവ പമാണം. യം യം ഇച്ഛതി, തം തദേവ ഹോതീ''തി. ഭിക്ഖൂ ആഹംസു - ''പാളിയാ, ഭന്തേ, ആകാസകസിണംയേവ ആഗതം, തസ്മാ അവസ്സമേതം വത്തബ്ബ''ന്തി. തത്രായം പാളി -

> ''പകതിയാ ആകാസകസിണസമാപത്തിയാ ലാഭീ ഹോതി. തിരോകുട്ടം തിരോപാകാരം തിരോപബ്ബതം ആവജ്ജതി. ആവജ്ജിത്വാ ഞാണേന അധിട്ഠാതി - 'ആകാസോ ഹോതൂ'തി. ആകാസോ ഹോതി. തിരോകുട്ടം തിരോപാകാരം തിരോപബ്ബതം അസജ്ജമാനോ ഗച്ഛതി. യഥാ മനുസ്സാ പകതിയാ അനിദ്ധിമന്തോ കേനചി അനാവടേ അപരിക്ഖിത്തേ അസജ്ജമാനാ ഗച്ഛന്തി, ഏവമേവ സോ ഇദ്ധിമാ ചേതോവസിപ്പത്തോ തിരോകുട്ടം തിരോപാകാരം തിരോപബ്ബതം അസജ്ജമാനോ ഗച്ഛതി, സേയ്യഥാപി ആകാസേ''തി (പടി॰ മ॰ ൩.൧൩).

സചേ പനസ്സ ഭിക്ഖുനോ അധിട്ഠഹിത്വാ ഗച്ഛന്തസ്സ അന്തരാ പബ്ബതോ വാ രുക്ഖോ വാ ഉട്ഠേതി, കിം പുന സമാപജ്ജിത്വാ അധിട്ഠാതബ്ബന്തി? ദോസോ നത്ഥി. പുന സമാപജ്ജിത്വാ അധിട്ഠാനം ഹി ഉപജ്ഝായസ്സ സന്തികേ നിസ്സയഗ്ഗഹണസദിസം ഹോതി. ഇമിനാ ച പന ഭിക്ഖുനാ ആകാസോ ഹോതൂതി അധിട്ഠിതത്താ ആകാസോ ഹോതിയേവ. പുരിമാധിട്ഠാനബലേനേവ ചസ്സ അന്തരാ അഞ്ഞോ പബ്ബതോ വാ രുക്ഖോ വാ ഉതുമയോ ഉട്ഠഹിസ്സതീതി അട്ഠാനമേവേതം. അഞ്ഞേന ഇദ്ധിമതാ നിമ്മിതേ പന പഠമനിമ്മാനം ബലവം ഹോതി. ഇതരേന തസ്സ ഉദ്ധം വാ അധോ വാ ഗന്തബ്ബം.

൩൮൩. പഥവിയാപി ഉമ്മുജ്ജനിമുജ്ജന്തി ഏത്ഥ ഉമ്മുജ്ജന്തി ഉട്ഠാനം വുച്ചതി. നിമുജ്ജന്തി സംസീദനം. ഉമ്മുജ്ജഞ്ച നിമുജ്ജഞ്ച ഉമ്മുജ്ജനിമുജ്ജം. ഏവം കാതുകാമേന ആപോകസിണം സമാപജ്ജിത്വാ ഉട്ഠായ ഏത്തകേ ഠാനേ പഥവീ ഉദകം ഹോതൂതി പരിച്ഛിന്ദിത്വാ പരികമ്മം കത്വാ വുത്തനയേനേവ അധിട്ഠാതബ്ബം. സഹ അധിട്ഠാനേന യഥാ പരിച്ഛിന്നേ ഠാനേ പഥവീ ഉദകമേവ ഹോതി. സോ തത്ഥ ഉമ്മുജ്ജനിമുജ്ജം കരോതി. തത്രായം പാളി -

> ''പകതിയാ ആപോകസിണസമാപത്തിയാ ലാഭീ ഹോതി. പഥവിം ആവജ്ജതി. ആവജ്ജിത്വാ ഞാണേന അധിട്ഠാതി - 'ഉദകം ഹോതൂ'തി. ഉദകം ഹോതി. സോ പഥവിയാ ഉമ്മുജ്ജനിമുജ്ജം കരോതി. യഥാ മനുസ്സാ പകതിയാ അനിദ്ധിമന്തോ ഉദകേ ഉമ്മുജ്ജനിമുജ്ജം കരോന്തി, ഏവമേവ സോ ഇദ്ധിമാ ചേതോവസിപ്പത്തോ പഥവിയാ ഉമ്മുജ്ജനിമുജ്ജം കരോതി, സേയ്യഥാപി ഉദകേ''തി (പടി॰ മ॰ ൩.൧൩).

ന കേവലഞ്ച ഉമ്മുജ്ജനിമുജ്ജമേവ, ന്ഹാനപാനമുഖധോവനഭണ്ഡകധോവനാദീസു യം യം ഇച്ഛതി, തം തം കരോതി. ന കേവലഞ്ച ഉദകമേവ, സപ്പിതേലമധുഫാണിതാദീസുപി യം യം ഇച്ഛതി, തം തം ഇദഞ്ചിദഞ്ച ഏത്തകം ഹോതൂതി ആവജ്ജിത്വാ പരികമ്മം കത്വാ അധിട്ഠഹന്തസ്സ യഥാധിട്ഠിതമേവ ഹോതി. ഉദ്ധരിത്വാ ഭാജനഗതം കരോന്തസ്സ സപ്പി സപ്പിമേവ ഹോതി. തേലാദീനി തേലാദീനിയേവ. ഉദകം ഉദകമേവ. സോ തത്ഥ തേമിതുകാമോവ തേമേതി, ന തേമിതുകാമോ ന തേമേതി. തസ്സേവ ച സാ പഥവീ ഉദകം ഹോതി സേസജനസ്സ പഥവീയേവ. തത്ഥ മനുസ്സാ പത്തികാപി ഗച്ഛന്തി, യാനാദീഹിപി ഗച്ഛന്തി, കസികമ്മാദീനിപി കരോന്തിയേവ. സചേ പനായം തേസമ്പി ഉദകം ഹോതൂതി ഇച്ഛതി, ഹോതിയേവ. പരിച്ഛിന്നകാലം പന അതിക്കമിത്വാ യം പകതിയാ ഘടതളാകാദീസു ഉദകം, തം ഠപേത്വാ അവസേസം പരിച്ഛിന്നട്ഠാനം പഥവീയേവ ഹോതി.

൩൯൭. ഉദകേപി അഭിജ്ജമാനേതി ഏത്ഥ യം ഉദകം അക്കമിത്വാ സംസീദതി, തം ഭിജ്ജമാനന്തി വുച്ചതി. വിപരീതം അഭിജ്ജമാനം. ഏവം ഗന്തുകാമേന പന പഥവീകസിണം സമാപജ്ജിത്വാ വുട്ഠായ ഏത്തകേ ഠാനേ ഉദകം പഥവീ ഹോതൂതി പരിച്ഛിന്ദിത്വാ പരികമ്മം കത്വാ വുത്തനയേനേവ അധിട്ഠാതബ്ബം. സഹ അധിട്ഠാനേന യഥാ പരിച്ഛിന്നട്ഠാനേ ഉദകം പഥവീയേവ ഹോതി. സോ തത്ഥ ഗച്ഛതി, തത്രായം പാളി -

> "പകതിയാ പഥവീകസിണസമാപത്തിയാ ലാഭീ ഹോതി. ഉദകം ആവജ്ജതി. ആവജ്ജിത്വാ ഞാണേന അധിട്ഠാതി - 'പഥവീ ഹോതൂ'തി. പഥവീ ഹോതി. സോ അഭിജ്ജമാനേ ഉദകേ ഗച്ഛതി. യഥാ മനുസ്സാ പകതിയാ അനിദ്ധിമന്തോ അഭിജ്ജമാനായ പഥവിയാ ഗച്ഛന്തി, ഏവമേവ സോ ഇദ്ധിമാ ചേതോവസിപ്പത്തോ അഭിജ്ജമാനേ ഉദകേ ഗച്ഛതി, സേയ്യഥാപി പഥവിയ"ന്തി (പടി॰ മ॰ ൩.൧൧).

ന കേവലഞ്ച ഗച്ഛതി, യം യം ഇരിയാപഥം ഇച്ഛതി, തം തം കരോതി. ന കേവലഞ്ച പഥവിമേവ കരോതി, മണിസുവണ്ണപബ്ബതരുക്ഖാദീസുപി യം യം ഇച്ഛതി, തം തം വുത്തനയേനേവ ആവജ്ജിത്വാ അധിട്ഠാതി, യഥാധിട്ഠിതമേവ ഹോതി. തസ്സേവ ച തം ഉദകം പഥവീ ഹോതി, സേസജനസ്സ ഉദകമേവ, മച്ഛകച്ഛപാ ച ഉദകകാകാദയോ ച യഥാരുചി വിചരന്തി. സചേ പനായം അഞ്ഞേസമ്പി മനുസ്സാനം തം പഥവിം കാതും ഇച്ഛതി, കരോതിയേവ. പരിച്ഛിന്നകാലാതിക്കമേന പന ഉദകമേവ ഹോതി.

൩൯൮. പല്ലങ്കേന കമതീതി പല്ലങ്കേന ഗച്ഛതി. **പക്ഖീ സകുണോ**തി പക്ഖേഹി യുത്തസകുണോ. ഏവം കാതുകാമേന പന പഥവീകസിണം സമാപജ്ജിത്വാ വുട്ഠായ സചേ നിസിന്നോ ഗന്തുമിച്ഛതി, പല്ലങ്കപ്പമാണം ഠാനം പരിച്ഛിന്ദിത്വാ പരികമ്മം കത്വാ വുത്തനയേനേവ അധിട്ഠാതബ്ബം. സചേ നിപന്നോ ഗന്തുകാമോ ഹോതി മഞ്ചപ്പമാണം, സചേ പദസാ ഗന്തുകാമോ ഹോതി മഗ്ഗപ്പമാണന്തി ഏവം യഥാനുരൂപം ഠാനം പരിച്ഛിന്ദിത്വാ വുത്തനയേനേവ പഥവീ ഹോതൂതി അധിട്ഠാതബ്ബം, സഹ അധിട്ഠാനേന പഥവീയേവ ഹോതി. തത്രായം പാളി -

> "ആകാസേപി പല്ലങ്കേന കമതി, സേയ്യഥാപി പക്ഖീ സകുണോതി. പകതിയാ പഥവീകസിണസമാപത്തിയാ ലാഭീ ഹോതി, ആകാസം ആവജ്ജതി. ആവജ്ജിത്വാ ഞാണേന അധിട്ഠാതി - 'പഥവീ ഹോതൂ'തി. പഥവീ ഹോതി. സോ ആകാസേ അന്തലിക്ഖേ ചങ്കമതിപി തിട്ഠതിപി നിസീദതിപി സേയ്യമ്പി കപ്പേതി. യഥാ മനുസ്സാ പകതിയാ അനിദ്ധിമന്തോ പഥവിയം ചങ്കമന്തിപി...പേ॰... സേയ്യമ്പി കപ്പേന്തി, ഏവമേവ സോ ഇദ്ധിമാ ചേതോവസിപ്പത്തോ ആകാസേ അന്തലിക്ഖേ ചങ്കമതിപി...പേ॰... സേയ്യമ്പി കപ്പേതീ"തി (പടി॰ മ॰ ൩.൧൧).

ആകാസേ ഗന്തുകാമേന ച ഭിക്ഖുനാ ദിബ്ബചക്ഖുലാഭിനാപി ഭവിതബ്ബം. കസ്മാ? അന്തരേ ഉതുസമുട്ഠാനാ വാ പബ്ബതരുക്ഖാദയോ ഹോന്തി, നാഗസുപണ്ണാദയോ വാ ഉസൂയന്താ മാപേന്തി, നേസം ദസ്സനത്ഥം. തേ പന ദിസ്വാ കിം കാതബ്ബന്തി? പാദകജ്ഝാനം സമാപജ്ജിത്വാ വുട്ഠായ ആകാസോ ഹോതൂതി പരികമ്മം കത്വാ അധിട്ഠാതബ്ബം. ഥേരോ പനാഹ "സമാപത്തിസമാപജ്ജനം, ആവുസോ, കിമത്ഥിയം, നനു സമാഹിതമേവസ്സ ചിത്തം, തേന യം യം ഠാനം ആകാസോ ഹോതൂതി അധിട്ഠാതി, ആകാസോയേവ ഹോതീ"തി. കിഞ്ചാപി ഏവമാഹ, അഥ ഖോ തിരോകുട്ടപാരിഹാരിയേ വുത്തനയേനേവ പടിപജ്ജിതബ്ബം.

അപിച ഓകാസേ ഓരോഹണത്ഥമ്പി ഇമിനാ ദിബ്ബചക്ഖുലാഭിനാ ഭവിതബ്ബം, അയഞ്ഹി സചേ അനോകാസേ ന്ഹാനതിത്ഥേ വാ ഗാമദ്വാരേ വാ ഓരോഹതി. മഹാജനസ്സ പാകടോ ഹോതി. തസ്മാ ദിബ്ബചക്ഖുനാ പസ്സിത്വാ അനോകാസം വജ്ജേത്വാ ഓകാസേ ഓതരതീതി.

൩൯൯. ഇമേപി ചന്ദിമസൂരിയേ ഏവംമഹിദ്ധികേ ഏവംമഹാനുഭാവേ പാണിനാ പരാമസതി പരിമജ്ജതീതി ഏത്ഥ ചന്ദിമസൂരിയാനം ദ്വാചത്താലീസയോജനസഹസ്സസ്സ ഉപരി ചരണേന മഹിദ്ധികതാ, തീസു ദീപേസു ഏകക്ഖണേ ആലോകകരണേന മഹാനുഭാവതാ വേദിതബ്ബാ. ഏവം ഉപരി ചരണആലോകകരണേഹി വാ മഹിദ്ധികേ തേനേവ മഹാനുഭാവേ. **പരാമസതീ**തി പരിഗ്ഗണ്ഹതി ഏകദേസേ വാ ഛുപതി. **പരിമജ്ജതീ**തി സമന്തതോ ആദാസതലം വിയ പരിമജ്ജതി. അയം പനസ്സ ഇദ്ധി

അഭിഞ്ഞാപാദകജ്ഝാനവസേനേവ ഇജ്ഝതി, നത്ഥേത്ഥ കസിണസമാപത്തിനിയമോ. വുത്തഞ്ഹേതം പടിസമ്ഭിദായം -

> “ഇമേപി ചന്ദിമസൂരിയേ...പേ॰... പരിമജ്ജതീതി ഇധ സോ ഇദ്ധിമാ ചേതോവസിപ്പത്തോ ചന്ദിമസൂരിയേ ആവജ്ജതി, ആവജ്ജിത്വാ ഞാണേന അധിട്ഠാതി - ‘ഹത്ഥപാസേ ഹോതൂ’തി. ഹത്ഥപാസേ ഹോതി. സോ നിസിന്നകോ വാ നിപന്നകോ വാ ചന്ദിമസൂരിയേ പാണിനാ ആമസതി പരാമസതി പരിമജ്ജതി. യഥാ മനുസ്സാ പകതിയാ അനിദ്ധിമന്തോ കിഞ്ചിദേവ രൂപഗതം ഹത്ഥപാസേ ആമസന്തി പരാമസന്തി പരിമജ്ജന്തി, ഏവമേവ സോ ഇദ്ധിമാ...പേ॰... പരിമജ്ജതീ”തി (പടി॰ മ॰ ൩.൧൨).

സ്വായം യദി ഇച്ഛതി ഗന്ത്വാ പരാമസിതും, ഗന്ത്വാ പരാമസതി, യദി പന ഇധേവ നിസിന്നകോ വാ നിപന്നകോ വാ പരാമസിതുകാമോ ഹോതി, ഹത്ഥപാസേ ഹോതൂതി അധിട്ഠാതി, അധിട്ഠാനബലേന വണ്ടാ മുത്തതാലഫലം വിയ ആഗന്ത്വാ ഹത്ഥപാസേ ഠിതേ വാ പരാമസതി, ഹത്ഥം വാ വഡ്ഢേത്വാ. വഡ്ഢേന്തസ്സ പന കിം ഉപാദിണ്ണകം വഡ്ഢതി, അനുപാദിണ്ണകന്തി? ഉപാദിണ്ണകം നിസ്സായ അനുപാദിണ്ണകം വഡ്ഢതി.

തത്ഥ **തിപിടകചൂളനാഗത്ഥേരോ** ആഹ “കിം പനാവുസോ, ഉപാദിണ്ണകം ഖുദ്ദകമ്പി മഹന്തമ്പി ന ഹോതി, നനു യദാ ഭിക്ഖു താലച്ഛിദ്ദാദീഹി നിക്ഖമതി, തദാ ഉപാദിണ്ണകം ഖുദ്ദകം ഹോതി. യദാ മഹന്തം അത്തഭാവം കരോതി, തദാ മഹന്തം ഹോതി മഹാമോഗ്ഗല്ലാനത്ഥേരസ്സ വിയാ”തി.

നന്ദോപനന്ദനാഗദമനകഥാ

ഏകസ്മിം കിര സമയേ അനാഥപിണ്ഡികോ ഗഹപതി ഭഗവതോ ധമ്മദേസനം സുത്വാ “സ്വേ, ഭന്തേ, പഞ്ചഹി ഭിക്ഖുസതേഹി സദ്ധിം അമ്ഹാകം ഗേഹേ ഭിക്ഖം ഗണ്ഹഥാ”തി നിമന്തേത്വാ പക്കമി. ഭഗവാ അധിവാസേത്വാ തംദിവസാവസേസം രത്തിഭാഗഞ്ച വീതിനാമേത്വാ പച്ചൂസസമയേ ദസസഹസ്സിലോകധാതും ഓലോകേസി. അഥസ്സ **നന്ദോപനന്ദോ** നാമ നാഗരാജാ ഞാണമുഖേ ആപാഥമാഗച്ഛി. ഭഗവാ “അയം നാഗരാജാ മയ്ഹം ഞാണമുഖേ ആപാഥമാഗച്ഛി, അത്ഥി നു ഖോ അസ്സ ഉപനിസ്സയോ”തി ആവജ്ജേന്തോ “അയം മിച്ഛാദിട്ഠികോ തീസു രതനേസു അപ്പസന്നോ”തി ദിസ്വാ കോ നു ഖോ ഇമം മിച്ഛാദിട്ഠിതോ വിവേചേയ്യാ”തി ആവജ്ജേന്തോ മഹാമോഗ്ഗല്ലാനത്ഥേരം അദ്ദസ.

തതോ പഭാതായ രത്തിയാ സരീരപടിജഗ്ഗനം കത്വാ ആയസ്മന്തം ആനന്ദം ആമന്തേസി - “ആനന്ദ, പഞ്ചന്നം ഭിക്ഖുസതാനം ആരോചേഹി തഥാഗതോ ദേവചാരികം ഗച്ഛതീ”തി. തം ദിവസഞ്ച നന്ദോപനന്ദസ്സ ആപാനഭൂമിം സജ്ജയിംസു. സോ ദിബ്ബരതനപല്ലങ്കേ ദിബ്ബേന സേതച്ഛത്തേന ധാരിയമാനേന തിവിധനാടകേഹി ചേവ നാഗപരിസായ ച പരിവുതോ ദിബ്ബഭാജനേസു ഉപട്ഠാപിതം അന്നപാനവിധിം ഓലോകയമാനോ നിസിന്നോ ഹോതി. അഥ ഭഗവാ യഥാ നാഗരാജാ പസ്സതി, തഥാ കത്വാ തസ്സ വിതാനമത്ഥകേനേവ പഞ്ചഹി ഭിക്ഖുസതേഹി സദ്ധിം താവതിംസദേവലോകാഭിമുഖോ പായാസി.

തേന ഖോ പന സമയേന നന്ദോപനന്ദസ്സ നാഗരാജസ്സ ഏവരൂപം പാപകം ദിട്ഠിഗതം ഉപ്പന്നം ഹോതി - “ഇമേ ഹി നാമ മുണ്ഡകാ സമണകാ അമ്ഹാകം ഉപരൂപരിഭവനേന ദേവാനം താവതിംസാനം ഭവനം പവിസന്തിപി നിക്ഖമന്തിപി, ന ദാനി ഇതോ പട്ഠായ ഇമേസം അമ്ഹാകം മത്ഥകേ പാദപംസും ഓകിരന്താനം ഗന്തും ദസ്സാമീ”തി ഉട്ഠായ സിനേരുപാദം ഗന്ത്വാ തം അത്തഭാവം വിജഹിത്വാ സിനേരും സത്തക്ഖത്തും ഭോഗേഹി പരിക്ഖിപിത്വാ ഉപരി ഫണം കത്വാ താവതിംസഭവനം അവകുജ്ജേന ഫണേന ഗഹേത്വാ അദസ്സനം ഗമേസി.

അഥ ഖോ ആയസ്മാ രട്ഠപാലോ ഭഗവന്തം ഏതദവോച “പുബ്ബേ, ഭന്തേ, ഇമസ്മിം പദേസേ ഠിതോ സിനേരും പസ്സാമി, സിനേരുപരിഭണ്ഡം പസ്സാമി, താവതിംസം പസ്സാമി, വേജയന്തം പസ്സാമി, വേജയന്തസ്സ പാസാദസ്സ ഉപരി ധജം പസ്സാമി. കോ നു ഖോ, ഭന്തേ, ഹേതു കോ പച്ചയോ, യം ഏതരഹി നേവ സിനേരും പസ്സാമി...പേ॰... ന വേജയന്തസ്സ പാസാദസ്സ ഉപരി ധജം പസ്സാമീ”തി. “അയം, രട്ഠപാല, നന്ദോപനന്ദോ നാമ നാഗരാജാ തുമ്ഹാകം കുപിതോ സിനേരും സത്തക്ഖത്തും ഭോഗേഹി പരിക്ഖിപിത്വാ ഉപരി ഫണേന

പടിച്ഛാദേത്വാ അന്ധകാരം കത്വാ ഠിതോ"തി. "ദമേമി നം, ഭന്തേ"തി. ന ഭഗവാ അനുജാനി. അഥ ഖോ ആയസ്മാ ഭദ്ദിയോ ആയസ്മാ രാഹുലോതി അനുക്കമേന സബ്ബേപി ഭിക്ഖൂ ഉട്ഠഹിംസു. ന ഭഗവാ അനുജാനി.

അവസാനേ മഹാമോഗ്ഗല്ലാനത്ഥേരോ "അഹം, ഭന്തേ, ദമേമി ന"ന്തി ആഹ. "ദമേഹി മോഗ്ഗല്ലാനാ"തി ഭഗവാ അനുജാനി. ഥേരോ അത്തഭാവം വിജഹിത്വാ മഹന്തം നാഗരാജവണ്ണം അഭിനിമ്മിനിത്വാ നന്ദോപനന്ദം ചുദ്ദസക്ഖത്തും ഭോഗേഹി പരിക്ഖിപിത്വാ തസ്സ ഫണമത്ഥകേ അത്തനോ ഫണം ഠപേത്വാ സിനേരുനാ സദ്ധിം അഭിനിപ്പീളേസി. നാഗരാജാ പധൂമായി. ഥേരോപി ന തുയ്ഹംയേവ സരീരേ ധൂമോ അത്ഥി, മയ്ഹമ്പി അത്ഥീതി പധൂമായി. നാഗരാജസ്സ ധൂമോ ഥേരം ന ബാധതി. ഥേരസ്സ പന ധൂമോ നാഗരാജാനം ബാധതി. തതോ നാഗരാജാ പജ്ജലി. ഥേരോപി ന തുയ്ഹംയേവ സരീരേ അഗ്ഗി അത്ഥി, മയ്ഹമ്പി അത്ഥീതി പജ്ജലി. നാഗരാജസ്സ തേജോ ഥേരം ന ബാധതി. ഥേരസ്സ പന തേജോ നാഗരാജാനം ബാധതി. നാഗരാജാ അയം മം സിനേരുനാ അഭിനിപ്പീളേത്വാ ധൂമായതി ചേവ പജ്ജലതി ചാതി ചിന്തേത്വാ "ഭോ ത്വം കോസീ"തി പടിപുച്ഛി. "അഹം ഖോ, നന്ദ, മോഗ്ഗല്ലാനോ"തി. "ഭന്തേ, അത്തനോ ഭിക്ഖുഭാവേന തിട്ഠാഹീ"തി.

ഥേരോ തം അത്തഭാവം വിജഹിത്വാ തസ്സ ദക്ഖിണകണ്ണസോതേന പവിസിത്വാ വാമകണ്ണസോതേന നിക്ഖമി , വാമകണ്ണസോതേന പവിസിത്വാ ദക്ഖിണകണ്ണസോതേന നിക്ഖമി, തഥാ ദക്ഖിണനാസസോതേന പവിസിത്വാ വാമനാസസോതേന നിക്ഖമി, വാമനാസസോതേന പവിസിത്വാ ദക്ഖിണനാസസോതേന നിക്ഖമി. തതോ നാഗരാജാ മുഖം വിവരി. ഥേരോ മുഖേന പവിസിത്വാ അന്തോകുച്ഛിയം പാചീനേന ച പച്ഛിമേന ച ചങ്കമതി. ഭഗവാ "മോഗ്ഗല്ലാന, മനസികരോഹി മഹിദ്ധികോ എസ നാഗോ"തി ആഹ. ഥേരോ "മയ്ഹം ഖോ, ഭന്തേ, ചത്താരോ ഇദ്ധിപാദാ ഭാവിതാ ബഹുലീകതാ യാനീകതാ വത്ഥുകതാ അനുട്ഠിതാ പരിചിതാ സുസമാരദ്ധാ, തിട്ഠതു, ഭന്തേ, നന്ദോപനന്ദോ, അഹം നന്ദോപനന്ദസദിസാനം നാഗരാജാനം സതമ്പി സഹസ്സമ്പി സതസഹസ്സമ്പി ദമേയ്യ"ന്തി ആഹ.

നാഗരാജാ ചിന്തേസി "പവിസന്തോ താവ മേ ന ദിട്ഠോ, നിക്ഖമനകാലേ ദാനി നം ദാഠന്തരേ പക്ഖിപിത്വാ സങ്ഖാദിസ്സാമീ"തി ചിന്തേത്വാ നിക്ഖമ ഭന്തേ, മാ മം അന്തോകുച്ഛിയം അപരാപരം ചങ്കമന്തോ ബാധയിത്ഥാതി ആഹ. ഥേരോ നിക്ഖമിത്വാ ബഹി അട്ഠാസി. നാഗരാജാ അയം സോതി ദിസ്വാ നാസവാതം വിസ്സജ്ജി. ഥേരോ ചതുത്ഥം ഝാനം സമാപജ്ജി. ലോമകൂപമ്പിസ്സ വാതോ ചാലേതും നാസക്ഖി. അവസേസാ ഭിക്ഖൂ കിര ആദിതോ പട്ഠായ സബ്ബപാടിഹാരിയാനി കാതും സക്കുണേയ്യും, ഇമം പന ഠാനം പത്വാ എവം ഖിപ്പനിസന്തിനോ ഹുത്വാ സമാപജ്ജിതും ന സക്ഖിസ്സന്തീതി തേസം ഭഗവാ നാഗരാജദമനം നാനുജാനി.

നാഗരാജാ "അഹം ഇമസ്സ സമണസ്സ നാസവാതേന ലോമകൂപമ്പി ചാലേതും നാസക്ഖിം, മഹിദ്ധികോ സമണോ"തി ചിന്തേസി. ഥേരോ അത്തഭാവം വിജഹിത്വാ സുപണ്ണരൂപം അഭിനിമ്മിനിത്വാ സുപണ്ണവാതം ദസ്സേന്തോ നാഗരാജാനം അനുബന്ധി. നാഗരാജാ തം അത്തഭാവം വിജഹിത്വാ മാണവകവണ്ണം അഭിനിമ്മിനിത്വാ "ഭന്തേ, തുമ്ഹാകം സരണം ഗച്ഛാമീ"തി വദന്തോ ഥേരസ്സ പാദേ വന്ദി. ഥേരോ "സത്ഥാ, നന്ദ, ആഗതോ, എഹി ഗമിസ്സാമാ"തി നാഗരാജാനം ദമയിത്വാ നിബ്ബിസം കത്വാ ഗഹേത്വാ ഭഗവതോ സന്തികം അഗമാസി. നാഗരാജാ ഭഗവന്തം വന്ദിത്വാ "ഭന്തേ, തുമ്ഹാകം സരണം ഗച്ഛാമീ"തി ആഹ. ഭഗവാ "സുഖീ ഹോഹി, നാഗരാജാ"തി വത്വാ ഭിക്ഖുസങ്ഘപരിവുതോ അനാഥപിണ്ഡികസ്സ നിവേസനം അഗമാസി.

അനാഥപിണ്ഡികോ "കിം, ഭന്തേ, അതിദിവാ ആഗതത്ഥാ"തി ആഹ. മോഗ്ഗല്ലാനസ്സ ച നന്ദോപനന്ദസ്സ ച സങ്ഗാമോ അഹോസീതി. കസ്സ, ഭന്തേ, ജയോ, കസ്സ പരാജയോതി. മോഗ്ഗല്ലാനസ്സ ജയോ, നന്ദസ്സ പരാജയോതി. അനാഥപിണ്ഡികോ "അധിവാസേതു മേ, ഭന്തേ, ഭഗവാ സത്താഹം എകപടിപാടിയാ ഭത്തം, സത്താഹം ഥേരസ്സ സക്കാരം കരിസ്സാമീ"തി വത്വാ സത്താഹം ബുദ്ധപമുഖാനം പഞ്ചന്നം ഭിക്ഖുസതാനം മഹാസക്കാരം അകാസി. ഇതി ഇമം ഇമസ്മിം നന്ദോപനന്ദദമനേ കതം മഹന്തം അത്തഭാവം സന്ധായേതം വുത്തം "യദാ മഹന്തം അത്തഭാവം കരോതി, തദാ മഹന്തം ഹോതി മഹാമോഗ്ഗല്ലാനത്ഥേരസ്സ വിയാ"തി. എവം വുത്തേപി ഭിക്ഖൂ ഉപാദിണ്ണകം നിസ്സായ അനുപാദിണ്ണകമേവ വഡ്ഢതീതി ആഹംസു. അയമേവ ചേത്ഥ യുത്തി.

സോ ഏവം കത്വാ ന കേവലം ചന്ദിമസൂരിയേ പരാമസതി. സചേ ഇച്ഛതി പാദകഥലികം കത്വാ പാദേ ഠപേതി, പീഠം കത്വാ നിസീദതി, മഞ്ചം കത്വാ നിപജ്ജതി, അപസ്സേനഫലകം കത്വാ അപസ്സയതി. യഥാ ച ഏകോ, ഏവം അപരോപി. അനേകേസുപി ഹി ഭിക്ഖുസതസഹസ്സേസു ഏവം കരോന്തേസു തേസഞ്ച ഏകമേകസ്സ തഥേവ ഇജ്ഝതി. ചന്ദിമസൂരിയാനഞ്ച ഗമനമ്പി ആലോകകരണമ്പി തഥേവ ഹോതി. യഥാ ഹി പാതിസഹസ്സേസു ഉദകപൂരേസു സബ്ബപാതീസു ച ചന്ദമണ്ഡലാനി ദിസ്സന്തി. പാകതികമേവ ച ചന്ദസ്സ ഗമനം ആലോകകരണഞ്ച ഹോതി. തഥൂപമമേതം പാടിഹാരിയം.

൩൯൭. യാവ ബ്രഹ്മലോകാപീതി ബ്രഹ്മലോകമ്പി പരിച്ഛേദം കത്വാ. **കായേന വസം വത്തേതീ**തി തത്ഥ ബ്രഹ്മലോകേ കായേന അത്തനോ വസം വത്തേതി. തസ്സത്ഥോ പാളിം അനുഗന്ത്വാ വേദിതബ്ബോ. അയഞ്ഹേത്ഥ പാളി -

> ''യാവ ബ്രഹ്മലോകാപി കായേന വസം വത്തേതീതി. സചേ സോ ഇദ്ധിമാ ചേതോവസിപ്പത്തോ ബ്രഹ്മലോകം ഗന്തുകാമോ ഹോതി, ദൂരേപി സന്തികേ അധിട്ഠാതി സന്തികേ ഹോതൂതി, സന്തികേ ഹോതി. സന്തികേപി ദൂരേ അധിട്ഠാതി ദൂരേ ഹോതൂതി, ദൂരേ ഹോതി. ബഹുകമ്പി ഥോകന്തി അധിട്ഠാതി ഥോകം ഹോതൂതി, ഥോകം ഹോതി. ഥോകമ്പി ബഹുകന്തി അധിട്ഠാതി ബഹുകം ഹോതൂതി, ബഹുകം ഹോതി. ദിബ്ബേന ചക്ഖുനാ തസ്സ ബ്രഹ്മുനോ രൂപം പസ്സതി. ദിബ്ബായ സോതധാതുയാ തസ്സ ബ്രഹ്മുനോ സദ്ദം സുണാതി. ചേതോപരിയഞാണേന തസ്സ ബ്രഹ്മുനോ ചിത്തം പജാനാതി. സചേ സോ ഇദ്ധിമാ ചേതോവസിപ്പത്തോ ദിസ്സമാനേന കായേന ബ്രഹ്മലോകം ഗന്തുകാമോ ഹോതി, കായവസേന ചിത്തം പരിണാമേതി, കായവസേന ചിത്തം അധിട്ഠാതി, കായവസേന ചിത്തം പരിണാമേത്വാ കായവസേന ചിത്തം അധിട്ഠഹിത്വാ സുഖസഞ്ഞഞ്ച ലഹുസഞ്ഞഞ്ച ഓക്കമിത്വാ ദിസ്സമാനേന കായേന ബ്രഹ്മലോകം ഗച്ഛതി. സചേ സോ ഇദ്ധിമാ ചേതോവസിപ്പത്തോ അദിസ്സമാനേന കായേന ബ്രഹ്മലോകം ഗന്തുകാമോ ഹോതി, ചിത്തവസേന കായം പരിണാമേതി, ചിത്തവസേന കായം അധിട്ഠാതി. ചിത്തവസേന കായം പരിണാമേത്വാ ചിത്തവസേന കായം അധിട്ഠഹിത്വാ സുഖസഞ്ഞഞ്ച ലഹുസഞ്ഞഞ്ച ഓക്കമിത്വാ അദിസ്സമാനേന കായേന ബ്രഹ്മലോകം ഗച്ഛതി. സോ തസ്സ ബ്രഹ്മുനോ പുരതോ രൂപം അഭിനിമ്മിനാതി മനോമയം സബ്ബങ്ഗപച്ചങ്ഗിം അഹീനിന്ദ്രിയം. സചേ സോ ഇദ്ധിമാ ചങ്കമതി, നിമ്മിതോപി തത്ഥ ചങ്കമതി. സചേ സോ ഇദ്ധിമാ തിട്ഠതി, നിസീദതി, സേയ്യം കപ്പേതി, നിമ്മിതോപി തത്ഥ സേയ്യം കപ്പേതി. സചേ സോ ഇദ്ധിമാ ധൂമായതി, പജ്ജലതി, ധമ്മം ഭാസതി, പഞ്ഹം പുച്ഛതി, പഞ്ഹം പുട്ഠോ വിസ്സജ്ജേതി, നിമ്മിതോപി തത്ഥ പഞ്ഹം പുട്ഠോ വിസ്സജ്ജേതി. സചേ സോ ഇദ്ധിമാ തേന ബ്രഹ്മുനാ സദ്ധിം സന്തിട്ഠതി, സല്ലപതി, സാകച്ഛം സമാപജ്ജതി, നിമ്മിതോപി തത്ഥ തേന ബ്രഹ്മുനാ സദ്ധിം സന്തിട്ഠതി, സല്ലപതി, സാകച്ഛം സമാപജ്ജതി. യം യദേവ ഹി സോ ഇദ്ധിമാ കരോതി, തം തദേവ നിമ്മിതോ കരോതീ''തി (പടി॰ മ॰ ൩.൧൫).

തത്ഥ **ദൂരേപി സന്തികേ അധിട്ഠാതീ**തി പാദകജ്ഝാനതോ വുട്ഠായ ദൂരേ ദേവലോകം വാ ബ്രഹ്മലോകം വാ ആവജ്ജതി സന്തികേ ഹോതൂതി. ആവജ്ജിത്വാ പരികമ്മം കത്വാ പുന സമാപജ്ജിത്വാ ഞാണേന അധിട്ഠാതി സന്തികേ ഹോതൂതി, സന്തികേ ഹോതി. ഏസ നയോ സേസപദേസുപി.

തത്ഥ കോ ദൂരം ഗഹേത്വാ സന്തികം അകാസീതി? ഭഗവാ. ഭഗവാ ഹി യമകപാടിഹാരിയാവസാനേ ദേവലോകം ഗച്ഛന്തോ യുഗന്ധരഞ്ച സിനേരുഞ്ച സന്തികേ കത്വാ പഥവീതലതോ ഏകപാദം യുഗന്ധരേ പതിട്ഠപേത്വാ ദുതിയം സിനേരുമത്ഥകേ ഠപേസി. അഞ്ഞോ കോ അകാസി? മഹാമോഗ്ഗല്ലാനത്ഥേരോ. ഥേരോ ഹി സാവത്ഥിതോ ഭത്തകിച്ചം കത്വാ നിക്ഖന്തം ദ്വാദസയോജനികം പരിസം തിംസയോജനം സങ്കസ്സനഗരമഗ്ഗം സങ്ഖിപിത്വാ തങ്ഖണഞ്ഞേവ സമ്പാപേസി.

അപിച തമ്ബപണ്ണിദീപേ **ചൂളസമുദ്ദത്ഥേരോ**പി അകാസി. ദുബ്ഭിക്ഖസമയേ കിര ഥേരസ്സ സന്തികം പാതോവ സത്ത ഭിക്ഖുസതാനി ആഗമംസു. ഥേരോ ''മഹാ ഭിക്ഖുസങ്ഘോ കുഹിം ഭിക്ഖാചാരോ ഭവിസ്സതീ''തി ചിന്തേന്തോ സകലതമ്ബപണ്ണിദീപേ അദിസ്വാ ''പരതീരേ പാടലിപുത്തേ ഭവിസ്സതീ''തി ദിസ്വാ ഭിക്ഖൂ പത്തചീവരം ഗാഹാപേത്വാ ''ഏഥാവുസോ, ഭിക്ഖാചാരം ഗമിസ്സാമാ''തി പഥവിം സങ്ഖിപിത്വാ പാടലിപുത്തം ഗതോ.

ഭിക്ഖൂ "കതരം, ഭന്തേ, ഇമം നഗര"ന്തി പുച്ഛിംസു. പാടലിപുത്തം, ആവുസോതി. പാടലിപുത്തം നാമ ദൂരേ ഭന്തേതി. ആവുസോ, മഹല്ലകത്ഥേരാ നാമ ദൂരേപി ഗഹേത്വാ സന്തികേ കരോന്തീതി. മഹാസമുദ്ദോ കുഹിം, ഭന്തേതി? നനു, ആവുസോ, അന്തരാ ഏകം നീലമാതികം അതിക്കമിത്വാ ആഗതത്ഥാതി? ആമ, ഭന്തേ. മഹാസമുദ്ദോ പന മഹന്തോതി. ആവുസോ, മഹല്ലകത്ഥേരാ നാമ മഹന്തമ്പി ഖുദ്ദകം കരോന്തീതി.

യഥാ ചായം, ഏവം **തിസ്സദത്തത്ഥേരോ**പി സായന്ഹസമയേ ന്ഹായിത്വാ കതുത്തരാസങ്ഗോ മഹാബോധിം വന്ദിസ്സാമീതി ചിത്തേ ഉപ്പന്നേ സന്തികേ അകാസി.

സന്തികം പന ഗഹേത്വാ കോ ദൂരമകാസീതി? ഭഗവാ. ഭഗവാ ഹി അത്തനോ ച അങ്ഗുലിമാലസ്സ (മ॰ നി॰ ൨.൩൪൭) ച അന്തരം സന്തികമ്പി ദൂരമകാസീതി.

അഥ കോ ബഹുകം ഥോകം അകാസീതി? **മഹാകസ്സപത്ഥേരോ**. രാജഗഹേ കിര നക്ഖത്തദിവസേ പഞ്ചസതാ കുമാരിയോ ചന്ദപൂവേ ഗഹേത്വാ നക്ഖത്തകീളനത്ഥായ ഗച്ഛന്തിയോ ഭഗവന്തം ദിസ്വാ കിഞ്ചി നാദംസു. പച്ഛതോ ആഗച്ഛന്തം പന ഥേരം ദിസ്വാ അമ്ഹാകം ഥേരോ ഏതി പൂവം ദസ്സാമാതി സബ്ബാ പൂവേ ഗഹേത്വാ ഥേരം ഉപസങ്കമിംസു. ഥേരോ പത്തം നീഹരിത്വാ സബ്ബം ഏകപത്തപൂരമത്തമകാസി. ഭഗവാ ഥേരം ആഗമയമാനോ പുരതോ നിസീദി. ഥേരോ ആഹരിത്വാ ഭഗവതോ അദാസി.

ഇല്ലിസസേട്ഠിവത്ഥുസ്മിം പന **മഹാമോഗ്ഗല്ലാനത്ഥേരോ** ഥോകം ബഹുകമകാസി, **കാകവലിയവത്ഥുസ്മിഞ്ച** ഭഗവാ. മഹാകസ്സപത്ഥേരോ കിര സത്താഹം സമാപത്തിയാ വീതിനാമേത്വാ ദലിദ്ദസങ്ഗഹം കരോന്തോ കാകവലിയസ്സ നാമ ദുഗ്ഗതമനുസ്സസ്സ ഘരദ്വാരേ അട്ഠാസി. തസ്സ ജായാ ഥേരം ദിസ്വാ പതിനോ പക്കം അലോണമ്ബിലയാഗും പത്തേ ആകിരി. ഥേരോ തം ഗഹേത്വാ ഭഗവതോ ഹത്ഥേ ഠപേസി. ഭഗവാ മഹാഭിക്ഖുസങ്ഘസ്സ പഹോനകം കത്വാ അധിട്ഠാസി. ഏകപത്തേന ആഭതാ സബ്ബേസം പഹോസി. കാകവലിയോപി സത്തമേ ദിവസേ സേട്ഠിട്ഠാനം അലത്ഥാതി.

ന കേവലഞ്ച ഥോകസ്സ ബഹുകരണം, മധുരം അമധുരം, അമധുരം മധുരന്തിആദീസുപി യം യം ഇച്ഛതി, സബ്ബം ഇദ്ധിമതോ ഇജ്ഝതി. തഥാ ഹി **മഹാഅനുളത്ഥേരോ** നാമ സമ്ബഹുലേ ഭിക്ഖൂ പിണ്ഡായ ചരിത്വാ സുക്ഖഭത്തമേവ ലഭിത്വാ ഗങ്ഗാതീരേ നിസീദിത്വാ പരിഭുഞ്ജമാനേ ദിസ്വാ ഗങ്ഗായ ഉദകം സപ്പിമണ്ഡന്തി അധിട്ഠഹിത്വാ സാമണേരാനം സഞ്ഞം അദാസി. തേ ഥാലകേഹി ആഹരിത്വാ ഭിക്ഖുസങ്ഘസ്സ അദംസു. സബ്ബേ മധുരേന സപ്പിമണ്ഡേന ഭുഞ്ജിംസൂതി.

ദിബ്ബേന ചക്ഖുനാതി ഇധേവ ഠിതോ ആലോകം വഡ്ഢേത്വാ തസ്സ ബ്രഹ്മുനോ രൂപം പസ്സതി. ഇധേവ ച ഠിതോ സബ്ബം തസ്സ ഭാസതോ സദ്ദം സുണാതി. ചിത്തം പജാനാതി. **കായവസേന ചിത്തം പരിണാമേതീ**തി കരജകായസ്സ വസേന ചിത്തം പരിണാമേതി. പാദകജ്ഝാനചിത്തം ഗഹേത്വാ കായേ ആരോപേതി. കായാനുഗതികം കരോതി ദന്ധഗമനം. കായഗമനം ഹി ദന്ധം ഹോതി. **സുഖസഞ്ഞഞ്ച ലഹുസഞ്ഞഞ്ച ഓക്കമതീ**തി പാദകജ്ഝാനാരമ്മണേന ഇദ്ധിചിത്തേന സഹജാതം സുഖസഞ്ഞഞ്ച ലഹുസഞ്ഞഞ്ച ഓക്കമതി പവിസതി ഫസ്സേതി സമ്പാപുണാതി. **സുഖസഞ്ഞാ** നാമ ഉപേക്ഖാസമ്പയുത്തസഞ്ഞാ. ഉപേക്ഖാ ഹി സന്തം സുഖന്തി വുത്താ. സായേവ ച സഞ്ഞാ നീവരണേഹി ചേവ വിതക്കാദീഹി പച്ചനീകേഹി ച വിമുത്തത്താ **ലഹുസഞ്ഞാ**തിപി വേദിതബ്ബാ. തം ഓക്കന്തസ്സ പനസ്സ കരജകായോപി തൂലപിചു വിയ സല്ലഹുകോ ഹോതി. സോ ഏവം വായുക്ഖിത്തതൂലപിചുനാ വിയ സല്ലഹുകേന ദിസ്സമാനേന കായേന ബ്രഹ്മലോകം ഗച്ഛതി. ഏവം ഗച്ഛന്തോ ച സചേ ഇച്ഛതി പഥവീകസിണവസേന ആകാസേ മഗ്ഗം നിമ്മിനിത്വാ പദസാ ഗച്ഛതി. സചേ ഇച്ഛതി വായോകസിണവസേന വായും അധിട്ഠഹിത്വാ തൂലപിചു വിയ വായുനാ ഗച്ഛതി. അപിച ഗന്തുകാമതാ ഏവ ഏത്ഥ പമാണം. "സതി ഹി ഗന്തുകാമതായ" ഏവം കതചിത്താധിട്ഠാനോ അധിട്ഠാനവേഗുക്ഖിത്തോവ സോ ഇസ്സാസഖിത്തസരോ വിയ ദിസ്സമാനോ ഗച്ഛതി.

ചിത്തവസേന കായം പരിണാമേതീതി കായം ഗഹേത്വാ ചിത്തേ ആരോപേതി. ചിത്താനുഗതികം കരോതി സീഘഗമനം. ചിത്തഗമനം ഹി സീഘം ഹോതി. **സുഖസഞ്ഞഞ്ച ലഹുസഞ്ഞഞ്ച ഓക്കമതീ**തി രൂപകായാരമ്മണേന ഇദ്ധിചിത്തേന സഹജാതം സുഖസഞ്ഞഞ്ച

ലഹുസഞ്ഞഞ്ച ഓക്കമതീതി. സേസം വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബം. ഇദം പന ചിത്തഗമനമേവ ഹോതി. ഏവം അദിസ്സമാനേന കായേന ഗച്ഛന്തോ പനായം കിം തസ്സ അധിട്ഠാനചിത്തസ്സ ഉപ്പാദക്ഖണേ ഗച്ഛതി, ഉദാഹു ഠിതിക്ഖണേ ഭങ്ഗക്ഖണേ വാതി വുത്തേ തീസുപി ഖണേസു ഗച്ഛതീതി ഥേരോ ആഹ. കിം പന സോ സയം ഗച്ഛതി നിമ്മിതം പേസേതീതി. യഥാരുചി കരോതി. ഇധ പനസ്സ സയം ഗമനമേവ ആഗതം.

മനോമയന്തി അധിട്ഠാനമനേന നിമ്മിതത്താ മനോമയം. **അഹീനിന്ദ്രിയ**ന്തി ഇദം ചക്ഖുസോതാദീനം സണ്ഠാനവസേന വുത്തം. നിമ്മിതരൂപേ പന പസാദോ നാമ നത്ഥി. സചേ ഇദ്ധിമാ ചങ്കമതി നിമ്മിതോപി തത്ഥ ചങ്കമതീതിആദി സബ്ബം സാവകനിമ്മിതം സന്ധായ വുത്തം. ബുദ്ധനിമ്മിതോ പന യം യം ഭഗവാ കരോതി, തം തമ്പി കരോതി. ഭഗവതോ രുചിവസേന അഞ്ഞമ്പി കരോതീതി. ഏത്ഥ ച യം സോ ഇദ്ധിമാ ഇധേവ ഠിതോ ദിബ്ബേന ചക്ഖുനാ രൂപം പസ്സതി, ദിബ്ബായ സോതധാതുയാ സദ്ദം സുണാതി, ചേതോപരിയഞാണേന ചിത്തം പജാനാതി, ന ഏത്താവതാ കായേന വസം വത്തേതി. യമ്പി സോ ഇധേവ ഠിതോ തേന ബ്രഹ്മുനാ സദ്ധിം സന്തിട്ഠതി സല്ലപതി സാകച്ഛം സമാപജ്ജതി, ഏത്താവതാപി ന കായേന വസം വത്തേതി. യമ്പിസ്സ ദൂരേപി സന്തികേ അധിട്ഠാതീതിആദികം അധിട്ഠാനം, ഏത്താവതാപി ന കായേന വസം വത്തേതി. യമ്പി സോ ദിസ്സമാനേന വാ അദിസ്സമാനേന വാ കായേന ബ്രഹ്മലോകം ഗച്ഛതി, ഏത്താവതാപി ന കായേന വസം വത്തേതി. യഞ്ച ഖോ സോ തസ്സ ബ്രഹ്മുനോ പുരതോ രൂപം അഭിനിമ്മിനാതീതിആദിനാ നയേന വുത്തവിധാനം ആപജ്ജതി, ഏത്താവതാ കായേന വസം വത്തേതി നാമ. സേസം പനേത്ഥ കായേന വസം വത്തനായ പുബ്ബഭാഗദസ്സനത്ഥം വുത്തന്തി അയം താവ അധിട്ഠാനാ ഇദ്ധി.

൩൯൭. **വികുബ്ബനായ** പന മനോമയായ ച ഇദം നാനാകരണം. വികുബ്ബനം താവ കരോന്തേന "സോ പകതിവണ്ണം വിജഹിത്വാ കുമാരകവണ്ണം വാ ദസ്സേതി, നാഗവണ്ണം വാ ദസ്സേതി, സുപണ്ണവണ്ണം വാ ദസ്സേതി, അസുരവണ്ണം വാ ദസ്സേതി, ഇന്ദവണ്ണം വാ ദസ്സേതി, ദേവവണ്ണം വാ ദസ്സേതി, ബ്രഹ്മവണ്ണം വാ ദസ്സേതി, സമുദ്ദവണ്ണം വാ ദസ്സേതി, പബ്ബതവണ്ണം വാ ദസ്സേതി, സീഹവണ്ണം വാ ദസ്സേതി, ബ്യഗ്ഘവണ്ണം വാ ദസ്സേതി, ദീപിവണ്ണം വാ ദസ്സേതി, ഹത്ഥിമ്പി ദസ്സേതി, അസ്സമ്പി ദസ്സേതി, രഥമ്പി ദസ്സേതി, പത്തിമ്പി ദസ്സേതി, വിവിധമ്പി സേനാബ്യൂഹം ദസ്സേതീ"തി (പടി॰ മ॰ ൩.൧൩) ഏവം വുത്തേസു കുമാരകവണ്ണാദീസു യം യം ആകങ്ഖതി, തം തം അധിട്ഠാതബ്ബം. അധിട്ഠഹന്തേന ച പഥവീകസിണാദീസു അഞ്ഞതരാരമ്മണതോ അഭിഞ്ഞാപാദകജ്ഝാനതോ വുട്ഠായ അത്തനോ കുമാരകവണ്ണോ ആവജ്ജിതബ്ബോ. ആവജ്ജിത്വാ പരികമ്മാവസാനേ പുന സമാപജ്ജിത്വാ വുട്ഠായ ഏവരൂപോ നാമ കുമാരകോ ഹോമീതി അധിട്ഠാതബ്ബം. സഹ അധിട്ഠാനചിത്തേന കുമാരകോ ഹോതി ദേവദത്തോ വിയ (ചൂളവ॰ ൩൩൩). ഏസ നയോ സബ്ബത്ഥ.

ഹത്ഥിമ്പി ദസ്സേതീതിആദി പനേത്ഥ ബഹിദ്ധാപി ഹത്ഥിആദിദസ്സനവസേന വുത്തം. തത്ഥ ഹത്ഥീ ഹോമീതി അനധിട്ഠഹിത്വാ ഹത്ഥീ ഹോതൂതി അധിട്ഠാതബ്ബം, അസ്സാദീസുപി ഏസേവ നയോതി. അയം വികുബ്ബനാ ഇദ്ധി.

൩൯൮. **മനോമയം** കാതുകാമോ പന പാദകജ്ഝാനതോ വുട്ഠായ കായം താവ ആവജ്ജിത്വാ വുത്തനയേനേവ സുസിരോ ഹോതൂതി അധിട്ഠാതി, സുസിരോ ഹോതി. അഥസ്സ അബ്ഭന്തരേ അഞ്ഞം കായം ആവജ്ജിത്വാ പരികമ്മം കത്വാ വുത്തനയേനേവ അധിട്ഠാതി, തസ്സ അബ്ഭന്തരേ അഞ്ഞോ കായോ ഹോതൂതി. സോ തം മുഞ്ജമ്ഹാ ഈസികം വിയ കോസിയാ അസിം വിയ കരണ്ഡായ അഹിം വിയ ച അബ്ബാഹതി . തേന വുത്തം "ഇധ ഭിക്ഖു ഇമമ്ഹാ കായാ അഞ്ഞം കായം അഭിനിമ്മിനാതി രൂപിം മനോമയം സബ്ബങ്ഗപച്ചങ്ഗിം അഹീനിന്ദ്രിയം. സേയ്യഥാപി പുരിസോ മുഞ്ജമ്ഹാ ഈസികം പവാഹേയ്യ, തസ്സ ഏവമസ്സ അയം മുഞ്ജോ അയം ഈസികാ , അഞ്ഞോ മുഞ്ജോ അഞ്ഞാ ഈസികാ, മുഞ്ജമ്ഹാത്വേവ ഈസികാ പവാള്ഹാ"തിആദി (പടി॰ മ॰ ൩.൧൪). ഏത്ഥ ച യഥാ ഈസികാദയോ മുഞ്ജാദീഹി സദിസാ ഹോന്തി, ഏവം മനോമയരൂപം ഇദ്ധിമതാസദിസമേവ ഹോതീതി ദസ്സനത്ഥം ഏതാ ഉപമാ വുത്താതി. അയം മനോമയാ ഇദ്ധി.

ഇതി സാധുജനപാമോജ്ജത്ഥായ കതേ വിസുദ്ധിമഗ്ഗേ

ഇദ്ധിവിധനിദ്ദേസോ നാമ

ദ്വാദസമോ പരിച്ഛേദോ.

൧൩. അഭിഞ്ഞാനിദ്ദേസോ

ദിബ്ബസോതധാതുകഥാ

൪൦൦. ഇദാനി ദിബ്ബസോതധാതുയാ നിദ്ദേസക്കമോ അനുപ്പത്തോ. തത്ഥ തതോ പരാസു ച തീസു അഭിഞ്ഞാസു **സോ ഏവം സമാഹിതേ ചിത്തേ**തിആദീനം (ദീ॰ നി॰ ൧.൨൪൦ ആദയോ) അത്ഥോ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബോ. സബ്ബത്ഥ പന വിസേസമത്തമേവ വണ്ണയിസ്സാമ. തത്ര **ദിബ്ബായ സോതധാതുയാ**തി ഏത്ഥ ദിബ്ബസദിസത്താ ദിബ്ബാ. ദേവാനം ഹി സുചരിതകമ്മനിബ്ബത്താ പിത്തസേമ്ഹരുഹിരാദീഹി അപലിബുദ്ധാ ഉപക്കിലേസവിമുത്തതായ ദൂരേപി ആരമ്മണം സമ്പടിച്ഛനസമത്ഥാ ദിബ്ബപസാദസോതധാതു ഹോതി. അയഞ്ചാപി ഇമസ്സ ഭിക്ഖുനോ വീരിയഭാവനാബലനിബ്ബത്താ ഞാണസോതധാതു താദിസായേവാതി ദിബ്ബസദിസത്താ ദിബ്ബാ. അപിച ദിബ്ബവിഹാരവസേന പടിലദ്ധത്താ അത്തനാ ച ദിബ്ബവിഹാരസന്നിസ്സിതത്താപി ദിബ്ബാ. സവനട്ഠേന നിജ്ജീവട്ഠേന ച സോതധാതു. സോതധാതുകിച്ചകരണേന ച സോതധാതു വിയാതിപി സോതധാതു. തായ ദിബ്ബായ സോതധാതുയാ.

വിസുദ്ധായാതി പരിസുദ്ധായ നിരുപക്കിലേസായ. **അതിക്കന്തമാനുസികായാ**തി മനുസ്സൂപചാരം അതിക്കമിത്വാ സദ്ദസവനേന മാനുസികം മംസസോതധാതും അതിക്കന്തായ വീതിവത്തിത്വാ ഠിതായ. **ഉഭോ സദ്ദേ സുണാതീ**തി ദ്വേ സദ്ദേ സുണാതി. കതമേ ദ്വേ? ദിബ്ബേ ച മാനുസേ ച, ദേവാനഞ്ച മനുസ്സാനഞ്ച സദ്ദേതി വുത്തം ഹോതി. ഏതേന പദേസപരിയാദാനം വേദിതബ്ബം. **യേ ദൂരേ സന്തികേ ചാ**തി യേ സദ്ദാ ദൂരേ പരചക്കവാളേപി യേ ച സന്തികേ അന്തമസോ സദേഹസന്നിസ്സിതപാണകസദ്ദാപി, തേ സുണാതീതി വുത്തം ഹോതി. ഏതേന നിപ്പദേസപരിയാദാനം വേദിതബ്ബം.

കഥം പനായം ഉപ്പാദേതബ്ബാതി? തേന ഭിക്ഖുനാ അഭിഞ്ഞാപാദകജ്ഝാനം സമാപജ്ജിത്വാ വുട്ഠായ പരികമ്മസമാധിചിത്തേന പഠമതരം പകതിസോതപഥേ ദൂരേ ഓളാരികോ അരഞ്ഞേ സീഹാദീനം സദ്ദോ ആവജ്ജിതബ്ബോ. വിഹാരേ ഘണ്ഡിസദ്ദോ, ഭേരിസദ്ദോ, സങ്ഖസദ്ദോ, സാമണേരദഹരഭിക്ഖൂനം സബ്ബഥാമേന സജ്ഝായന്താനം സജ്ഝായനസദ്ദോ, പകതികഥം കഥേന്താനം "കിം ഭന്തേ, കിമാവുസോ"തിആദിസദ്ദോ, സകുണസദ്ദോ, വാതസദ്ദോ, പദസദ്ദോ, പക്കുഥിതഉദകസ്സ ചിച്ചിടായനസദ്ദോ, ആതപേ സുസ്സമാനതാലപണ്ണസദ്ദോ, കുന്ഥകിപില്ലികാദിസദ്ദോതി ഏവം സബ്ബോളാരികതോ പഭുതി യഥാക്കമേന സുഖുമസദ്ദാ ആവജ്ജിതബ്ബാ. തേന പുരത്ഥിമായ ദിസായ സദ്ദാനം സദ്ദനിമിത്തം മനസികാതബ്ബം. പച്ഛിമായ, ഉത്തരായ, ദക്ഖിണായ, ഹേട്ഠിമായ, ഉപരിമായ ദിസായ, പുരത്ഥിമായ അനുദിസായ, പച്ഛിമായ, ഉത്തരായ, ദക്ഖിണായ അനുദിസായ സദ്ദാനം സദ്ദനിമിത്തം മനസികാതബ്ബം. ഓളാരികാനമ്പി സുഖുമാനമ്പി സദ്ദാനം സദ്ദനിമിത്തം മനസികാതബ്ബം. തസ്സ തേ സദ്ദാ പാകതികചിത്തസ്സാപി പാകടാ ഹോന്തി. പരികമ്മസമാധിചിത്തസ്സ പന അതിവിയ പാകടാ.

തസ്സേവം സദ്ദനിമിത്തം മനസികരോതോ ഇദാനി ദിബ്ബസോതധാതു ഉപ്പജ്ജിസ്സതീതി തേസു സദ്ദേസു അഞ്ഞതരം ആരമ്മണം കത്വാ മനോദ്വാരാവജ്ജനം ഉപ്പജ്ജതി. തസ്മിം നിരുദ്ധേ ചത്താരി പഞ്ച വാ ജവനാനി ജവന്തി, യേസം പുരിമാനി തീണി ചത്താരി വാ പരികമ്മഉപചാരാനുലോമഗോത്രഭുനാമകാനി കാമാവചരാനി, ചതുത്ഥം പഞ്ചമം വാ അപ്പനാചിത്തം രൂപാവചരം ചതുത്ഥജ്ഝാനികം. തത്ഥ യം തേന അപ്പനാചിത്തേന സദ്ധിം ഉപ്പന്നം ഞാണം, അയം ദിബ്ബസോതധാതൂതി വേദിതബ്ബാ. തതോ പരം തസ്മിം സോതേ പതിതോ ഹോതി. തം ഥാമജാതം കരോന്തേന "ഏത്ഥന്തരേ സദ്ദം സുണാമീ"തി ഏകങ്ഗുലമത്തം പരിച്ഛിന്ദിത്വാ വഡ്ഢേതബ്ബം. തതോ ദ്വങ്ഗുലചതുരങ്ഗുലഅട്ഠങ്ഗുലവിദത്ഥിരതനഅന്തോഗബ്ഭപമുഖപാസാദപരിവേണസങ്ഘാരാമഗോചരഗാമജനപദാദിവസേന യാവ ചക്കവാളം തതോ വാ ഭിയ്യോപി പരിച്ഛിന്ദിത്വാ പരിച്ഛിന്ദിത്വാ വഡ്ഢേതബ്ബം.

ഏവം അധിഗതാഭിഞ്ഞോ ഏസ പാദകജ്ഝാനാരമ്മണേന ഫുട്ഠോകാസബ്ഭന്തരഗതേപി സദ്ദേ പുന പാദകജ്ഝാനം അസമാപജ്ജിത്വാപി അഭിഞ്ഞാഞാണേന സുണാതിയേവ. ഏവം സുണന്തോ ച സചേപി യാവ ബ്രഹ്മലോകാ സങ്ഖഭേരിപണവാദിസദ്ദേഹി ഏകകോലാഹലം ഹോതി, പാടിയേക്കം വവത്ഥപേതുകാമതായ സതി അയം സങ്ഖസദ്ദോ അയം ഭേരിസദ്ദോതി വവത്ഥപേതും സക്കോതിയേവാതി.

ദിബ്ബസോതധാതുകഥാ നിട്ഠിതാ.

ചേതോപരിയഞാണകഥാ

൪൦൧. ചേതോപരിയഞാണകഥായ **ചേതോപരിയഞാണായാ**തി ഏത്ഥ പരിയാതീതി പരിയം, പരിച്ഛിന്ദതീതി അത്ഥോ. ചേതസോ പരിയം ചേതോപരിയം. ചേതോപരിയഞ്ച തം ഞാണഞ്ചാതി ചേതോപരിയഞാണം. തദത്ഥായാതി വുത്തം ഹോതി. **പരസത്താന**ന്തി അത്താനം ഠപേത്വാ സേസസത്താനം. **പരപുഗ്ഗലാന**ന്തി ഇദമ്പി ഇമിനാ ഏകത്ഥമേവ. വേനേയ്യവസേന പന ദേസനാവിലാസേന ച ബ്യഞ്ജനനാനത്തം കതം. **ചേതസാ ചേതോ**തി അത്തനോ ചിത്തേന തേസം ചിത്തം. **പരിച്ച പജാനാതീ**തി പരിച്ഛിന്ദിത്വാ സരാഗാദിവസേന നാനപ്പകാരതോ ജാനാതി.

കഥം പനേതം ഞാണം ഉപ്പാദേതബ്ബന്തി? ഏതഞ്ഹി ദിബ്ബചക്ഖുവസേന ഇജ്ഝതി, തം ഏതസ്സ പരികമ്മം. തസ്മാ തേന ഭിക്ഖുനാ ആലോകം വഡ്ഢേത്വാ ദിബ്ബേന ചക്ഖുനാ പരസ്സ ഹദയരൂപം നിസ്സായ വത്തമാനസ്സ ലോഹിതസ്സ വണ്ണം പസ്സിത്വാ ചിത്തം പരിയേസിതബ്ബം. യദാ ഹി സോമനസ്സചിത്തം വത്തതി, തദാ രത്തം നിഗ്രോധപക്കസദിസം ഹോതി. യദാ ദോമനസ്സചിത്തം വത്തതി, തദാ കാളകം ജമ്ബുപക്കസദിസം. യദാ ഉപേക്ഖാചിത്തം വത്തതി, തദാ പസന്നതിലതേലസദിസം. തസ്മാ തേന "ഇദം രൂപം സോമനസ്സിന്ദ്രിയസമുട്ഠാനം, ഇദം ദോമനസ്സിന്ദ്രിയസമുട്ഠാനം, ഇദം ഉപേക്ഖിന്ദ്രിയസമുട്ഠാന"ന്തി പരസ്സ ഹദയലോഹിതവണ്ണം പസ്സിത്വാ ചിത്തം പരിയേസന്തേന ചേതോപരിയഞാണം ഥാമഗതം കാതബ്ബം. ഏവം ഥാമഗതേ ഹി തസ്മിം അനുക്കമേന സബ്ബമ്പി കാമാവചരചിത്തം രൂപാവചരാരൂപാവചരചിത്തഞ്ച പജാനാതി ചിത്താ ചിത്തമേവ സങ്കമന്തോ വിനാപി ഹദയരൂപദസ്സനേന. വുത്തമ്പി ചേതം അട്ഠകഥായം "ആരുപ്പേ പരസ്സ ചിത്തം ജാനിതുകാമോ കസ്സ ഹദയരൂപം പസ്സതി, കസ്സിന്ദ്രിയവികാരം ഓലോകേതീതി? ന കസ്സചി. ഇദ്ധിമതോ വിസയോ ഏസ യദിദം യത്ഥ കത്ഥചി ചിത്തം ആവജ്ജന്തോ സോളസപ്പഭേദം ചിത്തം ജാനാതി. അകതാഭിനിവേസസ്സ പന വസേന അയം കഥാ"തി.

സരാഗം വാ ചിത്തന്തിആദീസു പന അട്ഠവിധം ലോഭസഹഗതം ചിത്തം **സരാഗം ചിത്ത**ന്തി വേദിതബ്ബം. അവസേസം ചതുഭൂമകം കുസലാബ്യാകതം ചിത്തം **വീതരാഗം**. ദ്വേ ദോമനസ്സചിത്താനി ദ്വേ വിചികിച്ഛുദ്ധച്ചചിത്താനീതി ഇമാനി

പന ചത്താരി ചിത്താനി ഇമസ്മിം ദുകേ സങ്ഗഹം ന ഗച്ഛന്തി. കേചി പന ഥേരാ താനിപി സങ്ഗണ്ഹന്തി. ദുവിധം പന ദോമനസ്സചിത്തം **സദോസം ചിത്തം** നാമ. സബ്ബമ്പി ചതുഭൂമകം കുസലാബ്യാകതം **വീതദോസം**. സേസാനി ദസാകുസലചിത്താനി ഇമസ്മിം ദുകേ സങ്ഗഹം ന ഗച്ഛന്തി. കേചി പന ഥേരാ താനിപി സങ്ഗണ്ഹന്തി.

സമോഹം വീതമോഹന്തി ഏത്ഥ പന പാടിപുഗ്ഗലികനയേന വിചികിച്ഛുദ്ധച്ചസഹഗതദ്വയമേവ **സമോഹം**, മോഹസ്സ പന സബ്ബാകുസലേസു സമ്ഭവതോ ദ്വാദസവിധമ്പി അകുസലചിത്തം **സമോഹം ചിത്ത**ന്തി വേദിതബ്ബം. അവസേസം **വീതമോഹം**. ഥിനമിദ്ധാനുഗതം പന **സംഖിത്തം**. ഉദ്ധച്ചാനുഗതം **വിക്ഖിത്തം**. രൂപാവചരാരൂപാവചരം **മഹഗ്ഗതം**. അവസേസം **അമഹഗ്ഗതം**. സബ്ബമ്പി തേഭൂമകം **സഉത്തരം**. ലോകുത്തരം **അനുത്തരം**. ഉപചാരപ്പത്തം അപ്പനാപ്പത്തഞ്ച **സമാഹിതം**. ഉഭയമപ്പത്തം **അസമാഹിതം**. തദങ്ഗവിക്ഖമ്ഭനസമുച്ഛേദപടിപസ്സദ്ധിനിസ്സരണവിമുത്തിപ്പത്തം **വിമുത്തം**. പഞ്ചവിധമ്പി ഏതം വിമുത്തിമപ്പത്തം **അവിമുത്ത**ന്തി വേദിതബ്ബം. ഇതി ചേതോപരിയഞാണലാഭീ ഭിക്ഖു സബ്ബപ്പകാരമ്പി ഇദം സരാഗം വാ ചിത്തം...പേ॰... അവിമുത്തം വാ ചിത്തം അവിമുത്തം ചിത്തന്തി പജാനാതീതി.

ചേതോപരിയഞാണകഥാ നിട്ഠിതാ.

പുബ്ബേനിവാസാനുസ്സതിഞാണകഥാ

൪൦൨. പുബ്ബേനിവാസാനുസ്സതിഞാണകഥായം **പുബ്ബേനിവാസാനുസ്സതിഞാണായാ**തി (ദീ॰ നി॰ ൧.൨൪൪) പുബ്ബേനിവാസാനുസ്സതിമ്ഹി യം ഞാണം, തദത്ഥായ. **പുബ്ബേനിവാസോ**തി പുബ്ബേ അതീതജാതീസു നിവുത്ഥക്ഖന്ധാ. **നിവുത്ഥാ**തി അജ്ഝാവുത്ഥാ അനുഭൂതാ അത്തനോ സന്താനേ ഉപ്പജ്ജിത്വാ നിരുദ്ധാ. നിവുത്ഥധമ്മാ വാ. **നിവുത്ഥാ**തി ഗോചരനിവാസേന നിവുത്ഥാ അത്തനോ വിഞ്ഞാണേന വിഞ്ഞാതാ പരിച്ഛിന്നാ, പരവിഞ്ഞാണവിഞ്ഞാതാപി വാ ഛിന്നവടുമകാനുസ്സരണാദീസു, തേ ബുദ്ധാനംയേവ ലബ്ഭന്തി. **പുബ്ബേനിവാസാനുസ്സതീ**തി യായ സതിയാ പുബ്ബേനിവാസം അനുസ്സരതി, സാ പുബ്ബേനിവാസാനുസ്സതി. **ഞാണ**ന്തി തായ സതിയാ സമ്പയുത്തഞാണം. ഏവമിമസ്സ പുബ്ബേനിവാസാനുസ്സതിഞാണസ്സ അത്ഥായ പുബ്ബേനിവാസാനുസ്സതിഞാണായ ഏതസ്സ ഞാണസ്സ അധിഗമായ പത്തിയാതി വുത്തം ഹോതി.

അനേകവിഹിതന്തി അനേകവിധം, അനേകേഹി വാ പകാരേഹി പവത്തിതം, സംവണ്ണിതന്തി അത്ഥോ. **പുബ്ബേനിവാസ**ന്തി സമനന്തരാതീതഭവം ആദിം കത്വാ തത്ഥ തത്ഥ നിവുത്ഥസന്താനം. **അനുസ്സരതീ**തി ഖന്ധപടിപാടിവസേന ചുതിപടിസന്ധിവസേന വാ അനുഗന്ത്വാ അനുഗന്ത്വാ സരതി. ഇമഞ്ഹി പുബ്ബേനിവാസം ഛ ജനാ അനുസ്സരന്തി - തിത്ഥിയാ, പകതിസാവകാ, മഹാസാവകാ, അഗ്ഗസാവകാ, പച്ചേകബുദ്ധാ, ബുദ്ധാതി.

തത്ഥ **തിത്ഥിയാ** ചത്താലീസംയേവ കപ്പേ അനുസ്സരന്തി, ന തതോ പരം. കസ്മാ, ദുബ്ബലപഞ്ഞത്താ. തേസഞ്ഹി നാമരൂപപരിച്ഛേദവിരഹിതത്താ ദുബ്ബലാ പഞ്ഞാ ഹോതി. **പകതിസാവകാ** കപ്പസതമ്പി കപ്പസഹസ്സമ്പി അനുസ്സരന്തിയേവ, ബലവപഞ്ഞത്താ. **അസീതിമഹാസാവകാ** സതസഹസ്സകപ്പേ അനുസ്സരന്തി. **ദ്വേ അഗ്ഗസാവകാ** ഏകം അസങ്ഖ്യേയ്യം സതസഹസ്സഞ്ച. **പച്ചേകബുദ്ധാ** ദ്വേ അസങ്ഖ്യേയ്യാനി സതസഹസ്സഞ്ച. ഏത്തകോ ഹി ഏതേസം അഭിനീഹാരോ. **ബുദ്ധാനം** പന പരിച്ഛേദോ നാമ നത്ഥി.

തിത്ഥിയാ ച ഖന്ധപടിപാടിമേവ സരന്തി, പടിപാടിം മുഞ്ചിത്വാ ചുതിപടിസന്ധിവസേന സരിതും ന സക്കോന്തി. തേസഞ്ഹി അന്ധാനം വിയ ഇച്ഛിതപദേസോക്കമനം നത്ഥി. യഥാ പന അന്ധാ യട്ഠിം അമുഞ്ചിത്വാവ ഗച്ഛന്തി, ഏവം തേ ഖന്ധാനം പടിപാടിം അമുഞ്ചിത്വാവ സരന്തി. പകതിസാവകാ ഖന്ധപടിപാടിയാപി അനുസ്സരന്തി ചുതിപടിസന്ധിവസേനപി സങ്കമന്തി. തഥാ അസീതിമഹാസാവകാ. ദ്വിന്നം പന അഗ്ഗസാവകാനം ഖന്ധപടിപാടികിച്ചം നത്ഥി. ഏകസ്സ അത്തഭാവസ്സ ചുതിം ദിസ്വാ പടിസന്ധിം പസ്സന്തി, പുന അപരസ്സ ചുതിം ദിസ്വാ പടിസന്ധിന്തി ഏവം ചുതിപടിസന്ധിവസേനേവ സങ്കമന്താ ഗച്ഛന്തി. തഥാ പച്ചേകബുദ്ധാ.

ബുദ്ധാനം പന നേവ ഖന്ധപടിപാടികിച്ചം, ന ചുതിപടിസന്ധിവസേന സങ്കമനകിച്ചം അത്ഥി. തേസഞ്ഹി അനേകാസു കപ്പകോടീസു ഹേട്ഠാ വാ ഉപരി വാ യം യം ഠാനം ഇച്ഛന്തി, തം തം പാകടമേവ ഹോതി. തസ്മാ അനേകാപി കപ്പകോടിയോ പേയ്യാലപാളിം വിയ സംഖിപിത്വാ യം യം ഇച്ഛന്തി, തത്ര തത്രേവ ഓക്കമന്താ സീഹോക്കന്തവസേന ഗച്ഛന്തി. ഏവം ഗച്ഛന്താനഞ്ച നേസം ഞാണം യഥാ നാമ കതവാലവേധപരിചയസ്സ സരഭങ്ഗസദിസസ്സ ധനുഗ്ഗഹസ്സ ഖിത്തോ സരോ അന്തരാ രുക്ഖലതാദീസു അസജ്ജമാനോ ലക്ഖേയേവ പതതി, ന സജ്ജതി, ന വിരജ്ഝതി, ഏവം അന്തരന്തരാസു ജാതീസു ന സജ്ജതി, ന വിരജ്ഝതി, അസജ്ജമാനം അവിരജ്ഝമാനം ഇച്ഛിതിച്ഛിതട്ഠാനംയേവ ഗണ്ഹാതി.

ഇമേസു ച പന പുബ്ബേനിവാസം അനുസ്സരണസത്തേസു തിത്ഥിയാനം പുബ്ബേനിവാസദസ്സനം ഖജ്ജുപനകപഭാസദിസം ഹുത്വാ ഉപട്ഠാതി. പകതിസാവകാനം ദീപപ്പഭാസദിസം. മഹാസാവകാനം ഉക്കാപഭാസദിസം . അഗ്ഗസാവകാനം ഓസധിതാരകപ്പഭാസദിസം. പച്ചേകബുദ്ധാനം ചന്ദപ്പഭാസദിസം. ബുദ്ധാനം രസ്മിസഹസ്സപടിമണ്ഡിതസരദസൂരിയമണ്ഡലസദിസം ഹുത്വാ ഉപട്ഠാതി.

തിത്ഥിയാനഞ്ച പുബ്ബേനിവാസാനുസ്സരണം അന്ധാനം യട്ഠികോടിഗമനം വിയ ഹോതി. പകതിസാവകാനം ദണ്ഡകസേതുഗമനം വിയ. മഹാസാവകാനം ജങ്ഘസേതുഗമനം വിയ. അഗ്ഗസാവകാനം സകടസേതുഗമനം വിയ. പച്ചേകബുദ്ധാനം മഹാജങ്ഘമഗ്ഗഗമനം വിയ. ബുദ്ധാനം മഹാസകടമഗ്ഗഗമനം വിയ.

ഇമസ്മിം പന അധികാരേ സാവകാനം പുബ്ബേനിവാസാനുസ്സരണം അധിപ്പേതം. തേന വുത്തം "അനുസ്സരതീതി ഖന്ധപടിപാടിവസേന ചുതിപടിസന്ധിവസേന വാ അനുഗന്ത്വാ അനുഗന്ത്വാ സരതീ"തി.

൪൦൩. തസ്മാ ഏവമനുസ്സരിതുകാമേന ആദികമ്മികേന ഭിക്ഖുനാ പച്ഛാഭത്തം പിണ്ഡപാതപടിക്കന്തേന രഹോഗതേന പടിസല്ലീനേന പടിപാടിയാ ചത്താരി ഝാനാനി സമാപജ്ജിത്വാ അഭിഞ്ഞാപാദകചതുത്ഥജ്ഝാനതോ വുട്ഠായ സബ്ബപച്ഛിമാ നിസജ്ജാ ആവജ്ജിതബ്ബാ. തതോ ആസനപഞ്ഞാപനം, സേനാസനപ്പവേസനം, പത്തചീവരപടിസാമനം, ഭോജനകാലോ, ഗാമതോ ആഗമനകാലോ, ഗാമേ പിണ്ഡായ ചരിതകാലോ, ഗാമം പിണ്ഡായ പവിട്ഠകാലോ, വിഹാരതോ നിക്ഖമനകാലോ, ചേതിയങ്ഗണബോധിയങ്ഗണവന്ദനകാലോ, പത്തധോവനകാലോ, പത്തപടിഗ്ഗഹണകാലോ, പത്തപടിഗ്ഗഹണതോ യാവ മുഖധോവനാ കതകിച്ചം, പച്ചൂസകാലേ കതകിച്ചം, മജ്ഝിമയാമേ

കതകിച്ചം, പഠമയാമേ കതകിച്ചന്തി ഏവം പടിലോമക്കമേന സകലം രത്തിന്ദിവം കതകിച്ചം ആവജ്ജിതബ്ബം. ഏത്തകം പന പകതിചിത്തസ്സപി പാകടം ഹോതി. പരികമ്മസമാധിചിത്തസ്സ പന അതിപാകടമേവ.

സചേ പനേത്ഥ കിഞ്ചി ന പാകടം ഹോതി, പുന പാദകജ്ഝാനം സമാപജ്ജിത്വാ വുട്ഠായ ആവജ്ജിതബ്ബം. ഏത്തകേന ദീപേ ജലിതേ വിയ പാകടം ഹോതി. ഏവം പടിലോമക്കമേനേവ ദുതിയദിവസേപി തതിയചതുത്ഥപഞ്ചമദിവസേപി ദസാഹേപി അഡ്ഢമാസേപി മാസേപി യാവ സംവച്ഛരാപി കതകിച്ചം ആവജ്ജിതബ്ബം. ഏതേനേവ ഉപായേന ദസവസ്സാനി വീസതിവസ്സാനീതി യാവ ഇമസ്മിം ഭവേ അത്തനോ പടിസന്ധി, താവ ആവജ്ജന്തേന പുരിമഭവേ ചുതിക്ഖണേ പവത്തിതനാമരൂപം ആവജ്ജിതബ്ബം. പഹോതി ഹി പണ്ഡിതോ ഭിക്ഖു പഠമവാരേനേവ പടിസന്ധിം ഉഗ്ഘാടേത്വാ ചുതിക്ഖണേ നാമരൂപമാരമ്മണം കാതും.

യസ്മാ പന പുരിമഭവേ നാമരൂപം അസേസം നിരുദ്ധം അഞ്ഞം ഉപ്പന്നം, തസ്മാ തം ഠാനം ആഹുന്ദരികം അന്ധതമമിവ ഹോതി ദുദ്ദസം ദുപ്പഞ്ഞേന. തേനാപി "ന സക്കോമഹം പടിസന്ധിം ഉഗ്ഘാടേത്വാ ചുതിക്ഖണേ പവത്തിതനാമരൂപമാരമ്മണം കാതു"ന്തി ധുരനിക്ഖേപോ ന കാതബ്ബോ. തദേവ പന പാദകജ്ഝാനം പുനപ്പുനം സമാപജ്ജിതബ്ബം. തതോ ച വുട്ഠായ വുട്ഠായ തം ഠാനം ആവജ്ജിതബ്ബം.

ഏവം കരോന്തോ ഹി സേയ്യഥാപി നാമ ബലവാ പുരിസോ കൂടാഗാരകണ്ണികത്ഥായ മഹാരുക്ഖം ഛിന്ദന്തോ സാഖാപലാസച്ഛേദനമത്തേനേവ ഫരസുധാരായ വിപന്നായ മഹാരുക്ഖം ഛിന്ദിതും അസക്കോന്തോപി ധുരനിക്ഖേപം അകത്വാവ കമ്മാരസാലം ഗന്ത്വാ തിഖിണം ഫരസും കാരാപേത്വാ പുന ആഗന്ത്വാ ഛിന്ദേയ്യ, പുന വിപന്നായ ച പുനപി തഥേവ കാരേത്വാ ഛിന്ദേയ്യ. സോ ഏവം ഛിന്ദന്തോ ഛിന്നസ്സ ഛിന്നസ്സ പുന ഛേതബ്ബാഭാവതോ അച്ഛിന്നസ്സ ച ഛേദനതോ നചിരസ്സേവ മഹാരുക്ഖം പാതേയ്യ, ഏവമേവം പാദകജ്ഝാനാ വുട്ഠായ പുബ്ബേ ആവജ്ജിതം അനാവജ്ജിത്വാ പടിസന്ധിമേവ ആവജ്ജന്തോ നചിരസ്സേവ പടിസന്ധിം ഉഗ്ഘാടേത്വാ ചുതിക്ഖണേ പവത്തിതനാമരൂപം ആരമ്മണം കരേയ്യാതി. കട്ഠഫാലകകേസോഹാരകാദീഹിപി അയമത്ഥോ ദീപേതബ്ബോ.

തത്ഥ പച്ഛിമനിസജ്ജതോ പഭുതി യാവ പടിസന്ധിതോ ആരമ്മണം കത്വാ പവത്തം ഞാണം പുബ്ബേനിവാസഞാണം നാമ ന ഹോതി. തം പന പരികമ്മസമാധിഞാണം നാമ ഹോതി. അതീതംസഞാണന്തിപി ഏകേ വദന്തി. തം രൂപാവചരം സന്ധായ ന യുജ്ജതി. യദാ പനസ്സ ഭിക്ഖുനോ പടിസന്ധിം അതിക്കമ്മ ചുതിക്ഖണേ പവത്തിതനാമരൂപം ആരമ്മണം കത്വാ മനോദ്വാരാവജ്ജനം ഉപ്പജ്ജതി, തസ്മിഞ്ച നിരുദ്ധേ തദേവാരമ്മണം കത്വാ ചത്താരി പഞ്ച വാ ജവനാനി ജവന്തി. സേസം പുബ്ബേ വുത്തനയേനേവ പുരിമാനി പരികമ്മാദിനാമകാനി കാമാവചരാനി ഹോന്തി. പച്ഛിമം രൂപാവചരം ചതുത്ഥജ്ഝാനികം അപ്പനാചിത്തം. തദാസ്സ യം തേന ചിത്തേന സഹ ഞാണം ഉപ്പജ്ജതി, ഇദം **പുബ്ബേനിവാസാനുസ്സതിഞാണം** നാമ. തേന ഞാണേന സമ്പയുത്തായ സതിയാ അനേകവിഹിതം പുബ്ബേനിവാസം അനുസ്സരതി. സേയ്യഥിദം, ഏകമ്പി ജാതിം ദ്വേപി ജാതിയോ...പേ॰... ഇതി സാകാരം സഉദ്ദേസം അനേകവിഹിതം പുബ്ബേനിവാസം അനുസ്സരതീതി (ദീ॰ നി॰ ൧.൨൪൪).

൪൦൪. തത്ഥ **ഏകമ്പി ജാതി**ന്തി ഏകമ്പി പടിസന്ധിമൂലം ചുതിപരിയോസാനം ഏകഭവപരിയാപന്നം ഖന്ധസന്താനം. ഏസ നയോ **ദ്വേപി ജാതിയോ**തിആദീസുപി. **അനേകേപി സംവട്ടകപ്പേ**തിആദീസു പന പരിഹായമാനോ കപ്പോ **സംവട്ടകപ്പോ,** വഡ്ഢമാനോ **വിവട്ടകപ്പോ**തി വേദിതബ്ബോ. തത്ഥ സംവട്ടേന **സംവട്ടട്ഠായീ** ഗഹിതോ ഹോതി, തംമൂലകത്താ. വിവട്ടേന ച **വിവട്ടട്ഠായീ,** ഏവഞ്ഹി സതി യാനി താനി "ചത്താരിമാനി, ഭിക്ഖവേ, കപ്പസ്സ അസങ്ഖ്യേയ്യാനി. കതമാനി ചത്താരി? സംവട്ടോ, സംവട്ടട്ഠായീ, വിവട്ടോ, വിവട്ടട്ഠായീതി (അ॰ നി॰ ൪.൧൫൬ ഥോകം വിസദിസം) വുത്താനി, താനി പരിഗ്ഗഹിതാനി ഹോന്തി.

തത്ഥ തയോ സംവട്ടാ - ആപോസംവട്ടോ, തേജോസംവട്ടോ, വായോസംവട്ടോതി. തിസ്സോ സംവട്ടസീമാ - ആഭസ്സരാ, സുഭകിണ്ഹാ, വേഹപ്ഫലാതി.

യദാ കപ്പോ തേജേന സംവട്ടതി, ആഭസ്സരതോ ഹേട്ഠാ അഗ്ഗിനാ ഡയ്ഹതി. യദാ ആപേന സംവട്ടതി, സുഭകിണ്ഹതോ ഹേട്ഠാ ഉദകേന വിലീയതി. യദാ വായുനാ സംവട്ടതി, വേഹപ്ഫലതോ ഹേട്ഠാ വാതേന വിദ്ധംസതി. വിത്ഥാരതോ പന സദാപി ഏകം ബുദ്ധഖേത്തം വിനസ്സതി.

ബുദ്ധഖേത്തം നാമ തിവിധം ഹോതി - ജാതിഖേത്തം, ആണാഖേത്തം, വിസയഖേത്തഞ്ച. തത്ഥ **ജാതിഖേത്തം** ദസസഹസ്സചക്കവാളപരിയന്തം ഹോതി. യം തഥാഗതസ്സ പടിസന്ധിഗഹണാദീസു കമ്പതി. **ആണാഖേത്തം** കോടിസതസഹസ്സചക്കവാളപരിയന്തം, യത്ഥ രതനസുത്തം (ഖു॰ പാ॰ ൬.൧ ആദയോ) ഖന്ധപരിത്തം (ചൂളവ॰ ൨൫൧; അ॰ നി॰ ൪.൬൭) ധജഗ്ഗപരിത്തം (സം॰ നി॰ ൧.൨൪൯) ആടാനാടിയപരിത്തം (ദീ॰ നി॰ ൩.൨൭൫ ആദയോ) മോരപരിത്തന്തി (ജാ॰ ൧.൨.൧൭-൧൮) ഇമേസം പരിത്താനം ആനുഭാവോ വത്തതി. **വിസയഖേത്തം** അനന്തമപരിമാണം. യം "യാവതാ വാ പന ആകങ്ഖേയ്യാ"തി (അ॰ നി॰ ൩.൮൧) വുത്തം, യത്ഥ യം യം തഥാഗതോ ആകങ്ഖതി, തം തം ജാനാതി. ഏവമേതേസു തീസു ബുദ്ധഖേത്തേസു ഏകം ആണാഖേത്തം വിനസ്സതി. തസ്മിം പന വിനസ്സന്തേ ജാതിഖേത്തമ്പി വിനട്ഠമേവ ഹോതി. വിനസ്സന്തഞ്ച ഏകതോവ വിനസ്സതി, സണ്ഠഹന്തമ്പി ഏകതോ സണ്ഠഹതി. തസ്സേവം വിനാസോ ച സണ്ഠഹനഞ്ച വേദിതബ്ബം.

൪൦൫. യസ്മിം ഹി സമയേ കപ്പോ അഗ്ഗിനാ നസ്സതി, ആദിതോവ കപ്പവിനാസകമഹാമേഘോ വുട്ഠഹിത്വാ കോടിസതസഹസ്സചക്കവാളേ ഏകം മഹാവസ്സം വസ്സതി. മനുസ്സാ തുട്ഠഹട്ഠാ സബ്ബബീജാനി നീഹരിത്വാ വപന്തി. സസ്സേസു പന ഗോഖായിതകമത്തേസു ജാതേസു ഗദ്രഭരവം രവന്തോ ഏകബിന്ദുമ്പി ന വസ്സതി, തദാ പച്ഛിന്നം പച്ഛിന്നമേവ വസ്സം ഹോതി. ഇദം സന്ധായ ഹി ഭഗവതാ "ഹോതി ഖോ സോ, ഭിക്ഖവേ, സമയോ യം ബഹൂനി വസ്സാനി ബഹൂനി വസ്സസതാനി ബഹൂനി വസ്സസഹസ്സാനി ബഹൂനി വസ്സസതസഹസ്സാനി ദേവോ ന വസ്സതീ"തി (അ॰ നി॰ ൭.൬൬) വുത്തം. വസ്സൂപജീവിനോ സത്താ കാലങ്കത്വാ ബ്രഹ്മലോകേ നിബ്ബത്തന്തി, പുപ്ഫഫലൂപജീവിനിയോ ച ദേവതാ. ഏവം ദീഘേ അദ്ധാനേ വീതിവത്തേ തത്ഥ തത്ഥ ഉദകം പരിക്ഖയം ഗച്ഛതി, അഥാനുപുബ്ബേന മച്ഛകച്ഛപാപി കാലങ്കത്വാ ബ്രഹ്മലോകേ നിബ്ബത്തന്തി, നേരയികസത്താപി. തത്ഥ നേരയികാ സത്തമസൂരിയപാതുഭാവേ വിനസ്സന്തീതി ഏകേ.

ഝാനം വിനാ നത്ഥി ബ്രഹ്മലോകേ നിബ്ബത്തി, ഏതേസഞ്ച കേചി ദുബ്ഭിക്ഖപീളിതാ കേചി അഭബ്ബാ ഝാനാധിഗമായ, തേ കഥം തത്ഥ നിബ്ബത്തന്തീതി. ദേവലോകേ പടിലദ്ധജ്ഝാനവസേന. തദാ ഹി

“വസ്സസതസഹസ്സസ്സച്ചയേന കപ്പുട്ഠാനം ഭവിസ്സതീ”തി ലോകബ്യൂഹാ നാമ കാമാവചരദേവാ മുത്തസിരാ വികിണ്ണകേസാ രുദമുഖാ അസ്സൂനി ഹത്ഥേഹി പുഞ്ഛമാനാ രത്തവത്ഥനിവത്ഥാ അതിവിയ വിരൂപവേസധാരിനോ ഹുത്വാ മനുസ്സപഥേ വിചരന്താ ഏവം ആരോചേന്തി “മാരിസാ ഇതോ വസ്സസതസഹസ്സസ്സച്ചയേന കപ്പവുട്ഠാനം ഭവിസ്സതി, അയം ലോകോ വിനസ്സിസ്സതി, മഹാസമുദ്ദോപി ഉസ്സുസ്സിസ്സതി, അയഞ്ച മഹാപഥവീ സിനേരു ച പബ്ബതരാജാ ഉദ്ദയ്ഹിസ്സന്തി വിനസ്സിസ്സന്തി. യാവ ബ്രഹ്മലോകാ ലോകവിനാസോ ഭവിസ്സതി. മേത്തം മാരിസാ ഭാവേഥ, കരുണം, മുദിതം, ഉപേക്ഖം മാരിസാ ഭാവേഥ, മാതരം ഉപട്ഠഹഥ, പിതരം ഉപട്ഠഹഥ, കുലേ ജേട്ഠാപചായിനോ ഹോഥാ”തി.

തേസം വചനം സുത്വാ യേഭുയ്യേന മനുസ്സാ ച ഭുമ്മദേവതാ ച സംവേഗജാതാ അഞ്ഞമഞ്ഞം മുദുചിത്താ ഹുത്വാ മേത്താദീനി പുഞ്ഞാനി കരിത്വാ ദേവലോകേ നിബ്ബത്തന്തി. തത്ഥ ദിബ്ബസുധാഭോജനം ഭുഞ്ജിത്വാ വായോകസിണേ പരികമ്മം കത്വാ ഝാനം പടിലഭന്തി. തദഞ്ഞേ പന അപരാപരിയവേദനീയേന കമ്മേന ദേവലോകേ നിബ്ബത്തന്തി. അപരാപരിയവേദനീയകമ്മരഹിതോ ഹി സംസാരേ സംസരമാനോ സത്തോ നാമ നത്ഥി. തേപി തത്ഥ തഥേവ ഝാനം പടിലഭന്തി. ഏവം ദേവലോകേ പടിലദ്ധജ്ഝാനവസേന സബ്ബേപി ബ്രഹ്മലോകേ നിബ്ബത്തന്തീതി.

വസ്സൂപച്ഛേദതോ പന ഉദ്ധം ദീഘസ്സ അദ്ധുനോ അച്ചയേന ദുതിയോ സൂരിയോ പാതുഭവതി. വുത്തമ്പി ചേതം ഭഗവതാ “ഹോതി ഖോ സോ, ഭിക്ഖവേ, സമയോ”തി **സത്തസൂരിയം** (അം॰ നി॰ ൭.൬൬) വിത്ഥാരേതബ്ബം. പാതുഭൂതേ ച പന തസ്മിം നേവ രത്തിപരിച്ഛേദോ, ന ദിവാപരിച്ഛേദോ പഞ്ഞായതി. ഏകോ സൂരിയോ ഉട്ഠേതി, ഏകോ അത്ഥം ഗച്ഛതി. അവിച്ഛിന്നസൂരിയസന്താപോവ ലോകോ ഹോതി. യഥാ ച പകതിസൂരിയേ സൂരിയദേവപുത്തോ ഹോതി, ഏവം കപ്പവിനാസകസൂരിയേ നത്ഥി. തത്ഥ പകതിസൂരിയേ വത്തമാനേ ആകാസേ വലാഹകാപി ധൂമസിഖാപി ചരന്തി. കപ്പവിനാസകസൂരിയേ വത്തമാനേ വിഗതധൂമവലാഹകം ആദാസമണ്ഡലം വിയ നിമ്മലം നഭം ഹോതി. ഠപേത്വാ പഞ്ച മഹാനദിയോ സേസകുന്നദീആദീസു ഉദകം സുസ്സതി.

തതോപി ദീഘസ്സ അദ്ധുനോ അച്ചയേന തതിയോ സൂരിയോ പാതുഭവതി. യസ്സ പാതുഭാവാ മഹാനദിയോപി സുസ്സന്തി.

തതോപി ദീഘസ്സ അദ്ധുനോ അച്ചയേന ചതുത്ഥോ സൂരിയോ പാതുഭവതി. യസ്സ പാതുഭാവാ ഹിമവതി മഹാനദീനം പഭവാ “സീഹപപാതോ ഹംസപാതനോ കണ്ണമുണ്ഡകോ രഥകാരദഹോ അനോതത്തദഹോ ഛദ്ദന്തദഹോ കുണാലദഹോ”തി ഇമേ സത്ത മഹാസരാ സുസ്സന്തി.

തതോപി ദീഘസ്സ അദ്ധുനോ അച്ചയേന പഞ്ചമോ സൂരിയോ പാതുഭവതി. യസ്സ പാതുഭാവാ അനുപുബ്ബേന മഹാസമുദ്ദേ അങ്ഗുലിപബ്ബതേമനമത്തമ്പി ഉദകം ന സണ്ഠാതി.

തതോപി ദീഘസ്സ അദ്ധുനോ അച്ചയേന ഛട്ഠോ സൂരിയോ പാതുഭവതി. യസ്സ പാതുഭാവാ സകലചക്കവാളം ഏകധൂമം ഹോതി. പരിയാദിണ്ണസിനേഹം ധൂമേന. യഥാ ചിദം, ഏവം കോടിസതസഹസ്സചക്കവാളാനിപി.

തതോപി ദീഘസ്സ അദ്ധുനോ അച്ചയേന സത്തമോ സൂരിയോ പാതുഭവതി. യസ്സ പാതുഭാവാ സകലചക്കവാളം ഏകജാലം ഹോതി സദ്ധിം കോടിസതസഹസ്സചക്കവാളേഹി. യോജനസതികാദിഭേദാനി സിനേരുകൂടാനിപി പലുജ്ജിത്വാ ആകാസേയേവ അന്തരധായന്തി. സാ അഗ്ഗിജാലാ ഉട്ഠഹിത്വാ ചാതുമഹാരാജികേ ഗണ്ഹാതി. തത്ഥ കനകവിമാനരതനവിമാനമണിവിമാനാനി ഝാപേത്വാ താവതിംസഭവനം ഗണ്ഹാതി. ഏതേനേവ ഉപായേന യാവ പഠമജ്ഝാനഭൂമിം ഗണ്ഹാതി. തത്ഥ തയോപി ബ്രഹ്മലോകേ ഝാപേത്വാ ആഭസ്സരേ ആഹച്ച തിട്ഠതി. സാ യാവ അണുമത്തമ്പി സങ്ഖാരഗതം അത്ഥി, താവ ന നിബ്ബായതി. സബ്ബസങ്ഖാരപരിക്ഖയാ പന സപ്പിതേലഝാപനഗ്ഗിസിഖാ വിയ ഛാരികമ്പി അനവസേസേത്വാ നിബ്ബായതി. ഹേട്ഠാആകാസേന സഹ ഉപരിആകാസോ ഏകോ ഹോതി മഹന്ധകാരോ.

൪൦൬. അഥ ദീഘസ്സ അദ്ധുനോ അച്ചയേന മഹാമേഘോ ഉട്ഠഹിത്വാ പഠമം സുഖുമം സുഖുമം വസ്സതി . അനുപുബ്ബേന കുമുദനാളയട്ഠിമുസലതാലക്ഖന്ധാദിപ്പമാണാഹി ധാരാഹി വസ്സന്തോ കോടിസതസഹസ്സചക്കവാളേസു സബ്ബം ദഡ്ഢട്ഠാനം പൂരേത്വാ അന്തരധായതി. തം ഉദകം ഹേട്ഠാ ച തിരിയഞ്ച വാതോ സമുട്ഠഹിത്വാ ഘനം കരോതി പരിവടുമം പദുമിനിപത്തേ ഉദകബിന്ദുസദിസം. കഥം താവ മഹന്തം ഉദകരാസിം ഘനം കരോതീതി ചേ? വിവരസമ്പദാനതോ. തഞ്ഹിസ്സ തമ്ഹി തമ്ഹി വിവരം ദേതി. തം ഏവം വാതേന സമ്പിണ്ഡിയമാനം ഘനം കരിയമാനം പരിക്ഖയമാനം അനുപുബ്ബേന ഹേട്ഠാ ഓതരതി. ഓതിണ്ണേ ഓതിണ്ണേ ഉദകേ ബ്രഹ്മലോകട്ഠാനേ ബ്രഹ്മലോകാ, ഉപരി ചതുകാമാവചരദേവലോകട്ഠാനേ ച ദേവലോകാ പാതുഭവന്തി.

പുരിമപഥവിട്ഠാനം ഓതിണ്ണേ പന ബലവവാതാ ഉപ്പജ്ജന്തി. തേ തം പിഹിതദ്വാരേ ധമകരണേ ഠിതഉദകമിവ നിരസ്സാസം കത്വാ രുന്ധന്തി. മധുരോദകം പരിക്ഖയം ഗച്ഛമാനം ഉപരി രസപഥവിം സമുട്ഠാപേതി. സാ വണ്ണസമ്പന്നാ ചേവ ഹോതി ഗന്ധരസസമ്പന്നാ ച നിരുദകപായാസസ്സ ഉപരി പടലം വിയ.

തദാ ച ആഭസ്സരബ്രഹ്മലോകേ പഠമതരാഭിനിബ്ബത്താ സത്താ ആയുക്ഖയാ വാ പുഞ്ഞക്ഖയാ വാ തതോ ചവിത്വാ ഇധൂപപജ്ജന്തി. തേ ഹോന്തി സയംപഭാ അന്തലിക്ഖചരാ. തേ **അഗ്ഗഞ്ഞസുത്തേ** (ദീ॰ നി॰ ൩.൧൧൮) വുത്തനയേന തം രസപഥവിം സായിത്വാ തണ്ഹാഭിഭൂതാ ആലുപ്പകാരകം പരിഭുഞ്ജിതും ഉപക്കമന്തി. അഥ നേസം സയംപഭാ അന്തരധായതി, അന്ധകാരോ ഹോതി. തേ അന്ധകാരം ദിസ്വാ ഭായന്തി.

തതോ നേസം ഭയം നാസേത്വാ സൂരഭാവം ജനയന്തം പരിപുണ്ണപഞ്ഞാസയോജനം സൂരിയമണ്ഡലം പാതുഭവതി, തേ തം ദിസ്വാ “ആലോകം പടിലഭിമ്ഹാ”തി ഹട്ഠതുട്ഠാ ഹുത്വാ “അമ്ഹാകം ഭീതാനം ഭയം നാസേത്വാ സൂരഭാവം ജനയന്തോ ഉട്ഠിതോ, തസ്മാ **“സൂരിയോ** ഹോതൂ”തി സൂരിയോത്വേവസ്സ നാമം കരോന്തി.

അഥ സൂരിയേ ദിവസം ആലോകം കത്വാ അത്ഥങ്ഗതേ യമ്പി ആലോകം ലഭിമ്ഹാ, സോപി നോ നട്ഠോതി പുന ഭീതാ ഹോന്തി. തേസം ഏവം ഹോതി “സാധു വതസ്സ സചേ അഞ്ഞം ആലോകം ലഭേയ്യാമാ”തി. തേസം ചിത്തം ഞത്വാ വിയ ഏകൂനപഞ്ഞാസയോജനം **ചന്ദമണ്ഡലം** പാതുഭവതി. തേ തം ദിസ്വാ ഭിയ്യോസോ മത്തായ ഹട്ഠതുട്ഠാ ഹുത്വാ “അമ്ഹാകം ഛന്ദം ഞത്വാ വിയ ഉട്ഠിതോ, തസ്മാ **ചന്ദോ** ഹോതൂ”തി ചന്ദോത്വേവസ്സ നാമം കരോന്തി. ഏവം ചന്ദിമസൂരിയേസു പാതുഭൂതേസു നക്ഖത്താനി താരകരൂപാനി പാതുഭവന്തി.

തതോ പഭുതി രത്തിന്ദിവാ പഞ്ഞായന്തി, അനുക്കമേന ച മാസദ്ധമാസഉതുസംവച്ഛരാ. ചന്ദിമസൂരിയാനം പന പാതുഭൂതദിവസേയേവ സിനേരുചക്കവാളഹിമവന്തപബ്ബതാ പാതുഭവന്തി. തേ ച ഖോ അപുബ്ബം അചരിമം ഫഗ്ഗുണപുണ്ണമദിവസേയേവ പാതുഭവന്തി. കഥം? യഥാ നാമ കങ്ഗുഭത്തേ പച്ചമാനേ ഏകപ്പഹാരേനേവ പുപ്ഫുളകാനി ഉട്ഠഹന്തി. ഏകേ പദേസാ ഥൂപഥൂപാ ഹോന്തി, ഏകേ നിന്നനിന്നാ, ഏകേ സമസമാ. ഏവമേവം ഥൂപഥൂപട്ഠാനേ പബ്ബതാ ഹോന്തി, നിന്നനിന്നട്ഠാനേ സമുദ്ദാ, സമസമട്ഠാനേ ദീപാതി.

അഥ തേസം സത്താനം രസപഥവിം പരിഭുഞ്ജന്താനം കമേന ഏകച്ചേ വണ്ണവന്തോ, ഏകച്ചേ ദുബ്ബണ്ണാ ഹോന്തി. തത്ഥ വണ്ണവന്തോ ദുബ്ബണ്ണേ അതിമഞ്ഞന്തി. തേസം അതിമാനപച്ചയാ സാപി **രസപഥവീ** അന്തരധായതി. **ഭൂമിപപ്പടകോ** പാതുഭവതി. അഥ നേസം തേനേവ നയേന സോപി അന്തരധായതി. **പദാലതാ** പാതുഭവതി. തേനേവ നയേന സാപി അന്തരധായതി. അകട്ഠപാകോ **സാലി** പാതുഭവതി അകണോ അഥുസോ സുദ്ധോ സുഗന്ധോ തണ്ഡുലപ്ഫലോ.

തതോ നേസം ഭാജനാനി ഉപ്പജ്ജന്തി. തേ സാലിം ഭാജനേ ഠപേത്വാ പാസാണപിട്ഠിയാ ഠപേന്തി, സയമേവ ജാലസിഖാ ഉട്ഠഹിത്വാ തം പചതി. സോ ഹോതി ഓദനോ സുമനജാതിപുപ്ഫസദിസോ, ന തസ്സ സൂപേന വാ ബ്യഞ്ജനേന വാ കരണീയം അത്ഥി. യം യം രസം ഭുഞ്ജിതുകാമാ ഹോന്തി, തം തം രസോവ ഹോതി. തേസം തം ഓളാരികം ആഹാരം ആഹരയതം തതോ പഭുതി മുത്തകരീസം സഞ്ജായതി. അഥ നേസം തസ്സ നിക്ഖമനത്ഥായ വണമുഖാനി പഭിജ്ജന്തി, പുരിസസ്സ പുരിസഭാവോ, ഇത്ഥിയാപി ഇത്ഥിഭാവോ പാതുഭവതി.

തത്ര സുദം ഇത്ഥീ പുരിസം, പുരിസോ ച ഇത്ഥിം അതിവേലം ഉപനിജ്ഝായതി. തേസം അതിവേലം ഉപനിജ്ഝായനപച്ചയാ കാമപരിളാഹോ ഉപ്പജ്ജതി. തതോ **മേഥുനധമ്മം** പടിസേവന്തി. തേ അസദ്ധമ്മപടിസേവനപച്ചയാ വിഞ്ഞൂഹി ഗരഹിയമാനാ വിഹേഠിയമാനാ തസ്സ അസദ്ധമ്മസ്സ പടിച്ഛാദനഹേതു **അഗാരാനി** കരോന്തി. തേ അഗാരം അജ്ഝാവസമാനാ അനുക്കമേന അഞ്ഞതരസ്സ അലസജാതികസ്സ സത്തസ്സ ദിട്ഠാനുഗതിം ആപജ്ജന്താ സന്നിധിം കരോന്തി. തതോ പഭുതി കണോപി ഥുസോപി തണ്ഡുലം പരിയോനന്ധതി, ലായിതട്ഠാനമ്പി ന പടിവിരൂഹതി.

തേ സന്നിപതിത്വാ അനുത്ഥുനന്തി "പാപകാ വത ഭോ ധമ്മാ സത്തേസു പാതുഭൂതാ, മയം ഹി പുബ്ബേ മനോമയാ അഹുമ്ഹാ"തി **അഗ്ഗഞ്ഞസുത്തേ** (ദീ॰ നി॰ ൩.൧൨൮) വുത്തനയേന വിത്ഥാരേതബ്ബം. തതോ മരിയാദം ഠപേന്തി. അഥ അഞ്ഞതരോ സത്തോ അഞ്ഞസ്സ ഭാഗം അദിന്നം ആദിയതി. തം ദ്വിക്ഖത്തും പരിഭാസേത്വാ തതിയവാരേ പാണിലേട്ടുദണ്ഡേഹി പഹരന്തി. തേ ഏവം അദിന്നാദാനഗരഹമുസാവാദദണ്ഡാദാനേസു ഉപ്പന്നേസു സന്നിപതിത്വാ ചിന്തയന്തി "യംനൂന മയം ഏകം സത്തം സമ്മന്നേയ്യാമ, യോ നോ സമ്മാ ഖീയിതബ്ബം ഖീയേയ്യ, ഗരഹിതബ്ബം ഗരഹേയ്യ, പബ്ബാജേതബ്ബം പബ്ബാജേയ്യ, മയം പനസ്സ സാലീനം ഭാഗം അനുപ്പദസ്സാമാ"തി.

ഏവം കതസന്നിട്ഠാനേസു പന സത്തേസു ഇമസ്മിം താവ കപ്പേ അയമേവ ഭഗവാ ബോധിസത്തഭൂതോ തേന സമയേന തേസു സത്തേസു അഭിരൂപതരോ ച ദസ്സനീയതരോ ച മഹേസക്ഖതരോ ച ബുദ്ധിസമ്പന്നോ പടിബലോ നിഗ്ഗഹപഗ്ഗഹം കാതും. തേ തം ഉപസങ്കമിത്വാ യാചിത്വാ സമ്മന്നിംസു. സോ തേന മഹാജനേന സമ്മതോതി **മഹാസമ്മതോ,** ഖേത്താനം അധിപതീതി **ഖത്തിയോ,** ധമ്മേന സമേന പരേ രഞ്ജേതീതി **രാജാ**തി തീഹി നാമേഹി പഞ്ഞായിത്ഥ. യഞ്ഹി ലോകേ അച്ഛരിയട്ഠാനം, ബോധിസത്തോവ തത്ഥ ആദിപുരിസോതി ഏവം ബോധിസത്തം ആദിം കത്വാ ഖത്തിയമണ്ഡലേ സണ്ഠിതേ അനുപുബ്ബേന ബ്രാഹ്മണാദയോപി വണ്ണാ സണ്ഠഹിംസു.

തത്ഥ കപ്പവിനാസകമഹാമേഘതോ യാവ ജാലുപച്ഛേദോ, ഇദമേകം അസങ്ഖ്യേയ്യം **സംവട്ടോ**തി വുച്ചതി.

കപ്പവിനാസകജാലുപച്ഛേദതോ യാവ കോടിസതസഹസ്സചക്കവാളപരിപൂരകോ സമ്പത്തിമഹാമേഘോ, ഇദം ദുതിയം അസങ്ഖ്യേയ്യം **സംവട്ടട്ഠായീ**തി വുച്ചതി.

സമ്പത്തിമഹാമേഘതോ യാവ ചന്ദിമസൂരിയപാതുഭാവോ, ഇദം തതിയം അസങ്ഖ്യേയ്യം **വിവട്ടോ**തി വുച്ചതി.

ചന്ദിമസൂരിയപാതുഭാവതോ യാവ പുന കപ്പവിനാസകമഹാമേഘോ, ഇദം ചതുത്ഥം അസങ്ഖ്യേയ്യം **വിവട്ടട്ഠായീ**തി വുച്ചതി. ഇമാനി ചത്താരി അസങ്ഖ്യേയ്യാനി ഏകോ മഹാകപ്പോ ഹോതി. ഏവം താവ അഗ്ഗിനാ വിനാസോ ച സണ്ഠഹനഞ്ച വേദിതബ്ബം.

൪൦൭. യസ്മിം പന സമയേ കപ്പോ ഉദകേന നസ്സതി, ആദിതോവ കപ്പവിനാസകമഹാമേഘോ ഉട്ഠഹിത്വാതി പുബ്ബേ വുത്തനയേനേവ വിത്ഥാരേതബ്ബം. അയം പന വിസേസോ, യഥാ തത്ഥ ദുതിയസൂരിയോ, ഏവമിധ കപ്പവിനാസകോ ഖാരുദകമഹാമേഘോ വുട്ഠാതി. സോ ആദിതോ സുഖുമം സുഖുമം വസ്സന്തോ അനുക്കമേന മഹാധാരാഹി കോടിസതസഹസ്സചക്കവാളാനം പൂരേന്തോ വസ്സതി. ഖാരുദകേന ഫുട്ഠഫുട്ഠാ പഥവീപബ്ബതാദയോ വിലീയന്തി, ഉദകം സമന്തതോ വാതേഹി ധാരിയതി. പഥവിതോ യാവ ദുതിയജ്ഝാനഭൂമിം ഉദകം ഗണ്ഹാതി. തത്ഥ തയോപി ബ്രഹ്മലോകേ വിലീയാപേത്വാ സുഭകിണ്ഹേ ആഹച്ച തിട്ഠതി. തം യാവ അണുമത്തമ്പി സങ്ഖാരഗതം അത്ഥി, താവ ന വൂപസമ്മതി. ഉദകാനുഗതം പന സബ്ബസങ്ഖാരഗതം അഭിഭവിത്വാ സഹസാ വൂപസമ്മതി അന്തരധാനം ഗച്ഛതി. ഹേട്ഠാആകാസേന സഹ ഉപരിആകാസോ ഏകോ ഹോതി മഹന്ധകാരോതി സബ്ബം വുത്തസദിസം. കേവലം പനിധ ആഭസ്സരബ്രഹ്മലോകം ആദിം കത്വാ ലോകോ പാതുഭവതി. സുഭകിണ്ഹതോ ച ചവിത്വാ ആഭസ്സരട്ഠാനാദീസു സത്താ നിബ്ബത്തന്തി.

തത്ഥ കപ്പവിനാസകമഹാമേഘതോ യാവ കപ്പവിനാസകുദകൂപച്ഛേദോ, ഇദമേകം അസങ്ഖ്യേയ്യം. ഉദകൂപച്ഛേദതോ യാവ സമ്പത്തിമഹാമേഘോ, ഇദം ദുതിയം അസങ്ഖ്യേയ്യം. സമ്പത്തിമഹാമേഘതോ...പേ... ഇമാനി ചത്താരി അസങ്ഖ്യേയ്യാനി ഏകോ മഹാകപ്പോ ഹോതി. ഏവം ഉദകേന വിനാസോ ച സണ്ഠഹനഞ്ച വേദിതബ്ബം.

൪൦൮. യസ്മിം സമയേ കപ്പോ വാതേന വിനസ്സതി, ആദിതോവ കപ്പവിനാസകമഹാമേഘോ ഉട്ഠഹിത്വാതി പുബ്ബേ വുത്തനയേനേവ വിത്ഥാരേതബ്ബം. അയം പന വിസേസോ, യഥാ തത്ഥ ദുതിയസൂരിയോ, ഏവമിധ കപ്പവിനാസനത്ഥം വാതോ സമുട്ഠാതി. സോ പഠമം ഥൂലരജം ഉട്ഠാപേതി. തതോ സണ്ഹരജം സുഖുമവാലികം ഥൂലവാലികം സക്ഖരപാസാണാദയോതി യാവ കൂടാഗാരമത്തേ പാസാണേ വിസമട്ഠാനേ ഠിതമഹാരുക്ഖേ ച ഉട്ഠാപേതി. തേ പഥവിതോ നഭമുഗ്ഗതാ ന ച പുന പതന്തി. തത്ഥേവ ചുണ്ണവിചുണ്ണാ ഹുത്വാ അഭാവം ഗച്ഛന്തി.

അഥാനുക്കമേന ഹേട്ഠാ മഹാപഥവിയാ വാതോ സമുട്ഠഹിത്വാ പഥവിം പരിവത്തേത്വാ ഉദ്ധംമൂലം കത്വാ ആകാസേ ഖിപതി. യോജനസതപ്പമാണാപി പഥവിപ്പദേസാ ദ്വിയോജനതിയോജനചതുയോജനപഞ്ചയോജനസതപ്പമാണാപി ഭിജ്ജിത്വാ വാതവേഗേന ഖിത്താ ആകാസേയേവ ചുണ്ണവിചുണ്ണാ ഹുത്വാ അഭാവം ഗച്ഛന്തി. ചക്കവാളപബ്ബതമ്പി സിനേരുപബ്ബതമ്പി വാതോ ഉക്ഖിപിത്വാ ആകാസേ ഖിപതി. തേ അഞ്ഞമഞ്ഞം അഭിഹന്ത്വാ ചുണ്ണവിചുണ്ണാ ഹുത്വാ വിനസ്സന്തി. ഏതേനേവ ഉപായേന ഭുമ്മട്ഠകവിമാനാനി ച ആകാസട്ഠകവിമാനാനി ച വിനാസേന്തോ ഛകാമാവചരദേവലോകേ വിനാസേത്വാ കോടിസതസഹസ്സചക്കവാളാനി വിനാസേതി. തത്ഥ ചക്കവാളാ ചക്കവാളേഹി ഹിമവന്താ ഹിമവന്തേഹി സിനേരൂ സിനേരൂഹി അഞ്ഞമഞ്ഞം സമാഗന്ത്വാ ചുണ്ണവിചുണ്ണാ ഹുത്വാ വിനസ്സന്തി. പഥവിതോ യാവ തതിയജ്ഝാനഭൂമിം വാതോ ഗണ്ഹാതി. തത്ഥ തയോപി ബ്രഹ്മലോകേ വിനാസേത്വാ വേഹപ്ഫലം ആഹച്ച തിട്ഠതി. ഏവം സബ്ബസങ്ഖാരഗതം വിനാസേത്വാ സയമ്പി വിനസ്സതി. ഹേട്ഠാആകാസേന സഹ ഉപരിആകാസോ ഏകോ ഹോതി മഹന്ധകാരോതി സബ്ബം വുത്തസദിസം. ഇധ പന സുഭകിണ്ഹബ്രഹ്മലോകം ആദിം കത്വാ ലോകോ പാതുഭവതി. വേഹപ്ഫലതോ ച ചവിത്വാ സുഭകിണ്ഹട്ഠാനാദീസു സത്താ നിബ്ബത്തന്തി.

തത്ഥ കപ്പവിനാസകമഹാമേഘതോ യാവ കപ്പവിനാസകവാതൂപച്ഛേദോ, ഇദമേകം അസങ്ഖ്യേയ്യം. വാതൂപച്ഛേദതോ യാവ സമ്പത്തിമഹാമേഘോ, ഇദം ദുതിയം അസങ്ഖ്യേയ്യം...പേ... ഇമാനി ചത്താരി അസങ്ഖ്യേയ്യാനി ഏകോ മഹാകപ്പോ ഹോതി. ഏവം വാതേന വിനാസോ ച സണ്ഠഹനഞ്ച വേദിതബ്ബം.

408. കിംകാരണാ ഏവം ലോകോ വിനസ്സതി? അകുസലമൂലകാരണാ. അകുസലമൂലേസു ഹി ഉസ്സന്നേസു ഏവം ലോകോ വിനസ്സതി. സോ ച ഖോ രാഗേ ഉസ്സന്നതരേ അഗ്ഗിനാ വിനസ്സതി. ദോസേ ഉസ്സന്നതരേ ഉദകേന വിനസ്സതി. കേചി പന ദോസേ ഉസ്സന്നതരേ അഗ്ഗിനാ. രാഗേ ഉസ്സന്നതരേ ഉദകേനാതി വദന്തി. മോഹേ ഉസ്സന്നതരേ വാതേന വിനസ്സതി. ഏവം വിനസ്സന്തോപി ച നിരന്തരമേവ സത്തവാരേ അഗ്ഗിനാ വിനസ്സതി. അട്ഠമേ വാരേ ഉദകേന. പുന സത്തവാരേ അഗ്ഗിനാ. അട്ഠമേ വാരേ ഉദകേനാതി ഏവം അട്ഠമേ അട്ഠമേ വാരേ വിനസ്സന്തോ സത്തക്ഖത്തും ഉദകേന വിനസ്സിത്വാ പുന സത്തവാരേ അഗ്ഗിനാ നസ്സതി. ഏത്താവതാ തേസട്ഠി കപ്പാ അതീതാ ഹോന്തി. ഏത്ഥന്തരേ ഉദകേന നസ്സനവാരം സമ്പത്തമ്പി പടിബാഹിത്വാ ലദ്ധോകാസോ വാതോ പരിപുണ്ണചതുസട്ഠികപ്പായുകേ സുഭകിണ്ഹേ വിദ്ധംസേന്തോ ലോകം വിനാസേതി.

409. പുബ്ബേനിവാസം അനുസ്സരന്തോപി ച കപ്പാനുസ്സരണകോ ഭിക്ഖു ഏതേസു കപ്പേസു അനേകേപി സംവട്ടകപ്പേ അനേകേപി വിവട്ടകപ്പേ അനേകേപി സംവട്ടവിവട്ടകപ്പേ അനുസ്സരതി. കഥം? "അമുത്രാസി"ന്തിആദിനാ (ദീ॰ നി॰ ൧.൨൪൪) നയേന.

തത്ഥ **അമുത്രാസി**ന്തി അമുമ്ഹി സംവട്ടകപ്പേ അഹം അമുമ്ഹി ഭവേ വാ യോനിയാ വാ ഗതിയാ വാ വിഞ്ഞാണട്ഠിതിയാ വാ സത്താവാസേ വാ സത്തനികായേ വാ ആസിം. **ഏവംനാമോ**തി തിസ്സോ വാ ഫുസ്സോ വാ. **ഏവംഗോത്തോ**തി കച്ചാനോ വാ കസ്സപോ വാ. ഇദമസ്സ അതീതഭവേ അത്തനോ നാമഗോത്താനുസ്സരണവസേന വുത്തം. സചേ പന തസ്മിം കാലേ അത്തനോ വണ്ണസമ്പത്തിം വാ ലൂഖപണീതജീവികഭാവം വാ സുഖദുക്ഖബഹുലതം വാ അപ്പായുകദീഘായുകഭാവം വാ അനുസ്സരിതുകാമോ ഹോതി, തമ്പി അനുസ്സരതിയേവ. തേനാഹ "ഏവംവണ്ണോ...പേ... ഏവമായുപരിയന്തോ"തി.

തത്ഥ **ഏവംവണ്ണോ**തി ഓദാതോ വാ സാമോ വാ. **ഏവമാഹാരോ**തി സാലിമംസോദനാഹാരോ വാ പവത്തഫലഭോജനോ വാ. **ഏവം സുഖദുക്ഖപടിസംവേദീ**തി അനേകപ്പകാരേന കായികചേതസികാനം സാമിസനിരാമിസാദിപ്പഭേദാനം വാ സുഖദുക്ഖാനം പടിസംവേദീ. **ഏവമായുപരിയന്തോ**തി ഏവം വസ്സസതപരിമാണായുപരിയന്തോ വാ ചതുരാസീതികപ്പസതസഹസ്സായുപരിയന്തോ വാ. **സോ തതോ ചുതോ അമുത്ര ഉദപാദി**ന്തി സോഹം തതോ ഭവതോ യോനിതോ ഗതിതോ വിഞ്ഞാണട്ഠിതിതോ സത്താവാസതോ സത്തനികായതോ വാ ചുതോ പുന അമുകസ്മിം നാമ ഭവേ യോനിയാ ഗതിയാ വിഞ്ഞാണട്ഠിതിയാ സത്താവാസേ സത്തനികായേ വാ ഉദപാദിം. **തത്രാപാസി**ന്തി അഥ തത്രാപി ഭവേ യോനിയാ ഗതിയാ വിഞ്ഞാണട്ഠിതിയാ സത്താവാസേ സത്തനികായേ വാ പുന അഹോസിം. **ഏവംനാമോ**തിആദി വുത്തനയമേവ.

അപിച യസ്മാ **അമുത്രാസി**ന്തി ഇദം അനുപുബ്ബേന ആരോഹന്തസ്സ യാവദിച്ഛകം അനുസ്സരണം. **സോ തതോ ചുതോ**തി പടിനിവത്തന്തസ്സ പച്ചവേക്ഖണം, തസ്മാ "ഇധൂപപന്നോ"തി ഇമിസ്സാ ഇധൂപപത്തിയാ അനന്തരമേവസ്സ ഉപപത്തിട്ഠാനം സന്ധായ "അമുത്ര ഉദപാദി"ന്തി ഇദം വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം. **തത്രാപാസി**ന്തി ഏവമാദി പനസ്സ തത്ര ഇമിസ്സാ ഉപപത്തിയാ അനന്തരേ ഉപപത്തിട്ഠാനേ നാമഗോത്താദീനം അനുസ്സരണദസ്സനത്ഥം വുത്തം. **സോ തതോ ചുതോ ഇധൂപപന്നോ**തി സ്വാഹം തതോ അനന്തരൂപപത്തിട്ഠാനതോ ചുതോ ഇധ അമുകസ്മിം നാമ ഖത്തിയകുലേ വാ ബ്രാഹ്മണകുലേ വാ നിബ്ബത്തോതി. **ഇതീ**തി ഏവം. **സാകാരം സഉദ്ദേസ**ന്തി നാമഗോത്തവസേന സഉദ്ദേസം, വണ്ണാദിവസേന സാകാരം. നാമഗോത്തേന ഹി സത്തോ തിസ്സോ കസ്സപോതി ഉദ്ദിസീയതി. വണ്ണാദീഹി സാമോ ഓദാതോതി നാനത്തതോ പഞ്ഞായതി. തസ്മാ നാമഗോത്തം ഉദ്ദേസോ, ഇതരേ ആകാരാ. **അനേകവിഹിതം പുബ്ബേനിവാസമനുസ്സരതീ**തി ഇദം ഉത്താനത്ഥമേവാതി.

പുബ്ബേനിവാസാനുസ്സതിഞ്ഞാണകഥാ നിട്ഠിതാ.

ചുതൂപപാതഞാണകഥാ

411. സത്താനം ചുതൂപപാതഞാണകഥായ **ചുതൂപപാതഞാണായാ**തി (ദീ॰ നി॰ ൧.൨൪൬) ചുതിയാ ച ഉപപാതേ ച ഞാണായ. യേന ഞാണേന സത്താനം ചുതി ച ഉപപാതോ ച ഞായതി, തദത്ഥം ദിബ്ബചക്ഖുഞാണത്ഥന്തി വുത്തം ഹോതി. **ചിത്തം അഭിനീഹരതി അഭിനിന്നാമേതീ**തി പരികമ്മചിത്തം അഭിനീഹരതി ചേവ അഭിനിന്നാമേതി ച. **സോ**തി സോ കതചിത്താഭിനീഹാരോ ഭിക്ഖു. **ദിബ്ബേനാ**തിആദീസു പന ദിബ്ബസദിസത്താ ദിബ്ബം. ദേവതാനഞ്ഹി സുചരിതകമ്മനിബ്ബത്തം പിത്തസേമ്ഹരുഹിരാദീഹി അപലിബുദ്ധം ഉപക്കിലേസവിമുത്തതായ ദൂരേപി ആരമ്മണം സമ്പടിച്ഛനസമത്ഥം ദിബ്ബം പസാദചക്ഖു ഹോതി. ഇദഞ്ചാപി വീരിയഭാവനാബലനിബ്ബത്തം ഞാണചക്ഖു താദിസമേവാതി ദിബ്ബസദിസത്താ ദിബ്ബം. ദിബ്ബവിഹാരവസേന പടിലദ്ധത്താ അത്തനാ ച ദിബ്ബവിഹാരസന്നിസ്സിതത്താപി ദിബ്ബം. ആലോകപരിഗ്ഗഹേന മഹാജുതികത്താപി ദിബ്ബം. തിരോകുട്ടാദിഗതരൂപദസ്സനേന മഹാഗതികത്താപി ദിബ്ബം. തം സബ്ബം സദ്ദസത്ഥാനുസാരേനേവ വേദിതബ്ബം.

ദസ്സനട്ഠേന **ചക്ഖു**. ചക്ഖുകിച്ചകരണേന ചക്ഖുമിവാതിപി **ചക്ഖു**. ചുതൂപപാതദസ്സനേന ദിട്ഠിവിസുദ്ധിഹേതുത്താ **വിസുദ്ധം**. യോ ഹി ചുതിമത്തമേവ പസ്സതി, ന ഉപപാതം. സോ ഉച്ഛേദദിട്ഠിം ഗണ്ഹാതി. യോ ഉപപാതമത്തമേവ പസ്സതി, ന ചുതിം, സോ നവസത്തപാതുഭാവദിട്ഠിം ഗണ്ഹാതി. യോ പന തദുഭയം പസ്സതി, സോ യസ്മാ ദുവിധമ്പി തം ദിട്ഠിഗതം അതിവത്തതി. തസ്മാസ്സ തംദസ്സനം ദിട്ഠിവിസുദ്ധിഹേതു ഹോതി. ഉഭയമ്പി ചേതം ബുദ്ധപുത്താ പസ്സന്തി. തേന വുത്തം "ചുതൂപപാതദസ്സനേന ദിട്ഠിവിസുദ്ധിഹേതുത്താ വിസുദ്ധ"ന്തി.

മനുസ്സൂപചാരം അതിക്കമിത്വാ രൂപദസ്സനേന **അതിക്കന്തമാനുസകം,** മാനുസകം വാ മംസചക്ഖും അതിക്കന്തത്താ അതിക്കന്തമാനുസകന്തി വേദിതബ്ബം. തേന ദിബ്ബേന ചക്ഖുനാ വിസുദ്ധേന അതിക്കന്തമാനുസകേന. **സത്തേ പസ്സതീ**തി മനുസ്സാനം മംസചക്ഖുനാ വിയ സത്തേ ഓലോകേതി.

ചവമാനേ ഉപപജ്ജമാനേതി ഏത്ഥ ചുതിക്ഖണേ ഉപപത്തിക്ഖണേ വാ ദിബ്ബചക്ഖുനാ ദട്ഠും ന സക്കാ. യേ പന ആസന്നചുതികാ ഇദാനി ചവിസ്സന്തി, തേ ചവമാനാ. യേ ച ഗഹിതപടിസന്ധികാ സമ്പതിനിബ്ബത്താവ, തേ ഉപപജ്ജമാനാതി അധിപ്പേതാ. തേ ഏവരൂപേ ചവമാനേ ച ഉപപജ്ജമാനേ ച പസ്സതീതി ദസ്സേതി.

ഹീനേതി മോഹനിസ്സന്ദയുത്തത്താ ഹീനാനം ജാതികുലഭോഗാദീനം വസേന ഹീളിതേ ഓഹീളിതേ ഓഞ്ഞാതേ അവഞ്ഞാതേ. **പണീതേ**തി അമോഹനിസ്സന്ദയുത്തത്താ തബ്ബിപരീതേ. **സുവണ്ണേ**തി അദോസനിസ്സന്ദയുത്തത്താ ഇട്ഠകന്തമനാപവണ്ണയുത്തേ. **ദുബ്ബണ്ണേ**തി ദോസനിസ്സന്ദയുത്തത്താ അനിട്ഠാകന്തഅമനാപവണ്ണയുത്തേ. അനഭിരൂപേ വിരൂപേതിപി അത്ഥോ. **സുഗതേ**തി സുഗതിഗതേ. അലോഭനിസ്സന്ദയുത്തത്താ വാ അഡ്ഢേ മഹദ്ധനേ. **ദുഗ്ഗതേ**തി ദുഗ്ഗതിഗതേ. ലോഭനിസ്സന്ദയുത്തത്താ വാ ദലിദ്ദേ അപ്പന്നപാനേ.

യഥാകമ്മൂപഗേതി യം യം കമ്മം ഉപചിതം, തേന തേന ഉപഗതേ. തത്ഥ പുരിമേഹി ചവമാനേതിആദീഹി ദിബ്ബചക്ഖുകിച്ചം വുത്തം. ഇമിനാ പന പദേന യഥാകമ്മൂപഗഞാണകിച്ചം. തസ്സ ച ഞാണസ്സ അയമുപ്പത്തിക്കമോ, ഇധ ഭിക്ഖു ഹേട്ഠാ നിരയാഭിമുഖം ആലോകം വഡ്ഢേത്വാ നേരയികേ സത്തേ പസ്സതി മഹാദുക്ഖമനുഭവമാനേ. തം ദസ്സനം ദിബ്ബചക്ഖുകിച്ചമേവ. സോ ഏവം മനസികരോതി "കിം നു ഖോ കമ്മം കത്വാ ഇമേ സത്താ ഏതം ദുക്ഖം അനുഭവന്തീ"തി. അഥസ്സ ഇദം നാമ കത്വാതി തംകമ്മാരമ്മണം ഞാണം ഉപ്പജ്ജതി. തഥാ ഉപരിദേവലോകാഭിമുഖം ആലോകം വഡ്ഢേത്വാ നന്ദനവനമിസ്സകവനഫാരുസകവനാദീസു സത്തേ പസ്സതി മഹാസമ്പത്തിം അനുഭവമാനേ. തമ്പി ദസ്സനം ദിബ്ബചക്ഖുകിച്ചമേവ. സോ ഏവം മനസികരോതി "കിം നു ഖോ കമ്മം കത്വാ ഇമേ സത്താ ഏതം സമ്പത്തിം അനുഭവന്തീ"തി. അഥസ്സ ഇദം നാമ കത്വാതി തംകമ്മാരമ്മണം ഞാണം ഉപ്പജ്ജതി. ഇദം യഥാകമ്മൂപഗഞാണം നാമ. ഇമസ്സ വിസും പരികമ്മം നാമ നത്ഥി, യഥാ ചിമസ്സ, ഏവം അനാഗതംസഞാണസ്സാപി. ദിബ്ബചക്ഖുപാദകാനേവ ഹി ഇമാനി ദിബ്ബചക്ഖുനാ സഹേവ ഇജ്ഝന്തി.

കായദുച്ചരിതേനാതിആദീസു ദുട്ഠു ചരിതം, ദുട്ഠം വാ ചരിതം കിലേസപൂതികത്താതി ദുച്ചരിതം. കായേന ദുച്ചരിതം, കായതോ വാ ഉപ്പന്നം ദുച്ചരിതന്തി കായദുച്ചരിതം, ഇതരേസുപി ഏസേവ നയോ. **സമന്നാഗതാ**തി സമങ്ഗീഭൂതാ. **അരിയാനം ഉപവാദകാ**തി ബുദ്ധപച്ചേകബുദ്ധസാവകാനം അരിയാനം അന്തമസോ ഗിഹിസോതാപന്നാനമ്പി അനത്ഥകാമാ ഹുത്വാ അന്തിമവത്ഥുനാ വാ ഗുണപരിധംസനേന വാ ഉപവാദകാ അക്കോസകാ ഗരഹകാതി വുത്തം ഹോതി. തത്ഥ നത്ഥി ഇമേസം സമണധമ്മോ, അസ്സമണാ ഏതേതി വദന്തോ അന്തിമവത്ഥുനാ ഉപവദതി. നത്ഥി ഇമേസം ഝാനം വാ വിമോക്ഖോ വാ മഗ്ഗോ വാ ഫലം വാതിആദീനി വദന്തോ ഗുണപരിധംസനവസേന ഉപവദതീതി വേദിതബ്ബോ. സോ ച ജാനം വാ ഉപവദേയ്യ അജാനം വാ, ഉഭയഥാപി അരിയൂപവാദോവ ഹോതി. ഭാരിയം കമ്മം ആനന്തരിയസദിസം സഗ്ഗാവരണഞ്ച മഗ്ഗാവരണഞ്ച, സതേകിച്ഛം പന ഹോതി. തസ്സ ആവിഭാവത്ഥം ഇദം വത്ഥു വേദിതബ്ബം.

അഞ്ഞതരസ്മിം കിര ഗാമേ ഏകോ ഥേരോ ച ദഹരഭിക്ഖു ച പിണ്ഡായ ചരന്തി. തേ പഠമഘരേയേവ ഉളുങ്കമത്തം ഉണ്ഹയാഗും ലഭിംസു. ഥേരസ്സ ച കുച്ഛിവാതോ രുജ്ഝതി. സോ ചിന്തേസി "അയം യാഗു മയ്ഹം സപ്പായാ, യാവ ന സീതലാ ഹോതി, താവ നം പിവാമീ"തി. സോ മനുസ്സേഹി ഉമ്മാരത്ഥായ ആഹടേ ദാരുഖണ്ഡേ നിസീദിത്വാ പിവി. ഇതരോ തം ജിഗുച്ഛന്തോ "അതിഖുദ്ദാഭിഭൂതോ മഹല്ലകോ, അമ്ഹാകം ലജ്ജിതബ്ബകം അകാസീ"തി ആഹ. ഥേരോ ഗാമേ ചരിത്വാ വിഹാരം ഗന്ത്വാ ദഹരഭിക്ഖും ആഹ "അത്ഥി തേ, ആവുസോ, ഇമസ്മിം സാസനേ പതിട്ഠാ"തി? ആമ, ഭന്തേ, സോതാപന്നോ അഹന്തി. തേന ഹാവുസോ, ഉപരിമഗ്ഗത്ഥായ വായാമം മാ അകാസി. ഖീണാസവോ തയാ ഉപവദിതോതി. സോ തം ഖമാപേസി. തേനസ്സ തം കമ്മം പാകതികം അഹോസി.

തസ്മാ യോ അഞ്ഞോപി അരിയം ഉപവദതി, തേന ഗന്ത്വാ സചേ അത്തനാ വുഡ്ഢതരോ ഹോതി, ഉക്കുടികം നിസീദിത്വാ "അഹം ആയസ്മന്തം ഇദഞ്ചിദഞ്ച അവചം, തം മേ ഖമാഹീ"തി ഖമാപേതബ്ബോ. സചേ നവകതരോ ഹോതി, വന്ദിത്വാ ഉക്കുടികം നിസീദിത്വാ അഞ്ജലിം പഗ്ഗഹേത്വാ "അഹം, ഭന്തേ, തുമ്ഹേ ഇദഞ്ചിദഞ്ച അവചം, തം മേ ഖമഥാ"തി ഖമാപേതബ്ബോ. സചേ ദിസാപക്കന്തോ ഹോതി, സയം വാ ഗന്ത്വാ സദ്ധിവിഹാരികാദികേ വാ പേസേത്വാ ഖമാപേതബ്ബോ.

സചേ ച നാപി ഗന്തും, ന പേസേതും സക്കാ ഹോതി, യേ തസ്മിം വിഹാരേ ഭിക്ഖൂ വസന്തി, തേസം സന്തികം ഗന്ത്വാ സചേ നവകതരാ ഹോന്തി, ഉക്കുടികം നിസീദിത്വാ, സചേ വുഡ്ഢതരാ, വുഡ്ഢേ വുത്തനയേനേവ പടിപജ്ജിത്വാ "അഹം, ഭന്തേ, അസുകം നാമ ആയസ്മന്തം ഇദഞ്ചിദഞ്ച അവചം, ഖമതു മേ സോ ആയസ്മാ"തി വത്വാ ഖമാപേതബ്ബം. സമ്മുഖാ അഖമന്തേപി ഏതദേവ കത്തബ്ബം.

സചേ ഏകചാരികഭിക്ഖു ഹോതി, നേവസ്സ വസനട്ഠാനം, ന ഗതട്ഠാനം പഞ്ഞായതി, ഏകസ്സ പണ്ഡിതസ്സ ഭിക്ഖുനോ സന്തികം ഗന്ത്വാ "അഹം, ഭന്തേ, അസുകം നാമ ആയസ്മന്തം ഇദഞ്ചിദഞ്ച അവചം, തം മേ അനുസ്സരതോ വിപ്പടിസാരോ ഹോതി, കിം കരോമീ"തി വത്തബ്ബം. സോ വക്ഖതി "തുമ്ഹേ മാ ചിന്തയിത്ഥ, ഥേരോ തുമ്ഹാകം ഖമതി, ചിത്തം വൂപസമേഥാ"തി. തേനാപി അരിയസ്സ ഗതദിസാഭിമുഖേന അഞ്ജലിം പഗ്ഗഹേത്വാ ഖമതൂതി വത്തബ്ബം. സചേ സോ പരിനിബ്ബുതോ ഹോതി, പരിനിബ്ബുതമഞ്ചട്ഠാനം ഗന്ത്വാ യാവസിവഥികം ഗന്ത്വാപി ഖമാപേതബ്ബം. ഏവം കതേ നേവ സഗ്ഗാവരണം, ന മഗ്ഗാവരണം ഹോതി, പാകതികമേവ ഹോതീതി.

മിച്ഛാദിട്ഠികാതി വിപരീതദസ്സനാ. **മിച്ഛാദിട്ഠികമ്മസമാദാനാ**തി മിച്ഛാദിട്ഠിവസേന സമാദിന്നനാനാവിധകമ്മാ, യേ ച മിച്ഛാദിട്ഠിമൂലകേസു കായകമ്മാദീസു അഞ്ഞേപി സമാദപേന്തി. ഏത്ഥ ച വചീദുച്ചരിതഗ്ഗഹണേനേവ അരിയൂപവാദേ

മനോദുച്ചരിതഗ്ഗഹണേന ച മിച്ഛാദിട്ഠിയാ സങ്ഗഹിതായപി ഇമേസം ദ്വിന്നം പുന വചനം മഹാസാവജ്ജഭാവദസ്സനത്ഥന്തി വേദിതബ്ബം. മഹാസാവജ്ജോ ഹി അരിയൂപവാദോ, ആനന്തരിയസദിസത്താ. വുത്തമ്പി ചേതം "സേയ്യഥാപി, സാരിപുത്ത, ഭിക്ഖു സീലസമ്പന്നോ സമാധിസമ്പന്നോ പഞ്ഞാസമ്പന്നോ ദിട്ഠേവ ധമ്മേ അഞ്ഞം ആരാധേയ്യ, ഏവംസമ്പദമിദം, സാരിപുത്ത, വദാമി തം വാചം അപ്പഹായ തം ചിത്തം അപ്പഹായ തം ദിട്ഠിം അപ്പടിനിസ്സജ്ജിത്വാ യഥാഭതം നിക്ഖിത്തോ, ഏവം നിരയേ"തി (മ॰ നി॰ ൧.൧൪൯). മിച്ഛാദിട്ഠിതോ ച മഹാസാവജ്ജതരം നാമ അഞ്ഞം നത്ഥി. യഥാഹ "നാഹം, ഭിക്ഖവേ, അഞ്ഞം ഏകധമ്മമ്പി സമനുപസ്സാമി, യം ഏവം മഹാസാവജ്ജം, യഥയിദം, ഭിക്ഖവേ, മിച്ഛാദിട്ഠി. മിച്ഛാദിട്ഠിപരമാനി, ഭിക്ഖവേ, വജ്ജാനീ"തി (അ॰ നി॰ ൧.൩൧൦).

കായസ്സ ഭേദാതി ഉപാദിണ്ണക്ഖന്ധപരിച്ചാഗാ. **പരമ്മരണാ**തി തദനന്തരം അഭിനിബ്ബത്തിക്ഖന്ധഗ്ഗഹണേ. അഥ വാ കായസ്സ ഭേദാതി ജീവിതിന്ദ്രിയസ്സ ഉപച്ഛേദാ. പരമ്മരണാതി ചുതിചിത്തതോ ഉദ്ധം. **അപായ**ന്തി ഏവമാദി സബ്ബം നിരയവേവചനമേവ.

നിരയോ ഹി സഗ്ഗമോക്ഖഹേതുഭൂതാ പുഞ്ഞസമ്മതാ അയാ അപേതത്താ, സുഖാനം വാ ആയസ്സ അഭാവാ **അപായോ**. ദുക്ഖസ്സ ഗതി പടിസരണന്തി **ദുഗ്ഗതി,** ദോസബഹുലതായ വാ ദുട്ഠേന കമ്മുനാ നിബ്ബത്താ ഗതീതി **ദുഗ്ഗതി**. വിവസാ നിപതന്തി ഏത്ഥ ദുക്കടകാരിനോതി **വിനിപാതോ**. വിനസ്സന്താ വാ ഏത്ഥ പതന്തി സംഭിജ്ജമാനങ്ഗപച്ചങ്ഗാതിപി **വിനിപാതോ**. നത്ഥി ഏത്ഥ അസ്സാദസഞ്ഞിതോ അയോതി **നിരയോ**.

അഥ വാ **അപായ**ഗ്ഗഹണേന തിരച്ഛാനയോനിം ദീപേതി. തിരച്ഛാനയോനി ഹി അപായോ സുഗതിതോ അപേതത്താ, ന ദുഗ്ഗതി മഹേസക്ഖാനം നാഗരാജാദീനം സമ്ഭവതോ. **ദുഗ്ഗതി**ഗ്ഗഹണേന പേത്തിവിസയം. സോ ഹി അപായോ ചേവ ദുഗ്ഗതി ച, സുഗതിതോ അപേതത്താ ദുക്ഖസ്സ ച ഗതിഭൂതത്താ. ന തു വിനിപാതോ അസുരസദിസം അവിനിപതിതത്താ. **വിനിപാത**ഗ്ഗഹണേന അസുരകായം. സോ ഹി യഥാവുത്തേന അത്ഥേന അപായോ ചേവ ദുഗ്ഗതി ച സബ്ബസമുസ്സയേഹി ച വിനിപതിതത്താ വിനിപാതോതി വുച്ചതി. **നിരയ**ഗ്ഗഹണേന അവീചിആദിഅനേകപ്പകാരം നിരയമേവാതി. **ഉപപന്നാ**തി ഉപഗതാ, തത്ഥ അഭിനിബ്ബത്താതി അധിപ്പായോ. വുത്തവിപരിയായേന സുക്കപക്ഖോ വേദിതബ്ബോ.

അയം പന വിസേസോ, തത്ഥ സുഗതിഗ്ഗഹണേന മനുസ്സഗതിപി സങ്ഗയ്ഹതി. സഗ്ഗഗ്ഗഹണേന ദേവഗതിയേവ. തത്ഥ സുന്ദരാ ഗതീതി **സുഗതി**. രൂപാദീഹി വിസയേഹി സുട്ഠു അഗ്ഗോതി **സഗ്ഗോ**. സോ സബ്ബോപി ലുജ്ജനപലുജ്ജനട്ഠേന **ലോകോ**തി അയം വചനത്ഥോ.

"ഇതി ദിബ്ബേന ചക്ഖുനാ"തിആദി സബ്ബം നിഗമനവചനം. ഏവം ദിബ്ബേന ചക്ഖുനാ...പേ॰... പസ്സതീതി അയമേത്ഥ സങ്ഖേപത്ഥോ.

൪൧൨. ഏവം പസ്സിതുകാമേന പന ആദികമ്മികേന കുലപുത്തേന കസിണാരമ്മണം അഭിഞ്ഞാപാദകജ്ഝാനം സബ്ബാകാരേന അഭിനീഹാരക്ഖമം കത്വാ "തേജോകസിണം, ഓദാതകസിണം, ആലോകകസിണ"ന്തി ഇമേസു തീസു കസിണേസു അഞ്ഞതരം ആസന്നം കാതബ്ബം. ഉപചാരജ്ഝാനഗോചരം കത്വാ വഡ്ഢേത്വാ ഠപേതബ്ബം. ന തത്ഥ അപ്പനാ ഉപ്പാദേതബ്ബാതി അധിപ്പായോ. സചേ ഹി ഉപ്പാദേതി, പാദകജ്ഝാനനിസ്സയം ഹോതി, ന പരികമ്മനിസ്സയം. ഇമേസു ച പന തീസു ആലോകകസിണംയേവ സേട്ഠതരം. തസ്മാ തം വാ ഇതരേസം വാ അഞ്ഞതരം കസിണനിദ്ദേസേ വുത്തനയേന ഉപ്പാദേത്വാ ഉപചാരഭൂമിയംയേവ ഠത്വാ വഡ്ഢേതബ്ബം. വഡ്ഢനാനയോപി ചസ്സ തത്ഥ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബോ.

വഡ്ഢിതട്ഠാനസ്സ അന്തോയേവ രൂപഗതം പസ്സിതബ്ബം. രൂപഗതം പസ്സതോ പനസ്സ പരികമ്മസ്സ വാരോ അതിക്കമതി. തതോ ആലോകോ അന്തരധായതി. തസ്മിം അന്തരഹിതേ രൂപഗതമ്പി ന ദിസ്സതി. അഥാനേന പുനപ്പുനം പാദകജ്ഝാനമേവ പവിസിത്വാ തതോ വുട്ഠായ ആലോകോ ഫരിതബ്ബോ. ഏവം അനുക്കമേന ആലോകോ ഥാമഗതോ ഹോതീതി ഏത്ഥ ആലോകോ ഹോതൂതി യത്തകം ഠാനം പരിച്ഛിന്ദതി, തത്ഥ ആലോകോ തിട്ഠതിയേവ. ദിവസമ്പി നിസീദിത്വാ പസ്സതോ രൂപദസ്സനം ഹോതി. രത്തിം തിണുക്കായ മഗ്ഗപടിപന്നോ ചേത്ഥ പുരിസോ ഓപമ്മം.

ഏകോ കിര രത്തിം തിണുക്കായ മഗ്ഗം പടിപജ്ജി. തസ്സ സാ തിണുക്കാ വിജ്ഝായി. അഥസ്സ സമവിസമാനി ന പഞ്ഞായിംസു. സോ തം തിണുക്കം ഭൂമിയം ഘംസിത്വാ തിണുക്കാ പുന ഉജ്ജാലേസി. സാ പജ്ജലിത്വാ പുരിമാലോകതോ മഹന്തതരം ആലോകം അകാസി. ഏവം പുനപ്പുനം വിജ്ഝാതം ഉജ്ജാലയതോ കമേന സൂരിയോ ഉട്ഠാസി. സൂരിയേ ഉട്ഠിതേ ഉക്കായ കമ്മം നത്ഥീതി തം ഛഡ്ഡേത്വാ ദിവസമ്പി അഗമാസി. തത്ഥ ഉക്കാലോകോ വിയ പരികമ്മകാലേ കസിണാലോകോ. ഉക്കായ വിജ്ഝാതായ സമവിസമാനം അദസ്സനം വിയ രൂപഗതം പസ്സതോ പരികമ്മസ്സ വാരാതിക്കമേന ആലോകേ അന്തരഹിതേ രൂപഗതാനം അദസ്സനം. ഉക്കായ ഘംസനം വിയ പുനപ്പുനം പവേസനം. ഉക്കായ പുരിമാലോകതോ മഹന്തതരാലോകകരണം വിയ പുന പരികമ്മം കരോതോ ബലവതരാലോകഫരണം. സൂരിയുട്ഠാനം വിയ ഥാമഗതാലോകസ്സ യഥാപരിച്ഛേദേന ഠാനം. തിണുക്കം ഛഡ്ഡേത്വാ ദിവസമ്പി ഗമനം വിയ പരിത്താലോകം ഛഡ്ഡേത്വാ ഥാമഗതേനാലോകേന ദിവസമ്പി രൂപദസ്സനം.

തത്ഥ യദാ തസ്സ ഭിക്ഖുനോ മംസചക്ഖുസ്സ അനാപാഥഗതം അന്തോകുച്ഛിഗതം ഹദയവത്ഥുനിസ്സിതം ഹേട്ഠാപഥവീതലനിസ്സിതം തിരോകുട്ടപബ്ബതപാകാരഗതം പരചക്കവാളഗതന്തി ഇദം രൂപം ഞാണചക്ഖുസ്സ ആപാഥം ആഗച്ഛതി, മംസചക്ഖുനാ ദിസ്സമാനം വിയ ഹോതി, തദാ ദിബ്ബചക്ഖു ഉപ്പന്നം ഹോതീതി വേദിതബ്ബം. തദേവ ചേത്ഥ രൂപദസ്സനസമത്ഥം, ന പുബ്ബഭാഗചിത്താനി.

തം പനേതം പുഥുജ്ജനസ്സ പരിബന്ധോ ഹോതി. കസ്മാ? സോ ഹി യസ്മാ യത്ഥ യത്ഥ ആലോകോ ഹോതൂതി അധിട്ഠാതി, തം തം പഥവീസമുദ്ദപബ്ബതേ വിനിവിജ്ഝിത്വാപി ഏകാലോകം ഹോതി, അഥസ്സ തത്ഥ ഭയാനകാനി യക്ഖരക്ഖസാദിരൂപാനി പസ്സതോ ഭയം ഉപ്പജ്ജതി. യേന ചിത്തവിക്ഖേപം പത്വാ ഝാനവിബ്ഭന്തകോ ഹോതി, തസ്മാ രൂപദസ്സനേ അപ്പമത്തേന ഭവിതബ്ബം.

തത്രായം ദിബ്ബചക്ഖുനോ ഉപ്പത്തിക്കമോ. വുത്തപ്പകാരമേതം രൂപമാരമ്മണം കത്വാ മനോദ്വാരാവജ്ജനേ ഉപ്പജ്ജിത്വാ നിരുദ്ധേ തദേവ രൂപം ആരമ്മണം കത്വാ ചത്താരി പഞ്ച വാ ജവനാനി ഉപ്പജ്ജന്തീതി സബ്ബം പുരിമനയേനേവ വേദിതബ്ബം. ഇധാപി പുബ്ബഭാഗചിത്താനി സവിതക്കസവിചാരാനി കാമാവചരാനി. പരിയോസാനേ അത്ഥസാധകചിത്തം

ചതുത്ഥജ്ഝാനികം രൂപാവചരം. തേന സഹജാതം ഞാണം സത്താനം ചുതൂപപാതേ ഞാണന്തിപി ദിബ്ബചക്ഖുഞാണന്തിപി വുച്ചതീതി.

ചുതൂപപാതഞാണകഥാ നിട്ഠിതാ.

പകിണ്ണകകഥാ

൪൧൩. ഇതി പഞ്ചക്ഖന്ധവിദൂ, പഞ്ച അഭിഞ്ഞാ അവോച യാ നാഥോ;
താ ഞത്വാ താസു അയം, പകിണ്ണകകഥാപി വിഞ്ഞേയ്യാ.

ഏതാസു ഹി യദേതം ചുതൂപപാതഞാണസങ്ഖാതം ദിബ്ബചക്ഖു, തസ്സ അനാഗതംസഞാണഞ്ച യഥാകമ്മുപഗഞാണഞ്ചാതി ദ്വേപി പരിഭണ്ഡഞാണാനി ഹോന്തി. ഇതി ഇമാനി ച ദ്വേ ഇദ്ധിവിധാദീനി ച പഞ്ചാതി സത്ത അഭിഞ്ഞാഞാണാനി ഇധാഗതാനി. ഇദാനി തേസം ആരമ്മണവിഭാഗേ അസമ്മോഹത്ഥം -

ആരമ്മണത്തികാ വുത്താ, യേ ചത്താരോ മഹേസിനാ;
സത്തന്നമപി ഞാണാനം, പവത്തിം തേസു ദീപയേ.

തത്രായം ദീപനാ. ചത്താരോ ഹി ആരമ്മണത്തികാ മഹേസിനാ വുത്താ. കതമേ ചത്താരോ? പരിത്താരമ്മണത്തികോ, മഗ്ഗാരമ്മണത്തികോ, അതീതാരമ്മണത്തികോ, അജ്ഝത്താരമ്മണത്തികോതി (ധ॰ സ॰ തികമാതികാ ൧൩, ൧൬, ൧൯, ൨൧).

൪൧൪. തത്ഥ **ഇദ്ധിവിധഞാണം** പരിത്തമഹഗ്ഗതഅതീതാനാഗതപച്ചുപ്പന്നഅജ്ഝത്തബഹിദ്ധാരമ്മണവസേന സത്തസു ആരമ്മണേസു പവത്തതി. കഥം? തഞ്ഹി യദാ കായം ചിത്തസന്നിസ്സിതം കത്വാ അദിസ്സമാനേന കായേന ഗന്തുകാമോ ചിത്തവസേന കായം പരിണാമേതി, മഹഗ്ഗതചിത്തേ സമോദഹതി സമാരോപേതി, തദാ ഉപയോഗലദ്ധം ആരമ്മണം ഹോതീതി കത്വാ രൂപകായാരമ്മണതോ പരിത്താരമ്മണം ഹോതി. യദാ ചിത്തം കായസന്നിസ്സിതം കത്വാ ദിസ്സമാനേന കായേന ഗന്തുകാമോ കായവസേന ചിത്തം പരിണാമേതി, പാദകജ്ഝാനചിത്തം രൂപകായേ സമോദഹതി സമാരോപേതി, തദാ ഉപയോഗലദ്ധം ആരമ്മണം ഹോതീതി കത്വാ മഹഗ്ഗതചിത്താരമ്മണതോ മഹഗ്ഗതാരമ്മണം ഹോതി.

യസ്മാ പന തദേവ ചിത്തം അതീതം നിരുദ്ധം ആരമ്മണം കരോതി, തസ്മാ അതീതാരമ്മണം ഹോതി. മഹാധാതുനിധാനേ മഹാകസ്സപത്ഥേരാദീനം വിയ അനാഗതം അധിട്ഠഹന്താനം അനാഗതാരമ്മണം ഹോതി. **മഹാകസ്സപത്ഥേരോ** കിര മഹാധാതുനിധാനം കരോന്തോ "അനാഗതേ അട്ഠാരസവസ്സാധികാനി ദ്വേവസ്സസതാനി ഇമേ ഗന്ധാ മാ സുസ്സിംസു, പുപ്ഫാനി മാ മിലായിംസു, ദീപാ മാ നിബ്ബായിംസൂ"തി (ധ॰ സ॰ അട്ഠ॰ ൧൪൩൪) അധിട്ഠഹി. സബ്ബം തഥേവ അഹോസി. **അസ്സഗുത്തത്ഥേരോ** വത്തനിയസേനാസനേ ഭിക്ഖുസങ്ഘം സുക്ഖഭത്തം ഭുഞ്ജമാനം ദിസ്വാ ഉദകസോണ്ഡിം ദിവസേ ദിവസേ പുരേഭത്തേ ദധിരസം ഹോതൂതി അധിട്ഠാസി. പുരേഭത്തേ ഗഹിതം ദധിരസം ഹോതി. പച്ഛാഭത്തേ പാകതികഉദകമേവ (ധ॰ സ॰ അട്ഠ॰ ൧൪൩൪). കായം പന ചിത്തസന്നിസ്സിതം കത്വാ അദിസ്സമാനേന കായേന ഗമനകാലേ പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണം ഹോതി.

കായവസേന ചിത്തം, ചിത്തവസേന വാ കായം പരിണാമനകാലേ അത്തനോ കുമാരകവണ്ണാദിനിമ്മാനകാലേ ച സകായചിത്താനം ആരമ്മണകരണതോ അജ്ഝത്താരമ്മണം ഹോതി. ബഹിദ്ധാ ഹത്ഥിഅസ്സാദിദസ്സനകാലേ പന ബഹിദ്ധാരമ്മണന്തി ഏവം താവ ഇദ്ധിവിധഞാണസ്സ സത്തസു ആരമ്മണേസു പവത്തി വേദിതബ്ബാ.

൪൧൫. ദിബ്ബസോതധാതുഞാണം പരിത്തപച്ചുപ്പന്നഅജ്ഝത്തബഹിദ്ധാരമ്മണവസേന ചതൂസു ആരമ്മണേസു പവത്തതി. കഥം? തഞ്ഹി യസ്മാ സദ്ദം ആരമ്മണം കരോതി, സദ്ദോ ച പരിത്തോ, തസ്മാ പരിത്താരമ്മണം ഹോതി. വിജ്ജമാനംയേവ പന സദ്ദം ആരമ്മണം കത്വാ പവത്തനതോ പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണം ഹോതി. തം അത്തനോ കുച്ഛിസദ്ദസവനകാലേ അജ്ഝത്താരമ്മണം. പരേസം സദ്ദസവനകാലേ ബഹിദ്ധാരമ്മണന്തി ഏവം ദിബ്ബസോതധാതുഞാണസ്സ ചതൂസു ആരമ്മണേസു പവത്തി വേദിതബ്ബാ.

൪൧൬. **ചേതോപരിയഞാണം** പരിത്തമഹഗ്ഗതഅപ്പമാണമഗ്ഗഅതീതാനാഗതപച്ചുപ്പന്നബഹിദ്ധാരമ്മണവസേന അട്ഠസു ആരമ്മണേസു പവത്തതി. കഥം? തഞ്ഹി പരേസം കാമാവചരചിത്തജാനനകാലേ പരിത്താരമ്മണം ഹോതി. രൂപാവചരഅരൂപാവചരചിത്തജാനനകാലേ മഹഗ്ഗതാരമ്മണം ഹോതി. മഗ്ഗഫലജാനനകാലേ അപ്പമാണാരമ്മണം ഹോതി.

ഏത്ഥ ച പുഥുജ്ജനോ സോതാപന്നസ്സ ചിത്തം ന ജാനാതി. സോതാപന്നോ വാ സകദാഗാമിസ്സാതി ഏവം യാവ അരഹതോ നേതബ്ബം. അരഹാ പന സബ്ബേസം ചിത്തം ജാനാതി. അഞ്ഞോപി ച ഉപരിമോ ഹേട്ഠിമസ്സാതി അയം വിസേസോ വേദിതബ്ബോ. മഗ്ഗചിത്താരമ്മണകാലേ മഗ്ഗാരമ്മണം ഹോതി. യദാ പന അതീതേ സത്തദിവസബ്ഭന്തരേ ച അനാഗതേ സത്തദിവസബ്ഭന്തരേ ച പരേസം ചിത്തം ജാനാതി, തദാ അതീതാരമ്മണം അനാഗതാരമ്മണഞ്ച ഹോതി.

കഥം പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണം ഹോതി. പച്ചുപ്പന്നം നാമ തിവിധം - ഖണപച്ചുപ്പന്നം, സന്തതിപച്ചുപ്പന്നം, അദ്ധാപച്ചുപ്പന്നഞ്ച. തത്ഥ ഉപ്പാദട്ഠിതിഭങ്ഗപ്പത്തം **ഖണപച്ചുപ്പന്നം**. ഏകദ്വേസന്തതിവാരപരിയാപന്നം **സന്തതിപച്ചുപ്പന്നം**. തത്ഥ അന്ധകാരേ നിസീദിത്വാ ആലോകട്ഠാനം ഗതസ്സ ന താവ ആരമ്മണം പാകടം ഹോതി, യാവ പന തം പാകടം ഹോതി , ഏത്ഥന്തരേ ഏകദ്വേസന്തതിവാരാ വേദിതബ്ബാ. ആലോകട്ഠാനേ വിചരിത്വാ ഓവരകം പവിട്ഠസ്സാപി ന താവ സഹസാ രൂപം പാകടം ഹോതി, യാവ പന തം പാകടം ഹോതി, ഏത്ഥന്തരേ ഏകദ്വേസന്തതിവാരാ വേദിതബ്ബാ. ദൂരേ ഠത്വാ പന രജകാനം ഹത്ഥവികാരം, ഘണ്ഡിഭേരീആകോടനവികാരഞ്ച ദിസ്വാപി ന താവ സദ്ദം സുണാതി, യാവ പന തം സുണാതി, ഏതസ്മിമ്പി അന്തരേ ഏകദ്വേസന്തതിവാരാ വേദിതബ്ബാ. ഏവം താവ **മജ്ഝിമഭാണകാ**.

സംയുത്തഭാണകാ പന രൂപസന്തതി അരൂപസന്തതീതി ദ്വേ സന്തതിയോ വത്വാ ഉദകം അക്കമിത്വാ ഗതസ്സ യാവ തീരേ അക്കന്തഉദകലേഖാ ന വിപ്പസീദതി, അദ്ധാനതോ ആഗതസ്സ യാവ കായേ ഉസുമഭാവോ ന വൂപസമ്മതി, ആതപാ ആഗന്ത്വാ ഗബ്ഭം പവിട്ഠസ്സ യാവ അന്ധകാരഭാവോ ന വിഗച്ഛതി, അന്തോഗബ്ഭേ കമ്മട്ഠാനം മനസി കരിത്വാ ദിവാ വാതപാനം വിവരിത്വാ ഓലോകേന്തസ്സ യാവ അക്ഖീനം ഫന്ദനഭാവോ ന വൂപസമ്മതി, അയം **രൂപസന്തതി** നാമ. ദ്വേ തയോ ജവനവാരാ **അരൂപസന്തതി** നാമാതി വത്വാ തദുഭയമ്പി **സന്തതിപച്ചുപ്പന്നം** നാമാതി വദന്തി.

ഏകഭവപരിച്ഛിന്നം പന **അദ്ധാപച്ചുപ്പന്നം** നാമ. യം സന്ധായ **ഭദ്ദേകരത്തസുത്തേ** "യോ ചാവുസോ, മനോ യേ ച ധമ്മാ ഉഭയമേതം പച്ചുപ്പന്നം, തസ്മിം ചേ പച്ചുപ്പന്നേ ഛന്ദരാഗപ്പടിബദ്ധം ഹോതി വിഞ്ഞാണം, ഛന്ദരാഗപ്പടിബദ്ധത്താ വിഞ്ഞാണസ്സ തദഭിനന്ദതി, തദഭിനന്ദന്തോ പച്ചുപ്പന്നേസു ധമ്മേസു സംഹീരതീ"തി (മ° നി° ൩.൨൮൪) വുത്തം. സന്തതിപച്ചുപ്പന്നഞ്ചേത്ഥ അട്ഠകഥാസു ആഗതം. അദ്ധാപച്ചുപ്പന്നം സുത്തേ.

തത്ഥ കേചി ഖണപച്ചുപ്പന്നം ചിത്തം ചേതോപരിയഞാണസ്സ ആരമ്മണം ഹോതീതി വദന്തി. കിം കാരണാ? യസ്മാ ഇദ്ധിമതോ ച പരസ്സ ച ഏകക്ഖണേ ചിത്തം ഉപ്പജ്ജതീതി. ഇദഞ്ച നേസം ഓപമ്മം, യഥാ ആകാസേ ഖിത്തേ പുപ്ഫമുട്ഠിമ്ഹി അവസ്സം ഏകം പുപ്ഫം ഏകസ്സ വണ്ടേന വണ്ടം പടിവിജ്ഝതി, ഏവം പരസ്സ ചിത്തം ജാനിസ്സാമീതി രാസിവസേന മഹാജനസ്സ ചിത്തേ ആവജ്ജിതേ അവസ്സം ഏകസ്സ ചിത്തം ഏകേന ചിത്തേന ഉപ്പാദക്ഖണേ വാ ഠിതിക്ഖണേ വാ ഭങ്ഗക്ഖണേ വാ പടിവിജ്ഝതീതി. തം പന വസ്സസതമ്പി വസ്സസഹസ്സമ്പി ആവജ്ജന്തോ യേന ച ചിത്തേന ആവജ്ജതി , യേന ച ജാനാതി. തേസം ദ്വിന്നം സഹഠാനാഭാവതോ ആവജ്ജനജവനാനഞ്ച അനിട്ഠട്ഠാനേ നാനാരമ്മണഭാവപ്പത്തിദോസതോ അയുത്തന്തി അട്ഠകഥാസു പടിക്ഖിത്തം.

സന്തതിപച്ചുപ്പന്നം പന അദ്ധാപച്ചുപ്പന്നഞ്ച ആരമ്മണം ഹോതീതി വേദിതബ്ബം. തത്ഥ യം വത്തമാനജവനവീഥിതോ അതീതാനാഗതവസേന ദ്വിത്തിജവനവീഥിപരിമാണേ കാലേ പരസ്സ ചിത്തം, തം സബ്ബമ്പി സന്തതിപച്ചുപ്പന്നം നാമ. "അദ്ധാപച്ചുപ്പന്നം പന ജവനവാരേന ദീപേതബ്ബ"ന്തി **സംയുത്തട്ഠകഥായം** വുത്തം. തം സുട്ഠു വുത്തം.

തത്രായം ദീപനാ, ഇദ്ധിമാ പരസ്സ ചിത്തം ജാനിതുകാമോ ആവജ്ജതി, ആവജ്ജനം ഖണപച്ചുപ്പന്നം ആരമ്മണം കത്വാ തേനേവ സഹ നിരുജ്ഝതി. തതോ ചത്താരി പഞ്ച വാ ജവനാനി. യേസം പച്ഛിമം ഇദ്ധിചിത്തം, സേസാനി കാമാവചരാനി, തേസം സബ്ബേസമ്പി തദേവ നിരുദ്ധം ചിത്തമാരമ്മണം ഹോതി, ന ച താനി നാനാരമ്മണാനി ഹോന്തി, അദ്ധാവസേന പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണത്താ. ഏകാരമ്മണത്തേപി ച ഇദ്ധിചിത്തമേവ പരസ്സ ചിത്തം ജാനാതി, ന ഇതരാനി. യഥാ ചക്ഖുദ്വാരേ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണമേവ രൂപം പസ്സതി, ന ഇതരാനീതി. ഇതി ഇദം സന്തതിപച്ചുപ്പന്നസ്സ ചേവ അദ്ധാപച്ചുപ്പന്നസ്സ ച വസേന പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണം ഹോതി. യസ്മാ വാ സന്തതിപച്ചുപ്പന്നമ്പി അദ്ധാപച്ചുപ്പന്നേയേവ പതതി, തസ്മാ അദ്ധാപച്ചുപ്പന്നവസേനേവേതം പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണന്തി വേദിതബ്ബം. പരസ്സ ചിത്താരമ്മണത്തായേവ പന ബഹിദ്ധാരമ്മണം ഹോതീതി ഏവം ചേതോപരിയഞാണസ്സ അട്ഠസു ആരമ്മണേസു പവത്തി വേദിതബ്ബാ.

൪൧൭. പുബ്ബേനിവാസഞാണം പരിത്തമഹഗ്ഗതഅപ്പമാണമഗ്ഗഅതീതഅജ്ഝത്തബഹിദ്ധാനവത്തബ്ബാരമ്മണവസേന അട്ഠസു ആരമ്മണേസു പവത്തതി. കഥം? തഞ്ഹി കാമാവചരക്ഖന്ധാനുസ്സരണകാലേ പരിത്താരമ്മണം ഹോതി. രൂപാവചരാരൂപാവചരക്ഖന്ധാനുസ്സരണകാലേ മഹഗ്ഗതാരമ്മണം. അതീതേ അത്തനാ പരേഹി വാ ഭാവിതമഗ്ഗം സച്ഛികതഫലഞ്ച അനുസ്സരണകാലേ അപ്പമാണാരമ്മണം. ഭാവിതമഗ്ഗമേവ അനുസ്സരണകാലേ മഗ്ഗാരമ്മണം. നിയമതോ പനേതം അതീതാരമ്മണമേവ.

തത്ഥ കിഞ്ചാപി ചേതോപരിയഞാണയഥാകമ്മുപഗഞാണാനിപി അതീതാരമ്മണാനി ഹോന്തി, അഥ ഖോ തേസം ചേതോപരിയഞാണസ്സ സത്തദിവസബ്ഭന്തരാതീതം ചിത്തമേവ ആരമ്മണം. തഞ്ഹി അഞ്ഞം ഖന്ധം വാ ഖന്ധപടിബദ്ധം വാ ന ജാനാതി. മഗ്ഗസമ്പയുത്തചിത്താരമ്മണത്താ പന പരിയായതോ മഗ്ഗാരമ്മണന്തി വുത്തം. യഥാകമ്മുപഗഞാണസ്സ ച അതീതം ചേതനാമത്തമേവ ആരമ്മണം. പുബ്ബേനിവാസഞാണസ്സ പന അതീതാ ഖന്ധാ ഖന്ധപടിബദ്ധഞ്ച കിഞ്ചി അനാരമ്മണം നാമ നത്ഥി . തഞ്ഹി അതീതക്ഖന്ധഖന്ധപടിബദ്ധേസു ധമ്മേസു സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണഗതികം ഹോതീതി അയം വിസേസോ വേദിതബ്ബോ. അയമേത്ഥ അട്ഠകഥാനയോ. യസ്മാ പന "കുസലാ ഖന്ധാ ഇദ്ധിവിധഞാണസ്സ ചേതോപരിയഞാണസ്സ പുബ്ബേനിവാസാനുസ്സതിഞാണസ്സ യഥാകമ്മുപഗഞാണസ്സ അനാഗതംസഞാണസ്സ ആരമ്മണപച്ചയേന പച്ചയോ"തി (പട്ഠാ° ൧.൧.൪൦൪) പട്ഠാനേ വുത്തം. തസ്മാ ചത്താരോപി ഖന്ധാ ചേതോപരിയഞാണയഥാകമ്മുപഗഞാണാനം ആരമ്മണാ ഹോന്തി. തത്രാപി യഥാകമ്മുപഗഞാണസ്സ കുസലാകുസലാ ഏവാതി.

അത്തനോ ഖന്ധാനുസ്സരണകാലേ പനേതം അജ്ഝത്താരമ്മണം. പരസ്സ ഖന്ധാനുസ്സരണകാലേ ബഹിദ്ധാരമ്മണം. "അതീതേ വിപസ്സീ ഭഗവാ അഹോസി. തസ്സ മാതാ ബന്ധുമതീ, പിതാ ബന്ധുമാ"തിആദിനാ (ദീ° നി° ൨.൧൨) നയേന നാമഗോത്തപഥവീനിമിത്താദിഅനുസ്സരണകാലേ നവത്തബ്ബാരമ്മണം ഹോതി. **നാമഗോത്ത**ന്തി ചേത്ഥ ഖന്ധൂപനിബന്ധോ സമ്മുതിസിദ്ധോ ബ്യഞ്ജനത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ, ന ബ്യഞ്ജനം. ബ്യഞ്ജനഞ്ഹി സദ്ദായതനസങ്ഗഹിതത്താ പരിത്തം ഹോതി. യഥാഹ "നിരുത്തിപടിസമ്ഭിദാ പരിത്താരമ്മണാ"തി (വിഭ° ൭൪൯). അയമേത്ഥ അമ്ഹാകം ഖന്തി. ഏവം പുബ്ബേനിവാസഞാണസ്സ അട്ഠസു ആരമ്മണേസു പവത്തി വേദിതബ്ബാ.

൪൧൮. ദിബ്ബചക്ഖുഞാണം പരിത്തപച്ചുപ്പന്നഅജ്ഝത്തബഹിദ്ധാരമ്മണവസേന ചതൂസു ആരമ്മണേസു പവത്തതി. കഥം? തഞ്ഹി യസ്മാ രൂപം ആരമ്മണം കരോതി, രൂപഞ്ച പരിത്തം, തസ്മാ പരിത്താരമ്മണം ഹോതി. വിജ്ജമാനേയേവ ച രൂപേ പവത്തത്താ പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണം. അത്തനോ കുച്ഛിഗതാദിരൂപദസ്സനകാലേ അജ്ഝത്താരമ്മണം. പരസ്സ രൂപദസ്സനകാലേ ബഹിദ്ധാരമ്മണന്തി ഏവം ദിബ്ബചക്ഖുഞാണസ്സ ചതൂസു ആരമ്മണേസു പവത്തി വേദിതബ്ബാ.

൪൧൯. അനാഗതംസഞാണം പരിത്തമഹഗ്ഗതഅപ്പമാണമഗ്ഗഅനാഗതഅജ്ഝത്തബഹിദ്ധാനവത്തബ്ബാരമ്മണവസേന അട്ഠസു ആരമ്മണേസു പവത്തതി. കഥം? തഞ്ഹി "അയം അനാഗതേ കാമാവചരേ നിബ്ബത്തിസ്സതീ"തി ജാനനകാലേ പരിത്താരമ്മണം ഹോതി. "രൂപാവചരേ അരൂപാവചരേ വാ നിബ്ബത്തിസ്സതീ"തി ജാനനകാലേ മഹഗ്ഗതാരമ്മണം. "മഗ്ഗം ഭാവേസ്സതി, ഫലം സച്ഛികരിസ്സതീ"തി ജാനനകാലേ അപ്പമാണാരമ്മണം. "മഗ്ഗം ഭാവേസ്സതീ"തേവ ജാനനകാലേ മഗ്ഗാരമ്മണം. നിയമതോ പന തം അനാഗതാരമ്മണമേവ.

തത്ഥ കിഞ്ചാപി ചേതോപരിയഞാണമ്പി അനാഗതാരമ്മണം ഹോതി, അഥ ഖോ തസ്സ സത്തദിവസബ്ഭന്തരാനാഗതം ചിത്തമേവ ആരമ്മണം. തഞ്ഹി അഞ്ഞം ഖന്ധം വാ ഖന്ധപടിബദ്ധം വാ ന ജാനാതി. അനാഗതംസഞാണസ്സ പുബ്ബേനിവാസഞാണേ വുത്തനയേന അനാഗതേ അനാരമ്മണം നാമ നത്ഥി. "അഹം അമുത്ര നിബ്ബത്തിസ്സാമീ"തി ജാനനകാലേ അജ്ഝത്താരമ്മണം. "അസുകോ അമുത്ര നിബ്ബത്തിസ്സതീ"തി ജാനനകാലേ ബഹിദ്ധാരമ്മണം. "അനാഗതേ മേത്തേയ്യോ ഭഗവാ ഉപ്പജ്ജിസ്സതി (ദീ° നി° ൩.൧൦൭). സുബ്രഹ്മാ നാമസ്സ ബ്രാഹ്മണോ പിതാ ഭവിസ്സതി. ബ്രഹ്മവതീ നാമ ബ്രാഹ്മണീ മാതാ"തിആദിനാ പന നയേന നാമഗോത്തജാനനകാലേ പുബ്ബേനിവാസഞാണേ വുത്തനയേനേവ ന വത്തബ്ബാരമ്മണം ഹോതീതി ഏവം അനാഗതംസഞാണസ്സ അട്ഠസു ആരമ്മണേസു പവത്തി വേദിതബ്ബാ.

৪০. യഥാകമ്മുപഗഞാണം പരിത്തമഹഗ്ഗതഅതീതഅജ്ഝത്തബഹിദ്ധാരമ്മണവസേന പഞ്ചസു ആരമ്മണേസു പവത്തതി. കഥം? തഞ്ഹി കാമാവചരകമ്മജാനനകാലേ പരിത്താരമ്മണം ഹോതി. രൂപാവചരാരൂപാവചരകമ്മജാനനകാലേ മഹഗ്ഗതാരമ്മണം. അതീതമേവ ജാനാതീതി അതീതാരമ്മണം. അത്തനോ കമ്മം ജാനനകാലേ അജ്ഝത്താരമ്മണം. പരസ്സ കമ്മം ജാനനകാലേ ബഹിദ്ധാരമ്മണം ഹോതി. ഏവം യഥാകമ്മുപഗഞാണസ്സ പഞ്ചസു ആരമ്മണേസു പവത്തി വേദിതബ്ബാ. യഞ്ചേത്ഥ അജ്ഝത്താരമ്മണഞ്ചേവ ബഹിദ്ധാരമ്മണഞ്ചാതി വുത്തം, തം കാലേന അജ്ഝത്തം കാലേന ബഹിദ്ധാ ജാനനകാലേ അജ്ഝത്തബഹിദ്ധാരമ്മണമ്പി ഹോതിയേവാതി.

ഇതി സാധുജനപാമോജ്ജത്ഥായ കതേ വിസുദ്ധിമഗ്ഗേ

അഭിഞ്ഞാനിദ്ദേസോ നാമ

തേരസമോ പരിച്ഛേദോ.

൧൪. ഖന്ധനിദ്ദേസോ

പഞ്ഞാകഥാ

൪൨൧. ഇദാനി യസ്മാ ഏവം അഭിഞ്ഞാവസേന അധിഗതാനിസംസായ ഥിരതരായ സമാധിഭാവനായ സമന്നാഗതേന ഭിക്ഖുനാ **സീലേ പതിട്ഠായ നരോ സപഞ്ഞോ, ചിത്തം പഞ്ഞഞ്ച ഭാവയ**ന്തി ഏത്ഥ ചിത്തസീസേന നിദ്ദിട്ഠോ **സമാധി** സബ്ബാകാരേന ഭാവിതോ ഹോതി.

തദനന്തരാ പന പഞ്ഞാ ഭാവേതബ്ബാ. സാ ച അതിസങ്ഖേപദേസിതത്താ വിഞ്ഞാതുമ്പി താവ ന സുകരാ, പഗേവ ഭാവേതും. തസ്മാ തസ്സാ വിത്ഥാരം ഭാവനാനയഞ്ച ദസ്സേതും ഇദം പഞ്ഹാകമ്മം ഹോതി.

കാ പഞ്ഞാ, കേനട്ഠേന പഞ്ഞാ, കാനസ്സാ ലക്ഖണരസപച്ചുപട്ഠാനപദട്ഠാനാനി, കതിവിധാ പഞ്ഞാ, കഥം ഭാവേതബ്ബാ, പഞ്ഞാഭാവനായ കോ ആനിസംസോതി?

൪൨൨. തത്രിദം വിസ്സജ്ജനം, **കാ പഞ്ഞാ**തി പഞ്ഞാ ബഹുവിധാ നാനപ്പകാരാ. തം സബ്ബം വിഭാവയിതും ആരബ്ഭമാനം വിസ്സജ്ജനം അധിപ്പേതഞ്ചേവ അത്ഥം ന സാധേയ്യ, ഉത്തരി ച വിക്ഖേപായ സംവത്തേയ്യ, തസ്മാ ഇധ അധിപ്പേതമേവ സന്ധായ വദാമ. കുസലചിത്തസമ്പയുത്തം വിപസ്സനാഞാണം പഞ്ഞാ.

൪൨൩. **കേനട്ഠേന പഞ്ഞാ**തി പജാനനട്ഠേന പഞ്ഞാ. കിമിദം **പജാനനം** നാമ? സഞ്ജാനനവിജാനനാകാരവിസിട്ഠം നാനപ്പകാരതോ ജാനനം. സഞ്ഞാവിഞ്ഞാണപഞ്ഞാനം ഹി സമാനേപി ജാനനഭാവേ, സഞ്ഞാ ''നീലം പീതക''ന്തി ആരമ്മണസഞ്ജാനനമത്തമേവ ഹോതി. ''അനിച്ചം ദുക്ഖമനത്താ''തി ലക്ഖണപടിവേധം പാപേതും ന സക്കോതി. വിഞ്ഞാണം ''നീലം പീതക''ന്തി ആരമ്മണഞ്ച ജാനാതി, ലക്ഖണപടിവേധഞ്ച പാപേതി. ഉസ്സക്കിത്വാ പന മഗ്ഗപാതുഭാവം പാപേതും ന സക്കോതി. പഞ്ഞാ വുത്തനയവസേന ആരമ്മണഞ്ച ജാനാതി, ലക്ഖണപടിവേധഞ്ച പാപേതി, ഉസ്സക്കിത്വാ മഗ്ഗപാതുഭാവഞ്ച പാപേതി.

യഥാ ഹി ഹേരഞ്ഞികഫലകേ ഠപിതം കഹാപണരാസിം ഏകോ അജാതബുദ്ധിദാരകോ, ഏകോ ഗാമികപുരിസോ, ഏകോ ഹേരഞ്ഞികോതി തീസു ജനേസു പസ്സമാനേസു അജാതബുദ്ധിദാരകോ കഹാപണാനം ചിത്തവിചിത്തദീഘചതുരസ്സപരിമണ്ഡലഭാവമത്തമേവ ജാനാതി, ''ഇദം മനുസ്സാനം ഉപഭോഗപരിഭോഗം രതനസമ്മത''ന്തി ന ജാനാതി. ഗാമികപുരിസോ ചിത്തവിചിത്താദിഭാവം ജാനാതി, ''ഇദം മനുസ്സാനം ഉപഭോഗപരിഭോഗം രതനസമ്മത''ന്തി ച. ''അയം ഛേകോ, അയം കൂടോ, അയം അദ്ധസാരോ''തി ഇമം പന വിഭാഗം ന ജാനാതി. ഹേരഞ്ഞികോ സബ്ബേപി തേ പകാരേ ജാനാതി, ജാനന്തോ ച കഹാപണം ഓലോകേത്വാപി ജാനാതി, ആകോടിതസ്സ സദ്ദം സുത്വാപി, ഗന്ധം ഘായിത്വാപി, രസം സായിത്വാപി, ഹത്ഥേന ധാരയിത്വാപി, അസുകസ്മിം നാമ ഗാമേ വാ നിഗമേ വാ നഗരേ വാ പബ്ബതേ വാ നദീതീരേ വാ കതോതിപി, അസുകാചരിയേന കതോതിപി ജാനാതി, ഏവംസമ്പദമിദം വേദിതബ്ബം.

സഞ്ഞാ ഹി അജാതബുദ്ധിനോ ദാരകസ്സ കഹാപണദസ്സനം വിയ ഹോതി, നീലാദിവസേന ആരമ്മണസ്സ ഉപട്ഠാനാകാരമത്തഗഹണതോ. വിഞ്ഞാണം ഗാമികസ്സ പുരിസസ്സ കഹാപണദസ്സനമിവ ഹോതി, നീലാദിവസേന ആരമ്മണാകാരഗഹണതോ, ഉദ്ധംപി ച ലക്ഖണപടിവേധസമ്പാപനതോ. പഞ്ഞാ ഹേരഞ്ഞികസ്സ കഹാപണദസ്സനമിവ ഹോതി, നീലാദിവസേന ആരമ്മണാകാരം ഗഹേത്വാ, ലക്ഖണപടിവേധഞ്ച പാപേത്വാ, തതോ ഉദ്ധമ്പി മഗ്ഗപാതുഭാവപാപനതോ. തസ്മാ യദേതം സഞ്ജാനനവിജാനനാകാരവിസിട്ഠം നാനപ്പകാരതോ ജാനനം. ഇദം പജാനനന്തി വേദിതബ്ബം. ഇദം സന്ധായ ഹി ഏതം വുത്തം ''പജാനനട്ഠേന പഞ്ഞാ''തി.

സാ പനേസാ യത്ഥ സഞ്ഞാവിഞ്ഞാണാനി, ന തത്ഥ ഏകംസേന ഹോതി. യദാ പന ഹോതി, തദാ അവിനിബ്ഭുത്താ തേഹി ധമ്മേഹി ''അയം സഞ്ഞാ, ഇദം വിഞ്ഞാണം, അയം പഞ്ഞാ''തി വിനിബ്ഭുജ്ജിത്വാ അലബ്ഭനേയ്യനാനത്താ സുഖുമാ ദുദ്ദസാ. തേനാഹ ആയസ്മാ നാഗസേനോ ''ദുക്കരം, മഹാരാജ, ഭഗവതാ കത''ന്തി. കിം, ഭന്തേ, നാഗസേന ഭഗവതാ ദുക്കരം കതന്തി? 'ദുക്കരം, മഹാരാജ, ഭഗവതാ കതം യം അരൂപീനം ചിത്തചേതസികാനം ധമ്മാനം ഏകാരമ്മണേ പവത്തമാനാനം വവത്ഥാനം അക്ഖാതം അയം ഫസ്സോ, അയം വേദനാ, അയം സഞ്ഞാ, അയം ചേതനാ, ഇദം ചിത്ത'''ന്തി (മി॰ പ॰ ൨.൭.൧൬).

൪൨൪. കാനസ്സാ ലക്ഖണരസപച്ചുപട്ഠാനപദട്ഠാനാനീതി ഏത്ഥ പന ധമ്മസഭാവപടിവേധലക്ഖണാ പഞ്ഞാ, ധമ്മാനം സഭാവപടിച്ഛാദകമോഹന്ധകാരവിദ്ധംസനരസാ, അസമ്മോഹപച്ചുപട്ഠാനാ. ''സമാഹിതോ യഥാഭൂതം ജാനാതി പസ്സതീ''തി (അ॰ നി॰ ൧൦.൨) വചനതോ പന സമാധി തസ്സാ പദട്ഠാനം.

പഞ്ഞാപഭേദകഥാ

൪൨൫. **കതിവിധാ പഞ്ഞാ**തി ധമ്മസഭാവപടിവേധലക്ഖണേന താവ ഏകവിധാ. ലോകിയലോകുത്തരവസേന ദുവിധാ. തഥാ സാസവാനാസവാദിവസേന, നാമരൂപവവത്ഥാപനവസേന, സോമനസ്സുപേക്ഖാസഹഗതവസേന, ദസ്സനഭാവനാഭൂമിവസേന ച. തിവിധാ ചിന്താസുതഭാവനാമയവസേന. തഥാ പരിത്തമഹഗ്ഗതഅപ്പമാണാരമ്മണവസേന, ആയാപായഉപായകോസല്ലവസേന, അജ്ഝത്താഭിനിവേസാദിവസേന ച. ചതുബ്ബിധാ ചതൂസു സച്ചേസു ഞാണവസേന ചതുപടിസമ്ഭിദാവസേന ചാതി.

൪൨൬. തത്ഥ **ഏകവിധകോട്ഠാസോ** ഉത്താനത്ഥോയേവ. **ദുവിധകോട്ഠാസേ** ലോകിയമഗ്ഗസമ്പയുത്താ **ലോകിയാ**. ലോകുത്തരമഗ്ഗസമ്പയുത്താ **ലോകുത്തരാ**തി ഏവം ലോകിയലോകുത്തരവസേന ദുവിധാ.

ദുതിയദുകേ ആസവാനം ആരമ്മണഭൂതാ **സാസവാ**. തേസം അനാരമ്മണാ **അനാസവാ**. അത്ഥതോ പനേസാ ലോകിയലോകുത്തരാവ ഹോതി. ആസവസമ്പയുത്താ സാസവാ. ആസവവിപ്പയുത്താ അനാസവാതിആദീസുപി

ഏസേവ നയോ. ഏവം സാസവാനാസവാദിവസേന ദുവിധാ.

തതിയദുകേ യാ വിപസ്സനം ആരഭിതുകാമസ്സ ചതുന്നം അരൂപക്ഖന്ധാനം വവത്ഥാപനേ പഞ്ഞാ, അയം **നാമവവത്ഥാപനപഞ്ഞാ**. യാ രൂപക്ഖന്ധസ്സ വവത്ഥാപനേ പഞ്ഞാ, അയം **രൂപവവത്ഥാപനപഞ്ഞാ**തി ഏവം നാമരൂപവവത്ഥാപനവസേന ദുവിധാ.

ചതുത്ഥദുകേ ദ്വീസു കാമാവചരകുസലചിത്തേസു സോളസസു ച പഞ്ചകനയേന ചതുക്കജ്ഝാനികേസു മഗ്ഗചിത്തേസു പഞ്ഞാ **സോമനസ്സസഹഗതാ**. ദ്വീസു കാമാവചരകുസലചിത്തേസു ചതൂസു ച പഞ്ചമജ്ഝാനികേസു മഗ്ഗചിത്തേസു പഞ്ഞാ **ഉപേക്ഖാസഹഗതാ**തി ഏവം സോമനസ്സുപേക്ഖാസഹഗതവസേന ദുവിധാ.

പഞ്ചമദുകേ പഠമമഗ്ഗപഞ്ഞാ **ദസ്സനഭൂമി**. അവസേസമഗ്ഗത്തയപഞ്ഞാ **ഭാവനാഭൂമീ**തി ഏവം ദസ്സനഭാവനാഭൂമിവസേന ദുവിധാ.

൪൨൭. തികേസു പഠമത്തികേ പരതോ അസ്സുത്വാ പടിലദ്ധപഞ്ഞാ അത്തനോ ചിന്താവസേന നിപ്ഫന്നത്താ **ചിന്താമയാ**. പരതോ സുത്വാ പടിലദ്ധപഞ്ഞാ സുതവസേന നിപ്ഫന്നത്താ **സുതമയാ**. യഥാ തഥാ വാ ഭാവനാവസേന നിപ്ഫന്നാ അപ്പനാപ്പത്താ പഞ്ഞാ **ഭാവനാമയാ**. വുത്തഞ്ഹേതം -

> ''തത്ഥ കതമാ ചിന്താമയാ പഞ്ഞാ? യോഗവിഹിതേസു വാ കമ്മായതനേസു യോഗവിഹിതേസു വാ സിപ്പായതനേസു യോഗവിഹിതേസു വാ വിജ്ജാട്ഠാനേസു കമ്മസ്സകതം വാ സച്ചാനുലോമികം വാ രൂപം അനിച്ചന്തി വാ വേദനാ...പേ॰... സഞ്ഞാ... സങ്ഖാരാ... വിഞ്ഞാണം അനിച്ചന്തി വാ, യം ഏവരൂപിം അനുലോമികം ഖന്തിം ദിട്ഠിം രുചിം മുതിം പേക്ഖം ധമ്മനിജ്ഝാനഖന്തിം പരതോ അസ്സുത്വാ പടിലഭതി, അയം വുച്ചതി ചിന്താമയാ പഞ്ഞാ...പേ॰... സുത്വാ പടിലഭതി, അയം വുച്ചതി സുതമയാ പഞ്ഞാ. സബ്ബാപി സമാപന്നസ്സ പഞ്ഞാ ഭാവനാമയാ പഞ്ഞാ''തി (വിഭ॰ ൭൬൮).

ഏവം ചിന്താസുതഭാവനാമയവസേന തിവിധാ.

ദുതിയത്തികേ കാമാവചരധമ്മേ ആരബ്ഭ പവത്താ പഞ്ഞാ **പരിത്താരമ്മണാ**. രൂപാവചരാരൂപാവചരേ ആരബ്ഭ പവത്താ **മഹഗ്ഗതാരമ്മണാ**. സാ ലോകിയവിപസ്സനാ. നിബ്ബാനം ആരബ്ഭ പവത്താ **അപ്പമാണാരമ്മണാ**. സാ ലോകുത്തരവിപസ്സനാതി ഏവം പരിത്തമഹഗ്ഗതാപ്പമാണാരമ്മണവസേന തിവിധാ.

തതിയത്തികേ **ആയോ** നാമ വുദ്ധി, സാ ദുവിധാ അനത്ഥഹാനിതോ അത്ഥുപ്പത്തിതോ ച. തത്ഥ കോസല്ലം **ആയകോസല്ലം**. യഥാഹ -

> ''തത്ഥ കതമം ആയകോസല്ലം? ഇമേ മേ ധമ്മേ മനസികരോതോ അനുപ്പന്നാ ചേവ അകുസലാ ധമ്മാ ന ഉപ്പജ്ജന്തി, ഉപ്പന്നാ ച അകുസലാ ധമ്മാ പഹീയന്തി, ഇമേ വാ പനിമേ ധമ്മേ മനസികരോതോ അനുപ്പന്നാ ചേവ കുസലാ ധമ്മാ ഉപ്പജ്ജന്തി. ഉപ്പന്നാ ച കുസലാ ധമ്മാ ഭിയ്യോഭാവായ വേപുല്ലായ ഭാവനായ പാരിപൂരിയാ സംവത്തന്തീതി, യാ തത്ഥ പഞ്ഞാ പജാനനാ...പേ॰... അമോഹോ ധമ്മവിചയോ സമ്മാദിട്ഠി, ഇദം വുച്ചതി ആയകോസല്ല''ന്തി (വിഭ॰ ൭൭൧).

അപായോതി പന അവുദ്ധി, സാപി ദുവിധാ അത്ഥഹാനിതോ ച അനത്ഥുപ്പത്തിതോ ച. തത്ഥ കോസല്ലം **അപായകോസല്ലം**. യഥാഹ ''തത്ഥ കതമം അപായകോസല്ലം? ഇമേ ധമ്മേ മനസികരോതോ അനുപ്പന്നാ ചേവ കുസലാ ധമ്മാ ന ഉപ്പജ്ജന്തീ''തിആദി (വിഭ॰ ൭൭൧).

സബ്ബത്ഥ പന തേസം തേസം ധമ്മാനം ഉപായേസു നിബ്ബത്തികാരണേസു തംഖണപ്പവത്തം ഠാനുപ്പത്തികം കോസല്ലം ഉപായകോസല്ലം നാമ. യഥാഹ - ''സബ്ബാപി തത്രുപായാ പഞ്ഞാ ഉപായകോസല്ല''ന്തി (വിഭ॰ ൭൭൧). ഏവം ആയാപായഉപായകോസല്ലവസേന തിവിധാ.

ചതുത്ഥത്തികേ അത്തനോ ഖന്ധേ ഗഹേത്വാ ആരദ്ധാ വിപസ്സനാ പഞ്ഞാ **അജ്ഝത്താഭിനിവേസാ**. പരസ്സ ഖന്ധേ ബാഹിരം വാ അനിന്ദ്രിയബദ്ധരൂപം ഗഹേത്വാ ആരദ്ധാ **ബഹിദ്ധാഭിനിവേസാ**. ഉഭയം ഗഹേത്വാ ആരദ്ധാ **അജ്ഝത്തബഹിദ്ധാഭിനിവേസാ**തി ഏവം അജ്ഝത്താഭിനിവേസാദിവസേന തിവിധാ.

൪൨൮. ചതുക്കേസു പഠമചതുക്കേ ദുക്ഖസച്ചം ആരബ്ഭ പവത്തം ഞാണം **ദുക്ഖേ ഞാണം**. ദുക്ഖസമുദയം ആരബ്ഭ പവത്തം ഞാണം **ദുക്ഖസമുദയേ ഞാണം**. ദുക്ഖനിരോധം ആരബ്ഭ പവത്തം ഞാണം **ദുക്ഖനിരോധേ ഞാണം**. ദുക്ഖനിരോധഗാമിനിം പടിപദം ആരബ്ഭ പവത്തം ഞാണം **ദുക്ഖനിരോധഗാമിനിയാ പടിപദായ ഞാണ**ന്തി ഏവം ചതൂസു സച്ചേസു ഞാണവസേന ചതുബ്ബിധാ.

ദുതിയചതുക്കേ ചതസ്സോ പടിസമ്ഭിദാ നാമ അത്ഥാദീസു പഭേദഗതാനി ചത്താരി ഞാണാനി. വുത്തഞ്ഹേതം - ''അത്ഥേ ഞാണം അത്ഥപടിസമ്ഭിദാ. ധമ്മേ ഞാണം ധമ്മപടിസമ്ഭിദാ. തത്രധമ്മനിരുത്താഭിലാപേ ഞാണം നിരുത്തിപടിസമ്ഭിദാ. ഞാണേസു ഞാണം പടിഭാനപടിസമ്ഭിദാ''തി (വിഭ॰ ൭൧൮).

തത്ഥ **അത്ഥോ**തി സങ്ഖേപതോ ഹേതുഫലസ്സേതം അധിവചനം. ഹേതുഫലം ഹി യസ്മാ ഹേതുഅനുസാരേന അരിയതി അധിഗമിയതി സമ്പാപുണിയതി, തസ്മാ അത്ഥോതി വുച്ചതി. പഭേദതോ പന യം കിഞ്ചി പച്ചയസമ്ഭൂതം, നിബ്ബാനം, ഭാസിതത്ഥോ, വിപാകോ, കിരിയാതി ഇമേ പഞ്ച ധമ്മാ അത്ഥോതി വേദിതബ്ബാ . തം അത്ഥം പച്ചവേക്ഖന്തസ്സ തസ്മിം അത്ഥേ പഭേദഗതം ഞാണം **അത്ഥപടിസമ്ഭിദാ. ധമ്മോ**തിപി സങ്ഖേപതോ പച്ചയസ്സേതം അധിവചനം. പച്ചയോ ഹി യസ്മാ തം തം ദഹതി പവത്തേതി വാ സമ്പാപുണിതും വാ ദേതി, തസ്മാ ധമ്മോതി വുച്ചതി. പഭേദതോ പന യോ കോചി ഫലനിബ്ബത്തകോ ഹേതു, അരിയമഗ്ഗോ, ഭാസിതം,

കുസലം, അകുസലന്തി ഇമേ പഞ്ച ധമ്മാ ധമ്മോതി വേദിതബ്ബാ. തം ധമ്മം പച്ചവേക്ഖന്തസ്സ തസ്മിം ധമ്മേ പഭേദഗതം ഞാണം **ധമ്മപടിസമ്ഭിദാ**.

അയമേവ ഹി അത്ഥോ അഭിധമ്മേ -

"ദുക്ഖേ ഞാണം അത്ഥപടിസമ്ഭിദാ. ദുക്ഖസമുദയേ ഞാണം ധമ്മപടിസമ്ഭിദാ. ഹേതുമ്ഹി ഞാണം ധമ്മപടിസമ്ഭിദാ. ഹേതുഫലേ ഞാണം അത്ഥപടിസമ്ഭിദാ. യേ ധമ്മാ ജാതാ ഭൂതാ സഞ്ജാതാ നിബ്ബത്താ അഭിനിബ്ബത്താ പാതുഭൂതാ. ഇമേസു ധമ്മേസു ഞാണം അത്ഥപടിസമ്ഭിദാ. യമ്ഹാ ധമ്മാ തേ ധമ്മാ ജാതാ ഭൂതാ സഞ്ജാതാ നിബ്ബത്താ അഭിനിബ്ബത്താ പാതുഭൂതാ, തേസു ധമ്മേസു ഞാണം ധമ്മപടിസമ്ഭിദാ. ജരാമരണേ ഞാണം അത്ഥപടിസമ്ഭിദാ. ജരാമരണസമുദയേ ഞാണം ധമ്മപടിസമ്ഭിദാ...പേ°... സങ്ഖാരനിരോധേ ഞാണം അത്ഥപടിസമ്ഭിദാ. സങ്ഖാരനിരോധഗാമിനിയാ പടിപദായ ഞാണം ധമ്മപടിസമ്ഭിദാ. ഇധ ഭിക്ഖു ധമ്മം ജാനാതി സുത്തം ഗേയ്യം...പേ°... വേദല്ലം. അയം വുച്ചതി ധമ്മപടിസമ്ഭിദാ. സോ തസ്സ തസ്സേവ ഭാസിതസ്സ അത്ഥം ജാനാതി 'അയം ഇമസ്സ ഭാസിതസ്സ അത്ഥോ, അയം ഇമസ്സ ഭാസിതസ്സ അത്ഥോ'തി. അയം വുച്ചതി അത്ഥപടിസമ്ഭിദാ. കതമേ ധമ്മാ കുസലാ? യസ്മിം സമയേ കാമാവചരം കുസലം ചിത്തം ഉപ്പന്നം ഹോതി...പേ°... ഇമേ ധമ്മാ കുസലാ. ഇമേസു ധമ്മേസു ഞാണം ധമ്മപടിസമ്ഭിദാ. തേസം വിപാകേ ഞാണം അത്ഥപടിസമ്ഭിദാ"തിആദിനാ (വിഭ° ൭൧൮ ആദയോ) നയേന വിഭജിത്വാ ദസ്സിതോ.

തത്രധമ്മനിരുത്താഭിലാപേ ഞാണന്തി തസ്മിം അത്ഥേ ച ധമ്മേ ച യാ സഭാവനിരുത്തി അബ്യഭിചാരീ വോഹാരോ. തദഭിലാപേ തസ്സ ഭാസനേ ഉദീരണേ തം ഭാസിതം ലപിതം ഉദീരിതം സുത്വാവ അയം സഭാവനിരുത്തി, അയം ന സഭാവനിരുത്തീതി ഏവം തസ്സാ ധമ്മനിരുത്തിസഞ്ഞിതായ സഭാവനിരുത്തിയാ മാഗധികായ സബ്ബസത്താനം മൂലഭാസായ പഭേദഗതം ഞാണം **നിരുത്തിപടിസമ്ഭിദാ**. നിരുത്തിപടിസമ്ഭിദാപ്പത്തോ ഹി ഫസ്സോ വേദനാതി ഏവമാദിവചനം സുത്വാവ അയം സഭാവനിരുത്തീതി ജാനാതി. ഫസ്സാ വേദനോതി ഏവമാദികം പന അയം ന സഭാവനിരുത്തീതി.

ഞാണേസു ഞാണന്തി സബ്ബത്ഥ ഞാണമാരമ്മണം കത്വാ പച്ചവേക്ഖന്തസ്സ ഞാണാരമ്മണം ഞാണം, യഥാവുത്തേസു വാ തേസു ഞാണേസു സഗോചരകിച്ചാദിവസേന വിത്ഥാരതോ ഞാണം **പടിഭാനപടിസമ്ഭിദാതി** അത്ഥോ.

൪൨൯. ചതസ്സോപി ചേതാ പടിസമ്ഭിദാ ദ്വീസു ഠാനേസു പഭേദം ഗച്ഛന്തി സേക്ഖഭൂമിയഞ്ച അസേക്ഖഭൂമിയഞ്ച.

തത്ഥ അഗ്ഗസാവകാനം മഹാസാവകാനഞ്ച അസേക്ഖഭൂമിയം പഭേദഗതാ. ആനന്ദത്ഥേരചിത്തഗഹപതിധമ്മികഉപാസകഉപാലിഗഹപതിഖുജ്ജുത്തരാഉപാസികാദീനം സേക്ഖഭൂമിയം. ഏവം ദ്വീസു ഭൂമീസു പഭേദം ഗച്ഛന്തിയോപി ചേതാ അധിഗമേന പരിയത്തിയാ സവനേന പരിപുച്ഛായ പുബ്ബയോഗേന ചാതി ഇമേഹി പഞ്ചഹാകാരേഹി വിസദാ ഹോന്തി.

തത്ഥ **അധിഗമോ** നാമ അരഹത്തപ്പത്തി. **പരിയത്തി** നാമ ബുദ്ധവചനസ്സ പരിയാപുണനം. **സവനം** നാമ സക്കച്ചം അത്ഥിം കത്വാ ധമ്മസ്സവനം. **പരിപുച്ഛാ** നാമ പാളിഅട്ഠകഥാദീസു ഗണ്ഠിപദഅത്ഥപദവിനിച്ഛയകഥാ, **പുബ്ബയോഗോ** നാമ പുബ്ബബുദ്ധാനം സാസനേ ഗതപച്ചാഗതികഭാവേന യാവ അനുലോമം ഗോത്രഭുസമീപം, താവ വിപസ്സനാനുയോഗോ.

അപരേ ആഹു -

"പുബ്ബയോഗോ ബാഹുസച്ചം, ദേസഭാസാ ച ആഗമോ;
പരിപുച്ഛാ അധിഗമോ, ഗരുസന്നിസ്സയോ തഥാ;
മിത്തസമ്പത്തി ചേവാതി, പടിസമ്ഭിദപച്ചയാ"തി.

തത്ഥ **പുബ്ബയോഗോ** വുത്തനയോവ. **ബാഹുസച്ചം** നാമ തേസു തേസു സത്ഥേസു ച സിപ്പായതനേസു ച കുസലതാ. **ദേസഭാസാ** നാമ ഏകസതവോഹാരകുസലതാ. വിസേസേന പന മാഗധികേ കോസല്ലം. **ആഗമോ** നാമ അന്തമസോ ഓപമ്മവഗ്ഗമത്തസ്സാപി ബുദ്ധവചനസ്സ പരിയാപുണനം. **പരിപുച്ഛാ** നാമ ഏകഗാഥായപി അത്ഥവിനിച്ഛയപുച്ഛനം. **അധിഗമോ** നാമ സോതാപന്നതാ വാ...പേ°... അരഹത്തം വാ. **ഗരുസന്നിസ്സയോ** നാമ സുതപടിഭാനബഹുലാനം ഗരൂനം സന്തികേ വാസോ. **മിത്തസമ്പത്തി** നാമ തഥാരൂപാനംയേവ മിത്താനം പടിലാഭോതി.

തത്ഥ ബുദ്ധാ ച പച്ചേകബുദ്ധാ ച പുബ്ബയോഗഞ്ചേവ അധിഗമഞ്ച നിസ്സായ പടിസമ്ഭിദാ പാപുണന്തി. സാവകാ സബ്ബാനിപി ഏതാനി കാരണാനി. പടിസമ്ഭിദാപ്പത്തിയാ ച പാടിയേക്കോ കമ്മട്ഠാനഭാവനാനുയോഗോ നാമ നത്ഥി. സേക്ഖാനം പന സേക്ഖഫലവിമോക്ഖന്തികാ. അസേക്ഖാനം അസേക്ഖഫലവിമോക്ഖന്തികാവ പടിസമ്ഭിദാപ്പത്തി ഹോതി. തഥാഗതാനം ഹി ദസബലാനി വിയ അരിയാനം അരിയഫലേനേവ പടിസമ്ഭിദാ ഇജ്ഝന്തീതി ഇമാ പടിസമ്ഭിദാ സന്ധായ വുത്തം ചതുപടിസമ്ഭിദാവസേന ചതുബ്ബിധാതി.

പഞ്ഞാഭൂമി-മൂല-സരീരവവത്ഥാനം

൪൩൦. കഥം **ഭാവേതബ്ബാതി** ഏത്ഥ പന യസ്മാ ഇമായ പഞ്ഞായ ഖന്ധായതനധാതുഇന്ദ്രിയസച്ചപടിച്ചസമുപ്പാദാദിഭേദാ ധമ്മാ **ഭൂമി**. സീലവിസുദ്ധി ചേവ ചിത്തവിസുദ്ധി ചാതി ഇമാ ദ്വേ വിസുദ്ധിയോ **മൂലം**. ദിട്ഠിവിസുദ്ധി, കങ്ഖാവിതരണവിസുദ്ധി, മഗ്ഗാമഗ്ഗഞാണദസ്സനവിസുദ്ധി, പടിപദാഞാണദസ്സനവിസുദ്ധി, ഞാണദസ്സനവിസുദ്ധീതി ഇമാ പഞ്ച വിസുദ്ധിയോ **സരീരം**. തസ്മാ തേസു

ഭൂമിഭൂതേസു ധമ്മേസു ഉഗ്ഗഹപരിപുച്ഛാവസേന ഞാണപരിചയം കത്വാ മൂലഭൂതാ ദ്വേ വിസുദ്ധിയോ സമ്പാദേത്വാ സരീരഭൂതാ പഞ്ച വിസുദ്ധിയോ സമ്പാദേന്തേന ഭാവേതബ്ബാ. അയമേത്ഥ സങ്ഖേപോ.

൪൱൧. അയം പന വിത്ഥാരോ, യം താവ വുത്തം ''ഖന്ധായതനധാതുഇന്ദ്രിയസച്ചപടിച്ചസമുപ്പാദാദിഭേദാ ധമ്മാ ഭൂമീ''തി, എത്ഥ **ഖന്ധാ**തി പഞ്ച ഖന്ധാ രൂപക്ഖന്ധോ വേദനാക്ഖന്ധോ സഞ്ഞാക്ഖന്ധോ സങ്ഖാരക്ഖന്ധോ വിഞ്ഞാണക്ഖന്ധോതി.

രൂപക്ഖന്ധകഥാ

൪൱൨. തത്ഥ യം കിഞ്ചി സീതാദീഹി രുപ്പനലക്ഖണം ധമ്മജാതം, സബ്ബം തം ഏകതോ കത്വാ **രൂപക്ഖന്ധോ**തി വേദിതബ്ബം.

തദേതം രുപ്പനലക്ഖണേന ഏകവിധമ്പി ഭൂതോപാദായഭേദതോ ദുവിധം.

തത്ഥ ഭൂതരൂപം ചതുബ്ബിധം - പഥവീധാതു ആപോധാതു തേജോധാതു വായോധാതൂതി. താസം ലക്ഖണരസപച്ചുപട്ഠാനാനി ചതുധാതുവവത്ഥാനേ വുത്താനി. പദട്ഠാനതോ പന താ സബ്ബാപി അവസേസധാതുത്തയപദട്ഠാനാ.

ഉപാദാരൂപം ചതുവീസതിവിധം - ചക്ഖു, സോതം, ഘാനം, ജിവ്ഹാ, കായോ, രൂപം, സദ്ദോ, ഗന്ധോ, രസോ, ഇത്ഥിന്ദ്രിയം, പുരിസിന്ദ്രിയം, ജീവിതിന്ദ്രിയം, ഹദയവത്ഥു, കായവിഞ്ഞത്തി, വചീവിഞ്ഞത്തി, ആകാസധാതു, രൂപസ്സ ലഹുതാ, രൂപസ്സ മുദുതാ , രൂപസ്സ കമ്മഞ്ഞതാ, രൂപസ്സ ഉപചയോ, രൂപസ്സ സന്തതി, രൂപസ്സ ജരതാ, രൂപസ്സ അനിച്ചതാ, കബളീകാരോ ആഹാരോതി.

൪൱൩. തത്ഥ രൂപാഭിഘാതാരഹതപ്പസാദലക്ഖണം ദട്ഠുകാമതാനിദാനകമ്മസമുട്ഠാനഭൂതപ്പസാദലക്ഖണം വാ **ചക്ഖു,** രൂപേസു ആവിഞ്ഛനരസം, ചക്ഖുവിഞ്ഞാണസ്സ ആധാരഭാവപച്ചുപട്ഠാനം, ദട്ഠുകാമതാനിദാനകമ്മജഭൂതപദട്ഠാനം.

സദ്ദാഭിഘാതാരഹഭൂതപ്പസാദലക്ഖണം, സോതുകാമതാനിദാനകമ്മസമുട്ഠാനഭൂതപ്പസാദലക്ഖണം വാ **സോതം,** സദ്ദേസു ആവിഞ്ഛനരസം, സോതവിഞ്ഞാണസ്സ ആധാരഭാവപച്ചുപട്ഠാനം, സോതുകാമതാനിദാനകമ്മജഭൂതപദട്ഠാനം.

ഗന്ധാഭിഘാതാരഹഭൂതപ്പസാദലക്ഖണം, ഘായിതുകാമതാനിദാനകമ്മസമുട്ഠാനഭൂതപ്പസാദലക്ഖണം വാ **ഘാനം,** ഗന്ധേസു ആവിഞ്ഛനരസം, ഘാനവിഞ്ഞാണസ്സ ആധാരഭാവപച്ചുപട്ഠാനം, ഘായിതുകാമതാനിദാനകമ്മജഭൂതപദട്ഠാനം.

രസാഭിഘാതാരഹഭൂതപ്പസാദലക്ഖണാ, സായിതുകാമതാനിദാനകമ്മസമുട്ഠാനഭൂതപ്പസാദലക്ഖണാ വാ **ജിവ്ഹാ,** രസേസു ആവിഞ്ഛനരസാ, ജിവ്ഹാവിഞ്ഞാണസ്സ ആധാരഭാവപച്ചുപട്ഠാനാ, സായിതുകാമതാനിദാനകമ്മജഭൂതപദട്ഠാനാ.

ഫോട്ഠബ്ബാഭിഘാതാരഹഭൂതപ്പസാദലക്ഖണോ, ഫുസിതുകാമതാനിദാനകമ്മസമുട്ഠാനഭൂതപ്പസാദലക്ഖണോ വാ **കായോ,** ഫോട്ഠബ്ബേസു ആവിഞ്ഛനരസോ, കായവിഞ്ഞാണസ്സ ആധാരഭാവപച്ചുപട്ഠാനോ, ഫുസിതുകാമതാനിദാനകമ്മജഭൂതപദട്ഠാനോ.

൪൱൪. കേചി പന ''തേജാധികാനം ഭൂതാനം പസാദോ ചക്ഖു, വായുപഥവീആപാധികാനം ഭൂതാനം പസാദാ സോതഘാനജിവ്ഹാ, കായോ സബ്ബേസമ്പീ''തി വദന്തി. അപരേ ''തേജാധികാനം പസാദോ ചക്ഖു, വിവരവായുആപപഥവാധികാനം സോതഘാനജിവ്ഹാകായാ''തി വദന്തി. തേ വത്തബ്ബാ ''സുത്തം ആഹരഥാ''തി. അദ്ധാ സുത്തമേവ ന ദക്ഖിസ്സന്തി. കേചി പനേത്ഥ ''തേജാദീനം ഗുണേഹി രൂപാദീഹി അനുഗയ്ഹഭാവതോ''തി കാരണം **ദസ്സേന്തി**. തേ വത്തബ്ബാ ''കോ പനേവമാഹരൂപാദയോ തേജാദീനം ഗുണാ'തി. അവിനിബ്ഭോഗവുത്തീസു ഹി ഭൂതേസു അയം ഇമസ്സ ഗുണോ അയം ഇമസ്സ ഗുണോതി ന ലബ്ഭാ വത്തു''ന്തി. അഥാപി വദേയ്യും ''യഥാ തേസു തേസു സമ്ഭാരേസു തസ്സ തസ്സ ഭൂതസ്സ അധികതായ പഥവീആദീനം സന്ധാരണാദീനി കിച്ചാനി ഇച്ഛഥ, ഏവം തേജാദിഅധികേസു സമ്ഭാരേസു രൂപാദീനം അധികഭാവദസ്സനതോ ഇച്ഛിതബ്ബമേതം രൂപാദയോ തേസം ഗുണാ''തി. തേ വത്തബ്ബാ ''ഇച്ഛേയ്യാമ, യദി ആപാധികസ്സ ആസവസ്സ ഗന്ധതോ പഥവീഅധികേ കപ്പാസേ ഗന്ധോ അധികതരോ സിയാ, തേജാധികസ്സ ച ഉണ്ഹോദകസ്സ വണ്ണതോ സീതുദകസ്സ വണ്ണോ പരിഹായേഥ''. യസ്മാ പനേതം ഉഭയമ്പി നത്ഥി, തസ്മാ പഹായേതം ഏതേസം നിസ്സയഭൂതാനം വിസേസകപ്പനം, ''യഥാ അവിസേസേപി ഏകകലാപേ ഭൂതാനം രൂപരസാദയോ അഞ്ഞമഞ്ഞം വിസദിസാ ഹോന്തി, ഏവം ചക്ഖുപസാദാദയോ അവിജ്ജമാനേപി അഞ്ഞസ്മിം വിസേസകാരണേ''തി ഗഹേതബ്ബമേതം.

കിം പന തം യം അഞ്ഞമഞ്ഞസ്സ അസാധാരണം? കമ്മമേവ നേസം വിസേസകാരണം. തസ്മാ കമ്മവിസേസതോ ഏതേസം വിസേസോ, ന ഭൂതവിസേസതോ. ഭൂതവിസേസേ ഹി സതി പസാദോവ ന ഉപ്പജ്ജതി. സമാനാനഞ്ഹി പസാദോ, ന വിസമാനാനന്തി പോരാണാ.

൪൱൫. ഏവം കമ്മവിസേസതോ വിസേസവന്തേസു ച ഏതേസു ചക്ഖുസോതാനി **അസമ്പത്തവിസയഗാഹകാനി,** അത്തനോ നിസ്സയം അനല്ലീനനിസ്സയേ ഏവ വിസയേ വിഞ്ഞാണഹേതുത്താ. ഘാനജിവ്ഹാകായാ **സമ്പത്തവിസയഗാഹകാ,** നിസ്സയവസേന ചേവ, സയഞ്ച, അത്തനോ നിസ്സയം അല്ലീനേയേവ വിസയേ വിഞ്ഞാണഹേതുത്താ.

൪൱൬. **ചക്ഖു** ചേത്ഥ യദേതം ലോകേ നീലപഖുമസമാകിണ്ണകണ്ഹസുക്കമണ്ഡലവിചിത്തം നീലുപ്പലദലസന്നിഭം ചക്ഖൂതി വുച്ചതി. തസ്സ സസമ്ഭാരചക്ഖുനോ സേതമണ്ഡലപരിക്ഖിത്തസ്സ കണ്ഹമണ്ഡലസ്സ മജ്ഝേ അഭിമുഖേ

ഠിതാനം സരീരസണ്ഠാനുപ്പത്തിപദേസേ സത്തസു പിചുപടലേസു ആസിത്തതേലം പിചുപടലാനി വിയ സത്ത അക്ഖിപടലാനിബ്യാപേത്വാ ധാരണന്ഹാപനമണ്ഡനബീജനകിച്ചാഹി ചതൂഹി ധാതീഹി ഖത്തിയകുമാരോ വിയ സന്ധാരണബന്ധനപരിപാചനസമുദീരണകിച്ചാഹി ചതൂഹി ധാതൂഹി കതൂപകാരം ഉതുചിത്താഹാരേഹി ഉപത്ഥമ്ഭിയമാനം ആയുനാ അനുപാലിയമാനം വണ്ണഗന്ധരസാദീഹി പരിവുതം പമാണതോ ഊകാസിരമത്തം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീനം യഥാരഹം വത്ഥുദ്വാരഭാവം സാധയമാനം തിട്ഠതി. വുത്തമ്പി ചേതം ധമ്മസേനാപതിനാ -

> "യേന ചക്ഖുപസാദേന, രൂപാനി മനുപസ്സതി;
> പരിത്തം സുഖുമം ഏതം, ഊകാസിരസമൂപമ"ന്തി.

സസമ്ഭാരസോതബിലസ്സ അന്തോ തനുതമ്ബലോമാചിതേ അങ്ഗുലിവേധകസണ്ഠാനേ പദേസേ **സോതം** വുത്തപ്പകാരാഹി ധാതൂഹി കതൂപകാരം ഉതുചിത്താഹാരേഹി ഉപത്ഥമ്ഭിയമാനം ആയുനാ അനുപാലിയമാനം വണ്ണാദീഹി പരിവുതം സോതവിഞ്ഞാണാദീനം യഥാരഹം വത്ഥുദ്വാരഭാവം സാധയമാനം തിട്ഠതി.

സസമ്ഭാരഘാനബിലസ്സ അന്തോ അജപദസണ്ഠാനേ പദേസേ **ഘാനം** യഥാവുത്തപ്പകാരുപകാരുപത്ഥമ്ഭനാനുപാലനപരിവാരം ഘാനവിഞ്ഞാണാദീനം യഥാരഹം വത്ഥുദ്വാരഭാവം സാധയമാനം തിട്ഠതി.

സസമ്ഭാരജിവ്ഹാമജ്ഝസ്സ ഉപരി ഉപ്പലദലഗ്ഗസണ്ഠാനേ പദേസേ **ജിവ്ഹാ** യഥാവുത്തപ്പകാരുപകാരുപത്ഥമ്ഭനാനുപാലനപരിവാരാ ജിവ്ഹാവിഞ്ഞാണാദീനം യഥാരഹം വത്ഥുദ്വാരഭാവം സാധയമാനാ തിട്ഠതി.

യാവതാ പന ഇമസ്മിം കായേ ഉപാദിണ്ണരൂപം നാമ അത്ഥി. സബ്ബത്ഥ **കായോ** കപ്പാസപടലേ സ്നേഹോ വിയ വുത്തപ്പകാരുപകാരുപത്ഥമ്ഭനാനുപാലനപരിവാരോവ ഹുത്വാ കായവിഞ്ഞാണാദീനം യഥാരഹം വത്ഥുദ്വാരഭാവം സാധയമാനോ തിട്ഠതി.

വമ്മികഉദകാകാസഗാമസിവഥികസങ്ഖാതസഗോചരനിന്നാ വിയ ച അഹിസുസുമാരപക്ഖീകുക്കുരസിങ്ഗാലാരൂപാദിസഗോചരനിന്നാവ ഏതേ ചക്ഖാദയോതി ദട്ഠബ്ബാ.

൪൩൭. തതോ പരേസു പന രൂപാദീസു ചക്ഖുപടിഹനനലക്ഖണം **രൂപം,** ചക്ഖുവിഞ്ഞാണസ്സ വിസയഭാവരസം , തസ്സേവ ഗോചരപച്ചുപട്ഠാനം, ചതുമഹാഭൂതപദട്ഠാനം. യഥാ ചേതം തഥാ സബ്ബാനിപി ഉപാദാരൂപാനി. യത്ഥ പന വിസേസോ അത്ഥി, തത്ഥ വക്ഖാമ. തയിദം നീലം പീതകന്തിആദിവസേന അനേകവിധം.

സോതപടിഹനനലക്ഖണോ **സദ്ദോ,** സോതവിഞ്ഞാണസ്സ വിസയഭാവരസോ, തസ്സേവ ഗോചരപച്ചുപട്ഠാനോ. ഭേരിസദ്ദോ മുദിങ്ഗസദ്ദോതിആദിനാ നയേന അനേകവിധോ.

ഘാനപടിഹനനലക്ഖണോ **ഗന്ധോ,** ഘാനവിഞ്ഞാണസ്സ വിസയഭാവരസോ, തസ്സേവ ഗോചരപച്ചുപട്ഠാനോ. മൂലഗന്ധോ സാരഗന്ധോതിആദിനാ നയേന അനേകവിധോ.

ജിവ്ഹാപടിഹനനലക്ഖണോ **രസോ,** ജിവ്ഹാവിഞ്ഞാണസ്സ വിസയഭാവരസോ, തസ്സേവ ഗോചരപച്ചുപട്ഠാനോ. മൂലരസോ ഖന്ധരസോതിആദിനാ നയേന അനേകവിധോ.

൪൩൮. ഇത്ഥിഭാവലക്ഖണം **ഇത്ഥിന്ദ്രിയം,** ഇത്ഥീതി പകാസനരസം, ഇത്ഥിലിങ്ഗനിമിത്തകുത്താകപ്പാനം കാരണഭാവപച്ചുപട്ഠാനം. പുരിസഭാവലക്ഖണം **പുരിസിന്ദ്രിയം,** പുരിസോതി പകാസനരസം, പുരിസലിങ്ഗനിമിത്തകുത്താകപ്പാനം കാരണഭാവപച്ചുപട്ഠാനം. തദുഭയമ്പി കായപ്പസാദോ വിയ സകലസരീരം ബ്യാപകമേവ, ന ച കായപസാദേന ഠിതോകാസേ ഠിതന്തി വാ അട്ഠിതോകാസേ ഠിതന്തി വാതി വത്തബ്ബതം ആപജ്ജതി, രൂപരസാദയോ വിയ അഞ്ഞമഞ്ഞം സങ്കരോ നത്ഥി.

൪൩൯. സഹജരൂപാനുപാലനലക്ഖണം **ജീവിതിന്ദ്രിയം,** തേസം പവത്തനരസം, തേസഞ്ഞേവ ഠപനപച്ചുപട്ഠാനം, യാപയിതബ്ബഭൂതപദട്ഠാനം. സന്തേപി ച അനുപാലനലക്ഖണാദിമ്ഹി വിധാനേ അത്ഥിക്ഖണേയേവ തം സഹജരൂപാനി അനുപാലേതി ഉദകം വിയ ഉപ്പലാദീനി. യഥാസകം പച്ചയുപ്പന്നേപി ച ധമ്മേ പാലേതി ധാതി വിയ കുമാരം. സയം പവത്തിതധമ്മസമ്ബന്ധേനേവ ച പവത്തതി നിയാമകോ വിയ. ന ഭങ്ഗതോ ഉദ്ധം പവത്തതി, അത്തനോ ച പവത്തയിതബ്ബാനഞ്ച അഭാവാ. ന ഭങ്ഗക്ഖണേ ഠപേതി, സയം ഭിജ്ജമാനത്താ. ഖീയമാനോ വിയ വട്ടിസ്നേഹോ ദീപസിഖം. ന ച അനുപാലനപവത്തനട്ഠപനാനുഭാവവിരഹിതം, യഥാവുത്തക്ഖണേ തസ്സ തസ്സ സാധനതോതി ദട്ഠബ്ബം.

൪൪൦. മനോധാതുമനോവിഞ്ഞാണധാതൂനം നിസ്സയലക്ഖണം **ഹദയവത്ഥു,** താസഞ്ഞേവ ധാതൂനം ആധാരണരസം , ഉബ്ബഹനപച്ചുപട്ഠാനം. ഹദയസ്സ അന്തോ കായഗതാസതികഥായം വുത്തപ്പകാരം ലോഹിതം നിസ്സായ സന്ധാരണാദികിച്ചേഹി ഭൂതേഹി കതൂപകാരം ഉതുചിത്താഹാരേഹി ഉപത്ഥമ്ഭിയമാനം ആയുനാ അനുപാലിയമാനം മനോധാതുമനോവിഞ്ഞാണധാതൂനഞ്ചേവ തംസമ്പയുത്തധമ്മാനഞ്ച വത്ഥുഭാവം സാധയമാനം തിട്ഠതി.

൪൪൧. അഭിക്കമാദിപവത്തകചിത്തസമുട്ഠാനവായോധാതുയാ സഹജരൂപകായഥമ്ഭനസന്ധാരണചലനസ്സ പച്ചയോ ആകാരവികാരോ **കായവിഞ്ഞത്തി,** അധിപ്പായപകാസനരസാ, കായവിപ്ഫന്ദനഹേതുഭാവപച്ചുപട്ഠാനാ, ചിത്തസമുട്ഠാനവായോധാതുപദട്ഠാനാ. സാ പനേസാ കായവിപ്ഫന്ദനേന അധിപ്പായവിഞ്ഞാപനഹേതുത്താ, സയഞ്ച തേന കായവിപ്ഫന്ദനസങ്ഖാതേന കായേന വിഞ്ഞേയ്യത്താ "കായവിഞ്ഞത്തീ"തി വുച്ചതി. തായ ച പന

ചലിതേഹി ചിത്തജരൂപേഹി അഭിസമ്ബന്ധാനം ഉതുജാദീനമ്പി ചലനതോ അഭിക്കമാദയോ പവത്തന്തീതി വേദിതബ്ബാ.

വചീഭേദപവത്തകചിത്തസമുട്ഠാനപഥവീധാതുയാ ഉപാദിന്നഘട്ടനസ്സ പച്ചയോ ആകാരവികാരോ **വചീവിഞ്ഞത്തി,** അധിപ്പായപ്പകാസനരസാ, വചീഘോസഹേതുഭാവപച്ചുപട്ഠാനാ, ചിത്തസമുട്ഠാനപഥവീധാതുപദട്ഠാനാ. സാ പനേസാ വചീഘോസേന അധിപ്പായവിഞ്ഞാപനഹേതുത്താ, സയഞ്ച തായ വചീഘോസസങ്ഖാതായ വാചായ വിഞ്ഞേയ്യത്താ "വചീവിഞ്ഞത്തീ"തി വുച്ചതി. യഥാ ഹി അരഞ്ഞേ ഉസ്സാപേത്വാ ബന്ധഗോസീസാദിഉദകനിമിത്തം ദിസ്വാ ഉദകമേത്ഥ അത്ഥീതി വിഞ്ഞായതി, ഏവം കായവിപ്ഫന്ദനഞ്ചേവ വചീഘോസഞ്ച ഗഹേത്വാ കായവചീവിഞ്ഞത്തിയോപി വിഞ്ഞായന്തി.

൪൨. രൂപപരിച്ഛേദലക്ഖണാ **ആകാസധാതു,** രൂപപരിയന്തപ്പകാസനരസാ, രൂപമരിയാദാപച്ചുപട്ഠാനാ, അസമ്ഫുട്ഠഭാവച്ഛിദ്ദവിവരഭാവപച്ചുപട്ഠാനാ വാ, പരിച്ഛിന്നരൂപപദട്ഠാനാ. യായ പരിച്ഛിന്നേസു രൂപേസു ഇദമിതോ ഉദ്ധമധോ തിരിയന്തി ച ഹോതി.

൪൩. അദന്ധതാലക്ഖണാ **രൂപസ്സ ലഹുതാ,** രൂപാനം ഗരുഭാവവിനോദനരസാ, ലഹുപരിവത്തിതാപച്ചുപട്ഠാനാ, ലഹുരൂപപദട്ഠാനാ. അഥദ്ധതാലക്ഖണാ **രൂപസ്സ മുദുതാ,** രൂപാനം ഥദ്ധഭാവവിനോദനരസാ, സബ്ബകിരിയാസു അവിരോധിതാപച്ചുപട്ഠാനാ, മുദുരൂപപദട്ഠാനാ. സരീരകിരിയാനുകൂലകമ്മഞ്ഞഭാവലക്ഖണാ **രൂപസ്സ കമ്മഞ്ഞതാ,** അകമ്മഞ്ഞതാവിനോദനരസാ, അദുബ്ബലഭാവപച്ചുപട്ഠാനാ, കമ്മഞ്ഞരൂപപദട്ഠാനാ.

ഏതാ പന തിസ്സോ ന അഞ്ഞമഞ്ഞം വിജഹന്തി, ഏവം സന്തേപി യോ അരോഗിനോ വിയ രൂപാനം ലഹുഭാവോ അദന്ധതാ ലഹുപരിവത്തിപ്പകാരോ രൂപദന്ധത്തകരധാതുക്ഖോഭപടിപക്ഖപച്ചയസമുട്ഠാനോ, സോ രൂപവികാരോ **രൂപസ്സ ലഹുതാ**. യോ പന സുപരിമദ്ദിതചമ്മസ്സേവ രൂപാനം മുദുഭാവോ സബ്ബകിരിയാവിസേസേസു വസവത്തനഭാവമദ്ദവപ്പകാരോ രൂപത്ഥദ്ധത്തകരധാതുക്ഖോഭപടിപക്ഖപച്ചയസമുട്ഠാനോ, സോ രൂപവികാരോ **രൂപസ്സ മുദുതാ**. യോ പന സുദന്തസുവണ്ണസ്സേവ രൂപാനം കമ്മഞ്ഞഭാവോ സരീരകിരിയാനുകൂലഭാവപ്പകാരോ സരീരകിരിയാനം അനനുകൂലകരധാതുക്ഖോഭപടിപക്ഖപച്ചയസമുട്ഠാനോ, സോ രൂപവികാരോ **രൂപസ്സ കമ്മഞ്ഞതാ**തി ഏവമേതാസം വിസേസോ വേദിതബ്ബോ.

൪൪. ആചയലക്ഖണോ **രൂപസ്സ ഉപചയോ,** പുബ്ബന്തതോ രൂപാനം ഉമ്മുജ്ജാപനരസോ, നിയ്യാതനപച്ചുപട്ഠാനോ, പരിപുണ്ണഭാവപച്ചുപട്ഠാനോ വാ, ഉപചിതരൂപപദട്ഠാനോ. പവത്തിലക്ഖണാ **രൂപസ്സ സന്തതി,** അനുപ്പബന്ധനരസാ, അനുപച്ഛേദപച്ചുപട്ഠാനാ, അനുപ്പബന്ധകരൂപപദട്ഠാനാ. ഉഭയമ്പേതം ജാതിരൂപസ്സേവാധിവചനം, ആകാരനാനത്തതോ പന വേനേയ്യവസേന ച "ഉപചയോ സന്തതീ"തി ഉദ്ദേസദേസനാ കതാ. യസ്മാ പനേത്ഥ അത്ഥതോ നാനത്തം നത്ഥി, തസ്മാ ഇമേസം പദാനം നിദ്ദേസേ "യോ ആയതനാനം ആചയോ, സോ രൂപസ്സ ഉപചയോ. യോ രൂപസ്സ ഉപചയോ, സാ രൂപസ്സ സന്തതീ"തി (ധ॰ സ॰ ൬൪൧-൬൪൨) വുത്തം. അട്ഠകഥായമ്പി "ആചയോ നാമ നിബ്ബത്തി, ഉപചയോ നാമ വഡ്ഢി, സന്തതി നാമ പവത്തീ"തി (ധ॰ സ॰ അട്ഠ॰ ൬൪൧) വത്വാ "നദീതീരേ ഖതകൂപകമ്ഹി ഉദകുഗ്ഗമനകാലോ വിയ ആചയോ നിബ്ബത്തി, പരിപുണ്ണകാലോ വിയ ഉപചയോ വഡ്ഢി, അജ്ഝോത്ഥരിത്വാ ഗമനകാലോ വിയ സന്തതി പവത്തീ"തി (ധ॰ സ॰ അട്ഠ॰ ൬൪൧) ഉപമാ കതാ.

ഉപമാവസാനേ ച "ഏവം കിം കഥിതം ഹോതി? ആയതനേന ആചയോ കഥിതോ, ആചയേന ആയതനം കഥിത"ന്തി വുത്തം. തസ്മാ യാ രൂപാനം പഠമാഭിനിബ്ബത്തി, സാ ആചയോ. യാ തേസം ഉപരി അഞ്ഞേസമ്പി നിബ്ബത്തമാനാനം നിബ്ബത്തി, സാ വഡ്ഢിആകാരേന ഉപട്ഠാനതോ ഉപചയോ. യാ തേസമ്പി ഉപരി പുനപ്പുനം അഞ്ഞേസം നിബ്ബത്തമാനാനം നിബ്ബത്തി, സാ അനുപബന്ധാകാരേന ഉപട്ഠാനതോ സന്തതീതി ച പവുച്ചതീതി വേദിതബ്ബാ.

രൂപപരിപാകലക്ഖണാ **ജരതാ,** ഉപനയനരസാ, സഭാവാനപഗമേപി നവഭാവാപഗമപച്ചുപട്ഠാനാ വീഹിപുരാണഭാവോ വിയ, പരിപച്ചമാനരൂപപദട്ഠാനാ. ഖണ്ഡിച്ചാദിഭാവേന ദന്താദീസു വികാരദസ്സനതോ ഇദം പാകടജരം സന്ധായ വുത്തം. അരൂപധമ്മാനം പന പടിച്ഛന്നജരാ നാമ ഹോതി, തസ്സാ ഏസ വികാരോ നത്ഥി, യാ ച പഥവീ ഉദകപബ്ബതചന്ദിമസൂരിയാദീസു അവീചിജരാ നാമ.

പരിഭേദലക്ഖണാ **രൂപസ്സ അനിച്ചതാ,** സംസീദനരസാ, ഖയവയപച്ചുപട്ഠാനാ, പരിഭിജ്ജമാനരൂപപദട്ഠാനാ.

൪൫. ഓജാലക്ഖണോ **കബളീകാരോ ആഹാരോ,** രൂപാഹരണരസോ, ഉപത്ഥമ്ഭനപച്ചുപട്ഠാനോ, കബളം കത്വാ ആഹരിതബ്ബവത്ഥുപദട്ഠാനോ. യായ ഓജായ സത്താ യാപേന്തി, തസ്സാ ഏതം അധിവചനം.

൪൬. ഇമാനി താവ പാളിയം ആഗതരൂപാനേവ. അട്ഠകഥായം പന ബലരൂപം സമ്ഭവരൂപം ജാതിരൂപം രോഗരൂപം ഏകച്ചാനം മതേന മിദ്ധരൂപന്തി ഏവം അഞ്ഞാനിപി രൂപാനി ആഹരിത്വാ "അദ്ധാ മുനീസി സമ്ബുദ്ധോ, നത്ഥി നീവരണാ തവാ"തിആദീനി (സു॰ നി॰ ൫൪൬) വത്വാ മിദ്ധരൂപം താവ നത്ഥിയേവാതി പടിക്ഖിത്തം. ഇതരേസു രോഗരൂപം ജരതാഅനിച്ചതാഗ്ഗഹണേന ഗഹിതമേവ, ജാതിരൂപം ഉപചയസന്തതിഗ്ഗഹണേന, സമ്ഭവരൂപം ആപോധാതുഗ്ഗഹണേന, ബലരൂപം വായോധാതുഗ്ഗഹണേന ഗഹിതമേവ. തസ്മാ തേസു ഏകമ്പി വിസും നത്ഥീതി സന്നിട്ഠാനം കതം.

ഇതി ഇദം ചതുവീസതിവിധം ഉപാദാരൂപം പുബ്ബേ വുത്തം ചതുബ്ബിധം ഭൂതരൂപഞ്ചാതി അട്ഠവീസതിവിധം രൂപം ഹോതി അനൂനമനധികം.

൪൭. തം സബ്ബമ്പി ന ഹേതു അഹേതുകം ഹേതുവിപ്പയുത്തം സപ്പച്ചയം ലോകിയം സാസവമേവാതിആദിനാ നയേന **ഏകവിധം**.

അജ്ഝത്തികം ബാഹിരം, ഓളാരികം സുഖുമം, ദൂരേ സന്തികേ, നിപ്ഫന്നം അനിപ്ഫന്നം, പസാദരൂപം നപസാദരൂപം, ഇന്ദ്രിയം അനിന്ദ്രിയം, ഉപാദിണ്ണം അനുപാദിണ്ണന്തിആദിവസേന **ദുവിധം**.

തത്ഥ ചക്ഖാദിപഞ്ചവിധം അത്തഭാവം അധികിച്ച പവത്തത്താ **അജ്ഝത്തികം,** സേസം തതോ ബാഹിരത്താ **ബാഹിരം**. ചക്ഖാദീനി നവ ആപോധാതുവജ്ജിതാ തിസ്സോ ധാതുയോ ചാതി ദ്വാദസവിധം ഘട്ടനവസേന ഗഹേതബ്ബതോ **ഓളാരികം,** സേസം തതോ വിപരീതത്താ **സുഖുമം**. യം സുഖുമം തദേവ ദുപ്പടിവിജ്ഝസഭാവത്താ **ദൂരേ,** ഇതരം സുപ്പടിവിജ്ഝസഭാവത്താ **സന്തികേ**. ചതസ്സോ ധാതുയോ, ചക്ഖാദീനി തേരസ, കബളീകാരാഹാരോ ചാതി അട്ഠാരസവിധം രൂപം പരിച്ഛേദവികാരലക്ഖണഭാവം അതിക്കമിത്വാ സഭാവേനേവ പരിഗ്ഗഹേതബ്ബതോ **നിപ്ഫന്നം,** സേസം തബ്ബിപരീതതായ **അനിപ്ഫന്നം**. ചക്ഖാദിപഞ്ചവിധം രൂപാദീനം ഗഹണപച്ചയഭാവേന ആദാസതലം വിയ വിപ്പസന്നത്താ **പസാദരൂപം,** ഇതരം തതോ വിപരീതത്താ **നപസാദരൂപം**. പസാദരൂപമേവ ഇത്ഥിന്ദ്രിയാദിത്തയേന സദ്ധിം അധിപതിയട്ഠേന **ഇന്ദ്രിയം,** സേസം തതോ വിപരീതത്താ **അനിന്ദ്രിയം**. യം കമ്മജന്തി പരതോ വക്ഖാമ, തം കമ്മേന ഉപാദിണ്ണത്താ **ഉപാദിണ്ണം,** സേസം തതോ വിപരീതത്താ അനുപാദിണ്ണം.

൪൮. പുന സബ്ബമേവ രൂപം സനിദസ്സനകമ്മജാദീനം തികാനം വസേന **തിവിധം** ഹോതി. തത്ഥ ഓളാരികേ രൂപം **സനിദസ്സനസപ്പടിഘം,** സേസം **അനിദസ്സനസപ്പടിഘം**. സബ്ബമ്പി സുഖുമം **അനിദസ്സനഅപ്പടിഘം**. ഏവം താവ സനിദസ്സനത്തികവസേന തിവിധം. കമ്മജാദിത്തികവസേന പന കമ്മതോ ജാതം **കമ്മജം,** തദഞ്ഞപച്ചയജാതം **അകമ്മജം,** നകുതോചിജാതം **നേവ കമ്മജം നാകമ്മജം**. ചിത്തതോ ജാതം **ചിത്തജം,** തദഞ്ഞപച്ചയജാതം **അചിത്തജം,** നകുതോചിജാതം **നേവ ചിത്തജം നാചിത്തജം,** ആഹാരതോ ജാതം **ആഹാരജം,** തദഞ്ഞപച്ചയജാതം **അനാഹാരജം,** നകുതോചിജാതം **നേവ ആഹാരജം നഅനാഹാരജം**. ഉതുതോ ജാതം **ഉതുജം,** തദഞ്ഞപച്ചയജാതം **അനുതുജം,** നകുതോചിജാതം **നേവ ഉതുജം നഅനുതുജന്തി** ഏവം കമ്മജാദിത്തികവസേന തിവിധം.

൪൯. പുന ദിട്ഠാദിരൂപരൂപാദിവത്ഥാദിചതുക്കവസേന **ചതുബ്ബിധം**. തത്ഥ രൂപായതനം **ദിട്ഠം** നാമ ദസ്സനവിസയത്താ, സദ്ദായതനം **സുതം** നാമ സവനവിസയത്താ, ഗന്ധരസഫോട്ഠബ്ബത്തയം **മുതം** നാമ സമ്പത്തഗാഹകഇന്ദ്രിയവിസയത്താ, സേസം **വിഞ്ഞാതം** നാമ വിഞ്ഞാണസ്സേവ വിസയത്താതി ഏവം താവ ദിട്ഠാദിചതുക്കവസേന ചതുബ്ബിധം.

നിപ്ഫന്നരൂപം പനേത്ഥ **രൂപരൂപം** നാമ, ആകാസധാതു **പരിച്ഛേദരൂപം** നാമ, കായവിഞ്ഞത്തിആദി കമ്മഞ്ഞതാപരിയന്തം **വികാരരൂപം** നാമ, ജാതിജരാഭങ്ഗം **ലക്ഖണരൂപം** നാമാതി ഏവം രൂപരൂപാദിചതുക്കവസേന ചതുബ്ബിധം.

യം പനേത്ഥ ഹദയരൂപം നാമ, തം **വത്ഥു** ന ദ്വാരം. വിഞ്ഞത്തിദ്വയം **ദ്വാരം** ന വത്ഥു. പസാദരൂപം **വത്ഥു** ചേവ **ദ്വാരഞ്ച**. സേസം **നേവ വത്ഥു ന ദ്വാരന്തി** ഏവം വത്ഥാദിചതുക്കവസേന ചതുബ്ബിധം.

൫൦. പുന ഏകജം, ദ്വിജം, തിജം, ചതുജം, നകുതോചിജാതന്തി ഇമേസം വസേന പഞ്ചവിധം. തത്ഥ കമ്മജമേവ ചിത്തജമേവ ച **ഏകജം** നാമ. തേസു സദ്ധിം ഹദയവത്ഥുനാ ഇന്ദ്രിയരൂപം **കമ്മജ**മേവ. വിഞ്ഞത്തിദ്വയം **ചിത്തജ**മേവ. യം പന ചിത്തതോ ച ഉതുതോ ച ജാതം, തം **ദ്വിജം** നാമ, തം സദ്ദായതനമേവ. യം ഉതുചിത്താഹാരേഹി ജാതം, തം **തിജം** നാമ, തം പന ലഹുതാദിത്തയമേവ. യം ചതൂഹിപി കമ്മാദീഹി ജാതം, തം **ചതുജം** നാമ, തം ലക്ഖണരൂപവജ്ജം അവസേസം ഹോതി. ലക്ഖണരൂപം പന **നകുതോചിജാതം**. കസ്മാ? ന ഹി ഉപ്പാദസ്സ ഉപ്പാദോ അത്ഥി, ഉപ്പന്നസ്സ ച പരിപാകഭേദമത്തം ഇതരദ്വയം. യമ്പി "രൂപായതനം സദ്ദായതനം ഗന്ധായതനം രസായതനം ഫോട്ഠബ്ബായതനം ആകാസധാതു ആപോധാതു രൂപസ്സ ലഹുതാ, രൂപസ്സ മുദുതാ, രൂപസ്സ കമ്മഞ്ഞതാ, രൂപസ്സ ഉപചയോ, രൂപസ്സ സന്തതി, കബളീകാരോ ആഹാരോ, ഇമേ ധമ്മാ ചിത്തസമുട്ഠാനാ"തിആദീസു (ധ॰ സ॰ ൧൨൦൧) ജാതിയാ കുതോചിജാതത്തം അനുഞ്ഞാതം, തം പന രൂപജനകപച്ചയാനം കിച്ചാനുഭാവക്ഖണേ ദിട്ഠത്താതി വേദിതബ്ബം.

ഇദം താവ രൂപക്ഖന്ധേ വിത്ഥാരകഥാമുഖം.

വിഞ്ഞാണക്ഖന്ധകഥാ

൫൧. ഇതരേസു പന യംകിഞ്ചി വേദയിതലക്ഖണം, സബ്ബം തം ഏകതോ കത്വാ വേദനാക്ഖന്ധോ; യംകിഞ്ചി സഞ്ജാനനലക്ഖണം, സബ്ബം തം ഏകതോ കത്വാ സഞ്ഞാക്ഖന്ധോ; യംകിഞ്ചി അഭിസങ്ഖരണലക്ഖണം, സബ്ബം തം ഏകതോ കത്വാ സങ്ഖാരക്ഖന്ധോ; യംകിഞ്ചി വിജാനനലക്ഖണം, സബ്ബം തം ഏകതോ കത്വാ വിഞ്ഞാണക്ഖന്ധോ വേദിതബ്ബോ. തത്ഥ യസ്മാ വിഞ്ഞാണക്ഖന്ധേ വിഞ്ഞാതേ ഇതരേ സുവിഞ്ഞേയ്യാ ഹോന്തി, തസ്മാ വിഞ്ഞാണക്ഖന്ധം ആദിം കത്വാ വണ്ണനം കരിസ്സാമ.

യംകിഞ്ചി വിജാനനലക്ഖണം, സബ്ബം തം ഏകതോ കത്വാ വിഞ്ഞാണക്ഖന്ധോ വേദിതബ്ബോതി ഹി വുത്തം. കിഞ്ച വിജാനനലക്ഖണം വിഞ്ഞാണം? യഥാഹ "വിജാനാതി വിജാനാതീതി ഖോ, ആവുസോ, തസ്മാ വിഞ്ഞാണന്തി വുച്ചതീ"തി (മ॰ നി॰ ൧.൪൪൯). വിഞ്ഞാണം ചിത്തം മനോതി അത്ഥതോ ഏകം. തദേതം വിജാനനലക്ഖണേന സഭാവതോ ഏകവിധമ്പി ജാതിവസേന തിവിധം കുസലം, അകുസലം, അബ്യാകതഞ്ച.

൫൨. തത്ഥ **കുസലം** ഭൂമിഭേദതോ ചതുബ്ബിധം കാമാവചരം രൂപാവചരം അരൂപാവചരം ലോകുത്തരഞ്ച. തത്ഥ **കാമാവചരം** സോമനസ്സുപേക്ഖാഞാണസങ്ഖാരഭേദതോ അട്ഠവിധം. സേയ്യഥിദം - സോമനസ്സസഹഗതം ഞാണസമ്പയുത്തം അസങ്ഖാരം സസങ്ഖാരഞ്ച, തഥാ ഞാണവിപ്പയുത്തം. ഉപേക്ഖാസഹഗതം ഞാണസമ്പയുത്തം അസങ്ഖാരം സസങ്ഖാരഞ്ച, തഥാ ഞാണവിപ്പയുത്തം.

യദാ ഹി ദേയ്യധമ്മപടിഗ്ഗാഹകാദിസമ്പത്തിം അഞ്ഞം വാ സോമനസ്സഹേതും ആഗമ്മ ഹട്ഠപഹട്ഠോ "അത്ഥി ദിന്ന"ന്തിആദിനയപ്പവത്തം (മ॰ നി॰ ൧.൪൪൧) സമ്മാദിട്ഠിം പുരക്ഖത്വാ അസംസീദന്തോ അനുസ്സാഹിതോ പരേഹി ദാനാദീനി പുഞ്ഞാനി കരോതി, തദാസ്സ സോമനസ്സസഹഗതം ഞാണസമ്പയുത്തം ചിത്തം അസങ്ഖാരം ഹോതി. യദാ പന വുത്തനയേന ഹട്ഠതുട്ഠോ സമ്മാദിട്ഠിം പുരക്ഖത്വാ അമുത്തചാഗതാദിവസേന സംസീദമാനോ വാ പരേഹി വാ ഉസ്സാഹിതോ കരോതി, തദാസ്സ തദേവ ചിത്തം സസങ്ഖാരം ഹോതി. ഇമസ്മിഞ്ഹി അത്ഥേ സങ്ഖാരോതി ഏതം അത്തനോ വാ പരേസം വാ വസേന പവത്തസ്സ പുബ്ബപയോഗസ്സാധിവചനം. യദാ പന ഞാതിജനസ്സ പടിപത്തിദസ്സനേന ജാതപരിചയാ ബാലദാരകാ ഭിക്ഖൂ ദിസ്വാ സോമനസ്സജാതാ സഹസാ കിഞ്ചിദേവ ഹത്ഥഗതം ദദന്തി വാ വന്ദന്തി വാ, തദാ തതിയം ചിത്തം ഉപ്പജ്ജതി. യദാ പന "ദേഥ വന്ദഥാ"തി ഞാതീഹി ഉസ്സാഹിതാ ഏവം പടിപജ്ജന്തി, തദാ ചതുത്ഥം ചിത്തം ഉപ്പജ്ജതി. യദാ പന ദേയ്യധമ്മപടിഗ്ഗാഹകാദീനം അസമ്പത്തിം അഞ്ഞേസം വാ സോമനസ്സഹേതൂനം അഭാവം ആഗമ്മ ചതൂസുപി വികപ്പേസു സോമനസ്സരഹിതാ ഹോന്തി, തദാ സേസാനി ചത്താരി ഉപേക്ഖാസഹഗതാനി ഉപ്പജ്ജന്തീതി. ഏവം സോമനസ്സുപേക്ഖാഞാണസങ്ഖാരഭേദതോ അട്ഠവിധം കാമാവചരകുസലം വേദിതബ്ബം.

രൂപാവചരം പന ഝാനങ്ഗയോഗഭേദതോ പഞ്ചവിധം ഹോതി. സേയ്യഥിദം, വിതക്കവിചാരപീതിസുഖസമാധിയുത്തം പഠമം, അതിക്കന്തവിതക്കം ദുതിയം, തതോ അതിക്കന്തവിചാരം തതിയം, തതോ വിരത്തപീതികം ചതുത്ഥം, അത്ഥങ്ഗതസുഖം ഉപേക്ഖാസമാധിയുത്തം പഞ്ചമന്തി.

അരൂപാവചരം ചതുന്നം ആരുപ്പാനം യോഗവസേന ചതുബ്ബിധം. വുത്തപ്പകാരേന ഹി ആകാസാനഞ്ചായതനജ്ഝാനേന സമ്പയുത്തം പഠമം, വിഞ്ഞാണഞ്ചായതനാദീഹി ദുതിയതതിയചതുത്ഥാനി . ലോകുത്തരം ചതുമഗ്ഗസമ്പയോഗതോ ചതുബ്ബിധന്തി ഏവം താവ കുസലവിഞ്ഞാണമേവ ഏകവീസതിവിധം ഹോതി.

൪൫൬. അകുസലം പന ഭൂമിതോ ഏകവിധം കാമാവചരമേവ, മൂലതോ തിവിധം ലോഭമൂലം ദോസമൂലം മോഹമൂലഞ്ച.

തത്ഥ **ലോഭമൂലം** സോമനസ്സുപേക്ഖാദിട്ഠിഗതസങ്ഖാരഭേദതോ അട്ഠവിധം. സേയ്യഥിദം, സോമനസ്സസഹഗതം ദിട്ഠിഗതസമ്പയുത്തം അസങ്ഖാരം സസങ്ഖാരഞ്ച, തഥാ ദിട്ഠിഗതവിപ്പയുത്തം. ഉപേക്ഖാസഹഗതം ദിട്ഠിഗതസമ്പയുത്തം അസങ്ഖാരം സസങ്ഖാരഞ്ച, തഥാ ദിട്ഠിഗതവിപ്പയുത്തം.

യദാ ഹി "നത്ഥി കാമേസു ആദീനവോ"തി (മ॰ നി॰ ൧.൪൬൯) ആദിനാ നയേന മിച്ഛാദിട്ഠിം പുരക്ഖത്വാ ഹട്ഠതുട്ഠോ കാമേ വാ പരിഭുഞ്ജതി, ദിട്ഠമങ്ഗലാദീനി വാ സാരതോ പച്ചേതി സഭാവതിക്ഖേനേവ അനുസ്സാഹിതേന ചിത്തേന, തദാ പഠമം അകുസലചിത്തം ഉപ്പജ്ജതി. യദാ മന്ദേന സമുസ്സാഹിതേന ചിത്തേന, തദാ ദുതിയം. യദാ മിച്ഛാദിട്ഠിം അപുരക്ഖത്വാ കേവലം ഹട്ഠതുട്ഠോ മേഥുനം വാ സേവതി, പരസമ്പത്തിം വാ അഭിജ്ഝായതി, പരഭണ്ഡം വാ ഹരതി സഭാവതിക്ഖേനേവ അനുസ്സാഹിതേന ചിത്തേന, തദാ തതിയം. യദാ മന്ദേന സമുസ്സാഹിതേന ചിത്തേന, തദാ ചതുത്ഥം. യദാ പന കാമാനം വാ അസമ്പത്തിം ആഗമ്മ അഞ്ഞേസം വാ സോമനസ്സഹേതൂനം അഭാവേന ചതൂസുപി വികപ്പേസു സോമനസ്സരഹിതാ ഹോന്തി, തദാ സേസാനി ചത്താരി ഉപേക്ഖാസഹഗതാനി ഉപ്പജ്ജന്തീതി ഏവം സോമനസ്സുപേക്ഖാദിട്ഠിഗതസങ്ഖാരഭേദതോ അട്ഠവിധം ലോഭമൂലം വേദിതബ്ബം.

ദോസമൂലം പന ദോമനസ്സസഹഗതം പടിഘസമ്പയുത്തം അസങ്ഖാരം സസങ്ഖാരന്തി ദുവിധമേവ ഹോതി, തസ്സ പാണാതിപാതാദീസു തിക്ഖമന്ദപ്പവത്തികാലേ പവത്തി വേദിതബ്ബാ.

മോഹമൂലം ഉപേക്ഖാസഹഗതം വിചികിച്ഛാസമ്പയുത്തം ഉദ്ധച്ചസമ്പയുത്തഞ്ചാതി ദുവിധം. തസ്സ സന്നിട്ഠാനവിക്ഖേപകാലേ പവത്തി വേദിതബ്ബാതി ഏവം അകുസലവിഞ്ഞാണം ദ്വാദസവിധം ഹോതി.

൪൫൭. അബ്യാകതം ജാതിഭേദതോ ദുവിധം വിപാകം കിരിയഞ്ച. തത്ഥ **വിപാകം** ഭൂമിതോ ചതുബ്ബിധം കാമാവചരം രൂപാവചരം അരൂപാവചരം ലോകുത്തരഞ്ച. തത്ഥ കാമാവചരം ദുവിധം കുസലവിപാകം അകുസലവിപാകഞ്ച. കുസലവിപാകമ്പി ദുവിധം അഹേതുകം സഹേതുകഞ്ച.

തത്ഥ അലോഭാദിവിപാകഹേതുവിരഹിതം അഹേതുകം, തം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം, സോതഘാനജിവ്ഹാകായവിഞ്ഞാണം , സമ്പടിച്ഛനകിച്ചാ മനോധാതു, സന്തീരണാദികിച്ചാ ദ്വേ മനോവിഞ്ഞാണധാതുയോ ചാതി അട്ഠവിധം.

തത്ഥ ചക്ഖുസന്നിസ്സിതരൂപവിജാനനലക്ഖണം **ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം,** രൂപമത്താരമ്മണരസം, രൂപാഭിമുഖഭാവപച്ചുപട്ഠാനം, രൂപാരമ്മണായ കിരിയമനോധാതുയാ അപഗമപദട്ഠാനം. സോതാദിസന്നിസ്സിതസദ്ദാദിവിജാനനലക്ഖണാനി **സോതഘാനജിവ്ഹാകായവിഞ്ഞാണാനി,** സദ്ദാദിമത്താരമ്മണരസാനി, സദ്ദാദിഅഭിമുഖഭാവപച്ചുപട്ഠാനാനി, സദ്ദാരമ്മണാദീനം കിരിയമനോധാതൂനം അപഗമപദട്ഠാനാനി.

ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീനം അനന്തരം രൂപാദിവിജാനനലക്ഖണാ **മനോധാതു,** രൂപാദിസമ്പടിച്ഛനരസാ, തഥാഭാവപച്ചുപട്ഠാനാ, ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദിഅപഗമപദട്ഠാനാ.

അഹേതുകവിപാകാ സളാരമ്മണവിജാനനലക്ഖണാ ദുവിധാപി സന്തീരണാദികിച്ചാ **മനോവിഞ്ഞാണധാതു,** സന്തീരണാദിരസാ, തഥാഭാവപച്ചുപട്ഠാനാ, ഹദയവത്ഥുപദട്ഠാനാ. സോമനസ്സുപേക്ഖായോഗതോ പന ദ്വിപഞ്ചട്ഠാനഭേദതോ ച തസ്സാ ഭേദോ. ഏതാസു ഹി ഏകാ ഏകന്തമിട്ഠാരമ്മണേ പവത്തിസബ്ഭാവതോ സോമനസ്സസമ്പയുത്താ ഹുത്വാ സന്തീരണതദാരമ്മണവസേന പഞ്ചദ്വാരേ ചേവ ജവനാവസാനേ ച പവത്തനതോ ദ്വിട്ഠാനാ ഹോതി. ഏകാ ഇട്ഠമജ്ഝത്താരമ്മണേ പവത്തിസബ്ഭാവതോ ഉപേക്ഖാസമ്പയുത്താ ഹുത്വാ സന്തീരണതദാരമ്മണപടിസന്ധിഭവങ്ഗചുതിവസേന പവത്തനതോ പഞ്ചട്ഠാനാ ഹോതി.

അട്ഠവിധമ്പി ചേതം അഹേതുകവിപാകവിഞ്ഞാണം നിയതാനിയതാരമ്മണത്താ ദുവിധം. ഉപേക്ഖാസുഖസോമനസ്സഭേദതോ തിവിധം. വിഞ്ഞാണപഞ്ചകം ഹേത്ഥ നിയതാരമ്മണം യഥാക്കമം രൂപാദീസുയേവ പവത്തിതോ, സേസം അനിയതാരമ്മണം. തത്ര ഹി മനോധാതു പഞ്ചസുപി രൂപാദീസു പവത്തതി, മനോവിഞ്ഞാണധാതുദ്വയം ഛസൂതി. കായവിഞ്ഞാണം പനേത്ഥ സുഖയുത്തം, ദ്വിട്ഠാനാ മനോവിഞ്ഞാണധാതു സോമനസ്സയുത്താ, സേസം ഉപേക്ഖായുത്തന്തി. ഏവം താവ **കുസലവിപാകാഹേതുകം** അട്ഠവിധം വേദിതബ്ബം.

അലോഭാദിവിപാകഹേതുസമ്പയുത്തം പന **സഹേതുകം,** തം കാമാവചരകുസലം വിയ സോമനസ്സാദി ഭേദതോ അട്ഠവിധം. യഥാ പന കുസലം ദാനാദിവസേന ഛസു ആരമ്മണേസു പവത്തതി, ന ഇദം തഥാ. ഇദഞ്ഹി പടിസന്ധിഭവങ്ഗചുതിതദാരമ്മണവസേന പരിത്തധമ്മപരിയാപന്നേസുയേവ ഛസു ആരമ്മണേസു പവത്തതി . സങ്ഖാരാസങ്ഖാരഭാവോ പനേത്ഥ ആഗമനാദിവസേന വേദിതബ്ബോ. സമ്പയുത്തധമ്മാനഞ്ച വിസേസേ അസതിപി ആദാസതലാദീസു മുഖനിമിത്തം വിയ നിരുസ്സാഹം വിപാകം, മുഖം വിയ സഉസ്സാഹം കുസലന്തി വേദിതബ്ബം.

കേവലം ഹി അകുസലവിപാകം അഹേതുകമേവ, തം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം, സോതഘാനജിവ്ഹാകായവിഞ്ഞാണം, സമ്പടിച്ഛനകിച്ചാ മനോധാതു, സന്തീരണാദികിച്ചാ പഞ്ചട്ഠാനാ മനോവിഞ്ഞാണധാതൂതി സത്തവിധം. തം ലക്ഖണാദിതോ കുസലാഹേതുകവിപാകേ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബം.

കേവലഞ്ഹി കുസലവിപാകാനി ഇട്ഠഇട്ഠമജ്ഝത്താരമ്മണാനി, ഇമാനി അനിട്ഠഅനിട്ഠമജ്ഝത്താരമ്മണാനി. താനി ച ഉപേക്ഖാസുഖസോമനസ്സഭേദതോ തിവിധാനി, ഇമാനി ദുക്ഖഉപേക്ഖാവസേന ദുവിധാനി. ഏത്ഥ ഹി കായവിഞ്ഞാണം ദുക്ഖസഹഗതമേവ, സേസാനി ഉപേക്ഖാസഹഗതാനി. സാ ച തേസു ഉപേക്ഖാ ഹീനാ ദുക്ഖം വിയ നാതിതിഖിണാ, ഇതരേസു ഉപേക്ഖാ പണീതാ സുഖം വിയ നാതിതിഖിണാ. ഇതി ഇമേസം സത്തന്നം അകുസലവിപാകാനം പുരിമാനഞ്ച സോളസന്നം കുസലവിപാകാനം വസേന കാമാവചരം വിപാകവിഞ്ഞാണം തേവീസതിവിധം.

രൂപാവചരം പന കുസലം വിയ പഞ്ചവിധം. കുസലം പന സമാപത്തിവസേന ജവനവീഥിയം പവത്തതി. ഇദം ഉപപത്തിയം പടിസന്ധിഭവങ്ഗചുതിവസേന. യഥാ ച രൂപാവചരം, ഏവം **അരൂപാവചരമ്പി** കുസലം വിയ ചതുബ്ബിധം. പവത്തിഭേദോപിസ്സ രൂപാവചരേ വുത്തനയോ ഏവ. **ലോകുത്തരവിപാകം** ചതുമഗ്ഗയുത്തചിത്തഫലത്താ ചതുബ്ബിധം, തം മഗ്ഗവീഥിവസേന ചേവ സമാപത്തിവസേന ച ദ്വിധാ പവത്തതി. ഏവം സബ്ബമ്പി ചതൂസു ഭൂമീസു ഛത്തിംസവിധം വിപാകവിഞ്ഞാണം ഹോതി.

കിരിയം പന ഭൂമിഭേദതോ തിവിധം കാമാവചരം രൂപാവചരം അരൂപാവചരഞ്ച. തത്ഥ കാമാവചരം ദുവിധം അഹേതുകം സഹേതുകഞ്ച. തത്ഥ അലോഭാദികിരിയഹേതുവിരഹിതം അഹേതുകം, തം മനോധാതുമനോവിഞ്ഞാണധാതുഭേദതോ ദുവിധം.

തത്ഥ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദിപുരേചരരൂപാദിവിജാനനലക്ഖണാ **മനോധാതു,** ആവജ്ജനരസാ, രൂപാദിഅഭിമുഖഭാവപച്ചുപട്ഠാനാ, ഭവങ്ഗവിച്ഛേദപദട്ഠാനാ, സാ ഉപേക്ഖായുത്താവ ഹോതി.

മനോവിഞ്ഞാണധാതു പന ദുവിധാ സാധാരണാ അസാധാരണാ ച. തത്ഥ സാധാരണാ ഉപേക്ഖാസഹഗതാഹേതുകകിരിയാ സളാരമ്മണവിജാനനലക്ഖണാ, കിച്ചവസേന പഞ്ചദ്വാരമനോദ്വാരേസു വോട്ഠബ്ബനാവജ്ജനരസാ, തഥാഭാവപച്ചുപട്ഠാനാ, അഹേതുകവിപാകമനോവിഞ്ഞാണധാതു ഭവങ്ഗാനം അഞ്ഞതരാപഗമപദട്ഠാനാ.

അസാധാരണാ സോമനസ്സസഹഗതാഹേതുകകിരിയാ സളാരമ്മണവിജാനനലക്ഖണാ, കിച്ചവസേന അരഹതം അനുളാരേസു വത്ഥൂസു ഹസിതുപ്പാദനരസാ, തഥാഭാവപച്ചുപട്ഠാനാ, ഏകന്തതോ ഹദയവത്ഥുപദട്ഠാനാതി. ഇതി കാമാവചരകിരിയം അഹേതുകം തിവിധം.

സഹേതുകം പന സോമനസ്സാദിഭേദതോ കുസലം വിയ അട്ഠവിധം. കേവലഞ്ഹി കുസലം സേക്ഖപുഥുജ്ജനാനം ഉപ്പജ്ജതി, ഇദം അരഹതംയേവാതി അയമേത്ഥ വിസേസോ. ഏവം താവ കാമാവചരം ഏകാദസവിധം.

രൂപാവചരം പന അരൂപാവചരഞ്ച കുസലം വിയ പഞ്ചവിധം ചതുബ്ബിധഞ്ച ഹോതി. അരഹതം ഉപ്പത്തിവസേനേവ ചസ്സ കുസലതോ വിസേസോ വേദിതബ്ബോതി. ഏവം സബ്ബമ്പി തീസു ഭൂമീസു വീസതിവിധം കിരിയവിഞ്ഞാണം ഹോതി.

൪൫൩. ഇതി ഏകവീസതി കുസലാനി ദ്വാദസാകുസലാനി ഛത്തിംസ വിപാകാനി വീസതി കിരിയാനീതി സബ്ബാനിപി **ഏകൂനനവുതി വിഞ്ഞാണാനി** ഹോന്തി. യാനി പടിസന്ധിഭവങ്ഗാവജ്ജനദസ്സനസവനഘായനസായനഫുസനസമ്പടിച്ഛനസന്തീരണവോട്ഠബ്ബനജവനതദാരമ്മണചുതിവസേന ചുദ്ദസഹി ആകാരേഹി പവത്തന്തി.

കഥം? യദാ ഹി അട്ഠന്നം കാമാവചരകുസലാനം ആനുഭാവേന ദേവമനുസ്സേസു സത്താ നിബ്ബത്തന്തി, തദാ നേസം മരണകാലേ പച്ചുപട്ഠിതം കമ്മകമ്മനിമിത്തഗതിനിമിത്താനം അഞ്ഞതരം ആരമ്മണം കത്വാ അട്ഠ സഹേതുകകാമാവചരവിപാകാനി, മനുസ്സേസു പണ്ഡകാദിഭാവം ആപജ്ജമാനാനം ദുബ്ബലദ്വിഹേതുകകുസലവിപാകഉപേക്ഖാസഹഗതാഹേതുകവിപാകമനോവിഞ്ഞാണധാതു ചാതി പടിസന്ധിവസേന നവ വിപാകചിത്താനി പവത്തന്തി. യദാ രൂപാവചരാരൂപാവചരകുസലാനുഭാവേന രൂപാരൂപഭവേസു നിബ്ബത്തന്തി , തദാ നേസം മരണകാലേ പച്ചുപട്ഠിതം കമ്മനിമിത്തമേവ ആരമ്മണം കത്വാ നവ രൂപാരൂപാവചരവിപാകാനി പടിസന്ധിവസേന പവത്തന്തി.

യദാ പന അകുസലാനുഭാവേന അപായേ നിബ്ബത്തന്തി, തദാ നേസം മരണകാലേ പച്ചുപട്ഠിതം കമ്മകമ്മനിമിത്തഗതിനിമിത്താനം അഞ്ഞതരം ആരമ്മണം കത്വാ ഏകാ അകുസലവിപാകാഹേതുകമനോവിഞ്ഞാണധാതു പടിസന്ധിവസേന പവത്തതീതി ഏവം താവേത്ഥ ഏകൂനവീസതിയാ വിപാകവിഞ്ഞാണാനം **പടിസന്ധിവസേന** പവത്തി വേദിതബ്ബാ.

പടിസന്ധിവിഞ്ഞാണേ പന നിരുദ്ധേ തം തം പടിസന്ധിവിഞ്ഞാണമനുബന്ധമാനം തസ്സ തസ്സേവ കമ്മസ്സ വിപാകഭൂതം തസ്മിഞ്ഞേവ ആരമ്മണേ താദിസമേവ ഭവങ്ഗവിഞ്ഞാണം നാമ പവത്തതി, പുനപി താദിസന്തി ഏവം അസതി സന്താനവിനിവത്തകേ അഞ്ഞസ്മിം ചിത്തുപ്പാദേ നദീസോതം വിയ സുപിനം അപസ്സതോ നിദ്ദോക്കമനകാലാദീസു അപരിമാണസങ്ഖ്യമ്പി പവത്തതിയേവാതി ഏവം തേസഞ്ഞേവ വിഞ്ഞാണാനം **ഭവങ്ഗവസേനാപി** പവത്തി വേദിതബ്ബാ.

ഏവം പവത്തേ പന ഭവങ്ഗസന്താനേ യദാ സത്താനം ഇന്ദ്രിയാനി ആരമ്മണഗഹണക്ഖമാനി ഹോന്തി, തദാ ചക്ഖുസ്സാപാഥഗതേ രൂപേ രൂപം പടിച്ച ചക്ഖുപസാദസ്സ ഘട്ടനാ ഹോതി, തതോ ഘട്ടനാനുഭാവേന ഭവങ്ഗചലനം ഹോതി, അഥ നിരുദ്ധേ ഭവങ്ഗേ തദേവ രൂപം ആരമ്മണം കത്വാ ഭവങ്ഗം വിച്ഛിന്ദമാനാ വിയ ആവജ്ജനകിച്ചം സാധയമാനാ കിരിയമനോധാതു ഉപ്പജ്ജതി. സോതദ്വാരാദീസുപി ഏസേവ നയോ. മനോദ്വാരേ പന ഛബ്ബിധേപി ആരമ്മണേ ആപാഥഗതേ ഭവങ്ഗചലനാനന്തരം ഭവങ്ഗം വിച്ഛിന്ദമാനാ വിയ ആവജ്ജനകിച്ചം സാധയമാനാ അഹേതുകകിരിയമനോവിഞ്ഞാണധാതു ഉപ്പജ്ജതി ഉപേക്ഖാസഹഗതാതി ഏവം ദ്വിന്നം കിരിയവിഞ്ഞാണാനം **ആവജ്ജനവസേന** പവത്തി വേദിതബ്ബാ.

ആവജ്ജനാനന്തരം പന ചക്ഖുദ്വാരേ താവ ദസ്സനകിച്ചം സാധയമാനം ചക്ഖുപസാദവത്ഥുകം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം, സോതദ്വാരാദീസു സവനാദികിച്ചം സാധയമാനാനി സോതഘാനജിവ്ഹാകായവിഞ്ഞാണാനി പവത്തന്തി. താനി ഇട്ഠഇട്ഠമജ്ഝത്തേസു വിസയേസു കുസലവിപാകാനി, അനിട്ഠഅനിട്ഠമജ്ഝത്തേസു വിസയേസു അകുസലവിപാകാനീതി ഏവം ദസന്നം വിപാകവിഞ്ഞാണാനം **ദസ്സനസവനഘായനസായനഫുസനവസേന** പവത്തി വേദിതബ്ബാ.

"ചക്ഖുവിഞ്ഞാണധാതുയാ ഉപ്പജ്ജിത്വാ നിരുദ്ധസമനന്തരാ ഉപ്പജ്ജതി ചിത്തം മനോ മാനസം തജ്ജാ മനോധാതൂ"തിആദിവചനതോ (വിഭം ൧൮൨) പന ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീനം അനന്തരാ തേസഞ്ഞേവ വിസയം സമ്പടിച്ഛമാനാ കുസലവിപാകാനന്തരം കുസലവിപാകാ, അകുസലവിപാകാനന്തരം അകുസലവിപാകാ മനോധാതു ഉപ്പജ്ജതി. ഏവം ദ്വിന്നം വിപാകവിഞ്ഞാണാനം **സമ്പടിച്ഛനവസേന** പവത്തി വേദിതബ്ബാ.

"മനോധാതുയാപി ഉപ്പജ്ജിത്വാ നിരുദ്ധസമനന്തരാ ഉപ്പജ്ജതി ചിത്തം മനോ മാനസം തജ്ജാമനോവിഞ്ഞാണധാതൂ"തി (വിഭം ൧൮൨) വചനതോ പന മനോധാതുയാ സമ്പടിച്ഛിതമേവ വിസയം സന്തീരയമാനാ അകുസലവിപാകമനോധാതുയാ അനന്തരാ അകുസലവിപാകാ, കുസലവിപാകായ അനന്തരാ ഇട്ഠാരമ്മണേ സോമനസ്സസഹഗതാ, ഇട്ഠമജ്ഝത്തേ ഉപേക്ഖാസഹഗതാ ഉപ്പജ്ജതി വിപാകാഹേതുകമനോവിഞ്ഞാണധാതൂതി ഏവം തിണ്ണം വിപാകവിഞ്ഞാണാനം **സന്തീരണവസേന** പവത്തി വേദിതബ്ബാ.

സന്തീരണാനന്തരം പന തമേവ വിസയം വവത്ഥാപയമാനാ ഉപ്പജ്ജതി കിരിയാഹേതുകമനോവിഞ്ഞാണധാതു ഉപേക്ഖാസഹഗതാതി ഏവം ഏകസ്സേവ കിരിയവിഞ്ഞാണസ്സ **വോട്ഠബ്ബനവസേന** പവത്തി വേദിതബ്ബാ.

വോട്ഠബ്ബനാനന്തരം പന സചേ മഹന്തം ഹോതി രൂപാദിആരമ്മണം, അഥ യഥാവവത്ഥാപിതേ വിസയേ അട്ഠന്നം വാ കാമാവചരകുസലാനം ദ്വാദസന്നം വാ അകുസലാനം നവന്നം വാ അവസേസകാമാവചരകിരിയാനം അഞ്ഞതരവസേന ഛ സത്ത വാ ജവനാനി ജവന്തി, ഏസോ താവ പഞ്ചദ്വാരേ നയോ.

മനോദ്വാരേ പന മനോദ്വാരാവജ്ജനാനന്തരം താനിയേവ. ഗോത്രഭുതോ ഉദ്ധം രൂപാവചരതോ പഞ്ച കുസലാനി പഞ്ച കിരിയാനി, അരൂപാവചരതോ ചത്താരി കുസലാനി ചത്താരി കിരിയാനി, ലോകുത്തരതോ ചത്താരി മഗ്ഗചിത്താനി ചത്താരി ഫലചിത്താനീതി ഇമേസു യം യം ലദ്ധപച്ചയം ഹോതി, തം തം ജവതീതി ഏവം പഞ്ചപഞ്ഞാസായ കുസലാകുസലകിരിയവിപാകവിഞ്ഞാണാനം **ജവനവസേന** പവത്തി വേദിതബ്ബാ.

ജവനാവസാനേ പന സചേ പഞ്ചദ്വാരേ അതിമഹന്തം, മനോദ്വാരേ ച വിഭൂതമാരമ്മണം ഹോതി, അഥ കാമാവചരസത്താനം കാമാവചരജവനാവസാനേ ഇട്ഠാരമ്മണാദീനം പുരിമകമ്മജവനചിത്താദീനഞ്ച വസേന യോ യോ പച്ചയോ ലദ്ധോ ഹോതി, തസ്സ തസ്സ വസേന അട്ഠസു സഹേതുകകാമാവചരവിപാകേസു തീസു വിപാകാഹേതുകമനോവിഞ്ഞാണധാതൂസു ച അഞ്ഞതരം പടിസോതഗതം നാവം അനുബന്ധമാനം കിഞ്ചി അന്തരം ഉദകമിവ ഭവങ്ഗസ്സാരമ്മണതോ അഞ്ഞസ്മിം ആരമ്മണേ ജവിതം ജവനമനുബന്ധം ദ്വിക്ഖത്തും സകിം വാ വിപാകവിഞ്ഞാണം ഉപ്പജ്ജതി. തദേതം ജവനാവസാനേ ഭവങ്ഗസ്സ ആരമ്മണേ പവത്തനാരഹം സമാനം തസ്സ ജവനസ്സ ആരമ്മണം ആരമ്മണം കത്വാ പവത്തത്താ തദാരമ്മണന്തി വുച്ചതി. ഏവം ഏകാദസന്നം വിപാകവിഞ്ഞാണാനം **തദാരമ്മണവസേന** പവത്തി വേദിതബ്ബാ.

തദാരമ്മണാവസാനേ പന പുന ഭവങ്ഗമേവ പവത്തതി, ഭവങ്ഗേ വിച്ഛിന്നേ പുന ആവജ്ജനാദീനീതി ഏവം ലദ്ധപച്ചയചിത്തസന്താനം ഭവങ്ഗാനന്തരം ആവജ്ജനം ആവജ്ജനാനന്തരം ദസ്സനാദീനീതി ചിത്തനിയമവസേനേവ പുനപ്പുനം താവ പവത്തതി, യാവ ഏകസ്മിം ഭവേ ഭവങ്ഗസ്സ പരിക്ഖയോ. ഏകസ്മിം ഹി ഭവേ യം സബ്ബപച്ഛിമം ഭവങ്ഗചിത്തം, തം തതോ ചവനത്താ ചുതീതി വുച്ചതി. തസ്മാ തമ്പി ഏകൂനവീസതിവിധമേവ ഹോതി. ഏവം ഏകൂനവീസതിയാ വിപാകവിഞ്ഞാണാനം **ചുതിവസേന** പവത്തി വേദിതബ്ബാ.

ചുതിതോ പന പുന പടിസന്ധി, പടിസന്ധിതോ പുന ഭവങ്ഗന്തി ഏവം ഭവഗതിഠിതിനിവാസേസു സംസരമാനാനം സത്താനം അവിച്ഛിന്നം ചിത്തസന്താനം പവത്തതിയേവ. യോ പനേത്ഥ അരഹത്തം പാപുണാതി, തസ്സ ചുതിചിത്തേ നിരുദ്ധേ നിരുദ്ധമേവ ഹോതീതി.

ഇദം വിഞ്ഞാണക്ഖന്ധേ വിത്ഥാരകഥാമുഖം.

വേദനാക്ഖന്ധകഥാ

൪൩൫. ഇദാനി യം വുത്തം "യംകിഞ്ചി വേദയിതലക്ഖണം, സബ്ബം തം ഏകതോ കത്വാ വേദനാക്ഖന്ധോ വേദിതബ്ബോ"തി, ഏത്ഥാപി വേദയിതലക്ഖണം നാമ വേദനാവ. യഥാഹ - "വേദയതി വേദയതീതി ഖോ ആവുസോ, തസ്മാ വേദനാതി വുച്ചതീ"തി (മ॰ നി॰ ൧.൪൫൦). സാ പന വേദയിതലക്ഖണേന സഭാവതോ ഏകവിധാപി ജാതിവസേന തിവിധാ ഹോതി കുസലാ, അകുസലാ, അബ്യാകതാ ചാതി.

തത്ഥ കാമാവചരം സോമനസ്സുപേക്ഖാഞാണസങ്ഖാരഭേദതോ അട്ഠവിധന്തിആദിനാ നയേന വുത്തേന കുസലവിഞ്ഞാണേന സമ്പയുത്താ കുസലാ, അകുസലേന സമ്പയുത്താ അകുസലാ, അബ്യാകതേന സമ്പയുത്താ അബ്യാകതാതി വേദിതബ്ബാ. സാ സഭാവഭേദതോ പഞ്ചവിധാ ഹോതി - സുഖം ദുക്ഖം സോമനസ്സം ദോമനസ്സം ഉപേക്ഖാതി.

തത്ഥ കുസലവിപാകേന കായവിഞ്ഞാണേന സമ്പയുത്തം സുഖം. അകുസലവിപാകേന ദുക്ഖം. കാമാവചരതോ ചതൂഹി കുസലേഹി, ചതൂഹി സഹേതുകവിപാകേഹി, ഏകേന അഹേതുകവിപാകേന, ചതൂഹി സഹേതുകകിരിയേഹി, ഏകേന അഹേതുകകിരിയേന, ചതൂഹി അകുസലേഹി, രൂപാവചരതോ ഠപേത്വാ പഞ്ചമജ്ഝാനവിഞ്ഞാണം ചതൂഹി കുസലേഹി, ചതൂഹി വിപാകേഹി, ചതൂഹി കിരിയേഹി, ലോകുത്തരം പന യസ്മാ അഝാനികം നാമ നത്ഥി, തസ്മാ അട്ഠ ലോകുത്തരാനി പഞ്ചന്നം ഝാനാനം വസേന ചത്താലീസം ഹോന്തി. തേസു ഠപേത്വാ അട്ഠ പഞ്ചമജ്ഝാനികാനി സേസേഹി ദ്വത്തിംസായ കുസലവിപാകേഹീതി ഏവം സോമനസ്സം ദ്വാസട്ഠിയാ വിഞ്ഞാണേഹി സമ്പയുത്തം. ദോമനസ്സം ദ്വീഹി അകുസലേഹി. ഉപേക്ഖാ അവസേസപഞ്ചപഞ്ഞാസായ വിഞ്ഞാണേഹി സമ്പയുത്താ.

തത്ഥ ഇട്ഠഫോട്ഠബ്ബാനുഭവനലക്ഖണം **സുഖം,** സമ്പയുത്താനം ഉപബ്രൂഹനരസം, കായികഅസ്സാദപച്ചുപട്ഠാനം, കായിന്ദ്രിയപദട്ഠാനം.

അനിട്ഠഫോട്ഠബ്ബാനുഭവനലക്ഖണം **ദുക്ഖം,** സമ്പയുത്താനം മിലാപനരസം, കായികാബാധപച്ചുപട്ഠാനം, കായിന്ദ്രിയപദട്ഠാനം.

ഇട്ഠാരമ്മണാനുഭവനലക്ഖണം **സോമനസ്സം,** യഥാ തഥാ വാ ഇട്ഠാകാരസമ്ഭോഗരസം, ചേതസികഅസ്സാദപച്ചുപട്ഠാനം, പസ്സദ്ധിപദട്ഠാനം.

അനിട്ഠാരമ്മണാനുഭവനലക്ഖണം **ദോമനസ്സം,** യഥാ തഥാ വാ അനിട്ഠാകാരസമ്ഭോഗരസം, ചേതസികാബാധപച്ചുപട്ഠാനം, ഏകന്തേനേവ ഹദയവത്ഥുപദട്ഠാനം.

മജ്ഝത്തവേദയിതലക്ഖണാ ഉപേക്ഖാ, സമ്പയുത്താനം നാതിഉപബ്രൂഹനമിലാപനരസാ, സന്തഭാവപച്ചുപട്ഠാനാ, നിപ്പീതികചിത്തപദട്ഠാനാതി.

ഇദം വേദനാക്ഖന്ധേ വിത്ഥാരകഥാമുഖം.

സഞ്ഞാക്ഖന്ധകഥാ

൪൩൭. ഇദാനി യം വുത്തം "യംകിഞ്ചി സഞ്ജാനനലക്ഖണം, സബ്ബം തം ഏകതോ കത്വാ സഞ്ഞാക്ഖന്ധോ വേദിതബ്ബോ"തി, ഏത്ഥാപി സഞ്ജാനനലക്ഖണം നാമ സഞ്ഞാവ. യഥാഹ - "സഞ്ജാനാതി സഞ്ജാനാതീതി ഖോ, ആവുസോ, തസ്മാ സഞ്ഞാതി വുച്ചതീ"തി (മ॰ നി॰ ൧.൪൫൦). സാ പനേസാ സഞ്ജാനനലക്ഖണേന സഭാവതോ ഏകവിധാപി ജാതിവസേന തിവിധാ ഹോതി കുസലാ, അകുസലാ, അബ്യാകതാ ച.

തത്ഥ കുസലവിഞ്ഞാണസമ്പയുത്താ കുസലാ, അകുസലസമ്പയുത്താ അകുസലാ, അബ്യാകതസമ്പയുത്താ അബ്യാകതാ. ന ഹി തം വിഞ്ഞാണം അത്ഥി, യം സഞ്ഞായ വിപ്പയുത്തം, തസ്മാ യത്തകോ വിഞ്ഞാണസ്സ ഭേദോ, തത്തകോ സഞ്ഞായാതി.

സാ പനേസാ ഏവം വിഞ്ഞാണേന സമപ്പഭേദാപി ലക്ഖണാദിതോ സബ്ബാവ സഞ്ജാനനലക്ഖണാ, തദേവേതന്തി പുന സഞ്ജാനനപച്ചയനിമിത്തകരണരസാ ദാരുആദീസു തച്ഛകാദയോ വിയ, യഥാഗഹിതനിമിത്തവസേന അഭിനിവേസകരണപച്ചുപട്ഠാനാ ഹത്ഥിദസ്സകഅന്ധാ (ഉദാ॰ ൫൪) വിയ, യഥാഉപട്ഠിതവിസയപദട്ഠാനാ തിണപുരിസകേസു മിഗപോതകാനം പുരിസാതി ഉപ്പന്നസഞ്ഞാ വിയാതി.

ഇദം സഞ്ഞാക്ഖന്ധേ വിത്ഥാരകഥാമുഖം.

സങ്ഖാരക്ഖന്ധകഥാ

൪൩൮. യം പന വുത്തം "യംകിഞ്ചി അഭിസങ്ഖരണലക്ഖണം, സബ്ബം തം ഏകതോ കത്വാ സങ്ഖാരക്ഖന്ധോ വേദിതബ്ബോ"തി, ഏത്ഥ അഭിസങ്ഖരണലക്ഖണം നാമ രാസികരണലക്ഖണം. കിം പന തന്തി, സങ്ഖാരായേവ. യഥാഹ - "സങ്ഖതമഭിസങ്ഖരോന്തീതി ഖോ, ഭിക്ഖവേ, തസ്മാ സങ്ഖാരാതി വുച്ചന്തീ"തി (സം॰ നി॰ ൩.൭൯). തേ അഭിസങ്ഖരണലക്ഖണാ, ആയൂഹനരസാ, വിപ്ഫാരപച്ചുപട്ഠാനാ, സേസഖന്ധത്തയപദട്ഠാനാ.

ഏവം ലക്ഖണാദിതോ ഏകവിധാപി ച ജാതിവസേന തിവിധാ കുസലാ, അകുസലാ, അബ്യാകതാതി . തേസു കുസലവിഞ്ഞാണസമ്പയുത്താ കുസലാ. അകുസലസമ്പയുത്താ അകുസലാ. അബ്യാകതസമ്പയുത്താ അബ്യാകതാ.

തത്ഥ കാമാവചരപഠമകുസലവിഞ്ഞാണസമ്പയുത്താ താവ നിയതാ സരൂപേന ആഗതാ സത്തവീസതി, യേവാപനകാ ചത്താരോ, അനിയതാ പഞ്ചാതി ഛത്തിംസ. തത്ഥ ഫസ്സോ, ചേതനാ, വിതക്കോ, വിചാരോ, പീതി, വീരിയം, ജീവിതം, സമാധി, സദ്ധാ, സതി, ഹിരീ, ഓത്തപ്പം, അലോഭോ, അദോസോ, അമോഹോ, കായപസ്സദ്ധി, ചിത്തപസ്സദ്ധി, കായലഹുതാ, ചിത്തലഹുതാ, കായമുദുതാ, ചിത്തമുദുതാ, കായകമ്മഞ്ഞതാ, ചിത്തകമ്മഞ്ഞതാ, കായപാഗുഞ്ഞതാ, ചിത്തപാഗുഞ്ഞതാ, കായുജുകതാ, ചിത്തുജുകതാതി ഇമേ സരൂപേന ആഗതാ സത്തവീസതി (ധ॰ സ॰ ൧; ധ॰ സ॰ അട്ഠ॰ ൧ യേവാപനകവണ്ണനാ). ഛന്ദോ, അധിമോക്ഖോ, മനസികാരോ, തത്രമജ്ഝത്തതാതി ഇമേ യേവാപനകാ ചത്താരോ (ധ॰ സ॰ അട്ഠ॰ ൧ യേവാപനകവണ്ണനാ). കരുണാ, മുദിതാ, കായദുച്ചരിതവിരതി, വചീദുച്ചരിതവിരതി, മിച്ഛാജീവവിരതീതി ഇമേ അനിയതാ പഞ്ച. ഏതേ ഹി കദാചി ഉപ്പജ്ജന്തി, ഉപ്പജ്ജമാനാപി ച ന ഏകതോ ഉപ്പജ്ജന്തി.

൪൬൩. തത്ഥ ഫുസതീതി **ഫസ്സോ**. സ്വായം ഫുസനലക്ഖണോ. സങ്ഘട്ടനരസോ, സന്നിപാതപച്ചുപട്ഠാനോ, ആപാഥഗതവിസയപദട്ഠാനോ. അയഞ്ഹി അരൂപധമ്മോപി സമാനോ ആരമ്മണേ ഫുസനാകാരേനേവ പവത്തതി. ഏകദേസേന ച അനല്ലിയമാനോപി രൂപം വിയ ചക്ഖു, സദ്ദോ വിയ ച സോതം ചിത്തം ആരമ്മണഞ്ച സങ്ഘട്ടേതി, തികസന്നിപാതസങ്ഖാതസ്സ അത്തനോ കാരണസ്സ വസേന പവേദിതത്താ സന്നിപാതപച്ചുപട്ഠാനോ. തജ്ജാസമന്നാഹാരേന ചേവ ഇന്ദ്രിയേന ച പരിക്ഖതേ വിസയേ അനന്തരായേനേവ ഉപ്പജ്ജനതോ ആപാഥഗതവിസയപദട്ഠാനോതി വുച്ചതി. വേദനാധിട്ഠാനഭാവതോ പന നിച്ചമ്മഗാവീ (സം॰ നി॰ ൨.൬൩) വിയ ദട്ഠബ്ബോ.

൪൬൪. ചേതയതീതി **ചേതനാ**. അഭിസന്ദഹതീതി അത്ഥോ. സാ ചേതനാഭാവലക്ഖണാ, ആയൂഹനരസാ, സംവിദഹനപച്ചുപട്ഠാനാ സകിച്ചപരകിച്ചസാധികാ ജേട്ഠസിസ്സമഹാവഡ്ഢകീആദയോ വിയ. അച്ചായികകമ്മാനുസ്സരണാദീസു ച പനായം സമ്പയുത്താനം ഉസ്സഹനഭാവേന പവത്തമാനാ പാകടാ ഹോതി.

വിതക്കവിചാരപീതീസു യം വത്തബ്ബം സിയാ, തം സബ്ബം പഠവീകസിണനിദ്ദേസേ പഠമജ്ഝാനവണ്ണനായം (വിസുദ്ധി॰ ൧.൭൧) വുത്തമേവ.

൪൬൫. വീരഭാവോ **വീരിയം**. തം ഉസ്സഹനലക്ഖണം, സഹജാതാനം ഉപത്ഥമ്ഭനരസം, അസംസീദനഭാവപച്ചുപട്ഠാനം. "സംവിഗ്ഗോ യോനിസോ പദഹതീ"തി (അ॰ നി॰ ൪.൧൧൩) വചനതോ സംവേഗപദട്ഠാനം, വീരിയാരമ്ഭവത്ഥുപദട്ഠാനം വാ, സമ്മാ ആരദ്ധം സബ്ബസമ്പത്തീനം മൂലം ഹോതീതി ദട്ഠബ്ബം.

൪൬൬. ജീവന്തി തേന, സയം വാ ജീവതി, ജീവനമത്തമേവ വാ തന്തി **ജീവിതം**. ലക്ഖണാദീനി പനസ്സ രൂപജീവിതേ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബാനി. തഞ്ഹി രൂപധമ്മാനം ജീവിതം, ഇദം അരൂപധമ്മാനന്തി ഇദമേവേത്ഥ നാനാകരണം.

൪൬൭. ആരമ്മണേ ചിത്തം സമം ആധിയതി, സമ്മാ വാ ആധിയതി, സമാധാനമത്തമേവ വാ ഏതം ചിത്തസ്സാതി **സമാധി**. സോ അവിസാരലക്ഖണോ, അവിക്ഖേപലക്ഖണോ വാ, സഹജാതാനം സമ്പിണ്ഡനരസോ ന്ഹാനിയചുണ്ണാനം ഉദകം വിയ, ഉപസമപച്ചുപട്ഠാനോ, വിസേസതോ സുഖപദട്ഠാനോ, നിവാതേ ദീപച്ചീനം ഠിതി വിയ ചേതസോ ഠിതീതി ദട്ഠബ്ബോ.

൪൬൮. സദ്ദഹന്തി ഏതായ, സയം വാ സദ്ദഹതി, സദ്ദഹനമത്തമേവ വാ ഏസാതി **സദ്ധാ**. സാ സദ്ദഹനലക്ഖണാ, ഓകപ്പനലക്ഖണാ വാ, പസാദനരസാ ഉദകപ്പസാദകമണി വിയ, പക്ഖന്ദനരസാ വാ ഓഘുത്തരണോ വിയ. അകാലുസ്സിയപച്ചുപട്ഠാനാ, അധിമുത്തിപച്ചുപട്ഠാനാ വാ, സദ്ധേയ്യവത്ഥുപദട്ഠാനാ, സദ്ധമ്മസ്സവനാദിസോതാപത്തിയങ്ഗ(ദീ॰ നി॰ ൩.൩൧൧; സം॰ നി॰ ֆ.൧൦൦൧) പദട്ഠാനാ വാ, ഹത്ഥവിത്തബീജാനി വിയ ദട്ഠബ്ബാ.

൪൬൯. സരന്തി തായ, സയം വാ സരതി സരണമത്തമേവ വാ ഏസാതി **സതി**. സാ അപിലാപനലക്ഖണാ, അസമ്മോസരസാ, ആരക്ഖപച്ചുപട്ഠാനാ, വിസയാഭിമുഖഭാവപച്ചുപട്ഠാനാ വാ, ഥിരസഞ്ഞാപദട്ഠാനാ, കായാദിസതിപട്ഠാനപദട്ഠാനാ വാ. ആരമ്മണേ ദള്ഹപതിട്ഠിതത്താ പന ഏസികാ വിയ, ചക്ഖുദ്വാരാദിരക്ഖണതോ ദോവാരികോ വിയ ച ദട്ഠബ്ബാ.

൪൭൦. കായദുച്ചരിതാദീഹി ഹിരിയതീതി **ഹിരീ**. ലജ്ജായേതം അധിവചനം. തേഹിയേവ ഓത്തപ്പതീതി **ഓത്തപ്പം**. പാപതോ ഉബ്ബേഗസ്സേതം അധിവചനം. തത്ഥ പാപതോ ജിഗുച്ഛനലക്ഖണാ ഹിരീ. ഉത്താസനലക്ഖണം ഓത്തപ്പം. ലജ്ജാകാരേന പാപാനം അകരണരസാ ഹിരീ. ഉത്താസാകാരേന ഓത്തപ്പം. വുത്തപ്പകാരേനേവ ച പാപതോ സങ്കോചനപച്ചുപട്ഠാനാ ഏതാ, അത്തഗാരവപരഗാരവപദട്ഠാനാ. അത്താനം ഗരും കത്വാ ഹിരിയാ പാപം ജഹാതി കുലവധൂ വിയ. പരം ഗരും കത്വാ ഓത്തപ്പേന പാപം ജഹാതി വേസിയാ വിയ. ഇമേ ച പന ദ്വേ ധമ്മാ ലോകപാലകാതി (അ॰ നി॰ ൨.൯) ദട്ഠബ്ബാ.

൪൭൧. ന ലുബ്ഭന്തി തേന, സയം വാ ന ലുബ്ഭതി, അലുബ്ഭനമത്തമേവ വാ തന്തി **അലോഭോ**. അദോസാമോഹേസുപി ഏസേവ നയോ. തേസു അലോഭോ ആരമ്മണേ ചിത്തസ്സ അഗേധലക്ഖണോ, അലഗ്ഗഭാവലക്ഖണോ വാ കമലദലേ ജലബിന്ദു വിയ. അപരിഗ്ഗഹരസോ മുത്തഭിക്ഖു വിയ, അനല്ലീനഭാവപച്ചുപട്ഠാനോ അസുചിമ്ഹി പതിതപുരിസോ വിയ.

൪൭൨. **അദോസോ** അചണ്ഡിക്കലക്ഖണോ, അവിരോധലക്ഖണോ വാ അനുകൂലമിത്തോ വിയ, ആഘാതവിനയരസോ, പരിളാഹവിനയരസോ വാ ചന്ദനം വിയ, സോമ്മഭാവപച്ചുപട്ഠാനോ പുണ്ണചന്ദോ വിയ.

൪൭൩. **അമോഹോ** യഥാസഭാവപടിവേധലക്ഖണോ, അക്ഖലിതപടിവേധലക്ഖണോ വാ കുസലിസ്സാസഖിത്തഉസുപടിവേധോ വിയ, വിസയോഭാസനരസോ പദീപോ വിയ. അസമ്മോഹപച്ചുപട്ഠാനോ അരഞ്ഞഗതസുദേസകോ വിയ. തയോപി ചേതേ സബ്ബകുസലാനം മൂലഭൂതാതി ദട്ഠബ്ബാ.

४७०. കായസ്സ പസ്സമ്ഭനം **കായപസ്സദ്ധി**. ചിത്തസ്സ പസ്സമ്ഭനം **ചിത്തപസ്സദ്ധി. കായോ**തി ചേത്ഥ വേദനാദയോ തയോ ഖന്ധാ. ഉഭോപി പനേതാ ഏകതോ കത്വാ കായചിത്തദരഥവൂപസമലക്ഖണാ കായചിത്തപസ്സദ്ധിയോ, കായചിത്തദരഥനിമദ്ദനരസാ, കായചിത്താനം അപരിപ്ഫന്ദനസീതിഭാവപച്ചുപട്ഠാനാ, കായചിത്തപദട്ഠാനാ. കായചിത്താനം അവൂപസമകരഉദ്ധച്ചാദികിലേസപടിപക്ഖഭൂതാതി ദട്ഠബ്ബാ.

കായസ്സ ലഹുഭാവോ **കായലഹുതാ**. ചിത്തസ്സ ലഹുഭാവോ **ചിത്തലഹുതാ**. താ കായചിത്തഗരുഭാവവൂപസമലക്ഖണാ, കായചിത്തഗരുഭാവനിമദ്ദനരസാ, കായചിത്താനം അദന്ധതാപച്ചുപട്ഠാനാ, കായചിത്തപദട്ഠാനാ. കായചിത്താനം ഗരുഭാവകരഥിനമിദ്ധാദികിലേസപടിപക്ഖഭൂതാതി ദട്ഠബ്ബാ.

കായസ്സ മുദുഭാവോ **കായമുദുതാ**. ചിത്തസ്സ മുദുഭാവോ **ചിത്തമുദുതാ**. താ കായചിത്തത്ഥമ്ഭവൂപസമലക്ഖണാ , കായചിത്തഥദ്ധഭാവനിമദ്ദനരസാ, അപ്പടിഘാതപച്ചുപട്ഠാനാ, കായചിത്തപദട്ഠാനാ. കായചിത്താനം ഥദ്ധഭാവകരദിട്ഠിമാനാദികിലേസപടിപക്ഖഭൂതാതി ദട്ഠബ്ബാ.

കായസ്സ കമ്മഞ്ഞഭാവോ **കായകമ്മഞ്ഞതാ**. ചിത്തസ്സ കമ്മഞ്ഞഭാവോ **ചിത്തകമ്മഞ്ഞതാ**. താ കായചിത്താകമ്മഞ്ഞഭാവവൂപസമലക്ഖണാ, കായചിത്താകമ്മഞ്ഞഭാവനിമദ്ദനരസാ, കായചിത്താനം ആരമ്മണകരണസമ്പത്തിപച്ചുപട്ഠാനാ, കായചിത്തപദട്ഠാനാ. കായചിത്താനം അകമ്മഞ്ഞഭാവകരാവസേസനീവരണാദിപടിപക്ഖഭൂതാ, പസാദനീയവത്ഥൂസു പസാദാവഹാ, ഹിതകിരിയാസു വിനിയോഗക്ഖമഭാവാവഹാ സുവണ്ണവിസുദ്ധി വിയാതി ദട്ഠബ്ബാ.

കായസ്സ പാഗുഞ്ഞഭാവോ **കായപാഗുഞ്ഞതാ**. ചിത്തസ്സ പാഗുഞ്ഞഭാവോ **ചിത്തപാഗുഞ്ഞതാ**. താ കായചിത്താനം അഗേലഞ്ഞഭാവലക്ഖണാ, കായചിത്തഗേലഞ്ഞനിമദ്ദനരസാ, നിരാദീനവപച്ചുപട്ഠാനാ, കായചിത്തപദട്ഠാനാ. കായചിത്താനം ഗേലഞ്ഞകരഅസദ്ധിയാദിപടിപക്ഖഭൂതാതി ദട്ഠബ്ബാ.

കായസ്സ ഉജുകഭാവോ **കായുജുകതാ**. ചിത്തസ്സ ഉജുകഭാവോ **ചിത്തുജുകതാ**. താ കായചിത്തഅജ്ജവലക്ഖണാ, കായചിത്തകുടിലഭാവനിമദ്ദനരസാ, അജിമ്ഹതാപച്ചുപട്ഠാനാ, കായചിത്തപദട്ഠാനാ. കായചിത്താനം കുടിലഭാവകരമായാസാഠേയ്യാദിപടിപക്ഖഭൂതാതി ദട്ഠബ്ബാ.

४७൧. **ഛന്ദോ**തി കത്തുകാമതായേതം അധിവചനം. തസ്മാ സോ കത്തുകാമതാലക്ഖണോ ഛന്ദോ, ആരമ്മണപരിയേസനരസോ, ആരമ്മണേന അത്ഥികതാപച്ചുപട്ഠാനോ, തദേവസ്സ പദട്ഠാനം. ആരമ്മണഗ്ഗഹണേ അയം ചേതസോ ഹത്ഥപ്പസാരണം വിയ ദട്ഠബ്ബോ.

४७൨. അധിമുച്ചനം **അധിമോക്ഖോ**. സോ സന്നിട്ഠാനലക്ഖണോ, അസംസപ്പനരസോ, നിച്ഛയപച്ചുപട്ഠാനോ, സന്നിട്ഠേയ്യധമ്മപദട്ഠാനോ, ആരമ്മണേ നിച്ചലഭാവേന ഇന്ദഖീലോ വിയ ദട്ഠബ്ബോ.

४७൩. കിരിയാ കാരോ. മനമ്ഹി കാരോ **മനസികാരോ**. പുരിമമനതോ വിസദിസമനം കരോതീതിപി മനസികാരോ. സ്വായം ആരമ്മണപടിപാദകോ, വീഥിപടിപാദകോ, ജവനപടിപാദകോതി തിപ്പകാരോ.

തത്ഥ **ആരമ്മണപടിപാദകോ** മനമ്ഹി കാരോതി മനസികാരോ. സോ സാരണലക്ഖണോ, സമ്പയുത്താനം ആരമ്മണേ സംയോജനരസോ, ആരമ്മണാഭിമുഖഭാവപച്ചുപട്ഠാനോ, ആരമ്മണപദട്ഠാനോ. സങ്ഖാരക്ഖന്ധപരിയാപന്നോ, ആരമ്മണപടിപാദകത്തേന സമ്പയുത്താനം സാരഥി വിയ ദട്ഠബ്ബോ. **വീഥിപടിപാദകോ**തി പന പഞ്ചദ്വാരാവജ്ജനസ്സേതം അധിവചനം. **ജവനപടിപാദകോ**തി മനോദ്വാരാവജ്ജനസ്സേതം അധിവചനം. ന തേ ഇധ അധിപ്പേതാ.

४७४. തേസു ധമ്മേസു മജ്ഝത്തതാ **തത്രമജ്ഝത്തതാ**. സാ ചിത്തചേതസികാനം സമവാഹിതലക്ഖണാ, ഊനാധികതാനിവാരണരസാ, പക്ഖപാതുപച്ഛേദനരസാ വാ, മജ്ഝത്തഭാവപച്ചുപട്ഠാനാ, ചിത്തചേതസികാനം അജ്ഝുപേക്ഖനഭാവേന സമപ്പവത്താനം ആജാനീയാനം അജ്ഝുപേക്ഖകസാരഥി വിയ ദട്ഠബ്ബാ.

കരുണാമുദിതാ ച ബ്രഹ്മവിഹാരനിദ്ദേസേ (വിസുദ്ധി॰ ൧.൨൩൨) വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബാ. കേവലഞ്ഹി താ അപ്പനാപ്പത്താ രൂപാവചരാ, ഇമാ കാമാവചരാതി അയമേവ വിസേസോ.

കേചി പന മേത്തുപേക്ഖായോപി അനിയതേസു ഇച്ഛന്തി, തം ന ഗഹേതബ്ബം. അത്ഥതോ ഹി അദോസോയേവ മേത്താ, തത്രമജ്ഝത്തുപേക്ഖായേവ ഉപേക്ഖാതി.

४७५. കായദുച്ചരിതതോ വിരതി **കായദുച്ചരിതവിരതി**. ഏസ നയോ സേസാസുപി. ലക്ഖണാദിതോ പനേതാ തിസ്സോപി കായദുച്ചരിതാദിവത്ഥൂനം അവീതിക്കമലക്ഖണാ, അമദ്ദനലക്ഖണാതി വുത്തം ഹോതി. കായദുച്ചരിതാദിവത്ഥുതോ സങ്കോചനരസാ, അകിരിയപച്ചുപട്ഠാനാ, സദ്ധാഹിരോത്തപ്പഅപ്പിച്ഛതാദിഗുണപദട്ഠാനാ, പാപകിരിയതോ ചിത്തസ്സ വിമുഖഭാവഭൂതാതി ദട്ഠബ്ബാ.

४७൬. ഇതി ഇമേവ ഛത്തിംസ സങ്ഖാരാ പഠമേന കാമാവചരകുസലവിഞ്ഞാണേന സമ്പയോഗം ഗച്ഛന്തീതി വേദിതബ്ബാ. യഥാ ച പഠമേന, ഏവം ദുതിയേനാപി. സസങ്ഖാരഭാവമത്തമേവ ഹേത്ഥ വിസേസോ.

തതിയേന പന ഠപേത്വാ അമോഹം അവസേസാ വേദിതബ്ബാ. തഥാ ചതുത്ഥേന. സസങ്ഖാരഭാവമത്തമേവ ഹേത്ഥ വിസേസോ.

പഠമേ വുത്തേസു പന ഠപേത്വാ പീതിം അവസേസാ പഞ്ചമേന സമ്പയോഗം ഗച്ഛന്തി. യഥാ ച പഞ്ചമേന, ഏവം ഛട്ഠേനാപി. സസങ്ഖാരഭാവമത്തമേവ ഹേത്ഥ വിസേസോ. സത്തമേന ച പന ഠപേത്വാ അമോഹം അവസേസാ വേദിതബ്ബാ. തഥാ അട്ഠമേന. സസങ്ഖാരഭാവമത്തമേവ ഹേത്ഥ വിസേസോ.

പഠമേ വുത്തേസു ഠപേത്വാ വിരതിത്തയം സേസാ രൂപാവചരകുസലേസു പഠമേന സമ്പയോഗം ഗച്ഛന്തി. ദുതിയേന തതോ വിതക്കവജ്ജാ. തതിയേന തതോ വിചാരവജ്ജാ. ചതുത്ഥേന തതോ പീതിവജ്ജാ. പഞ്ചമേന തതോ അനിയതേസു കരുണാമുദിതാവജ്ജാ. തേയേവ ചതൂസു ആരുപ്പകുസലേസു. അരൂപാവചരഭാവോയേവ ഹി എത്ഥ വിസേസോ.

ലോകുത്തരേസു പഠമജ്ഝാനികേ താവ മഗ്ഗവിഞ്ഞാണേ പഠമരൂപാവചരവിഞ്ഞാണേ വുത്തനയേന, ദുതിയജ്ഝാനികാദിഭേദേ ദുതിയരൂപാവചരവിഞ്ഞാണാദീസു വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബാ. കരുണാമുദിതാനം പന അഭാവോ, നിയതവിരതിതാ , ലോകുത്തരതാ ചാതി അയമേത്ഥ വിസേസോ. ഏവം താവ കുസലായേവ സങ്ഖാരാ വേദിതബ്ബാ.

൪൭൭. അകുസലേസു ലോഭമൂലേ പഠമാകുസലസമ്പയുത്താ താവ നിയതാ സരൂപേന ആഗതാ തേരസ, യേവാപനകാ ചത്താരോതി സത്തരസ. തത്ഥ ഫസ്സോ, ചേതനാ, വിതക്കോ, വിചാരോ, പീതി, വീരിയം, ജീവിതം, സമാധി, അഹിരികം, അനോത്തപ്പം, ലോഭോ, മോഹോ, മിച്ഛാദിട്ഠീതി ഇമേ സരൂപേന ആഗതാ തേരസ (ധ॰ സ॰ ൩൬൫; ധ॰ സ॰ അട്ഠ॰ ൩൬൫). ഛന്ദോ, അധിമോക്ഖോ, ഉദ്ധച്ചം, മനസികാരോതി ഇമേ യേവാപനകാ ചത്താരോ (ധ॰ സ॰ അട്ഠ॰ ൩൬൫).

൪൭൮. തത്ഥ ന ഹിരിയതീതി അഹിരികോ. അഹിരികസ്സ ഭാവോ **അഹിരികം**. ന ഓത്തപ്പതീതി **അനോത്തപ്പം**. തേസു **അഹിരികം** കായദുച്ചരിതാദീഹി അജിഗുച്ഛനലക്ഖണം, അലജ്ജാലക്ഖണം വാ. **അനോത്തപ്പം** തേഹേവ അസാരജ്ജലക്ഖണം, അനുത്താസലക്ഖണം വാ. അയമേത്ഥ സങ്ഖേപോ. വിത്ഥാരോ പന ഹിരോത്തപ്പാനം വുത്തപടിപക്ഖവസേന വേദിതബ്ബോ.

൪൭൯. ലുബ്ഭന്തി തേന, സയം വാ ലുബ്ഭതി, ലുബ്ഭനമത്തമേവ വാ തന്തി **ലോഭോ**. മുയ്ഹന്തി തേന, സയം വാ മുയ്ഹതി, മുയ്ഹനമത്തമേവ വാ തന്തി **മോഹോ**. തേസു **ലോഭോ** ആരമ്മണഗ്ഗഹണലക്ഖണോ മക്കടാലേപോ വിയ, അഭിസങ്ഗരസോ തത്തകപാലേ ഖിത്തമംസപേസി വിയ. അപരിച്ചാഗപച്ചുപട്ഠാനോ തേലഞ്ജനരാഗോ വിയ. സംയോജനിയധമ്മേസു അസ്സാദദസ്സനപദട്ഠാനോ. തണ്ഹാനദീഭാവേന വഡ്ഢമാനോ സീഘസോതാ നദീ ഇവ മഹാസമുദ്ദം അപായമേവ ഗഹേത്വാ ഗച്ഛതീതി ദട്ഠബ്ബോ.

൪൮൦. **മോഹോ** ചിത്തസ്സ അന്ധഭാവലക്ഖണോ, അഞ്ഞാണലക്ഖണോ വാ, അസമ്പടിവേധരസോ, ആരമ്മണസഭാവച്ഛാദനരസോ വാ, അസമ്മാപടിപത്തിപച്ചുപട്ഠാനോ, അന്ധകാരപച്ചുപട്ഠാനോ വാ, അയോനിസോമനസികാരപദട്ഠാനോ, സബ്ബാകുസലാനം മൂലന്തി ദട്ഠബ്ബോ.

൪൮൧. മിച്ഛാ പസ്സന്തി തായ, സയം വാ മിച്ഛാ പസ്സതി, മിച്ഛാദസ്സനമത്തം വാ ഏസാതി **മിച്ഛാദിട്ഠി**. സാ അയോനിസോ അഭിനിവേസലക്ഖണാ, പരാമാസരസാ, മിച്ഛാഭിനിവേസപച്ചുപട്ഠാനാ, അരിയാനം അദസ്സനകാമതാദിപദട്ഠാനാ, പരമം വജ്ജന്തി ദട്ഠബ്ബാ.

൪൮൨. ഉദ്ധതഭാവോ **ഉദ്ധച്ചം**. തം അവൂപസമലക്ഖണം വാതാഭിഘാതചലജലം വിയ, അനവട്ഠാനരസം വാതാഭിഘാതചലധജപടാകാ വിയ, ഭന്തത്തപച്ചുപട്ഠാനം പാസാണാഭിഘാതസമുദ്ധതഭസ്മം വിയ, ചേതസോ അവൂപസമേ അയോനിസോമനസികാരപദട്ഠാനം, ചിത്തവിക്ഖേപോതി ദട്ഠബ്ബം. സേസാ കുസലേ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബാ. അകുസലഭാവോയേവ ഹി അകുസലഭാവേന ച ലാമകത്തം ഏതേസം തേഹി വിസേസോ.

൪൮൩. ഇതി ഇമേ സത്തരസ സങ്ഖാരാ പഠമേന അകുസലവിഞ്ഞാണേന സമ്പയോഗം ഗച്ഛന്തീതി വേദിതബ്ബാ. യഥാ ച പഠമേന, ഏവം ദുതിയേനാപി. സസങ്ഖാരതാ പനേത്ഥ ഥിനമിദ്ധസ്സ ച അനിയതതാ വിസേസോ.

തത്ഥ ഥിനനതാ **ഥിനം**. മിദ്ധനതാ **മിദ്ധം**. അനുസ്സാഹസംഹനനതാ അസത്തിവിഘാതോ ചാതി അത്ഥോ. ഥിനഞ്ച മിദ്ധഞ്ച ഥിനമിദ്ധം. തത്ഥ **ഥിനം** അനുസ്സാഹലക്ഖണം, വീരിയവിനോദനരസം, സംസീദനപച്ചുപട്ഠാനം. **മിദ്ധം** അകമ്മഞ്ഞതാലക്ഖണം, ഓനഹനരസം, ലീനതാപച്ചുപട്ഠാനം, പചലായികാനിദ്ദാപച്ചുപട്ഠാനം വാ. ഉഭയമ്പി അരതിവിജമ്ഭികാദീസു അയോനിസോമനസികാരപദട്ഠാനം.

തതിയേന പഠമേ വുത്തേസു ഠപേത്വാ മിച്ഛാദിട്ഠിം അവസേസാ വേദിതബ്ബാ. **മാനോ** പനേത്ഥ അനിയതോ ഹോതി. അയം വിസേസോ, സോ ഉണ്ണതിലക്ഖണോ, സമ്പഗ്ഗഹരസോ, കേതുകമ്യതാപച്ചുപട്ഠാനോ, ദിട്ഠിവിപ്പയുത്തലോഭപദട്ഠാനോ, ഉമ്മാദോ വിയ ദട്ഠബ്ബോ.

ചതുത്ഥേന ദുതിയേ വുത്തേസു ഠപേത്വാ മിച്ഛാദിട്ഠിം അവസേസാ വേദിതബ്ബാ. ഏത്ഥാപി ച മാനോ അനിയതേസു ഹോതിയേവ. പഠമേ വുത്തേസു പന ഠപേത്വാ പീതിം അവസേസാ പഞ്ചമേന സമ്പയോഗം ഗച്ഛന്തി. യഥാ ച പഞ്ചമേന, ഏവം ഛട്ഠേനാപി. സസങ്ഖാരതാ പനേത്ഥ ഥിനമിദ്ധസ്സ ച അനിയതഭാവോ വിസേസോ. സത്തമേന പഞ്ചമേ വുത്തേസു ഠപേത്വാ ദിട്ഠിം അവസേസാ വേദിതബ്ബാ. മാനോ പനേത്ഥ അനിയതോ ഹോതി. അട്ഠമേന ഛട്ഠേ വുത്തേസു ഠപേത്വാ ദിട്ഠിം അവസേസാ വേദിതബ്ബാ. ഏത്ഥാപി ച മാനോ അനിയതേസു ഹോതിയേവാതി.

൪൮൪. ദോസമൂലേസു പന ദ്വീസു പഠമസമ്പയുത്താ താവ നിയതാ സരൂപേന ആഗതാ ഏകാദസ, യേവാപനകാ ചത്താരോ, അനിയതാ തയോതി അട്ഠാരസ . തത്ഥ ഫസ്സോ, ചേതനാ, വിതക്കോ, വിചാരോ, വീരിയം, ജീവിതം, സമാധി, അഹിരികം, അനോപ്പത്തം, ദോസോ, മോഹോതി ഇമേ സരൂപേന ആഗതാ ഏകാദസ (ധ॰ സ॰ ൪൧൩; ധ॰ സ॰ അട്ഠ॰ ൪൧൩). ഛന്ദോ, അധിമോക്ഖോ, ഉദ്ധച്ചം, മനസികാരോതി ഇമേ യേവാപനകാ ചത്താരോ (ധ॰ സ॰ അട്ഠ॰ ൪൧൩). ഇസ്സാ, മച്ഛരിയം, കുക്കുച്ചന്തി ഇമേ അനിയതാ തയോ (ധ॰ സ॰ അട്ഠ॰ ൪൧൩).

൪൮൫. തത്ഥ ദുസ്സന്തി തേന, സയം വാ ദുസ്സതി, ദുസ്സനമത്തമേവ വാ തന്തി **ദോസോ**. സോ ചണ്ഡിക്കലക്ഖണോ പഹടാസീവിസോ വിയ, വിസപ്പനരസോ വിസനിപാതോ വിയ, അത്തനോ നിസ്സയദഹനരസോ വാ ദാവഗ്ഗി വിയ.

ദൂസനപച്ചുപട്ഠാനോ ലദ്ധോകാസോ വിയ സപത്തോ, ആഘാതവത്ഥുപദട്ഠാനോ, വിസസംസട്ഠപൂതിമുത്തം വിയ ദട്ഠബ്ബോ.

ർ൮൬. ഇസ്സായനാ **ഇസ്സാ**. സാ പരസമ്പത്തീനം ഉസൂയനലക്ഖണാ. തത്ഥേവ അനഭിരതിരസാ, തതോ വിമുഖഭാവപച്ചുപട്ഠാനാ, പരസമ്പത്തിപദട്ഠാനാ, സംയോജനന്തി ദട്ഠബ്ബാ.

ർ൮൭. മച്ഛരഭാവോ **മച്ഛരിയം**. തം ലദ്ധാനം വാ ലഭിതബ്ബാനം വാ അത്തനോ സമ്പത്തീനം നിഗൂഹനലക്ഖണം, താസംയേവ പരേഹി സാധാരണഭാവഅക്ഖമനരസം, സങ്കോചനപച്ചുപട്ഠാനം, കടുകഞ്ചുകതാപച്ചുപട്ഠാനം വാ, അത്തസമ്പത്തിപദട്ഠാനം, ചേതസോ വിരൂപഭാവോതി ദട്ഠബ്ബം.

ർ൮൮. കുച്ഛിതം കതം കുകതം. തസ്സ ഭാവോ **കുക്കുച്ചം**. തം പച്ഛാനുതാപലക്ഖണം, കതാകതാനുസോചനരസം, വിപ്പടിസാരപച്ചുപട്ഠാനം, കതാകതപദട്ഠാനം, ദാസബ്യമിവ ദട്ഠബ്ബം. സേസാ വുത്തപ്പകാരായേവാതി.

ഇതി ഇമേ അട്ഠാരസ സങ്ഖാരാ പഠമേന ദോസമൂലേന സമ്പയോഗം ഗച്ഛന്തീതി വേദിതബ്ബാ. യഥാ ച പഠമേന, ഏവം ദുതിയേനാപി. സസങ്ഖാരതാ പന അനിയതേസു ച ഥിനമിദ്ധസമ്ഭവോവ വിസേസോ.

ർ൮൯. മോഹമൂലേസു ദ്വീസു വിചികിച്ഛാസമ്പയുത്തേന താവ ഫസ്സോ, ചേതനാ, വിതക്കോ, വിചാരോ, വീരിയം, ജീവിതം, ചിത്തട്ഠിതി, അഹിരികം, അനോത്തപ്പം , മോഹോ, വിചികിച്ഛാതി സരൂപേന ആഗതാ ഏകാദസ (ധ॰ സ॰ ർ൨൨; ധ॰ സ॰ അട്ഠ॰ ർ൨൨), ഉദ്ധച്ചം, മനസികാരോതി യേവാപനകാ ദ്വേ ചാതി തേരസ.

ർ൯൦. തത്ഥ **ചിത്തട്ഠിതീ**തി പവത്തിട്ഠിതിമത്തോ ദുബ്ബലോ സമാധി. വിഗതാ ചികിച്ഛാതി **വിചികിച്ഛാ**. സാ സംസയലക്ഖണാ, കമ്പനരസാ, അനിച്ഛയപച്ചുപട്ഠാനാ, അനേകംസഗാഹപച്ചുപട്ഠാനാ വാ, വിചികിച്ഛായം അയോനിസോമനസികാരപദട്ഠാനാ, പടിപത്തിഅന്തരായകരാതി ദട്ഠബ്ബാ. സേസാ വുത്തപ്പകാരായേവ.

ഉദ്ധച്ചസമ്പയുത്തേന വിചികിച്ഛാസമ്പയുത്തേ വുത്തേസു ഠപേത്വാ വിചികിച്ഛം സേസാ ദ്വാദസ. വിചികിച്ഛായ അഭാവേന പനേത്ഥ അധിമോക്ഖോ ഉപ്പജ്ജതി. തേന സദ്ധിം തേരസേവ, അധിമോക്ഖസബ്ഭാവതോ ച ബലവതരോ സമാധി ഹോതി. യഞ്ചേത്ഥ ഉദ്ധച്ചം, തം സരൂപേനേവ ആഗതം. അധിമോക്ഖമനസികാരാ യേവാപനകവസേനാതി ഏവം അകുസലസങ്ഖാരാ വേദിതബ്ബാ.

ർ൯൧. അബ്യാകതേസു വിപാകാബ്യാകതാ താവ അഹേതുകസഹേതുകഭേദതോ ദുവിധാ. തേസു അഹേതുകവിപാകവിഞ്ഞാണസമ്പയുത്താ അഹേതുകാ. തത്ഥ കുസലാകുസലവിപാകചക്ഖുവിഞ്ഞാണസമ്പയുത്താ താവ ഫസ്സോ, ചേതനാ, ജീവിതം, ചിത്തട്ഠിതീതി സരൂപേന ആഗതാ ചത്താരോ (ധ॰ സ॰ ർ൩൧; ധ॰ സ॰ അട്ഠ॰ ർ൩൧), യേവാപനകോ മനസികാരോയേവാതി പഞ്ച. സോതഘാനജിവ്ഹാകായവിഞ്ഞാണസമ്പയുത്താപി ഏതേയേവ. ഉഭയവിപാകമനോധാതുയാ ഏതേ ചേവ വിതക്കവിചാരാധിമോക്ഖാ ചാതി അട്ഠ, തഥാ തിവിധായപി അഹേതുകമനോവിഞ്ഞാണധാതുയാ. യാ പനേത്ഥ സോമനസ്സസഹഗതാ, തായ സദ്ധിം പീതി അധികാ ഹോതീതി വേദിതബ്ബാ.

സഹേതുകവിപാകവിഞ്ഞാണസമ്പയുത്താ പന സഹേതുകാ. തേസു അട്ഠകാമാവചരവിപാകസമ്പയുത്താ താവ അട്ഠഹി കാമാവചരകുസലേഹി സമ്പയുത്തസങ്ഖാരസദിസായേവ. യാ പന താ അനിയതേസു കരുണാമുദിതാ, താ സത്താരമ്മണത്താ വിപാകേസു ന സന്തി. ഏകന്തപരിത്താരമ്മണാ ഹി കാമാവചരവിപാകാ. ന കേവലഞ്ച കരുണാമുദിതാ, വിരതിയോപി വിപാകേസു ന സന്തി. "പഞ്ച സിക്ഖാപദാ കുസലായേവാ"തി ഹി വുത്തം.

രൂപാവചരാരൂപാവചരലോകുത്തരവിപാകവിഞ്ഞാണസമ്പയുത്താ പന തേസം കുസലവിഞ്ഞാണസമ്പയുത്തസങ്ഖാരേഹി സദിസാ ഏവ.

ർ൯൨. കിരിയാബ്യാകതാപി അഹേതുകസഹേതുകഭേദതോ ദുവിധാ. തേസു അഹേതുകകിരിയവിഞ്ഞാണസമ്പയുത്താ അഹേതുകാ. തേ ച കുസലവിപാകമനോധാതുഅഹേതുകമനോവിഞ്ഞാണധാതുദ്വയയുത്തേഹി സമാനാ. മനോവിഞ്ഞാണധാതുദ്വയേ പന വീരിയം അധികം. വീരിയസബ്ഭാവതോ ബലപ്പത്തോ സമാധി ഹോതി. അയമേത്ഥ വിസേസോ.

സഹേതുകകിരിയവിഞ്ഞാണസമ്പയുത്താ പന സഹേതുകാ. തേസു അട്ഠകാമാവചരകിരിയവിഞ്ഞാണസമ്പയുത്താ താവ ഠപേത്വാ വിരതിയോ അട്ഠഹി കാമാവചരകുസലേഹി സമ്പയുത്തസങ്ഖാരസദിസാ. രൂപാവചരാരൂപാവചരകിരിയസമ്പയുത്താ പന സബ്ബാകാരേനപി തേസം കുസലവിഞ്ഞാണസമ്പയുത്തസദിസായേവാതി ഏവം അബ്യാകതാപി സങ്ഖാരാ വേദിതബ്ബാതി.

ഇദം സങ്ഖാരക്ഖന്ധേ വിത്ഥാരകഥാമുഖം.

ഇദം താവ അഭിധമ്മേ പദഭാജനീയനയേന ഖന്ധേസു വിത്ഥാരകഥാമുഖം.

അതീതാദിവിഭാഗകഥാ

ർ൯൩. ഭഗവതാ പന -

> "യംകിഞ്ചി രൂപം അതീതാനാഗതപച്ചുപ്പന്നം അജ്ഝത്തം വാ ബഹിദ്ധാ വാ ഓളാരികം വാ സുഖുമം വാ ഹീനം വാ പണീതം വാ യം ദൂരേ സന്തികേ വാ, തദേകജ്ഝം അഭിസംയൂഹിത്വാ അഭിസങ്ഖിപിത്വാ അയം വുച്ചതി രൂപക്ഖന്ധോ. യാ കാചി വേദനാ... യാ കാചി സഞ്ഞാ... യേ കേചി സങ്ഖാരാ... യംകിഞ്ചി വിഞ്ഞാണം അതീതാനാഗതപച്ചുപ്പന്നം...പേ॰... അഭിസങ്ഖിപിത്വാ അയം വുച്ചതി വിഞ്ഞാണക്ഖന്ധോ"തി (വിഭ॰ ൨,൨൬) -

ഏവം ഖന്ധാ വിത്ഥാരിതാ.

തത്ഥ **യംകിഞ്ചീ**തി അനവസേസപരിയാദാനം. **രൂപ**ന്തി അതിപ്പസങ്ഗനിയമനം. ഏവം പദദ്വയേനാപി രൂപസ്സ അനവസേസപരിഗ്ഗഹോ കതോ ഹോതി. അഥസ്സ അതീതാദിനാ വിഭാഗം ആരഭതി. തഞ്ഹി കിഞ്ചി അതീതം, കിഞ്ചി അനാഗതാദിഭേദന്തി. ഏസ നയോ വേദനാദീസു.

൪൯൮. തത്ഥ രൂപം താവ അദ്ധാസന്തതിസമയഖണവസേന ചതുധാ അതീതം നാമ ഹോതി. തഥാ അനാഗതപച്ചുപ്പന്നം.

തത്ഥ **അദ്ധാവസേന** താവ ഏകസ്സ ഏകസ്മിം ഭവേ പടിസന്ധിതോ പുബ്ബേ അതീതം, ചുതിതോ ഉദ്ധം അനാഗതം, ഉഭിന്നമന്തരേ പച്ചുപ്പന്നം.

സന്തതിവസേന സഭാഗഏകഉതുസമുട്ഠാനം ഏകാഹാരസമുട്ഠാനഞ്ച പുബ്ബാപരിയവസേന വത്തമാനമ്പി പച്ചുപ്പന്നം, തതോ പുബ്ബേ വിസഭാഗഉതുആഹാരസമുട്ഠാനം അതീതം, പച്ഛാ അനാഗതം. ചിത്തജം ഏകവീഥിഏകജവനഏകസമാപത്തിസമുട്ഠാനം പച്ചുപ്പന്നം, തതോ പുബ്ബേ അതീതം, പച്ഛാ അനാഗതം. കമ്മസമുട്ഠാനസ്സ പാടിയേക്കം സന്തതിവസേന അതീതാദിഭേദോ നത്ഥി, തേസഞ്ഞേവ പന ഉതുആഹാരചിത്തസമുട്ഠാനാനം ഉപത്ഥമ്ഭകവസേന തസ്സ അതീതാദിഭാവോ വേദിതബ്ബോ.

സമയവസേന ഏകമുഹുത്തപുബ്ബണ്ഹസായന്ഹരത്തിന്ദിവാദീസു സമയേസു സന്താനവസേന പവത്തമാനം തം തം സമയം പച്ചുപ്പന്നം നാമ, തതോ പുബ്ബേ അതീതം, പച്ഛാ അനാഗതം.

ഖണവസേന ഉപ്പാദാദിഖണത്തയപരിയാപന്നം പച്ചുപ്പന്നം, തതോ പുബ്ബേ അനാഗതം, പച്ഛാ അതീതം. അപിച അതിക്കന്തഹേതുപച്ചയകിച്ചം അതീതം, നിട്ഠിതഹേതുകിച്ചം അനിട്ഠിതപച്ചയകിച്ചം പച്ചുപ്പന്നം, ഉഭയകിച്ചം അസമ്പത്തം അനാഗതം. സകിച്ചക്ഖണേ വാ പച്ചുപ്പന്നം, തതോ പുബ്ബേ അനാഗതം, പച്ഛാ അതീതം. ഏത്ഥ ച ഖണാദികഥാവ നിപ്പരിയായാ. സേസാ സപരിയായാ.

൪൯൯. അജ്ഝത്തബഹിദ്ധാഭേദോ വുത്തനയോ ഏവ. അപിച ഇധ നിയകജ്ഝത്തമ്പി അജ്ഝത്തം പരപുഗ്ഗലികമ്പി ച ബഹിദ്ധാതി വേദിതബ്ബം. ഓളാരികസുഖുമഭേദോ വുത്തനയോവ.

൪൯൫. ഹീനപണീതഭേദോ ദുവിധോ പരിയായതോ നിപ്പരിയായതോ ച. തത്ഥ അകനിട്ഠാനം രൂപതോ സുദസ്സീനം രൂപം ഹീനം. തദേവ സുദസ്സാനം രൂപതോ പണീതം. ഏവം യാവ നരകസത്താനം രൂപം, താവ പരിയായതോ ഹീനപണീതതാ വേദിതബ്ബാ. നിപ്പരിയായതോ പന യത്ഥ അകുസലവിപാകം ഉപ്പജ്ജതി, തം ഹീനം. യത്ഥ കുസലവിപാകം, തം പണീതം.

ദൂരേ സന്തികേതി ഇദമ്പി വുത്തനയമേവ. അപിച ഓകാസതോപേത്ഥ ഉപാദായുപാദായ ദൂരസന്തികതാ വേദിതബ്ബാ.

൪൯൬. **തദേകജ്ഝം അഭിസംയൂഹിത്വാ അഭിസങ്ഖിപിത്വാ**തി തം അതീതാദീഹി പദേഹി വിസും വിസും നിദ്ദിട്ഠം രൂപം സബ്ബം രുപ്പനലക്ഖണസങ്ഖാതേ ഏകവിധഭാവേ പഞ്ഞായ രാസിം കത്വാ രൂപക്ഖന്ധോതി വുച്ചതീതി അയമേത്ഥ അത്ഥോ. ഏതേന സബ്ബമ്പി രൂപം രുപ്പനലക്ഖണേ രാസിഭാവൂപഗമനേന രൂപക്ഖന്ധോതി ദസ്സിതം ഹോതി. ന ഹി രൂപതോ അഞ്ഞോ രൂപക്ഖന്ധോ നാമ അത്ഥി.

൪൯൭. യഥാ ച രൂപം, ഏവം വേദനാദയോപി വേദയിതലക്ഖണാദീസു രാസിഭാവൂപഗമനേന. ന ഹി വേദനാദീഹി അഞ്ഞേ വേദനാക്ഖന്ധാദയോ നാമ അത്ഥി.

അതീതാദിവിഭാഗേ പനേത്ഥ സന്തതിവസേന ഖണാദിവസേന ച വേദനായ അതീതാനാഗതപച്ചുപ്പന്നഭാവോ വേദിതബ്ബോ. തത്ഥ **സന്തതിവസേന** ഏകവീഥിഏകജവനഏകസമാപത്തിപരിയാപന്നാ ഏകവീഥിവിസയസമായോഗപ്പവത്താ ച പച്ചുപ്പന്നാ, തതോ പുബ്ബേ അതീതാ, പച്ഛാ അനാഗതാ. **ഖണാദിവസേന** ഖണത്തയപരിയാപന്നാ പുബ്ബന്താപരന്തമജ്ഝത്തഗതാ സകിച്ചഞ്ച കുരുമാനാ വേദനാ പച്ചുപ്പന്നാ, തതോ പുബ്ബേ അതീതാ, പച്ഛാ അനാഗതാ. അജ്ഝത്തബഹിദ്ധാഭേദോ നിയകജ്ഝത്തവസേന വേദിതബ്ബോ.

൪൯൮. ഓളാരികസുഖുമഭേദോ "അകുസലാ വേദനാ ഓളാരികാ, കുസലാബ്യാകതാ വേദനാ സുഖുമാ"തിആദിനാ (വിഭ॰ ൧൧) നയേന വിഭങ്ഗേ വുത്തേന ജാതിസഭാവപുഗ്ഗലലോകിയലോകുത്തരവസേന വേദിതബ്ബോ. **ജാതിവസേന** താവ അകുസലാ വേദനാ സാവജ്ജകിരിയഹേതുതോ, കിലേസസന്താപഭാവതോ ച അവൂപസന്തവുത്തീതി കുസലവേദനായ ഓളാരികാ, സബ്യാപാരതോ, സഉസ്സാഹതോ, സവിപാകതോ, കിലേസസന്താപഭാവതോ, സാവജ്ജതോ ച വിപാകാബ്യാകതായ ഓളാരികാ, സവിപാകതോ, കിലേസസന്താപഭാവതോ, സബ്യാബജ്ഝതോ, സാവജ്ജതോ ച കിരിയാബ്യാകതായ ഓളാരികാ. കുസലാബ്യാകതാ പന വുത്തവിപരിയായതോ അകുസലായ സുഖുമാ. ദ്വേപി കുസലാകുസലവേദനാ സബ്യാപാരതോ, സഉസ്സാഹതോ, സവിപാകതോ ച യഥായോഗം ദുവിധായപി അബ്യാകതായ ഓളാരികാ , വുത്തവിപരിയായേന ദുവിധാപി അബ്യാകതാ താഹി സുഖുമാ. ഏവം താവ ജാതിവസേന ഓളാരികസുഖുമതാ വേദിതബ്ബാ.

൫൦൦. **സഭാവവസേന** പന ദുക്ഖാ വേദനാ നിരസ്സാദതോ, സവിപ്ഫാരതോ, ഖോഭകരണതോ, ഉബ്ബേജനീയതോ, അഭിഭവനതോ ച ഇതരാഹി ദ്വീഹി ഓളാരികാ, ഇതരാ പന ദ്വേ സാതതോ, സന്തതോ, പണീതതോ, മനാപതോ, മജ്ഝത്തതോ ച യഥായോഗം ദുക്ഖായ സുഖുമാ. ഉഭോ പന സുഖദുക്ഖാ സവിപ്ഫാരതോ, ഖോഭകരണതോ, പാകടതോ ച അദുക്ഖമസുഖായ ഓളാരികാ, സാ വുത്തവിപരിയായേന തദുഭയതോ സുഖുമാ. ഏവം സഭാവവസേന ഓളാരികസുഖുമതാ വേദിതബ്ബാ.

൪൦൧. പുഗ്ഗലവസേന പന അസമാപന്നസ്സ വേദനാ നാനാരമ്മണേ വിക്ഖിത്തഭാവതോ സമാപന്നസ്സ വേദനായ ഓളാരികാ, വിപരിയായേന ഇതരാ സുഖുമാ. ഏവം പുഗ്ഗലവസേന ഓളാരികസുഖുമതാ വേദിതബ്ബാ.

ലോകിയലോകുത്തരവസേന പന സാസവാ വേദനാ ലോകിയാ, സാ ആസവുപ്പത്തിഹേതുതോ, ഓഘനിയതോ, യോഗനിയതോ, ഗന്ഥനിയതോ, നീവരണിയതോ, ഉപാദാനിയതോ, സംകിലേസികതോ, പുഥുജ്ജനസാധാരണതോ ച അനാസവായ ഓളാരികാ. സാ വിപരിയായേന സാസവായ സുഖുമാ. ഏവം ലോകിയലോകുത്തരവസേന ഓളാരികസുഖുമതാ വേദിതബ്ബാ.

൪൦൨. തത്ഥ ജാതിആദിവസേന സമ്ഭേദോ പരിഹരിതബ്ബോ. അകുസലവിപാകകആയവിഞ്ഞാണസമ്പയുത്താ ഹി വേദനാ ജാതിവസേന അബ്യാകതത്താ സുഖുമാപി സമാനാ സഭാവാദിവസേന ഓളാരികാ ഹോതി. വുത്തഞ്ഹേതം "അബ്യാകതാ വേദനാ സുഖുമാ. ദുക്ഖാ വേദനാ ഓളാരികാ. സമാപന്നസ്സ വേദനാ സുഖുമാ. അസമാപന്നസ്സ വേദനാ ഓളാരികാ. സാസവാ വേദനാ ഓളാരികാ. അനാസവാ വേദനാ സുഖുമാ"തി (വിഭ॰ ൧൧). യഥാ ച ദുക്ഖാ വേദനാ, ഏവം സുഖാദയോപി ജാതിവസേന ഓളാരികാ സഭാവാദിവസേന സുഖുമാ ഹോന്തി. തസ്മാ യഥാ ജാതിആദിവസേന സമ്ഭേദോ ന ഹോതി, തഥാ വേദനാനം ഓളാരികസുഖുമതാ വേദിതബ്ബാ. സേയ്യഥിദം - അബ്യാകതാ ജാതിവസേന കുസലാകുസലാഹി സുഖുമാ. തത്ഥ കതമാ അബ്യാകതാ? കിം ദുക്ഖാ? കിം സുഖാ? കിം സമാപന്നസ്സ? കിം അസമാപന്നസ്സ? കിം സാസവാ ? കിം അനാസവാതി? ഏവം സഭാവാദിഭേദോ ന പരാമസിതബ്ബോ. ഏസ നയോ സബ്ബത്ഥ.

അപിച തം തം വാ പന വേദനം ഉപാദായുപാദായ വേദനാ ഓളാരികസുഖുമാ ദട്ഠബ്ബാതി വചനതോ അകുസലാദീസുപി ലോഭസഹഗതായ ദോസസഹഗതാ വേദനാ അഗ്ഗി വിയ അത്തനോ നിസ്സയദഹനതോ ഓളാരികാ, ലോഭസഹഗതാ സുഖുമാ. ദോസസഹഗതാപി നിയതാ ഓളാരികാ, അനിയതാ സുഖുമാ. നിയതാപി കപ്പട്ഠിതികാ ഓളാരികാ, ഇതരാ സുഖുമാ. കപ്പട്ഠിതികാസുപി അസങ്ഖാരികാ ഓളാരികാ, ഇതരാ സുഖുമാ. ലോഭസഹഗതാ പന ദിട്ഠിസമ്പയുത്താ ഓളാരികാ, ഇതരാ സുഖുമാ. സാപി നിയതാ കപ്പട്ഠിതികാ അസങ്ഖാരികാ ഓളാരികാ, ഇതരാ സുഖുമാ. അവിസേസേന ച അകുസലാ ബഹുവിപാകാ ഓളാരികാ, അപ്പവിപാകാ സുഖുമാ. കുസലാ പന അപ്പവിപാകാ ഓളാരികാ, ബഹുവിപാകാ സുഖുമാ.

അപിച കാമാവചരകുസലാ ഓളാരികാ. രൂപാവചരാ സുഖുമാ. തതോ അരൂപാവചരാ. തതോ ലോകുത്തരാ. കാമാവചരാ ദാനമയാ ഓളാരികാ. സീലമയാ സുഖുമാ. തതോ ഭാവനാമയാ. ഭാവനാമയാപി ദുഹേതുകാ ഓളാരികാ. തിഹേതുകാ സുഖുമാ. തിഹേതുകാപി സസങ്ഖാരികാ ഓളാരികാ. അസങ്ഖാരികാ സുഖുമാ. രൂപാവചരാ ച പഠമജ്ഝാനികാ ഓളാരികാ...പേ॰... പഞ്ചമജ്ഝാനികാ സുഖുമാ. അരൂപാവചരാ ച ആകാസാനഞ്ചായതനസമ്പയുത്താ ഓളാരികാ...പേ॰... നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനസമ്പയുത്താ സുഖുമാവ. ലോകുത്തരാ ച സോതാപത്തിമഗ്ഗസമ്പയുത്താ ഓളാരികാ...പേ॰... അരഹത്തമഗ്ഗസമ്പയുത്താ സുഖുമാവ. ഏസ നയോ തം തം ഭൂമിവിപാകകിരിയവേദനാസു ച ദുക്ഖാദിഅസമാപന്നാദിസാസവാദിവസേന വുത്തവേദനാസു ച.

ഓകാസവസേന ചാപി നിരയേ ദുക്ഖാ ഓളാരികാ. തിരച്ഛാനയോനിയം സുഖുമാ...പേ॰... പരനിമ്മിതവസവത്തീസു സുഖുമാവ. യഥാ ച ദുക്ഖാ, ഏവം സുഖാപി സബ്ബത്ഥ യഥാനുരൂപം യോജേതബ്ബാ. വത്ഥുവസേന ചാപി ഹീനവത്ഥുകാ യാ കാചി വേദനാ ഓളാരികാ, പണീതവത്ഥുകാ സുഖുമാ.

ഹീനപണീതഭേദേ യാ ഓളാരികാ, സാ ഹീനാ. യാ ച സുഖുമാ, സാ പണീതാതി ദട്ഠബ്ബാ.

൪൦൩. ദൂരപദം പന "അകുസലാ വേദനാ കുസലാബ്യാകതാഹി വേദനാഹി ദൂരേ". സന്തികേപദം "അകുസലാ വേദനാ അകുസലായ വേദനായ സന്തികേ"തിആദിനാ നയേന വിഭങ്ഗേ വിഭത്തം. തസ്മാ അകുസലാ വേദനാ വിസഭാഗതോ, അസംസട്ഠതോ, അസരിക്ഖതോ ച കുസലാബ്യാകതാഹി ദൂരേ, തഥാ കുസലാബ്യാകതാ അകുസലായ. ഏസ നയോ സബ്ബവാരേസു. അകുസലാ പന വേദനാ സഭാഗതോ, സരിക്ഖതോ ച അകുസലായ സന്തികേതി. ഇദം വേദനാക്ഖന്ധസ്സ അതീതാദിവിഭാഗേ വിത്ഥാരകഥാമുഖം. തംതംവേദനാസമ്പയുത്താനം പന സഞ്ഞാദീനമ്പി ഏവമേവ വേദിതബ്ബം.

കമാദിവിനിച്ഛയകഥാ

൪൦൪. ഏവം വിദിത്വാ ച പുന ഏതേസ്വേവ -

ഖന്ധേസു ഞാണഭേദത്ഥം, കമതോഥ വിസേസതോ;
അനൂനാധികതോ ചേവ, ഉപമാതോ തഥേവ ച.

ദട്ഠബ്ബതോ ദ്വിധാ ഏവം, പസ്സന്തസ്സത്ഥസിദ്ധിതോ;
വിനിച്ഛയനയോ സമ്മാ, വിഞ്ഞാതബ്ബോ വിഭാവിനാ.

തത്ഥ **കമതോ**തി ഇധ ഉപ്പത്തിക്കമോ, പഹാനക്കമോ, പടിപത്തിക്കമോ, ഭൂമിക്കമോ, ദേസനാക്കമോതി ബഹുവിധോ കമോ.

തത്ഥ "പഠമം കലലം ഹോതി, കലലാ ഹോതി അബ്ബുദ"ന്തി (സം॰ നി॰ ൧.൨൩൫) ഏവമാദി ഉപ്പത്തിക്കമോ. "ദസ്സനേന പഹാതബ്ബാ ധമ്മാ, ഭാവനായ പഹാതബ്ബാ ധമ്മാ"തി (ധ॰ സ॰ തികമാതികാ ൮) ഏവമാദി പഹാനക്കമോ. "സീലവിസുദ്ധി, ചിത്തവിസുദ്ധീ"തി (മ॰ നി॰ ൧.൨൫൯; പടി॰ മ॰ ൩.൪൧) ഏവമാദി പടിപത്തിക്കമോ. "കാമാവചരാ, രൂപാവചരാ"തി (ധ॰ സ॰ ൯൮൭) ഏവമാദി ഭൂമിക്കമോ. "ചത്താരോ സതിപട്ഠാനാ, ചത്താരോ സമ്മപ്പധാനാ"തി (ദീ॰ നി॰ ൩.൧൪൫) വാ, "ദാനകഥം, സീലകഥ"ന്തി (ദീ॰ നി॰ ൧.൨൯൮) വാ ഏവമാദി ദേസനാക്കമോ. തേസു ഇധ ഉപ്പത്തിക്കമോ താവ ന യുജ്ജതി, കലലാദീനം വിയ ഖന്ധാനം പുബ്ബാപരിയവവത്ഥാനേന അനുപ്പത്തിതോ. ന

പഹാനക്കമോ, കുസലാബ്യാകതാനം അപ്പഹാതബ്ബതോ. നപടിപത്തിക്കമോ, അകുസലാനം അപ്പടിപജ്ജനീയതോ. ന ഭൂമിക്കമോ, വേദനാദീനം ചതുഭൂമിപരിയാപന്നത്താ. ദേസനാക്കമോ പന യുജ്ജതി.

അഭേദേന ഹി പഞ്ചസു ഖന്ധേസു അത്തഗാഹപതിതം വേനേയ്യജനം സമൂഹഘനവിനിബ്ഭോഗദസ്സനേന അത്തഗാഹതോ മോചേതുകാമോ ഭഗവാ ഹിതകാമോ തസ്സ തസ്സ ജനസ്സ സുഖഗഹണത്ഥം ചക്ഖുആദീനമ്പി വിസയഭൂതം ഓളാരികം പഠമം രൂപക്ഖന്ധം ദേസേസി. തതോ ഇട്ഠാനിട്ഠരൂപസംവേദനികം വേദനം. ''യം വേദയതി, തം സഞ്ജാനാതീ''തി ഏവം വേദനാവിസയസ്സ ആകാരഗാഹികം സഞ്ഞം. സഞ്ഞാവസേന അഭിസങ്ഖാരകേ സങ്ഖാരേ. തേസം വേദനാദീനം നിസ്സയം അധിപതിഭൂതഞ്ച നേസം വിഞ്ഞാണന്തി ഏവം താവ കമതോ വിനിച്ഛയനയോ വിഞ്ഞാതബ്ബോ.

൫൦൫. **വിസേസതോതി** ഖന്ധാനഞ്ച ഉപാദാനക്ഖന്ധാനഞ്ച വിസേസതോ. കോ പന നേസം വിസേസോ, ഖന്ധാ താവ അവിസേസതോ വുത്താ. ഉപാദാനക്ഖന്ധാ സാസവഉപാദാനിയഭാവേന വിസേസേത്വാ. യഥാഹ -

''പഞ്ച ച വോ, ഭിക്ഖവേ, ഖന്ധേ ദേസേസ്സാമി പഞ്ചുപാദാനക്ഖന്ധേ ച, തം സുണാഥ. കതമേ ച, ഭിക്ഖവേ, പഞ്ചക്ഖന്ധാ, യംകിഞ്ചി, ഭിക്ഖവേ, രൂപം അതീതാനാഗതപച്ചുപ്പന്നം...പേ॰... സന്തികേ വാ, അയം വുച്ചതി, ഭിക്ഖവേ, രൂപക്ഖന്ധോ. യാ കാചി വേദനാ...പേ॰... യംകിഞ്ചി വിഞ്ഞാണം...പേ॰... സന്തികേ വാ, അയം വുച്ചതി, ഭിക്ഖവേ, വിഞ്ഞാണക്ഖന്ധോ. ഇമേ വുച്ചന്തി, ഭിക്ഖവേ, പഞ്ചക്ഖന്ധാ. കതമേ ച, ഭിക്ഖവേ, പഞ്ചുപാദാനക്ഖന്ധാ. യംകിഞ്ചി, ഭിക്ഖവേ, രൂപം...പേ॰... സന്തികേ വാ സാസവം ഉപാദാനിയം, അയം വുച്ചതി, ഭിക്ഖവേ, രൂപുപാദാനക്ഖന്ധോ. യാ കാചി വേദനാ...പേ॰... യംകിഞ്ചി വിഞ്ഞാണം...പേ॰... സന്തികേ വാ സാസവം ഉപാദാനിയം, അയം വുച്ചതി, ഭിക്ഖവേ, വിഞ്ഞാണുപാദാനക്ഖന്ധോ. ഇമേ വുച്ചന്തി, ഭിക്ഖവേ, പഞ്ചുപാദാനക്ഖന്ധാ''തി (സം॰ നി॰ ൩.൪൮).

ഏത്ഥ ച യഥാ വേദനാദയോ അനാസവാപി അത്ഥി, ന ഏവം രൂപം. യസ്മാ പനസ്സ രാസട്ഠേന ഖന്ധഭാവോ യുജ്ജതി, തസ്മാ ഖന്ധേസു വുത്തം. യസ്മാ രാസട്ഠേന ച സാസവട്ഠേന ച ഉപാദാനക്ഖന്ധഭാവോ യുജ്ജതി, തസ്മാ ഉപാദാനക്ഖന്ധേസു വുത്തം. വേദനാദയോ പന അനാസവാവ ഖന്ധേസു വുത്താ. സാസവാ ഉപാദാനക്ഖന്ധേസു. **ഉപാദാനക്ഖന്ധാതി** ചേത്ഥ ഉപാദാനഗോചരാ ഖന്ധാ ഉപാദാനക്ഖന്ധാതി ഏവമത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. ഇധ പന സബ്ബേപേതേ ഏകജ്ഝം കത്വാ ഖന്ധാതി അധിപ്പേതാ.

൫൦൬. **അനൂനാധികതോതി** കസ്മാ പന ഭഗവതാ പഞ്ചേവ ഖന്ധാ വുത്താ അനൂനാ അനധികാതി. സബ്ബസങ്ഖതസഭാഗേകസങ്ഗഹതോ അത്തത്തനിയഗാഹവത്ഥുസ്സ ഏതപരമതോ അഞ്ഞേസഞ്ച തദവരോധതോ. അനേകപ്പഭേദേസു ഹി സങ്ഖതധമ്മേസു സഭാഗവസേന സങ്ഗയ്ഹമാനേസു രൂപമ്പി രൂപസഭാഗേകസങ്ഗഹവസേന ഏകോ ഖന്ധോ ഹോതി. വേദനാ വേദനാസഭാഗേകസങ്ഗഹവസേന ഏകോ ഖന്ധോ ഹോതി. ഏസ നയോ സഞ്ഞാദീസു. തസ്മാ സബ്ബസങ്ഖതസഭാഗേകസങ്ഗഹതോ പഞ്ചേവ വുത്താ. ഏതപരമഞ്ചേതം അത്തത്തനിയഗാഹവത്ഥു യദിദം രൂപാദയോ പഞ്ച. വുത്തഞ്ഹേതം ''രൂപേ ഖോ, ഭിക്ഖവേ, സതി രൂപം ഉപാദായ രൂപം അഭിനിവിസ്സ ഏവം ദിട്ഠി ഉപ്പജ്ജതി 'ഏതം മമ, ഏസോഹമസ്മി, ഏസോ മേ അത്താ'തി. വേദനായ, സഞ്ഞായ, സങ്ഖാരേസു, വിഞ്ഞാണേ സതി വിഞ്ഞാണം ഉപാദായ വിഞ്ഞാണം അഭിനിവിസ്സ ഏവം ദിട്ഠി ഉപ്പജ്ജതി 'ഏതം മമ, ഏസോഹമസ്മി, ഏസോ മേ അത്താ''തി (സം॰ നി॰ ൩.൨൦൭). തസ്മാ അത്തത്തനിയഗാഹവത്ഥുസ്സ ഏതപരമതോപി പഞ്ചേവ വുത്താ. യേപി ചഞ്ഞേ സീലാദയോ പഞ്ച ധമ്മക്ഖന്ധാ വുത്താ, തേപി സങ്ഖാരക്ഖന്ധേ പരിയാപന്നത്താ ഏത്ഥേവ അവരോധം ഗച്ഛന്തി. തസ്മാ അഞ്ഞേസം തദവരോധതോപി പഞ്ചേവ വുത്താതി ഏവം അനൂനാധികതോ വിനിച്ഛയനയോ വിഞ്ഞാതബ്ബോ.

൫൦൭. **ഉപമാതോതി** ഏത്ഥ ഹി ഗിലാനസാലുപമോ രൂപുപാദാനക്ഖന്ധോ, ഗിലാനുപമസ്സ വിഞ്ഞാണുപാദാനക്ഖന്ധസ്സ വത്ഥുദ്വാരാരമ്മണവസേന നിവാസട്ഠാനതോ. ഗേലഞ്ഞുപമോ വേദനുപാദാനക്ഖന്ധോ, ആബാധകത്താ. ഗേലഞ്ഞസമുട്ഠാനുപമോ സഞ്ഞുപാദാനക്ഖന്ധോ, കാമസഞ്ഞാദിവസേന രാഗാദിസമ്പയുത്തവേദനാസബ്ഭാവാ. അസപ്പായസേവനുപമോ സങ്ഖാരുപാദാനക്ഖന്ധോ, വേദനാഗേലഞ്ഞസ്സ നിദാനത്താ. ''വേദനം വേദനത്ഥായ അഭിസങ്ഖരോന്തീ''തി (സം॰ നി॰ ൩.൭൯) ഹി വുത്തം. തഥാ ''അകുസലസ്സ കമ്മസ്സ കതത്താ ഉപചിതത്താ വിപാകം കായവിഞ്ഞാണം ഉപ്പന്നം ഹോതി ദുക്ഖസഹഗത''ന്തി (ധ॰ സ॰ ൫൫൬). ഗിലാനുപമോ വിഞ്ഞാണുപാദാനക്ഖന്ധോ, വേദനാഗേലഞ്ഞേന അപരിമുത്തത്താ. അപിച ചാരകകാരണഅപരാധകാരണകാരകഅപരാധികുപമാ ഏതേ ഭാജനഭോജനബ്യഞ്ജനപരിവേസകഭുഞ്ജകൂപമാ ചാതി ഏവം ഉപമാതോ വിനിച്ഛയനയോ വിഞ്ഞാതബ്ബോ.

൫൦൮. **ദട്ഠബ്ബതോ ദ്വിധാതി** സങ്ഖേപതോ വിത്ഥാരതോ ചാതി ഏവം ദ്വിധാ ദട്ഠബ്ബതോപേത്ഥ വിനിച്ഛയനയോ വിഞ്ഞാതബ്ബോ. **സങ്ഖേപതോ** ഹി പഞ്ചുപാദാനക്ഖന്ധാ ആസീവിസൂപമേ (സം॰ നി॰ ൪.൨൩൮) വുത്തനയേന ഉക്ഖിത്താസികപച്ചത്ഥികതോ, ഭാരസുത്തവസേന (സം॰ നി॰ ൩.൨൨) ഭാരതോ, ഖജ്ജനീയപരിയായവസേന (സം॰ നി॰ ൩.൭൯) ഖാദകതോ, യമകസുത്തവസേന (സം॰ നി॰ ൩.൮൫) അനിച്ചദുക്ഖാനത്തസങ്ഖതവധകതോ ദട്ഠബ്ബാ. **വിത്ഥാരതോ** പനേത്ഥ ഫേണപിണ്ഡോ വിയ രൂപം ദട്ഠബ്ബം, പരിമദ്ദനാസഹനതോ. ഉദകപുബ്ബുളം വിയ വേദനാ, മുഹുത്തരമണീയതോ. മരീചികാ വിയ സഞ്ഞാ, വിപ്പലമ്ഭനതോ. കദലിക്ഖന്ധോ വിയ സങ്ഖാരാ, അസാരകതോ. മായാ വിയ വിഞ്ഞാണം, വഞ്ചകതോ. വിസേസതോ ച സുളാരമ്പി അജ്ഝത്തികം രൂപം അസുഭന്തി ദട്ഠബ്ബം. വേദനാ തീഹി ദുക്ഖതാഹി അവിനിമുത്തതോ ദുക്ഖാതി. സഞ്ഞാസങ്ഖാരാ അവിധേയ്യതോ അനത്താതി. വിഞ്ഞാണം ഉദയബ്ബയധമ്മതോ അനിച്ചന്തി ദട്ഠബ്ബം.

൫൦൯. **ഏവം പസ്സന്തസ്സത്ഥസിദ്ധിതോതി** ഏവഞ്ച സങ്ഖേപവിത്ഥാരവസേന ദ്വിധാ പസ്സതോ യാ അത്ഥസിദ്ധി ഹോതി, തതോപി വിനിച്ഛയനയോ വിഞ്ഞാതബ്ബോ. സേയ്യഥിദം - സങ്ഖേപതോ താവ പഞ്ചുപാദാനക്ഖന്ധേ ഉക്ഖിത്താസികപച്ചത്ഥികാദിഭാവേന പസ്സന്തോ ഖന്ധേഹി ന വിഹഞ്ഞതി. വിത്ഥാരതോ പന രൂപാദീനി ഫേണപിണ്ഡാദിസദിസഭാവേന പസ്സന്തോ ന അസാരേസു സാരദസ്സീ ഹോതി.

വിസേസതോ ച **അജ്ഝത്തികരൂപം അസുഭതോ** പസ്സന്തോ കബളീകാരാഹാരം പരിജാനാതി, അസുഭേ സുഭന്തി വിപല്ലാസം പജഹതി. കാമോഘം ഉത്തരതി, കാമയോഗേന വിസംയുജ്ജതി, കാമാസവേന അനാസവോ ഹോതി, അഭിജ്ഝാകായഗന്ഥം ഭിന്ദതി, കാമുപാദാനം ന ഉപാദിയതി.

വേദനം ദുക്ഖതോ പസ്സന്തോ ഫസ്സാഹാരം പരിജാനാതി, ദുക്ഖേ സുഖന്തി വിപല്ലാസം പജഹതി, ഭവോഘം ഉത്തരതി, ഭവയോഗേന വിസംയുജ്ജതി, ഭവാസവേന അനാസവോ ഹോതി, ബ്യാപാദകായഗന്ഥം ഭിന്ദതി, സീലബ്ബതുപാദാനം ന ഉപാദിയതി.

സഞ്ഞം സങ്ഖാരേ ച അനത്തതോ പസ്സന്തോ മനോസഞ്ചേതനാഹാരം പരിജാനാതി, അനത്തനി അത്താതി വിപല്ലാസം പജഹതി, ദിട്ഠോഘം ഉത്തരതി, ദിട്ഠിയോഗേന വിസംയുജ്ജതി, ദിട്ഠാസവേന അനാസവോ ഹോതി. ഇദംസച്ചാഭിനിവേസകായഗന്ഥം ഭിന്ദതി, അത്തവാദുപാദാനം ന ഉപാദിയതി.

വിഞ്ഞാണം അനിച്ചതോ പസ്സന്തോ വിഞ്ഞാണാഹാരം പരിജാനാതി, അനിച്ചേ നിച്ചന്തി വിപല്ലാസം പജഹതി, അവിജ്ജോഘം ഉത്തരതി, അവിജ്ജായോഗേന വിസംയുജ്ജതി, അവിജ്ജാസവേന അനാസവോ ഹോതി, സീലബ്ബതപരാമാസകായഗന്ഥം ഭിന്ദതി, ദിട്ഠുപാദാനം ന ഉപാദിയതി.

എവം മഹാനിസംസം, വധകാദിവസേന ദസ്സനം യസ്മാ;
തസ്മാ ഖന്ധേ ധീരോ, വധകാദിവസേന പസ്സേയ്യാതി.

ഇതി സാധുജനപാമോജ്ജത്ഥായ കതേ വിസുദ്ധിമഗ്ഗേ

പഞ്ഞാഭാവനാധികാരേ

ഖന്ധനിദ്ദേസോ നാമ

ചുദ്ദസമോ പരിച്ഛേദോ.

൧൦. ആയതനധാതുനിദ്ദേസോ

ആയതനവിത്ഥാരകഥാ

൫൧. **ആയതനാനീ**തി ദ്വാദസായതനാനി - ചക്ഖായതനം, രൂപായതനം, സോതായതനം, സദ്ദായതനം, ഘാനായതനം, ഗന്ധായതനം, ജിവ്ഹായതനം, രസായതനം, കായായതനം, ഫോട്ഠബ്ബായതനം, മനായതനം, ധമ്മായതനന്തി. തത്ഥ -

> അത്ഥ ലക്ഖണ താവത്വ, കമ സങ്ഖേപ വിത്ഥാരാ;
> തഥാ ദട്ഠബ്ബതോ ചേവ, വിഞ്ഞാതബ്ബോ വിനിച്ഛയോ.

തത്ഥ വിസേസതോ താവ ചക്ഖതീതി **ചക്ഖു,** രൂപം അസ്സാദേതി വിഭാവേതി ചാതി അത്ഥോ. രൂപയതീതി **രൂപം,** വണ്ണവികാരം ആപജ്ജമാനം ഹദയങ്ഗതഭാവം പകാസേതീതി അത്ഥോ. സുണാതീതി **സോതം**. സപ്പതീതി **സദ്ദോ,** ഉദാഹരിയതീതി അത്ഥോ. ഘായതീതി **ഘാനം**. ഗന്ധയതീതി **ഗന്ധോ**. അത്തനോ വത്ഥും സൂചയതീതി അത്ഥോ. ജീവിതം അവ്ഹയതീതി **ജിവ്ഹാ**. രസന്തി തം സത്താതി **രസോ,** അസ്സാദേന്തീതി അത്ഥോ. കുച്ഛിതാനം സാസവധമ്മാനം ആയോതി **കായോ. ആയോ**തി ഉപ്പത്തിദേസോ. ഫുസിയതീതി **ഫോട്ഠബ്ബം**. മുനാതീതി **മനോ**. അത്തനോ ലക്ഖണം ധാരേന്തീതി **ധമ്മാ**.

൫൨. അവിസേസതോ പന ആയതനതോ, ആയാനം തനനതോ, ആയതസ്സ ച നയനതോ **ആയതന**ന്തി വേദിതബ്ബം. ചക്ഖുരൂപാദീസു ഹി തംതംദ്വാരാരമ്മണാ ചിത്തചേതസികാ ധമ്മാ സേന സേന അനുഭവനാദിനാ കിച്ചേന ആയതന്തി ഉട്ഠഹന്തി ഘടന്തി, വായമന്തീതി വുത്തം ഹോതി. തേ ച ആയഭൂതേ ധമ്മേ ഏതാനി തനോന്തി, വിത്ഥാരേന്തീതി വുത്തം ഹോതി, ഇദഞ്ച അനമതഗ്ഗേ സംസാരേ പവത്തം അതീവ ആയതം സംസാരദുക്ഖം യാവ ന നിവത്തതി, താവ നയന്തേവ, പവത്തയന്തീതി വുത്തം ഹോതി. ഇതി സബ്ബേപിമേ ധമ്മാ ആയതനതോ, ആയാനം തനനതോ, ആയതസ്സ ച നയനതോ ആയതനം ആയതനന്തി വുച്ചന്തി.

൫൩. അപിച നിവാസട്ഠാനട്ഠേന ആകരട്ഠേന സമോസരണട്ഠാനട്ഠേന സഞ്ജാതിദേസട്ഠേന കാരണട്ഠേന ച **ആയതനം** വേദിതബ്ബം. തഥാ ഹി ലോകേ "ഇസ്സരായതനം വാസുദേവായതന"ന്തിആദീസു നിവാസട്ഠാനം ആയതനന്തി വുച്ചതി. "സുവണ്ണായതനം രജതായതന"ന്തിആദീസു ആകരോ. സാസനേ പന "മനോരമ്മേ ആയതനേ സേവന്തി നം വിഹങ്ഗമാ"തിആദീസു (അം॰ നി॰ ൫.൩൮) സമോസരണട്ഠാനം. "ദക്ഖിണാപഥോ ഗുന്നം ആയതന"ന്തിആദീസു സഞ്ജാതിദേസോ. "തത്ര തത്രേവ സക്ഖിഭബ്ബതം പാപുണാതി സതി സതിആയതനേ"തിആദീസു (അം॰ നി॰ ൩.൧൦൨) കാരണം.

ചക്ഖുആദീസു ചാപി തേ തേ ചിത്തചേതസികാ ധമ്മാ നിവസന്തി തദായത്തവുത്തിതായാതി ചക്ഖാദയോ ച നേസം നിവാസട്ഠാനം. ചക്ഖാദീസു ച തേ ആകിണ്ണാ തന്നിസ്സിതത്താ തദാരമ്മണത്താ ചാതി ചക്ഖാദയോ നേസം ആകരോ. ചക്ഖാദയോ ച നേസം സമോസരണട്ഠാനം, തത്ഥ തത്ഥ വത്ഥുദ്വാരാരമ്മണവസേന സമോസരണതോ. ചക്ഖാദയോ ച നേസം

സഞ്ജാതിദേസോ, തന്നിസ്സയാരമ്മണഭാവേന തത്ഥേവ ഉപ്പത്തിതോ. ചക്ഖാദയോ ച നേസം കാരണം, തേസം അഭാവേ അഭാവതോതി. ഇതി നിവാസട്ഠാനട്ഠേന, ആകരട്ഠേന, സമോസരണട്ഠാനട്ഠേന, സഞ്ജാതിദേസട്ഠേന, കാരണട്ഠേനചാതി ഇമേഹിപി കാരണേഹി ഏതേ ധമ്മാ ആയതനം ആയതനന്തി വുച്ചന്തി.

തസ്മാ യഥാവുത്തേന അത്ഥേന ചക്ഖു ച തം ആയതനഞ്ചാതി **ചക്ഖായതനം**...പേ॰... ധമ്മാ ച തേ ആയതനഞ്ചാതി **ധമ്മായതന**ന്തി ഏവം താവേത്ഥ **അത്ഥതോ** വിഞ്ഞാതബ്ബോ വിനിച്ഛയോ.

൫൧൦. **ലക്ഖണാ**തി ചക്ഖാദീനം ലക്ഖണതോപേത്ഥ വിഞ്ഞാതബ്ബോ വിനിച്ഛയോ. താനി ച പന തേസം ലക്ഖണാനി ഖന്ധനിദ്ദേസേ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബാനി.

താവത്വതോതി താവഭാവതോ. ഇദം വുത്തം ഹോതി - ചക്ഖാദയോപി ഹി ധമ്മാ ഏവ, ഏവം സതി ധമ്മായതനമിച്ചേവ അവത്വാ കസ്മാ ദ്വാദസായതനാനീതി വുത്താനീതി ചേ. ഛവിഞ്ഞാണകായുപ്പത്തിദ്വാരാരമ്മണവവത്ഥാനതോ ഇധ ഛന്നം വിഞ്ഞാണകായാനം ദ്വാരഭാവേന ആരമ്മണഭാവേന ച വവത്ഥാനതോ അയമേതേസം ഭേദോ ഹോതീതി ദ്വാദസ വുത്താനി, ചക്ഖുവിഞ്ഞാണവീഥിപരിയാപന്നസ്സ ഹി വിഞ്ഞാണകായസ്സ ചക്ഖായതനമേവ ഉപ്പത്തിദ്വാരം, രൂപായതനമേവ ചാരമ്മണം, തഥാ ഇതരാനി ഇതരേസം. ഛട്ഠസ്സ പന ഭവങ്ഗമനസങ്ഖാതോ മനായതനേകദേസോവ ഉപ്പത്തിദ്വാരം, അസാധാരണമേവ ച ധമ്മായതനം ആരമ്മണന്തി . ഇതി ഛന്നം വിഞ്ഞാണകായാനം ഉപ്പത്തിദ്വാരാരമ്മണവവത്ഥാനതോ ദ്വാദസ വുത്താനീതി ഏവമേത്ഥ താവത്വതോ വിഞ്ഞാതബ്ബോ വിനിച്ഛയോ.

൫൧൧. **കമതോ**തി ഇധാപി പുബ്ബേ വുത്തേസു ഉപ്പത്തിക്കമാദീസു ദേസനാക്കമോവ യുജ്ജതി. അജ്ഝത്തികേസു ഹി ആയതനേസു സനിദസ്സനസപ്പടിഘവിസയത്താ ചക്ഖായതനം പാകടന്തി പഠമം ദേസിതം, തതോ അനിദസ്സനസപ്പടിഘവിസയാനി സോതായതനാദീനി. അഥ വാ ദസ്സനാനുത്തരിയസവനാനുത്തരിയഹേതുഭാവേന ബഹൂപകാരത്താ അജ്ഝത്തികേസു ചക്ഖായതനസോതായതനാനി പഠമം ദേസിതാനി, തതോ ഘാനായതനാദീനി തീണി, പഞ്ചന്നമ്പി ഗോചരവിസയത്താ അന്തേ മനായതനം, ചക്ഖായതനാദീനം പന ഗോചരത്താ തസ്സ തസ്സ അനന്തരന്തരാനി ബാഹിരേസു രൂപായതനാദീനി. അപിച വിഞ്ഞാണുപ്പത്തികാരണവവത്ഥാനതോപി അയമേതേസം കമോ വേദിതബ്ബോ. വുത്തഞ്ഹേതം ''ചക്ഖുഞ്ച പടിച്ച രൂപേ ച ഉപ്പജ്ജതി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം...പേ॰... മനഞ്ച പടിച്ച ധമ്മേ ച ഉപ്പജ്ജതി മനോവിഞ്ഞാണ''ന്തി (മ॰ നി॰ ൩.൪൨൧; സം॰ നി॰ ൨.൪൩). ഏവം കമതോപേത്ഥ വിഞ്ഞാതബ്ബോ വിനിച്ഛയോ.

൫൧൨. **സങ്ഖേപവിത്ഥാരാ**തി സങ്ഖേപതോ ഹി മനായതനസ്സ ചേവ ധമ്മായതനേകദേസസ്സ ച നാമേന തദവസേസാനഞ്ച ആയതനാനം രൂപേന സങ്ഗഹിതത്താ ദ്വാദസാപി ആയതനാനി നാമരൂപമത്തമേവ ഹോന്തി. **വിത്ഥാരതോ** പന അജ്ഝത്തികേസു താവ ചക്ഖായതനം ജാതിവസേന ചക്ഖുപസാദമത്തമേവ, പച്ചയഗതിനികായപുഗ്ഗലഭേദതോ പന അനന്തപ്പഭേദം.

തഥാ സോതായതനാദീനി ചത്താരി. മനായതനം കുസലാകുസലവിപാകകിരിയവിഞ്ഞാണഭേദേന ഏകൂനനവുതിപ്പഭേദം ഏകവീസുത്തരസതപ്പഭേദഞ്ച. വത്ഥുപടിപദാദിഭേദതോ പന അനന്തപ്പഭേദം. രൂപസദ്ദഗന്ധരസായതനാനി വിസഭാഗപച്ചയാദിഭേദതോ അനന്തപ്പഭേദാനി. ഫോട്ഠബ്ബായതനം പഥവീധാതുതേജോധാതുവായോധാതുവസേന തിപ്പഭേദം. പച്ചയാദിഭേദതോ അനേകപ്പഭേദം. ധമ്മായതനം വേദനാസഞ്ഞാസങ്ഖാരക്ഖന്ധസുഖുമരൂപനിബ്ബാനാനം സഭാവനാനത്തഭേദതോ അനേകപ്പഭേദന്തി. ഏവം സങ്ഖേപവിത്ഥാരാ വിഞ്ഞാതബ്ബോ വിനിച്ഛയോ.

൭൬൩. **ദട്ഠബ്ബതോ**തി ഏത്ഥ പന സബ്ബാനേവ സങ്ഖതാനി ആയതനാനി അനാഗമനതോ അനിഗ്ഗമനതോ ച ദട്ഠബ്ബാനി. ന ഹി താനി പുബ്ബേ ഉദയാ കുതോചി ആഗച്ഛന്തി, നപി ഉദ്ധം വയാ കുഹിഞ്ചി ഗച്ഛന്തി, അഥ ഖോ പുബ്ബേ ഉദയാ അപ്പടിലദ്ധസഭാവാനി , ഉദ്ധം വയാ പരിഭിന്നസഭാവാനി, പുബ്ബന്താപരന്തവേമജ്ഝേ പച്ചയായത്തവുത്തിതായ അവസാനി പവത്തന്തി. തസ്മാ അനാഗമനതോ അനിഗ്ഗമനതോ ച ദട്ഠബ്ബാനി. തഥാ നിരീഹകതോ അബ്യാപാരതോ ച. ന ഹി ചക്ഖുരൂപാദീനം ഏവം ഹോതി "അഹോ വത അമ്ഹാകം സാമഗ്ഗിയം വിഞ്ഞാണം നാമ ഉപ്പജ്ജേയ്യാ"തി, ന ച താനി വിഞ്ഞാണുപ്പാദനത്ഥം ദ്വാരഭാവേന വത്ഥുഭാവേന ആരമ്മണഭാവേന വാ ഈഹന്തി, ന ബ്യാപാരമാപജ്ജന്തി, അഥ ഖോ ധമ്മതാവേസാ, യം ചക്ഖുരൂപാദിസാമഗ്ഗിയം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീനി സമ്ഭവന്തീതി. തസ്മാ നിരീഹകതോ അബ്യാപാരതോ ച ദട്ഠബ്ബാനി. അപിച അജ്ഝത്തികാനി സുഞ്ഞഗാമോ വിയ ദട്ഠബ്ബാനി, ധുവസുഭസുഖത്തഭാവവിരഹിതത്താ. ബാഹിരാനി ഗാമഘാതകചോരാ വിയ, അജ്ഝത്തികാനം അഭിഘാതകത്താ. വുത്തഞ്ഹേതം "ചക്ഖു, ഭിക്ഖവേ, ഹഞ്ഞതി മനാപാമനാപേഹി രൂപേഹീ"തി വിത്ഥാരോ. അപിച അജ്ഝത്തികാനി ഛ പാണകാ വിയ ദട്ഠബ്ബാനി, ബാഹിരാനി തേസം ഗോചരാ വിയാതി. ഏവമേത്ഥ ദട്ഠബ്ബതോ വിഞ്ഞാതബ്ബോ വിനിച്ഛയോ.

ഇദം താവ ആയതനാനം വിത്ഥാരകഥാമുഖം.

ധാതുവിത്ഥാരകഥാ

൭൬൪. തദനന്തരാ പന **ധാതുയോ**തി അട്ഠാരസ ധാതുയോ - ചക്ഖുധാതു, രൂപധാതു, ചക്ഖുവിഞ്ഞാണധാതു, സോതധാതു, സദ്ദധാതു, സോതവിഞ്ഞാണധാതു, ഘാനധാതു, ഗന്ധധാതു, ഘാനവിഞ്ഞാണധാതു, ജിവ്ഹാധാതു, രസധാതു, ജിവ്ഹാവിഞ്ഞാണധാതു, കായധാതു, ഫോട്ഠബ്ബധാതു, കായവിഞ്ഞാണധാതു, മനോധാതു, ധമ്മധാതു, മനോവിഞ്ഞാണധാതൂതി. തത്ഥ -

അത്ഥതോ ലക്ഖണാദീഹി, കമ താവത്വസങ്ഖതോ;
പച്ചയാ അഥ ദട്ഠബ്ബാ, വേദിതബ്ബോ വിനിച്ഛയോ.

തത്ഥ **അത്ഥതോ**തി ചക്ഖതീതി ചക്ഖു. രൂപയതീതി രൂപം. ചക്ഖുസ്സ വിഞ്ഞാണം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണന്തി ഏവമാദിനാ താവ നയേന ചക്ഖാദീനം വിസേസത്ഥതോ വേദിതബ്ബോ വിനിച്ഛയോ. അവിസേസേന പന വിദഹതി, ധീയതേ, വിധാനം, വിധീയതേ ഏതായ, ഏത്ഥ വാ ധീയതീതി ധാതു. ലോകിയാ

ഹി ധാതുയോ കാരണഭാവേന വവത്ഥിതാ ഹുത്വാ സുവണ്ണരജതാദിധാതുയോ വിയ സുവണ്ണരജതാദിം , അനേകപ്പകാരം സംസാരദുക്ഖം വിദഹന്തി. ഭാരഹാരേഹി ച ഭാരോ വിയ, സത്തേഹി ധീയന്തേ, ധാരിയന്തീതി അത്ഥോ. ദുക്ഖവിധാനമത്തമേവ ചേസാ, അവസവത്തനതോ. ഏതാഹി ച കരണഭൂതാഹി സംസാരദുക്ഖം സത്തേഹി അനുവിധീയതി. തഥാവിഹിതഞ്ച തം ഏതാസ്വേവ ധീയതി, ഠപിയതീതി അത്ഥോ. ഇതി ചക്ഖാദീസു ഏകേകോ ധമ്മോ യഥാസമ്ഭവം വിദഹതി, ധീയതീതിആദിനാ അത്ഥവസേന ധാതൂതി വുച്ചതി.

൬൯൭. അപിച യഥാ തിത്ഥിയാനം അത്താ നാമ സഭാവതോ നത്ഥി, ന ഏവമേതാ, ഏതാ പന അത്തനോ സഭാവം ധാരേന്തീതി ധാതുയോ. യഥാ ലോകേ വിചിത്താ ഹരിതാലമനോസിലാദയോ സേലാവയവാ ധാതുയോതി വുച്ചന്തി, ഏവമേതാപി ധാതുയോ വിയ ധാതുയോ. വിചിത്താ ഹേതേ ഞാണഞ്ഞേയ്യാവയവാതി. യഥാ വാ സരീരസങ്ഖാതസ്സ സമുദായസ്സ അവയവഭൂതേസു രസസോണിതാദീസു അഞ്ഞമഞ്ഞവിസഭാഗലക്ഖണപരിച്ഛിന്നേസു ധാതുസമഞ്ഞാ, ഏവമേതേസുപി പഞ്ചക്ഖന്ധസങ്ഖാതസ്സ അത്തഭാവസ്സ അവയവേസു ധാതുസമഞ്ഞാ വേദിതബ്ബാ. അഞ്ഞമഞ്ഞവിസഭാഗലക്ഖണപരിച്ഛിന്നാ ഹേതേ ചക്ഖാദയോതി. അപിച ധാതൂതി നിജ്ജീവമത്തസ്സേവേതം അധിവചനം. തഥാ ഹി ഭഗവാ ''ഛ ധാതുരോ അയം ഭിക്ഖു പുരിസോ''തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൩.൩൪൩) ജീവസഞ്ഞാസമൂഹനനത്ഥം ധാതുദേസനം അകാസീതി.

തസ്മാ യഥാവുത്തേന അത്ഥേന ചക്ഖു ച തം ധാതു ച ചക്ഖുധാതു... പേ॰... മനോവിഞ്ഞാണഞ്ച തം ധാതു ച മനോവിഞ്ഞാണധാതൂതി. ഏവം താവേത്ഥ അത്ഥതോ വേദിതബ്ബോ വിനിച്ഛയോ.

൬൯൮. ലക്ഖണാദിതോതി ചക്ഖാദീനം ലക്ഖണാദിതോപേത്ഥ വേദിതബ്ബോ വിനിച്ഛയോ. താനി ച പന നേസം ലക്ഖണാദീനി ഖന്ധനിദ്ദേസേ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബാനി.

കമതോതി ഇധാപി പുബ്ബേ വുത്തേസു ഉപ്പത്തിക്കമാദീസു ദേസനാക്കമോവ യുജ്ജതി. സോ ച പനായം ഹേതുഫലാനുപുബ്ബവവത്ഥാനവസേന വുത്തോ. ചക്ഖുധാതു രൂപധാതൂതി ഇദഞ്ഹി ദ്വയം ഹേതു, ചക്ഖുവിഞ്ഞാണധാതൂതി ഫലം. ഏവം സബ്ബത്ഥ.

൭൦൦. താവത്വതോതി താവഭാവതോ. ഇദം വുത്തം ഹോതി - തേസു തേസു ഹി സുത്താഭിധമ്മപ്പദേസേസു ''ആഭാധാതു, സുഭധാതു, ആകാസാനഞ്ചായതനധാതു, വിഞ്ഞാണഞ്ചായതനധാതു, ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനധാതു, നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനധാതു, സഞ്ഞാവേദയിതനിരോധധാതു'' (സം॰ നി॰ ២.൯൫), ''കാമധാതു , ബ്യാപാദധാതു, വിഹിംസാധാതു, നേക്ഖമ്മധാതു, അബ്യാപാദധാതു, അവിഹിംസാധാതു'' (വിഭ॰ ൧൮൨; ദീ॰ നി॰ ൩.൩൦൫; മ॰ നി॰ ൩.൧൨൫), ''സുഖധാതു, ദുക്ഖധാതു, സോമനസ്സധാതു, ദോമനസ്സധാതു, ഉപേക്ഖാധാതു, അവിജ്ജാധാതു'' (വിഭ॰ ൧൮൦; മ॰ നി॰ ൩.൧൨൫), ''ആരമ്ഭധാതു, നിക്കമധാതു, പരക്കമധാതു'' (സം॰ നി॰ ൫.൧൮൩), ''ഹീനധാതു, മജ്ഝിമധാതു, പണീതധാതു'' (ദീ॰ നി॰ ൩.൩൦൫), ''പഥവീധാതു, ആപോധാതു, തേജോധാതു, വായോധാതു (ദീ॰ നി॰ ൩.൩൧൧), ആകാസധാതു, വിഞ്ഞാണധാതു''

(മം നിം ൩.൧൨൫; വിഭം ൧൭൨), “സങ്ഖതധാതു, അസങ്ഖതധാതു” (മം നിം ൩.൧൨൫), “അനേകധാതു നാനാധാതു ലോകോ”തി (ദീം നിം ൨.൩൬൬; മം നിം ൧.൧൪൮) ഏവമാദയോ അഞ്ഞാപി ധാതുയോ ദിസ്സന്തി. ഏവം സതി സബ്ബാസം വസേന പരിച്ഛേദം അകത്വാ കസ്മാ അട്ഠാരസാതി അയമേവ പരിച്ഛേദോ കതോതി ചേ. സഭാവതോ വിജ്ജമാനാനം സബ്ബധാതൂനം തദന്തോഗധത്താ.

രൂപധാതുയേവ ഹി ആഭാധാതു, സുഭധാതു പന രൂപാദിപടിബദ്ധാ. കസ്മാ, സുഭനിമിത്തത്താ. സുഭനിമിത്തഞ്ഹി സുഭധാതു. തഞ്ച രൂപാദിവിനിമുത്തം ന വിജ്ജതി. കുസലവിപാകാരമ്മണാ വാ രൂപാദയോ ഏവ സുഭധാതൂതി രൂപാദിമത്തമേവേസാ. ആകാസാനഞ്ചായതനധാതുആദീസു ചിത്തം മനോവിഞ്ഞാണധാതുയേവ, സേസാ ധമ്മധാതു. സഞ്ഞാവേദയിതനിരോധധാതു പന സഭാവതോ നത്ഥി. ധാതുദ്വയനിരോധമത്തമേവ ഹി സാ.

കാമധാതു ധമ്മധാതുമത്തം വാ ഹോതി. യഥാഹ - “തത്ഥ കതമാ കാമധാതു? കാമപടിസംയുത്തോ തക്കോ വിതക്കോ മിച്ഛാസങ്കപ്പോ”തി (വിഭം ൧൮൨). അട്ഠാരസാപി വാ ധാതുയോ. യഥാഹ - “ഹേട്ഠതോ അവീചിനിരയം പരിയന്തം കരിത്വാ ഉപരിതോ പരനിമ്മിതവസവത്തീ ദേവേ അന്തോകരിത്വാ യം ഏതസ്മിം അന്തരേ ഏത്ഥാവചരാ ഏത്ഥ പരിയാപന്നാ ഖന്ധധാതുആയതനാ രൂപാ വേദനാ സഞ്ഞാ സങ്ഖാരാ വിഞ്ഞാണം, അയം വുച്ചതി കാമധാതൂ”തി (വിഭം ൧൮൨).

നേക്ഖമ്മധാതു ധമ്മധാതു ഏവ, “സബ്ബേപി കുസലാ ധമ്മാ നേക്ഖമ്മധാതൂ”തി (വിഭം ൧൮൨) വചനതോ മനോവിഞ്ഞാണധാതുപി ഹോതിയേവ. ബ്യാപാദവിഹിംസാ-അബ്യാപാദ-അവിഹിംസാസുഖ-ദുക്ഖ-സോമനസ്സ-ദോമനസ്സുപേക്ഖാ-അവിജ്ജാആരമ്ഭ-നിക്കമ-പരക്കമധാതുയോ ധമ്മധാതുയേവ.

ഹീനമജ്ഝിമപണീതധാതുയോ അട്ഠാരസ ധാതുമത്തമേവ. ഹീനാ ഹി ചക്ഖാദയോ ഹീനാ ധാതു, മജ്ഝിമപണീതാ മജ്ഝിമാ ചേവ പണീതാ ച. നിപ്പരിയായേന പന അകുസലാ ധമ്മധാതുമനോവിഞ്ഞാണധാതുയോ ഹീനധാതു, ലോകിയാ കുസലാബ്യാകതാ ഉഭോപി ചക്ഖുധാതുആദയോ ച മജ്ഝിമധാതു, ലോകുത്തരാ പന ധമ്മധാതുമനോവിഞ്ഞാണധാതുയോ പണീതധാതു.

പഥവീതേജോവായോധാതുയോ ഫോട്ഠബ്ബധാതുയേവ, ആപോധാതു ആകാസധാതു ച ധമ്മധാതുയേവ. വിഞ്ഞാണധാതു ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദിസത്തവിഞ്ഞാണധാതുസങ്ഖേപോയേവ.

സത്തരസ ധാതുയോ ധമ്മധാതുഏകദേസോ ച സങ്ഖതധാതു, അസങ്ഖതാ പന ധാതു ധമ്മധാതുഏകദേസോവ. അനേകധാതുനാനാധാതുലോകോ പന അട്ഠാരസ ധാതുപ്പഭേദമത്തമേവാതി. ഇതി സഭാവതോ വിജ്ജമാനാനം സബ്ബധാതൂനം തദന്തോഗധത്താ അട്ഠാരസേവ വുത്താതി.

൫൧൭. അപിച വിജാനനസഭാവേ വിഞ്ഞാണേ ജീവസഞ്ഞീനം സഞ്ഞാസമൂഹനനത്ഥമ്പി അട്ഠാരസേവ വുത്താ. സന്തി ഹി സത്താ

വിജാനനസഭാവേ വിഞ്ഞാണേ ജീവസഞ്ഞിനോ, തേസം ചക്ഖുസോതഘാനജിവ്ഹാകായമനോധാതുമനോവിഞ്ഞാണധാതുഭേദേന തസ്സ അനേകതം ചക്ഖുരൂപാദിപച്ചയായത്തവുത്തിതായ അനിച്ചതഞ്ച പകാസേത്വാ ദീഘരത്താനുസയിതം ജീവസഞ്ഞം സമൂഹനിതുകാമേന ഭഗവതാ അട്ഠാരസ ധാതുയോ പകാസിതാ. കിഞ്ച ഭിയ്യോ തഥാ വേനേയ്യജ്ഝാസയവസേന ച. യേ ച ഇമായ അനതിസങ്ഖേപവിത്ഥാരായ ദേസനായ വേനേയ്യസത്താ, തദജ്ഝാസയവസേന ച അട്ഠാരസേവ പകാസിതാ.

സങ്ഖേപവിത്ഥാരനയേന തഥാ തഥാ ഹി,
ധമ്മം പകാസയതി ഏസ യഥാ യഥാസ്സ;
സദ്ധമ്മതേജവിഹതം വിലയം ഖണേന,
വേനേയ്യസത്തഹദയേസു തമോ പയാതീതി.

ഏവമേത്ഥ താവത്വതോ വേദിതബ്ബോ വിനിച്ഛയോ.

൫൨൨. സങ്ഖതോതി ചക്ഖുധാതു താവ ജാതിതോ ഏകോ ധമ്മോത്വേവ സങ്ഖം ഗച്ഛതി ചക്ഖുപസാദവസേന, തഥാ സോതഘാനജിവ്ഹാകായരൂപസദ്ദഗന്ധരസധാതുയോ സോതപ്പസാദാദിവസേന, ഫോട്ഠബ്ബധാതു പന പഥവീതേജോവായോവസേന തയോ ധമ്മാതി സങ്ഖം ഗച്ഛതി. ചക്ഖുവിഞ്ഞാണധാതു കുസലാകുസലവിപാകവസേന ദ്വേ ധമ്മോതി സങ്ഖം ഗച്ഛതി, തഥാ സോതഘാനജിവ്ഹാകായവിഞ്ഞാണധാതുയോ. മനോധാതു പന പഞ്ചദ്വാരാവജ്ജനകുസലാകുസലവിപാകസമ്പടിച്ഛനവസേന തയോ ധമ്മാതി സങ്ഖം ഗച്ഛതി. ധമ്മധാതു തിണ്ണം അരൂപക്ഖന്ധാനം സോളസന്നം സുഖുമരൂപാനം അസങ്ഖതായ ച ധാതുയാ വസേന വീസതി ധമ്മാതി സങ്ഖം ഗച്ഛതി. മനോവിഞ്ഞാണധാതു സേസകുസലാകുസലാബ്യാകതവിഞ്ഞാണവസേന ഛസത്തതി ധമ്മാതി സങ്ഖം ഗച്ഛതി. ഏവമേത്ഥ സങ്ഖതോപി വേദിതബ്ബോ വിനിച്ഛയോ.

൫൨൩. പച്ചയാതി ഏത്ഥ ച ചക്ഖുധാതു താവ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണധാതുയാ വിപ്പയുത്തപുരേജാതഅത്ഥിഅവിഗതനിസ്സയിന്ദ്രിയപച്ചയാനം വസേന ഛഹി പച്ചയേഹി പച്ചയോ ഹോതി, രൂപധാതു പുരേജാതഅത്ഥിഅവിഗതാരമ്മണപച്ചയാനം വസേന ചതൂഹി പച്ചയേഹി പച്ചയോ ഹോതി. ഏവം സോതവിഞ്ഞാണധാതുആദീനം സോതധാതുസദ്ദധാതുആദയോ. പഞ്ചന്നം പന നേസം ആവജ്ജനമനോധാതു അനന്തരസമനന്തരനത്ഥിവിഗതാനന്തരൂപനിസ്സയവസേന പഞ്ചഹി പച്ചയേഹി പച്ചയോ ഹോതി, താ ച പഞ്ചപി സമ്പടിച്ഛനമനോധാതുയാ. തഥാ സമ്പടിച്ഛനമനോധാതു സന്തീരണമനോവിഞ്ഞാണധാതുയാ, സാ ച വോട്ഠബ്ബനമനോവിഞ്ഞാണധാതുയാ, വോട്ഠബ്ബനമനോവിഞ്ഞാണധാതു ച ജവനമനോവിഞ്ഞാണധാതുയാ. ജവനമനോവിഞ്ഞാണധാതു പന അനന്തരായ ജവനമനോവിഞ്ഞാണധാതുയാ തേഹി ചേവ പഞ്ചഹി ആസേവനപച്ചയേന ചാതി ഛഹി പച്ചയേഹി പച്ചയോ ഹോതി. ഏസ താവ പഞ്ചദ്വാരേ നയോ.

മനോദ്വാരേ പന ഭവങ്ഗമനോവിഞ്ഞാണധാതു ആവജ്ജനമനോവിഞ്ഞാണധാതുയാ. ആവജ്ജനമനോവിഞ്ഞാണധാതു ച ജവനമനോവിഞ്ഞാണധാതുയാ പുരിമേഹി പഞ്ചഹി പച്ചയേഹി പച്ചയോ ഹോതി. ധമ്മധാതു പന സത്തന്നമ്പി വിഞ്ഞാണധാതൂനം

സഹജാതഅഞ്ഞമഞ്ഞനിസ്സയസമ്പയുത്തഅത്ഥിഅവിഗതാദീഹി ബഹുധാ പച്ചയോ ഹോതി. ചക്ഖുധാതുആദയോ പന ഏകച്ചാ ച ധമ്മധാതു ഏകച്ചായ മനോവിഞ്ഞാണധാതുയാ ആരമ്മണപച്ചയാദീഹിപി പച്ചയാ ഹോന്തി. ചക്ഖുവിഞ്ഞാണധാതുആദീനഞ്ച ന കേവലം ചക്ഖുരൂപാദയോ പച്ചയാ ഹോന്തി, അഥ ഖോ ആലോകാദയോപി. തേനാഹു പുബ്ബാചരിയാ -

"ചക്ഖുരൂപാലോകമനസികാരേ പടിച്ച ഉപ്പജ്ജതി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം.
സോതസദ്ദവിവരമനസികാരേ പടിച്ച ഉപ്പജ്ജതി സോതവിഞ്ഞാണം.
ഘാനഗന്ധവായുമനസികാരേ പടിച്ച ഉപ്പജ്ജതി ഘാനവിഞ്ഞാണം.
ജിവ്ഹാരസആപമനസികാരേ പടിച്ച ഉപ്പജ്ജതി ജിവ്ഹാവിഞ്ഞാണം.
കായഫോട്ഠബ്ബപഥവീമനസികാരേ പടിച്ച ഉപ്പജ്ജതി കായവിഞ്ഞാണം.
ഭവങ്ഗമനധമ്മമനസികാരേ പടിച്ച ഉപ്പജ്ജതി മനോവിഞ്ഞാണ"ന്തി.

അയമേത്ഥ സങ്ഖേപോ. വിത്ഥാരതോ പന പച്ചയപ്പഭേദോ പടിച്ചസമുപ്പാദനിദ്ദേസേ ആവിഭവിസ്സതീതി ഏവമേത്ഥ പച്ചയതോപി വേദിതബ്ബോ വിനിച്ഛയോ.

൫൨൮. ദട്ഠബ്ബതോതി ദട്ഠബ്ബതോപേത്ഥ വിനിച്ഛയോ വേദിതബ്ബോതി അത്ഥോ. സബ്ബാ ഏവ ഹി സങ്ഖതധാതുയോ പുബ്ബന്താപരന്തവിവിത്തതോ ധുവസുഭസുഖത്തഭാവസുഞ്ഞതോ പച്ചയായത്തവുത്തിതോ ച ദട്ഠബ്ബാ.

വിസേസതോ പനേത്ഥ ഭേരിതലം വിയ ചക്ഖുധാതു ദട്ഠബ്ബാ, ദണ്ഡോ വിയ രൂപധാതു, സദ്ദോ വിയ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണധാതു. തഥാ ആദാസതലം വിയ ചക്ഖുധാതു, മുഖം വിയ രൂപധാതു, മുഖനിമിത്തം വിയ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണധാതു. അഥ വാ ഉച്ഛുതിലാ വിയ ചക്ഖുധാതു, യന്തചക്കയട്ഠി വിയ രൂപധാതു, ഉച്ഛുരസതേലാനി വിയ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണധാതു. തഥാ അധരാരണീ വിയ ചക്ഖുധാതു, ഉത്തരാരണീ വിയ രൂപധാതു, അഗ്ഗി വിയ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണധാതു. ഏസ നയോ സോതധാതുആദീസു.

മനോധാതു പന യഥാസമ്ഭവതോ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണധാതുആദീനം പുരേചരാനുചരാ വിയ ദട്ഠബ്ബാ.

ധമ്മധാതുയാ വേദനാക്ഖന്ധോ സല്ലമിവ സൂലമിവ ച ദട്ഠബ്ബോ. സഞ്ഞാസങ്ഖാരക്ഖന്ധാ വേദനാസല്ലസൂലയോഗാആതുരാ വിയ, പുഥുജ്ജനാനം വാ സഞ്ഞാ ആസാദുക്ഖജനനതോ രിത്തമുട്ഠി വിയ. അയഥാഭുച്ചനിമിത്തഗാഹകതോ വനമിഗോ വിയ. സങ്ഖാരാ പടിസന്ധിയം പക്ഖിപനതോ അങ്ഗാരകാസുയം ഖിപനകപുരിസാ വിയ. ജാതി ദുക്ഖാനുബന്ധതോ രാജപുരിസാനുബന്ധചോരാ വിയ. സബ്ബാനത്ഥാവഹസ്സ ഖന്ധസന്താനസ്സ ഹേതുതോ വിസരുക്ഖബീജാനി വിയ. രൂപം നാനാവിധുപദ്ദവനിമിത്തതോ ഖുരചക്കം വിയ ദട്ഠബ്ബം. അസങ്ഖതാ പന ധാതു അമതതോ സന്തതോ ഖേമതോ ച ദട്ഠബ്ബാ. കസ്മാ? സബ്ബാനത്ഥാവഹസ്സ പടിപക്ഖഭൂതത്താ.

മനോവിഞ്ഞാണധാതു ആരമ്മണേസു വവത്ഥാനാഭാവതോ അരഞ്ഞമക്കടോ വിയ, ദുദ്ദമനതോ അസ്സഖളുങ്കോ വിയ, യത്ഥകാമനിപാതിതോ

വേഹാസക്ഖിത്തദണ്ഡോ വിയ, ലോഭദോസാദിനാനപ്പകാരകിലേസവേസയോഗതോ രങ്ഗനടോ വിയ ദട്ഠബ്ബാതി.

ഇതി സാധുജനപാമോജ്ജത്ഥായ കതേ വിസുദ്ധിമഗ്ഗേ

പഞ്ഞാഭാവനാധികാരേ

ആയതനധാതുനിദ്ദേസോ നാമ

പന്നരസമോ പരിച്ഛേദോ.

൧൬. ഇന്ദ്രിയസച്ചനിദ്ദേസോ

ഇന്ദ്രിയവിത്ഥാരകഥാ

൫൧൭. ധാതൂനം അനന്തരം ഉദ്ദിട്ഠാനി പന **ഇന്ദ്രിയാനീ**തി ബാവീസതിന്ദ്രിയാനി - ചക്ഖുന്ദ്രിയം സോതിന്ദ്രിയം ഘാനിന്ദ്രിയം ജിവ്ഹിന്ദ്രിയം കായിന്ദ്രിയം മനിന്ദ്രിയം ഇത്ഥിന്ദ്രിയം പുരിസിന്ദ്രിയം ജീവിതിന്ദ്രിയം സുഖിന്ദ്രിയം ദുക്ഖിന്ദ്രിയം സോമനസ്സിന്ദ്രിയം ദോമനസ്സിന്ദ്രിയം ഉപേക്ഖിന്ദ്രിയം സദ്ധിന്ദ്രിയം വീരിയിന്ദ്രിയം സതിന്ദ്രിയം സമാധിന്ദ്രിയം പഞ്ഞിന്ദ്രിയം അനഞ്ഞാതഞ്ഞസ്സാമീതിന്ദ്രിയം അഞ്ഞിന്ദ്രിയം അഞ്ഞാതാവിന്ദ്രിയന്തി. തത്ഥ -

> അത്ഥതോ ലക്ഖണാദീഹി, കമതോ ച വിജാനിയാ;
> ഭേദാഭേദാ തഥാ കിച്ചാ, ഭൂമിതോ ച വിനിച്ഛയം.

തത്ഥ ചക്ഖാദീനം താവ ചക്ഖതീതി ചക്ഖൂതിആദിനാ നയേന അത്ഥോ പകാസിതോ. പച്ഛിമേസു പന തീസു പഠമം പുബ്ബഭാഗേ അനഞ്ഞാതം അമതം പദം ചതുസച്ചധമ്മം വാ ജാനിസ്സാമീതി ഏവം പടിപന്നസ്സ ഉപ്പജ്ജനതോ ഇന്ദ്രിയട്ഠസമ്ഭവതോ ച അനഞ്ഞാതഞ്ഞസ്സാമീതിന്ദ്രിയന്തി വുത്തം. ദുതിയം ആജാനനതോ ഇന്ദ്രിയട്ഠസമ്ഭവതോ ച അഞ്ഞിന്ദ്രിയം. തതിയം അഞ്ഞാതാവിനോ ചതൂസു സച്ചേസു നിട്ഠിതഞ്ഞാണകിച്ചസ്സ ഖീണാസവസ്സ ഉപ്പജ്ജനതോ ഇന്ദ്രിയട്ഠസമ്ഭവതോ ച അഞ്ഞാതാവിന്ദ്രിയം.

കോ പന നേസം **ഇന്ദ്രിയട്ഠോ** നാമാതി? ഇന്ദലിങ്ഗട്ഠോ ഇന്ദ്രിയട്ഠോ. ഇന്ദദേസിതട്ഠോ ഇന്ദ്രിയട്ഠോ. ഇന്ദദിട്ഠട്ഠോ ഇന്ദ്രിയട്ഠോ. ഇന്ദസിട്ഠട്ഠോ ഇന്ദ്രിയട്ഠോ. ഇന്ദജുട്ഠട്ഠോ ഇന്ദ്രിയട്ഠോ. സോ സബ്ബോപി ഇധ യഥായോഗം യുജ്ജതി. ഭഗവാ ഹി സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ പരമിസ്സരിയഭാവതോ ഇന്ദോ. കുസലാകുസലഞ്ച കമ്മം, കമ്മേസു കസ്സചി ഇസ്സരിയാഭാവതോ. തേനേവേത്ഥ കമ്മസഞ്ജനിതാനി താവ ഇന്ദ്രിയാനി കുസലാകുസലകമ്മം ഉല്ലിങ്ഗേന്തി. തേന ച സിട്ഠാനീതി ഇന്ദലിങ്ഗട്ഠേന ഇന്ദസിട്ഠട്ഠേന ച ഇന്ദ്രിയാനി. സബ്ബാനേവ പനേതാനി ഭഗവതാ യഥാഭൂതതോ പകാസിതാനി അഭിസമ്ബുദ്ധാനി ചാതി ഇന്ദദേസിതട്ഠേന ഇന്ദദിട്ഠട്ഠേന ച ഇന്ദ്രിയാനി. തേനേവ ഭഗവതാ മുനിന്ദേന കാനിചി ഗോചരാസേവനായ കാനിചി ഭാവനാസേവനായ സേവിതാനീതി ഇന്ദജുട്ഠട്ഠേനാപി ഇന്ദ്രിയാനി.

അപിച ആധിപച്ചസങ്ഖാതേന ഇസ്സരിയട്ഠേനാപി ഏതാനി ഇന്ദ്രിയാനി. ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദിപ്പവത്തിയഞ്ഹി ചക്ഖാദീനം സിദ്ധം ആധിപച്ചം, തസ്മിം തിക്ഖേ തിക്ഖത്താ മന്ദേ ച മന്ദത്താതി. അയം താവേത്ഥ അത്ഥതോ വിനിച്ഛയോ.

ലക്ഖണാദീഹീതി ലക്ഖണരസപച്ചുപട്ഠാനപദട്ഠാനേഹിപി ചക്ഖാദീനം വിനിച്ഛയം വിജാനിയാതി അത്ഥോ. താനി ച നേസം ലക്ഖണാദീനി ഖന്ധനിദ്ദേസേ വുത്താനേവ. പഞ്ഞിന്ദ്രിയാദീനി ഹി ചത്താരി അത്ഥതോ അമോഹോയേവ. സേസാനി തത്ഥ സരൂപേനേവ ആഗതാനി.

൫൧൮. **കമതോ**തി അയമ്പി ദേസനാക്കമോവ. തത്ഥ അജ്ഝത്തധമ്മേ പരിഞ്ഞായ അരിയഭൂമിപടിലാഭോ ഹോതീതി അത്തഭാവപരിയാപന്നാനി ചക്ഖുന്ദ്രിയാദീനി പഠമം ദേസിതാനി. സോ പന അത്തഭാവോ യം ധമ്മം ഉപാദായ ഇത്ഥീതി വാ പുരിസോതി വാ സങ്ഖം ഗച്ഛതി, അയം സോതി നിദസ്സനത്ഥം തതോ ഇത്ഥിന്ദ്രിയം പുരിസിന്ദ്രിയഞ്ച. സോ ദുവിധോപി ജീവിതിന്ദ്രിയപടിബദ്ധവുത്തീതി ഞാപനത്ഥം തതോ ജീവിതിന്ദ്രിയം. യാവ തസ്സ പവത്തി, താവ ഏതേസം വേദയിതാനം അനിവത്തി. യഞ്ച കിഞ്ചി വേദയിതം, സബ്ബം തം ദുക്ഖന്തി ഞാപനത്ഥം തതോ സുഖിന്ദ്രിയാദീനി. തംനിരോധത്ഥം പന ഏതേ ധമ്മാ ഭാവേതബ്ബാതി പടിപത്തിദസ്സനത്ഥം തതോ സദ്ധാദീനി. ഇമായ പടിപത്തിയാ ഏസ ധമ്മോ പഠമം അത്തനി പാതുഭവതീതി പടിപത്തിയാ അമോഘഭാവദസ്സനത്ഥം തതോ അനഞ്ഞാതഞ്ഞസ്സാമീതിന്ദ്രിയം. തസ്സേവ ഫലത്താ തതോ അനന്തരം ഭാവേതബ്ബതോ ച തതോ അഞ്ഞിന്ദ്രിയം. തതോ പരം ഭാവനായ ഇമസ്സ അധിഗമോ, അധിഗതേ ച പന ഇമസ്മിം നത്ഥി കിഞ്ചി ഉത്തരി കരണീയന്തി ഞാപനത്ഥം അന്തേ പരമസ്സാസഭൂതം അഞ്ഞാതാവിന്ദ്രിയം ദേസിതന്തി അയമേത്ഥ കമോ.

ഭേദാഭേദാതി ജീവിതിന്ദ്രിയസ്സേവ ചേത്ഥ ഭേദോ. തഞ്ഹി രൂപജീവിതിന്ദ്രിയം അരൂപജീവിതിന്ദ്രിയന്തി ദുവിധം ഹോതി. സേസാനം അഭേദോതി ഏവമേത്ഥ ഭേദാഭേദതോ വിനിച്ഛയം വിജാനിയാ.

൫൧൯. **കിച്ചാ**തി കിം ഇന്ദ്രിയാനം കിച്ചന്തി ചേ. ചക്ഖുന്ദ്രിയസ്സ താവ ''ചക്ഖായതനം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണധാതുയാ തംസമ്പയുത്തകാനഞ്ച ധമ്മാനം ഇന്ദ്രിയപച്ചയേന പച്ചയോ''തി വചനതോ യം തം ഇന്ദ്രിയപച്ചയഭാവേന സാധേതബ്ബം അത്തനോ തിക്ഖമന്ദാദിഭാവേന ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദിധമ്മാനം തിക്ഖമന്ദാദിസങ്ഖാതം അത്താകാരാനുവത്താപനം, ഇദം കിച്ചം. ഏവം സോതഘാനജിവ്ഹാകായാനം. മനിന്ദ്രിയസ്സ പന സഹജാതധമ്മാനം അത്തനോ വസവത്താപനം. ജീവിതിന്ദ്രിയസ്സ സഹജാതധമ്മാനുപാലനം. ഇത്ഥിന്ദ്രിയപുരിസിന്ദ്രിയാനം ഇത്ഥിപുരിസലിങ്ഗനിമിത്തകുത്താകപ്പാകാരാനുവിധാനം. സുഖദുക്ഖസോമനസ്സദോമനസ്സിന്ദ്രിയാനം സഹജാതധമ്മേ അഭിഭവിത്വാ യഥാസകം ഓളാരികാകാരാനുപാപനം. ഉപേക്ഖിന്ദ്രിയസ്സ സന്തപണീതമജ്ഝത്താകാരാനുപാപനം. സദ്ധാദീനം പടിപക്ഖാഭിഭവനം സമ്പയുത്തധമ്മാനഞ്ച പസന്നാകാരാദിഭാവസമ്പാപനം. അനഞ്ഞാതഞ്ഞസ്സാമീതിന്ദ്രിയസ്സ സംയോജനത്തയപ്പഹാനഞ്ചേവ സമ്പയുത്താനഞ്ച തപ്പഹാനാഭിമുഖഭാവകരണം. അഞ്ഞിന്ദ്രിയസ്സ കാമരാഗബ്യാപാദാദിതനുകരണപ്പഹാനഞ്ചേവ സഹജാതാനഞ്ച അത്തനോ വസാനുവത്താപനം. അഞ്ഞാതാവിന്ദ്രിയസ്സ സബ്ബകിച്ചേസു ഉസ്സുക്കപ്പഹാനഞ്ചേവ അമതാഭിമുഖഭാവപച്ചയതാ ച സമ്പയുത്താനന്തി ഏവമേത്ഥ കിച്ചതോ വിനിച്ഛയം വിജാനിയാ.

൫൨൦. **ഭൂമിതോ**തി ചക്ഖുസോതഘാനജിവ്ഹാകായഇത്ഥിപുരിസസുഖദുക്ഖദോമനസ്സിന്ദ്രിയാനി ചേത്ഥ കാമാവചരാനേവ. മനിന്ദ്രിയജീവിതിന്ദ്രിയഉപേക്ഖിന്ദ്രിയാനി സദ്ധാവീരിയസതിസമാധിപഞ്ഞിന്ദ്രിയാനി ച ചതുഭൂമിപരിയാപന്നാനി. സോമനസ്സിന്ദ്രിയം കാമാവചരരൂപാവചരലോകുത്തരവസേന ഭൂമിത്തയപരിയാപന്നം. അവസാനേ തീണി ലോകുത്തരാനേവാതി ഏവമേത്ഥ ഭൂമിതോപി വിനിച്ഛയം വിജാനേയ്യ. ഏവം ഹി വിജാനന്തോ -

> സംവേഗബഹുലോ ഭിക്ഖു, ഠിതോ ഇന്ദ്രിയസംവരേ;
> ഇന്ദ്രിയാനി പരിഞ്ഞായ, ദുക്ഖസ്സന്തം കരിസ്സതീതി.

ഇദം ഇന്ദ്രിയാനം വിത്ഥാരകഥാമുഖം.

സച്ചവിത്ഥാരകഥാ

൨൧൬. തദനന്തരാനി പന **സച്ചാനീ**തി ചത്താരി അരിയസച്ചാനി - ദുക്ഖം അരിയസച്ചം, ദുക്ഖസമുദയോ അരിയസച്ചം, ദുക്ഖനിരോധോ അരിയസച്ചം, ദുക്ഖനിരോധഗാമിനീ പടിപദാ അരിയസച്ചന്തി. തത്ഥ -

വിഭാഗതോ നിബ്ബചന, ലക്ഖണാദിപ്പഭേദതോ;
അത്ഥത്ഥുദ്ധാരതോ ചേവ, അനൂനാധികതോ തഥാ.

കമതോ ജാതിആദീനം, നിച്ഛയാ ഞാണകിച്ചതോ;
അന്തോഗധാനം പഭേദാ, ഉപമാതോ ചതുക്കതോ.

സുഞ്ഞതേകവിധാദീഹി, സഭാഗവിസഭാഗതോ;
വിനിച്ഛയോ വേദിതബ്ബോ, വിഞ്ഞുനാ സാസനക്കമേ.

തത്ഥ **വിഭാഗതോ**തി ദുക്ഖാദീനം ഹി ചത്താരോ ചത്താരോ അത്ഥാ വിഭത്താ തഥാ അവിതഥാ അനഞ്ഞഥാ, യേ ദുക്ഖാദീനി അഭിസമേന്തേഹി അഭിസമേതബ്ബാ. യഥാഹ - ''ദുക്ഖസ്സ പീളനട്ഠോ സങ്ഖതട്ഠോ സന്താപട്ഠോ വിപരിണാമട്ഠോ, ഇമേ ചത്താരോ ദുക്ഖസ്സ ദുക്ഖട്ഠാ തഥാ അവിതഥാ അനഞ്ഞഥാ. സമുദയസ്സ ആയൂഹനട്ഠോ നിദാനട്ഠോ സംയോഗട്ഠോ പലിബോധട്ഠോ. നിരോധസ്സ നിസ്സരണട്ഠോ വിവേകട്ഠോ അസങ്ഖതട്ഠോ അമതട്ഠോ. മഗ്ഗസ്സ നിയ്യാനട്ഠോ ഹേതുട്ഠോ ദസ്സനട്ഠോ അധിപതേയ്യട്ഠോ. ഇമേ ചത്താരോ മഗ്ഗസ്സ മഗ്ഗട്ഠാ തഥാ അവിതഥാ അനഞ്ഞഥാ''തി (പടി॰ മ॰ ൨.൮). തഥാ ''ദുക്ഖസ്സ പീളനട്ഠോ സങ്ഖതട്ഠോ സന്താപട്ഠോ വിപരിണാമട്ഠോ അഭിസമയട്ഠോ''തി (പടി॰ മ॰ ൨.൧൧) ഏവമാദി. ഇതി ഏവം വിഭത്താനം ചതുന്നം ചതുന്നം അത്ഥാനം വസേന ദുക്ഖാദീനി വേദിതബ്ബാനീതി. അയം താവേത്ഥ വിഭാഗതോ വിനിച്ഛയോ.

൨൧൭. നിബ്ബചനലക്ഖണാദിപ്പഭേദതോതി ഏത്ഥ പന **നിബ്ബചനതോ** താവ ഇധ **ദു**-ഇതി അയം സദ്ദോ കുച്ഛിതേ ദിസ്സതി. കുച്ഛിതം ഹി പുത്തം ദുപ്പുത്തോതി വദന്തി. **ഖം**-സദ്ദോ പന തുച്ഛേ. തുച്ഛം ഹി ആകാസം ''ഖ''ന്തി വുച്ചതി. ഇദഞ്ച പഠമസച്ചം കുച്ഛിതം അനേകഉപദ്ദവാധിട്ഠാനതോ. തുച്ഛം ബാലജനപരികപ്പിതധുവസുഭസുഖത്തഭാവവിരഹിതതോ. തസ്മാ കുച്ഛിതത്താ തുച്ഛത്താ ച **ദുക്ഖ**ന്തി വുച്ചതി.

സം-ഇതി ച അയം സദ്ദോ ''സമാഗമോ സമേത''ന്തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൨.൩൯൬; വിഭ॰ ൧൯൯) സംയോഗം ദീപേതി. **ഉ**-ഇതി അയം ''ഉപ്പന്നം ഉദിത''ന്തിആദീസു (ധ॰ സ॰ ൧; മഹാവ॰ ൮൪) ഉപ്പത്തിം. **അയ**-സദ്ദോ കാരണം ദീപേതി. ഇദഞ്ചാപി ദുതിയസച്ചം അവസേസപച്ചയസമായോഗേ സതി ദുക്ഖസ്സുപ്പത്തികാരണം. ഇതി ദുക്ഖസ്സ സംയോഗേ ഉപ്പത്തികാരണത്താ **ദുക്ഖസമുദയ**ന്തി വുച്ചതി.

തതിയസച്ചം പന യസ്മാ **നി**-സദ്ദോ അഭാവം, **രോധ**-സദ്ദോ ച ചാരകം ദീപേതി. തസ്മാ അഭാവോ ഏത്ഥ സംസാരചാരകസങ്ഖാതസ്സ ദുക്ഖരോധസ്സ സബ്ബഗതിസുഞ്ഞത്താ, സമധിഗതേ വാ തസ്മിം സംസാരചാരകസങ്ഖാതസ്സ ദുക്ഖരോധസ്സ അഭാവോ ഹോതി, തപ്പടിപക്ഖത്താതിപി **ദുക്ഖനിരോധ**ന്തി വുച്ചതി. ദുക്ഖസ്സ വാ അനുപ്പാദനിരോധപച്ചയത്താ ദുക്ഖനിരോധന്തി.

ചതുത്ഥസച്ചം പന യസ്മാ ഏതം ദുക്ഖനിരോധം ഗച്ഛതി ആരമ്മണവസേന തദഭിമുഖഭൂതത്താ, പടിപദാ ച ഹോതി ദുക്ഖനിരോധപ്പത്തിയാ. തസ്മാ ദുക്ഖനിരോധഗാമിനീ പടിപദാതി വുച്ചതി.

൨൧൮. യസ്മാ പനേതാനി ബുദ്ധാദയോ അരിയാ പടിവിജ്ഝന്തി, തസ്മാ **അരിയസച്ചാനീ**തി വുച്ചന്തി. യഥാഹ ''ചത്താരിമാനി, ഭിക്ഖവേ, അരിയസച്ചാനി. കതമാനി...പേ॰... ഇമാനി ഖോ, ഭിക്ഖവേ, ചത്താരി അരിയസച്ചാനി. അരിയാ ഇമാനി പടിവിജ്ഝന്തി, തസ്മാ അരിയസച്ചാനീതി വുച്ചന്തീ''തി. അപിച അരിയസ്സ സച്ചാനീതിപി അരിയസച്ചാനി. യഥാഹ ''സദേവകേ, ഭിക്ഖവേ, ലോകേ...പേ॰... മനുസ്സായ തഥാഗതോ അരിയോ, തസ്മാ അരിയസച്ചാനീതി വുച്ചന്തീ''തി (സം॰ നി॰ ൫.൧൦൯൮). അഥ വാ ഏതേസം അഭിസമ്ബുദ്ധത്താ അരിയഭാവസിദ്ധിതോപി അരിയസച്ചാനി. യഥാഹ - ''ഇമേസം ഖോ, ഭിക്ഖവേ, ചതുന്നം അരിയസച്ചാനം യഥാഭൂതം അഭിസമ്ബുദ്ധത്താ തഥാഗതോ അരഹം സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ അരിയോതി വുച്ചതീ''തി. അപിച ഖോ പന അരിയാനി സച്ചാനീതിപി അരിയസച്ചാനി. അരിയാനീതി തഥാനി അവിതഥാനി അവിസംവാദകാനീതി അത്ഥോ. യഥാഹ - ''ഇമാനി ഖോ, ഭിക്ഖവേ, ചത്താരി അരിയസച്ചാനി തഥാനി അവിതഥാനി അനഞ്ഞഥാനി, തസ്മാ അരിയസച്ചാനീതി വുച്ചന്തീ''തി (സം॰ നി॰ ൫.൧൦൯൭) ഏവമേത്ഥ നിബ്ബചനതോ വിനിച്ഛയോ വേദിതബ്ബോ.

൨൧൯. കഥം **ലക്ഖണാദിപ്പഭേദതോ**? ഏത്ഥ ഹി ബാധനലക്ഖണം **ദുക്ഖസച്ചം,** സന്താപനരസം, പവത്തിപച്ചുപട്ഠാനം. പഭവലക്ഖണം **സമുദയസച്ചം,** അനുപച്ഛേദകരണരസം, പലിബോധപച്ചുപട്ഠാനം. സന്തിലക്ഖണം **നിരോധസച്ചം,** അച്ചുതിരസം, അനിമിത്തപച്ചുപട്ഠാനം. നിയ്യാനലക്ഖണം **മഗ്ഗസച്ചം,** കിലേസപ്പഹാനരസം, വുട്ഠാനപച്ചുപട്ഠാനം. അപിച പവത്തിപവത്തകനിവത്തിനിവത്തകലക്ഖണാനി പടിപാടിയാ. തഥാ സങ്ഖതതണ്ഹാ അസങ്ഖതദസ്സനലക്ഖണാനി ചാതി ഏവമേത്ഥ ലക്ഖണാദിപ്പഭേദതോ വിനിച്ഛയോ വേദിതബ്ബോ.

൨൨൦. **അത്ഥത്ഥുദ്ധാരതോ ചേവാ**തി ഏത്ഥ പന അത്ഥതോ താവ കോ സച്ചട്ഠോതി ചേ? യോ പഞ്ഞാചക്ഖുനാ ഉപപരിക്ഖമാനാനം മായാവ വിപരീതോ, മരീചിവ വിസംവാദകോ, തിത്ഥിയാനം അത്താവ അനുപലബ്ഭസഭാവോ ച ന ഹോതി, അഥ ഖോ ബാധനപ്പഭവസന്തിനിയ്യാനപ്പകാരേന തച്ഛാവിപരീതഭൂതഭാവേന അരിയഞാണസ്സ ഗോചരോ ഹോതിയേവ. ഏസ അഗ്ഗിലക്ഖണം വിയ, ലോകപകതി വിയ ച തച്ഛാവിപരീതഭൂതഭാവോ സച്ചട്ഠോതി വേദിതബ്ബോ. യഥാഹ - ''ഇദം ദുക്ഖന്തി, ഭിക്ഖവേ, തഥമേതം അവിതഥമേതം അനഞ്ഞഥമേത''ന്തി (സം॰ നി॰ ൫.൧൦൯൦) വിത്ഥാരോ. അപിച -

നാബാധകം യതോ ദുക്ഖം, ദുക്ഖാ അഞ്ഞം ന ബാധകം;
ബാധകത്തനിയാമേന, തതോ സച്ചമിദം മതം.

തം വിനാ നാഞ്ഞതോ ദുക്ഖം, ന ഹോതി ന ച തം തതോ;
ദുക്ഖഹേതുനിയാമേന, ഇതി സച്ചം വിസത്തികാ.

നാഞ്ഞാ നിബ്ബാനതോ സന്തി, സന്തം ന ച ന തം യതോ;
സന്തഭാവനിയാമേന, തതോ സച്ചമിദം മതം.

മഗ്ഗാ അഞ്ഞം ന നിയ്യാനം, അനിയ്യാനോ ന ചാപി സോ;
തച്ഛനിയ്യാനഭാവത്താ, ഇതി സോ സച്ചസമ്മതോ.

ഇതി തച്ഛാവിപല്ലാസ, ഭൂതഭാവം ചതൂസ്വപി;
ദുക്ഖാദീസ്വവിസേസേന, സച്ചട്ഠം ആഹു പണ്ഡിതാതി.

ഏവം അത്ഥതോ വിനിച്ഛയോ വേദിതബ്ബോ.

൫൩൪. കഥം **അത്ഥുദ്ധാരതോ**? ഇധായം **സച്ച**-സദ്ദോ അനേകേസു അത്ഥേസു ദിസ്സതി. സേയ്യഥിദം - "സച്ചം ഭണേ ന കുജ്ഝേയ്യാ"തിആദീസു (ധം॰ പ॰ ൨൨൪) വാചാസച്ചേ. "സച്ചേ ഠിതാ സമണബ്രാഹ്മണാ ചാ"തിആദീസു (ജാ॰ ൨.൨൧.൪൩൩) വിരതിസച്ചേ. "കസ്മാ നു സച്ചാനി വദന്തി നാനാ പവാദിയാസേ കുസലാവദാനാ"തിആദീസു (സു॰ നി॰ ൮൯൧) ദിട്ഠിസച്ചേ. "ഏകം ഹി സച്ചം ന ദുതിയ"ന്തിആദീസു (സു॰ നി॰ ൮൯൦) പരമത്ഥസച്ചേ നിബ്ബാനേ ചേവ മഗ്ഗേ ച. "ചതുന്നം അരിയസച്ചാനം കതി കുസലാ"തിആദീസു (വിഭ॰ ൨൧൬) അരിയസച്ചേ. സ്വായമിധാപി അരിയസച്ചേ വത്തതീതി ഏവമേത്ഥ അത്ഥുദ്ധാരതോപി വിനിച്ഛയോ വേദിതബ്ബോ.

൫൩൫. **അനൂനാധികതോതി** കസ്മാ പന ചത്താരേവ അരിയസച്ചാനി വുത്താനി അനൂനാനി അനധികാനീതി ചേ? അഞ്ഞസ്സാസമ്ഭവതോ അഞ്ഞതരസ്സ ച അപനേയ്യാഭാവതോ. ന ഹി ഏതേഹി അഞ്ഞം അധികം വാ, ഏതേസം വാ ഏകമ്പി അപനേതബ്ബം സമ്ഭോതി. യഥാഹ - "ഇധ, ഭിക്ഖവേ, ആഗച്ഛേയ്യ സമണോ വാ ബ്രാഹ്മണോ വാ 'നേതം ദുക്ഖം അരിയസച്ചം, അഞ്ഞം ദുക്ഖം അരിയസച്ചം. അഹമേതം ദുക്ഖം അരിയസച്ചം ഠപേത്വാ അഞ്ഞം ദുക്ഖം അരിയസച്ചം പഞ്ഞപേസ്സാമീ'തി നേതം ഠാനം വിജ്ജതീ"തിആദി. യഥാ ചാഹ - "യോ ഹി കോചി, ഭിക്ഖവേ, സമണോ വാ ബ്രാഹ്മണോ വാ ഏവം വദേയ്യ 'നേതം ദുക്ഖം പഠമം അരിയസച്ചം യം സമണേന ഗോതമേന ദേസിതം, അഹമേതം ദുക്ഖം പഠമം അരിയസച്ചം പച്ചക്ഖായ അഞ്ഞം ദുക്ഖം പഠമം അരിയസച്ചം പഞ്ഞപേസ്സാമീ'തി നേതം ഠാനം വിജ്ജതീ"തിആദി (സം॰ നി॰ ൫.൧൦൮൬).

അപിച പവത്തിമാചിക്ഖന്തോ ഭഗവാ സഹേതുകം ആചിക്ഖി, നിവത്തിഞ്ച സഉപായം. ഇതി പവത്തിനിവത്തിതദുഭയഹേതൂനം ഏതപരമതോ ചത്താരേവ വുത്താനി. തഥാ പരിഞ്ഞേയ്യപഹാതബ്ബസച്ഛികാതബ്ബഭാവേതബ്ബാനം, തണ്ഹാവത്ഥുതണ്ഹാതണ്ഹാനിരോധതണ്ഹാനിരോധുപായാനം, ആലയആലയാരാമതാആലയസമുഗ്ഘാതആലയസമുഗ്ഘാതുപായാനഞ്ച വസേനാപി ചത്താരേവ വുത്താനീതി ഏവമേത്ഥ അനൂനാധികതോ വിനിച്ഛയോ വേദിതബ്ബോ.

൫൩൬. **കമതോതി** അയമ്പി ദേസനാക്കമോവ. ഏത്ഥ ച ഓളാരികത്താ, സബ്ബസത്തസാധാരണത്താ ച സുവിഞ്ഞേയ്യന്തി ദുക്ഖസച്ചം പഠമം വുത്തം. തസ്സേവ ഹേതുദസ്സനത്ഥം തദനന്തരം സമുദയസച്ചം. ഹേതുനിരോധാ ഫലനിരോധോതി ഞാപനത്ഥം തതോ നിരോധസച്ചം. തദധിഗമുപായദസ്സനത്ഥം അന്തേ മഗ്ഗസച്ചം. ഭവസുഖസ്സാദഗധിതാനം വാ സത്താനം സംവേഗജനനത്ഥം പഠമം ദുക്ഖമാഹ. തം നേവ അകതം ആഗച്ഛതി , ന ഇസ്സരനിമ്മാനാദിതോ ഹോതി, ഇതോ പന ഹോതീതി ഞാപനത്ഥം തദനന്തരം സമുദയം. തതോ സഹേതുകേന ദുക്ഖേന അഭിഭൂതത്താ സംവിഗ്ഗമാനസാനം ദുക്ഖനിസ്സരണഗവേസീനം നിസ്സരണദസ്സനേന അസ്സാസജനനത്ഥം നിരോധം. തതോ നിരോധാധിഗമത്ഥം നിരോധസമ്പാപകം മഗ്ഗന്തി ഏവമേത്ഥ കമതോ വിനിച്ഛയോ വേദിതബ്ബോ.

൫൩൭. **ജാതിആദീനം നിച്ഛയാ**തി യേ തേ അരിയസച്ചാനി നിദ്ദിസന്തേന ഭഗവതാ "ജാതിപി ദുക്ഖാ, ജരാപി ദുക്ഖാ, മരണമ്പി ദുക്ഖം, സോകപരിദേവദുക്ഖദോമനസ്സുപായാസാപി ദുക്ഖാ, അപ്പിയേഹി സമ്പയോഗോ ദുക്ഖോ, പിയേഹി വിപ്പയോഗോ ദുക്ഖോ, യമ്പിച്ഛം ന ലഭതി തമ്പി ദുക്ഖം, സംഖിത്തേന പഞ്ചുപാദാനക്ഖന്ധാ ദുക്ഖാ"തി (വിഭ॰ ൧൯൦) ദുക്ഖനിദ്ദേസേ ദ്വാദസ ധമ്മാ, "യായം തണ്ഹാ പോനോബ്ഭവികാ നന്ദീരാഗസഹഗതാ തത്രതത്രാഭിനന്ദിനീ. സേയ്യഥിദം, കാമതണ്ഹാ, ഭവതണ്ഹാ, വിഭവതണ്ഹാ"തി (വിഭ॰ ൨൦൩) സമുദയനിദ്ദേസേ തിവിധാ തണ്ഹാ, "യോ തസ്സായേവ തണ്ഹായ അസേസവിരാഗനിരോധോ ചാഗോ പടിനിസ്സഗ്ഗോ മുത്തി അനാലയോ"തി (വിഭ॰ ൨൦൪) ഏവം നിരോധനിദ്ദേസേ അത്ഥതോ ഏകമേവ നിബ്ബാനം, "കതമം ദുക്ഖനിരോധഗാമിനീപടിപദാ അരിയസച്ചം, അയമേവ അരിയോ അട്ഠങ്ഗികോ മഗ്ഗോ. സേയ്യഥിദം - സമ്മാദിട്ഠി...പേ॰... സമ്മാസമാധീ"തി (വിഭ॰ ൨൦൫) ഏവം മഗ്ഗനിദ്ദേസേ അട്ഠ ധമ്മാതി ഇതി ചതുന്നം സച്ചാനം നിദ്ദേസേ ജാതിആദയോ ധമ്മാ വുത്താ, തേസം ജാതിആദീനം നിച്ഛയാപി ഏത്ഥ വിനിച്ഛയോ വേദിതബ്ബോ.

ദുക്ഖനിദ്ദേസകഥാ

ജാതിനിദ്ദേസോ

സേയ്യഥിദം, അയഞ്ഹി **ജാതി**-സദ്ദോ അനേകത്ഥോ. തഥാ ഹേസ "ഏകമ്പി ജാതിം ദ്വേപി ജാതിയോ"തി (ദീ॰ നി॰ ൧.൨൪൪; പാരാ॰ ൧൨) ഏത്ഥ ഭവേ ആഗതോ. "അത്ഥി, വിസാഖേ, നിഗണ്ഠാ നാമ സമണജാതീ"തി (അ॰ നി॰ ൩.൭൧) ഏത്ഥ നികായേ. "ജാതി ദ്വീഹി ഖന്ധേഹി സങ്ഗഹിതാ"തി (ധാതു॰ ൭൧) ഏത്ഥ സങ്ഖതലക്ഖണേ. "യം മാതുകുച്ഛിസ്മിം പഠമം ചിത്തം ഉപ്പന്നം, പഠമം വിഞ്ഞാണം പാതുഭൂതം, തദുപാദായ സാവസ്സ ജാതീ"തി (മഹാവ॰ ൧൨൪) ഏത്ഥ പടിസന്ധിയം. "സമ്പതിജാതോ, ആനന്ദ, ബോധിസത്തോ"തി (മ॰ നി॰ ൩.൨൦൭) ഏത്ഥ പസൂതിയം. "അക്ഖിത്തോ അനുപകുട്ഠോ ജാതിവാദേനാ"തി (ദീ॰ നി॰ ൧.൩൩൧) ഏത്ഥ കുലേ. "യതോഹം, ഭഗിനി, അരിയായ ജാതിയാ ജാതോ"തി (മ॰ നി॰ ൨.൩൫൧) ഏത്ഥ അരിയസീലേ.

൫൩൮. സ്വായമിധ ഗബ്ഭസേയ്യകാനം പടിസന്ധിതോ പട്ഠായ യാവ മാതുകുച്ഛിമ്ഹാ നിക്ഖമനം, താവ പവത്തേസു ഖന്ധേസു. ഇതരേസം പടിസന്ധിഖന്ധേസ്വേവാതി ദട്ഠബ്ബോ. അയമ്പി ച പരിയായകഥാവ. നിപ്പരിയായതോ പന തത്ഥ

തത്ഥ നിബ്ബത്തമാനാനം സത്താനം യേ യേ ഖന്ധാ പാതുഭവന്തി, തേസം തേസം പഠമപാതുഭാവോ ജാതി നാമ.

സാ പനേസാ തത്ഥ തത്ഥ ഭവേ പഠമാഭിനിബ്ബത്തിലക്ഖണാ, നിയ്യാതനരസാ, അതീതഭവതോ ഇധ ഉമ്മുജ്ജനപച്ചുപട്ഠാനാ, ദുക്ഖവിചിത്തതാപച്ചുപട്ഠാനാ വാ.

൩൯൯. കസ്മാ പനേസാ ദുക്ഖാതി ചേ? അനേകേസം ദുക്ഖാനം വത്ഥുഭാവതോ. അനേകാനി ഹി ദുക്ഖാനി. സേയ്യഥിദം - ദുക്ഖദുക്ഖം, വിപരിണാമദുക്ഖം, സങ്ഖാരദുക്ഖം, പടിച്ഛന്നദുക്ഖം, അപ്പടിച്ഛന്നദുക്ഖം, പരിയായദുക്ഖം, നിപ്പരിയായദുക്ഖന്തി.

തത്ഥ കായികചേതസികാ ദുക്ഖാ വേദനാസഭാവതോ ച നാമതോ ച ദുക്ഖത്താ **ദുക്ഖദുക്ഖ**ന്തി വുച്ചതി.

സുഖാ വേദനാ വിപരിണാമേന ദുക്ഖുപ്പത്തിഹേതുതോ **വിപരിണാമദുക്ഖം**.

ഉപേക്ഖാ വേദനാ ചേവ അവസേസാ ച തേഭൂമകാ സങ്ഖാരാ ഉദയബ്ബയപ്പടിപീളിതത്താ **സങ്ഖാരദുക്ഖം**. കണ്ണസൂലദന്തസൂലരാഗജപരിളാഹദോസജപരിളാഹാദി കായികചേതസികോ ആബാധോ പുച്ഛിത്വാ ജാനിതബ്ബതോ ഉപക്കമസ്സ ച അപാകടഭാവതോ **പടിച്ഛന്നദുക്ഖം** നാമ. അപാകടദുക്ഖന്തിപി വുച്ചതി.

ദ്വത്തിംസകമ്മകാരണാദിസമുട്ഠാനോ ആബാധോ അപുച്ഛിത്വാവ ജാനിതബ്ബതോ ഉപക്കമസ്സ ച പാകടഭാവതോ **അപ്പടിച്ഛന്നദുക്ഖം** നാമ. പാകടദുക്ഖന്തിപി വുച്ചതി.

ഠപേത്വാ ദുക്ഖദുക്ഖം സേസം ദുക്ഖസച്ചവിഭങ്ഗേ ആഗതം ജാതിആദി സബ്ബമ്പി തസ്സ തസ്സ ദുക്ഖസ്സ വത്ഥുഭാവതോ **പരിയായദുക്ഖം**. ദുക്ഖദുക്ഖം പന **നിപ്പരിയായദുക്ഖ**ന്തി വുച്ചതി.

തത്രായം ജാതി യം തം ബാലപണ്ഡിതസുത്താദീസു (മ॰ നി॰ ൩.൨൪൬ ആദയോ) ഭഗവതാപി ഉപമാവസേന പകാസിതം ആപായികം ദുക്ഖം, യഞ്ച സുഗതിയമ്പി മനുസ്സലോകേ ഗബ്ഭോക്കന്തിമൂലകാദിഭേദം ദുക്ഖം ഉപ്പജ്ജതി, തസ്സ വത്ഥുഭാവതോ ദുക്ഖാ.

൪൦൦. തത്രിദം ഗബ്ഭോക്കന്തിമൂലകാദിഭേദം ദുക്ഖം - അയം ഹി സത്തോ മാതുകുച്ഛിമ്ഹി നിബ്ബത്തമാനോ ന ഉപ്പലപദുമപുണ്ഡരീകാദീസു നിബ്ബത്തതി, അഥ ഖോ ഹേട്ഠാ ആമാസയസ്സ ഉപരി പക്കാസയസ്സ ഉദരപടലപിട്ഠികണ്ടകാനം വേമജ്ഝേ പരമസമ്ബാധേ തിബ്ബന്ധകാരേനാനാകുണപഗന്ധപരിഭാവിതപരമദുഗ്ഗന്ധപവനവിചരിതേ അധിമത്തജേഗുച്ഛേ കുച്ഛിപദേസേ പൂതിമച്ഛപൂതികുമ്മാസചന്ദനികാദീസു കിമി വിയ നിബ്ബത്തതി. സോ തത്ഥ നിബ്ബത്തോ ദസ മാസേ മാതുകുച്ഛിസമ്ഭവേന ഉസ്മനാ പുടപാകം വിയ പച്ചമാനോ പിട്ഠപിണ്ഡി വിയ സേദിയമാനോ സമിഞ്ജനപസാരണാദിരഹിതോ അധിമത്തം ദുക്ഖമനുഭോതീതി, ഇദം താവ **ഗബ്ഭോക്കന്തിമൂലകം** ദുക്ഖം.

യം പന സോ മാതു സഹസാ ഉപക്ഖലനഗമനനിസീദനവുട്ഠാനപരിവത്തനാദീസു സുരാധുത്തഹത്ഥഗതോ എളകോ വിയ അഹിതുണ്ഡികഹത്ഥഗതോ സപ്പപോതകോ വിയ ച ആകഡ്ഢനപരികഡ്ഢനഓധൂനനനിദ്ധൂനനാദിനാ ഉപക്കമേന അധിമത്തം ദുക്ഖമനുഭവതി, യഞ്ച മാതു സീതുദകപാനകാലേ സീതനരകുപപന്നോ വിയ, ഉണ്ഹയാഗുഭത്താദിഅജ്ഝോഹരണകാലേ അങ്ഗാരവുട്ഠിസമ്പരികിണ്ണോ വിയ, ലോണമ്ബിലാദിഅജ്ഝോഹരണകാലേ ഖാരാപടിച്ഛകാദികമ്മകാരണപത്തോ വിയ തിബ്ബം ദുക്ഖമനുഭോതി, ഇദം **ഗബ്ഭപരിഹരണമൂലകം** ദുക്ഖം.

യം പനസ്സ മൂള്ഹഗബ്ഭായ മാതുയാ മിത്താമച്ചസുഹജ്ജാദീഹിപി അദസ്സനാരഹേ ദുക്ഖുപ്പത്തിട്ഠാനേ ഛേദനഫാലനാദീഹി ദുക്ഖം ഉപ്പജ്ജതി, ഇദം **ഗബ്ഭവിപത്തിമൂലകം** ദുക്ഖം.

യം വിജായമാനായ മാതുയാ കമ്മജേഹി വാതേഹി പരിവത്തേത്വാ നരകപപാതം വിയ അതിഭയാനകം യോനിമഗ്ഗം പടിപാതിയമാനസ്സ പരമസമ്ബാധേന യോനിമുഖേന താളച്ഛിഗ്ഗളേന വിയ നിക്കഡ്ഢിയമാനസ്സ മഹാനാഗസ്സ നരകസത്തസ്സ വിയ ച സങ്ഘാതപബ്ബതേഹി വിചുണ്ണിയമാനസ്സ ദുക്ഖം ഉപ്പജ്ജതി, ഇദം **വിജായനമൂലകം** ദുക്ഖം.

യം പന ജാതസ്സ തരുണവണസദിസസുഖുമാലസരീരസ്സ ഹത്ഥഗഹണനഹാപനധോവനചോളപരിമജ്ജനാദികാലേ സൂചിമുഖഖുരധാരാഹി വിജ്ഝനഫാലനസദിസം ദുക്ഖം ഉപ്പജ്ജതി, ഇദം മാതുകുച്ഛിതോ **ബഹിനിക്ഖമനമൂലകം** ദുക്ഖം.

യം തതോ പരം പവത്തിയം അത്തനാവ അത്താനം വധേന്തസ്സ അചേലകവതാദിവസേന ആതാപനപരിതാപനാനുയോഗമനുയുത്തസ്സ, കോധവസേന അഭുഞ്ജന്തസ്സ, ഉബ്ബന്ധന്തസ്സ ച ദുക്ഖം ഉപ്പജ്ജതി, ഇദം **അത്തൂപക്കമമൂലകം** ദുക്ഖം. യം പന പരതോ വധബന്ധനാദീനി അനുഭവന്തസ്സ ഉപ്പജ്ജതി, ഇദം **പരൂപക്കമമൂലകം** ദുക്ഖന്തി.

ഇതി ഇമസ്സ സബ്ബസ്സാപി ദുക്ഖസ്സ അയം ജാതി വത്ഥുമേവ ഹോതി.

൪൦൧. തേനേതം വുച്ചതി -

ജായേഥ നോ ചേ നരകേസു സത്തോ,
തത്ഥഗ്ഗിദാഹാദികമപ്പസയ്ഹം;
ലഭേഥ ദുക്ഖം നു കുഹിം പതിട്ഠം,
ഇച്ചാഹ ദുക്ഖാതി മുനീധ ജാതിം.

ദുക്ഖം തിരച്ഛേസു കസാപതോദ-
ദണ്ഡാഭിഘാതാദിഭവം അനേകം;
യം തം കഥം തത്ഥ ഭവേയ്യ ജാതിം,
വിനാ തഹിം ജാതി തതോപി ദുക്ഖാ.

പേതേസു ദുക്ഖം പന ഖുപ്പിപാസാ-
വാതാതപാദിപ്പഭവം വിചിത്തം;
യസ്മാ അജാതസ്സ ന തത്ഥ അത്ഥി,
തസ്മാപി ദുക്ഖം മുനി ജാതിമാഹ.

തിബ്ബന്ധകാരേ ച അസയ്ഹസീതേ,
ലോകന്തരേ യം അസുരേസു ദുക്ഖം;
ന തം ഭവേ തത്ഥ ന ചസ്സ ജാതി,
യതോ അയം ജാതി തതോപി ദുക്ഖാ.

യഞ്ചാപി ഗൂഥനരകേ വിയ മാതുഗബ്ഭേ,
സത്തോ വസം ചിരമതോ ബഹി നിക്ഖമഞ്ച;
പപ്പോതി ദുക്ഖമതിഘോരമിദമ്പി നത്ഥി,
ജാതിം വിനാ ഇതിപി ജാതി അയഞ്ഹി ദുക്ഖാ.

കിം ഭാസിതേന ബഹുനാ നനു യം കുഹിഞ്ചി,
അത്ഥീധ കിഞ്ചിദപി ദുക്ഖമിദം കദാചി;
നേവത്ഥി ജാതിവിരഹേന യതോ മഹേസി,
ദുക്ഖാതി സബ്ബപഠമം ഇമമാഹ ജാതിന്തി.

അയം താവ ജാതിയം വിനിച്ഛയോ.

ജരാനിദ്ദേസോ

൫൨. **ജരാപി ദുക്ഖാ**തി എത്ഥ ദുവിധാ ജരാ സങ്ഖതലക്ഖണഞ്ച, ഖണ്ഡിച്ചാദിസമ്മതോ സന്തതിയം ഏകഭവപരിയാപന്നഖന്ധപുരാണഭാവോ ച, സാ ഇധ അധിപ്പേതാ. സാ പനേസാ ജരാ ഖന്ധപരിപാകലക്ഖണാ, മരണൂപനയനരസാ, യോബ്ബനവിനാസപച്ചുപട്ഠാനാ. ദുക്ഖാ സങ്ഖാരദുക്ഖഭാവതോ ചേവ ദുക്ഖവത്ഥുതോ ച . യം ഹി അങ്ഗപച്ചങ്ഗസിഥിലീഭാവഇന്ദ്രിയവികാരവിരൂപതായോബ്ബനവിനാസബലൂപഘാതസതിമതിവിപ്പവാസപരപരിഭവാദിഅനേ കായികചേതസികദുക്ഖം ഉപ്പജ്ജതി, ജരാ തസ്സ വത്ഥു. തേനേതം വുച്ചതി -

“അങ്ഗാനം സിഥിലീഭാവാ, ഇന്ദ്രിയാനം വികാരതോ;
യോബ്ബനസ്സ വിനാസേന, ബലസ്സ ഉപഘാതതോ.

“വിപ്പവാസാ സതാദീനം, പുത്തദാരേഹി അത്തനോ;
അപസാദനീയതോ ചേവ, ഭിയ്യോ ബാലത്തപത്തിയാ.

“പപ്പോതി ദുക്ഖം യം മച്ചോ, കായികം മാനസം തഥാ;
സബ്ബമേതം ജരാഹേതു, യസ്മാ തസ്മാ ജരാ ദുഖാ”തി.

അയം ജരായം വിനിച്ഛയോ.

മരണനിദ്ദേസോ

൫൩. **മരണമ്പി ദുക്ഖ**ന്തി എത്ഥാപി ദുവിധം മരണം സങ്ഖതലക്ഖണഞ്ച, യം സന്ധായ വുത്തം “ജരാമരണം ദ്വീഹി ഖന്ധേഹി സങ്ഗഹിത”ന്തി (ധാതു॰ ൭൧). ഏകഭവപരിയാപന്നജീവിതിന്ദ്രിയപ്പബന്ധവിച്ഛേദോ ച, യം സന്ധായ വുത്തം “നിച്ചം മരണതോ ഭയ”ന്തി (സു॰ നി॰ ൫൮൧). തം ഇധ അധിപ്പേതം. ജാതിപച്ചയാ മരണം ഉപക്കമമരണം സരസമരണം ആയുക്ഖയമരണം പുഞ്ഞക്ഖയമരണന്തിപി തസ്സേവ നാമം. തയിദം ചുതിലക്ഖണം, വിയോഗരസം, ഗതിവിപ്പവാസപച്ചുപട്ഠാനം. ദുക്ഖസ്സ പന വത്ഥുഭാവതോ ദുക്ഖന്തി വേദിതബ്ബം. തേനേതം വുച്ചതി -

“പാപസ്സ പാപകമ്മാദി-നിമിത്തമനുപസ്സതോ;
ഭദ്ദസ്സാപസഹന്തസ്സ, വിയോഗം പിയവത്ഥുകം;
മീയമാനസ്സ യം ദുക്ഖം, മാനസം അവിസേസതോ.

സബ്ബേസഞ്ചാപി യം സന്ധി-ബന്ധനച്ഛേദനാദികം;
വിതുജ്ജമാനമമ്മാനം, ഹോതി ദുക്ഖം സരീരജം.

അസയ്ഹമപ്പതികാരം, ദുക്ഖസ്സേതസ്സിദം യതോ;
മരണം വത്ഥു തേനേതം, ദുക്ഖമിച്ചേവ ഭാസിത”ന്തി.

അയം മരണേ വിനിച്ഛയോ.

സോകാദിനിദ്ദേസാ

൫൪. സോകാദീസു **സോകോ** നാമ ഞാതിബ്യസനാദീഹി ഫുട്ഠസ്സ ചിത്തസന്താപോ. സോ കിഞ്ചാപി അത്ഥതോ ദോമനസ്സമേവ ഹോതി. ഏവം സന്തേപി അന്തോനിജ്ഝാനലക്ഖണോ, ചേതസോ പരിജ്ഝാപനരസോ, അനുസോചനപച്ചുപട്ഠാനോ. ദുക്ഖോ പന ദുക്ഖദുക്ഖതോ ദുക്ഖവത്ഥുതോ ച. തേനേതം വുച്ചതി -

“സത്താനം ഹദയം സോകോ, വിസസല്ലംവ തുജ്ജതി;
അഗ്ഗിതത്തോവ നാരാചോ, ഭുസംവ ദഹതേ പുന.

“സമാവഹതി ച ബ്യാധി-ജരാമരണഭേദനം;
ദുക്ഖമ്പി വിവിധം യസ്മാ, തസ്മാ ദുക്ഖോതി വുച്ചതീ”തി.

അയം സോകേ വിനിച്ഛയോ.

പരിദേവോ

൪൮. പരിദേവോ നാമ ഞാതിബ്യസനാദീഹി ഫുട്ഠസ്സ വചീപലാപോ. സോ ലാലപ്പനലക്ഖണോ, ഗുണദോസകിത്തനരസോ, സമ്ഭമപച്ചുപട്ഠാനോ. ദുക്ഖോ പന സങ്ഖാരദുക്ഖഭാവതോ ദുക്ഖവത്ഥുതോ ച. തേനേതം വുച്ചതി -

“യം സോകസല്ലവിഹതോ പരിദേവമാനോ,
കണ്ഠോട്ഠതാലുതലസോസജമപ്പസയ്ഹം;
ഭിയ്യോധിമത്തമധിഗച്ഛതിയേവ ദുക്ഖം,
ദുക്ഖോതി തേന ഭഗവാ പരിദേവമാഹാ”തി.

അയം പരിദേവേ വിനിച്ഛയോ.

ദുക്ഖം

൪൯. ദുക്ഖം നാമ കായികം ദുക്ഖം, തം കായപീളനലക്ഖണം, ദുപ്പഞ്ഞാനം ദോമനസ്സകരണരസം, കായികാബാധപച്ചുപട്ഠാനം. ദുക്ഖം പന ദുക്ഖദുക്ഖതോ മാനസദുക്ഖാവഹനതോ ച. തേനേതം വുച്ചതി -

“പീളേതി കായികമിദം, ദുക്ഖഞ്ച മാനസം ഭിയ്യോ;
ജനയതി യസ്മാ തസ്മാ, ദുക്ഖന്തി വിസേസതോ വുത്ത”ന്തി.

അയം ദുക്ഖേ വിനിച്ഛയോ.

ദോമനസ്സം

൫൦. ദോമനസ്സം നാമ മാനസം ദുക്ഖം. തം ചിത്തപീളനലക്ഖണം, മനോവിഘാതരസം, മാനസബ്യാധിപച്ചുപട്ഠാനം. ദുക്ഖം പന ദുക്ഖദുക്ഖതോ കായികദുക്ഖാവഹനതോ ച. ചേതോദുക്ഖസമപ്പിതാ ഹി കേസേ പകിരിയ കന്ദന്തി, ഉരാനി പടിപിസന്തി, ആവട്ടന്തി, വിവട്ടന്തി, ഉദ്ധംപാദം പപതന്തി, സത്ഥം ആഹരന്തി, വിസം ഖാദന്തി, രജ്ജുയാ ഉബ്ബന്ധന്തി, അഗ്ഗിം പവിസന്തീതി തം നാനപ്പകാരകം ദുക്ഖമനുഭവന്തി. തേനേതം വുച്ചതി -

“പീളേതി യതോ ചിത്തം, കായസ്സ ച പീളനം സമാവഹതി;
ദുക്ഖന്തി ദോമനസ്സം, വിദോമനസ്സാ തതോ ആഹൂ”തി.

അയം ദോമനസ്സേ വിനിച്ഛയോ.

ഉപായാസോ

൫൧. ഉപായാസോ നാമ ഞാതിബ്യസനാദീഹി ഫുട്ഠസ്സ അധിമത്തചേതോദുക്ഖപ്പഭാവിതോ ദോസോയേവ. **സങ്ഖാരക്ഖന്ധപരിയാപന്നോ ഏകോ ധമ്മോതി ഏകേ**. സോ ചിത്തപരിദഹനലക്ഖണോ, നിത്ഥുനനരസോ , വിസാദപച്ചുപട്ഠാനോ. ദുക്ഖോ പന സങ്ഖാരദുക്ഖഭാവതോ ചിത്തപരിദഹനതോ കായവിസാദനതോ ച. തേനേതം വുച്ചതി -

“ചിത്തസ്സ ച പരിദഹനാ, കായസ്സ വിസാദനാ ച അധിമത്തം;
യം ദുക്ഖമുപായാസോ, ജനേതി ദുക്ഖോ തതോ വുത്തോ”തി.

അയം ഉപായാസേ വിനിച്ഛയോ.

ഏത്ഥ ച മന്ദഗ്ഗിനാ അന്തോഭാജനേ പാകോ വിയ **സോകോ**. തിക്ഖഗ്ഗിനാ പച്ചമാനസ്സ ഭാജനതോ ബഹിനിക്ഖമനം വിയ **പരിദേവോ**. ബഹിനിക്ഖന്താവസേസസ്സ നിക്ഖമിതും അപ്പഹോന്തസ്സ അന്തോഭാജനേയേവ യാവ പരിക്ഖയാ പാകോ വിയ **ഉപായാസോ** ദട്ഠബ്ബോ.

അപ്പിയസമ്പയോഗോ

൫൨. അപ്പിയസമ്പയോഗോ നാമ അമനാപേഹി സത്തസങ്ഖാരേഹി സമോധാനം. സോ അനിട്ഠസമോധാനലക്ഖണോ, ചിത്തവിഘാതകരണരസോ, അനത്ഥഭാവപച്ചുപട്ഠാനോ. ദുക്ഖോ പന ദുക്ഖവത്ഥുതോ. തേനേതം വുച്ചതി -

“ദിസ്വാവ അപ്പിയേ ദുക്ഖം, പഠമം ഹോതി ചേതസി;
തദുപക്കമസമ്ഭൂത-മഥകായേ യതോ ഇധ.

“തതോ ദുക്ഖദ്വയസ്സാപി, വത്ഥുതോ സോ മഹേസിനാ;
ദുക്ഖോ വുത്തോതി വിഞ്ഞേയ്യോ, അപ്പിയേഹി സമാഗമോ”തി.

അയം അപ്പിയസമ്പയോഗേ വിനിച്ഛയോ.

പിയവിപ്പയോഗോ

൧൦. പിയവിപ്പയോഗോ നാമ മനാപേഹി സത്തസങ്ഖാരേഹി വിനാഭാവോ. സോ ഇട്ഠവത്ഥുവിയോഗലക്ഖണോ , സോകുപ്പാദനരസോ, ബ്യസനപച്ചുപട്ഠാനോ. ദുക്ഖോ പന സോകദുക്ഖസ്സ വത്ഥുതോ. തേനേതം വുച്ചതി -

"ഞാതിധനാദിവിയോഗാ,
സോകസരസമപ്പിതാ വിതുജ്ജന്തി;
ബാലാ യതോ തതോ യം,
ദുക്ഖോതി മതോ പിയവിപ്പയോഗോ"തി.

അയം പിയവിപ്പയോഗേ വിനിച്ഛയോ.

ഇച്ഛിതാലാഭോ

൧൧. യമ്പിച്ഛം ന ലഭതീതി എത്ഥ "അഹോ വത മയം ന ജാതിധമ്മാ അസ്സാമാ"തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൨.൩൯൪; വിഭ॰ ൨൦൧) അലബ്ഭനേയ്യവത്ഥൂസു ഇച്ഛാവ യമ്പിച്ഛം ന ലഭതി, തമ്പി ദുക്ഖന്തി വുത്താ. സാ അലബ്ഭനേയ്യവത്ഥുഇച്ഛനലക്ഖണാ, തപ്പരിയേസനരസാ, തേസം അപ്പത്തിപച്ചുപട്ഠാനാ. ദുക്ഖാ പന ദുക്ഖവത്ഥുതോ. തേനേതം വുച്ചതി -

"തം തം പത്ഥയമാനാനം, തസ്സ തസ്സ അലാഭതോ;
യം വിഘാതമയം ദുക്ഖം, സത്താനം ഇധ ജായതി.

"അലബ്ഭനേയ്യവത്ഥൂനം, പത്ഥനാ തസ്സ കാരണം;
യസ്മാ തസ്മാ ജിനോ ദുക്ഖം, ഇച്ഛിതാലാഭമബ്രവീ"തി.

അയം ഇച്ഛിതാലാഭേ വിനിച്ഛയോ.

പഞ്ചുപാദാനക്ഖന്ധാ

൧൨. സംഖിത്തേന പഞ്ചുപാദാനക്ഖന്ധാ ദുക്ഖാതി എത്ഥ പന -

ജാതിപ്പഭുതികം ദുക്ഖം, യം വുത്തമിധ താദിനാ;
അവുത്തം യഞ്ച തം സബ്ബം, വിനാ എതേ ന വിജ്ജതി.

യസ്മാ തസ്മാ ഉപാദാന-ക്ഖന്ധാ സങ്ഖേപതോ ഇമേ;
ദുക്ഖാതി വുത്താ ദുക്ഖന്ത-ദേസകേന മഹേസിനാ.

തഥാ ഹി ഇന്ധനമിവ പാവകോ, ലക്ഖമിവ പഹരണാനി, ഗോരൂപം വിയ ഡംസമകസാദയോ, ഖേത്തമിവ ലായകാ, ഗാമം വിയ ഗാമഘാതകാ ഉപാദാനക്ഖന്ധപഞ്ചകമേവ ജാതിആദയോ നാനപ്പകാരേഹി വിബാധേന്താ തിണലതാദീനി വിയ ഭൂമിയം, പുപ്ഫഫലപല്ലവാനി വിയ രുക്ഖേസു ഉപാദാനക്ഖന്ധേസുയേവ നിബ്ബത്തന്തി. ഉപാദാനക്ഖന്ധാനഞ്ച ആദിദുക്ഖം ജാതി, മജ്ഝേദുക്ഖം ജരാ, പരിയോസാനദുക്ഖം മരണം, മാരണന്തികദുക്ഖാഭിഘാതേന പരിഡയ്ഹനദുക്ഖം സോകോ, തദസഹനതോ ലാലപ്പനദുക്ഖം പരിദേവോ, തതോ ധാതുക്ഖോഭസങ്ഖാതഅനിട്ഠഫോട്ഠബ്ബസമായോഗതോ കായസ്സ ആബാധനദുക്ഖം ദുക്ഖം, തേന ബാധിയമാനാനം പുഥുജ്ജനാനം തത്ഥ പടിഘുപ്പത്തിതോ ചേതോബാധനദുക്ഖം ദോമനസ്സം, സോകാദിവുഡ്ഢിയാ ജനിതവിസാദാനം അനുത്ഥുനനദുക്ഖം ഉപായാസോ, മനോരഥവിഘാതപ്പത്താനം ഇച്ഛാവിഘാതദുക്ഖം ഇച്ഛിതാലാഭോതി എവം നാനപ്പകാരതോ ഉപപരിക്ഖിയമാനാ ഉപാദാനക്ഖന്ധാവ ദുക്ഖാതി. യദേതം എകമേകം ദസ്സേത്വാ വുച്ചമാനം അനേകേഹിപി കപ്പേഹി ന സക്കാ അസേസതോ വത്തും, തസ്മാ തം സബ്ബമ്പി ദുക്ഖം എകജലബിന്ദുമ്ഹി സകലസമുദ്ദജലരസം വിയ യേസു കേസുചി പഞ്ചസു ഉപാദാനക്ഖന്ധേസു സംഖിപിത്വാ ദസ്സേതും "സംഖിത്തേന പഞ്ചുപാദാനക്ഖന്ധാ ദുക്ഖാ"തി ഭഗവാ അവോചാതി. അയം ഉപാദാനക്ഖന്ധേസു വിനിച്ഛയോ.

അയം താവ ദുക്ഖനിദ്ദേസേ നയോ.

സമുദയനിദ്ദേസകഥാ

൧൩. സമുദയനിദ്ദേസേ പന **യായം തണ്ഹാ**തി യാ അയം തണ്ഹാ. **പോനോബ്ഭവികാ**തി പുനബ്ഭവകരണം പുനോബ്ഭവോ, പുനോബ്ഭവോ സീലമേതിസ്സാതി പോനോബ്ഭവികാ. **നന്ദീരാഗേന സഹഗതാ**തി നന്ദീരാഗസഹഗതാ, നന്ദീരാഗേന സദ്ധിം അത്ഥതോ എകത്തമേവ ഗതാതി വുത്തം ഹോതി. **തത്ര തത്രാഭിനന്ദിനീ**തി യത്ര യത്ര അത്തഭാവോ നിബ്ബത്തതി, തത്ര തത്രാഭിനന്ദിനീ. **സേയ്യഥി**ദന്തി നിപാതോ , തസ്സ സാ കതമാതി ചേതി അത്ഥോ. കാമതണ്ഹാ ഭവതണ്ഹാ വിഭവതണ്ഹാതി ഇമാ പടിച്ചസമുപ്പാദനിദ്ദേസേ ആവിഭവിസ്സന്തി. ഇധ പനായം തിവിധാപി ദുക്ഖസച്ചസ്സ നിബ്ബത്തകട്ഠേന എകത്തം ഉപനേത്വാ ദുക്ഖസമുദയം അരിയസച്ചന്തി വുത്താതി വേദിതബ്ബാ.

അയം സമുദയനിദ്ദേസേ നയോ.

നിരോധനിദ്ദേസകഥാ

൧൪. ദുക്ഖനിരോധനിദ്ദേസേ യോ തസ്സായേവ തണ്ഹായാതിആദിനാ നയേന സമുദയനിരോധോ വുത്തോ, സോ കസ്മാതി ചേ? സമുദയനിരോധേന ദുക്ഖനിരോധോ. സമുദയനിരോധേന ഹി ദുക്ഖം നിരുജ്ഝതി, ന അഞ്ഞഥാ. തേനാഹ -

"യഥാപി മൂലേ അനുപദ്ദവേ ദള്ഹേ,
ഛിന്നോപി രുക്ഖോ പുനരേവ രൂഹതി;
എവമ്പി തണ്ഹാനുസയേ അനൂഹതേ,
നിബ്ബത്തതീ ദുക്ഖമിദം പുനപ്പുന"ന്തി. (ധ॰ പ॰ ൩൩൮);

ഇതി യസ്മാ സമുദയനിരോധേനേവ ദുക്ഖം നിരുജ്ഝതി, തസ്മാ ഭഗവാ ദുക്ഖനിരോധം ദേസേന്തോ സമുദയനിരോധേനേവ ദേസേസി. സീഹസമാനവുത്തിനോ ഹി തഥാഗതാ. തേ ദുക്ഖം നിരോധേന്താ ദുക്ഖനിരോധഞ്ച ദേസേന്താ ഹേതുമ്ഹി പടിപജ്ജന്തി, ന ഫലേ. സുവാനവുത്തിനോ പന തിത്ഥിയാ. തേ ദുക്ഖം നിരോധേന്താ ദുക്ഖനിരോധഞ്ച ദേസേന്താ അത്തകിലമഥാനുയോഗദേസനാദീഹി ഫലേ പടിപജ്ജന്തി, ന ഹേതുമ്ഹീതി. ഏവം താവ ദുക്ഖനിരോധസ്സ സമുദയനിരോധവസേന ദേസനായ പയോജനം വേദിതബ്ബം.

൫൭൩. അയം പനത്ഥോ - **തസ്സായേവ തണ്ഹായാ**തി തസ്സാ "പോനോബ്ഭവികാ"തി വത്വാ കാമതണ്ഹാദിവസേന വിഭത്തതണ്ഹായ. **വിരാഗോ** വുച്ചതി മഗ്ഗോ. "വിരാഗാ വിമുച്ചതീ"തി (മ॰ നി॰ ൧.൨൪൫; സം॰ നി॰ ൩.൧൪) ഹി വുത്തം. വിരാഗേന നിരോധോ വിരാഗനിരോധോ. അനുസയസമുഗ്ഘാതതോ അസേസോ വിരാഗനിരോധോ **അസേസവിരാഗനിരോധോ**. അഥ വാ **വിരാഗോ**തി പഹാനം വുച്ചതി, തസ്മാ അസേസോ വിരാഗോ അസേസോ നിരോധോതി ഏവമ്പേത്ഥ യോജനാ ദട്ഠബ്ബാ. അത്ഥതോ പന സബ്ബാനേവ ഏതാനി നിബ്ബാനസ്സ വേവചനാനി. പരമത്ഥതോ ഹി ദുക്ഖനിരോധോ അരിയസച്ചന്തി നിബ്ബാനം വുച്ചതി. യസ്മാ പന തം ആഗമ്മ തണ്ഹാ വിരജ്ജതി ചേവ നിരുജ്ഝതി ച, തസ്മാ വിരാഗോതി ച നിരോധോതി ച വുച്ചതി. യസ്മാ ച തദേവ ആഗമ്മ തസ്സാ ചാഗാദയോ ഹോന്തി, കാമഗുണാലയേസു ചേത്ഥ ഏകോപി ആലയോ നത്ഥി, തസ്മാ "ചാഗോ പടിനിസ്സഗ്ഗോ മുത്തി അനാലയോ"തി വുച്ചതി.

൫൭൪. തയിദം സന്തിലക്ഖണം, അച്ചുതിരസം, അസ്സാസകരണരസം വാ, അനിമിത്തപച്ചുപട്ഠാനം, നിപ്പപഞ്ചപച്ചുപട്ഠാനം വാ.

നിബ്ബാനകഥാ

൫൭൫. നത്ഥേവ നിബ്ബാനം, സസവിസാണം വിയ അനുപലബ്ഭനീയതോതി ചേ? ന, ഉപായേന ഉപലബ്ഭനീയതോ. ഉപലബ്ഭതി ഹി തം തദനുരൂപപടിപത്തിസങ്ഖാതേന ഉപായേന, ചേതോപരിയഞാണേന പരേസം ലോകുത്തരചിത്തം വിയ, തസ്മാ "അനുപലബ്ഭനീയതോ നത്ഥീ"തി ന വത്തബ്ബം. ന ഹി "യം ബാലപുഥുജ്ജനാ ന ഉപലഭന്തി, തം നത്ഥീ"തി വത്തബ്ബം.

൫൭൬. അപിച നിബ്ബാനം നത്ഥീതി ന വത്തബ്ബം, കസ്മാ? പടിപത്തിയാ വഞ്ഝഭാവാപജ്ജനതോ. അസതി ഹി നിബ്ബാനേ സമ്മാദിട്ഠിപുരേജവായ സീലാദിഖന്ധത്തയസങ്ഗഹായ സമ്മാപടിപത്തിയാ വഞ്ഝഭാവോ ആപജ്ജതി. ന ചായം വഞ്ഝാ, നിബ്ബാനപാപനതോതി. ന പടിപത്തിയാ വഞ്ഝഭാവാപത്തി, അഭാവപാപകത്താതി ചേ. ന, അതീതാനാഗതാഭാവേപി നിബ്ബാനപത്തിയാ അഭാവതോ. വത്തമാനാനമ്പി അഭാവോ നിബ്ബാനന്തി ചേ. ന, തേസം അഭാവാസമ്ഭവതോ, അഭാവേ ച അവത്തമാനഭാവാപജ്ജനതോ, വത്തമാനക്ഖന്ധനിസ്സിതമഗ്ഗക്ഖണേ ച സോപാദിസേസനിബ്ബാനധാതുപ്പത്തിയാ അഭാവദോസതോ. തദാ കിലേസാനം അവത്തമാനത്താ ന ദോസോതി ചേ. ന, അരിയമഗ്ഗസ്സ നിരത്ഥകഭാവാപജ്ജനതോ. ഏവഞ്ഹി സതി അരിയമഗ്ഗക്ഖണതോ പുബ്ബേപി കിലേസാ ന സന്തീതി അരിയമഗ്ഗസ്സ നിരത്ഥകഭാവോ ആപജ്ജതി. തസ്മാ അകാരണമേതം.

൫൭൭. "യോ ഖോ, ആവുസോ, രാഗക്ഖയോ"തിആദിവചനതോ (സം॰ നി॰ ൪.൩൧൫) "ഖയോ നിബ്ബാന"ന്തി ചേ. ന, അരഹത്തസ്സാപി ഖയമത്താപജ്ജനതോ. തമ്പി ഹി "യോ ഖോ, ആവുസോ , രാഗക്ഖയോ"തിആദിനാ (സം॰ നി॰ ൪.൩൧൫) നയേന നിദ്ദിട്ഠം. കിഞ്ച ഭിയ്യോ നിബ്ബാനസ്സ ഇത്തരകാലാദിപ്പത്തിദോസതോ. ഏവഞ്ഹി സതി നിബ്ബാനം ഇത്തരകാലം, സങ്ഖതലക്ഖണം, സമ്മാവായാമനിരപേക്ഖാധിഗമനീയഭാവഞ്ച ആപജ്ജതി. സങ്ഖതലക്ഖണത്തായേവ ച സങ്ഖതപരിയാപന്നം, സങ്ഖതപരിയാപന്നത്താ രാഗാദീഹി അഗ്ഗീഹി ആദിത്തം, ആദിത്തത്താ ദുക്ഖഞ്ചാതിപി ആപജ്ജതി. യസ്മാ ഖയാ പട്ഠായ ന ഭിയ്യോ പവത്തി നാമ ഹോതി, തസ്സ നിബ്ബാനഭാവതോ ന ദോസോതി ചേ. ന, താദിസസ്സ ഖയസ്സ അഭാവതോ. ഭാവേപി ചസ്സ വുത്തപ്പകാരദോസാനതിവത്തനതോ, അരിയമഗ്ഗസ്സ ച നിബ്ബാനഭാവാപജ്ജനതോ. അരിയമഗ്ഗോ ഹി ദോസേ ഖീണേതി, തസ്മാ ഖയോതി വുച്ചതി. തതോ ച പട്ഠായ ന ഭിയ്യോ ദോസാനം പവത്തീതി.

അനുപ്പത്തിനിരോധസങ്ഖാതസ്സ പന ഖയസ്സ പരിയായേന ഉപനിസ്സയത്താ, യസ്സ ഉപനിസ്സയോ ഹോതി തദുപചാരേന "ഖയോ"തി വുത്തം. സരൂപേനേവ കസ്മാ ന വുത്തന്തി ചേ. അതിസുഖുമത്താ. അതിസുഖുമതാ ചസ്സ ഭഗവതോ അപ്പോസുക്കഭാവാവഹനതോ, അരിയേന ചക്ഖുനാ പസ്സിതബ്ബതോ ച സിദ്ധാതി.

൫൭൮. തയിദം മഗ്ഗസമങ്ഗിനാ പത്തബ്ബതോ **അസാധാരണം,** പുരിമകോടിയാ അഭാവതോ **അപ്പഭവം**. മഗ്ഗഭാവേ ഭാവതോ ന അപ്പഭവന്തി ചേ. ന, മഗ്ഗേന അനുപ്പാദനീയതോ. പത്തബ്ബമേവ ഹേതം മഗ്ഗേന, ന ഉപ്പാദേതബ്ബം. തസ്മാ അപ്പഭവമേവ. അപ്പഭവത്താ **അജരാമരണം**. പഭവജരാമരണാനം അഭാവതോ **നിച്ചം**.

നിബ്ബാനസ്സേവ അണുആദീനമ്പി നിച്ചഭാവാപത്തീതി ചേ. ന, ഹേതുനോ അഭാവാ. നിബ്ബാനസ്സ നിച്ചത്താ തേ നിച്ചാതി ചേ. ന, ഹേതുലക്ഖണസ്സ അനുപപത്തിതോ. നിച്ചാ ഉപ്പാദാദീനം അഭാവതോ നിബ്ബാനം വിയാതി ചേ. ന, അണുആദീനം അസിദ്ധത്താ.

൫൭൯. യഥാവുത്തയുത്തിസബ്ഭാവതോ പന ഇദമേവ നിച്ചം, രൂപസഭാവാതിക്കമതോ **അരൂപം**. ബുദ്ധാദീനം നിട്ഠായ വിസേസാഭാവതോ **ഏകാവ നിട്ഠാ**. യേന ഭാവനായ പത്തം, തസ്സ കിലേസവൂപസമം, ഉപാദിസേസഞ്ച ഉപാദായ പഞ്ഞാപനീയത്താ സഹ ഉപാദിസേസേന പഞ്ഞാപിയതീതി **സഉപാദിസേസം**. യോ ചസ്സ സമുദയപ്പഹാനേന ഉപഹതായതികമ്മഫലസ്സ ചരിമചിത്തതോ ച ഉദ്ധം പവത്തിഖന്ധാനം അനുപ്പാദനതോ, ഉപ്പന്നാനഞ്ച അന്തരധാനതോ ഉപാദിസേസാഭാവോ , തം ഉപാദായ പഞ്ഞാപനീയതോ നത്ഥി ഏത്ഥ ഉപാദിസേസോതി **അനുപാദിസേസം**.

അസിഥിലപരക്കമസിദ്ധേന ഞാണവിസേസേന അധിഗമനീയതോ, സബ്ബഞ്ഞുവചനതോ ച പരമത്ഥേന സഭാവതോ നിബ്ബാനം നാവിജ്ജമാനം. വുത്തഞ്ഹേതം "അത്ഥി, ഭിക്ഖവേ, അജാതം അഭൂതം അകതം അസങ്ഖത"ന്തി.

ഇദം ദുക്ഖനിരോധനിദ്ദേസേ വിനിച്ഛയകഥാമുഖം.

മഗ്ഗനിദ്ദേസകഥാ

൬൯൨. ദുക്ഖനിരോധഗാമിനിപടിപദാനിദ്ദേസേ വുത്താ പന അട്ഠ ധമ്മാ കാമം ഖന്ധനിദ്ദേസേപി അത്ഥതോ പകാസിതായേവ, ഇധ പന നേസം ഏകക്ഖണേ പവത്തമാനാനം വിസേസാവബോധനത്ഥം വദാമ. സങ്ഖേപതോ ഹി ചതുസച്ചപടിവേധായ പടിപന്നസ്സ യോഗിനോ നിബ്ബാനാരമ്മണം അവിജ്ജാനുസയസമുഗ്ഘാതകം പഞ്ഞാചക്ഖു **സമ്മാദിട്ഠി**. സാ സമ്മാ ദസ്സനലക്ഖണാ, ധാതുപ്പകാസനരസാ, അവിജ്ജന്ധകാരവിദ്ധംസനപച്ചുപട്ഠാനാ. തഥാ സമ്പന്നദിട്ഠിനോ തംസമ്പയുത്തം മിച്ഛാസങ്കപ്പനിഘാതകം ചേതസോ നിബ്ബാനപദാഭിനിരോപനം **സമ്മാസങ്കപ്പോ**. സോ സമ്മാ ചിത്താഭിനിരോപനലക്ഖണോ, അപ്പനാരസോ, മിച്ഛാസങ്കപ്പപ്പഹാനപച്ചുപട്ഠാനോ.

തഥാ പസ്സതോ വിതക്കയതോ ച തംസമ്പയുത്താവ വചീദുച്ചരിതസമുഗ്ഘാതികാ മിച്ഛാവാചായ വിരതി **സമ്മാവാചാ** നാമ. സാ പരിഗ്ഗഹലക്ഖണാ, വിരമണരസാ, മിച്ഛാവാചാപ്പഹാനപച്ചുപട്ഠാനാ. തഥാ വിരമതോ തംസമ്പയുത്താവ മിച്ഛാകമ്മന്തസമുച്ഛേദികാ പാണാതിപാതാദിവിരതി **സമ്മാകമ്മന്തോ** നാമ. സോ സമുട്ഠാപനലക്ഖണോ, വിരമണരസോ, മിച്ഛാകമ്മന്തപ്പഹാനപച്ചുപട്ഠാനോ. യാ പനസ്സ തേസം സമ്മാവാചാകമ്മന്താനം വിസുദ്ധിഭൂതാ തംസമ്പയുത്താവ കുഹനാദിഉപച്ഛേദികാ മിച്ഛാജീവവിരതി, സോ **സമ്മാആജീവോ** നാമ. സോ വോദാനലക്ഖണോ, ഞായാജീവപവത്തിരസോ, മിച്ഛാജീവപ്പഹാനപച്ചുപട്ഠാനോ.

അഥസ്സ യോ തസ്സാ സമ്മാവാചാകമ്മന്താജീവസങ്ഖാതായ സീലഭൂമിയം പതിട്ഠിതസ്സ തദനുരൂപോ തംസമ്പയുത്തോവ കോസജ്ജസമുച്ഛേദകോ വീരിയാരമ്ഭോ, ഏസ **സമ്മാവായാമോ** നാമ. സോ പഗ്ഗഹലക്ഖണോ, അനുപ്പന്നഅകുസലാനുപ്പാദനാദിരസോ, മിച്ഛാവായാമപ്പഹാനപച്ചുപട്ഠാനോ. തസ്സേവം വായമതോ തംസമ്പയുത്തോവ മിച്ഛാസതിവിനിദ്ധുനനോ ചേതസോ അസമ്മോസോ **സമ്മാസതി** നാമ. സാ ഉപട്ഠാനലക്ഖണാ, അസമ്മുസ്സനരസാ, മിച്ഛാസതിപ്പഹാനപച്ചുപട്ഠാനാ. ഏവം അനുത്തരായ സതിയാ സംരക്ഖിയമാനചിത്തസ്സ തംസമ്പയുത്താവ മിച്ഛാസമാധിവിദ്ധംസികാ ചിത്തേകഗ്ഗതാ **സമ്മാസമാധി** നാമ. സോ അവിക്ഖേപലക്ഖണോ, സമാധാനരസോ, മിച്ഛാസമാധിപ്പഹാനപച്ചുപട്ഠാനോതി. അയം ദുക്ഖനിരോധഗാമിനിപടിപദാനിദ്ദേസേ നയോ. ഏവമേത്ഥ ജാതിആദീനം വിനിച്ഛയോ വേദിതബ്ബോ.

൬൩൦. **ഞാണകിച്ചതോതി** സച്ചഞാണസ്സ കിച്ചതോപി വിനിച്ഛയോ വേദിതബ്ബോ. ദുവിധം ഹി സച്ചഞാണം - അനുബോധഞാണം പടിവേധഞാണഞ്ച. തത്ഥ അനുബോധഞാണം ലോകിയം അനുസ്സവാദിവസേന നിരോധേ മഗ്ഗേ ച പവത്തതി. പടിവേധഞാണം ലോകുത്തരം നിരോധമാരമ്മണം കത്വാ കിച്ചതോ ചത്താരി സച്ചാനി പടിവിജ്ഝതി. യഥാഹ - "യോ, ഭിക്ഖവേ, ദുക്ഖം പസ്സതി, ദുക്ഖസമുദയമ്പി സോ പസ്സതി, ദുക്ഖനിരോധമ്പി പസ്സതി, ദുക്ഖനിരോധഗാമിനിം പടിപദമ്പി പസ്സതീ"തി (സം॰ നി॰ ൫.൧൧൦൦) സബ്ബം വത്തബ്ബം. തം പനസ്സ കിച്ചം ഞാണദസ്സനവിസുദ്ധിയം ആവിഭവിസ്സതി.

യം പനേതം ലോകിയം, തത്ഥ ദുക്ഖഞാണം പരിയുട്ഠാനാഭിഭവവസേന പവത്തമാനം സക്കായദിട്ഠിം നിവത്തേതി. സമുദയഞാണം ഉച്ഛേദദിട്ഠിം. നിരോധഞാണം സസ്സതദിട്ഠിം. മഗ്ഗഞാണം അകിരിയദിട്ഠിം. ദുക്ഖഞാണം വാ ധുവസുഭസുഖത്തഭാവവിരഹിതേസു ഖന്ധേസു ധുവസുഭസുഖത്തഭാവസഞ്ഞാസങ്ഖാതം ഫലേ വിപ്പടിപത്തിം. സമുദയഞാണം ഇസ്സരപധാനകാലസഭാവാദീഹി ലോകോ പവത്തതീതി അകാരണേ കാരണാഭിമാനപ്പവത്തം ഹേതുമ്ഹി വിപ്പടിപത്തിം. നിരോധഞാണം അരൂപലോകലോകഥൂപികാദീസു അപവഗ്ഗഗാഹഭൂതം നിരോധേ വിപ്പടിപത്തിം. മഗ്ഗഞാണം കാമസുഖല്ലികഅത്തകിലമഥാനുയോഗപ്പഭേദേ അവിസുദ്ധിമഗ്ഗേ വിസുദ്ധിമഗ്ഗഗാഹവസേന പവത്തം ഉപായേ വിപ്പടിപത്തിം നിവത്തേതി. തേനേതം വുച്ചതി -

"ലോകേ ലോകപ്പഭവേ, ലോകത്ഥഗമേ സിവേ ച തദുപായേ;
സമ്മുയ്ഹതി താവ നരോ, ന വിജാനാതി യാവ സച്ചാനീ"തി.

ഏവമേത്ഥ ഞാണകിച്ചതോപി വിനിച്ഛയോ വേദിതബ്ബോ.

൬൩൧. **അന്തോഗധാനം പഭേദാതി** ദുക്ഖസച്ചസ്മിം ഹി ഠപേത്വാ തണ്ഹഞ്ചേവ അനാസവധമ്മേ ച സേസാ സബ്ബധമ്മാ അന്തോഗധാ. സമുദയസച്ചേ ഛത്തിംസ തണ്ഹാവിചരിതാനി. നിരോധസച്ചം അസമ്മിസ്സം. മഗ്ഗസച്ചേ സമ്മാദിട്ഠിമുഖേന വീമംസിദ്ധിപാദപഞ്ഞിന്ദ്രിയപഞ്ഞാബലധമ്മവിചയസമ്ബോജ്ഝങ്ഗാനി. സമ്മാസങ്കപ്പാപദേസേന തയോ നേക്ഖമ്മവിതക്കാദയോ. സമ്മാവാചാപദേസേന ചത്താരി വചീസുചരിതാനി . സമ്മാകമ്മന്താപദേസേന തീണി കായസുചരിതാനി. സമ്മാജീവമുഖേന അപ്പിച്ഛതാ സന്തുട്ഠിതാ ച. സബ്ബേസംയേവ വാ ഏതേസം സമ്മാവാചാകമ്മന്താജീവാനം അരിയകന്തസീലത്താ അരിയകന്തസീലസ്സ ച സദ്ധാഹത്ഥേന പടിഗ്ഗഹേതബ്ബത്താ തേസം അത്ഥിതായ അത്ഥിഭാവതോ സദ്ധിന്ദ്രിയസദ്ധാബലഛന്ദിദ്ധിപാദാ. സമ്മാവായാമാപദേസേന ചതുബ്ബിധസമ്മപ്പധാനവീരിയിന്ദ്രിയവീരിയബലവീരിയസമ്ബോജ്ഝങ്ഗാനി. സമ്മാസതിഅപദേസേന ചതുബ്ബിധസതിപട്ഠാനസതിന്ദ്രിയസതിബലസതിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗാനി. സമ്മാസമാധിഅപദേസേന സവിതക്കസവിചാരാദയോ തയോ സമാധീ ചിത്തസമാധി സമാധിന്ദ്രിയസമാധിബലപീതിപസ്സദ്ധിസമാധിഉപേക്ഖാസമ്ബോജ്ഝങ്ഗാനി അന്തോഗധാനീതി ഏവമേത്ഥ അന്തോഗധാനം പഭേദതോപി വിനിച്ഛയോ വേദിതബ്ബോ.

൬൩൨. **ഉപമാതോതി** ഭാരോ വിയ ഹി ദുക്ഖസച്ചം ദട്ഠബ്ബം, ഭാരാദാനമിവ സമുദയസച്ചം, ഭാരനിക്ഖേപനമിവ നിരോധസച്ചം, ഭാരനിക്ഖേപനുപായോ വിയ മഗ്ഗസച്ചം. രോഗോ വിയ ച ദുക്ഖസച്ചം, രോഗനിദാനമിവ സമുദയസച്ചം, രോഗവൂപസമോ വിയ നിരോധസച്ചം, ഭേസജ്ജമിവ മഗ്ഗസച്ചം. ദുബ്ഭിക്ഖമിവ വാ ദുക്ഖസച്ചം, ദുബ്ബുട്ഠി വിയ സമുദയസച്ചം, സുഭിക്ഖമിവ നിരോധസച്ചം, സുവുട്ഠി വിയ മഗ്ഗസച്ചം. അപിച വേരീ-വേരമൂല-വേരസമുഗ്ഘാത-വേരസമുഗ്ഘാതുപായേഹി, വിസരുക്ഖ-രുക്ഖമൂല-മൂലുപച്ഛേദ-തദുപച്ഛേദുപായേഹി, ഭയ-ഭയമൂല-നിബ്ഭയ-തദധിഗമുപായേഹി, ഓരിമതീര-മഹോഘപാരിമതീര-തംസമ്പാപകവായാമേഹി ച യോജേത്വാപേതാനി ഉപമാതോ വേദിതബ്ബാനീതി ഏവമേത്ഥ ഉപമാതോ വിനിച്ഛയോ വേദിതബ്ബോ.

൬൩൩. **ചതുക്കതോതി** അത്ഥി ചേത്ഥ ദുക്ഖം ന അരിയസച്ചം, അത്ഥി അരിയസച്ചം ന ദുക്ഖം, അത്ഥി ദുക്ഖഞ്ചേവ അരിയസച്ചഞ്ച, അത്ഥി നേവ ദുക്ഖം ന അരിയസച്ചം. ഏസ നയോ സമുദയാദീസു. തത്ഥ മഗ്ഗസമ്പയുത്താ ധമ്മാ സാമഞ്ഞഫലാനി ച "യദനിച്ചം തം ദുക്ഖ"ന്തി (സം॰ നി॰ ൩.൧൫) വചനതോ സങ്ഖാരദുക്ഖതായ ദുക്ഖം, ന അരിയസച്ചം. നിരോധോ അരിയസച്ചം, ന ദുക്ഖം. ഇതരം പന അരിയസച്ചദ്വയം സിയാ ദുക്ഖം അനിച്ചതോ, ന പന യസ്സ പരിഞ്ഞായ ഭഗവതി ബ്രഹ്മചരിയം വുസ്സതി തഥത്തേന. സബ്ബാകാരേന പന ഉപാദാനക്ഖന്ധപഞ്ചകം ദുക്ഖഞ്ചേവ

അരിയസച്ചഞ്ച അഞ്ഞത്ര തണ്ഹായ. മഗ്ഗസമ്പയുത്താ ധമ്മാ സാമഞ്ഞഫലാനി ച യസ്സ പരിഞ്ഞത്ഥം ഭഗവതി ബ്രഹ്മചരിയം വുസ്സതി തഥത്തേന നേവ ദുക്ഖം ന അരിയസച്ചം. ഏവം സമുദയാദീസുപി യഥായോഗം യോജേത്വാ ചതുക്കതോപേത്ഥ വിനിച്ഛയോ വേദിതബ്ബോ.

൫൭൭. സുഞ്ഞതേകവിധാദീഹീതിഏത്ഥ **സുഞ്ഞതോ** താവ പരമത്ഥേന ഹി സബ്ബാനേവ സച്ചാനി വേദകകാരകനിബ്ബുതഗമകാഭാവതോ സുഞ്ഞാനീതി വേദിതബ്ബാനി. തേനേതം വുച്ചതി -

"ദുക്ഖമേവ ഹി, ന കോചി ദുക്ഖിതോ;
കാരകോ ന, കിരിയാവ വിജ്ജതി.
അത്ഥി നിബ്ബുതി, ന നിബ്ബുതോ പുമാ;
മഗ്ഗമത്ഥി, ഗമകോ ന വിജ്ജതീ"തി.

അഥ വാ,

ധുവസുഭസുഖത്തസുഞ്ഞം, പുരിമദ്വയമത്തസുഞ്ഞമമതപദം;
ധുവസുഖഅത്തവിരഹിതോ, മഗ്ഗോഇതി സുഞ്ഞതാ തേസു.

നിരോധസുഞ്ഞാനി വാ തീണി, നിരോധോ ച സേസത്തയസുഞ്ഞോ. ഫലസുഞ്ഞോ വാ ഏത്ഥ ഹേതു സമുദയേ ദുക്ഖസ്സാഭാവതോ, മഗ്ഗേ ച നിരോധസ്സ, ന ഫലേന സഗബ്ഭോ പകതിവാദീനം പകതി വിയ. ഹേതുസുഞ്ഞഞ്ച ഫലം ദുക്ഖസമുദയാനം നിരോധമഗ്ഗാനഞ്ച അസമവായാ, ന ഹേതുസമവേതം ഹേതുഫലം സമവായവാദീനം ദ്വിഅണുകാദി വിയ. തേനേതം വുച്ചതി -

"തയമിധ നിരോധസുഞ്ഞം, തയേന തേനാപി നിബ്ബുതി സുഞ്ഞാ;
സുഞ്ഞോ ഫലേന ഹേതു, ഫലമ്പി തംഹേതുനാ സുഞ്ഞ"ന്തി.

ഏവം താവ സുഞ്ഞതോ വിനിച്ഛയോ വേദിതബ്ബോ.

ഏകവിധാദിവിനിച്ഛയകഥാ

൫൭൮. ഏകവിധാദീഹീതി സബ്ബമേവ ചേത്ഥ ദുക്ഖം ഏകവിധം പവത്തിഭാവതോ. ദുവിധം നാമരൂപതോ. തിവിധം കാമരൂപാരൂപൂപപത്തിഭവഭേദതോ. ചതുബ്ബിധം ചതുആഹാരഭേദതോ. പഞ്ചവിധം പഞ്ചുപാദാനക്ഖന്ധഭേദതോ.

സമുദയോപി ഏകവിധോ പവത്തകഭാവതോ. ദുവിധോ ദിട്ഠിസമ്പയുത്താസമ്പയുത്തതോ. തിവിധോ കാമഭവവിഭവതണ്ഹാഭേദതോ. ചതുബ്ബിധോ ചതുമഗ്ഗപ്പഹേയ്യതോ. പഞ്ചവിധോ രൂപാഭിനന്ദനാദിഭേദതോ. ഛബ്ബിധോ ഛതണ്ഹാകായഭേദതോ.

നിരോധോപി ഏകവിധോ അസങ്ഖതധാതുഭാവതോ. പരിയായേന പന ദുവിധോ സഉപാദിസേസഅനുപാദിസേസഭേദതോ. തിവിധോ ഭവത്തയവൂപസമതോ. ചതുബ്ബിധോ ചതുമഗ്ഗാധിഗമനീയതോ. പഞ്ചവിധോ പഞ്ചാഭിനന്ദനവൂപസമതോ. ഛബ്ബിധോ ഛതണ്ഹാകായക്ഖയഭേദതോ.

മഗ്ഗോപി ഏകവിധോ ഭാവേതബ്ബതോ. ദുവിധോ സമഥവിപസ്സനാഭേദതോ, ദസ്സനഭാവനാഭേദതോ വാ. തിവിധോ ഖന്ധത്തയഭേദതോ. അയഞ്ഹി സപ്പദേസത്താ നഗരം വിയ രജ്ജേന നിപ്പദേസേഹി തീഹി ഖന്ധേഹി സങ്ഗഹിതോ. യഥാഹ -

"ന ഖോ, ആവുസോ വിസാഖ, അരിയേന അട്ഠങ്ഗികേന മഗ്ഗേന തയോ ഖന്ധാ സങ്ഗഹിതാ, തീഹി ച ഖോ, ആവുസോ വിസാഖ, ഖന്ധേഹി അരിയോ അട്ഠങ്ഗികോ മഗ്ഗോ സങ്ഗഹിതോ. യാ ചാവുസോ വിസാഖ, സമ്മാവാചാ, യോ ച സമ്മാകമ്മന്തോ, യോ ച സമ്മാആജീവോ, ഇമേ ധമ്മാ സീലക്ഖന്ധേ സങ്ഗഹിതാ. യോ ച സമ്മാവായാമോ, യാ ച സമ്മാസതി, യോ ച സമ്മാസമാധി, ഇമേ ധമ്മാ സമാധിക്ഖന്ധേ സങ്ഗഹിതാ. യാ ച സമ്മാദിട്ഠി, യോ ച സമ്മാസങ്കപ്പോ, ഇമേ ധമ്മാ പഞ്ഞാക്ഖന്ധേ സങ്ഗഹിതാ"തി (മ॰ നി॰ ൧.൪൬൨).

ഏത്ഥ ഹി സമ്മാവാചാദയോ തയോ സീലമേവ, തസ്മാ തേ സജാതിതോ സീലക്ഖന്ധേന സങ്ഗഹിതാ. കിഞ്ചാപി ഹി പാളിയം സീലക്ഖന്ധേതി ഭുമ്മേന നിദ്ദേസോ കതോ, അത്ഥോ പന കരണവസേനേവ വേദിതബ്ബോ. സമ്മാവായാമാദീസു പന തീസു സമാധി അത്തനോ ധമ്മതായ ആരമ്മണേ ഏകഗ്ഗഭാവേന അപ്പേതും ന സക്കോതി, വീരിയേ പന പഗ്ഗഹകിച്ചം സാധേന്തേ സതിയാ ച അപിലാപനകിച്ചം സാധേന്തിയാ ലദ്ധുപകാരോ ഹുത്വാ സക്കോതി.

തത്രായം ഉപമാ - യഥാ ഹി നക്ഖത്തം കീളിസ്സാമാതി ഉയ്യാനം പവിട്ഠേസു തീസു സഹായേസു ഏകോ സുപുപ്ഫിതം ചമ്പകരുക്ഖം ദിസ്വാ ഹത്ഥം ഉക്ഖിപിത്വാ ഗഹേതുമ്പി ന സക്കുണേയ്യ. അഥസ്സ ദുതിയോ ഓനമിത്വാ പിട്ഠിം ദദേയ്യ, സോ തസ്സ പിട്ഠിയം ഠത്വാപി കമ്പമാനോ ഗഹേതും ന സക്കുണേയ്യ. അഥസ്സ ഇതരോ അംസകൂടം ഉപനാമേയ്യ. സോ ഏകസ്സ പിട്ഠിയം ഠത്വാ ഏകസ്സ അംസകൂടം ഓലുബ്ഭ യഥാരുചി പുപ്ഫാനി ഓചിനിത്വാ പിളന്ധിത്വാ നക്ഖത്തം കീളേയ്യ. ഏവംസമ്പദമിദം ദട്ഠബ്ബം.

ഏകതോ ഉയ്യാനം പവിട്ഠാ തയോ സഹായാ വിയ ഹി ഏകതോ ജാതാ സമ്മാവായാമാദയോ തയോ ധമ്മാ. സുപുപ്ഫിതചമ്പകോ വിയ ആരമ്മണം. ഹത്ഥം ഉക്ഖിപിത്വാപി ഗഹേതും അസക്കോന്തോ വിയ അത്തനോ ധമ്മതായ ആരമ്മണേ ഏകഗ്ഗഭാവേന അപ്പേതും അസക്കോന്തോ സമാധി. പിട്ഠിം ദത്വാ ഓനതസഹായോ വിയ വായാമോ. അംസകൂടം ദത്വാ ഠിതസഹായോ വിയ സതി. യഥാ തേസു ഏകസ്സ പിട്ഠിയം ഠത്വാ ഏകസ്സ അംസകൂടം ഓലുബ്ഭ ഇതരോ യഥാരുചി പുപ്ഫം ഗഹേതും സക്കോതി, ഏവമേവ വീരിയേ പഗ്ഗഹകിച്ചം സാധേന്തേ സതിയാ ച അപിലാപനകിച്ചം സാധേന്തിയാ ലദ്ധുപകാരോ സമാധി സക്കോതി ആരമ്മണേ ഏകഗ്ഗഭാവേന അപ്പേതും. തസ്മാ സമാധിയേവേത്ഥ സജാതിതോ സമാധിക്ഖന്ധേന സങ്ഗഹിതോ, വായാമസതിയോ പന കിരിയതോ സങ്ഗഹിതാ ഹോന്തി.

സമ്മാദിട്ഠിസമ്മാസങ്കപ്പേസുപി പഞ്ഞാ അത്തനോ ധമ്മതായ അനിച്ചം ദുക്ഖമനത്താതി ആരമ്മണം നിച്ഛേതും ന സക്കോതി. വിതക്കേ പന ആകോടേത്വാ ആകോടേത്വാ ദേന്തേ സക്കോതി. കഥം? യഥാ ഹി ഹേരഞ്ഞികോ കഹാപണം ഹത്ഥേ ഠപേത്വാ സബ്ബഭാഗേസു ഓലോകേതുകാമോ സമാനോപി ന ചക്ഖുതലേനേവ പരിവത്തേതും സക്കോതി. അങ്ഗുലിപബ്ബേഹി പന പരിവത്തേത്വാ പരിവത്തേത്വാ ഇതോ ചിതോ ച ഓലോകേതും സക്കോതി, ഏവമേവ ന പഞ്ഞാ അത്തനോ ധമ്മതായ അനിച്ചാദിവസേന ആരമ്മണം നിച്ഛേതും സക്കോതി. അഭിനിരോപനലക്ഖണേന പന ആഹനനപരിയാഹനനരസേന വിതക്കേന ആകോടേന്തേന വിയ പരിവത്തേന്തേന വിയ ച ആദായാദായ ദിന്നമേവ നിച്ഛേതും സക്കോതി. തസ്മാ ഇധാപി സമ്മാദിട്ഠിയേവ സജാതിതോ പഞ്ഞാക്ഖന്ധേന സങ്ഗഹിതാ, സമ്മാസങ്കപ്പോ പന കിരിയവസേന സങ്ഗഹിതോ ഹോതി.

ഇതി ഇമേഹി തീഹി ഖന്ധേഹി മഗ്ഗോ സങ്ഗഹം ഗച്ഛതി. തേന വുത്തം ''തിവിധോ ഖന്ധത്തയഭേദതോ''തി. ചതുബ്ബിധോ സോതാപത്തിമഗ്ഗാദിവസേനേവ.

അപിച സബ്ബാനേവ സച്ചാനി ഏകവിധാനി അവിതഥത്താ, അഭിഞ്ഞേയ്യത്താ വാ. ദുവിധാനി ലോകിയലോകുത്തരതോ, സങ്ഖതാസങ്ഖതതോ വാ. തിവിധാനി ദസ്സന-ഭാവനാഹി പഹാതബ്ബതോ, അപ്പഹാതബ്ബതോ ച. ചതുബ്ബിധാനി പരിഞ്ഞേയ്യാദിഭേദതോതി ഏവമേത്ഥ ഏകവിധാദീഹി വിനിച്ഛയോ വേദിതബ്ബോ.

൫൬൫. **സഭാഗവിസഭാഗതോതി** സബ്ബാനേവ സച്ചാനി അഞ്ഞമഞ്ഞം സഭാഗാനി അവിതഥതോ അത്തസുഞ്ഞതോ ദുക്കരപടിവേധതോ ച. യഥാഹ -

> ''തം കിം മഞ്ഞസി, ആനന്ദ, കതമം നു ഖോ ദുക്കരതരം വാ ദുരഭിസമ്ഭവതരം വാ, യോ വാ ദൂരതോവ സുഖുമേന താളച്ഛിഗ്ഗളേന അസനം അതിപാതേയ്യ പോങ്ഖാനുപോങ്ഖം അവിരാധിതം, യോ വാ സതധാ ഭിന്നസ്സ വാലസ്സ കോടിയാ കോടിം പടിവിജ്ഝേയ്യാതി? ഏതദേവ, ഭന്തേ, ദുക്കരതരഞ്ചേവ ദുരഭിസമ്ഭവതരഞ്ച, യോ വാ സതധാ ഭിന്നസ്സ വാലസ്സ കോടിയാ കോടിം പടിവിജ്ഝേയ്യാതി. തതോ ഖോ തേ, ആനന്ദ, ദുപ്പടിവിജ്ഝതരം പടിവിജ്ഝന്തി. യേ ഇദം ദുക്ഖന്തി യഥാഭൂതം പടിവിജ്ഝന്തി...പേ... അയം ദുക്ഖനിരോധഗാമിനീ പടിപദാതി യഥാഭൂതം പടിവിജ്ഝന്തീ''തി (സം॰ നി॰ ൫.൧൧൧൫).

വിസഭാഗാനി സലക്ഖണവവത്ഥാനതോ. പുരിമാനി ച ദ്വേ സഭാഗാനി ദുരവഗാഹത്ഥേന ഗമ്ഭീരത്താ ലോകിയത്താ സാസവത്താ ച. വിസഭാഗാനി ഫലഹേതുഭേദതോ പരിഞ്ഞേയ്യപ്പഹാതബ്ബതോ ച. പച്ഛിമാനിപി ദ്വേ സഭാഗാനി ഗമ്ഭീരത്തേന ദുരവഗാഹത്താ ലോകുത്തരത്താ അനാസവത്താ ച. വിസഭാഗാനി വിസയവിസയീഭേദതോ സച്ഛികാതബ്ബഭാവേതബ്ബതോ ച. പഠമതതിയാനി ചാപി സഭാഗാനി ഫലാപദേസതോ. വിസഭാഗാനി സങ്ഖതാസങ്ഖതതോ. ദുതിയചതുത്ഥാനി ചാപി സഭാഗാനി ഹേതുഅപദേസതോ. വിസഭാഗാനി ഏകന്തകുസലാകുസലതോ. പഠമചതുത്ഥാനി ചാപി സഭാഗാനി സങ്ഖതതോ. വിസഭാഗാനി ലോകിയലോകുത്തരതോ. ദുതിയതതിയാനി ചാപി സഭാഗാനി നേവസേക്ഖാനാസേക്ഖഭാവതോ. വിസഭാഗാനി സാരമ്മണാനാരമ്മണതോ.

> ഇതി ഏവം പകാരേഹി, നയേഹി ച വിചക്ഖണോ;
> വിജഞ്ഞാ അരിയസച്ചാനം, സഭാഗവിസഭാഗതന്തി.

ഇതി സാധുജനപാമോജ്ജത്ഥായ കതേ വിസുദ്ധിമഗ്ഗേ

പഞ്ഞാഭാവനാധികാരേ

ഇന്ദ്രിയസച്ചനിദ്ദേസോ നാമ

സോളസമോ പരിച്ഛേദോ.

൧൭. പഞ്ഞാഭൂമിനിദ്ദേസോ

പടിച്ചസമുപ്പാദകഥാ

൫൭൦. ഇദാനി ''ഖന്ധായതനധാതുഇന്ദ്രിയസച്ചപടിച്ചസമുപ്പാദാദിഭേദാ ധമ്മാ ഭൂമീ''തി ഏവം വുത്തേസു ഇമിസ്സാ പഞ്ഞായ ഭൂമിഭൂതേസു ധമ്മേസു യസ്മാ പടിച്ചസമുപ്പാദോചേവ, ആദിസദ്ദേന സങ്ഗഹിതാ പടിച്ചസമുപ്പന്നാ ധമ്മാ ച അവസേസാ ഹോന്തി, തസ്മാ തേസം വണ്ണനാക്കമോ അനുപ്പത്തോ.

തത്ഥ അവിജ്ജാദയോ താവ ധമ്മാ **പടിച്ചസമുപ്പാദോ**തി വേദിതബ്ബാ. വുത്തഞ്ഹേതം ഭഗവതാ -

> ''കതമോ ച, ഭിക്ഖവേ, പടിച്ചസമുപ്പാദോ? അവിജ്ജാപച്ചയാ, ഭിക്ഖവേ, സങ്ഖാരാ, സങ്ഖാരപച്ചയാ വിഞ്ഞാണം, വിഞ്ഞാണപച്ചയാ നാമരൂപം, നാമരൂപപച്ചയാ സളായതനം, സളായതനപച്ചയാ ഫസ്സോ, ഫസ്സപച്ചയാ വേദനാ, വേദനാപച്ചയാ തണ്ഹാ, തണ്ഹാപച്ചയാ ഉപാദാനം, ഉപാദാനപച്ചയാ ഭവോ, ഭവപച്ചയാ ജാതി, ജാതിപച്ചയാ ജരാമരണം സോകപരിദേവദുക്ഖദോമനസ്സുപായാസാ സമ്ഭവന്തി. ഏവമേതസ്സ കേവലസ്സ ദുക്ഖക്ഖന്ധസ്സ സമുദയോ ഹോതി. അയം വുച്ചതി, ഭിക്ഖവേ, പടിച്ചസമുപ്പാദോ''തി (സം॰ നി॰ ൨.൧).

ജരാമരണാദയോ പന **പടിച്ചസമുപ്പന്നാ ധമ്മാ**തി വേദിതബ്ബാ. വുത്തഞ്ഹേതം ഭഗവതാ -

> ''കതമേ ച, ഭിക്ഖവേ, പടിച്ചസമുപ്പന്നാ ധമ്മാ? ജരാമരണം, ഭിക്ഖവേ, അനിച്ചം സങ്ഖതം പടിച്ചസമുപ്പന്നം ഖയധമ്മം വയധമ്മം വിരാഗധമ്മം നിരോധധമ്മം. ജാതി, ഭിക്ഖവേ…പേ॰… ഭവോ… ഉപാദാനം… തണ്ഹാ… വേദനാ… ഫസ്സോ… സളായതനം… നാമരൂപം… വിഞ്ഞാണം… സങ്ഖാരാ… അവിജ്ജാ, ഭിക്ഖവേ, അനിച്ചാ സങ്ഖതാ പടിച്ചസമുപ്പന്നാ ഖയധമ്മാ വയധമ്മാ വിരാഗധമ്മാ നിരോധധമ്മാ. ഇമേ വുച്ചന്തി, ഭിക്ഖവേ, പടിച്ചസമുപ്പന്നാ ധമ്മാ''തി (സം॰ നി॰ ൨.൨൦).

൫൭൧. അയം പനേത്ഥ സങ്ഖേപോ. **പടിച്ചസമുപ്പാദോ**തി പച്ചയധമ്മാ വേദിതബ്ബാ. **പടിച്ചസമുപ്പന്നാ ധമ്മാ**തി തേഹി തേഹി പച്ചയേഹി നിബ്ബത്തധമ്മാ. കഥമിദം ജാനിതബ്ബന്തി ചേ? ഭഗവതോ വചനേന. ഭഗവതാ ഹി പടിച്ചസമുപ്പാദപടിച്ചസമുപ്പന്നധമ്മദേസനാസുത്തേ -

> ''കതമോ ച, ഭിക്ഖവേ, പടിച്ചസമുപ്പാദോ? ജാതിപച്ചയാ, ഭിക്ഖവേ, ജരാമരണം, ഉപ്പാദാ വാ തഥാഗതാനം അനുപ്പാദാ വാ തഥാഗതാനം ഠിതാവ സാ ധാതു ധമ്മട്ഠിതതാ ധമ്മനിയാമതാ ഇദപ്പച്ചയതാ. തം തഥാഗതോ അഭിസമ്ബുജ്ഝതി അഭിസമേതി, അഭിസമ്ബുജ്ഝിത്വാ അഭിസമേത്വാ ആചിക്ഖതി ദേസേതി പഞ്ഞപേതി പട്ഠപേതി വിവരതി വിഭജതി ഉത്താനീകരോതി, പസ്സഥാതി ചാഹ. ജാതിപച്ചയാ, ഭിക്ഖവേ, ജരാമരണം. ഭവപച്ചയാ, ഭിക്ഖവേ, ജാതി…പേ॰… അവിജ്ജാപച്ചയാ, ഭിക്ഖവേ, സങ്ഖാരാ ഉപ്പാദാ വാ തഥാഗതാനം…പേ॰… ഉത്താനീകരോതി പസ്സഥാതി ചാഹ. അവിജ്ജാപച്ചയാ, ഭിക്ഖവേ, സങ്ഖാരാ. ഇതി ഖോ, ഭിക്ഖവേ, യാ തത്ര തഥതാ അവിതഥതാ അനഞ്ഞഥതാ ഇദപ്പച്ചയതാ. അയം വുച്ചതി, ഭിക്ഖവേ, പടിച്ചസമുപ്പാദോ''തി (സം॰ നി॰ ൨.൨൦).

൭൨. ഏവം പടിച്ചസമുപ്പാദം ദേസേന്തേന തഥതാദീഹി വേവചനേഹി പച്ചയധമ്മാവ പടിച്ചസമുപ്പാദോതി വുത്താ. തസ്മാ ജരാമരണാദീനം ധമ്മാനം പച്ചയലക്ഖണോ പടിച്ചസമുപ്പാദോ, ദുക്ഖാനുബന്ധനരസോ, കുമ്മഗ്ഗപച്ചുപട്ഠാനോതി വേദിതബ്ബോ.

സോ പനായം തേഹി തേഹി പച്ചയേഹി അനൂനാധികേഹേവ തസ്സ തസ്സ ധമ്മസ്സ സമ്ഭവതോ **തഥതാ**തി, സാമഗ്ഗിം ഉപഗതേസു പച്ചയേസു മുഹുത്തമ്പി തതോ നിബ്ബത്തധമ്മാനം അസമ്ഭവാഭാവതോ **അവിതഥതാ**തി, അഞ്ഞധമ്മപച്ചയേഹി അഞ്ഞധമ്മാനുപ്പത്തിതോ **അനഞ്ഞഥതാ**തി, യഥാവുത്താനം ഏതേസം ജരാമരണാദീനം പച്ചയതോ വാ പച്ചയസമൂഹതോ വാ **ഇദപ്പച്ചയതാ**തി വുത്തോ.

൭൩. തത്രായം വചനത്ഥോ, ഇമേസം പച്ചയാ ഇദപ്പച്ചയാ. ഇദപ്പച്ചയാ ഏവ **ഇദപ്പച്ചയതാ**. ഇദപ്പച്ചയാനം വാ സമൂഹോ **ഇദപ്പച്ചയതാ**. ലക്ഖണം പനേത്ഥ സദ്ദസത്ഥതോ പരിയേസിതബ്ബം.

൭൪. കേചി പന പടിച്ച സമ്മാ ച തിത്ഥിയപരികപ്പിതപകതിപുരിസാദികാരണനിരപേക്ഖോ ഉപ്പാദോ പടിച്ചസമുപ്പാദോതി ഏവം ഉപ്പാദമത്തം പടിച്ചസമുപ്പാദോതി വദന്തി , തം ന യുജ്ജതി. കസ്മാ? സുത്താഭാവതോ, സുത്തവിരോധതോ, ഗമ്ഭീരനയാസമ്ഭവതോ, സദ്ദഭേദതോ ച. ''ഉപ്പാദമത്തം പടിച്ചസമുപ്പാദോ''തി ഹി സുത്തം നത്ഥി. തം ''പടിച്ചസമുപ്പാദോ''തി ച വദന്തസ്സ പദേസവിഹാരസുത്തവിരോധോ ആപജ്ജതി. കഥം? ഭഗവതോ ഹി ''അഥ ഖോ ഭഗവാ രത്തിയാ പഠമം യാമം പടിച്ചസമുപ്പാദം അനുലോമപടിലോമം മനസാകാസീ''തി (മഹാവ॰ ൧) ആദിവചനതോ പടിച്ചസമുപ്പാദമനസികാരോ പഠമാഭിസമ്ബുദ്ധവിഹാരോ, പദേസവിഹാരോ ച തസ്സേകദേസവിഹാരോ. യഥാഹ ''യേന സ്വാഹം, ഭിക്ഖവേ, വിഹാരേന പഠമാഭിസമ്ബുദ്ധോ വിഹരാമി, തസ്സ പദേസേന വിഹാസി''ന്തി (സം॰ നി॰ ൫.൧൧). തത്ര ച പച്ചയാകാരദസ്സനേന വിഹാസി, ന ഉപ്പാദമത്തദസ്സനേനാതി. യഥാഹ ''സോ ഏവം പജാനാമി മിച്ഛാദിട്ഠിപച്ചയാപി വേദയിതം സമ്മാദിട്ഠിപച്ചയാപി വേദയിതം മിച്ഛാസങ്കപ്പപച്ചയാപി വേദയിത''ന്തി (സം॰ നി॰ ൫.൧൧) സബ്ബം വിത്ഥാരേതബ്ബം. ഏവം ഉപ്പാദമത്തം ''പടിച്ചസമുപ്പാദോ''തി വദന്തസ്സ പദേസവിഹാരസുത്തവിരോധോ ആപജ്ജതി. തഥാ കച്ചാനസുത്തവിരോധോ.

കച്ചാനസുത്തേപി ഹി ''ലോകസമുദയം ഖോ, കച്ചാന, യഥാഭൂതം സമ്മപ്പഞ്ഞായ പസ്സതോ യാ ലോകേ നത്ഥിതാ, സാ ന ഹോതീ''തി (സം॰ നി॰ ൨.൧൫) അനുലോമപടിച്ചസമുപ്പാദോ ലോകപച്ചയതോ ''ലോകസമുദയോ''തി ഉച്ഛേദദിട്ഠിസമുഗ്ഘാതത്ഥം പകാസിതോ, ന ഉപ്പാദമത്തം. ന ഹി ഉപ്പാദമത്തദസ്സനേന ഉച്ഛേദദിട്ഠിയാ സമുഗ്ഘാതോ ഹോതി. പച്ചയാനുപരമദസ്സനേന പന ഹോതി. പച്ചയാനുപരമേ ഫലാനുപരമതോതി. ഏവം ഉപ്പാദമത്തം ''പടിച്ചസമുപ്പാദോ''തി വദന്തസ്സ കച്ചാനസുത്തവിരോധോപി ആപജ്ജതി.

ഗമ്ഭീരനയാസമ്ഭവതോതി വുത്തം ഖോ പനേതം ഭഗവതാ ''ഗമ്ഭീരോ ചായം, ആനന്ദ, പടിച്ചസമുപ്പാദോ ഗമ്ഭീരാവഭാസോ ചാ''തി (ദീ॰ നി॰ ൨.൯൫; സം॰ നി॰ ൨.൬൦). ഗമ്ഭീരത്തഞ്ച നാമ ചതുബ്ബിധം, തം പരതോ വണ്ണയിസ്സാമ. തം ഉപ്പാദമത്തേ നത്ഥി. ചതുബ്ബിധനയപടിമണ്ഡിതഞ്ചേതം പടിച്ചസമുപ്പാദം വണ്ണയന്തി, തമ്പി നയചതുക്കം ഉപ്പാദമത്തേ നത്ഥീതി ഗമ്ഭീരനയാസമ്ഭവതോപി ന ഉപ്പാദമത്തം പടിച്ചസമുപ്പാദോ.

൭൫. **സദ്ദഭേദതോ**തി പടിച്ചസദ്ദോ ച പനായം സമാനേ കത്തരി പുബ്ബകാലേ പയുജ്ജമാനോ അത്ഥസിദ്ധികരോ ഹോതി. സേയ്യഥിദം, ''ചക്ഖുഞ്ച പടിച്ച രൂപേ ച

ഉപ്പജ്ജതി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണ''ന്തി (സം॰ നി॰ ၁.൪൩). ഇധ പന ഭാവസാധനേന ഉപ്പാദസദ്ദേന സദ്ധിം പയുജ്ജമാനോ സമാനസ്സ കത്തു അഭാവതോ സദ്ദഭേദം ഗച്ഛതി, ന ച കിഞ്ചി അത്ഥം സാധേതീതി സദ്ദഭേദതോപി ന ഉപ്പാദമത്തം പടിച്ചസമുപ്പാദോതി.

തത്ഥ സിയാ - ''ഹോതി-സദ്ദേന സദ്ധിം യോജയിസ്സാമ 'പടിച്ചസമുപ്പാദോ ഹോതീ'തി'', തം ന യുത്തം. കസ്മാ? യോഗാഭാവതോ ചേവ, ഉപ്പാദസ്സ ച ഉപ്പാദപത്തിദോസതോ. ''പടിച്ചസമുപ്പാദം വോ, ഭിക്ഖവേ, ദേസേസ്സാമി. കതമോ ച, ഭിക്ഖവേ, പടിച്ചസമുപ്പാദോ...പേ॰... അയം വുച്ചതി, ഭിക്ഖവേ, പടിച്ചസമുപ്പാദോ''തി (സം॰ നി॰ ၁.၁). ഇമേസു ഹി പദേസു ഏകേനപി സദ്ധിം ഹോതി-സദ്ദോ യോഗം ന ഗച്ഛതി, ന ച ഉപ്പാദോ ഹോതി. സചേ ഭവേയ്യ, ഉപ്പാദസ്സാപി ഉപ്പാദോ പാപുണേയ്യാതി.

൭൬. യേപി മഞ്ഞന്തി ''ഇദപ്പച്ചയാനം ഭാവോ ഇദപ്പച്ചയതാ, **ഭാവോ** ച നാമ യോ ആകാരോ അവിജ്ജാദീനം സങ്ഖാരാദിപാതുഭാവേ ഹേതു, സോ. തസ്മിഞ്ച സങ്ഖാരവികാരേ പടിച്ചസമുപ്പാദസഞ്ഞാ''തി, തേസം തം ന യുജ്ജതി. കസ്മാ? അവിജ്ജാദീനം ഹേതുവചനതോ. ഭഗവതാ ഹി ''തസ്മാതിഹ, ആനന്ദ, ഏസേവ ഹേതു, ഏതം നിദാനം, ഏസ സമുദയോ, ഏസ പച്ചയോ ജരാമരണസ്സ യദിദം ജാതി...പേ॰... സങ്ഖാരാനം, യദിദം അവിജ്ജാ''തി (ദീ॰ നി॰ ၂.൯൮ ആദയോ) ഏവം അവിജ്ജാദയോവ ഹേതൂതി വുത്താ, ന തേസം വികാരോ. തസ്മാ ''പടിച്ചസമുപ്പാദോതി പച്ചയധമ്മാ വേദിതബ്ബാ''തി ഇതി യം തം വുത്തം, തം സമ്മാ വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം.

൭൭. യാ പനേത്ഥ ''പടിച്ചസമുപ്പാദോ''തി ഇമായ ബ്യഞ്ജനച്ഛായായ ഉപ്പാദോയേവായം വുത്തോതി സഞ്ഞാ ഉപ്പജ്ജതി, സാ ഇമസ്സ പദസ്സ ഏവമത്ഥം ഗഹേത്വാ വൂപസമേതബ്ബാ. ഭഗവതാ ഹി,

ദ്വേധാ തതോ പവത്തേ, ധമ്മസമൂഹേ യതോ ഇദം വചനം;
തപ്പച്ചയോ തതോയം, ഫലോപചാരേന ഇതി വുത്തോ.

യോ ഹി അയം പച്ചയതായ പവത്തോ ധമ്മസമൂഹോ, തത്ഥ പടിച്ചസമുപ്പാദോതി ഇദം വചനം ദ്വിധാ ഇച്ഛന്തി. സോ ഹി യസ്മാ പതീയമാനോ ഹിതായ സുഖായ ച സംവത്തതി, തസ്മാ പച്ചേതുമരഹന്തി നം പണ്ഡിതാതി പടിച്ചോ. ഉപ്പജ്ജമാനോ ച സഹ സമ്മാ ച ഉപ്പജ്ജതി, ന ഏകേകതോ, നാപി അഹേതുതോതി സമുപ്പാദോ. ഏവം പടിച്ചോ ച സോ സമുപ്പാദോ ചാതി പടിച്ചസമുപ്പാദോ . അപിച സഹ ഉപ്പജ്ജതീതി സമുപ്പാദോ, പച്ചയസാമഗ്ഗിം പന പടിച്ച അപച്ചക്ഖായാതി ഏവമ്പി പടിച്ചസമുപ്പാദോ. തസ്സ ചായം ഹേതുസമൂഹോ പച്ചയോതി തപ്പച്ചയത്താ അയമ്പി, യഥാ ലോകേ സേമ്ഹസ്സ പച്ചയോ ഗുളോ **സേമ്ഹോ ഗുളോ**തി വുച്ചതി, യഥാ ച സാസനേ സുഖപ്പച്ചയോ ബുദ്ധാനം ഉപ്പാദോ ''സുഖോ ബുദ്ധാനം ഉപ്പാദോ''തി വുച്ചതി, തഥാ പടിച്ചസമുപ്പാദോ ഇച്ചേവ ഫലവോഹാരേന വുത്തോതി വേദിതബ്ബോ.

൭൮. അഥ വാ,

പടിമുഖമിതോതി വുത്തോ, ഹേതുസമൂഹോ അയം പടിച്ചോതി;
സഹിതേ ഉപ്പാദേതി ച, ഇതി വുത്തോ സോ സമുപ്പാദോ.

യോ ഹി ഏസ സങ്ഖാരാദീനം പാതുഭാവായ അവിജ്ജാദിഏകേകഹേതുസീസേന നിദ്ദിട്ഠോ ഹേതുസമൂഹോ, സോ സാധാരണഫലനിപ്ഫാദകട്ഠേന അവേകല്ലട്ഠേന ച

സാമഗ്ഗിഅങ്ഗാനം അഞ്ഞമഞ്ഞേന പടിമുഖം ഇതോ ഗതോതി കത്വാ പടിച്ചോതി വുച്ചതി. സ്വായം സഹിതേയേവ അഞ്ഞമഞ്ഞം അവിനിബ്ഭോഗവുത്തിധമ്മേ ഉപ്പാദേതീതി സമുപ്പാദോതിപി വുത്തോ. ഏവമ്പി പടിച്ചോ ച സോ സമുപ്പാദോ ചാതി പടിച്ചസമുപ്പാദോ.

൫൯. അപരോ നയോ -

പച്ചയതാ അഞ്ഞോഞ്ഞം, പടിച്ച യസ്മാ സമം സഹ ച ധമ്മേ;
അയമുപ്പാദേതി തതോപി, ഏവമിധ ഭാസിതാ മുനിനാ.

അവിജ്ജാദിസീസേന നിദ്ദിട്ഠപച്ചയേസു ഹി യേ പച്ചയാ യം സങ്ഖാരാദികം ധമ്മം ഉപ്പാദേന്തി, ന തേ അഞ്ഞമഞ്ഞം അപടിച്ച അഞ്ഞമഞ്ഞവേകല്ലേ സതി ഉപ്പാദേതും സമത്ഥാതി. തസ്മാ പടിച്ച സമം സഹ ച ന ഏകേകദേസം, നാപി പുബ്ബാപരഭാവേന അയം പച്ചയതാ ധമ്മേ ഉപ്പാദേതീതി അത്ഥാനുസാരവോഹാരകുസലേന മുനിനാ ഏവമിധ ഭാസിതാ, പടിച്ചസമുപ്പാദോത്വേവ ഭാസിതാതി അത്ഥോ.

൬൦. ഏവം ഭാസമാനേന ച,

പുരിമേന സസ്സതാദീന, മഭാവോ പച്ഛിമേന ച പദേന;
ഉച്ഛേദാദിവിഘാതോ, ദ്വയേന പരിദീപിതോ ഞായോ.

പുരിമേനാതി പച്ചയസാമഗ്ഗിപരിദീപകേന പടിച്ചപദേന പവത്തിധമ്മാനം പച്ചയസാമഗ്ഗിയം ആയത്തവുത്തിത്താ സസ്സതാഹേതുവിസമഹേതുവസവത്തിവാദപ്പഭേദാനം സസ്സതാദീനം അഭാവോ പരിദീപിതോ ഹോതി? കിം ഹി സസ്സതാനം, അഹേതുആദിവസേന വാ പവത്താനം പച്ചയസാമഗ്ഗിയാതി? **പച്ഛിമേന ച പദേനാ**തി ധമ്മാനം ഉപ്പാദപരിദീപകേന സമുപ്പാദപദേന പച്ചയസാമഗ്ഗിയം ധമ്മാനം ഉപ്പത്തിതോ വിഹതാ ഉച്ഛേദനത്ഥികഅകിരിയവാദാതി ഉച്ഛേദാദിവിഘാതോ പരിദീപിതോ ഹോതി. പുരിമപുരിമപച്ചയവസേന ഹി പുനപ്പുനം ഉപ്പജ്ജമാനേസു ധമ്മേസു കുതോ ഉച്ഛേദോ, നത്ഥികാകിരിയവാദാ ചാതി. **ദ്വയേനാ**തി സകലേന പടിച്ചസമുപ്പാദവചനേന തസ്സാ തസ്സാ പച്ചയസാമഗ്ഗിയാ സന്തതിം അവിച്ഛിന്ദിത്വാ തേസം തേസം ധമ്മാനം സമ്ഭവതോ മജ്ഝിമാ പടിപദാ, "സോ കരോതി സോ പടിസംവേദേതി, അഞ്ഞോ കരോതി അഞ്ഞോ പടിസംവേദേതീ"തി വാദപ്പഹാനം, ജനപദനിരുത്തിയാ അനഭിനിവേസോ, സമഞ്ഞായ അനതിധാവനന്തി അയം ഞായോ പരിദീപിതോ ഹോതീതി അയം താവ പടിച്ചസമുപ്പാദോതി വചനമത്തസ്സ അത്ഥോ.

൬൧. യാ പനായം ഭഗവതാ പടിച്ചസമുപ്പാദം ദേസേന്തേന "അവിജ്ജാപച്ചയാ സങ്ഖാരാ"തിആദിനാ നയേന നിക്ഖിത്താ തന്തി, തസ്സാ അത്ഥസംവണ്ണനം കരോന്തേന വിഭജ്ജവാദിമണ്ഡലം ഓതരിത്വാ ആചരിയേ അനബ്ഭാചിക്ഖന്തേന സകസമയം അവോക്കമന്തേന പരസമയം അനായൂഹന്തേന സുത്തം അപ്പടിബാഹന്തേന വിനയം അനുലോമേന്തേന മഹാപദേസേ ഓലോകേന്തേന ധമ്മം ദീപേന്തേന അത്ഥം സങ്ഗാഹേന്തേന തമേവത്ഥം പുനരാവത്തേത്വാ അപരേഹിപി പരിയായന്തരേഹി നിദ്ദിസന്തേന ച യസ്മാ അത്ഥസംവണ്ണനാ കാതബ്ബാ ഹോതി, പകതിയാപി ച ദുക്കരാവ പടിച്ചസമുപ്പാദസ്സ അത്ഥസംവണ്ണനാ. യഥാഹു പോരാണാ -

"സച്ചം സത്തോ പടിസന്ധി, പച്ചയാകാരമേവ ച;
ദുദ്ദസാ ചതുരോ ധമ്മാ, ദേസേതും ച സുദുക്കരാ"തി.

തസ്മാ അഞ്ഞത്ര ആഗമാധിഗമപ്പത്തേഹി ന സുകരാ പടിച്ചസമുപ്പാദസ്സത്ഥവണ്ണനാതി പരിതുലയിത്വാ,

വത്തുകാമോ അഹം അജ്ജ, പച്ചയാകാരവണ്ണനം;
പതിട്ഠം നാധിഗച്ഛാമി, അജ്ഝോഗാള്ഹോവ സാഗരം.

സാസനം പനിദം നാനാ, ദേസനാനയമണ്ഡിതം;
പുബ്ബാചരിയമഗ്ഗോ ച, അബ്ബോച്ഛിന്നോ പവത്തതി.

യസ്മാ തസ്മാ തദുഭയം, സന്നിസ്സായത്ഥവണ്ണനം;
ആരഭിസ്സാമി ഏതസ്സ, തം സുണാഥ സമാഹിതാ.

വുത്തഞ്ഹേതം പുബ്ബാചരിയേഹി -

“യോ കോചി മം അട്ഠികത്വാ സുണേയ്യ,
ലഭേഥ പുബ്ബാപരിയം വിസേസം;
ലദ്ധാന പുബ്ബാപരിയം വിസേസം,
അദസ്സനം മച്ചുരാജസ്സ ഗച്ഛേ”തി.

൫൭൨. ഇതി **അവിജ്ജാപച്ചയാ സങ്ഖാരാ**തിആദീസു ഹി ആദിതോയേവ താവ,

ദേസനാഭേദതോ അത്ഥ, ലക്ഖണേകവിധാദിതോ. അങ്ഗാനഞ്ച വവത്ഥാനാ, വിഞ്ഞാതബ്ബോ വിനിച്ഛയോ.

തത്ഥ **ദേസനാഭേദതോ**തി ഭഗവതോ ഹി വല്ലിഹാരകാനം ചതുന്നം പുരിസാനം വല്ലിഗഹണം വിയ ആദിതോ വാ മജ്ഝതോ വാ പട്ഠായ യാവ പരിയോസാനം, തഥാ പരിയോസാനതോ വാ മജ്ഝതോ വാ പട്ഠായ യാവ ആദീതി ചതുബ്ബിധാ പടിച്ചസമുപ്പാദദേസനാ.

യഥാ ഹി വല്ലിഹാരകേസു ചതൂസു പുരിസേസു ഏകോ വല്ലിയാ മൂലമേവ പഠമം പസ്സതി, സോ തം മൂലേ ഛേത്വാ സബ്ബം ആകഡ്ഢിത്വാ ആദായ കമ്മേ ഉപനേതി, ഏവം ഭഗവാ “ഇതി ഖോ, ഭിക്ഖവേ, അവിജ്ജാപച്ചയാ സങ്ഖാരാ… പേ॰… ജാതിപച്ചയാ ജരാമരണ”ന്തി (മ॰ നി॰ ൧.൪൦൨; സം॰ നി॰ ൨.൨) ആദിതോ പട്ഠായ യാവ പരിയോസാനാപി പടിച്ചസമുപ്പാദം ദേസേതി.

യഥാ പന തേസു പുരിസേസു ഏകോ വല്ലിയാ മജ്ഝം പഠമം പസ്സതി, സോ മജ്ഝേ ഛിന്ദിത്വാ ഉപരിഭാഗഞ്ഞേവ ആകഡ്ഢിത്വാ ആദായ കമ്മേ ഉപനേതി, ഏവം ഭഗവാ “തസ്സ തം വേദനം അഭിനന്ദതോ അഭിവദതോ അജ്ഝോസായ തിട്ഠതോ ഉപ്പജ്ജതി നന്ദീ. യാ വേദനാസു നന്ദീ, തദുപാദാനം. തസ്സുപാദാനപച്ചയാ ഭവോ, ഭവപച്ചയാ ജാതീ”തി (മ॰ നി॰ ൧.൪൦൯; സം॰ നി॰ ന.൭) മജ്ഝതോ പട്ഠായ യാവ പരിയോസാനാപി ദേസേതി.

യഥാ ച തേസു പുരിസേസു ഏകോ വല്ലിയാ അഗ്ഗം പഠമം പസ്സതി, സോ അഗ്ഗേ ഗഹേത്വാ അഗ്ഗാനുസാരേന യാവ മൂലാ സബ്ബം ആദായ കമ്മേ ഉപനേതി, ഏവം ഭഗവാ “ജാതിപച്ചയാ ജരാമരണന്തി ഇതി ഖോ പനേതം വുത്തം, ജാതിപച്ചയാ നു ഖോ, ഭിക്ഖവേ, ജരാമരണം നോ വാ കഥം വോ ഏത്ഥ ഹോതീതി? ജാതിപച്ചയാ, ഭന്തേ, ജരാമരണം. ഏവം നോ ഏത്ഥ ഹോതി ജാതിപച്ചയാ ജരാമരണന്തി. ഭവപച്ചയാ ജാതി…പേ॰… അവിജ്ജാപച്ചയാ സങ്ഖാരാതി ഇതി ഖോ പനേതം വുത്തം, അവിജ്ജാപച്ചയാ നു ഖോ, ഭിക്ഖവേ, സങ്ഖാരാ നോ വാ കഥം വോ

ഏത്ഥ ഹോതീ''തി (മ॰ നി॰ ൧.൪൦൩) പരിയോസാനതോ പട്ഠായ യാവ ആദിതോപി പടിച്ചസമുപ്പാദം ദേസേതി.

യഥാ പനേതേസു പുരിസേസു ഏകോ വല്ലിയാ മജ്ഝമേവ പഠമം പസ്സതി, സോ മജ്ഝേ ഛിന്ദിത്വാ ഹേട്ഠാ ഓതരന്തോ യാവ മൂലാ ആദായ കമ്മേ ഉപനേതി, ഏവം ഭഗവാ ''ഇമേ ച, ഭിക്ഖവേ, ചത്താരോ ആഹാരാ കിന്നിദാനാ, കിംസമുദയാ, കിംജാതികാ, കിംപഭവാ? ഇമേ ചത്താരോ ആഹാരാ തണ്ഹാനിദാനാ, തണ്ഹാസമുദയാ, തണ്ഹാജാതികാ, തണ്ഹാപഭവാ. തണ്ഹാ കിന്നിദാനാ... വേദനാ... ഫസ്സോ... സളായതനം... നാമരൂപം... വിഞ്ഞാണം... സങ്ഖാരാ കിന്നിദാനാ...പേ॰... സങ്ഖാരാ അവിജ്ജാനിദാനാ...പേ॰... അവിജ്ജാപഭവാ''തി (സം॰ നി॰ ൨.൧൧) മജ്ഝതോ പട്ഠായ യാവ ആദിതോ ദേസേതി.

൫൯൩. കസ്മാ പനേവം ദേസേതീതി? പടിച്ചസമുപ്പാദസ്സ സമന്തഭദ്ദകത്താ സയഞ്ച ദേസനാവിലാസപ്പത്തത്താ. സമന്തഭദ്ദകോ ഹി പടിച്ചസമുപ്പാദോ, തതോ തതോ ഞായപടിവേധായ സംവത്തതിയേവ . ദേസനാവിലാസപ്പത്തോ ച ഭഗവാ ചതുവേസാരജ്ജപടിസമ്ഭിദായോഗേന ചതുബ്ബിധഗമ്ഭീരഭാവപ്പത്തിയാ ച. സോ ദേസനാവിലാസപ്പത്തത്താ നാനാനയേഹേവ ധമ്മം ദേസേതി.

വിസേസതോ പനസ്സ യാ ആദിതോ പട്ഠായ അനുലോമദേസനാ, സാ പവത്തികാരണവിഭാഗസമ്മൂള്ഹം വേനേയ്യജനം സമനുപസ്സതോ യഥാസകേഹി കാരണേഹി പവത്തിസന്ദസ്സനത്ഥം ഉപ്പത്തിക്കമസന്ദസ്സനത്ഥഞ്ച പവത്താതി വിഞ്ഞാതബ്ബാ. യാ പരിയോസാനതോ പട്ഠായ പടിലോമദേസനാ, സാ ''കിച്ഛം വതായം ലോകോ ആപന്നോ ജായതി ച ജീയതി ച മീയതി ച ചവതി ച ഉപപജ്ജതി ചാ''തിആദിനാ (ദീ॰ നി॰ ൨.൫൭; സം॰ നി॰ ൨.൪) നയേന കിച്ഛാപന്നം ലോകം അനുവിലോകയതോ പുബ്ബഭാഗപടിവേധാനുസാരേന തസ്സ തസ്സ ജരാമരണാദികസ്സ ദുക്ഖസ്സ അത്തനാ അധിഗതകാരണസന്ദസ്സനത്ഥം. യാ മജ്ഝതോ പട്ഠായ യാവ ആദി പവത്താ, സാ ആഹാരനിദാനവവത്ഥാപനാനുസാരേന യാവ അതീതം അദ്ധാനം അതിഹരിത്വാ പുന അതീതദ്ധതോ പഭുതി ഹേതുഫലപടിപാടിസന്ദസ്സനത്ഥം. യാ പന മജ്ഝതോ പട്ഠായ യാവ പരിയോസാനം പവത്താ, സാ പച്ചുപ്പന്നേ അദ്ധാനേ അനാഗതദ്ധഹേതുസമുട്ഠാനതോ പഭുതി അനാഗതദ്ധസന്ദസ്സനത്ഥം. താസു യാ പവത്തികാരണസമ്മൂള്ഹസ്സ വേനേയ്യജനസ്സ യഥാസകേഹി കാരണേഹി പവത്തിസന്ദസ്സനത്ഥം ഉപ്പത്തിക്കമസന്ദസ്സനത്ഥഞ്ച ആദിതോ പട്ഠായ അനുലോമദേസനാ വുത്താ, സാ ഇധ നിക്ഖിത്താതി വേദിതബ്ബാ.

൫൯൪. കസ്മാ പനേത്ഥ അവിജ്ജാ ആദിതോ വുത്താ, കിം പകതിവാദീനം പകതി വിയ അവിജ്ജാപി അകാരണം മൂലകാരണം ലോകസ്സാതി? ന അകാരണം. ''ആസവസമുദയാ അവിജ്ജാസമുദയോ''തി (മ॰ നി॰ ൧.൧൦൩) ഹി അവിജ്ജായ കാരണം വുത്തം. അത്ഥി പന പരിയായോ യേന മൂലകാരണം സിയാ, കോ പന സോതി? വട്ടകഥായ സീസഭാവോ.

ഭഗവാ ഹി വട്ടകഥം കഥേന്തോ ദ്വേ ധമ്മേ സീസം കത്വാ കഥേതി, അവിജ്ജം വാ. യഥാഹ - ''പുരിമാ, ഭിക്ഖവേ, കോടി ന പഞ്ഞായതി അവിജ്ജായ 'ഇതോ പുബ്ബേ അവിജ്ജാ നാഹോസി, അഥ പച്ഛാ സമഭവീ'തി, ഏവഞ്ചേതം, ഭിക്ഖവേ, വുച്ചതി, അഥ ച പന പഞ്ഞായതി ഇദപ്പച്ചയാ അവിജ്ജാ''തി (അം॰ നി॰ ൧൦.൬൧). ഭവതണ്ഹം വാ. യഥാഹ - ''പുരിമാ, ഭിക്ഖവേ, കോടി ന പഞ്ഞായതി ഭവതണ്ഹായ 'ഇതോ പുബ്ബേ ഭവതണ്ഹാ നാഹോസി, അഥ പച്ഛാ സമഭവീ'തി, ഏവഞ്ചേതം, ഭിക്ഖവേ, വുച്ചതി, അഥ ച പന പഞ്ഞായതി ഇദപ്പച്ചയാ ഭവതണ്ഹാ''തി (അം॰ നി॰ ൧൦.൬൨).

൨൭൪. കസ്മാ പന ഭഗവാ വട്ടകഥം കഥേന്തോ ഇമേ ദ്വേ ധമ്മേ സീസം കത്വാ കഥേതീതി? സുഗതിദുഗ്ഗതിഗാമിനോ കമ്മസ്സ വിസേസഹേതുഭൂതത്താ. ദുഗ്ഗതിഗാമിനോ ഹി കമ്മസ്സ വിസേസഹേതു അവിജ്ജാ. കസ്മാ? യസ്മാ അവിജ്ജാഭിഭൂതോ പുഥുജ്ജനോ അഗ്ഗിസന്താപലഗുളാഭിഘാതപരിസ്സമാഭിഭൂതാ വജ്ഝഗാവീ തായ പരിസ്സമാതുരതായ നിരസ്സാദമ്പി അത്തനോ അനത്ഥാവഹമ്പി ച ഉണ്ഹോദകപാനം വിയ കിലേസസന്താപതോ നിരസ്സാദമ്പി ദുഗ്ഗതിനിപാതനതോ ച അത്തനോ അനത്ഥാവഹമ്പി പാണാതിപാതാദിം അനേകപ്പകാരം ദുഗ്ഗതിഗാമികമ്മം ആരഭതി. സുഗതിഗാമിനോ പന കമ്മസ്സ വിസേസഹേതു ഭവതണ്ഹാ. കസ്മാ? യസ്മാ ഭവതണ്ഹാഭിഭൂതോ പുഥുജ്ജനോ സാ വുത്തപ്പകാരാ ഗാവീ സീതൂദകതണ്ഹായ സഅസ്സാദം അത്തനോ പരിസ്സമവിനോദനഞ്ച സീതൂദകപാനം വിയ കിലേസസന്താപവിരഹതോ സഅസ്സാദം സുഗതിസമ്പാപനേന അത്തനോ ദുഗ്ഗതിദുക്ഖപരിസ്സമവിനോദനഞ്ച പാണാതിപാതാ വേരമണിആദിം അനേകപ്പകാരം സുഗതിഗാമികമ്മം ആരഭതി.

൨൭൫. ഏതേസു പന വട്ടകഥായ സീസഭൂതേസു ധമ്മേസു കത്ഥചി ഭഗവാ ഏകധമ്മമൂലികം ദേസനം ദേസേതി. സേയ്യഥിദം, ''ഇതി ഖോ, ഭിക്ഖവേ, അവിജ്ജൂപനിസാ സങ്ഖാരാ, സങ്ഖാരൂപനിസം വിഞ്ഞാണ''ന്തിആദി (സം॰ നി॰ ൨.൨൩). തഥാ ''ഉപാദാനിയേസു, ഭിക്ഖവേ, ധമ്മേസു അസ്സാദാനുപസ്സിനോ വിഹരതോ തണ്ഹാ പവഡ്ഢതി, തണ്ഹാപച്ചയാ ഉപാദാന''ന്തിആദി (സം॰ നി॰ ൨.൫൨). കത്ഥചി ഉഭയമൂലികമ്പി. സേയ്യഥിദം, ''അവിജ്ജാനീവരണസ്സ, ഭിക്ഖവേ, ബാലസ്സ തണ്ഹായ സമ്പയുത്തസ്സ ഏവമയം കായോ സമുദാഗതോ. ഇതി അയഞ്ചേവ കായോ ബഹിദ്ധാ ച നാമരൂപം ഇത്ഥേതം ദ്വയം. ദ്വയം പടിച്ച ഫസ്സോ സളേവായതനാനി, യേഹി ഫുട്ഠോ ബാലോ സുഖദുക്ഖം പടിസംവേദേതീ''തിആദി (സം॰ നി॰ ൨.൧൯). താസു ദേസനാസു ''അവിജ്ജാപച്ചയാ സങ്ഖാരാ''തി അയമിധ അവിജ്ജാവസേന ഏകധമ്മമൂലികാ ദേസനാതി വേദിതബ്ബാ. ഏവം താവേത്ഥ ദേസനാഭേദതോ വിഞ്ഞാതബ്ബോ വിനിച്ഛയോ.

൨൭൬. **അത്ഥതോതി** അവിജ്ജാദീനം പദാനം അത്ഥതോ. സേയ്യഥിദം, പൂരേതും അയുത്തട്ഠേന കായദുച്ചരിതാദി അവിന്ദിയം നാമ, അലദ്ധബ്ബന്തി അത്ഥോ. തം അവിന്ദിയം വിന്ദതീതി **അവിജ്ജാ**. തബ്ബിപരീതതോ കായസുചരിതാദി വിന്ദിയം നാമ, തം വിന്ദിയം ന വിന്ദതീതി **അവിജ്ജാ**. ഖന്ധാനം രാസട്ഠം, ആയതനാനം ആയതനട്ഠം, ധാതൂനം സുഞ്ഞട്ഠം, ഇന്ദ്രിയാനം അധിപതിയട്ഠം, സച്ചാനം തഥട്ഠം അവിദിതം കരോതീതിപി **അവിജ്ജാ**. ദുക്ഖാദീനം പീളനാദിവസേന വുത്തം ചതുബ്ബിധം അത്ഥം അവിദിതം കരോതീതിപി **അവിജ്ജാ**. അന്തവിരഹിതേ സംസാരേ സബ്ബയോനിഗതിഭവവിഞ്ഞാണട്ഠിതിസത്താവാസേസു സത്തേ ജവാപേതീതി **അവിജ്ജാ**. പരമത്ഥതോ അവിജ്ജമാനേസു ഇത്ഥിപുരിസാദീസു ജവതി, വിജ്ജമാനേസുപി ഖന്ധാദീസു ന ജവതീതി **അവിജ്ജാ**. അപിച ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീനം വത്ഥാരമ്മണാനം പടിച്ചസമുപ്പാദപടിച്ചസമുപ്പന്നാനഞ്ച ധമ്മാനം ഛാദനതോപി **അവിജ്ജാ**.

യം പടിച്ച ഫലമേതി, സോ **പച്ചയോ. പടിച്ചാ**തി ന വിനാ അപച്ചക്ഖത്വാതി അത്ഥോ. **ഏതീ**തി ഉപ്പജ്ജതി ചേവ പവത്തതി ചാതി അത്ഥോ. അപിച ഉപകാരകട്ഠോ പച്ചയട്ഠോ. അവിജ്ജാ ച സാ പച്ചയോ ചാതി അവിജ്ജാപച്ചയോ. തസ്മാ **അവിജ്ജാപച്ചയാ**.

സങ്ഖതമഭിസങ്ഖരോന്തീതി **സങ്ഖാരാ**. അപിച അവിജ്ജാപച്ചയാ സങ്ഖാരാ, സങ്ഖാരസദ്ദേന ആഗതസങ്ഖാരാതി ദുവിധാ സങ്ഖാരാ. തത്ഥ പുഞ്ഞാപുഞ്ഞാനേഞ്ജാഭിസങ്ഖാരാ തയോ, കായവചീചിത്തസങ്ഖാരാ തയോതി

ഇമേ ഛ **അവിജ്ജാപച്ചയാ സങ്ഖാരാ**. തേ സബ്ബേപി ലോകിയകുസലാകുസലചേതനാമത്തമേവ ഹോന്തി.

സങ്ഖതസങ്ഖാരോ, അഭിസങ്ഖതസങ്ഖാരോ, അഭിസങ്ഖരണകസങ്ഖാരോ, പയോഗാഭിസങ്ഖാരോതി ഇമേ പന ചത്താരോ സങ്ഖാര-സദ്ദേന ആഗതസങ്ഖാരാ. തത്ഥ "അനിച്ചാ വത സങ്ഖാരാ"തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൨.൨൨൧, ൨൭൨; സം॰ നി॰ ൧.൧൮൬) വുത്താ സബ്ബേപി സപ്പച്ചയാ ധമ്മാ **സങ്ഖതസങ്ഖാരാ** നാമ. കമ്മനിബ്ബത്താ തേഭൂമകാ രൂപാരൂപധമ്മാ **അഭിസങ്ഖതസങ്ഖാരാ**തി അട്ഠകഥാസു വുത്താ, തേപി "അനിച്ചാ വത സങ്ഖാരാ"തി (ദീ॰ നി॰ ൨.൨൨൧; ൨൭൨; സം॰ നി॰ ൧.൧൮൬) ഏത്ഥേവ സങ്ഗഹം ഗച്ഛന്തി. വിസും പന നേസം ആഗതട്ഠാനം ന പഞ്ഞായതി. തേഭൂമികകുസലാകുസലചേതനാ പന **അഭിസങ്ഖരണകസങ്ഖാരോ**തി വുച്ചതി, തസ്സ "അവിജ്ജാഗതോയം, ഭിക്ഖവേ, പുരിസപുഗ്ഗലോ പുഞ്ഞഞ്ചേവ സങ്ഖാരം അഭിസങ്ഖരോതീ"തിആദീസു (സം॰ നി॰ ൨.൫൧) ആഗതട്ഠാനം പഞ്ഞായതി. കായികചേതസികം പന വീരിയം **പയോഗാഭിസങ്ഖാരോ**തി വുച്ചതി, സോ "യാവതികാ അഭിസങ്ഖാരസ്സ ഗതി, താവതികാ ഗന്ത്വാ അക്ഖാഹതം മഞ്ഞേ അട്ഠാസീ"തിആദീസു (അ॰ നി॰ ൩.൧൫) ആഗതോ.

ന കേവലഞ്ച ഏതേയേവ, അഞ്ഞേപി "സഞ്ഞാവേദയിതനിരോധം സമാപജ്ജന്തസ്സ ഖോ, ആവുസോ വിസാഖ, ഭിക്ഖുനോ പഠമം നിരുജ്ഝതി വചീസങ്ഖാരോ, തതോ കായസങ്ഖാരോ, തതോ ചിത്തസങ്ഖാരോ"തിആദിനാ (മ॰ നി॰ ൧.൪൬൪) നയേന സങ്ഖാര-സദ്ദേന ആഗതാ അനേകേ സങ്ഖാരാ. തേസു നത്ഥി സോ സങ്ഖാരോ, യോ സങ്ഖതസങ്ഖാരേഹി സങ്ഗഹം ന ഗച്ഛേയ്യ, ഇതോ പരം സങ്ഖാരപച്ചയാ വിഞ്ഞാണന്തിആദീസു വുത്തം വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബം.

അവുത്തേ പന വിജാനാതീതി **വിഞ്ഞാണം**. നമതീതി **നാമം**. രുപ്പതീതി **രൂപം**. ആയേ തനോതി ആയതഞ്ച നയതീതി **ആയതനം**. ഫുസതീതി **ഫസ്സോ**. വേദയതീതി **വേദനാ**. പരിതസ്സതീതി **തണ്ഹാ**. ഉപാദിയതീതി **ഉപാദാനം**. ഭവതി ഭാവയതി ചാതി **ഭവോ**. ജനനം **ജാതി**. ജിരണം **ജരാ**. മരന്തി ഏതേനാതി **മരണം**. സോചനം **സോകോ**. പരിദേവനം **പരിദേവോ**. ദുക്ഖയതീതി **ദുക്ഖം**. ഉപ്പാദട്ഠിതിവസേന വാ ദ്വിധാ ഖണതീതിപി **ദുക്ഖം**. ദുമ്മനഭാവോ **ദോമനസ്സം**. ഭുസോ ആയാസോ **ഉപായാസോ**.

സമ്ഭവന്തീതി അഭിനിബ്ബത്തന്തി. ന കേവലഞ്ച സോകാദീഹേവ, അഥ ഖോ സബ്ബപദേഹി സമ്ഭവന്തി-സദ്ദസ്സ യോജനാ കാതബ്ബാ. ഇതരഥാ ഹി "അവിജ്ജാപച്ചയാ സങ്ഖാരാ"തി വുത്തേ കിം കരോന്തീതി ന പഞ്ഞായേയ്യ, സമ്ഭവന്തീതി പന യോജനായ സതി അവിജ്ജാ ച സാ പച്ചയോ ചാതി അവിജ്ജാപച്ചയോ. തസ്മാ അവിജ്ജാപച്ചയാ സങ്ഖാരാ സമ്ഭവന്തീതി പച്ചയപച്ചയുപ്പന്നവവത്ഥാനം കതം ഹോതി. ഏസ നയോ സബ്ബത്ഥ.

ഏവന്തി നിദ്ദിട്ഠനയനിദസ്സനം. തേന അവിജ്ജാദീഹേവ കാരണേഹി, ന ഇസ്സരനിമ്മാനാദീഹീതി ദസ്സേതി. **ഏതസ്സാ**തി യഥാവുത്തസ്സ. **കേവലസ്സാ**തി അസമ്മിസ്സസ്സ, സകലസ്സ വാ. **ദുക്ഖക്ഖന്ധസ്സാ**തി ദുക്ഖസമൂഹസ്സ, ന സത്തസ്സ, ന സുഖസുഭാദീനം. **സമുദയോ**തി നിബ്ബത്തി. **ഹോതീ**തി സമ്ഭവതി. ഏവമേത്ഥ അത്ഥതോ വിഞ്ഞാതബ്ബോ വിനിച്ഛയോ.

൫൭൭. ലക്ഖണാദിതോതി അവിജ്ജാദീനം ലക്ഖണാദിതോ. സേയ്യഥിദം - അഞ്ഞാണലക്ഖണാ **അവിജ്ജാ,** സമ്മോഹനരസാ, ഛാദനപച്ചുപട്ഠാനാ, ആസവപദട്ഠാനാ. അഭിസങ്ഖരണലക്ഖണാ **സങ്ഖാരാ,** ആയൂഹനരസാ, ചേതനാപച്ചുപട്ഠാനാ, അവിജ്ജാപദട്ഠാനാ. വിജാനനലക്ഖണം **വിഞ്ഞാണം,** പുബ്ബങ്ഗമരസം, പടിസന്ധിപച്ചുപട്ഠാനം, സങ്ഖാരപദട്ഠാനം,

വത്ഥാരമ്മണപദട്ഠാനം വാ. നമനലക്ഖണം **നാമം,** സമ്പയോഗരസം, അവിനിബ്ഭോഗപച്ചുപട്ഠാനം, വിഞ്ഞാണപദട്ഠാനം. രുപ്പനലക്ഖണം **രൂപം,** വികിരണരസം, അബ്യാകതപച്ചുപട്ഠാനം, വിഞ്ഞാണപദട്ഠാനം. ആയതനലക്ഖണം **സളായതനം,** ദസ്സനാദിരസം, വത്ഥുദ്വാരഭാവപച്ചുപട്ഠാനം, നാമരൂപപദട്ഠാനം. ഫുസനലക്ഖണോ **ഫസ്സോ,** സങ്ഘട്ടനരസോ, സങ്ഗതിപച്ചുപട്ഠാനോ, സളായതനപദട്ഠാനോ. അനുഭവനലക്ഖണാ **വേദനാ,** വിസയരസസമ്ഭോഗരസാ, സുഖദുക്ഖപച്ചുപട്ഠാനാ, ഫസ്സപദട്ഠാനാ. ഹേതുലക്ഖണാ **തണ്ഹാ,** അഭിനന്ദനരസാ, അതിത്തഭാവപച്ചുപട്ഠാനാ, വേദനാപദട്ഠാനാ. ഗഹണലക്ഖണം **ഉപാദാനം,** അമുഞ്ചനരസം, തണ്ഹാദള്ഹത്തദിട്ഠിപച്ചുപട്ഠാനം, തണ്ഹാപദട്ഠാനം. കമ്മകമ്മഫലലക്ഖണോ **ഭവോ,** ഭാവനഭവനരസോ, കുസലാകുസലാബ്യാകതപച്ചുപട്ഠാനോ , ഉപാദാനപദട്ഠാനോ. ജാതിആദീനം ലക്ഖണാദീനി സച്ചനിദ്ദേസേ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബാനി. ഏവമേത്ഥ ലക്ഖണാദിതോപി വിഞ്ഞാതബ്ബോ വിനിച്ഛയോ.

൬൫൯. ഏകവിധാദിതോതി ഏത്ഥ അവിജ്ജാ അഞ്ഞാണാദസ്സനമോഹാദിഭാവതോ ഏകവിധാ. അപ്പടിപത്തിമിച്ഛാപടിപത്തിതോ ദുവിധാ. തഥാ സസങ്ഖാരാസങ്ഖാരതോ. വേദനത്തയസമ്പയോഗതോ തിവിധാ. ചതുസച്ചപടിവേധതോ ചതുബ്ബിധാ. ഗതിപഞ്ചകാദീനവച്ഛാദനതോ പഞ്ചവിധാ. ദ്വാരാരമ്മണതോ പന സബ്ബേസുപി അരൂപധമ്മേസു ഛബ്ബിധതാ വേദിതബ്ബാ.

സങ്ഖാരാ സാസവവിപാകധമ്മധമ്മാദിഭാവതോ ഏകവിധാ. കുസലാകുസലതോ ദുവിധാ. തഥാ പരിത്തമഹഗ്ഗതഹീനമജ്ഝിമമിച്ഛത്തനിയതാനിയതതോ. തിവിധാ പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരാദിഭാവതോ. ചതുബ്ബിധാ ചതുയോനിസംവത്തനതോ. പഞ്ചവിധാ പഞ്ചഗതിഗാമിതോ.

വിഞ്ഞാണം ലോകിയവിപാകാദിഭാവതോ ഏകവിധം. സഹേതുകാഹേതുകാദിതോ ദുവിധം. ഭവത്തയപരിയാപന്നതോ, വേദനത്തയസമ്പയോഗതോ, അഹേതുകദ്വിഹേതുകതിഹേതുകതോ ച തിവിധം. യോനിഗതിവസേന ചതുബ്ബിധം, പഞ്ചവിധഞ്ച.

നാമരൂപം വിഞ്ഞാണസന്നിസ്സയതോ കമ്മപച്ചയതോ ച ഏകവിധം. സാരമ്മണനാരമ്മണതോ ദുവിധം. അതീതാദിതോ തിവിധം. യോനിഗതിവസേന ചതുബ്ബിധം, പഞ്ചവിധഞ്ച.

സളായതനം സഞ്ജാതിസമോസരണട്ഠാനതോ ഏകവിധം. ഭൂതപ്പസാദവിഞ്ഞാണാദിതോ ദുവിധം. സമ്പത്താസമ്പത്തനോഭയഗോചരതോ തിവിധം. യോനിഗതിപരിയാപന്നതോ ചതുബ്ബിധം പഞ്ചവിധഞ്ചാതി ഇമിനാ നയേന ഫസ്സാദീനമ്പി ഏകവിധാദിഭാവോ വേദിതബ്ബോതി ഏവമേത്ഥ ഏകവിധാദിതോപി വിഞ്ഞാതബ്ബോ വിനിച്ഛയോ.

൬൬൦. അങ്ഗാനഞ്ച വവത്ഥാനാതി സോകാദയോ ചേത്ഥ ഭവചക്കസ്സ അവിച്ഛേദദസ്സനത്ഥം വുത്താ. ജരാമരണബ്ഭാഹതസ്സ ഹി ബാലസ്സ തേ സമ്ഭവന്തി. യഥാഹ - "അസ്സുതവാ, ഭിക്ഖവേ, പുഥുജ്ജനോ സാരീരികായ ദുക്ഖായ വേദനായ ഫുട്ഠോ സമാനോ സോചതി കിലമതി പരിദേവതി ഉരത്താളിം കന്ദതി സമ്മോഹമാപജ്ജതീ"തി (സം॰ നി॰ ൪.൨൫൨). യാവ ച തേസം പവത്തി, താവ അവിജ്ജായാതി പുനപി അവിജ്ജാപച്ചയാ സങ്ഖാരാതി സമ്ബന്ധമേവ ഹോതി ഭവചക്കം. തസ്മാ തേസം ജരാമരണേനേവ ഏകസങ്ഖേപം കത്വാ ദ്വാദസേവ പടിച്ചസമുപ്പാദങ്ഗാനീതി വേദിതബ്ബാനി. ഏവമേത്ഥ അങ്ഗാനം വവത്ഥാനതോപി വിഞ്ഞാതബ്ബോ വിനിച്ഛയോ.

അയം താവേത്ഥ സങ്ഖേപകഥാ.

അവിജ്ജാപച്ചയാസങ്ഖാരപദകഥാ

൬൧൫. അയം പന വിത്ഥാരനയോ - **അവിജ്ജാ**തി സുത്തന്തപരിയായേന ദുക്ഖാദീസു ചതൂസു ഠാനേസു അഞ്ഞാണം, അഭിധമ്മപരിയായേന പുബ്ബന്താദീഹി സദ്ധിം അട്ഠസു. വുത്തഞ്ഹേതം "തത്ഥ കതമാ അവിജ്ജാ, ദുക്ഖേ അഞ്ഞാണം… പേ… ദുക്ഖനിരോധഗാമിനിയാ പടിപദായ അഞ്ഞാണം, പുബ്ബന്തേ അഞ്ഞാണം, അപരന്തേ, പുബ്ബന്താപരന്തേ, ഇദപ്പച്ചയതാപടിച്ചസമുപ്പന്നേസു ധമ്മേസു അഞ്ഞാണ"ന്തി (ധ॰ സ॰ ൧൧൦൬). തത്ഥ കിഞ്ചാപി ഠപേത്വാ ലോകുത്തരം സച്ചദ്വയം സേസട്ഠാനേസു ആരമ്മണവസേന അവിജ്ജാ ഉപ്പജ്ജതി, ഏവം സന്തേപി പടിച്ഛാദനവസേനേവ ഇധ അധിപ്പേതാ. സാ ഹി ഉപ്പന്നാ ദുക്ഖസച്ചം പടിച്ഛാദേത്വാ തിട്ഠതി, യാഥാവസരസലക്ഖണം പടിവിജ്ഝിതും ന ദേതി, തഥാ സമുദയം, നിരോധം, മഗ്ഗം, പുബ്ബന്തസങ്ഖാതം അതീതം ഖന്ധപഞ്ചകം, അപരന്തസങ്ഖാതം അനാഗതം ഖന്ധപഞ്ചകം, പുബ്ബന്താപരന്തസങ്ഖാതം തദുഭയം, ഇദപ്പച്ചയതാപടിച്ചസമുപ്പന്നധമ്മസങ്ഖാതം ഇദപ്പച്ചയതഞ്ചേവ പടിച്ചസമുപ്പന്നധമ്മേ ച പടിച്ഛാദേത്വാ തിട്ഠതി. "അയം അവിജ്ജാ, ഇമേ സങ്ഖാരാ"തി ഏവം യാഥാവസരസലക്ഖണമേത്ഥ പടിവിജ്ഝിതും ന ദേതി. തസ്മാ ദുക്ഖേ അഞ്ഞാണം…പേ॰… ഇദപ്പച്ചയതാപടിച്ചസമുപ്പന്നേസു ധമ്മേസു അഞ്ഞാണന്തി വുച്ചതി.

൬൧൬. **സങ്ഖാരാ**തി പുഞ്ഞാദയോ തയോ കായസങ്ഖാരാദയോ തയോതി ഏവം പുബ്ബേ സങ്ഖേപതോ വുത്താ ഛ, വിത്ഥാരതോ പനേത്ഥ **പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരോ** ദാനസീലാദിവസേന പവത്താ അട്ഠ കാമാവചരകുസലചേതനാ ചേവ ഭാവനാവസേന പവത്താ പഞ്ച രൂപാവചരകുസലചേതനാ ചാതി തേരസ ചേതനാ ഹോന്തി. **അപുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരോ** പാണാതിപാതാദിവസേന പവത്താ ദ്വാദസ അകുസലചേതനാ . **ആനേഞ്ജാഭിസങ്ഖാരോ** ഭാവനാവസേനേവ പവത്താ ചതസ്സോ അരൂപാവചരകുസലചേതനാ ചാതി തയോപി സങ്ഖാരാ ഏകൂനതിംസ ചേതനാ ഹോന്തി.

ഇതരേസു പന തീസു കായസഞ്ചേതനാ **കായസങ്ഖാരോ,** വചീസഞ്ചേതനാ **വചീസങ്ഖാരോ,** മനോസഞ്ചേതനാ **ചിത്തസങ്ഖാരോ**. അയം തികോ കമ്മായൂഹനക്ഖണേ പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരാദീനം ദ്വാരതോ പവത്തിദസ്സനത്ഥം വുത്തോ. കായവിഞ്ഞത്തിം സമുട്ഠാപേത്വാ ഹി കായദ്വാരതോ പവത്താ അട്ഠ കാമാവചരകുസലചേതനാ, ദ്വാദസ അകുസലചേതനാതി സമവീസതി ചേതനാ കായസങ്ഖാരോ നാമ. താ ഏവ വചീവിഞ്ഞത്തിം സമുട്ഠാപേത്വാ വചീദ്വാരതോ പവത്താ വചീസങ്ഖാരോ നാമ. അഭിഞ്ഞാചേതനാ പനേത്ഥ പരതോ വിഞ്ഞാണസ്സ പച്ചയോ ന ഹോതീതി ന ഗഹിതാ. യഥാ ച അഭിഞ്ഞാചേതനാ, ഏവം ഉദ്ധച്ചചേതനാപി ന ഹോതി. തസ്മാ സാപി വിഞ്ഞാണസ്സ പച്ചയഭാവേ അപനേതബ്ബാ, അവിജ്ജാപച്ചയാ പന സബ്ബാപേതാ ഹോന്തി. ഉഭോപി വിഞ്ഞത്തിയോ അസമുട്ഠാപേത്വാ മനോദ്വാരേ ഉപ്പന്നാ പന സബ്ബാപി ഏകൂനതിംസതി ചേതനാ ചിത്തസങ്ഖാരോതി. ഇതി അയം തികോ പുരിമത്തികമേവ പവിസതീതി അത്ഥതോ പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരാദീനംയേവ വസേന അവിജ്ജായ പച്ചയഭാവോ വേദിതബ്ബോ.

൬൧൭. തത്ഥ സിയാ - കഥം പനേതം ജാനിതബ്ബം "ഇമേ സങ്ഖാരാ അവിജ്ജാ പച്ചയാ ഹോന്തീ"തി? അവിജ്ജാഭാവേ ഭാവതോ. യസ്സ ഹി ദുക്ഖാദീസു അവിജ്ജാസങ്ഖാതം അഞ്ഞാണം അപ്പഹീനം ഹോതി, സോ ദുക്ഖേ താവ പുബ്ബന്താദീസു ച അഞ്ഞാണേന സംസാരദുക്ഖം സുഖസഞ്ഞായ ഗഹേത്വാ തസ്സേവ

ഹേതുഭൂതേ തിവിധേപി സങ്ഖാരേ ആരഭതി. സമുദയേ അഞ്ഞാണേന ദുക്ഖഹേതുഭൂതേപി തണ്ഹാപരിക്ഖാരേ സങ്ഖാരേ സുഖഹേതുതോ മഞ്ഞമാനോ ആരഭതി. നിരോധേ പന മഗ്ഗേ ച അഞ്ഞാണേന ദുക്ഖസ്സ അനിരോധഭൂതേപി ഗതിവിസേസേ ദുക്ഖനിരോധസഞ്ഞീ ഹുത്വാ നിരോധസ്സ ച അമഗ്ഗഭൂതേസുപി യഞ്ഞാമരതപാദീസു നിരോധമഗ്ഗസഞ്ഞീ ഹുത്വാ ദുക്ഖനിരോധം പത്ഥയമാനോ യഞ്ഞാമരതപാദിമുഖേന തിവിധേപി സങ്ഖാരേ ആരഭതി.

അപിച സോ തായ ചതൂസു സച്ചേസു അപ്പഹീനാവിജ്ജതായ വിസേസതോ ജാതിജരാരോഗമരണാദിഅനേകാദീനവവോകിണ്ണമ്പി പുഞ്ഞഫലസങ്ഖാതം ദുക്ഖം ദുക്ഖതോ അജാനന്തോ തസ്സ അധിഗമായ കായവചീചിത്തസങ്ഖാരഭേദം പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരം ആരഭതി ദേവച്ഛരകാമകോ വിയ മരുപ്പപാതം. സുഖസമ്മതസ്സാപി ച തസ്സ പുഞ്ഞഫലസ്സ അന്തേ മഹാപരിളാഹജനികം വിപരിണാമദുക്ഖതം അപ്പസ്സാദതഞ്ച അപസ്സന്തോപി തപ്പച്ചയം വുത്തപ്പകാരമേവ പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരം ആരഭതി സലഭോ വിയ ദീപസിഖാഭിനിപാതം, മധുബിന്ദുഗിദ്ധോ വിയ ച മധുലിത്തസത്ഥധാരാലേഹനം. കാമുപസേവനാദീസു ച സവിപാകേസു ആദീനവം അപസ്സന്തോ സുഖസഞ്ഞായ ചേവ കിലേസാഭിഭൂതതായ ച ദ്വാരത്തയപ്പവത്തമ്പി അപുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരം ആരഭതി, ബാലോ വിയ ഗൂഥകീളനം, മരിതുകാമോ വിയ ച വിസഖാദനം. ആരുപ്പവിപാകേസു ചാപി സങ്ഖാരവിപരിണാമദുക്ഖതം അനവബുജ്ഝമാനോ സസ്സതാദിവിപല്ലാസേന ചിത്തസങ്ഖാരഭൂതം ആനേഞ്ജാഭിസങ്ഖാരം ആരഭതി, ദിസാമൂള്ഹോ വിയ പിസാചനഗരാഭിമുഖമഗ്ഗഗമനം.

ഏവം യസ്മാ അവിജ്ജാഭാവതോവ സങ്ഖാരഭാവോ, ന അഭാവതോ. തസ്മാ ജാനിതബ്ബമേതം ''ഇമേ സങ്ഖാരാ അവിജ്ജാപച്ചയാ ഹോന്തീ''തി. വുത്തമ്പി ചേതം ''അവിദ്വാ, ഭിക്ഖവേ, അവിജ്ജാഗതോ പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരമ്പി അഭിസങ്ഖരോതി, അപുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരമ്പി അഭിസങ്ഖരോതി, ആനേഞ്ജാഭിസങ്ഖാരമ്പി അഭിസങ്ഖരോതി. യതോ ച ഖോ, ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖുനോ അവിജ്ജാ പഹീനാ, വിജ്ജാ ഉപ്പന്നാ; സോ അവിജ്ജാവിരാഗാ വിജ്ജുപ്പാദാ നേവ പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരം അഭിസങ്ഖരോതീ''തി.

പട്ഠാനപച്ചയകഥാ

൬൪൭. ഏത്ഥാഹ - ഗണ്ഹാമ താവ ഏതം അവിജ്ജാ സങ്ഖാരാനം പച്ചയോതി, ഇദം പന വത്തബ്ബം കതമേസം സങ്ഖാരാനം കഥം പച്ചയോ ഹോതീതി? തത്രിദം വുച്ചതി, ഭഗവതാ ഹി ''ഹേതുപച്ചയോ, ആരമ്മണപച്ചയോ, അധിപതിപച്ചയോ, അനന്തരപച്ചയോ, സമനന്തരപച്ചയോ, സഹജാതപച്ചയോ, അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയോ, നിസ്സയപച്ചയോ, ഉപനിസ്സയപച്ചയോ, പുരേജാതപച്ചയോ, പച്ഛാജാതപച്ചയോ, ആസേവനപച്ചയോ, കമ്മപച്ചയോ, വിപാകപച്ചയോ, ആഹാരപച്ചയോ, ഇന്ദ്രിയപച്ചയോ, ഝാനപച്ചയോ, മഗ്ഗപച്ചയോ, സമ്പയുത്തപച്ചയോ, വിപ്പയുത്തപച്ചയോ, അത്ഥിപച്ചയോ, നത്ഥിപച്ചയോ, വിഗതപച്ചയോ, അവിഗതപച്ചയോ''തി (പട്ഠാ॰ ൧.൧.പച്ചയുദ്ദേസ) ചതുവീസതി പച്ചയാ വുത്താ.

തത്ഥ ഹേതു ച സോ പച്ചയോ ചാതി **ഹേതുപച്ചയോ,** ഹേതു ഹുത്വാ പച്ചയോ, ഹേതുഭാവേന പച്ചയോതി വുത്തം ഹോതി. ആരമ്മണപച്ചയാദീസുപി ഏസേവ നയോ.

൬൪൮. തത്ഥ **ഹേതൂ**തി വചനാവയവകാരണമൂലാനമേതം അധിവചനം. ''പടിഞ്ഞാ, ഹേതൂ''തിആദീസു ഹി ലോകേ വചനാവയവോ ഹേതൂതി വുച്ചതി. സാസനേ പന ''യേ ധമ്മാ ഹേതുപ്പഭവാ''തിആദീസു (മഹാവ॰ ൬൦) കാരണം. ''തയോ

കുസലഹേതൂ, തയോ അകുസലഹേതൂ"തിആദീസു (ധം സം ൧൦൫൯) മൂലം ഹേതൂതി വുച്ചതി, തം ഇധ അധിപ്പേതം. **പച്ചയോ**തി ഏത്ഥ പന അയം വചനത്ഥോ, പടിച്ച ഏതസ്മാ ഏതീതി പച്ചയോ. അപച്ചക്ഖായ നം വത്തതീതി അത്ഥോ. യോ ഹി ധമ്മോ യം ധമ്മം അപച്ചക്ഖായ തിട്ഠതി വാ ഉപ്പജ്ജതി വാ, സോ തസ്സ പച്ചയോതി വുത്തം ഹോതി. ലക്ഖണതോ പന ഉപകാരകലക്ഖണോ പച്ചയോ. യോ ഹി ധമ്മോ യസ്സ ധമ്മസ്സ ഠിതിയാ വാ ഉപ്പത്തിയാ വാ ഉപകാരകോ ഹോതി, സോ തസ്സ പച്ചയോതി വുച്ചതി. പച്ചയോ, ഹേതു, കാരണം, നിദാനം, സമ്ഭവോ, പഭവോതിആദി അത്ഥതോ ഏകം, ബ്യഞ്ജനതോ നാനം. ഇതി മൂലട്ഠേന ഹേതു, ഉപകാരകട്ഠേന പച്ചയോതി സങ്ഖേപതോ മൂലട്ഠേന ഉപകാരകോ ധമ്മോ ഹേതുപച്ചയോ.

സോ സാലിആദീനം സാലിബീജാദീനി വിയ, മണിപഭാദീനം വിയ ച മണിവണ്ണാദയോ കുസലാദീനം കുസലാദിഭാവസാധകോതി ആചരിയാനം അധിപ്പായോ. ഏവം സന്തേ പന തംസമുട്ഠാനരൂപേസു ഹേതുപച്ചയതാ ന സമ്പജ്ജതി. ന ഹി സോ തേസം കുസലാദിഭാവം സാധേതി, ന ച പച്ചയോ ന ഹോതി. വുത്തഞ്ഹേതം "ഹേതൂ ഹേതുസമ്പയുത്തകാനം ധമ്മാനം തംസമുട്ഠാനാനഞ്ച രൂപാനം ഹേതുപച്ചയേന പച്ചയോ"തി (പട്ഠാം ൧.൧.൧). അഹേതുകചിത്താനഞ്ച വിനാ ഏതേന അബ്യാകതഭാവോ സിദ്ധോ, സഹേതുകാനമ്പി ച യോനിസോമനസികാരാദിപടിബദ്ധോ കുസലാദിഭാവോ, ന സമ്പയുത്തഹേതുപടിബദ്ധോ. യദി ച സമ്പയുത്തഹേതൂസു സഭാവതോവ കുസലാദിഭാവോ സിയാ, സമ്പയുത്തേസു ഹേതുപടിബദ്ധോ അലോഭോ കുസലോ വാ സിയാ അബ്യാകതോ വാ. യസ്മാ പന ഉഭയഥാപി ഹോതി, തസ്മാ യഥാ സമ്പയുത്തേസു, ഏവം ഹേതൂസുപി കുസലാദിതാ പരിയേസിതബ്ബാ.

കുസലാദിഭാവസാധനവസേന പന ഹേതൂനം മൂലട്ഠം അഗഹേത്വാ സുപ്പതിട്ഠിതഭാവസാധനവസേന ഗയ്ഹമാനേ ന കിഞ്ചി വിരുജ്ഝതി. ലദ്ധഹേതുപച്ചയാ ഹി ധമ്മാ വിരൂള്ഹമൂലാ വിയ പാദപാ ഥിരാ ഹോന്തി സുപ്പതിട്ഠിതാ, അഹേതുകാ തിലബീജകാദിസേവാലാ വിയ ന സുപ്പതിട്ഠിതാ. ഇതി മൂലട്ഠേന ഉപകാരകോതി സുപ്പതിട്ഠിതഭാവസാധനേന ഉപകാരകോ ധമ്മോ ഹേതുപച്ചയോതി വേദിതബ്ബോ.

൫൯൭. തതോ പരേസു ആരമ്മണഭാവേന ഉപകാരകോ ധമ്മോ **ആരമ്മണപച്ചയോ**. സോ "രൂപായതനം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണധാതുയാ"തി (പട്ഠാം ൧.൧.൨) ആരഭിത്വാപി "യം യം ധമ്മം ആരബ്ഭ യേ യേ ധമ്മാ ഉപ്പജ്ജന്തി ചിത്തചേതസികാ ധമ്മാ, തേ തേ ധമ്മാ തേസം തേസം ധമ്മാനം ആരമ്മണപച്ചയേന പച്ചയോ"തി (പട്ഠാം ൧.൧.൨) ഓസാപിതത്താ ന കോചി ധമ്മോ ന ഹോതി. യഥാ ഹി ദുബ്ബലോ പുരിസോ ദണ്ഡം വാ രജ്ജും വാ ആലമ്ബിത്വാവ ഉട്ഠഹതി ചേവ തിട്ഠതി ച, ഏവം ചിത്തചേതസികാ ധമ്മാ രൂപാദിആരമ്മണം ആരബ്ഭേവ ഉപ്പജ്ജന്തി ചേവ തിട്ഠന്തി ച. തസ്മാ സബ്ബേപി ചിത്തചേതസികാനം ആരമ്മണഭൂതാ ധമ്മാ ആരമ്മണപച്ചയോതി വേദിതബ്ബാ.

൫൯൮. ജേട്ഠകട്ഠേന ഉപകാരകോ ധമ്മോ **അധിപതിപച്ചയോ,** സോ സഹജാതാരമ്മണവസേന ദുവിധോ. തത്ഥ "ഛന്ദാധിപതി ഛന്ദസമ്പയുത്തകാനം ധമ്മാനം തംസമുട്ഠാനാനഞ്ച രൂപാനം അധിപതിപച്ചയേന പച്ചയോ"തിആദിവചനതോ (പട്ഠാം ൧.൩.൩) ഛന്ദവീരിയചിത്തവീമംസാസങ്ഖാതാ ചത്താരോ ധമ്മാ അധിപതിപച്ചയോതി വേദിതബ്ബാ, നോ ച ഖോ ഏകതോ. യദാ ഹി ഛന്ദം ധുരം ഛന്ദം ജേട്ഠകം കത്വാ ചിത്തം പവത്തതി, തദാ ഛന്ദോവ അധിപതി, ന ഇതരേ. ഏസ നയോ സേസേസുപി.

യം പന ധമ്മം ഗരും കത്വാ അരൂപധമ്മാ പവത്തന്തി, സോ നേസം ആരമ്മണാധിപതി. തേന വുത്തം "യം യം ധമ്മം ഗരും കത്വാ യേ യേ ധമ്മാ ഉപ്പജ്ജന്തി ചിത്തചേതസികാ ധമ്മാ, തേ തേ ധമ്മാ തേസം തേസം ധമ്മാനം അധിപതിപച്ചയേന പച്ചയോ"തി (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൩).

൪൯-൫൦. അനന്തരഭാവേന ഉപകാരകോ ധമ്മോ **അനന്തരപച്ചയോ**. സമനന്തരഭാവേന ഉപകാരകോ ധമ്മോ **സമനന്തരപച്ചയോ**. ഇദഞ്ച പച്ചയദ്വയം ബഹുധാ പപഞ്ചയന്തി. അയം പനേത്ഥ സാരോ, യോ ഹി ഏസ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാനന്തരാ മനോധാതു, മനോധാതുഅനന്തരാ മനോവിഞ്ഞാണധാതൂതിആദി ചിത്തനിയമോ, സോ യസ്മാ പുരിമപുരിമചിത്തവസേനേവ ഇജ്ഝതി, ന അഞ്ഞഥാ, തസ്മാ അത്തനോ അത്തനോ അനന്തരം അനുരൂപസ്സ ചിത്തുപ്പാദസ്സ ഉപ്പാദനസമത്ഥോ ധമ്മോ അനന്തരപച്ചയോ. തേനേവാഹ - "അനന്തരപച്ചയോതി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണധാതു തംസമ്പയുത്തകാ ച ധമ്മാ മനോധാതുയാ തംസമ്പയുത്തകാനഞ്ച ധമ്മാനം അനന്തരപച്ചയേന പച്ചയോ"തിആദി (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൪). യോ അനന്തരപച്ചയോ, സ്വേവ സമനന്തരപച്ചയോ. ബ്യഞ്ജനമത്തമേവ ഹേത്ഥ നാനം, ഉപചയസന്തതീസു വിയ അധിവചനനിരുത്തിദുകാദീസു വിയ ച. അത്ഥതോ പന നാനം നത്ഥി.

യമ്പി "അത്ഥാനന്തരതായ അനന്തരപച്ചയോ, കാലാനന്തരതായ സമനന്തരപച്ചയോ"തി ആചരിയാനം മതം, തം "നിരോധാ വുട്ഠഹന്തസ്സ നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനകുസലം ഫലസമാപത്തിയാ സമനന്തരപച്ചയേന പച്ചയോ"തിആദീഹി (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൪൧൮) വിരുജ്ഝതി. യമ്പി തത്ഥ വദന്തി "ധമ്മാനം സമുട്ഠാപനസമത്ഥതാ ന പരിഹായതി, ഭാവനാബലേന പന വാരിതത്താ ധമ്മാ സമനന്തരാ നുപ്പജ്ജന്തീ"തി, തമ്പി കാലാനന്തരതായ അഭാവമേവ സാധേതി. ഭാവനാബലേന ഹി തത്ഥ കാലാനന്തരതാ നത്ഥീതി, മയമ്പി ഏതദേവ വദാമ. യസ്മാ ച കാലാനന്തരതാ നത്ഥി, തസ്മാ സമനന്തരപച്ചയതാ ന യുജ്ജതി. കാലാനന്തരതായ ഹി തേസം സമനന്തരപച്ചയോ ഹോതീതി ലദ്ധി. തസ്മാ അഭിനിവേസം അകത്വാ ബ്യഞ്ജനമത്തതോവേത്ഥ നാനാകരണം പച്ചേതബ്ബം, ന അത്ഥതോ. കഥം? നത്ഥി ഏതേസം അന്തരന്തി ഹി അനന്തരാ. സണ്ഠാനാഭാവതോ സുട്ഠു അനന്തരാതി സമനന്തരാ.

൫൧. ഉപ്പജ്ജമാനോവ സഹ ഉപ്പാദനഭാവേന ഉപകാരകോ ധമ്മോ **സഹജാതപച്ചയോ** പകാസസ്സ പദീപോ വിയ. സോ അരൂപക്ഖന്ധാദിവസേന ഛബ്ബിധോ ഹോതി. യഥാഹ - "ചത്താരോ ഖന്ധാ അരൂപിനോ അഞ്ഞമഞ്ഞം സഹജാതപച്ചയേന പച്ചയോ. ചത്താരോ മഹാഭൂതാ അഞ്ഞമഞ്ഞം, ഓക്കന്തിക്ഖണേ നാമരൂപം അഞ്ഞമഞ്ഞം, ചിത്തചേതസികാ ധമ്മാ ചിത്തസമുട്ഠാനാനം രൂപാനം, മഹാഭൂതാ ഉപാദാരൂപാനം, രൂപിനോ ധമ്മാ അരൂപീനം ധമ്മാനം കിഞ്ചികാലേ സഹജാതപച്ചയേന പച്ചയോ, കിഞ്ചികാലേ ന സഹജാതപച്ചയേന പച്ചയോ"തി (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൬). ഇദം ഹദയവത്ഥുമേവ സന്ധായ വുത്തം.

൬൦. അഞ്ഞമഞ്ഞം ഉപ്പാദനുപത്ഥമ്ഭനഭാവേന ഉപകാരകോ ധമ്മോ **അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയോ** അഞ്ഞമഞ്ഞൂപത്ഥമ്ഭകം തിദണ്ഡകം വിയ. സോ അരൂപക്ഖന്ധാദിവസേന തിവിധോ ഹോതി. യഥാഹ - "ചത്താരോ ഖന്ധാ അരൂപിനോ അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയേന പച്ചയോ. ചത്താരോ മഹാഭൂതാ ഓക്കന്തിക്ഖണേ നാമരൂപം അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയേന പച്ചയോ"തി (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൭).

൬൧. അധിട്ഠാനാകാരേന നിസ്സയാകാരേന ച ഉപകാരകോ ധമ്മോ **നിസ്സയപച്ചയോ** തരുചിത്തകമ്മാദീനം പഥവീപടാദയോ വിയ. സോ "ചത്താരോ

ഖന്ധാ അരൂപിനോ അഞ്ഞമഞ്ഞം നിസ്സയപച്ചയേന പച്ചയോ"തി ഏവം സഹജാതേ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബോ. ഛട്ഠോ പനേത്ഥ കോട്ഠാസോ "ചക്ഖായതനം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണധാതുയാ...പേ॰... സോത... ഘാന... ജിവ്ഹാ... കായായതനം കായവിഞ്ഞാണധാതുയാ തംസമ്പയുത്തകാനഞ്ച ധമ്മാനം നിസ്സയപച്ചയേന പച്ചയോ. യം രൂപം നിസ്സായ മനോധാതു ച മനോവിഞ്ഞാണധാതു ച വത്തന്തി, തം രൂപം മനോധാതുയാ ച മനോവിഞ്ഞാണധാതുയാ ച തംസമ്പയുത്തകാനഞ്ച ധമ്മാനം നിസ്സയപച്ചയേന പച്ചയോ"തി (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൮) ഏവം വിഭത്തോ.

൩൦൨. ഉപനിസ്സയപച്ചയോതി ഏത്ഥ പന അയം താവ വചനത്ഥോ, തദധീനവുത്തിതായ അത്തനോ ഫലേന നിസ്സിതോ ന പടിക്ഖിത്തോതി നിസ്സയോ. യഥാ പന ഭുസോ ആയാസോ ഉപായാസോ, ഏവം ഭുസോ നിസ്സയോ ഉപനിസ്സയോ, ബലവകാരണസ്സേതം അധിവചനം. തസ്മാ ബലവകാരണഭാവേന ഉപകാരകോ ധമ്മോ ഉപനിസ്സയപച്ചയോതി വേദിതബ്ബോ.

സോ ആരമ്മണൂപനിസ്സയോ അനന്തരൂപനിസ്സയോ പകതൂപനിസ്സയോതി തിവിധോ ഹോതി. തത്ഥ "ദാനം ദത്വാ സീലം സമാദിയിത്വാ ഉപോസഥകമ്മം കത്വാ തം ഗരും‌കത്വാ പച്ചവേക്ഖതി, പുബ്ബേ സുചിണ്ണാനി ഗരും‌കത്വാ പച്ചവേക്ഖതി, ഝാനാ വുട്ഠഹിത്വാ ഝാനം ഗരും‌കത്വാ പച്ചവേക്ഖതി, സേക്ഖാ ഗോത്രഭും ഗരും‌കത്വാ പച്ചവേക്ഖന്തി, വോദാനം ഗരും‌കത്വാ പച്ചവേക്ഖന്തി. സേക്ഖാ മഗ്ഗാ വുട്ഠഹിത്വാ മഗ്ഗം ഗരും‌കത്വാ പച്ചവേക്ഖന്തീ"തി (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൪൨൩) ഏവമാദിനാ നയേന **ആരമ്മണൂപനിസ്സയോ** താവ ആരമ്മണാധിപതിനാ സദ്ധിം നാനത്തം അകത്വാവ വിഭത്തോ. തത്ഥ യം ആരമ്മണം ഗരും‌കത്വാ ചിത്തചേതസികാ ഉപ്പജ്ജന്തി, തം നിയമതോ തേസു ആരമ്മണേസു ബലവാരമ്മണം ഹോതി. ഇതി ഗരുകത്തബ്ബമത്തട്ഠേന ആരമ്മണാധിപതി, ബലവകാരണട്ഠേന ആരമ്മണൂപനിസ്സയോതി ഏവമേതേസം നാനത്തം വേദിതബ്ബം.

അനന്തരൂപനിസ്സയോപി "പുരിമാ പുരിമാ കുസലാ ഖന്ധാ പച്ഛിമാനം പച്ഛിമാനം കുസലാനം ഖന്ധാനം ഉപനിസ്സയപച്ചയേന പച്ചയോ"തിആദിനാ (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൯) നയേന അനന്തരപച്ചയേന സദ്ധിം നാനത്തം അകത്വാവ വിഭത്തോ. മാതികാനിക്ഖേപേ പന നേസം "ചക്ഖുവിഞ്ഞാണധാതു തംസമ്പയുത്തകാ ച ധമ്മാ മനോധാതുയാ തംസമ്പയുത്തകാനഞ്ച ധമ്മാനം അനന്തരപച്ചയേന പച്ചയോ"തിആദിനാ (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൪) നയേന അനന്തരസ്സ, "പുരിമാ പുരിമാ കുസലാ ധമ്മാ പച്ഛിമാനം പച്ഛിമാനം കുസലാനം ധമ്മാനം ഉപനിസ്സയപച്ചയേന പച്ചയോ"തിആദിനാ (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൯) നയേന ഉപനിസ്സയസ്സ ആഗതത്താ നിക്ഖേപേ വിസേസോ അത്ഥി. സോപി അത്ഥതോ ഏകീഭാവമേവ ഗച്ഛതി. ഏവം സന്തേപി അത്തനോ അത്തനോ അനന്തരാ അനുരൂപസ്സ ചിത്തുപ്പാദസ്സ പവത്തനസമത്ഥതായ അനന്തരതാ, പുരിമചിത്തസ്സ പച്ഛിമചിത്തുപ്പാദനേ ബലവതായ അനന്തരൂപനിസ്സയതാ വേദിതബ്ബാ. യഥാ ഹി ഹേതുപച്ചയാദീസു കിഞ്ചി ധമ്മം വിനാപി ചിത്തം ഉപ്പജ്ജതി, ന ഏവം അനന്തരചിത്തം വിനാ ചിത്തസ്സ ഉപ്പത്തി നാമ അത്ഥി. തസ്മാ ബലവപച്ചയോ ഹോതി. ഇതി അത്തനോ അത്തനോ അനന്തരാ അനുരൂപചിത്തുപ്പാദനവസേന അനന്തരപച്ചയോ, ബലവകാരണവസേന അനന്തരൂപനിസ്സയോതി ഏവമേതേസം നാനത്തം വേദിതബ്ബം.

പകതൂപനിസ്സയോ പന പകതോ ഉപനിസ്സയോ പകതൂപനിസ്സയോ. പകതോ നാമ അത്തനോ സന്താനേ നിപ്ഫാദിതോ വാ സദ്ധാസീലാദി ഉപസേവിതോ വാ ഉതുഭോജനാദി. പകതിയാ ഏവ വാ ഉപനിസ്സയോ പകതൂപനിസ്സയോ, ആരമ്മണാനന്തരേഹി അസമ്മിസ്സോതി അത്ഥോ. തസ്സ പകതൂപനിസ്സയോ "സദ്ധം ഉപനിസ്സായ ദാനം ദേതി, സീലം സമാദിയതി, ഉപോസഥകമ്മം കരോതി, ഝാനം

ഉപ്പാദേതി, വിപസ്സനം ഉപ്പാദേതി, മഗ്ഗം ഉപ്പാദേതി, അഭിഞ്ഞം ഉപ്പാദേതി, സമാപത്തിം ഉപ്പാദേതി. സീലം, സുതം, ചാഗം, പഞ്ഞം ഉപനിസ്സായ ദാനം ദേതി... പേ॰... സമാപത്തിം ഉപ്പാദേതി. സദ്ധാ, സീലം, സുതം, ചാഗോ, പഞ്ഞാ സദ്ധായ, സീലസ്സ, സുതസ്സ, ചാഗസ്സ, പഞ്ഞായ, ഉപനിസ്സയപച്ചയേന പച്ചയോ''തിആദിനാ (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൪൨൩) നയേന അനേകപ്പകാരതോ പഭേദോ വേദിതബ്ബോ. ഇതി ഇമേ സദ്ധാദയോ പകതാ ചേവ ബലവകാരണട്ഠേന ഉപനിസ്സയാ ചാതി പകതൂപനിസ്സയോതി.

൬൩൩. പഠമതരം ഉപ്പജ്ജിത്വാ വത്തമാനഭാവേന ഉപകാരകോ ധമ്മോ **പുരേജാതപച്ചയോ**. സോ പഞ്ചദ്വാരേ വത്ഥാരമ്മണഹദയവത്ഥുവസേന ഏകാദസവിധോ ഹോതി. യഥാഹ - ''ചക്ഖായതനം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണധാതുയാ തംസമ്പയുത്തകാനഞ്ച ധമ്മാനം പുരേജാതപച്ചയേന പച്ചയോ. സോത...പേ॰... ഘാന, ജിവ്ഹാ, കായായതനം, രൂപ, സദ്ദ, ഗന്ധ, രസ, ഫോട്ഠബ്ബായതനം കായവിഞ്ഞാണധാതുയാ തംസമ്പയുത്തകാനഞ്ച ധമ്മാനം പുരേജാതപച്ചയേന പച്ചയോ. രൂപ, സദ്ദ, ഗന്ധ, രസ, ഫോട്ഠബ്ബായതനം മനോധാതുയാ. യം രൂപം നിസ്സായ മനോധാതു ച മനോവിഞ്ഞാണധാതു ച വത്തന്തി, തം രൂപം മനോധാതുയാ തംസമ്പയുത്തകാനഞ്ച ധമ്മാനം പുരേജാതപച്ചയേന പച്ചയോ. മനോവിഞ്ഞാണധാതുയാ തംസമ്പയുത്തകാനഞ്ച ധമ്മാനം കിഞ്ചികാലേ പുരേജാതപച്ചയേന പച്ചയോ. കിഞ്ചികാലേ ന പുരേജാതപച്ചയേന പച്ചയോ''തി (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൧൦).

൬൩൪. പുരേജാതാനം രൂപധമ്മാനം ഉപത്ഥമ്ഭകത്തേന ഉപകാരകോ അരൂപധമ്മോ **പച്ഛാജാതപച്ചയോ** ഗിജ്ഝപോതകസരീരാനം ആഹാരാസാചേതനാ വിയ. തേന വുത്തം ''പച്ഛാജാതാ ചിത്തചേതസികാ ധമ്മാ പുരേജാതസ്സ ഇമസ്സ കായസ്സ പച്ഛാജാതപച്ചയേന പച്ചയോ''തി (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൧൧).

൬൩൫. ആസേവനട്ഠേന അനന്തരാനം പഗുണബലവഭാവായ ഉപകാരകോ ധമ്മോ **ആസേവനപച്ചയോ** ഗന്ഥാദീസു പുരിമപുരിമാഭിയോഗോ വിയ. സോ കുസലാകുസലകിരിയജവനവസേന തിവിധോ ഹോതി. യഥാഹ - ''പുരിമാ പുരിമാ കുസലാ ധമ്മാ പച്ഛിമാനം പച്ഛിമാനം കുസലാനം ധമ്മാനം ആസേവനപച്ചയേന പച്ചയോ. പുരിമാ പുരിമാ അകുസലാ...പേ॰... കിരിയാബ്യാകതാ ധമ്മാ പച്ഛിമാനം പച്ഛിമാനം കിരിയാബ്യാകതാനം ധമ്മാനം ആസേവനപച്ചയേന പച്ചയോ''തി (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൧൨).

൬൩൬. ചിത്തപയോഗസങ്ഖാതേന കിരിയഭാവേന ഉപകാരകോ ധമ്മോ **കമ്മപച്ചയോ**. സോ നാനക്ഖണികായ ചേവ കുസലാകുസലചേതനായ സഹജാതായ ച സബ്ബായപി ചേതനായ വസേന ദുവിധോ ഹോതി . യഥാഹ - ''കുസലാകുസലം കമ്മം വിപാകാനം ഖന്ധാനം കടത്താ ച രൂപാനം കമ്മപച്ചയേന പച്ചയോ. ചേതനാ സമ്പയുത്തകാനം ധമ്മാനം തംസമുട്ഠാനാനഞ്ച രൂപാനം കമ്മപച്ചയേന പച്ചയോ''തി (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൧൩).

൬൩൭. നിരുസ്സാഹസന്തഭാവേന നിരുസ്സാഹസന്തഭാവായ ഉപകാരകോ വിപാകധമ്മോ **വിപാകപച്ചയോ**. സോ പവത്തേ തംസമുട്ഠാനാനം, പടിസന്ധിയം കടത്താ ച രൂപാനം, സബ്ബത്ഥ ച സമ്പയുത്തധമ്മാനം പച്ചയോ ഹോതി. യഥാഹ -''വിപാകാബ്യാകതോ ഏകോ ഖന്ധോ തിണ്ണന്നം ഖന്ധാനം ചിത്തസമുട്ഠാനാനഞ്ച രൂപാനം വിപാകപച്ചയേന പച്ചയോ...പേ॰... പടിസന്ധിക്ഖണേ വിപാകാബ്യാകതോ ഏകോ ഖന്ധോ തിണ്ണന്നം ഖന്ധാനം കടത്താ ച രൂപാനം. തയോ ഖന്ധാ ഏകസ്സ

ഖന്ധസ്സ. ദ്വേ ഖന്ധാ ദ്വിന്നം ഖന്ധാനം കടത്താ ച രൂപാനം വിപാകപച്ചയേന പച്ചയോ. ഖന്ധാ വത്ഥുസ്സ വിപാകപച്ചയേന പച്ചയോ''തി.

൱ംവ്വ. രൂപാരൂപാനം ഉപത്ഥമ്ഭകട്ഠേന ഉപകാരകാ ചത്താരോ ആഹാരാ **ആഹാരപച്ചയോ**. യഥാഹ -''കബളീകാരോ ആഹാരോ ഇമസ്സ കായസ്സ ആഹാരപച്ചയേന പച്ചയോ. അരൂപിനോ ആഹാരാ സമ്പയുത്തകാനം ധമ്മാനം തംസമുട്ഠാനാനഞ്ച രൂപാനം ആഹാരപച്ചയേന പച്ചയോ''തി (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൧൫). പഞ്ഹാവാരേ പന ''പടിസന്ധിക്ഖണേ വിപാകാബ്യാകതാ ആഹാരാ സമ്പയുത്തകാനം ഖന്ധാനം കടത്താ ച രൂപാനം ആഹാരപച്ചയേന പച്ചയോ''തിപി (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൪൨൯) വുത്തം.

൱ംൻ. അധിപതിയട്ഠേന ഉപകാരകാ ഇത്ഥിന്ദ്രിയപുരിസിന്ദ്രിയവജ്ജാ വീസതിന്ദ്രിയാ **ഇന്ദ്രിയപച്ചയോ**. തത്ഥ ചക്ഖുന്ദ്രിയാദയോ അരൂപധമ്മാനംയേവ, സേസാ രൂപാരൂപാനം പച്ചയാ ഹോന്തി. യഥാഹ - ''ചക്ഖുന്ദ്രിയം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണധാതുയാ...പേ॰... സോത... ഘാന... ജിവ്ഹാ... കായിന്ദ്രിയം കായവിഞ്ഞാണധാതുയാ തംസമ്പയുത്തകാനഞ്ച ധമ്മാനം ഇന്ദ്രിയപച്ചയേന പച്ചയോ. രൂപജീവിതിന്ദ്രിയം കടത്താരൂപാനം ഇന്ദ്രിയപച്ചയേന പച്ചയോ. അരൂപിനോ ഇന്ദ്രിയാ സമ്പയുത്തകാനം ധമ്മാനം തംസമുട്ഠാനാനഞ്ച രൂപാനം ഇന്ദ്രിയപച്ചയേന പച്ചയോ''തി (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൧൬). പഞ്ഹാവാരേ പന ''പടിസന്ധിക്ഖണേ വിപാകാബ്യാകതാ ഇന്ദ്രിയാ സമ്പയുത്തകാനം ഖന്ധാനം കടത്താ ച രൂപാനം ഇന്ദ്രിയപച്ചയേന പച്ചയോ''തിപി (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൪൩൦) വുത്തം.

൱൧ം. ഉപനിജ്ഝായനട്ഠേന ഉപകാരകാനി ഠപേത്വാ ദ്വിപഞ്ചവിഞ്ഞാണേ സുഖദുക്ഖവേദനാദ്വയം സബ്ബാനിപി കുസലാദിഭേദാനി സത്ത ഝാനങ്ഗാനി **ഝാനപച്ചയോ**. യഥാഹ -''ഝാനങ്ഗാനി ഝാനസമ്പയുത്തകാനം ധമ്മാനം തംസമുട്ഠാനാനഞ്ച രൂപാനം ഝാനപച്ചയേന പച്ചയോ''തി (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൧൭). പഞ്ഹാവാരേ പന ''പടിസന്ധിക്ഖണേ വിപാകാബ്യാകതാനി ഝാനങ്ഗാനി സമ്പയുത്തകാനം ഖന്ധാനം കടത്താ ച രൂപാനം ഝാനപച്ചയേന പച്ചയോ''തിപി (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൪൩൧) വുത്തം.

൱൧൧. യതോ തതോ വാ നിയ്യാനട്ഠേന ഉപകാരകാനി കുസലാദിഭേദാനി ദ്വാദസ മഗ്ഗങ്ഗാനി **മഗ്ഗപച്ചയോ**. യഥാഹ - ''മഗ്ഗങ്ഗാനി മഗ്ഗസമ്പയുത്തകാനം ധമ്മാനം തംസമുട്ഠാനാനഞ്ച രൂപാനം മഗ്ഗപച്ചയേന പച്ചയോ''തി (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൧൮). പഞ്ഹാവാരേ പന ''പടിസന്ധിക്ഖണേ വിപാകാബ്യാകതാനി മഗ്ഗങ്ഗാനി സമ്പയുത്തകാനം ഖന്ധാനം കടത്താ ച രൂപാനം മഗ്ഗപച്ചയേന പച്ചയോ''തിപി (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൪൩൨) വുത്തം. ഏതേ പന ദ്വേപി ഝാനമഗ്ഗപച്ചയാ ദ്വിപഞ്ചവിഞ്ഞാണാഹേതുകചിത്തേസു ന ലബ്ഭന്തീതി വേദിതബ്ബാ.

൱൧൨. ഏകവത്ഥുകഏകാരമ്മണഏകുപ്പാദേകനിരോധസങ്ഖാതേന സമ്പയുത്തഭാവേന ഉപകാരകാ അരൂപധമ്മാ **സമ്പയുത്തപച്ചയോ**. യഥാഹ - ''ചത്താരോ ഖന്ധാ അരൂപിനോ അഞ്ഞമഞ്ഞം സമ്പയുത്തപച്ചയേന പച്ചയോ''തി (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൧൯).

൱൧൩. ഏകവത്ഥുകാദിഭാവാനുപഗമേന ഉപകാരകാ രൂപിനോ ധമ്മാ അരൂപീനം ധമ്മാനം, അരൂപിനോപി രൂപീനം **വിപ്പയുത്തപച്ചയോ**. സോ സഹജാതപച്ഛാജാതപുരേജാതവസേന തിവിധോ ഹോതി. വുത്തഞ്ഹേതം ''സഹജാതാ കുസലാ ഖന്ധാ ചിത്തസമുട്ഠാനാനം രൂപാനം വിപ്പയുത്തപച്ചയേന പച്ചയോ. പച്ഛാജാതാ കുസലാ ഖന്ധാ പുരേജാതസ്സ ഇമസ്സ കായസ്സ

വിപ്പയുത്തപച്ചയേന പച്ചയോ''തി (പട്ഠാ॰ ൨.൨.ർന്ന.ർ). അബ്യാകതപദസ്സ പന സഹജാതവിഭങ്ഗേ ''പടിസന്ധിക്ഖണേ വിപാകാബ്യാകതാ ഖന്ധാ കടത്താരൂപാനം വിപ്പയുത്തപച്ചയേന പച്ചയോ. ഖന്ധാ വത്ഥുസ്സ. വത്ഥു ഖന്ധാനം വിപ്പയുത്തപച്ചയേന പച്ചയോ''തിപി (പട്ഠാ॰ ൨.൨.ർന്ന.ർ) വുത്തം. പുരേജാതം പന ചക്ഖുന്ദ്രിയാദിവത്ഥുവസേനേവ വേദിതബ്ബം. യഥാഹ - ''പുരേജാതം ചക്ഖായതനം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണസ്സ...പേ॰... കായായതനം കായവിഞ്ഞാണസ്സ വിപ്പയുത്തപച്ചയേന പച്ചയോ. വത്ഥു വിപാകാബ്യാകതാനം കിരിയാബ്യാകതാനം ഖന്ധാനം...പേ॰... വത്ഥു കുസലാനം ഖന്ധാനം...പേ॰... വത്ഥു അകുസലാനം ഖന്ധാനം വിപ്പയുത്തപച്ചയേന പച്ചയോ''തി (പട്ഠാ॰ ൨.൨.ർന്ന.ർ).

ന്നൂ൨ർ. പച്ചുപ്പന്നലക്ഖണേന അത്ഥിഭാവേന താദിസസ്സേവ ധമ്മസ്സ ഉപത്ഥമ്ഭകത്തേന ഉപകാരകോ ധമ്മോ **അത്ഥിപച്ചയോ**. തസ്സ അരൂപക്ഖന്ധമഹാഭൂതനാമരൂപചിത്തചേതസികമഹാഭൂതആയതനവത്ഥുവസേന സത്തധാ മാതികാ നിക്ഖിത്താ. യഥാഹ -''ചത്താരോ ഖന്ധാ അരൂപിനോ അഞ്ഞമഞ്ഞം അത്ഥിപച്ചയേന പച്ചയോ, ചത്താരോ മഹാഭൂതാ, ഓക്കന്തിക്ഖണേ നാമരൂപം അഞ്ഞമഞ്ഞം. ചിത്തചേതസികാ ധമ്മാ ചിത്തസമുട്ഠാനാനം രൂപാനം. മഹാഭൂതാ ഉപാദാരൂപാനം. ചക്ഖായതനം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണധാതുയാ...പേ॰... കായായതനം...പേ॰... രൂപായതനം...പേ॰... ഫോട്ഠബ്ബായതനം കായവിഞ്ഞാണധാതുയാ തംസമ്പയുത്തകാനഞ്ച ധമ്മാനം അത്ഥിപച്ചയേന പച്ചയോ. രൂപായതനം...പേ॰... ഫോട്ഠബ്ബായതനം മനോധാതുയാ തംസമ്പയുത്തകാനഞ്ച ധമ്മാനം. യം രൂപം നിസ്സായ മനോധാതു ച മനോവിഞ്ഞാണധാതു ച വത്തന്തി, തം രൂപം മനോധാതുയാ ച മനോവിഞ്ഞാണധാതുയാ ച തംസമ്പയുത്തകാനഞ്ച ധമ്മാനം അത്ഥിപച്ചയേന പച്ചയോ''തി (പട്ഠാ॰ ൨.൨.൨൨).

പഞ്ഹാവാരേ പന സഹജാതം പുരേജാതം പച്ഛാജാതം ആഹാരം ഇന്ദ്രിയന്തിപി നിക്ഖിപിത്വാ **സഹജാതേ** താവ ''ഏകോ ഖന്ധോ തിണ്ണന്നം ഖന്ധാനം തംസമുട്ഠാനാനഞ്ച രൂപാനം അത്ഥിപച്ചയേന പച്ചയോ''തിആദിനാ (പട്ഠാ॰ ൨.൨.ർന്ന൫) നയേന നിദ്ദേസോ കതോ, **പുരേജാതേ** പുരേജാതാനം ചക്ഖാദീനം വസേന നിദ്ദേസോ കതോ. **പച്ഛാജാതേ** പുരേജാതസ്സ ഇമസ്സ കായസ്സ പച്ഛാജാതാനം ചിത്തചേതസികാനം പച്ചയവസേന നിദ്ദേസോ കതോ. **ആഹാരിന്ദ്രിയേസു** ''കബളീകാരോ ആഹാരോ ഇമസ്സ കായസ്സ അത്ഥിപച്ചയേന പച്ചയോ. രൂപജീവിതിന്ദ്രിയം കടത്താരൂപാനം അത്ഥിപച്ചയേന പച്ചയോ''തി (പട്ഠാ॰ ൨.൨.ർന്ന൫) ഏവം നിദ്ദേസോ കതോതി.

ന്നൂ൫. അത്തനോ അനന്തരാ ഉപ്പജ്ജമാനാനം അരൂപധമ്മാനം പവത്തിഓകാസദാനേന ഉപകാരകാ സമനന്തരനിരുദ്ധാ അരൂപധമ്മാ **നത്ഥിപച്ചയോ**. യഥാഹ -''സമനന്തരനിരുദ്ധാ ചിത്തചേതസികാ ധമ്മാ പടുപ്പന്നാനം ചിത്തചേതസികാനം ധമ്മാനം നത്ഥിപച്ചയേന പച്ചയോ''തി.

തേ ഏവ വിഗതഭാവേന ഉപകാരകത്താ **വിഗതപച്ചയോ**. യഥാഹ - ''സമനന്തരവിഗതാ ചിത്തചേതസികാ ധമ്മാ പടുപ്പന്നാനം ചിത്തചേതസികാനം ധമ്മാനം വിഗതപച്ചയേന പച്ചയോ''തി.

അത്ഥി പച്ചയധമ്മാ ഏവ ച അവിഗതഭാവേന ഉപകാരകത്താ **അവിഗതപച്ചയോ**തി വേദിതബ്ബാ. ദേസനാവിലാസേന പന തഥാ വിനേതബ്ബവേനേയ്യവസേന വാ അയം ദുകോ വുത്തോ, അഹേതുകദുകം വത്വാപി ഹേതുവിപ്പയുത്തദുകോ വിയാതി.

അവിജ്ജാപച്ചയാസങ്ഖാരപദവിത്ഥാരകഥാ

൬൧൭. ഏവമിമേസു ചതുവീസതിയാ പച്ചയേസു അയം അവിജ്ജാ,

> പച്ചയോ ഹോതി പുഞ്ഞാനം, ദുവിധാനേകധാ പന;
> പരേസം പച്ഛിമാനം സാ, ഏകധാ പച്ചയോ മതാതി.

തത്ഥ **പുഞ്ഞാനം ദുവിധാ**തി ആരമ്മണപച്ചയേന ച ഉപനിസ്സയപച്ചയേന ചാതി ദ്വേധാ പച്ചയോ ഹോതി. സാ ഹി അവിജ്ജം ഖയതോ വയതോ സമ്മസനകാലേ കാമാവചരാനം പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരാനം ആരമ്മണപച്ചയേന പച്ചയോ ഹോതി. അഭിഞ്ഞാചിത്തേന സമോഹചിത്തം ജാനനകാലേ രൂപാവചരാനം. അവിജ്ജാസമതിക്കമത്ഥായ പന ദാനാദീനി ചേവ കാമാവചരപുഞ്ഞകിരിയവത്ഥൂനി പൂരേന്തസ്സ, രൂപാവചരജ്ഝാനാനി ച ഉപ്പാദേന്തസ്സ ദ്വിന്നമ്പി തേസം ഉപനിസ്സയപച്ചയേന പച്ചയോ ഹോതി. തഥാ അവിജ്ജാസമ്മൂള്ഹത്താ കാമഭവരൂപഭവസമ്പത്തിയോ പത്ഥേത്വാ താനേവ പുഞ്ഞാനി കരോന്തസ്സ.

അനേകധാ പന പരേസന്തി അപുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരാനം അനേകധാ പച്ചയോ ഹോതി. കഥം? ഏസാ ഹി അവിജ്ജം ആരബ്ഭ രാഗാദീനം ഉപ്പജ്ജനകാലേ ആരമ്മണപച്ചയേന, ഗരുംകത്വാ അസ്സാദനകാലേ ആരമ്മണാധിപതിആരമ്മണൂപനിസ്സയേഹി, അവിജ്ജാസമ്മൂള്ഹസ്സ അനാദീനവദസ്സാവിനോ പാണാതിപാതാദീനി കരോന്തസ്സ ഉപനിസ്സയപച്ചയേന, ദുതിയജവനാദീനം അനന്തരസമനന്തരഅനന്തരൂപനിസ്സയാസേവനനത്ഥിവിഗതപച്ചയേഹി, യംകിഞ്ചി അകുസലം കരോന്തസ്സ ഹേതു സഹജാത അഞ്ഞമഞ്ഞ നിസ്സയ സമ്പയുത്ത അത്ഥി അവിഗതപച്ചയേഹീതി അനേകധാ പച്ചയോ ഹോതി.

പച്ഛിമാനം സാ ഏകധാ പച്ചയോ മതാതി ആനേഞ്ജാഭിസങ്ഖാരാനം ഉപനിസ്സയപച്ചയേനേവ ഏകധാ പച്ചയോ മതാ. സോ പനസ്സാ ഉപനിസ്സയഭാവോ പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരേ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബോതി.

൬൧൮. ഏത്ഥാഹ - കിം പനായമേകാവ അവിജ്ജാ സങ്ഖാരാനം പച്ചയോ, ഉദാഹു അഞ്ഞേപി പച്ചയാ സന്തീതി? കിം പനേത്ഥ, യദി താവ ഏകാവ, ഏകകാരണവാദോ ആപജ്ജതി. അഥഞ്ഞേപി സന്തി, ''അവിജ്ജാപച്ചയാ സങ്ഖാരാ''തി ഏകകാരണനിദ്ദേസോ നുപപജ്ജതീതി? ന നുപപജ്ജതി. കസ്മാ? യസ്മാ -

> ഏകം ന ഏകതോ ഇധ, നാനേകമനേകതോപി നോ ഏകം;
> ഫലമത്ഥി അത്ഥി പന ഏക-ഹേതുഫലദീപനേ അത്ഥോ.

ഏകതോ ഹി കാരണതോ ന ഇധ കിഞ്ചി ഏകം ഫലമത്ഥി, ന അനേകം. നാപി അനേകേഹി കാരണേഹി ഏകം. അനേകേഹി പന കാരണേഹി അനേകമേവ ഹോതി. തഥാ ഹി അനേകേഹി ഉതുപഥവീബീജസലിലസങ്ഖാതേഹി കാരണേഹി അനേകമേവ രൂപഗന്ധരസാദികം അങ്കുരസങ്ഖാതം ഫലം ഉപ്പജ്ജമാനം ദിസ്സതി. യം പനേതം ''അവിജ്ജാപച്ചയാ സങ്ഖാരാ, സങ്ഖാരപച്ചയാ വിഞ്ഞാണ''ന്തി ഏകേകഹേതുഫലദീപനം കതം, തത്ഥ അത്ഥോ അത്ഥി, പയോജനം വിജ്ജതി.

ഭഗവാ ഹി കത്ഥചി പധാനത്താ, കത്ഥചി പാകടത്താ, കത്ഥചി അസാധാരണത്താ ദേസനാവിലാസസ്സ ച വേനേയ്യാനഞ്ച അനുരൂപതോ ഏകമേവ ഹേതും വാ ഫലം വാ ദീപേതി. ''ഫസ്സപച്ചയാ വേദനാ''തി ഹി പധാനത്താ

ഏകമേവ ഹേതുഫലമാഹ. ഫസ്സോ ഹി വേദനായ പധാനഹേതു യഥാഫസ്സം വേദനാവവത്ഥാനതോ. വേദനാ ച ഫസ്സസ്സ പധാനഫലം യഥാവേദനം ഫസ്സവവത്ഥാനതോ. ‘‘സേമ്ഹസമുട്ഠാനാ ആബാധാ’’തി (അം॰ നി॰ ൫.൯൭) പാകടത്താ ഏകം ഹേതുമാഹ. പാകടോ ഹി ഏത്ഥ സേമ്ഹോ, ന കമ്മാദയോ. ‘‘യേ കേചി, ഭിക്ഖവേ, അകുസലാ ധമ്മാ, സബ്ബേ തേ അയോനിസോമനസികാരമൂലകാ’’തി അസാധാരണത്താ ഏകം ഹേതുമാഹ. അസാധാരണോ ഹി അയോനിസോമനസികാരോ അകുസലാനം, സാധാരണാനി വത്ഥാരമ്മണാദീനീതി. തസ്മാ അയമിധ അവിജ്ജാ വിജ്ജമാനേസുപി അഞ്ഞേസു വത്ഥാരമ്മണസഹജാതധമ്മാദീസു സങ്ഖാരകാരണേസു ‘‘അസ്സാദാനുപസ്സിനോ തണ്ഹാ പവഡ്ഢതീ’’തി (സം॰ നി॰ ൨.൫൨) ച ‘‘അവിജ്ജാസമുദയാ ആസവസമുദയോ’’തി (മ॰ നി॰ ൧.൧൦൪) ച വചനതോ അഞ്ഞേസമ്പി തണ്ഹാദീനം സങ്ഖാരഹേതൂനം ഹേതൂതി പധാനത്താ, ‘‘അവിദ്വാ, ഭിക്ഖവേ, അവിജ്ജാഗതോ പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരമ്പി അഭിസങ്ഖരോതീ’’തി പാകടത്താ, അസാധാരണത്താ ച സങ്ഖാരാനം ഹേതുഭാവേന ദീപിതാതി വേദിതബ്ബാ. ഏതേനേവ ച ഏകേകഹേതുഫലദീപനപരിഹാരവചനേന സബ്ബത്ഥ ഏകേകഹേതുഫലദീപനേ പയോജനം വേദിതബ്ബന്തി.

൬൧൭. ഏത്ഥാഹ - ഏവം സന്തേപി ഏകന്താനിട്ഠഫലായ സാവജ്ജായ അവിജ്ജായ കഥം പുഞ്ഞാനേഞ്ജാഭിസങ്ഖാരപച്ചയത്തം യുജ്ജതി? ന ഹി നിമ്ബബീജതോ ഉച്ഛു ഉപ്പജ്ജതീതി. കഥം ന യുജ്ജിസ്സതി? ലോകസ്മിഞ്ഹി -

> വിരുദ്ധോ ചാവിരുദ്ധോ ച, സദിസാസദിസോ തഥാ;
> ധമ്മാനം പച്ചയോ സിദ്ധോ, വിപാകാ ഏവ തേ ച ന.

ധമ്മാനം ഹി ഠാനസഭാവകിച്ചാദിവിരുദ്ധോ ചാവിരുദ്ധോ ച പച്ചയോ ലോകേ സിദ്ധോ. പുരിമചിത്തം ഹി അപരചിത്തസ്സ ഠാനവിരുദ്ധോ പച്ചയോ, പുരിമസിപ്പാദിസിക്ഖാ ച പച്ഛാ പവത്തമാനാനം സിപ്പാദികിരിയാനം. കമ്മം രൂപസ്സ സഭാവവിരുദ്ധോ പച്ചയോ, ഖീരാദീനി ച ദധിആദീനം. ആലോകോ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണസ്സ കിച്ചവിരുദ്ധോ, ഗുളാദയോ ച ആസവാദീനം. ചക്ഖുരൂപാദയോ പന ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീനം ഠാനാവിരുദ്ധാ പച്ചയാ. പുരിമജവനാദയോ പച്ഛിമജവനാദീനം സഭാവാവിരുദ്ധാ കിച്ചാവിരുദ്ധാ ച.

യഥാ ച വിരുദ്ധാവിരുദ്ധാ പച്ചയാ സിദ്ധാ, ഏവം സദിസാസദിസാപി. സദിസമേവ ഹി ഉതുആഹാരസങ്ഖാതം രൂപം രൂപസ്സ പച്ചയോ, സാലിബീജാദീനി ച സാലിഫലാദീനം. അസദിസമ്പി രൂപം അരൂപസ്സ, അരൂപഞ്ച രൂപസ്സ പച്ചയോ ഹോതി, ഗോലോമാവിലോമ-വിസാണ-ദധിതിലപിട്ഠാദീനി ച ദുബ്ബാ-സരഭൂതിണകാദീനം. യേസഞ്ച ധമ്മാനം തേ വിരുദ്ധാവിരുദ്ധസദിസാസദിസപച്ചയാ, ന തേ ധമ്മാ തേസം ധമ്മാനം വിപാകാ ഏവ.

ഇതി അയം അവിജ്ജാ വിപാകവസേന ഏകന്താനിട്ഠഫലാ, സഭാവവസേന ച സാവജ്ജാപി സമാനാ സബ്ബേസമ്പി ഏതേസം പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരാദീനം യഥാനുരൂപം ഠാനകിച്ചസഭാവവിരുദ്ധാവിരുദ്ധപച്ചയവസേന, സദിസാസദിസപച്ചയവസേന ച പച്ചയോ ഹോതീതി വേദിതബ്ബാ. സോ ചസ്സാ പച്ചയഭാവോ ‘‘യസ്സ ഹി ദുക്ഖാദീസു അവിജ്ജാസങ്ഖാതം അഞ്ഞാണം അപ്പഹീനം ഹോതി, സോ ദുക്ഖേ താവ പുബ്ബന്താദീസു ച അഞ്ഞാണേന സംസാരദുക്ഖം സുഖസഞ്ഞായ ഗഹേത്വാ തസ്സ ഹേതുഭൂതേ തിവിധേപി സങ്ഖാരേ ആരഭതീ’’തിആദിനാ നയേന വുത്തോ ഏവ.

൬൧൮. അപിച അയം അഞ്ഞോപി പരിയായോ -

> ചുതൂപപാതേ സംസാരേ, സങ്ഖാരാനഞ്ച ലക്ഖണേ;

യോ പടിച്ചസമുപ്പന്ന-ധമ്മേസു ച വിമുയ്ഹതി.

അഭിസങ്ഖരോതി സോ ഏതേ, സങ്ഖാരേ തിവിധേ യതോ;
അവിജ്ജാ പച്ചയോ തേസം, തിവിധാനമ്പയം തതോതി.

കഥം പന യോ ഏതേസു വിമുയ്ഹതി, സോ തിവിധേപേതേ സങ്ഖാരേ കരോതീതി ചേ. **ചുതിയാ** താവ വിമൂള്ഹോ "സബ്ബത്ഥ ഖന്ധാനം ഭേദോ മരണ"ന്തി ചുതിം അഗണ്ഹന്തോ "സത്തോ മരതി, സത്തസ്സ ദേഹന്തരസങ്കമന"ന്തിആദീനി വികപ്പേതി.

ഉപപാതേ വിമൂള്ഹോ "സബ്ബത്ഥ ഖന്ധാനം പാതുഭാവോ ജാതീ"തി ഉപപാതം അഗണ്ഹന്തോ "സത്തോ ഉപപജ്ജതി, സത്തസ്സ നവസരീരപാതുഭാവോ"തിആദീനി വികപ്പേതി.

സംസാരേ വിമൂള്ഹോ യോ ഏസ,

"ഖന്ധാനഞ്ച പടിപാടി, ധാതുആയതനാന ച;
അബ്ബോച്ഛിന്നം വത്തമാനാ, സംസാരോതി പവുച്ചതീ"തി. -

ഏവം വണ്ണിതോ **സംസാരോ,** തം ഏവം അഗണ്ഹന്തോ "അയം സത്തോ അസ്മാ ലോകാ പരം ലോകം ഗച്ഛതി, പരസ്മാ ലോകാ ഇമം ലോകം ആഗച്ഛതീ"തിആദീനി വികപ്പേതി.

സങ്ഖാരാനം ലക്ഖണേ വിമൂള്ഹോ സങ്ഖാരാനം സഭാവലക്ഖണം സാമഞ്ഞലക്ഖണഞ്ച അഗണ്ഹന്തോ സങ്ഖാരേ അത്തതോ അത്തനിയതോ ധുവതോ സുഖതോ സുഭതോ വികപ്പേതി.

പടിച്ചസമുപ്പന്നധമ്മേസു വിമൂള്ഹോ അവിജ്ജാദീഹി സങ്ഖാരാദീനം പവത്തിം അഗണ്ഹന്തോ "അത്താ ജാനാതി വാ ന ജാനാതി വാ, സോ ഏവ കരോതി ച കാരേതി ച. സോ പടിസന്ധിയം ഉപപജ്ജതി, തസ്സ അണുഇസ്സരാദയോ കലലാദിഭാവേന സരീരം സണ്ഠപേന്തോ ഇന്ദ്രിയാനി സമ്പാദേന്തി. സോ ഇന്ദ്രിയസമ്പന്നോ ഫുസതി, വേദിയതി, തണ്ഹീയതി, ഉപാദിയതി, ഘടിയതി. സോ പുന ഭവന്തരേ ഭവതീ"തി വാ, "സബ്ബേ സത്താ നിയതിസങ്ഗതിഭാവപരിണതാ"തി (ദീ॰ നി॰ ൧.൧൬൮) വാ വികപ്പേതി.

സോ അവിജ്ജായ അന്ധീകതോ ഏവം വികപ്പേന്തോ യഥാ നാമ അന്ധോ പഥവിയം വിചരന്തോ മഗ്ഗമ്പി അമഗ്ഗമ്പി ഥലമ്പി നിന്നമ്പി സമമ്പി വിസമമ്പി പടിപജ്ജതി, ഏവം പുഞ്ഞമ്പി അപുഞ്ഞമ്പി ആനേഞ്ജാഭിസങ്ഖാരമ്പി അഭിസങ്ഖരോതീതി.

തേനേതം വുച്ചതി -

"യഥാപി നാമ ജച്ചന്ധോ, നരോ അപരിണായകോ;
ഏകദാ യാതി മഗ്ഗേന, ഉമ്മഗ്ഗേനാപി ഏകദാ.

"സംസാരേ സംസരം ബാലോ, തഥാ അപരിണായകോ;
കരോതി ഏകദാ പുഞ്ഞം, അപുഞ്ഞമപി ഏകദാ.

"യദാ ച ഞത്വാ സോ ധമ്മം, സച്ചാനി അഭിസമേസ്സതി;
തദാ അവിജ്ജൂപസമാ, ഉപസന്തോ ചരിസ്സതീ"തി.

അയം "അവിജ്ജാപച്ചയാ സങ്ഖാരാ"തി പദസ്മിം വിത്ഥാരകഥാ.

സങ്ഖാരപച്ചയാവിഞ്ഞാണപദവിത്ഥാരകഥാ

൬൧൭. സങ്ഖാരപച്ചയാ വിഞ്ഞാണപദേ - **വിഞ്ഞാണ**ന്തി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദി ഛബ്ബിധം. തത്ഥ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം കുസലവിപാകം അകുസലവിപാകന്തി ദുവിധം ഹോതി. തഥാ സോതഘാനജിവ്ഹാകായവിഞ്ഞാണാനി. മനോവിഞ്ഞാണം കുസലാകുസലവിപാകാ ദ്വേ മനോധാതുയോ, തിസ്സോ അഹേതുകമനോവിഞ്ഞാണധാതുയോ, അട്ഠ സഹേതുകാനി കാമാവചരവിപാകചിത്താനി, പഞ്ച രൂപാവചരാനി, ചത്താരി അരൂപാവചരാനീതി ബാവീസതിവിധം ഹോതി. ഇതി ഇമേഹി ഛഹി വിഞ്ഞാണേഹി സബ്ബാനിപി ബാത്തിംസ ലോകിയവിപാകവിഞ്ഞാണാനി സങ്ഗഹിതാനി ഹോന്തി. ലോകുത്തരാനി പന വട്ടകഥായ ന യുജ്ജന്തീതി ന ഗഹിതാനി.

തത്ഥ സിയാ "കഥം പനേതം ജാനിതബ്ബം ഇദം വുത്തപ്പകാരം വിഞ്ഞാണം സങ്ഖാരപച്ചയാ ഹോതീ"തി? ഉപചിതകമ്മാഭാവേ വിപാകാഭാവതോ. വിപാകം ഹേതം, വിപാകഞ്ച ന ഉപചിതകമ്മാഭാവേ ഉപ്പജ്ജതി. യദി ഉപ്പജ്ജേയ്യ സബ്ബേസം സബ്ബവിപാകാനി ഉപ്പജ്ജേയ്യും, ന ച ഉപ്പജ്ജന്തീതി ജാനിതബ്ബമേതം സങ്ഖാരപച്ചയാ ഇദം വിഞ്ഞാണം ഹോതീതി.

കതരസങ്ഖാരപച്ചയാ കതരം വിഞ്ഞാണന്തി ചേ. **കാമാവചരപുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരപച്ചയാ** താവ കുസലവിപാകാനി പഞ്ച ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീനി, മനോവിഞ്ഞാണേ ഏകാ മനോധാതു, ദ്വേ മനോവിഞ്ഞാണധാതുയോ, അട്ഠ കാമാവചരമഹാവിപാകാനീതി സോളസ. യഥാഹ -

> "കാമാവചരസ്സ കുസലസ്സ കമ്മസ്സ കടത്താ ഉപചിതത്താ വിപാകം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം ഉപ്പന്നം ഹോതി... സോത... ഘാന... ജിവ്ഹാ... കായവിഞ്ഞാണം ... വിപാകാ മനോധാതു ഉപ്പന്നാ ഹോതി. സോമനസ്സസഹഗതാ മനോവിഞ്ഞാണധാതു ഉപ്പന്നാ ഹോതി. ഉപേക്ഖാസഹഗതാ മനോവിഞ്ഞാണധാതു ഉപ്പന്നാ ഹോതി. സോമനസ്സസഹഗതാ ഞാണസമ്പയുത്താ. സോമനസ്സസഹഗതാ ഞാണസമ്പയുത്താ സസങ്ഖാരേന. സോമനസ്സസഹഗതാ ഞാണവിപ്പയുത്താ. സോമനസ്സസഹഗതാ ഞാണവിപ്പയുത്താ സസങ്ഖാരേന. ഉപേക്ഖാസഹഗതാ ഞാണസമ്പയുത്താ. ഉപേക്ഖാസഹഗതാ ഞാണസമ്പയുത്താ സസങ്ഖാരേന. ഉപേക്ഖാസഹഗതാ ഞാണവിപ്പയുത്താ. ഉപേക്ഖാസഹഗതാ ഞാണവിപ്പയുത്താ സസങ്ഖാരേനാ"തി (ധ॰ സ॰ ൪൩൧, ൪൯൮).

രൂപാവചരപുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരപച്ചയാ പന പഞ്ച രൂപാവചരവിപാകാനി. യഥാഹ -

> "തസ്സേവ രൂപാവചരസ്സ കുസലസ്സ കമ്മസ്സ കടത്താ ഉപചിതത്താ വിപാകം വിവിച്ചേവ കാമേഹി പഠമം ഝാനം...പേ॰... പഞ്ചമം ഝാനം ഉപസമ്പജ്ജ വിഹരതീ"തി (ധ॰ സ॰ ൪൯൯). ഏവം പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരപച്ചയാ ഏകവീസതിവിധം വിഞ്ഞാണം ഹോതി.

അപുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരപച്ചയാ പന അകുസലവിപാകാനി പഞ്ച ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീനി, ഏകാ മനോധാതു, ഏകാ മനോവിഞ്ഞാണധാതൂതി ഏവം സത്തവിധം വിഞ്ഞാണം ഹോതി. യഥാഹ -

> “അകുസലസ്സ കമ്മസ്സ കടത്താ ഉപചിതത്താ വിപാകം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം ഉപ്പന്നം ഹോതി... സോത... ഘാന... ജിവ്ഹാ... കായവിഞ്ഞാണം... വിപാകാ മനോധാതു വിപാകാ മനോവിഞ്ഞാണധാതു ഉപ്പന്നാ ഹോതീ”തി (ധം സം ൫൫൬).

ആനേഞ്ജാഭിസങ്ഖാരപച്ചയാ പന ചത്താരി അരൂപവിപാകാനീതി ഏവം ചതുബ്ബിധം വിഞ്ഞാണം ഹോതി. യഥാഹ -

> “തസ്സേവ അരൂപാവചരസ്സ കുസലസ്സ കമ്മസ്സ കടത്താ ഉപചിതത്താ വിപാകം സബ്ബസോ രൂപസഞ്ഞാനം സമതിക്കമാ ആകാസാനഞ്ചായതനസഞ്ഞാസഹഗതം...പേ॰... വിഞ്ഞാണഞ്ചാ...പേ॰... ആകിഞ്ചഞ്ഞാ...പേ॰... നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനസഹഗതം സുഖസ്സ ച ദുക്ഖസ്സ ച പഹാനാ ചതുത്ഥം ഝാനം ഉപസമ്പജ്ജ വിഹരതീ”തി (ധം സം ൫൦൧).

൬൨൫. ഏവം യം സങ്ഖാരപച്ചയാ യം വിഞ്ഞാണം ഹോതി, തം ഞത്വാ ഇദാനിസ്സ ഏവം പവത്തി വേദിതബ്ബാ - സബ്ബമേവ ഹി ഇദം പവത്തിപടിസന്ധിവസേന ദ്വേധാ പവത്തതി. തത്ഥ ദ്വേ പഞ്ചവിഞ്ഞാണാനി, ദ്വേ മനോധാതുയോ, സോമനസ്സസഹഗതാ അഹേതുകമനോവിഞ്ഞാണധാതൂതി ഇമാനി തേരസ പഞ്ചവോകാരഭവേ പവത്തിയഞ്ഞേവ പവത്തന്തി. സേസാനി ഏകൂനവീസതി തീസു ഭവേസു യഥാനുരൂപം പവത്തിയമ്പി പടിസന്ധിയമ്പി പവത്തന്തി.

കഥം? കുസലവിപാകാനി താവ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീനി പഞ്ച കുസലവിപാകേന അകുസലവിപാകേന വാ നിബ്ബത്തസ്സ യഥാക്കമം പരിപാകം ഉപഗതിന്ദ്രിയസ്സ ചക്ഖാദീനം ആപാഥഗതം ഇട്ഠം ഇട്ഠമജ്ഝത്തം വാ രൂപാദിആരമ്മണം ആരബ്ഭ ചക്ഖാദിപസാദം നിസ്സായ ദസ്സനസവനഘായനസായനഫുസനകിച്ചം സാധയമാനാനി പവത്തന്തി. തഥാ അകുസലവിപാകാനി പഞ്ച. കേവലഞ്ഹി തേസം അനിട്ഠം അനിട്ഠമജ്ഝത്തം വാ ആരമ്മണം ഹോതി. അയമേവ വിസേസോ. ദസപി ചേതാനി നിയതദ്വാരാരമ്മണവത്ഥുട്ഠാനാനി നിയതകിച്ചാനേവ ച ഭവന്തി.

തതോ കുസലവിപാകാനം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീനം അനന്തരാ കുസലവിപാകാ മനോധാതു തേസംയേവ ആരമ്മണം ആരബ്ഭ ഹദയവത്ഥും നിസ്സായ സമ്പടിച്ഛനകിച്ചം സാധയമാനാ പവത്തതി. തഥാ അകുസലവിപാകാനം അനന്തരാ അകുസലവിപാകാ. ഇദഞ്ച പന ദ്വയം അനിയതദ്വാരാരമ്മണം നിയതവത്ഥുട്ഠാനം നിയതകിച്ചഞ്ച ഹോതി.

സോമനസ്സസഹഗതാ പന അഹേതുകമനോവിഞ്ഞാണധാതു കുസലവിപാകമനോധാതുയാ അനന്തരാ തസ്സാ ഏവ ആരമ്മണം ആരബ്ഭ ഹദയവത്ഥും നിസ്സായ സന്തീരണകിച്ചം സാധയമാനാ ഛസു ദ്വാരേസു ബലവാരമ്മണേ കാമാവചരസത്താനം യേഭുയ്യേന ലോഭസമ്പയുത്തജവനാവസാനേ ഭവങ്ഗവീഥിം പച്ഛിന്ദിത്വാ ജവനേന ഗഹിതാരമ്മണേ തദാരമ്മണവസേന ച സകിം വാ ദ്വിക്ഖത്തും വാ പവത്തതീതി മജ്ഝിമട്ഠകഥായം വുത്തം. അഭിധമ്മട്ഠകഥായം പന തദാരമ്മണേ ദ്വേ ചിത്തവാരാ ആഗതാ. ഇദം പന ചിത്തം തദാരമ്മണന്തി ച പിട്ഠിഭവങ്ഗന്തി ചാതി ദ്വേ നാമാനി ലഭതി. അനിയതദ്വാരാരമ്മണം നിയതവത്ഥുകം അനിയതട്ഠാനകിച്ചഞ്ച ഹോതീതി. ഏവം താവ തേരസ പഞ്ചവോകാരഭവേ പവത്തിയഞ്ഞേവ പവത്തന്തീതി വേദിതബ്ബാനി.

സേസേസു ഏകൂനവീസതിയാ ന കിഞ്ചി അത്തനോ അനുരൂപായ പടിസന്ധിയാ ന പവത്തതി. പവത്തിയം പന കുസലാകുസലവിപാകാ താവ ദ്വേ അഹേതുകമനോവിഞ്ഞാണധാതുയോ പഞ്ചദ്വാരേ കുസലാകുസലവിപാകമനോധാതൂനം അനന്തരാ സന്തീരണകിച്ചം, ഛസു ദ്വാരേസു പുബ്ബേ വുത്തനയേനേവ തദാരമ്മണകിച്ചം, അത്തനാ ദിന്നപടിസന്ധിതോ ഉദ്ധം അസതി ഭവങ്ഗുപച്ഛേദകേ ചിത്തുപ്പാദേ ഭവങ്ഗകിച്ചം, അന്തേ ചുതികിച്ചഞ്ചാതി ചത്താരി കിച്ചാനി സാധയമാനാ നിയതവത്ഥുകാ അനിയതദ്വാരാരമ്മണട്ഠാനകിച്ചാ ഹുത്വാ പവത്തന്തി.

അട്ഠ കാമാവചരസഹേതുകചിത്താനി വുത്തനയേനേവ ഛസു ദ്വാരേസു തദാരമ്മണകിച്ചം, അത്തനാ ദിന്നപടിസന്ധിതോ ഉദ്ധം അസതി ഭവങ്ഗുപച്ഛേദകേ ചിത്തുപ്പാദേ ഭവങ്ഗകിച്ചം, അന്തേ ചുതികിച്ചഞ്ചാതി തീണി കിച്ചാനി സാധയമാനാനി നിയതവത്ഥുകാനി അനിയതദ്വാരാരമ്മണട്ഠാനകിച്ചാനി ഹുത്വാ പവത്തന്തി.

പഞ്ച രൂപാവചരാനി ചത്താരി ച ആരുപ്പാനി അത്തനാ ദിന്നപടിസന്ധിതോ ഉദ്ധം അസതി ഭവങ്ഗുപച്ഛേദകേ ചിത്തുപ്പാദേ ഭവങ്ഗകിച്ചം, അന്തേ ചുതികിച്ചഞ്ചാതി കിച്ചദ്വയം സാധയമാനാനി പവത്തന്തി . തേസു രൂപാവചരാനി നിയതവത്ഥാരമ്മണാനി അനിയതട്ഠാനകിച്ചാനി, ഇതരാനി നിയതവത്ഥുകാനി നിയതാരമ്മണാനി അനിയതട്ഠാനകിച്ചാനി ഹുത്വാ പവത്തന്തീതി ഏവം താവ ബാത്തിംസവിധമ്പി വിഞ്ഞാണം പവത്തിയം സങ്ഖാരപച്ചയാ പവത്തതി. തത്രാസ്സ തേ തേ സങ്ഖാരാ കമ്മപച്ചയേന ച ഉപനിസ്സയപച്ചയേന ച പച്ചയാ ഹോന്തി.

൬൨൨. യം പന വുത്തം ''സേസേസു ഏകൂനവീസതിയാ ന കിഞ്ചി അത്തനോ അനുരൂപായ പടിസന്ധിയാ ന പവത്തതീ''തി, തം അതിസംഖിത്തത്താ ദുബ്ബിജാനം. തേനസ്സ വിത്ഥാരനയദസ്സനത്ഥം വുച്ചതി - കതി പടിസന്ധിയോ, കതി പടിസന്ധിചിത്താനി, കേന കത്ഥ പടിസന്ധി ഹോതി, കിം പടിസന്ധിയാ ആരമ്മണന്തി?

അസഞ്ഞപടിസന്ധിയാ സദ്ധിം വീസതി പടിസന്ധിയോ. വുത്തപ്പകാരാനേവ ഏകൂനവീസതി പടിസന്ധിചിത്താനി. തത്ഥ അകുസലവിപാകായ അഹേതുകമനോവിഞ്ഞാണധാതുയാ അപായേസു പടിസന്ധി ഹോതി. കുസലവിപാകായ മനുസ്സലോകേ ജച്ചന്ധജാതിബധിരജാതിഉമ്മത്തകജാതിഏളമൂഗനപുംസകാദീനം. അട്ഠഹി സഹേതുകകാമാവചരവിപാകേഹി കാമാവചരദേവേസു ചേവ മനുസ്സേസു ച പുഞ്ഞവന്താനം പടിസന്ധി ഹോതി. പഞ്ചഹി രൂപാവചരവിപാകേഹി രൂപീബ്രഹ്മലോകേ. ചതൂഹി അരൂപാവചരവിപാകേഹി അരൂപലോകേതി. യേന ച യത്ഥ പടിസന്ധി ഹോതി , സാ ഏവ തസ്സ അനുരൂപാ പടിസന്ധി നാമ. സങ്ഖേപതോ പന പടിസന്ധിയാ തീണി ആരമ്മണാനി ഹോന്തി അതീതം പച്ചുപ്പന്നം നവത്തബ്ബഞ്ച. അസഞ്ഞാ പടിസന്ധി അനാരമ്മണാതി.

തത്ഥ വിഞ്ഞാണഞ്ചായതനനേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനപടിസന്ധീനം അതീതമേവ ആരമ്മണം. ദസന്നം കാമാവചരാനം അതീതം വാ പച്ചുപ്പന്നം വാ. സേസാനം നവത്തബ്ബമേവ. ഏവം തീസു ആരമ്മണേസു പവത്തമാനാ പന പടിസന്ധി യസ്മാ അതീതാരമ്മണസ്സ വാ നവത്തബ്ബാരമ്മണസ്സ വാ ചുതിചിത്തസ്സ അനന്തരമേവ പവത്തതി. പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണം പന ചുതിചിത്തം നാമ നത്ഥി. തസ്മാ ദ്വീസു ആരമ്മണേസു അഞ്ഞതരാരമ്മണായ ചുതിയാ അനന്തരാ തീസു ആരമ്മണേസു അഞ്ഞതരാരമ്മണായ പടിസന്ധിയാ സുഗതിദുഗ്ഗതിവസേന പവത്തനാകാരോ വേദിതബ്ബോ.

൬൯൩. സേയ്യഥിദം - കാമാവചരസുഗതിയം താവ ഠിതസ്സ പാപകമ്മിനോ പുഗ്ഗലസ്സ “താനിസ്സ തസ്മിം സമയേ ഓലമ്ബന്തീ”തിആദിവചനതോ (മ॰ നി॰ ൩.൨൪൮) മരണമഞ്ചേ നിപന്നസ്സ യഥൂപചിതം പാപകമ്മം വാ കമ്മനിമിത്തം വാ മനോദ്വാരേ ആപാഥമാഗച്ഛതി. തം ആരബ്ഭ ഉപ്പന്നായ തദാരമ്മണപരിയോസാനായ ജവനവീഥിയാ അനന്തരം ഭവങ്ഗവിസയം ആരമ്മണം കത്വാ ചുതിചിത്തം ഉപ്പജ്ജതി. തസ്മിം നിരുദ്ധേ തദേവ ആപാഥഗതം കമ്മം വാ കമ്മനിമിത്തം വാ ആരബ്ഭ അനുപച്ഛിന്നകിലേസബലവിനാമിതം ദുഗ്ഗതിപരിയാപന്നം പടിസന്ധിചിത്തം ഉപ്പജ്ജതി. അയം അതീതാരമ്മണായ ചുതിയാ അനന്തരാ അതീതാരമ്മണാ പടിസന്ധി.

അപരസ്സ മരണസമയേ വുത്തപ്പകാരകമ്മവസേന നരകാദീസു അഗ്ഗിജാലവണ്ണാദികം ദുഗ്ഗതിനിമിത്തം മനോദ്വാരേ ആപാഥമാഗച്ഛതി, തസ്സ ദ്വിക്ഖത്തും ഭവങ്ഗേ ഉപ്പജ്ജിത്വാ നിരുദ്ധേ തം ആരമ്മണം ആരബ്ഭ ഏകം ആവജ്ജനം, മരണസ്സ ആസന്നഭാവേന മന്ദീഭൂതവേഗത്താ പഞ്ച ജവനാനി, ദ്വേ തദാരമ്മണാനീതി തീണി വീഥിചിത്താനി ഉപ്പജ്ജന്തി. തതോ ഭവങ്ഗവിസയം ആരമ്മണം കത്വാ ഏകം ചുതിചിത്തം. ഏത്താവതാ ഏകാദസ ചിത്തക്ഖണാ അതീതാ ഹോന്തി. അഥസ്സ അവസേസപഞ്ചചിത്തക്ഖണായുകേ തസ്മിഞ്ഞേവ ആരമ്മണേ പടിസന്ധിചിത്തം ഉപ്പജ്ജതി. അയം അതീതാരമ്മണായ ചുതിയാ അനന്തരാ പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണാ പടിസന്ധി.

അപരസ്സ മരണസമയേ പഞ്ചന്നം ദ്വാരാനം അഞ്ഞതരസ്മിം രാഗാദിഹേതുഭൂതം ഹീനമാരമ്മണം ആപാഥമാഗച്ഛതി. തസ്സ യഥാക്കമേന ഉപ്പന്നേ വോട്ഠബ്ബനാവസാനേ മരണസ്സ ആസന്നഭാവേന മന്ദീഭൂതവേഗത്താ പഞ്ച ജവനാനി, ദ്വേ തദാരമ്മണാനി ച ഉപ്പജ്ജന്തി. തതോ ഭവങ്ഗവിസയം ആരമ്മണം കത്വാ ഏകം ചുതിചിത്തം. ഏത്താവതാ ച ദ്വേ ഭവങ്ഗാനി, ആവജ്ജനം, ദസ്സനം, സമ്പടിച്ഛനം, സന്തീരണം, വോട്ഠബ്ബനം, പഞ്ച ജവനാനി, ദ്വേ തദാരമ്മണാനി, ഏകം ചുതിചിത്തന്തി പഞ്ചദസ ചിത്തക്ഖണാ അതീതാ ഹോന്തി. അഥാവസേസഏകചിത്തക്ഖണായുകേ തസ്മിഞ്ഞേവ ആരമ്മണേ പടിസന്ധിചിത്തം ഉപ്പജ്ജതി. അയമ്പി അതീതാരമ്മണായ ചുതിയാ അനന്തരാ പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണാ പടിസന്ധി. ഏസ താവ അതീതാരമ്മണായ സുഗതിചുതിയാ അനന്തരാ അതീതപച്ചുപ്പന്നാരമ്മണായ ദുഗ്ഗതിപടിസന്ധിയാ പവത്തനാകാരോ.

൬൯൪. ദുഗ്ഗതിയം ഠിതസ്സ പന ഉപചിതാനവജ്ജകമ്മസ്സ വുത്തനയേനേവ തം അനവജ്ജകമ്മം വാ കമ്മനിമിത്തം വാ മനോദ്വാരേ ആപാഥമാഗച്ഛതീതി കണ്ഹപക്ഖേ സുക്കപക്ഖം ഠപേത്വാ സബ്ബം പുരിമനയേനേവ വേദിതബ്ബം. അയം അതീതാരമ്മണായ ദുഗ്ഗതിചുതിയാ അനന്തരാ അതീതപച്ചുപ്പന്നാരമ്മണായ സുഗതിപടിസന്ധിയാ പവത്തനാകാരോ.

൬൯൫. സുഗതിയം ഠിതസ്സ പന ഉപചിതാനവജ്ജകമ്മസ്സ “താനിസ്സ തസ്മിം സമയേ ഓലമ്ബന്തീ”തിആദിവചനതോ മരണമഞ്ചേ നിപന്നസ്സ യഥൂപചിതം അനവജ്ജകമ്മം വാ കമ്മനിമിത്തം വാ മനോദ്വാരേ ആപാഥമാഗച്ഛതി. തഞ്ച ഖോ ഉപചിതകാമാവചരാനവജ്ജകമ്മസ്സേവ. ഉപചിതമഹഗ്ഗതകമ്മസ്സ പന കമ്മനിമിത്തമേവ ആപാഥമാഗച്ഛതി. തം ആരബ്ഭ ഉപ്പന്നായ തദാരമ്മണപരിയോസാനായ സുദ്ധായ വാ ജവനവീഥിയാ അനന്തരം ഭവങ്ഗവിസയം ആരമ്മണം കത്വാ ചുതിചിത്തം ഉപ്പജ്ജതി. തസ്മിം നിരുദ്ധേ തമേവ ആപാഥഗതം കമ്മം വാ കമ്മനിമിത്തം വാ ആരബ്ഭ അനുപച്ഛിന്നകിലേസബലവിനാമിതം സുഗതിപരിയാപന്നം പടിസന്ധിചിത്തം ഉപ്പജ്ജതി. അയം അതീതാരമ്മണായ ചുതിയാ അനന്തരാ അതീതാരമ്മണാ വാ നവത്തബ്ബാരമ്മണാ വാ പടിസന്ധി.

അപരസ്സ മരണസമയേ കാമാവചരഅനവജ്ജകമ്മവസേന മനുസ്സലോകേ മാതുകുച്ഛിവണ്ണസങ്ഖാതം വാ ദേവലോകേ ഉയ്യാനവിമാനകപ്പരുക്ഖാദിവണ്ണസങ്ഖാതം വാ സുഗതിനിമിത്തം മനോദ്വാരേ ആപാഥമാഗച്ഛതി, തസ്സ ദുഗ്ഗതിനിമിത്തേ ദസ്സിതാനുക്കമേനേവ ചുതിചിത്താനന്തരം പടിസന്ധിചിത്തം ഉപ്പജ്ജതി. അയം അതീതാരമ്മണായ ചുതിയാ അനന്തരാ പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണാ പടിസന്ധി.

അപരസ്സ മരണസമയേ ഞാതകാ "അയം താത തവത്ഥായ ബുദ്ധപൂജാ കരീയതി ചിത്തം പസാദേഹീ"തി വത്വാ പുപ്ഫദാമപടാകാദിവസേന രൂപാരമ്മണം വാ, ധമ്മസ്സവനതൂരിയപൂജാദിവസേന സദ്ദാരമ്മണം വാ, ധൂമവാസഗന്ധാദിവസേന ഗന്ധാരമ്മണം വാ, "ഇദം താത സായസ്സു തവത്ഥായ ദാതബ്ബദേയ്യധമ്മ"ന്തി വത്വാ മധുഫാണിതാദിവസേന രസാരമ്മണം വാ, "ഇദം താത ഫുസസ്സു തവത്ഥായ ദാതബ്ബദേയ്യധമ്മ"ന്തി വത്വാ ചീനപട്ടസോമാരപട്ടാദിവസേന ഫോട്ഠബ്ബാരമ്മണം വാ പഞ്ചദ്വാരേ ഉപസംഹരന്തി, തസ്സ തസ്മിം ആപാഥഗതേ രൂപാദിആരമ്മണേ യഥാക്കമേന ഉപ്പന്നവോട്ഠബ്ബനാവസാനേ മരണസ്സ ആസന്നഭാവേന മന്ദീഭൂതവേഗത്താ പഞ്ച ജവനാനി, ദ്വേ തദാരമ്മണാനി ച ഉപ്പജ്ജന്തി. തതോ ഭവങ്ഗവിസയം ആരമ്മണം കത്വാ ഏകം ചുതിചിത്തം, തദവസാനേ തസ്മിഞ്ഞേവ ഏകചിത്തക്ഖണട്ഠിതികേ ആരമ്മണേ പടിസന്ധിചിത്തം ഉപ്പജ്ജതി. അയമ്പി അതീതാരമ്മണായ ചുതിയാ അനന്തരാ പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണാ പടിസന്ധി.

൩൨൩. അപരസ്സ പന പഥവീകസിണജ്ഝാനാദിവസേന പടിലദ്ധമഹഗ്ഗതസ്സ സുഗതിയം ഠിതസ്സ മരണസമയേ കാമാവചരകുസലകമ്മ-കമ്മനിമിത്ത-ഗതിനിമിത്താനം വാ അഞ്ഞതരം, പഥവീകസിണാദികം വാ നിമിത്തം, മഹഗ്ഗതചിത്തം വാ മനോദ്വാരേ ആപാഥമാഗച്ഛതി, ചക്ഖുസോതാനം വാ അഞ്ഞതരസ്മിം കുസലുപ്പത്തിഹേതുഭൂതം പണീതമാരമ്മണം ആപാഥമാഗച്ഛതി, തസ്സ യഥാക്കമേന ഉപ്പന്നവോട്ഠബ്ബനാവസാനേ മരണസ്സ ആസന്നഭാവേന മന്ദീഭൂതവേഗത്താ പഞ്ച ജവനാനി ഉപ്പജ്ജന്തി. മഹഗ്ഗതഗതികാനം പന തദാരമ്മണം നത്ഥി, തസ്മാ ജവനാനന്തരംയേവ ഭവങ്ഗവിസയം ആരമ്മണം കത്വാ ഏകം ചുതിചിത്തം ഉപ്പജ്ജതി. തസ്സാവസാനേ കാമാവചരമഹഗ്ഗതസുഗതീനം അഞ്ഞതരസുഗതിപരിയാപന്നം യഥൂപട്ഠിതേസു ആരമ്മണേസു അഞ്ഞതരാരമ്മണം പടിസന്ധിചിത്തം ഉപ്പജ്ജതി. അയം നവത്തബ്ബാരമ്മണായ സുഗതിചുതിയാ അനന്തരാ അതീതപച്ചുപ്പന്നനവത്തബ്ബാരമ്മണാനം അഞ്ഞതരാരമ്മണാ പടിസന്ധി.

ഏതേനാനുസാരേന ആരുപ്പചുതിയാപി അനന്തരാ പടിസന്ധി വേദിതബ്ബാ. അയം അതീതനവത്തബ്ബാരമ്മണായ സുഗതിചുതിയാ അനന്തരാ അതീതനവത്തബ്ബപച്ചുപ്പന്നാരമ്മണായ പടിസന്ധിയാ പവത്തനാകാരോ.

൩൨൪. ദുഗ്ഗതിയം ഠിതസ്സ പന പാപകമ്മിനോ വുത്തനയേനേവ തം കമ്മം കമ്മനിമിത്തം ഗതിനിമിത്തം വാ മനോദ്വാരേ. പഞ്ചദ്വാരേ വാ പന അകുസലുപ്പത്തി ഹേതുഭൂതം ആരമ്മണം ആപാഥമാഗച്ഛതി, അഥസ്സ യഥാക്കമേന ചുതിചിത്താവസാനേ ദുഗ്ഗതിപരിയാപന്നം തേസു ആരമ്മണേസു അഞ്ഞതരാരമ്മണം പടിസന്ധിചിത്തം ഉപ്പജ്ജതി. അയം അതീതാരമ്മണായ ദുഗ്ഗതിചുതിയാ അനന്തരാ അതീതപച്ചുപ്പന്നാരമ്മണായ പടിസന്ധിയാ പവത്തനാകാരോതി. ഏത്താവതാ ഏകൂനവീസതിവിധസ്സാപി വിഞ്ഞാണസ്സ പടിസന്ധിവസേന പവത്തി ദീപിതാ ഹോതി.

൩൨൫. തയിദം സബ്ബമ്പി ഏവം,

പവത്തമാനം സന്ധിമ്ഹി, ദ്വേധാ കമ്മേന വത്തതി;

മിസ്സാദീഹി ച ഭേദേഹി, ഭേദസ്സ ദുവിധാദികോ.

ഇദഞ്ഹി ഏകൂനവീസതിവിധമ്പി വിപാകവിഞ്ഞാണം പടിസന്ധിമ്ഹി പവത്തമാനാ ദ്വേധാ കമ്മേന വത്തതി. യഥാസകഞ്ഹി ഏകസ്സ ജനകകമ്മം നാനാക്ഖണികകമ്മപച്ചയേന ചേവ ഉപനിസ്സയപച്ചയേന ച പച്ചയോ ഹോതി. വുത്തഞ്ഹേതം "കുസലാകുസലം കമ്മം വിപാകസ്സ ഉപനിസ്സയപച്ചയേന പച്ചയോ"തി (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൪൨൩). ഏവം വത്തമാനസ്സ പനസ്സ മിസ്സാദീഹി ഭേദേഹി ദുവിധാദികോപി ഭേദോ വേദിതബ്ബോ.

സേയ്യഥിദം - ഇദഞ്ഹി പടിസന്ധിവസേന ഏകധാ പവത്തമാനമ്പി രൂപേന സഹ മിസ്സാമിസ്സഭേദതോ ദുവിധം. കാമരൂപാരൂപഭവഭേദതോ തിവിധം. അണ്ഡജജലാബുജ-സംസേദജ-ഓപപാതികയോനിവസേന ചതുബ്ബിധം. ഗതിവസേന പഞ്ചവിധം. വിഞ്ഞാണട്ഠിതിവസേന സത്തവിധം. സത്താവാസവസേന അട്ഠവിധം ഹോതി.

൬൨൫. തത്ഥ,

> മിസ്സം ദ്വിധാ ഭാവഭേദാ, സഭാവം തത്ഥ ച ദ്വിധാ;
> ദ്വേ വാ തയോ വാ ദസകാ, ഓമതോ ആദിനാ സഹ.

മിസ്സം ദ്വിധാ ഭാവഭേദാതി യം ഹേതം ഏത്ഥ അഞ്ഞത്ര അരൂപഭവാ രൂപമിസ്സം പടിസന്ധിവിഞ്ഞാണം ഉപ്പജ്ജതി, തം രൂപഭവേ ഇത്ഥിന്ദ്രിയപുരിസിന്ദ്രിയസങ്ഖാതേന ഭാവേന വിനാ ഉപ്പത്തിതോ. കാമഭവേ അഞ്ഞത്ര ജാതിപണ്ഡകപടിസന്ധിയാ ഭാവേന സഹ ഉപ്പത്തിതോ സ-ഭാവം, അ-ഭാവന്തി ദുവിധം ഹോതി.

സഭാവം തത്ഥ ച ദ്വിധാതി തത്ഥാപി ച യം സ-ഭാവം, തം ഇത്ഥിപുരിസഭാവാനം അഞ്ഞതരേന സഹ ഉപ്പത്തിതോ ദുവിധമേവ ഹോതി.

ദ്വേ വാ തയോ വാ ദസകാ ഓമതോ ആദിനാ സഹാതി യം ഹേതമേത്ഥ "മിസ്സം അമിസ്സ"ന്തി ദുകേ ആദിഭൂതം രൂപമിസ്സം പടിസന്ധിവിഞ്ഞാണം, തേന സഹ വത്ഥുകായദസകവസേന ദ്വേ വാ, വത്ഥുകായഭാവദസകവസേന തയോ വാ ദസകാ ഓമതോ ഉപ്പജ്ജന്തി, നത്ഥി ഇതോ പരം രൂപപരിഹാനീതി. തം പനേതം ഏവം ഓമകപരിമാണം ഉപ്പജ്ജമാനം അണ്ഡജജലാബുജനാമികാസു ദ്വീസു യോനീസു ജാതിഉണ്ണായ ഏകേന അംസുനാ ഉദ്ധടസപ്പിമണ്ഡപ്പമാണം കലലന്തി ലദ്ധസങ്ഖം ഹുത്വാ ഉപ്പജ്ജതി. തത്ഥ യോനീനം ഗതിവസേന സമ്ഭവഭേദോ വേദിതബ്ബോ.

൬൨൬. ഏതാസു ഹി,

> നിരയേ ഭുമ്മവജ്ജേസു, ദേവേസു ച ന യോനിയോ;
> തിസ്സോ പുരിമികാ ഹോന്തി, ചതസ്സോപി ഗതിത്തയേ.

തത്ഥ **ദേവേസു ചാ**തി ചസദ്ദേന യഥാ നിരയേ ച ഭുമ്മവജ്ജേസു ച ദേവേസു, ഏവം നിജ്ഝാമതണ്ഹികപേതേസു ച പുരിമികാ തിസ്സോ യോനിയോ ന സന്തീതി വേദിതബ്ബാ. ഓപപാതികാ ഏവ ഹി തേ ഹോന്തി. സേസേ പന തിരച്ഛാനപേത്തിവിസയമനുസ്സസങ്ഖാതേ ഗതിത്തയേ പുബ്ബേ വജ്ജിതഭുമ്മദേവേസു ച ചതസ്സോപി യോനിയോ ഹോന്തി. തത്ഥ,

> തിംസ നവ ചേവ രൂപീസു, സത്തതി ഉക്കംസതോഥ രൂപാനി;
> സംസേദുപപാതയോനിസു, അഥ വാ അവകംസതോ തിംസ.

രൂപീബ്രഹ്മേസു താവ ഓപപാതികയോനികേസു ചക്ഖുസോതവത്ഥുദസകാനം ജീവിതനവകസ്സ ചാതി ചതുന്നം കലാപാനം വസേന തിംസ ച നവ ച പടിസന്ധിവിഞ്ഞാണേന സഹ രൂപാനി ഉപ്പജ്ജന്തി. രൂപീ ബ്രഹ്മേ പന ഠപേത്വാ അഞ്ഞേസു സംസേദജഓപപാതികയോനികേസു ഉക്കംസതോ ചക്ഖുസോതഘാനജിവ്ഹാകായവത്ഥുഭാവദസകാനം വസേന സത്തതി, താനി ച നിച്ചം ദേവേസു. തത്ഥ വണ്ണോ ഗന്ധോ രസോ ഓജാ ചതസ്സോ ചാപി ധാതുയോ ചക്ഖുപസാദോ ജീവിതന്തി അയം ദസരൂപപരിമാണോ രൂപപുഞ്ജോ ചക്ഖുദസകോ നാമ. ഏവം സേസാ വേദിതബ്ബാ . അവകംസതോ പന ജച്ചന്ധബധിരഅഘാനകനപുംസകസ്സ ജിവ്ഹാകായവത്ഥുദസകാനം വസേന തിംസ രൂപാനി ഉപ്പജ്ജന്തി. ഉക്കംസാവകംസാനം പന അന്തരേ അനുരൂപതോ വികപ്പോ വേദിതബ്ബോ.

൩൬൧. ഏവം വിദിത്വാ പുന,

ഖന്ധാരമ്മണഗതിഹേതു-വേദനാപീതിവിതക്കവിചാരേഹി;
ഭേദാഭേദവിസേസോ, ചുതിസന്ധീനം പരിഞ്ഞേയ്യോ.

യാ ഹേസാ മിസ്സാമിസ്സതോ ദുവിധാ പടിസന്ധി, യാ ചസ്സാ അതീതാനന്തരാ ചുതി, താസം ഇമേഹി ഖന്ധാദീഹി ഭേദാഭേദവിസേസോ ഞാതബ്ബോതി അത്ഥോ.

കഥം? കദാചി ഹി ചതുക്ഖന്ധായ ആരുപ്പചുതിയാ അനന്തരാ ചതുക്ഖന്ധാവ ആരമ്മണതോപി അഭിന്നാ പടിസന്ധി ഹോതി. കദാചി അമഹഗ്ഗതബഹിദ്ധാരമ്മണായ മഹഗ്ഗതഅജ്ഝത്താരമ്മണാ. അയം താവ അരൂപഭൂമീസുയേവ നയോ. കദാചി പന ചതുക്ഖന്ധായ അരൂപചുതിയാ അനന്തരാ പഞ്ചക്ഖന്ധാ കാമാവചരപടിസന്ധി . കദാചി പഞ്ചക്ഖന്ധായ കാമാവചരചുതിയാ രൂപാവചരചുതിയാ വാ അനന്തരാ ചതുക്ഖന്ധാ അരൂപപടിസന്ധി. ഏവം അതീതാരമ്മണായ ചുതിയാ പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണാ പടിസന്ധി. ഏകച്ചസുഗതിചുതിയാ ഏകച്ചദുഗ്ഗതിപടിസന്ധി. അഹേതുകചുതിയാ സഹേതുകപടിസന്ധി. ദുഹേതുകചുതിയാ തിഹേതുകപടിസന്ധി. ഉപേക്ഖാസഹഗതചുതിയാ സോമനസ്സസഹഗതപടിസന്ധി. അപ്പീതികചുതിയാ സപ്പീതികപടിസന്ധി. അവിതക്കചുതിയാ സവിതക്കപടിസന്ധി. അവിചാരചുതിയാ സവിചാരപടിസന്ധി. അവിതക്കാവിചാരചുതിയാ സവിതക്കസവിചാരപടിസന്ധീതി തസ്സ തസ്സ വിപരീതതോ ച യഥായോഗം യോജേതബ്ബം.

൩൬൨. ലദ്ധപച്ചയമിതി ധമ്മമത്തമേതം ഭവന്തരമുപേതി;
നാസ്സ തതോ സങ്കന്തി, ന തതോ ഹേതും വിനാ ഹോതി.

ഇതി ഹേതം ലദ്ധപച്ചയം രൂപാരൂപധമ്മമത്തം ഉപ്പജ്ജമാനം ഭവന്തരമുപേതീതി വുച്ചതി, ന സത്തോ, ന ജീവോ. തസ്സ ച നാപി അതീതഭവതോ ഇധ സങ്കന്തി അത്ഥി. നാപി തതോ ഹേതും വിനാ ഇധ പാതുഭാവോ. തയിദം പാകടേന മനുസ്സചുതിപടിസന്ധിക്കമേന പകാസയിസ്സാമ.

അതീതഭവസ്മിം ഹി സരസേന ഉപക്കമേന വാ സമാസന്നമരണസ്സ അസയ്ഹാനം സബ്ബങ്ഗപച്ചങ്ഗസന്ധിബന്ധനച്ഛേദകാനം മാരണന്തികവേദനാസത്ഥാനം സന്നിപാതം അസഹന്തസ്സ ആതപേ പക്ഖിത്തഹരിതതാലപണ്ണമിവ കമേന ഉപസുസ്സമാനേ സരീരേ നിരുദ്ധേസു ചക്ഖാദീസു ഇന്ദ്രിയേസു ഹദയവത്ഥുമത്തേ പതിട്ഠിതേസു കായിന്ദ്രിയമനിന്ദ്രിയജീവിതിന്ദ്രിയേസു തങ്ഖണാവസേസഹദയവത്ഥുസന്നിസ്സിതം വിഞ്ഞാണം ഗരുകസമാസേവിതാസന്നപുബ്ബകതാനം അഞ്ഞതരം

ലദ്ധാവസേസപച്ചയസങ്ഖാരസങ്ഖാതം കമ്മം, തദുപട്ഠാപിതം വാ കമ്മനിമിത്തഗതിനിമിത്തസങ്ഖാതം വിസയം ആരബ്ഭ പവത്തതി. തദേവം പവത്തമാനം തണ്ഹാവിജ്ജാനം അപ്പഹീനത്താ അവിജ്ജാപടിച്ഛാദിതാദീനവേ തസ്മിം വിസയേ തണ്ഹാ നാമേതി, സഹജാതസങ്ഖാരാ ഖിപന്തി. തം സന്തതിവസേന തണ്ഹായ നാമിയമാനം സങ്ഖാരേഹി ഖിപ്പമാനം ഓരിമതീരരുക്ഖവിനിബദ്ധരജ്ജുമാലമ്ബിത്വാ മാതികാതിക്കമകോ വിയ പുരിമഞ്ച നിസ്സയം ജഹതി, അപരഞ്ച കമ്മസമുട്ഠാപിതം നിസ്സയം അസ്സാദയമാനം വാ അനസ്സാദയമാനം വാ ആരമ്മണാദീഹിയേവ പച്ചയേഹി പവത്തതീതി.

ഏത്ഥ ച പുരിമം ചവനതോ ചുതി. പച്ഛിമം ഭവന്തരാദിപടിസന്ധാനതോ പടിസന്ധീതി വുച്ചതി . തദേതം നാപി പുരിമഭവാ ഇധാഗതം, നാപി തതോ കമ്മസങ്ഖാരനതിവിസയാദിഹേതും വിനാ പാതുഭൂതന്തി വേദിതബ്ബം.

൨൭൩. സിയും നിദസ്സനാനേത്ഥ, പടിഘോസാദികാ അഥ;
സന്താനബന്ധതോ നത്ഥി, ഏകതാ നാപി നാനതാ.

ഏത്ഥ ചേതസ്സ വിഞ്ഞാണസ്സ പുരിമഭവതോ ഇധ അനാഗമനേ, അതീതഭവപരിയാപന്നഹേതൂതി ച ഉപ്പാദേ പടിഘോസ-പദീപ-മുദ്ദാ-പടിബിമ്ബപ്പകാരാ ധമ്മാ നിദസ്സനാനി സിയും. യഥാ ഹി പടിഘോസ-പദീപ-മുദ്ദാ-ഛായാ സദ്ദാദിഹേതുകാ ഹോന്തി അഞ്ഞത്ര അഗന്ത്വാ ഏവമേവം ഇദം ചിത്തം.

ഏത്ഥ ച **സന്താനബന്ധതോ നത്ഥി ഏകതാ നാപി നാനതാ**. യദി ഹി സന്താനബന്ധേ സതി ഏകന്തമേകതാ ഭവേയ്യ, ന ഖീരതോ ദധി സമ്ഭൂതം സിയാ. അഥാപി ഏകന്തനാനതാ ഭവേയ്യ, ന ഖീരസ്സാധീനോ ദധി സിയാ. ഏസ നയോ സബ്ബഹേതുഹേതുസമുപ്പന്നേസു. ഏവഞ്ച സതി സബ്ബലോകവോഹാരലോപോ സിയാ, സോ ച അനിട്ഠോ. തസ്മാ ഏത്ഥ ന ഏകന്തമേകതാ വാ നാനതാ വാ ഉപഗന്തബ്ബാതി.

൨൭൪. ഏത്ഥാഹ - നനു ഏവം അസങ്കന്തിപാതുഭാവേ സതി യേ ഇമസ്മിം മനുസ്സത്തഭാവേ ഖന്ധാ, തേസം നിരുദ്ധത്താ, ഫലപച്ചയസ്സ ച കമ്മസ്സ തത്ഥ അഗമനതോ അഞ്ഞസ്സ അഞ്ഞതോ ച തം ഫലം സിയാ, ഉപഭുഞ്ജകേ ച അസതി കസ്സ തം ഫലം സിയാ, തസ്മാ ന സുന്ദരമിദം വിധാനന്തി. തത്രിദം വുച്ചതി -

സന്താനേ യം ഫലം ഏതം, നാഞ്ഞസ്സ ന ച അഞ്ഞതോ;
ബീജാനം അഭിസങ്ഖാരോ, ഏതസ്സത്ഥസ്സ സാധകോ.

ഏകസന്താനസ്മിം ഹി ഫലം ഉപ്പജ്ജമാനം തത്ഥ ഏകന്തഏകത്തനാനത്താനം പടിസിദ്ധത്താ അഞ്ഞസ്സാതി വാ അഞ്ഞതോതി വാ ന ഹോതി. ഏതസ്സ ച പനത്ഥസ്സ ബീജാനം അഭിസങ്ഖാരോ സാധകോ. അമ്ബബീജാദീനം ഹി അഭിസങ്ഖാരേസു കതേസു തസ്സ ബീജസ്സ സന്താനേ ലദ്ധപച്ചയോ കാലന്തരേ ഫലവിസേസോ ഉപ്പജ്ജമാനോ ന അഞ്ഞബീജാനം, നാപി അഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരപച്ചയാ ഉപ്പജ്ജതി , ന ച താനി ബീജാനി, തേ അഭിസങ്ഖാരാ വാ ഫലട്ഠാനം പാപുണന്തി, ഏവം സമ്പദമിദം വേദിതബ്ബം. വിജ്ജാസിപ്പോസധാദീഹി ചാപി ബാലസരീരേ ഉപയുത്തേഹി കാലന്തരേ വുഡ്ഢസരീരാദീസു ഫലദേഹി അയമത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

യമ്പി വുത്തം ''ഉപഭുഞ്ജകേ ച അസതി കസ്സ തം ഫലം സിയാ''തി, തത്ഥ,

ഫലസ്സുപ്പത്തിയാ ഏവ, സിദ്ധാ ഭുഞ്ജകസമ്മുതി;
ഫലുപ്പാദേന രുക്ഖസ്സ, യഥാ ഫലതി സമ്മുതി.

യഥാ ഹി രുക്ഖസങ്ഖാതാനം ധമ്മാനം ഏകദേസഭൂതസ്സ രുക്ഖഫലസ്സ ഉപ്പത്തിയാ ഏവ രുക്ഖോ ഫലതീതി വാ ഫലിതോതി വാ വുച്ചതി, തഥാ ദേവമനുസ്സസങ്ഖാതാനം ഖന്ധാനം ഏകദേസഭൂതസ്സ ഉപഭോഗസങ്ഖാതസ്സ സുഖദുക്ഖഫലസ്സ ഉപ്പാദേനേവ ദേവോ, മനുസ്സോ വാ ഉപഭുഞ്ജതീതി വാ, സുഖിതോ, ദുക്ഖിതോതി വാ വുച്ചതി. തസ്മാ ന ഏത്ഥ അഞ്ഞേന ഉപഭുഞ്ജകേന നാമ കോചി അത്ഥോ അത്ഥീതി.

൬൩൪. യോപി വദേയ്യ "ഏവം സന്തേപി ഏതേ സങ്ഖാരാ വിജ്ജമാനാ വാ ഫലസ്സ പച്ചയാ സിയും, അവിജ്ജമാനാ വാ, യദി ച വിജ്ജമാനാ പവത്തിക്ഖണേയേവ നേസം വിപാകേന ഭവിതബ്ബം, അഥ അവിജ്ജമാനാ പവത്തിതോ പുബ്ബേ പച്ഛാ ച നിച്ചം ഫലാവഹാ സിയു"ന്തി, സോ ഏവം വത്തബ്ബോ -

> കതത്താ പച്ചയാ ഏതേ, ന ച നിച്ചം ഫലാവഹാ;
> പാടിഭോഗാദികം തത്ഥ, വേദിതബ്ബം നിദസ്സനം.

കതത്തായേവ ഹി സങ്ഖാരാ അത്തനോ ഫലസ്സ പച്ചയാ ഹോന്തി, ന വിജ്ജമാനത്താ, അവിജ്ജമാനത്താ വാ. യഥാഹ - "കാമാവചരസ്സ കുസലസ്സ കമ്മസ്സ കതത്താ ഉപചിതത്താ വിപാകം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം ഉപ്പന്നം ഹോതീ"തിആദി (ധ॰ സ॰ ൪൩൧). യഥാരഹസ്സ ച അത്തനോ ഫലസ്സ പച്ചയാ ഹുത്വാ ന പുന ഫലാവഹാ ഹോന്തി വിപാകത്താ. ഏതസ്സ ചത്ഥസ്സ വിഭാവനേ ഇദം പാടിഭോഗാദികം നിദസ്സനം വേദിതബ്ബം. യഥാ ഹി ലോകേ യോ കസ്സചി അത്ഥസ്സ നിയ്യാതനത്ഥം പാടിഭോഗോ ഹോതി, ഭണ്ഡം വാ കിണാതി, ഇണം വാ ഗണ്ഹാതി, തസ്സ തം കിരിയാകരണമത്തമേവ തദത്ഥനിയ്യാതനാദിമ്ഹി പച്ചയോ ഹോതി, ന കിരിയായ വിജ്ജമാനത്തം, അവിജ്ജമാനത്തം വാ, ന ച തദത്ഥനിയ്യാതനാദിതോ പരമ്പി ധാരകോവ ഹോതി. കസ്മാ? നിയ്യാതനാദീനം കതത്താ. ഏവം കതത്താവ സങ്ഖാരാപി അത്തനോ ഫലസ്സ പച്ചയാ ഹോന്തി, ന ച യഥാരഹം ഫലദാനതോ പരമ്പി ഫലാവഹാ ഹോന്തീതി. ഏത്താവതാ മിസ്സാമിസ്സവസേന ദ്വേധാപി വത്തമാനസ്സ പടിസന്ധിവിഞ്ഞാണസ്സ സങ്ഖാരപച്ചയാ പവത്തി ദീപിതാ ഹോതി.

൬൩൫. ഇദാനി സബ്ബേസ്വേവ തേസു ബാത്തിംസവിപാകവിഞ്ഞാണേസു സമ്മോഹവിഘാതത്ഥം,

> പടിസന്ധിപവത്തീനം, വസേനേതേ ഭവാദിസു;
> വിജാനിതബ്ബാ സങ്ഖാരാ, യഥാ യേസഞ്ച പച്ചയാ.

തത്ഥ തയോ ഭവാ, ചതസ്സോ യോനിയോ, പഞ്ച ഗതിയോ, സത്ത വിഞ്ഞാണട്ഠിതിയോ, നവ സത്താവാസാതി ഏതേ **ഭവാദയോ** നാമ. ഏതേസു ഭവാദീസു പടിസന്ധിയം പവത്തേ ച ഏതേ യേസം വിപാകവിഞ്ഞാണാനം പച്ചയാ, യഥാ ച പച്ചയാ ഹോന്തി, തഥാ വിജാനിതബ്ബാതി അത്ഥോ.

തത്ഥ പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരേ താവ കാമാവചരഅട്ഠചേതനാഭേദോ പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരോ അവിസേസേന കാമഭവേ സുഗതിയം നവന്നം വിപാകവിഞ്ഞാണാനം പടിസന്ധിയം നാനക്ഖണികകമ്മപച്ചയേന ചേവ ഉപനിസ്സയപച്ചയേന ചാതി ദ്വേധാ പച്ചയോ. രൂപാവചരപഞ്ചകുസലചേതനാഭേദോ പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരോ രൂപഭവേ പടിസന്ധിയം ഏവ പഞ്ചന്നം.

വുത്തപ്പഭേദകാമാവചരോ പന കാമഭവേ സുഗതിയം ഉപേക്ഖാസഹഗതാഹേതുമനോവിഞ്ഞാണധാതുവജ്ജാനം സത്തന്നം

പരിത്തവിപാകവിഞ്ഞാണാനം വുത്തനയേനേവ ദ്വേധാ പച്ചയോ പവത്തേ, നോ പടിസന്ധിയം. സ്വേവ രൂപഭവേ പഞ്ചന്നം വിപാകവിഞ്ഞാണാനം തഥേവ പച്ചയോ പവത്തേ, നോ പടിസന്ധിയം. കാമഭവേ പന ദുഗ്ഗതിയം അട്ഠന്നമ്പി പരിത്തവിപാകവിഞ്ഞാണാനം തഥേവ പച്ചയോ പവത്തേ, നോ പടിസന്ധിയം. തത്ഥ നിരയേ മഹാമോഗ്ഗല്ലാനത്ഥേരസ്സ നരകചാരികാദീസു ഇട്ഠാരമ്മണസമായോഗേ സോ പച്ചയോ ഹോതി, തിരച്ഛാനേസു പന പേതമഹിദ്ധികേസു ച ഇട്ഠാരമ്മണം ലബ്ഭതിയേവ.

സ്വേവ കാമഭവേ സുഗതിയം സോളസന്നമ്പി കുസലവിപാകവിഞ്ഞാണാനം തഥേവ പച്ചയോ പവത്തേ ച പടിസന്ധിയഞ്ച. അവിസേസേന പന പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരോ രൂപഭവേ ദസന്നം വിപാകവിഞ്ഞാണാനം തഥേവ പച്ചയോ പവത്തേ ച പടിസന്ധിയഞ്ച.

ദ്വാദസാകുസലചേതനാഭേദോ അപുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരോ കാമഭവേ ദുഗ്ഗതിയം ഏകസ്സ വിഞ്ഞാണസ്സ തഥേവ പച്ചയോ പടിസന്ധിയം, നോ പവത്തേ. ഛന്നം പവത്തേ, നോ പടിസന്ധിയം. സത്തന്നമ്പി അകുസലവിപാകവിഞ്ഞാണാനം പവത്തേ ച പടിസന്ധിയഞ്ച.

കാമഭവേ പന സുഗതിയം തേസംയേവ സത്തന്നം തഥേവ പച്ചയോ പവത്തേ, നോ പടിസന്ധിയം. രൂപഭവേ ചതുന്നം വിപാകവിഞ്ഞാണാനം തഥേവ പച്ചയോ പവത്തേ, നോ പടിസന്ധിയം. സോ ച ഖോ കാമാവചരേ അനിട്ഠരൂപദസ്സനസദ്ദസവനവസേന, ബ്രഹ്മലോകേ പന അനിട്ഠരൂപാദയോ നാമ നത്ഥി. തഥാ കാമാവചരദേവലോകേപി.

ആനേഞ്ജാഭിസങ്ഖാരോ അരൂപഭവേ ചതുന്നം വിപാകവിഞ്ഞാണാനം തഥേവ പച്ചയോ പവത്തേ ച പടിസന്ധിയഞ്ച.

ഏവം താവ ഭവേസു പടിസന്ധിപവത്തീനം വസേന ഏതേ സങ്ഖാരാ യേസം പച്ചയാ, യഥാ ച പച്ചയാ ഹോന്തി, തഥാ വിജാനിതബ്ബാ. ഏതേനേവ നയേന യോനിആദീസുപി വേദിതബ്ബാ.

൬൩൭. തത്രിദം ആദിതോ പട്ഠായ മുഖമത്തപകാസനം - ഇമേസു ഹി സങ്ഖാരേസു യസ്മാ പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരോ താവ ദ്വീസു ഭവേസു പടിസന്ധിം ദത്വാ സബ്ബമത്തനോ വിപാകം ജനേതി. തഥാ അണ്ഡജാദീസു ചതൂസു യോനീസു, ദേവമനുസ്സസങ്ഖാതാസു ദ്വീസു ഗതീസു, നാനത്തകായനാനത്തസഞ്ഞീനാനത്തകായഏകത്തസഞ്ഞീ-ഏകത്തകായനാനത്തസഞ്ഞീ-ഏകത്തകായഏകത്തസഞ്ഞീസങ്ഖാതാസു ചതൂസു വിഞ്ഞാണട്ഠിതീസു. അസഞ്ഞസത്താവാസേ പനേസ രൂപമത്തമേവാഭിസങ്ഖരോതീതി ചതൂസുയേവ സത്താവാസേസു ച പടിസന്ധിം ദത്വാ സബ്ബമത്തനോ വിപാകം ജനേതി. തസ്മാ ഏസ ഏതേസു ദ്വീസു ഭവേസു, ചതൂസു യോനീസു, ദ്വീസു ഗതീസു, ചതൂസു വിഞ്ഞാണട്ഠിതീസു, ചതൂസു സത്താവാസേസു ച ഏകവീസതിയാ വിപാകവിഞ്ഞാണാനം വുത്തനയേനേവ പച്ചയോ ഹോതി യഥാസമ്ഭവം പടിസന്ധിയം പവത്തേ ച.

അപുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരോ പന യസ്മാ ഏകസ്മിംയേവ കാമഭവേ ചതൂസു യോനീസു, അവസേസാസു തീസു ഗതീസു , നാനത്തകായഏകത്തസഞ്ഞീസങ്ഖാതായ ഏകിസ്സാ വിഞ്ഞാണട്ഠിതിയാ, താദിസേയേവ ച ഏകസ്മിം സത്താവാസേ പടിസന്ധിവസേന വിപച്ചതി, തസ്മാ ഏസ ഏകസ്മിം ഭവേ, ചതൂസു യോനീസു,

തീസു ഗതീസു, ഏകിസ്സാ വിഞ്ഞാണട്ഠിതിയാ, ഏകമ്ഹി ച സത്താവാസേ സത്തന്നം വിപാകവിഞ്ഞാണാനം വുത്തനയേനേവ പച്ചയോ പടിസന്ധിയം പവത്തേ ച.

ആനേഞ്ജാഭിസങ്ഖാരോ പന യസ്മാ ഏകസ്മിംയേവ അരൂപഭവേ, ഏകിസ്സാ ഓപപാതികയോനിയാ, ഏകിസ്സാ ദേവഗതിയാ, ആകാസാനഞ്ചായതനാദികാസു തീസു വിഞ്ഞാണട്ഠിതീസു, ആകാസാനഞ്ചായതനാദികേസു ച ചതൂസു സത്താവാസേസു പടിസന്ധിവസേന വിപച്ചതി, തസ്മാ ഏസ ഏകസ്മിം ഭവേ, ഏകിസ്സാ യോനിയാ, ഏകിസ്സാ ഗതിയാ, തീസു വിഞ്ഞാണട്ഠിതീസു, ചതൂസു സത്താവാസേസു ചതുന്നം വിഞ്ഞാണാനം വുത്തനയേനേവ പച്ചയോ ഹോതി പടിസന്ധിയം പവത്തേ ചാതി. ഏവം,

പടിസന്ധിപവത്തീനം , വസേനേതേ ഭവാദിസു;
വിജാനിതബ്ബാ സങ്ഖാരാ, യഥാ യേസഞ്ച പച്ചയാതി.

അയം ''സങ്ഖാരപച്ചയാ വിഞ്ഞാണ''ന്തി പദസ്മിം വിത്ഥാരകഥാ.

വിഞ്ഞാണപച്ചയാനാമരൂപപദവിത്ഥാരകഥാ

൬൩൨. വിഞ്ഞാണപച്ചയാ നാമരൂപപദേ -

വിഭാഗാ നാമരൂപാനം, ഭവാദീസു പവത്തിതോ;
സങ്ഗഹാ പച്ചയനയാ, വിഞ്ഞാതബ്ബോ വിനിച്ഛയോ.

വിഭാഗാ നാമരൂപാനന്തി ഏത്ഥ ഹി **നാമ**ന്തി ആരമ്മണാഭിമുഖം നമനതോ വേദനാദയോ തയോ ഖന്ധാ, **രൂപ**ന്തി ചത്താരി മഹാഭൂതാനി ചതുന്നഞ്ച മഹാഭൂതാനം ഉപാദായരൂപം. തേസം വിഭാഗോ ഖന്ധനിദ്ദേസേ വുത്തോയേവാതി. ഏവം താവേത്ഥ വിഭാഗാ നാമരൂപാനം വിഞ്ഞാതബ്ബോ വിനിച്ഛയോ.

ഭവാദീസു പവത്തിതോതി ഏത്ഥ ച നാമം ഏകം സത്താവാസം ഠപേത്വാ സബ്ബഭവയോനിഗതിവിഞ്ഞാണട്ഠിതിസേസസത്താവാസേസു പവത്തതി, രൂപം ദ്വീസു ഭവേസു, ചതൂസു യോനീസു, പഞ്ചസു ഗതീസു, പുരിമാസു ചതൂസു വിഞ്ഞാണട്ഠിതീസു, പഞ്ചസു സത്താവാസേസു പവത്തതി.

ഏവം പവത്തമാനേ ച ഏതസ്മിം നാമരൂപേ യസ്മാ അഭാവകഗബ്ഭസേയ്യകാനം അണ്ഡജാനഞ്ച പടിസന്ധിക്ഖണേ വത്ഥുകായദസകവസേന രൂപതോ ദ്വേസന്തതിസീസാനി, തയോ ച അരൂപിനോ ഖന്ധാ പാതുഭവന്തി, തസ്മാ തേസം വിത്ഥാരേന രൂപരൂപതോ വീസതി ധമ്മാ, തയോ ച അരൂപിനോ ഖന്ധാതി ഏതേ തേവീസതി ധമ്മാ വിഞ്ഞാണപച്ചയാ നാമരൂപന്തി വേദിതബ്ബാ. അഗ്ഗഹിതഗ്ഗഹണേന പന ഏകസന്തതിസീസതോ നവ രൂപധമ്മേ അപനേത്വാ ചുദ്ദസ. സഭാവകാനം ഭാവദസകം പക്ഖിപിത്വാ തേത്തിംസ, തേസമ്പി അഗ്ഗഹിതഗ്ഗഹണേന സന്തതിസീസദ്വയതോ അട്ഠാരസ രൂപധമ്മേ അപനേത്വാ പന്നരസ.

യസ്മാ ച ഓപപാതികസത്തേസു ബ്രഹ്മകായികാദീനം പടിസന്ധിക്ഖണേ ചക്ഖുസോതവത്ഥുദസകാനം, ജീവിതിന്ദ്രിയനവകസ്സ ച വസേന രൂപതോ ചത്താരി സന്തതിസീസാനി, തയോ ച അരൂപിനോ ഖന്ധാ പാതുഭവന്തി, തസ്മാ തേസം വിത്ഥാരേന രൂപരൂപതോ ഏകൂനചത്താലീസ ധമ്മാ, തയോ ച അരൂപിനോ ഖന്ധാതി ഏതേ ബാചത്താലീസ ധമ്മാ വിഞ്ഞാണപച്ചയാ നാമരൂപന്തി വേദിതബ്ബാ. അഗ്ഗഹിതഗ്ഗഹണേന പന സന്തതിസീസത്തയതോ സത്തവീസതി ധമ്മേ അപനേത്വാ പന്നരസ.

കാമഭവേ പന യസ്മാ സേസഓപപാതികാനം, സംസേദജാനം വാ സഭാവകപരിപുണ്ണായതനാനം പടിസന്ധിക്ഖണേ രൂപതോ സത്ത സന്തതിസീസാനി, തയോ ച അരൂപിനോ ഖന്ധാ പാതുഭവന്തി, തസ്മാ തേസം വിത്ഥാരേന രൂപരൂപതോ സത്തതി ധമ്മാ, തയോ ച അരൂപിനോ ഖന്ധാതി ഏതേ തേസത്തതി ധമ്മാ വിഞ്ഞാണപച്ചയാ നാമരൂപന്തി വേദിതബ്ബാ. അഗ്ഗഹിതഗ്ഗഹണേന പന രൂപസന്തതിസീസഛക്കതോ ചതുപഞ്ഞാസ ധമ്മേ അപനേത്വാ ഏകൂനവീസതി. ഏസ ഉക്കംസോ. അവകംസേന പന തംതംരൂപസന്തതിസീസവികലാനം തസ്സ തസ്സ വസേന ഹാപേത്വാ ഹാപേത്വാ സങ്ഖേപതോ വിത്ഥാരതോ ച പടിസന്ധിയം വിഞ്ഞാണപച്ചയാ നാമരൂപസങ്ഖാ വേദിതബ്ബാ.

അരൂപീനം പന തയോവ അരൂപിനോ ഖന്ധാ. അസഞ്ഞീനം രൂപതോ ജീവിതിന്ദ്രിയനവകമേവാതി. ഏസ താവ പടിസന്ധിയം നയോ.

പവത്തേ പന സബ്ബത്ഥ രൂപപ്പവത്തിദേസേ പടിസന്ധിചിത്തസ്സ ഠിതിക്ഖണേ പടിസന്ധിചിത്തേന സഹ പവത്തഉതുതോ ഉതുസമുട്ഠാനം സുദ്ധട്ഠകം പാതുഭവതി. പടിസന്ധിചിത്തം പന രൂപം ന സമുട്ഠാപേതി. തഞ്ഹി യഥാ പപാതേ പതിതപുരിസോ പരസ്സ പച്ചയോ ഹോതും ന സക്കോതി, ഏവം വത്ഥുദുബ്ബലതായ ദുബ്ബലത്താ രൂപം സമുട്ഠാപേതും ന സക്കോതി. പടിസന്ധിചിത്തതോ പന ഉദ്ധം പഠമഭവങ്ഗതോ പഭുതി ചിത്തസമുട്ഠാനം സുദ്ധട്ഠകം, സദ്ദപാതുഭാവകാലേ പടിസന്ധിക്ഖണതോ ഉദ്ധം പവത്തഉതുതോ ചേവ ചിത്തതോ ച സദ്ദനവകം, യേ പന കബളീകാരാഹാരൂപജീവിനോ ഗബ്ഭസേയ്യകസത്താ, തേസം,

> "യഞ്ചസ്സ ഭുഞ്ജതി മാതാ, അന്നം പാനഞ്ച ഭോജനം;
> തേന സോ തത്ഥ യാപേതി, മാതുകുച്ഛിഗതോ നരോ"തി. -

വചനതോ മാതരാ അജ്ഝോഹരിതാഹാരേന അനുഗതേ സരീരേ, ഓപപാതികാനം സബ്ബപഠമം അത്തനോ മുഖഗതം ഖേളം അജ്ഝോഹരണകാലേ ആഹാരസമുട്ഠാനം സുദ്ധട്ഠകന്തി ഇദം ആഹാരസമുട്ഠാനസ്സ സുദ്ധട്ഠകസ്സ, ഉതുചിത്തസമുട്ഠാനാനഞ്ച ഉക്കംസതോ ദ്വിന്നം നവകാനം വസേന ഛബ്ബീസതിവിധം, പുബ്ബേ ഏകേകചിത്തക്ഖണേ തിക്ഖത്തും ഉപ്പജ്ജമാനം വുത്തം കമ്മസമുട്ഠാനഞ്ച സത്തതിവിധന്തി ഛന്നവുതിവിധം രൂപം, തയോ ച അരൂപിനോ ഖന്ധാതി സമാസതോ നവനവുതി ധമ്മാ. യസ്മാ വാ സദ്ദോ അനിയതോ കദാചിദേവ പാതുഭാവതോ, തസ്മാ ദുവിധമ്പി തം അപനേത്വാ ഇമേ സത്തനവുതി ധമ്മാ യഥാസമ്ഭവം സബ്ബസത്താനം വിഞ്ഞാണപച്ചയാ നാമരൂപന്തി വേദിതബ്ബം. തേസം ഹി സുത്താനമ്പി പമത്താനമ്പി ഖാദന്താനമ്പി പിവന്താനമ്പി ദിവാ ച രത്തിഞ്ച ഏതേ വിഞ്ഞാണപച്ചയാ പവത്തന്തി. തഞ്ച നേസം വിഞ്ഞാണപച്ചയഭാവം പരതോ വണ്ണയിസ്സാമ.

യമ്പനേതമേത്ഥ കമ്മജരൂപം, തം ഭവയോനിഗതിഠിതിസത്താവാസേസു സബ്ബപഠമം പതിട്ഠഹന്തമ്പി തിസമുട്ഠാനികരൂപേന അനുപത്ഥദ്ധം ന സക്കോതി സണ്ഠാതും, നാപി തിസമുട്ഠാനികം തേന അനുപത്ഥദ്ധം. അഥ ഖോ വാതബ്ഭാഹതാപി ചതുദ്ദിസാ വവത്ഥാപിതാ നളകലാപിയോ വിയ, ഊമിവേഗബ്ഭാഹതാപി മഹാസമുദ്ദേ കത്ഥചി ലദ്ധപതിട്ഠാ ഭിന്നവാഹനികാ വിയ ച അഞ്ഞമഞ്ഞുപത്ഥദ്ധാനേവേതാനി അപതമാനാനി സണ്ഠഹിത്വാ ഏകമ്പി വസ്സം ദ്വേപി വസ്സാനി...പേ॰... വസ്സസതമ്പി യാവ തേസം സത്താനം ആയുക്ഖയോ വാ പുഞ്ഞക്ഖയോ വാ, താവ പവത്തന്തീതി. ഏവം ഭവാദീസു പവത്തിതോപേത്ഥ വിഞ്ഞാതബ്ബോ വിനിച്ഛയോ.

൱൯൯. സങ്ഗഹാതി ഏത്ഥ ച യം ആരുപ്പേ പവത്തിപടിസന്ധീസു, പഞ്ചവോകാരഭവേ ച പവത്തിയം വിഞ്ഞാണപച്ചയാ നാമമേവ, യഞ്ച അസഞ്ഞേസു സബ്ബത്ഥ, പഞ്ചവോകാരഭവേ ച പവത്തിയം വിഞ്ഞാണപച്ചയാ രൂപമേവ, യഞ്ച പഞ്ചവോകാരഭവേ സബ്ബത്ഥ വിഞ്ഞാണപച്ചയാ നാമരൂപം, തം സബ്ബം നാമഞ്ച രൂപഞ്ച നാമരൂപഞ്ച നാമരൂപന്തി ഏവം ഏകദേസസരൂപേകസേസനയേന സങ്ഗഹേത്വാ വിഞ്ഞാണപച്ചയാ നാമരൂപന്തി വേദിതബ്ബം.

അസഞ്ഞേസു വിഞ്ഞാണാഭാവാ അയുത്തന്തി ചേ, നായുത്തം. ഇദമ്പി,

നാമരൂപസ്സ യം ഹേതു, വിഞ്ഞാണം തം ദ്വിധാ മതം;
വിപാകമവിപാകഞ്ച, യുത്തമേവ യതോ ഇദം.

യഞ്ഹി നാമരൂപസ്സ ഹേതു വിഞ്ഞാണം, തം വിപാകാവിപാകഭേദതോ ദ്വേധാ മതം. ഇദഞ്ച അസഞ്ഞസത്തേസു കമ്മസമുട്ഠാനത്താ പഞ്ചവോകാരഭവേ പവത്തഅഭിസങ്ഖാരവിഞ്ഞാണപച്ചയാ രൂപം. തഥാ പഞ്ചവോകാരേ പവത്തിയം കുസലാദിചിത്തക്ഖണേ കമ്മസമുട്ഠാനന്തി യുത്തമേവ ഇദം. ഏവം സങ്ഗഹതോപേത്ഥ വിഞ്ഞാതബ്ബോ വിനിച്ഛയോ.

൱൯൮. പച്ചയനയാതി ഏത്ഥ ഹി,

നാമസ്സ പാകവിഞ്ഞാണം, നവധാ ഹോതി പച്ചയോ;
വത്ഥുരൂപസ്സ നവധാ, സേസരൂപസ്സ അട്ഠധാ.

അഭിസങ്ഖാരവിഞ്ഞാണം, ഹോതി രൂപസ്സ ഏകധാ;
തദഞ്ഞം പന വിഞ്ഞാണം, തസ്സ തസ്സ യഥാരഹം.

യഞ്ഹേതം പടിസന്ധിയം പവത്തിയം വാ വിപാകസങ്ഖാതം നാമം, തസ്സ രൂപമിസ്സസ്സ വാ അമിസ്സസ്സ വാ പടിസന്ധികം വാ അഞ്ഞം വാ വിപാകവിഞ്ഞാണം സഹജാതഅഞ്ഞമഞ്ഞനിസ്സയസമ്പയുത്തവിപാകാഹാരിന്ദ്രിയഅത്ഥിഅവിഗതപച്ചയേഹി നവധാ പച്ചയോ ഹോതി.

വത്ഥുരൂപസ്സ പടിസന്ധിയം സഹജാതഅഞ്ഞമഞ്ഞനിസ്സയവിപാകാഹാരിന്ദ്രിയവിപ്പയുത്തഅത്ഥിഅവിഗതപച്ചയേഹി നവധാ പച്ചയോ ഹോതി. ഠപേത്വാ പന വത്ഥുരൂപം സേസരൂപസ്സ ഇമേസു നവസു അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയം അപനേത്വാ സേസേഹി അട്ഠഹി പച്ചയേഹി പച്ചയോ ഹോതി.

അഭിസങ്ഖാരവിഞ്ഞാണം പന അസഞ്ഞസത്തരൂപസ്സ വാ പഞ്ചവോകാരഭവേ വാ കമ്മജസ്സ രൂപസ്സ സുത്തന്തികപരിയായതോ ഉപനിസ്സയവസേന ഏകധാവ പച്ചയോ ഹോതി. അവസേസം പഠമഭവങ്ഗതോ പഭുതി സബ്ബമ്പി വിഞ്ഞാണം തസ്സ തസ്സ നാമരൂപസ്സ യഥാരഹം പച്ചയോ ഹോതീതി വേദിതബ്ബം. വിത്ഥാരതോ പന തസ്സ പച്ചയനയേ ദസ്സിയമാനേ സബ്ബാപി പട്ഠാനകഥാ വിത്ഥാരേതബ്ബാ ഹോതീതി ന നം ആരഭാമ.

തത്ഥ സിയാ - കഥം പനേതം ജാനിതബ്ബം "പടിസന്ധിനാമരൂപം വിഞ്ഞാണപച്ചയാ ഹോതീ"തി? സുത്തതോ യുത്തിതോ ച. സുത്തേ ഹി "ചിത്താനുപരിവത്തിനോ ധമ്മാ"തിആദിനാ (ധ॰ സ॰ ദുകമാതികാ ൬൨) നയേന ബഹുധാ വേദനാദീനം വിഞ്ഞാണപച്ചയതാ സിദ്ധാ. യുത്തിതോ പന,

ചിത്തജേന ഹി രൂപേന, ഇധ ദിട്ഠേന സിജ്ഝതി;

അദിട്ഠസ്സാപി രൂപസ്സ, വിഞ്ഞാണം പച്ചയോ ഇതി.

ചിത്തേ ഹി പസന്നേ അപ്പസന്നേ വാ തദനുരൂപാനി രൂപാനി ഉപ്പജ്ജമാനാനി ദിട്ഠാനി. ദിട്ഠേന ച അദിട്ഠസ്സ അനുമാനം ഹോതീതി ഇമിനാ ഇധ ദിട്ഠേന ചിത്തജരൂപേന അദിട്ഠസ്സാപി പടിസന്ധിരൂപസ്സ വിഞ്ഞാണം പച്ചയോ ഹോതീതി ജാനിതബ്ബമേതം. കമ്മസമുട്ഠാനസ്സാപി ഹി തസ്സ ചിത്തസമുട്ഠാനസ്സേവ വിഞ്ഞാണപച്ചയതാ പട്ഠാനേ ആഗതാതി. ഏവം പച്ചയനയതോപേത്ഥ വിഞ്ഞാതബ്ബോ വിനിച്ഛയോതി.

അയം ''വിഞ്ഞാണപച്ചയാ നാമരൂപ''ന്തി പദസ്മിം വിത്ഥാരകഥാ.

നാമരൂപപച്ചയാസളായതനപദവിത്ഥാരകഥാ

൬൧൭. നാമരൂപപച്ചയാ സളായതനപദേ -

നാമം ഖന്ധത്തയം രൂപം, ഭൂതവത്ഥാദികം മതം;
കതേകസേസം തം തസ്സ, താദിസസ്സേവ പച്ചയോ.

യഞ്ഹേതം സളായതനസ്സേവ പച്ചയഭൂതം നാമരൂപം, തത്ഥ നാമന്തി വേദനാദിക്ഖന്ധത്തയം, രൂപം പന സസന്തതിപരിയാപന്നം നിയമതോ ചത്താരി ഭൂതാനി ഛ വത്ഥൂനി ജീവിതിന്ദ്രിയന്തി ഏവം ഭൂതവത്ഥാദികം മതന്തി വേദിതബ്ബം. തം പന നാമഞ്ച രൂപഞ്ച നാമരൂപഞ്ച നാമരൂപന്തി ഏവം കതേകസേസം ഛട്ഠായതനഞ്ച സളായതനഞ്ച സളായതനന്തി ഏവം കതേകസേസസ്സേവ സളായതനസ്സ പച്ചയോതി വേദിതബ്ബം. കസ്മാ? യസ്മാ ആരുപ്പേ നാമമേവ പച്ചയോ, തഞ്ച ഛട്ഠായതനസ്സേവ ന അഞ്ഞസ്സ. ''നാമപച്ചയാ ഛട്ഠായതന''ന്തി (വിഭ॰ ൩൧൨) ഹി വിഭങ്ഗേ വുത്തം.

തത്ഥ സിയാ - കഥം പനേതം ജാനിതബ്ബം ''നാമരൂപം സളായതനസ്സ പച്ചയോ''തി? നാമരൂപഭാവേ ഭാവതോ. തസ്സ തസ്സ ഹി നാമസ്സ രൂപസ്സ ച ഭാവേ തം തം ആയതനം ഹോതി, ന അഞ്ഞഥാ. സാ പനസ്സ തബ്ഭാവഭാവിതാ പച്ചയനയസ്മിം യേവ ആവിഭവിസ്സതി. തസ്മാ,

പടിസന്ധിയാ പവത്തേ വാ, ഹോതി യം യസ്സ പച്ചയോ;
യഥാ ച പച്ചയോ ഹോതി, തഥാ നേയ്യം വിഭാവിനാ.

തത്രായമത്ഥദീപനാ -

നാമമേവ ഹി ആരുപ്പേ, പടിസന്ധിപവത്തിസു;
പച്ചയോ സത്തധാ ഛധാ, ഹോതി തം അവകംസതോ.

കഥം? **പടിസന്ധിയം** താവ അവകംസതോ സഹജാതഅഞ്ഞമഞ്ഞനിസ്സയസമ്പയുത്തവിപാകഅത്ഥിഅവിഗതപച്ചയേഹി സത്തധാ നാമം ഛട്ഠായതനസ്സ പച്ചയോ ഹോതി. കിഞ്ചി പനേത്ഥ ഹേതുപച്ചയേന, കിഞ്ചി ആഹാരപച്ചയേനാതി ഏവം അഞ്ഞഥാപി പച്ചയോ ഹോതി, തസ്സ വസേന ഉക്കംസാവകംസോ വേദിതബ്ബോ.

പവത്തേപി വിപാകം വുത്തനയേനേവ പച്ചയോ ഹോതി, ഇതരം പന അവകംസതോ വുത്തപ്പകാരേസു പച്ചയേസു വിപാകപച്ചയവജ്ജേഹി ഛഹി പച്ചയേഹി പച്ചയോ ഹോതി. കിഞ്ചി പനേത്ഥ ഹേതുപച്ചയേന, കിഞ്ചി

ആഹാരപച്ചയേനാതി ഏവം അഞ്ഞഥാപി പച്ചയോ ഹോതി, തസ്സ വസേന ഉക്കംസാവകംസോ വേദിതബ്ബോ.

> അഞ്ഞസ്മിമ്പി ഭവേ നാമം, തഥേവ പടിസന്ധിയം;
> ഛട്ഠസ്സ ഇതരേസം തം, ഛഹാകാരേഹി പച്ചയോ.

ആരുപ്പതോ ഹി അഞ്ഞസ്മിമ്പി പഞ്ചവോകാരഭവേ തം വിപാകനാമം ഹദയവത്ഥുനോ സഹായം ഹുത്വാ ഛട്ഠസ്സ മനായതനസ്സ യഥാ ആരുപ്പേ വുത്തം, തഥേവ അവകംസതോ സത്തധാ പച്ചയോ ഹോതി. ഇതരേസം പന തം പഞ്ചന്നം ചക്ഖായതനാദീനം ചതുമഹാഭൂതസഹായം ഹുത്വാ സഹജാതനിസ്സയവിപാകവിപ്പയുത്തഅത്ഥിഅവിഗതവസേന ഛഹാകാരേഹി പച്ചയോ ഹോതി. കിഞ്ചി പനേത്ഥ ഹേതുപച്ചയേന, കിഞ്ചി ആഹാരപച്ചയേനാതി ഏവം അഞ്ഞഥാപി പച്ചയോ ഹോതി, തസ്സ വസേന ഉക്കംസാവകംസോ വേദിതബ്ബോ.

> പവത്തേപി തഥാ ഹോതി, പാകം പാകസ്സ പച്ചയോ;
> അപാകം അവിപാകസ്സ, ഛധാ ഛട്ഠസ്സ പച്ചയോ.

പവത്തേപി ഹി പഞ്ചവോകാരഭവേ യഥാ പടിസന്ധിയം, തഥേവ വിപാകനാമം വിപാകസ്സ ഛട്ഠായതനസ്സ അവകംസതോ സത്തധാ പച്ചയോ ഹോതി. അവിപാകം പന അവിപാകസ്സ ഛട്ഠസ്സ അവകംസതോവ തതോ വിപാകപച്ചയം അപനേത്വാ ഛധാ പച്ചയോ ഹോതി. വുത്തനയേനേവ പനേത്ഥ ഉക്കംസാവകംസോ വേദിതബ്ബോ.

> തത്ഥേവ സേസപഞ്ചന്നം, വിപാകം പച്ചയോ ഭവേ;
> ചതുധാ അവിപാകമ്പി, ഏവമേവ പകാസിതം.

തത്ഥേവ ഹി പവത്തേ സേസാനം ചക്ഖായതനാദീനം പഞ്ചന്നം ചക്ഖുപസാദാദിവത്ഥുകം ഇതരമ്പി വിപാകനാമം പച്ഛാജാതവിപ്പയുത്തഅത്ഥിഅവിഗതപച്ചയേഹി ചതുധാ പച്ചയോ ഹോതി. യഥാ ച വിപാകം, അവിപാകമ്പി ഏവമേവ പകാസിതം. തസ്മാ കുസലാദിഭേദമ്പി തേസം ചതുധാ പച്ചയോ ഹോതീതി വേദിതബ്ബം. ഏവം താവ നാമമേവ പടിസന്ധിയം പവത്തേ വാ യസ്സ യസ്സ ആയതനസ്സ പച്ചയോ ഹോതി, യഥാ ച പച്ചയോ ഹോതി, തഥാ വേദിതബ്ബം.

> രൂപം പനേത്ഥ ആരുപ്പേ, ഭവേ ഭവതി പച്ചയോ;
> ന ഏകായതനസ്സാപി, പഞ്ചക്ഖന്ധഭവേ പന.

> രൂപതോ സന്ധിയം വത്ഥു, ഛധാ ഛട്ഠസ്സ പച്ചയോ;
> ഭൂതാനി ചതുധാ ഹോന്തി, പഞ്ചന്നം അവിസേസതോ.

രൂപതോ ഹി പടിസന്ധിയം വത്ഥുരൂപം ഛട്ഠസ്സ മനായതനസ്സ സഹജാതഅഞ്ഞമഞ്ഞനിസ്സയവിപ്പയുത്തഅത്ഥിഅവിഗതപച്ചയേഹി ഛധാ പച്ചയോ ഹോതി. ചത്താരി പന ഭൂതാനി അവിസേസതോ പടിസന്ധിയം പവത്തേ ച യം യം ആയതനം ഉപ്പജ്ജതി, തസ്സ തസ്സ വസേന പഞ്ചന്നമ്പി ചക്ഖായതനാദീനം സഹജാതനിസ്സയഅത്ഥിഅവിഗതപച്ചയേഹി ചതുധാ പച്ചയാ ഹോന്തി.

> തിധാ ജീവിതമേതേസം, ആഹാരോ ച പവത്തിയം;
> താനേവ ഛധാ ഛട്ഠസ്സ, വത്ഥു തസ്സേവ പഞ്ചധാ.

ഏതേസം പന ചക്ഖാദീനം പഞ്ചന്നം പടിസന്ധിയം പവത്തേ ച അത്ഥി അവിഗതഇന്ദ്രിയവസേന രൂപജീവിതം തിധാ പച്ചയോ ഹോതി. ആഹാരോ ച അത്ഥിഅവിഗതാഹാരവസേന തിവിധാ പച്ചയോ ഹോതി, സോ ച ഖോ യേ സത്താ ആഹാരൂപജീവിനോ, തേസം ആഹാരാനുഗതേ കായേ പവത്തിയംയേവ, നോ പടിസന്ധിയം. താനി പന പഞ്ച ചക്ഖായതനാദീനി ഛട്ഠസ്സ ചക്ഖു സോതഘാനജിവ്ഹാകായവിഞ്ഞാണസങ്ഖാതസ്സ മനായതനസ്സ നിസ്സയപുരേജാതഇന്ദ്രിയവിപ്പയുത്തഅത്ഥിഅവിഗതവസേന ഛഹാകാരേഹി പച്ചയാ ഹോന്തി പവത്തേ, നോ പടിസന്ധിയം. ഠപേത്വാ പന പഞ്ചവിഞ്ഞാണാനി തസ്സേവ അവസേസമനായതനസ്സ വത്ഥുരൂപം നിസ്സയപുരേജാതവിപ്പയുത്തഅത്ഥിഅവിഗതവസേന പഞ്ചധാ പച്ചയോ ഹോതി പവത്തേയേവ, നോ പടിസന്ധിയം. ഏവം രൂപമേവ പടിസന്ധിയം പവത്തേ വാ യസ്സ യസ്സ ആയതനസ്സ പച്ചയോ ഹോതി, യഥാ ച പച്ചയോ ഹോതി, തഥാ വേദിതബ്ബം.

നാമരൂപം പനുഭയം, ഹോതി യം യസ്സ പച്ചയോ;
യഥാ ച തമ്പി സബ്ബത്ഥ, വിഞ്ഞാതബ്ബം വിഭാവിനാ.

സേയ്യഥിദം . പടിസന്ധിയം താവ പഞ്ചവോകാരഭവേ ഖന്ധത്തയവത്ഥുരൂപസങ്ഖാതം നാമരൂപം ഛട്ഠായതനസ്സ സഹജാതഅഞ്ഞമഞ്ഞനിസ്സയവിപാകസമ്പയുത്തവിപ്പയുത്തഅത്ഥിഅവിഗതപച്ചയാദീഹി പച്ചയോ ഹോതീതി. ഇദമേത്ഥ മുഖമത്തം. വുത്തനയാനുസാരേന പന സക്കാ സബ്ബം യോജേതുന്തി ന ഏത്ഥ വിത്ഥാരോ ദസ്സിതോതി.

അയം ''നാമരൂപപച്ചയാ സളായതന''ന്തി പദസ്മിം വിത്ഥാരകഥാ.

സളായതനപച്ചയാഫസ്സപദവിത്ഥാരകഥാ

൬൪൨. സളായതനപച്ചയാ ഫസ്സപദേ -

സളേവ ഫസ്സാ സങ്ഖേപാ, ചക്ഖുസമ്ഫസ്സആദയോ;
വിഞ്ഞാണമിവ ബാത്തിംസ, വിത്ഥാരേന ഭവന്തി തേ.

സങ്ഖേപേന ഹി സളായതനപച്ചയാ ഫസ്സോതി ചക്ഖുസമ്ഫസ്സോ, സോതസമ്ഫസ്സോ, ഘാനസമ്ഫസ്സോ, ജിവ്ഹാസമ്ഫസ്സോ, കായസമ്ഫസ്സോ, മനോസമ്ഫസ്സോതി ഇമേ ചക്ഖുസമ്ഫസ്സാദയോ ഛ ഏവ ഫസ്സാ ഭവന്തി. വിത്ഥാരേന പന ചക്ഖുസമ്ഫസ്സാദയോ പഞ്ച കുസലവിപാകാ, പഞ്ച അകുസലവിപാകാതി ദസ, സേസാ ബാവീസതി-ലോകിയവിപാകവിഞ്ഞാണസമ്പയുത്താ ച ബാവീസതീതി ഏവം സബ്ബേപി സങ്ഖാരപച്ചയാ വുത്തവിഞ്ഞാണമിവ ബാത്തിംസ ഹോന്തി.

യം പനേതസ്സ ബാത്തിംസവിധസ്സാപി ഫസ്സസ്സ പച്ചയോ സളായതനം, തത്ഥ,

ഛട്ഠേന സഹ അജ്ഝത്തം, ചക്ഖാദിം ബാഹിരേഹിപി;
സളായതനമിച്ഛന്തി, ഛഹി സദ്ധിം വിചക്ഖണാ.

തത്ഥ യേ താവ ''ഉപാദിണ്ണകപവത്തികഥാ അയ''ന്തി സകസന്തതിപരിയാപന്നമേവ പച്ചയം പച്ചയുപ്പന്നഞ്ച ദീപേന്തി, തേ ''ഛട്ഠായതനപച്ചയാ ഫസ്സോ''തി (വിഭ॰ ൩൨൨) പാളിഅനുസാരതോ ആരുപ്പേ ഛട്ഠായതനഞ്ച, അഞ്ഞത്ഥ സബ്ബസങ്ഗഹതോ സളായതനഞ്ച ഫസ്സസ്സ പച്ചയോതി ഏകദേസസരൂപേകസേസം കത്വാ ഛട്ഠേന സഹ അജ്ഝത്തം ചക്ഖാദിം

സളായതനന്തി ഇച്ഛന്തി. തഞ്ഹി ഛട്ഠായതനഞ്ച സളായതനഞ്ച സളായതനന്ത്വേവ സങ്ഖം ഗച്ഛതി.

യേ പന പച്ചയുപ്പന്നമേവ ഏകസന്തതിപരിയാപന്നം ദീപേന്തി, പച്ചയം പന ഭിന്നസന്താനമ്പി, തേ യം യം ആയതനം ഫസ്സസ്സ പച്ചയോ ഹോതി, തം സബ്ബമ്പി ദീപേന്താ ബാഹിരമ്പി പരിഗ്ഗഹേത്വാ തദേവ ഛട്ഠേന സഹ അജ്ഝത്തം ബാഹിരേഹിപി രൂപായതനാദീഹി സദ്ധിം സളായതനന്തി ഇച്ഛന്തി. തമ്പി ഹി ഛട്ഠായതനഞ്ച സളായതനഞ്ച സളായതനന്തി ഏതേസം ഏകസേസേ കതേ സളായതനന്ത്വേവ സങ്ഖം ഗച്ഛതി.

ഏത്ഥാഹ - ന സബ്ബായതനേഹി ഏകോ ഫസ്സോ സമ്ഭോതി, നാപി ഏകമ്ഹാ ആയതനാ സബ്ബേ ഫസ്സാ, അയഞ്ച സളായതനപച്ചയാ ഫസ്സോതി ഏകോവ വുത്തോ, സോ കസ്മാതി. തത്രിദം വിസ്സജ്ജനം - സച്ചമേതം, സബ്ബേഹി ഏകോ, ഏകമ്ഹാ വാ സബ്ബേ ന സമ്ഭോന്തി, സമ്ഭോതി പന അനേകേഹി ഏകോ. യഥാ ചക്ഖുസമ്ഫസ്സോ ചക്ഖായതനാ രൂപായതനാ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണസങ്ഖാതാ മനായതനാ അവസേസസമ്പയുത്തധമ്മായതനാ ചാതി ഏവം സബ്ബത്ഥ യഥാനുരൂപം യോജേതബ്ബം. തസ്മാ ഏവ ഹി,

ഏകോപനേകായതനപ്പഭവോ ഇതി ദീപിതോ;
ഫസ്സോയം ഏകവചനനിദ്ദേസേനീധ താദിനാ.

ഏകവചനനിദ്ദേസേനാതി സളായതനപച്ചയാ ഫസ്സോതി ഇമിനാ ഏകവചനനിദ്ദേസേന അനേകേഹി ആയതനേഹി ഏകോ ഫസ്സോ ഹോതീതി താദിനാ ദീപിതോതി അത്ഥോ. ആയതനേസു പന,

ഛധാ പഞ്ച തതോ ഏകം, നവധാ ബാഹിരാനി ഛ;
യഥാസമ്ഭവമേതസ്സ, പച്ചയത്തേ വിഭാവയേ.

തത്രായം വിഭാവനാ - ചക്ഖായതനാദീനി താവ പഞ്ച ചക്ഖുസമ്ഫസ്സാദിഭേദതോ പഞ്ചവിധസ്സ ഫസ്സസ്സ നിസ്സയപുരേജാതിന്ദ്രിയവിപ്പയുത്തഅത്ഥിഅവിഗതവസേന ഛധാ പച്ചയാ ഹോന്തി. തതോ പരം ഏകം വിപാകമനായതനം അനേകഭേദസ്സ വിപാകമനോസമ്ഫസ്സസ്സ സഹജാതഅഞ്ഞമഞ്ഞനിസ്സയവിപാകാഹാരഇന്ദ്രിയസമ്പയുത്തഅത്ഥിഅവിഗതവസേന നവധാ പച്ചയോ ഹോതി. ബാഹിരേസു പന രൂപായതനം ചക്ഖുസമ്ഫസ്സസ്സ ആരമ്മണപുരേജാതഅത്ഥിഅവിഗതവസേന ചതുധാ പച്ചയോ ഹോതി. തഥാ സദ്ദായതനാദീനി സോതസമ്ഫസ്സാദീനം. മനോസമ്ഫസ്സസ്സ പന താനി ച ധമ്മായതനഞ്ച തഥാ ച ആരമ്മണപച്ചയമത്തേനേവ ചാതി ഏവം ബാഹിരാനി ഛ യഥാസമ്ഭവമേതസ്സ പച്ചയത്തേ വിഭാവയേതി.

അയം "സളായതനപച്ചയാ ഫസ്സോ"തി പദസ്മിം വിത്ഥാരകഥാ.

ഫസ്സപച്ചയാവേദനാപദവിത്ഥാരകഥാ

൬൪൯. ഫസ്സപച്ചയാ വേദനാപദേ -

ദ്വാരതോ വേദനാ വുത്താ, ചക്ഖുസമ്ഫസ്സജാദികാ;
സളേവ താ പഭേദേന, ഏകൂനനവുതീ മതാ.

ഏതസ്സപി പദസ്സ വിഭങ്ഗേ "ചക്ഖുസമ്ഫസ്സജാ വേദനാ. സോത... ഘാന... ജിവ്ഹാ... കായ... മനോസമ്ഫസ്സജാ വേദനാ"തി (വിഭ॰ ൨൩൧) ഏവം ദ്വാരതോ

സള്ളേവ വേദനാ വുത്താ, താ പന പഭേദേന ഏകൂനനവുതിയാ ചിത്തേഹി സമ്പയുത്തത്താ ഏകൂനനവുതി മതാ.

വേദനാസു പനേതാസു, ഇധ ബാത്തിംസ വേദനാ;
വിപാകചിത്തയുത്താവ, അധിപ്പേതാതി ഭാസിതാ.

അട്ഠധാ തത്ഥ പഞ്ചന്നം, പഞ്ചദ്വാരമ്ഹി പച്ചയോ;
സേസാനം ഏകധാ ഫസ്സോ, മനോദ്വാരേപി സോ തഥാ.

തത്ഥ ഹി പഞ്ചദ്വാരേ ചക്ഖുപസാദാദിവത്ഥുകാനം പഞ്ചന്നം വേദനാനം ചക്ഖുസമ്ഫസ്സാദികോ ഫസ്സോ സഹജാതഅഞ്ഞമഞ്ഞനിസ്സയവിപാകആഹാരസമ്പയുത്തഅത്ഥിഅവിഗതവസേന അട്ഠധാ പച്ചയോ ഹോതി. സേസാനം പന ഏകേകസ്മിം ദ്വാരേ സമ്പടിച്ഛനസന്തീരണതദാരമ്മണവസേന പവത്താനം കാമാവചരവിപാകവേദനാനം സോ ചക്ഖുസമ്ഫസ്സാദികോ ഫസ്സോ ഉപനിസ്സയവസേന ഏകധാവ പച്ചയോ ഹോതി.

മനോദ്വാരേപി സോ തഥാതി മനോദ്വാരേപി ഹി തദാരമ്മണവസേന പവത്താനം കാമാവചരവിപാകവേദനാനം സോ സഹജാതമനോസമ്ഫസ്സസങ്ഖാതോ ഫസ്സോ തഥേവ അട്ഠധാ പച്ചയോ ഹോതി, പടിസന്ധിഭവങ്ഗചുതിവസേന പവത്താനം തേഭൂമകവിപാകവേദനാനമ്പി. യാ പന താ മനോദ്വാരേ തദാരമ്മണവസേന പവത്താ കാമാവചരവേദനാ, താസം മനോദ്വാരാവജ്ജനസമ്പയുത്തോ മനോസമ്ഫസ്സോ ഉപനിസ്സയവസേന ഏകധാവ പച്ചയോ ഹോതീതി.

അയം ''ഫസ്സപച്ചയാ വേദനാ''തി പദസ്മിം വിത്ഥാരകഥാ.

വേദനാപച്ചയാതണ്ഹാപദവിത്ഥാരകഥാ

൬൪൮. വേദനാപച്ചയാ തണ്ഹാപദേ -

രൂപതണ്ഹാദിഭേദേന, ഛ തണ്ഹാ ഇധ ദീപിതാ;
ഏകേകാ തിവിധാ തത്ഥ, പവത്താകാരതോ മതാ.

ഇമസ്മിം ഹി പദേ സേട്ഠിപുത്തോ ബ്രാഹ്മണപുത്തോതി പിതിതോ നാമവസേന പുത്തോ വിയ ''രൂപതണ്ഹാ. സദ്ദ... ഗന്ധ... രസ... ഫോട്ഠബ്ബ... ധമ്മതണ്ഹാ''തി (വിഭം᠆ ൨൩൨) ആരമ്മണതോ നാമവസേന വിഭങ്ഗേ ഛ തണ്ഹാ ദീപിതാ.

താസു പന തണ്ഹാസു ഏകേകാ തണ്ഹാ പവത്തിആകാരതോ കാമതണ്ഹാ, ഭവതണ്ഹാ, വിഭവതണ്ഹാതി ഏവം തിവിധാ മതാ. രൂപതണ്ഹായേവ ഹി യദാ ചക്ഖുസ്സ ആപാഥമാഗതം രൂപാരമ്മണം കാമസ്സാദവസേന അസ്സാദയമാനാ പവത്തതി, തദാ **കാമതണ്ഹാ** നാമ ഹോതി. യദാ തദേവാരമ്മണം ''ധുവം സസ്സത''ന്തി പവത്തായ സസ്സതദിട്ഠിയാ സദ്ധിം പവത്തതി, തദാ **ഭവതണ്ഹാ** നാമ ഹോതി. സസ്സതദിട്ഠിസഹഗതോ ഹി രാഗോ ഭവതണ്ഹാതി വുച്ചതി. യദാ പന തദേവാരമ്മണം ''ഉച്ഛിജ്ജതി വിനസ്സതീ''തി പവത്തായ ഉച്ഛേദദിട്ഠിയാ സദ്ധിം പവത്തതി, തദാ **വിഭവതണ്ഹാ** നാമ ഹോതി. ഉച്ഛേദദിട്ഠിസഹഗതോ ഹി രാഗോ വിഭവതണ്ഹാതി വുച്ചതി. ഏസ നയോ സദ്ദതണ്ഹാദീസുപീതി. ഏതാ അട്ഠാരസ തണ്ഹാ ഹോന്തി.

താ അജ്ഝത്തരൂപാദീസു അട്ഠാരസ, ബഹിദ്ധാ അട്ഠാരസാതി ഛത്തിംസ. ഇതി അതീതാ ഛത്തിംസ, അനാഗതാ ഛത്തിംസ, പച്ചുപ്പന്നാ ഛത്തിംസാതി അട്ഠസതം

തണ്ഹാ ഹോന്തി. താ പുന സങ്ഖേപ്പമാണാ രൂപാദിആരമ്മണവസേന ഛ, കാമതണ്ഹാദിവസേന വാ തിസ്സോവ തണ്ഹാ ഹോന്തീതി വേദിതബ്ബാ.

യസ്മാ പനിമേ സത്താ പുത്തം അസ്സാദേത്വാ പുത്തേ മമത്തേന ധാതിയാ വിയ രൂപാദിആരമ്മണവസേന ഉപ്പജ്ജമാനം വേദനം അസ്സാദേത്വാ വേദനായ മമത്തേന രൂപാദിആരമ്മണദായകാനം ചിത്തകാര-ഗന്ധബ്ബ-ഗന്ധിക-സൂദ-തന്തവായരസായനവിധായകവേജ്ജാദീനം മഹാസക്കാരം കരോന്തി. തസ്മാ സബ്ബാപേസാ വേദനാപച്ചയാ തണ്ഹാ ഹോതീതി വേദിതബ്ബാ.

യസ്മാ ചേത്ഥ അധിപ്പേതാ, വിപാകസുഖവേദനാ;
ഏകാവ ഏകധാവേസാ, തസ്മാ തണ്ഹായ പച്ചയോ.

ഏകധാതി ഉപനിസ്സയപച്ചയേനേവ പച്ചയോ ഹോതി. യസ്മാ വാ,

ദുക്ഖീ സുഖം പത്ഥയതി, സുഖീ ഭിയ്യോപി ഇച്ഛതി;
ഉപേക്ഖാ പന സന്തത്താ, സുഖമിച്ചേവ ഭാസിതാ.

തണ്ഹായ പച്ചയാ തസ്മാ, ഹോന്തി തിസ്സോപി വേദനാ;
വേദനാപച്ചയാ തണ്ഹാ, ഇതി വുത്താ മഹേസിനാ.

വേദനാപച്ചയാ ചാപി, യസ്മാ നാനുസയം വിനാ;
ഹോതി തസ്മാ ന സാ ഹോതി, ബ്രാഹ്മണസ്സ വുസീമതോതി.

അയം ''വേദനാപച്ചയാ തണ്ഹാ''തി പദസ്മിം വിത്ഥാരകഥാ.

തണ്ഹാപച്ചയാഉപാദാനപദവിത്ഥാരകഥാ

൬൪൭. തണ്ഹാപച്ചയാ ഉപാദാനപദേ -

ഉപാദാനാനി ചത്താരി, താനി അത്ഥവിഭാഗതോ;
ധമ്മസങ്ഖേപവിത്ഥാരാ, കമതോ ച വിഭാവയേ.

തത്രായം വിഭാവനാ - കാമുപാദാനം, ദിട്ഠുപാദാനം, സീലബ്ബതുപാദാനം, അത്തവാദുപാദാനന്തി ഇമാനി താവേത്ഥ ചത്താരി ഉപാദാനാനി. തേസം അയം **അത്ഥവിഭാഗോ** - വത്ഥുസങ്ഖാതം കാമം ഉപാദിയതീതി **കാമുപാദാനം,** കാമോ ച സോ ഉപാദാനഞ്ചാതിപി കാമുപാദാനം. **ഉപാദാന**ന്തി ദള്ഹഗ്ഗഹണം. ദള്ഹത്ഥോ ഹേത്ഥ ഉപസദ്ദോ ഉപായാസഉപകട്ഠാദീസു വിയ. തഥാ ദിട്ഠി ച സാ ഉപാദാനഞ്ചാതി **ദിട്ഠുപാദാനം**. ദിട്ഠിം ഉപാദിയതീതി വാ ദിട്ഠുപാദാനം. ''സസ്സതോ അത്താ ച ലോകോ ചാ''തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൧.൩൧) ഹി പുരിമദിട്ഠിം ഉത്തരദിട്ഠി ഉപാദിയതി. തഥാ സീലബ്ബതം ഉപാദിയതീതി **സീലബ്ബതുപാദാനം**. സീലബ്ബതഞ്ച തം ഉപാദാനഞ്ചാതിപി സീലബ്ബതുപാദാനം. ഗോസീലഗോവതാദീനി ഹി ''ഏവം സുദ്ധീ''തി അഭിനിവേസതോ സയമേവ ഉപാദാനാനി. തഥാ വദന്തി ഏതേനാതി വാദോ. ഉപാദിയന്തി ഏതേനാതി ഉപാദാനം. കിം വദന്തി, ഉപാദിയന്തി വാ? അത്താനം. അത്തനോ വാദുപാദാനം **അത്തവാദുപാദാനം**. അത്തവാദമത്തമേവ വാ അത്താതി ഉപാദിയന്തി ഏതേനാതി അത്തവാദുപാദാനം. അയം താവ തേസം അത്ഥവിഭാഗോ.

ധമ്മസങ്ഖേപവിത്ഥാരേ പന കാമുപാദാനം താവ ''തത്ഥ കതമം കാമുപാദാനം? യോ കാമേസു കാമച്ഛന്ദോ കാമരാഗോ കാമനന്ദീ കാമതണ്ഹാ കാമസ്നേഹോ കാമപരിളാഹോ കാമമുച്ഛാ കാമജ്ഝോസാനം, ഇദം വുച്ചതി കാമുപാദാന''ന്തി (ധ॰ സ॰ ൧൨൨൦; വിഭ॰ ൯൩൮) ആഗതത്താ സങ്ഖേപതോ തണ്ഹാദള്ഹത്തം വുച്ചതി.

തണ്ഹാദള്ഹത്തം നാമ പുരിമതണ്ഹാഉപനിസ്സയപച്ചയേന ദള്ഹസമ്ഭൂതാ ഉത്തരതണ്ഹാവ. കേചി പനാഹു "അപ്പത്തവിസയപത്ഥനാ തണ്ഹാ അന്ധകാരേ ചോരസ്സ ഹത്ഥപ്പസാരണം വിയ, സമ്പത്തവിസയഗ്ഗഹണം ഉപാദാനം തസ്സേവ ഭണ്ഡഗ്ഗഹണം വിയ. അപ്പിച്ഛതാസന്തുട്ഠിതാപടിപക്ഖാ ച തേ ധമ്മാ. തഥാ പരിയേസനാരക്ഖദുക്ഖമൂലാ"തി. സേസുപാദാനത്തയം പന സങ്ഖേപതോ ദിട്ഠിമത്തമേവ.

വിത്ഥാരതോ പന പുബ്ബേ രൂപാദീസു വുത്തഅട്ഠസതപ്പഭേദായപി തണ്ഹായ ദള്ഹഭാവോ കാമുപാദാനം. ദസവത്ഥുകാ മിച്ഛാദിട്ഠി ദിട്ഠുപാദാനം. യഥാഹ - "തത്ഥ കതമം ദിട്ഠുപാദാനം? നത്ഥി ദിന്നം, നത്ഥി യിട്ഠം...പേ... സച്ഛികത്വാ പവേദേന്തീതി യാ ഏവരൂപാ ദിട്ഠി...പേ... വിപരിയേസഗ്ഗാഹോ. ഇദം വുച്ചതി ദിട്ഠുപാദാന"ന്തി (ധ॰ സ॰ ൧൨൨൧; വിഭ॰ ൯൩൮). സീലബ്ബതേഹി സുദ്ധീതി പരാമസനം പന സീലബ്ബതുപാദാനം. യഥാഹ - "തത്ഥ കതമം സീലബ്ബതുപാദാനം? സീലേന സുദ്ധി, വതേന സുദ്ധി, സീലബ്ബതേന സുദ്ധീതി യാ ഏവരൂപാ ദിട്ഠി...പേ... വിപരിയേസഗ്ഗാഹോ. ഇദം വുച്ചതി സീലബ്ബതുപാദാന"ന്തി (ധ॰ സ॰ ൧൨൨൨; വിഭ॰ ൯൩൮). വീസതിവത്ഥുകാ സക്കായദിട്ഠി അത്തവാദുപാദാനം. യഥാഹ - "തത്ഥ കതമം അത്തവാദുപാദാനം? ഇധ അസ്സുതവാ പുഥുജ്ജനോ...പേ... സപ്പുരിസധമ്മേ അവിനീതോ രൂപം അത്തതോ സമനുപസ്സതി...പേ... വിപരിയേസഗ്ഗാഹോ, ഇദം വുച്ചതി അത്തവാദുപാദാന"ന്തി (ധ॰ സ॰ ൧൨൨൩; വിഭ॰ ൯൩൮). അയമേത്ഥ ധമ്മസങ്ഖേപവിത്ഥാരോ.

കമതോതി ഏത്ഥ പന തിവിധോ കമോ ഉപ്പത്തിക്കമോ പഹാനക്കമോ ദേസനാക്കമോ ച. തത്ഥ അനമതഗ്ഗേ സംസാരേ ഇമസ്സ പഠമം ഉപ്പത്തീതി അഭാവതോ കിലേസാനം നിപ്പരിയായേന ഉപ്പത്തിക്കമോ ന വുച്ചതി. പരിയായേന പന യേഭുയ്യേന ഏകസ്മിം ഭവേ അത്തഗ്ഗാഹപുബ്ബങ്ഗമോ സസ്സതുച്ഛേദാഭിനിവേസോ, തതോ "സസ്സതോ അയം അത്താ"തി ഗണ്ഹതോ അത്തവിസുദ്ധത്ഥം സീലബ്ബതുപാദാനം, "ഉച്ഛിജ്ജതീ"തി ഗണ്ഹതോ പരലോകനിരപേക്ഖസ്സ കാമുപാദാനന്തി ഏവം പഠമം അത്തവാദുപാദാനം, തതോ ദിട്ഠിസീലബ്ബതകാമുപാദാനാനീതി അയമേതേസം ഏകസ്മിം ഭവേ ഉപ്പത്തിക്കമോ.

ദിട്ഠുപാദാനാദീനി ചേത്ഥ പഠമം പഹീയന്തി സോതാപത്തിമഗ്ഗവജ്ഝത്താ. കാമുപാദാനം പച്ഛാ, അരഹത്തമഗ്ഗവജ്ഝത്താതി അയമേതേസം പഹാനക്കമോ.

മഹാവിസയത്താ പന പാകടത്താ ച ഏതേസു കാമുപാദാനം പഠമം ദേസിതം. മഹാവിസയം ഹി തം അട്ഠചിത്തസമ്പയോഗാ, അപ്പവിസയാനി ഇതരാനി ചതുചിത്തസമ്പയോഗാ, യേഭുയ്യേന ച ആലയരാമത്താ പജായ പാകടം കാമുപാദാനം, ന ഇതരാനി. കാമുപാദാന വാ കാമാനം സമധിഗമത്ഥം കോതൂഹലമങ്ഗലാദിബഹുലോ ഹോതി, സാസ്സ ദിട്ഠീതി തദനന്തരം ദിട്ഠുപാദാനം, തം പഭിജ്ജമാനം സീലബ്ബതഅത്തവാദുപാദാനവസേന ദുവിധം ഹോതി. തസ്മിം ദ്വയേ ഗോകിരിയം കുക്കുരകിരിയം വാ ദിസ്വാപി വേദിതബ്ബതോ ഓളാരികന്തി സീലബ്ബതുപാദാനം പഠമം ദേസിതം. സുഖുമത്താ അന്തേ അത്തവാദുപാദാനന്തി അയമേതേസം ദേസനാക്കമോ.

തണ്ഹാ ച പുരിമസ്സേത്ഥ, ഏകധാ ഹോതി പച്ചയോ;
സത്തധാ അട്ഠധാ വാപി, ഹോതി സേസത്തയസ്സ സാ.

ഏത്ഥ ച ഏവം ദേസിതേ ഉപാദാനചതുക്കേ പുരിമസ്സ കാമുപാദാനസ്സ കാമതണ്ഹാ ഉപനിസ്സയവസേന ഏകധാവ പച്ചയോ ഹോതി, തണ്ഹാഭിനന്ദിതേസു വിസയേസു ഉപ്പത്തിതോ. സേസത്തയസ്സ പന

സഹജാതഅഞ്ഞമഞ്ഞനിസ്സയസമ്പയുത്തഅത്ഥിഅവിഗതഹേതുവസേന സത്തധാ വാ, ഉപനിസ്സയേന സഹ അട്ഠധാ വാപി പച്ചയോ ഹോതി. യദാ ച സാ ഉപനിസ്സയവസേന പച്ചയോ ഹോതി, തദാ അസഹജാതാവ ഹോതീതി.

അയം ''തണ്ഹാപച്ചയാ ഉപാദാന''ന്തി പദസ്മിം വിത്ഥാരകഥാ.

ഉപാദാനപച്ചയാഭവപദവിത്ഥാരകഥാ

൬൪൪. ഉപാദാനപച്ചയാ ഭവപദേ -

> അത്ഥതോ ധമ്മതോ ചേവ, സാത്ഥതോ ഭേദസങ്ഗഹാ;
> യം യസ്സ പച്ചയോ ചേവ, വിഞ്ഞാതബ്ബോ വിനിച്ഛയോ.

തത്ഥ ഭവതീതി ഭവോ. സോ കമ്മഭവോ ഉപപത്തിഭവോ ചാതി ദുവിധോ ഹോതി. യഥാഹ - ''ഭവോ ദുവിധേന അത്ഥി കമ്മഭവോ, അത്ഥി ഉപപത്തിഭവോ''തി (വിഭ॰ ൨൩൪). തത്ഥ കമ്മമേവ ഭവോ കമ്മഭവോ, തഥാ ഉപപത്തിയേവ ഭവോ ഉപപത്തിഭവോ. ഏത്ഥ ച ഉപപത്തി ഭവതീതി ഭവോ. കമ്മം പന യഥാ സുഖകാരണത്താ ''സുഖോ ബുദ്ധാനം ഉപ്പാദോ''തി (ധ॰ പ॰ ൧൯൪) വുത്തോ, ഏവം ഭവകാരണത്താ ഫലവോഹാരേന ഭവോതി വേദിതബ്ബന്തി. ഏവം താവേത്ഥ **അത്ഥതോ** വിഞ്ഞാതബ്ബോ വിനിച്ഛയോ.

൬൪൫. **ധമ്മതോ** പന കമ്മഭവോ താവ സങ്ഖേപതോ ചേതനാ ചേവ ചേതനാസമ്പയുത്താ ച അഭിജ്ഝാദയോ കമ്മസങ്ഖാതാ ധമ്മാ. യഥാഹ - ''തത്ഥ കതമോ കമ്മഭവോ? പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരോ അപുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരോ ആനേഞ്ജാഭിസങ്ഖാരോ (വിഭ॰ ൨൩൪) പരിത്തഭൂമകോ വാ മഹാഭൂമകോ വാ, അയം വുച്ചതി കമ്മഭവോ. സബ്ബമ്പി ഭവഗാമികമ്മം കമ്മഭവോ''തി (വിഭ॰ ൨൩൪). ഏത്ഥ ഹി **പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരോ**തി തേരസ ചേതനാ. **അപുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരോ**തി ദ്വാദസ. **ആനേഞ്ജാഭിസങ്ഖാരോ**തി ചതസ്സോ ചേതനാ. ഏവം **പരിത്തഭൂമകോ വാ മഹാഭൂമകോ വാ**തി ഏതേന താസംയേവ ചേതനാനം മന്ദബഹുവിപാകതാ വുത്താ. **സബ്ബമ്പി ഭവഗാമികമ്മ**ന്തി ഇമിനാ പന ചേതനാസമ്പയുത്താ അഭിജ്ഝാദയോ വുത്താ.

ഉപപത്തിഭവോ പന സങ്ഖേപതോ കമ്മാഭിനിബ്ബത്താ ഖന്ധാ, പഭേദതോ നവവിധോ ഹോതി. യഥാഹ - ''തത്ഥ കതമോ ഉപപത്തിഭവോ? കാമഭവോ രൂപഭവോ അരൂപഭവോ സഞ്ഞാഭവോ അസഞ്ഞാഭവോ നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞാഭവോ, ഏകവോകാരഭവോ ചതുവോകാരഭവോ പഞ്ചവോകാരഭവോ, അയം വുച്ചതി ഉപപത്തിഭവോ''തി (വിഭ॰ ൨൩൪). തത്ഥ കാമസങ്ഖാതോ ഭവോ കാമഭവോ. ഏസ നയോ രൂപാരൂപഭവേസു. സഞ്ഞാവതം ഭവോ, സഞ്ഞാ വാ ഏത്ഥ ഭവേ അത്ഥീതി സഞ്ഞാഭവോ. വിപരിയായേന അസഞ്ഞാഭവോ. ഓളാരികായ സഞ്ഞായ അഭാവാ സുഖുമായ ച ഭാവാ നേവസഞ്ഞാ, നാസഞ്ഞാ അസ്മിം ഭവേതി നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞാഭവോ. ഏകേന രൂപക്ഖന്ധേന വോകിണ്ണോ ഭവോ ഏകവോകാരഭവോ. ഏകോ വാ വോകാരോ അസ്സ ഭവസ്സാതി ഏകവോകാരഭവോ. ഏസ നയോ ചതുവോകാരപഞ്ചവോകാരഭവേസു. തത്ഥ കാമഭവോ പഞ്ച ഉപാദിണ്ണക്ഖന്ധാ. തഥാ രൂപഭവോ. അരൂപഭവോ ചത്താരോ , സഞ്ഞാഭവോ പഞ്ച. അസഞ്ഞാഭവോ ഏകോ ഉപാദിണ്ണക്ഖന്ധോ. നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞാഭവോ ചത്താരോ. ഏകവോകാരഭവാദയോ ഏകചതുപഞ്ചക്ഖന്ധാ ഉപാദിണ്ണക്ഖന്ധേഹീതി ഏവമേത്ഥ ധമ്മതോപി വിഞ്ഞാതബ്ബോ വിനിച്ഛയോ.

൩൪൮. സാത്ഥതോതി യഥാ ച ഭവനിദ്ദേസേ, തഥേവ കാമം സങ്ഖാരനിദ്ദേസേപി പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരാദയോവ വുത്താ, ഏവം സന്തേപി പുരിമേ അതീതകമ്മവസേന ഇധ പടിസന്ധിയാ പച്ചയത്താ, ഇമേ പച്ചുപ്പന്നകമ്മവസേന ആയതിം പടിസന്ധിയാ പച്ചയത്താതി പുനവചനം സാത്ഥകമേവ, പുബ്ബേ വാ "തത്ഥ കതമോ പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരോ? കുസലാ ചേതനാ കാമാവചരാ"തി (വിഭ॰ ൨൨൬) ഏവമാദിനാ നയേന ചേതനാവ സങ്ഖാരാതി വുത്താ. ഇധ പന "സബ്ബമ്പി ഭവഗാമികമ്മ"ന്തി (വിഭ॰ ൨൩൪) വചനതോ ചേതനാസമ്പയുത്താപി. പുബ്ബേ ച വിഞ്ഞാണപച്ചയമേവ കമ്മം "സങ്ഖാരാ"തി വുത്തം. ഇദാനി അസഞ്ഞാഭവനിബ്ബത്തകമ്പി. കിം വാ ബഹുനാ, "അവിജ്ജാപച്ചയാ സങ്ഖാരാ"തി ഏത്ഥ പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരാദയോവ കുസലാകുസലാ ധമ്മാ വുത്താ. "ഉപാദാനപച്ചയാ ഭവോ"തി ഇധ പന ഉപപത്തിഭവസ്സാപി സങ്ഗഹിതത്താ കുസലാകുസലാബ്യാകതാ ധമ്മാ വുത്താ. തസ്മാ സബ്ബഥാപി സാത്ഥകമേവിദം പുനവചനന്തി ഏവമേത്ഥ സാത്ഥതോപി വിഞ്ഞാതബ്ബോ വിനിച്ഛയോ.

൩൪൯. ഭേദസങ്ഗഹാതി ഉപാദാനപച്ചയാ ഭവസ്സ ഭേദതോ ചേവ സങ്ഗഹതോ ച. യഞ്ഹി കാമുപാദാനപച്ചയാ കാമഭവനിബ്ബത്തകം കമ്മം കരീയതി, സോ കമ്മഭവോ. തദഭിനിബ്ബത്താ ഖന്ധാ ഉപപത്തിഭവോ. ഏസ നയോ രൂപാരൂപഭവേസു. ഏവം കാമുപാദാനപച്ചയാ ദ്വേ കാമഭവാ, തദന്തോഗധാ ച സഞ്ഞാഭവപഞ്ചവോകാരഭവാ, ദ്വേ രൂപഭവാ, തദന്തോഗധാ ച സഞ്ഞാഭവഅസഞ്ഞാഭവഏകവോകാരഭവപഞ്ചവോകാരഭവാ, ദ്വേ അരൂപഭവാ, തദന്തോഗധാ ച സഞ്ഞാഭവനേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞാഭവചതുവോകാരഭവാതി സദ്ധിം അന്തോഗധേഹി ഛ ഭവാ. യഥാ ച കാമുപാദാനപച്ചയാ സദ്ധിം അന്തോഗധേഹി ഛ ഭവാ. തഥാ സേസുപാദാനപച്ചയാപീതി ഏവം ഉപാദാനപച്ചയാ **ഭേദതോ** സദ്ധിം അന്തോഗധേഹി ചതുവീസതി ഭവാ.

സങ്ഗഹതോ പന കമ്മഭവം ഉപപത്തിഭവഞ്ച ഏകതോ കത്വാ കാമുപാദാനപച്ചയാ സദ്ധിം അന്തോഗധേഹി ഏകോ കാമഭവോ. തഥാ രൂപാരൂപഭവാതി തയോ ഭവാ. തഥാ സേസുപാദാനപച്ചയാ പീതി. ഏവം ഉപാദാനപച്ചയാ സങ്ഗഹതോ സദ്ധിം അന്തോഗധേഹി ദ്വാദസ ഭവാ. അപിച അവിസേസേന ഉപാദാനപച്ചയാ കാമഭവൂപഗം കമ്മം കമ്മഭവോ. തദഭിനിബ്ബത്താ ഖന്ധാ ഉപപത്തിഭവോ. ഏസ നയോ രൂപാരൂപഭവേസു. ഏവം ഉപാദാനപച്ചയാ സദ്ധിം അന്തോഗധേഹി ദ്വേ കാമഭവാ, ദ്വേ രൂപഭവാ, ദ്വേ അരൂപഭവാതി അപരേന പരിയായേന സങ്ഗഹതോ ഛ ഭവാ. കമ്മഭവഉപപത്തിഭവഭേദം വാ അനുപഗമ്മ സദ്ധിം അന്തോഗധേഹി കാമഭവാദിവസേന തയോ ഭവാ ഹോന്തി. കാമഭവാദിഭേദമ്പി അനുപഗമ്മ കമ്മഭവഉപപത്തിഭവവസേന ദ്വേ ഭവാ ഹോന്തി. കമ്മുപപത്തിഭേദഞ്ചാപി അനുപഗമ്മ ഉപാദാനപച്ചയാ ഭവോതി ഭവവസേന ഏകോവ ഭവോ ഹോതീതി ഏവമേത്ഥ ഉപാദാനപച്ചയസ്സ ഭവസ്സ ഭേദസങ്ഗഹാപി വിഞ്ഞാതബ്ബോ വിനിച്ഛയോ.

൩൫൦. യം യസ്സ പച്ചയോ ചേവാതി യഞ്ചേത്ഥ ഉപാദാനം യസ്സ പച്ചയോ ഹോതി, തതോപി വിഞ്ഞാതബ്ബോ വിനിച്ഛയോതി അത്ഥോ. കിം പനേത്ഥ കസ്സ പച്ചയോ ഹോതി? യംകിഞ്ചി യസ്സ കസ്സചി പച്ചയോ ഹോതിയേവ. ഉമ്മത്തകോ വിയ ഹി പുഥുജ്ജനോ. സോ ഇദം യുത്തം ഇദം അയുത്തന്തി അവിചാരേത്വാ യസ്സ കസ്സചി ഉപാദാനസ്സ വസേന യംകിഞ്ചി ഭവം പത്ഥേത്വാ യംകിഞ്ചി കമ്മം കരോതിയേവ. തസ്മാ യദേകച്ചേ സീലബ്ബതുപാദാനേന രൂപാരൂപഭവാ ന ഹോന്തീതി വദന്തി, തം ന ഗഹേതബ്ബം. സബ്ബേന പന സബ്ബോ ഹോതീതി ഗഹേതബ്ബം.

സേയ്യഥിദം - ഇധേകച്ചോ അനുസ്സവവസേന വാ ദിട്ഠാനുസാരേന വാ “കാമാ നാമേതേ മനുസ്സലോകേ ചേവ ഖത്തിയമഹാസാലകുലാദീസു, ഛ കാമാവചരദേവലോകേ ച സമിദ്ധാ”തി ചിന്തേത്വാ തേസം അധിഗമത്ഥം അസദ്ധമ്മസ്സവനാദീഹി വഞ്ചിതോ “ഇമിനാ കമ്മേന കാമാ സമ്പജ്ജന്തീ”തി മഞ്ഞമാനോ കാമുപാദാനവസേന കായദുച്ചരിതാദീനിപി കരോതി, സോ ദുച്ചരിതപാരിപൂരിയാ അപായേ ഉപപജ്ജതി. സന്ദിട്ഠികേ വാ പന കാമേ പത്ഥയമാനോ പടിലദ്ധേ ച ഗോപയമാനോ കാമുപാദാനവസേന കായദുച്ചരിതാദീനി കരോതി, സോ ദുച്ചരിതപാരിപൂരിയാ അപായേ ഉപപജ്ജതി. തത്രാസ്സ ഉപപത്തിഹേതുഭൂതം കമ്മം കമ്മഭവോ. കമ്മാഭിനിബ്ബത്താ ഖന്ധാ ഉപപത്തിഭവോ. സഞ്ഞാഭവപഞ്ചവോകാരഭവാ പന തദന്തോഗധാ ഏവ.

അപരോ പന സദ്ധമ്മസ്സവനാദീഹി ഉപബ്രൂഹിതഞാണോ “ഇമിനാ കമ്മേന കാമാ സമ്പജ്ജന്തീ”തി മഞ്ഞമാനോ കാമുപാദാനവസേന കായസുചരിതാദീനി കരോതി. സോ സുചരിതപാരിപൂരിയാ ദേവേസു വാ മനുസ്സേസു വാ ഉപപജ്ജതി. തത്രാസ്സ ഉപപത്തിഹേതുഭൂതം കമ്മം കമ്മഭവോ. കമ്മാഭിനിബ്ബത്താ ഖന്ധാ ഉപപത്തിഭവോ. സഞ്ഞാഭവപഞ്ചവോകാരഭവാ പന തദന്തോഗധാ ഏവ. ഇതി കാമുപാദാനം സപ്പഭേദസ്സ സാന്തോഗധസ്സ കാമഭവസ്സ പച്ചയോ ഹോതി.

അപരോ “രൂപാരൂപഭവേസു തതോ സമിദ്ധതരാ കാമാ”തി സുത്വാ പരികപ്പേത്വാ വാ കാമുപാദാനവസേനേവ രൂപാരൂപസമാപത്തിയോ നിബ്ബത്തേത്വാ സമാപത്തിബലേന രൂപാരൂപബ്രഹ്മലോകേ ഉപപജ്ജതി. തത്രാസ്സ ഉപപത്തിഹേതുഭൂതം കമ്മം കമ്മഭവോ. കമ്മാഭിനിബ്ബത്താ ഖന്ധാ ഉപപത്തിഭവോ. സഞ്ഞാ-അസഞ്ഞാ-നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞാ-ഏക-ചതു-പഞ്ചവോകാരഭവാ പന തദന്തോഗധാ ഏവ. ഇതി കാമുപാദാനം സപ്പഭേദാനം സാന്തോഗധാനം രൂപാരൂപഭവാനമ്പി പച്ചയോ ഹോതി.

അപരോ “അയം അത്താ നാമ കാമാവചരസമ്പത്തിഭവേ വാ രൂപാരൂപഭവാനം വാ അഞ്ഞതരസ്മിം ഉച്ഛിന്നേ സുഉച്ഛിന്നോ ഹോതീ”തി ഉച്ഛേദദിട്ഠിം ഉപാദായ തദുപഗം കമ്മം കരോതി, തസ്സ തം കമ്മം കമ്മഭവോ. കമ്മാഭിനിബ്ബത്താ ഖന്ധാ ഉപപത്തിഭവോ. സഞ്ഞാഭവാദയോ പന തദന്തോഗധാ ഏവ. ഇതി ദിട്ഠുപാദാനം സപ്പഭേദാനം സാന്തോഗധാനം തിണ്ണമ്പി കാമരൂപാരൂപഭവാനം പച്ചയോ ഹോതി.

അപരോ “അയം അത്താ നാമ കാമാവചരസമ്പത്തിഭവേ വാ രൂപാരൂപഭവാനം വാ അഞ്ഞതരസ്മിം സുഖീ ഹോതി വിഗതപരിളാഹോ”തി അത്തവാദുപാദാനേന തദുപഗം കമ്മം കരോതി, തസ്സ തം കമ്മം കമ്മഭവോ. തദഭിനിബ്ബത്താ ഖന്ധാ ഉപപത്തിഭവോ. സഞ്ഞാഭവാദയോ പന തദന്തോഗധാ ഏവ. ഇതി അത്തവാദുപാദാനം സപ്പഭേദാനം സാന്തോഗധാനം തിണ്ണം ഭവാനം പച്ചയോ ഹോതി.

അപരോ “ഇദം സീലബ്ബതം നാമ കാമാവചരസമ്പത്തിഭവേ വാ രൂപാരൂപഭവാനം വാ അഞ്ഞതരസ്മിം പരിപൂരേന്തസ്സ സുഖം പാരിപൂരിം ഗച്ഛതീ”തി സീലബ്ബതുപാദാനവസേന തദുപഗം കമ്മം കരോതി, തസ്സ തം കമ്മം കമ്മഭവോ. തദഭിനിബ്ബത്താ ഖന്ധാ ഉപപത്തിഭവോ. സഞ്ഞാഭവാദയോ പന തദന്തോഗധാ ഏവ. ഇതി സീലബ്ബതുപാദാനം സപ്പഭേദാനം സാന്തോഗധാനം തിണ്ണം ഭവാനം പച്ചയോ ഹോതി. ഏവമേത്ഥ യം യസ്സ പച്ചയോ ഹോതി, തതോപി വിഞ്ഞാതബ്ബോ വിനിച്ഛയോ.

കിം പനേത്ഥ കസ്സ ഭവസ്സ കഥം പച്ചയോ ഹോതീതി ചേ?

രൂപാരൂപഭവാനം , ഉപനിസ്സയപച്ചയോ ഉപാദാനം;

സഹജാതാദീഹിപി തം, കാമഭവസ്സാതി വിഞ്ഞേയ്യം.

രൂപാരൂപഭവാനം ഹി, കാമഭവപരിയാപന്നസ്സ ച കമ്മഭവേ കുസലകമ്മസ്സേവ, ഉപപത്തിഭവസ്സ ചേതം ചതുബ്ബിധമ്പി ഉപാദാനം ഉപനിസ്സയപച്ചയവസേന ഏകധാവ പച്ചയോ ഹോതി. കാമഭവേ അത്തനാ സമ്പയുത്താകുസലകമ്മഭവസ്സ സഹജാതഅഞ്ഞമഞ്ഞനിസ്സയസമ്പയുത്തഅത്ഥിഅവിഗതഹേതുപച്ചയപ്പഭേദേഹി സഹജാതാദീഹി പച്ചയോ ഹോതി. വിപ്പയുത്തസ്സ പന ഉപനിസ്സയപച്ചയേനേവാതി.

അയം ''ഉപാദാനപച്ചയാ ഭവോ''തി പദസ്മിം വിത്ഥാരകഥാ.

ഭവപച്ചയാജാതിആദിവിത്ഥാരകഥാ

൬൪൧. ഭവപച്ചയാ ജാതീതിആദീസു ജാതിആദീനം വിനിച്ഛയോ സച്ചനിദ്ദേസേ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബോ. **ഭവോ**തി പനേത്ഥ കമ്മഭവോവ അധിപ്പേതോ. സോ ഹി ജാതിയാ പച്ചയോ, ന ഉപപത്തിഭവോ. സോ ച പന കമ്മപച്ചയഉപനിസ്സയപച്ചയവസേന ദ്വേധാ പച്ചയോ ഹോതീതി.

തത്ഥ സിയാ - കഥം പനേതം ജാനിതബ്ബം ഭവോ ജാതിയാ പച്ചയോതി ചേ? ബാഹിരപച്ചയസമത്തേപി ഹീനപണീതതാദിവിസേസദസ്സനതോ. ബാഹിരാനം ഹി ജനകജനനീസുക്കസോണിതാഹാരാദീനം പച്ചയാനം സമത്തേപി സത്താനം യമകാനമ്പി സതം ഹീനപണീതതാദിവിസേസോ ദിസ്സതി. സോ ച ന അഹേതുകോ സബ്ബദാ ച സബ്ബേസഞ്ച അഭാവതോ, ന കമ്മഭവതോ അഞ്ഞഹേതുകോ തദഭിനിബ്ബത്തകസത്താനം അജ്ഝത്തസന്താനേ അഞ്ഞസ്സ കാരണസ്സ അഭാവതോതി കമ്മഭവഹേതുകോവ. കമ്മം ഹി സത്താനം ഹീനപണീതതാദിവിസേസസ്സ ഹേതു. തേനാഹ ഭഗവാ ''കമ്മം സത്തേ വിഭജതി യദിദം ഹീനപ്പണീതതായാ''തി (മ॰ നി॰ ൩.൨൮൯). തസ്മാ ജാനിതബ്ബമേതം ''ഭവോ ജാതിയാ പച്ചയോ''തി.

യസ്മാ ച അസതി ജാതിയാ ജരാമരണം നാമ, സോകാദയോ വാ ധമ്മാ ന ഹോന്തി. ജാതിയാ പന സതി ജരാമരണഞ്ചേവ, ജരാമരണസങ്ഖാതദുക്ഖധമ്മഫുട്ഠസ്സ ച ബാലജനസ്സ ജരാമരണാഭിസമ്ബന്ധാ വാ തേന തേന ദുക്ഖധമ്മേന ഫുട്ഠസ്സ അനഭിസമ്ബന്ധാ വാ സോകാദയോ ച ധമ്മാ ഹോന്തി. തസ്മാ അയമ്പി ജാതി ജരാമരണസ്സ ചേവ സോകാദീനഞ്ച പച്ചയോ ഹോതീതി വേദിതബ്ബാ. സാ പന ഉപനിസ്സയകോടിയാ ഏകധാവ പച്ചയോ ഹോതീതി.

അയം ''ഭവപച്ചയാ ജാതീ''തിആദീസു വിത്ഥാരകഥാ.

ഭവചക്കകഥാ

൬൪൨. യസ്മാ പനേത്ഥ സോകാദയോ അവസാനേ വുത്താ, തസ്മാ യാ സാ അവിജ്ജാപച്ചയാ സങ്ഖാരാതി ഏവമേതസ്സ ഭവചക്കസ്സ ആദിമ്ഹി വുത്താ, സാ,

സോകാദീഹി അവിജ്ജാ, സിദ്ധാ ഭവചക്കമവിദിതാദിമിദം;
കാരകവേദകരഹിതം, ദ്വാദസവിധസുഞ്ഞതാസുഞ്ഞം.

സതതം സമിതം പവത്തതീതി വേദിതബ്ബം.

കഥം പനേത്ഥ സോകാദീഹി അവിജ്ജാ സിദ്ധാ, കഥമിദം ഭവചക്കം അവിദിതാദി, കഥം കാരകവേദകരഹിതം, കഥം ദ്വാദസവിധസുഞ്ഞതാസുഞ്ഞന്തി ചേ? ഏത്ഥ ഹി സോകദോമനസ്സുപായാസാ അവിജ്ജായ അവിയോഗിനോ,

പരിദേവോ ച നാമ മൂള്ഹസ്സാതി തേസു താവ സിദ്ധേസു സിദ്ധാ ഹോതി അവിജ്ജാ. അപിച "ആസവസമുദയാ അവിജ്ജാസമുദയോ"തി (മ॰ നി॰ ൧.൧൦൪) വുത്തം. ആസവസമുദയാ ചേതേ സോകാദയോ ഹോന്തി.

കഥം? വത്ഥുകാമവിയോഗേ താവ സോകോ കാമാസവസമുദയാ ഹോതി. യഥാഹ -

"തസ്സ ചേ കാമയാനസ്സ, ഛന്ദജാതസ്സ ജന്തുനോ;
തേ കാമാ പരിഹായന്തി, സല്ലവിദ്ധോവ രുപ്പതീ"തി. (സു॰ നി॰ ൭൭൪);

യഥാ ചാഹ - "കാമതോ ജായതി സോകോ"തി. (ധ॰ പ॰ ൨൧൫).

സബ്ബേപി ചേതേ ദിട്ഠാസവസമുദയാ ഹോന്തി. യഥാഹ -

"തസ്സ 'അഹം രൂപം മമ രൂപ'ന്തി പരിയുട്ഠട്ഠായിനോ രൂപവിപരിണാമഞ്ഞഥാഭാവാ ഉപ്പജ്ജന്തി സോകപരിദേവദുക്ഖദോമനസ്സുപായാസാ"തി (സം॰ നി॰ ൩.൧).

യഥാ ച ദിട്ഠാസവസമുദയാ, ഏവം ഭവാസവസമുദയാപി. യഥാഹ -

"യേപി തേ ദേവാ ദീഘായുകാ വണ്ണവന്തോ സുഖബഹുലാ ഉച്ചേസു വിമാനേസു ചിരട്ഠിതികാ, തേപി തഥാഗതസ്സ ധമ്മദേസനം സുത്വാ ഭയം സന്താസം സംവേഗമാപജ്ജന്തീ"തി (സം॰ നി॰ ൩.൭൮). പഞ്ച പുബ്ബനിമിത്താനി ദിസ്വാ മരണഭയേന സന്തജ്ജിതാനം ദേവാനം വിയ.

യഥാ ച ഭവാസവസമുദയാ, ഏവം അവിജ്ജാസവസമുദയാപി. യഥാഹ -

"സ ഖോ സോ, ഭിക്ഖവേ, ബാലോ തിവിധം ദിട്ഠേവ ധമ്മേ ദുക്ഖം ദോമനസ്സം പടിസംവേദേതീ"തി (മ॰ നി॰ ൩.൨൪൬).

ഇതി യസ്മാ ആസവസമുദയാ ഏതേ ധമ്മാ ഹോന്തി, തസ്മാ ഏതേ സിജ്ഝമാനാ അവിജ്ജായ ഹേതുഭൂതേ ആസവേ സാധേന്തി. ആസവേസു ച സിദ്ധേസു പച്ചയഭാവേ ഭാവതോ അവിജ്ജാപി സിദ്ധാവ ഹോതീതി. ഏവം താവേത്ഥ **സോകാദീഹി അവിജ്ജാ സിദ്ധാ** ഹോതീതി വേദിതബ്ബാ.

യസ്മാ പന ഏവം പച്ചയഭാവേ ഭാവതോ അവിജ്ജായ സിദ്ധായ പുന അവിജ്ജാപച്ചയാ സങ്ഖാരാ, സങ്ഖാരപച്ചയാ വിഞ്ഞാണന്തി ഏവം ഹേതുഫലപരമ്പരായ പരിയോസാനം നത്ഥി. തസ്മാ തം ഹേതുഫലസമ്ബന്ധവസേന പവത്തം ദ്വാദസങ്ഗം **ഭവചക്കം അവിദിതാദീ**തി സിദ്ധം ഹോതി.

ഏവം സതി അവിജ്ജാപച്ചയാ സങ്ഖാരാതി ഇദം ആദിമത്തകഥനം വിരുജ്ഝതീതി ചേ. നയിദം ആദിമത്തകഥനം. പധാനധമ്മകഥനം പനേതം. തിണ്ണന്നം ഹി വട്ടാനം അവിജ്ജാ പധാനാ. അവിജ്ജാഗ്ഗഹണേന ഹി അവസേസകിലേസവട്ടഞ്ച കമ്മാദീനി ച ബാലം പലിബോധേന്തി. സപ്പസിരഗ്ഗഹണേന സേസസപ്പസരീരം വിയ ബാഹം. അവിജ്ജാസമുച്ഛേദേ പന കതേ തേഹി വിമോക്ഖോ ഹോതി . സപ്പസിരച്ഛേദേ കതേ പലിബോധിതബാഹാവിമോക്ഖോ വിയ. യഥാഹ - "അവിജ്ജായത്വേവ അസേസവിരാഗനിരോധാ സങ്ഖാരനിരോധോ"തിആദി (സം॰ നി॰ ൨.൧; മഹാവ॰ ൧). ഇതി യം ഗണ്ഹതോ ബന്ധോ, മുച്ചതോ ച മോക്ഖോ ഹോതി, തസ്സ പധാനധമ്മസ്സ കഥനമിദം, ന ആദിമത്തകഥനന്തി. ഏവമിദം **ഭവചക്കം അവിദിതാദീ**തി വേദിതബ്ബം.

തയിദം യസ്മാ അവിജ്ജാദീഹി കാരണേഹി സങ്ഖാരാദീനം പവത്തി, തസ്മാ തതോ അഞ്ഞേന "ബ്രഹ്മാ മഹാബ്രഹ്മാ സേട്ഠോ സജിതാ"തി (ദീ॰ നി॰ ൧.൪൨) ഏവം പരികപ്പിതേന ബ്രഹ്മാദിനാ വാ സംസാരസ്സ കാരകേന, "സോ ഖോ പന മേ അയം അത്താ വദോ വേദേയ്യോ"തി ഏവം പരികപ്പിതേന അത്തനാ വാ സുഖദുക്ഖാനം വേദകേന രഹിതം. ഇതി **കാരകവേദകരഹിത**ന്തി വേദിതബ്ബം.

യസ്മാ പനേത്ഥ അവിജ്ജാ ഉദയബ്ബയധമ്മകത്താ ധുവഭാവേന, സംകിലിട്ഠത്താ സംകിലേസികത്താ ച സുഭഭാവേന, ഉദയബ്ബയപടിപീളിതത്താ സുഖഭാവേന, പച്ചയായത്തവുത്തിത്താ വസവത്തനഭൂതേന അത്തഭാവേന ച സുഞ്ഞാ. തഥാ സങ്ഖാരാദീനിപി അങ്ഗാനി. യസ്മാ വാ അവിജ്ജാ ന അത്താ, ന അത്തനോ, ന അത്തനി, ന അത്തവതീ. തഥാ സങ്ഖാരാദീനിപി അങ്ഗാനി. തസ്മാ **ദ്വാദസവിധസുഞ്ഞതാസുഞ്ഞ**മേതം ഭവചക്കന്തി വേദിതബ്ബം.

൬൫൬. ഏവഞ്ച വിദിത്വാ പുന,

തസ്സാവിജ്ജാതണ്ഹാ, മൂലമതീതാദയോ തയോ കാലാ;
ദ്വേ അട്ഠ ദ്വേ ഏവ ച, സരൂപതോ തേസു അങ്ഗാനി.

തസ്സ ഖോ പനേതസ്സ ഭവചക്കസ്സ അവിജ്ജാ തണ്ഹാ ചാതി ദ്വേ ധമ്മാ **മൂല**ന്തി വേദിതബ്ബാ. തദേതം പുബ്ബന്താഹരണതോ അവിജ്ജാമൂലം വേദനാവസാനം, അപരന്തസന്താനതോ തണ്ഹാമൂലം ജരാമരണാവസാനന്തി ദുവിധം ഹോതി. തത്ഥ പുരിമം ദിട്ഠിചരിതവസേന വുത്തം, പച്ഛിമം തണ്ഹാചരിതവസേന. ദിട്ഠിചരിതാനം ഹി അവിജ്ജാ, തണ്ഹാചരിതാനഞ്ച തണ്ഹാ സംസാരനായികാ. ഉച്ഛേദദിട്ഠിസമുഗ്ഘാതായ വാ പഠമം, ഫലുപ്പത്തിയാ ഹേതൂനം അനുപച്ഛേദപ്പകാസനതോ, സസ്സതദിട്ഠിസമുഗ്ഘാതായ ദുതിയം, ഉപ്പന്നാനം ജരാമരണപ്പകാസനതോ. ഗബ്ഭസേയ്യകവസേന വാ പുരിമം, അനുപുബ്ബപവത്തിദീപനതോ, ഓപപാതികവസേന പച്ഛിമം, സഹുപ്പത്തിദീപനതോ.

അതീതപച്ചുപ്പന്നാനാഗതാ ചസ്സ **തയോ കാലാ**. തേസു പാളിയം സരൂപതോ ആഗതവസേന "അവിജ്ജാ, സങ്ഖാരാ ചാ"തി **ദ്വേ** അങ്ഗാനി അതീതകാലാനി. വിഞ്ഞാണാദീനി ഭവാവസാനാനി **അട്ഠ** പച്ചുപ്പന്നകാലാനി. ജാതി ചേവ ജരാമരണഞ്ച **ദ്വേ** അനാഗതകാലാനീതി വേദിതബ്ബാനി.

൬൫൭. പുന ,

"ഹേതുഫലഹേതുപുബ്ബക-തിസന്ധിചതുഭേദസങ്ഗഹഞ്ചേതം;
വീസതി ആകാരാരം, തിവട്ടമനവട്ഠിതം ഭമതി".

ഇതിപി വേദിതബ്ബം.

തത്ഥ സങ്ഖാരാനഞ്ച പടിസന്ധിവിഞ്ഞാണസ്സ ച അന്തരാ ഏകോ ഹേതുഫലസന്ധി നാമ. വേദനായ ച തണ്ഹായ ച അന്തരാ ഏകോ ഫലഹേതുസന്ധി നാമ. ഭവസ്സ ച ജാതിയാ ച അന്തരാ ഏകോ ഹേതുഫലസന്ധീതി ഏവമിദം **ഹേതുഫലഹേതുപുബ്ബകതിസന്ധീ**തി വേദിതബ്ബം.

സന്ധീനം ആദിപരിയോസാനവവത്ഥിതാ പനസ്സ **ചത്താരോ സങ്ഗഹാ** ഹോന്തി. സേയ്യഥിദം - അവിജ്ജാസങ്ഖാരാ ഏകോ സങ്ഗഹോ. വിഞ്ഞാണനാമരൂപസളായതനഫസ്സവേദനാ ദുതിയോ. തണ്ഹുപാദാനഭവാ തതിയോ. ജാതിജരാമരണം ചതുത്ഥോതി. ഏവമിദം ചതുഭേദസങ്ഗഹന്തി വേദിതബ്ബം.

അതീതേ ഹേതവോ പഞ്ച, ഇദാനി ഫലപഞ്ചകം;
ഇദാനി ഹേതവോ പഞ്ച, ആയതിം ഫലപഞ്ചകന്തി.

ഏതേഹി പന വീസതിയാ ആകാരസങ്ഖാതേഹി അരേഹി **വീസതിആകാരാര**ന്തി വേദിതബ്ബം. തത്ഥ **അതീതേ ഹേതവോ പഞ്ചാ**തി അവിജ്ജാ സങ്ഖാരാ ചാതി ഇമേ താവ ദ്വേ വുത്താ ഏവ. യസ്മാ പന അവിദ്വാ പരിതസ്സതി, പരിതസ്സിതോ ഉപാദിയതി, തസ്സുപാദാനപച്ചയാ ഭവോ. തസ്മാ തണ്ഹുപാദാനഭവാപി ഗഹിതാ ഹോന്തി. തേനാഹ "പുരിമകമ്മഭവസ്മിം മോഹോ അവിജ്ജാ, ആയൂഹനാ സങ്ഖാരാ, നികന്തി തണ്ഹാ, ഉപഗമനം ഉപാദാനം, ചേതനാ ഭവോതി ഇമേ പഞ്ച ധമ്മാ പുരിമകമ്മഭവസ്മിം ഇധ പടിസന്ധിയാ പച്ചയാ"തി (പടി॰ മ॰ ൧.൪൭).

തത്ഥ **പുരിമകമ്മഭവസ്മി**ന്തി പുരിമേ കമ്മഭവേ, അതീതജാതിയം കമ്മഭവേ കരിയമാനേതി അത്ഥോ. **മോഹോ അവിജ്ജാ**തി യോ തദാ ദുക്ഖാദീസു മോഹോ, യേന മൂള്ഹോ കമ്മം കരോതി, സാ അവിജ്ജാ. **ആയൂഹനാ സങ്ഖാരാ**തി തം കമ്മം കരോതോ യാ പുരിമചേതനായോ, യഥാ "ദാനം ദസ്സാമീ"തി ചിത്തം ഉപ്പാദേത്വാ മാസമ്പി സംവച്ഛരമ്പി ദാനുപകരണാനി സജ്ജേന്തസ്സ ഉപ്പന്നാ പുരിമചേതനായോ. പടിഗ്ഗാഹകാനം പന ഹത്ഥേ ദക്ഖിണം പതിട്ഠാപയതോ ചേതനാ ഭവോതി വുച്ചതി. ഏകാവജ്ജനേസു വാ ഛസു ജവനേസു ചേതനാ ആയൂഹനാ സങ്ഖാരാ നാമ . സത്തമേ ഭവോ. യാ കാചി വാ പന ചേതനാ ഭവോ. സമ്പയുത്താ ആയൂഹനാ സങ്ഖാരാ നാമ. **നികന്തി തണ്ഹാ**തി യാ കമ്മം കരോന്തസ്സ ഫലേ ഉപപത്തിഭവേ നികാമനാ പത്ഥനാ, സാ തണ്ഹാ നാമ. **ഉപഗമനം ഉപാദാന**ന്തി യം കമ്മഭവസ്സ പച്ചയഭൂതം "ഇദം കത്വാ അസുകസ്മിം നാമ ഠാനേ കാമേ സേവിസ്സാമി ഉച്ഛിജ്ജിസ്സാമീ"തിആദിനാ നയേന പവത്തം ഉപഗമനം ഗഹണം പരാമസനം, ഇദം ഉപാദാനം നാമ. **ചേതനാ ഭവോ**തി ആയൂഹനാവസാനേ വുത്താ ചേതനാ ഭവോതി ഏവമത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

ഇദാനി ഫലപഞ്ചകന്തി വിഞ്ഞാണാദിവേദനാവസാനം പാളിയം ആഗതമേവ. യഥാഹ - "ഇധ പടിസന്ധി വിഞ്ഞാണം, ഓക്കന്തി നാമരൂപം, പസാദോ ആയതനം, ഫുട്ഠോ ഫസ്സോ, വേദയിതം വേദനാ, ഇമേ പഞ്ച ധമ്മാ ഇധൂപപത്തിഭവസ്മിം പുരേകതസ്സ കമ്മസ്സ പച്ചയാ"തി (പടി॰ ൧.൪൭). തത്ഥ **പടിസന്ധി വിഞ്ഞാണ**ന്തി യം ഭവന്തരപടിസന്ധാനവസേന ഉപ്പന്നത്താ പടിസന്ധീതി വുച്ചതി, തം വിഞ്ഞാണം. **ഓക്കന്തി നാമരൂപ**ന്തി യാ ഗബ്ഭേ രൂപാരൂപധമ്മാനം ഓക്കന്തി ആഗന്ത്വാ പവിസനം വിയ, ഇദം നാമരൂപം. **പസാദോ ആയതന**ന്തി ഇദം ചക്ഖാദിപഞ്ചായതനവസേന വുത്തം. **ഫുട്ഠോ ഫസ്സോ**തി യോ ആരമ്മണം ഫുട്ഠോ ഫുസന്തോ ഉപ്പന്നോ, അയം ഫസ്സോ. **വേദയിതം വേദനാ**തി യം പടിസന്ധിവിഞ്ഞാണേന വാ സളായതനപച്ചയേന വാ ഫസ്സേന സഹ ഉപ്പന്നം വിപാകവേദയിതം, സാ വേദനാതി ഏവമത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

ഇദാനി ഹേതവോ പഞ്ചാതി തണ്ഹാദയോ പാളിയം ആഗതാ തണ്ഹുപാദാനഭവാ. ഭവേ പന ഗഹിതേ തസ്സ പുബ്ബഭാഗാ തംസമ്പയുത്താ വാ സങ്ഖാരാ ഗഹിതാവ ഹോന്തി. തണ്ഹുപാദാനഗ്ഗഹണേന ച തംസമ്പയുത്താ, യായ വാ മൂള്ഹോ കമ്മം കരോതി, സാ അവിജ്ജാ ഗഹിതാവ ഹോതീതി. ഏവം പഞ്ച. തേനാഹ "ഇധ പരിപക്കത്താ ആയതനാനം മോഹോ അവിജ്ജാ, ആയൂഹനാ സങ്ഖാരാ, നികന്തി തണ്ഹാ, ഉപഗമനം ഉപാദാനം, ചേതനാ ഭവോതി ഇമേ പഞ്ച ധമ്മാ ഇധ കമ്മഭവസ്മിം ആയതിം പടിസന്ധിയാ പച്ചയാ"തി (പടി॰ മ॰ ൧.൪൭). തത്ഥ **ഇധ പരിപക്കത്താ ആയതനാന**ന്തി പരിപക്കായതനസ്സ കമ്മകരണകാലേ സമ്മോഹോ ദസ്സിതോ. സേസം ഉത്താനത്ഥമേവ.

ആയതിം ഫലപഞ്ചകന്തി വിഞ്ഞാണാദീനി പഞ്ച. താനി ജാതിഗ്ഗഹണേന വുത്താനി. ജരാമരണം പന തേസംയേവ ജരാമരണം. തേനാഹ - "ആയതിം പടിസന്ധി വിഞ്ഞാണം , ഓക്കന്തി നാമരൂപം, പസാദോ ആയതനം, ഫുട്ഠോ ഫസ്സോ, വേദയിതം വേദനാ, ഇമേ പഞ്ച ധമ്മാ ആയതിം ഉപപത്തിഭവസ്മിം ഇധ കതസ്സ കമ്മസ്സ പച്ചയാ"തി (പടി॰ മ॰ ൧.൪൭). ഏവമിദം വീസതി ആകാരാരം ഹോതി.

തിവട്ടമനവട്ഠിതം ഭമതീതി ഏത്ഥ പന സങ്ഖാരഭവാ കമ്മവട്ടം, അവിജ്ജാതണ്ഹുപാദാനാനി കിലേസവട്ടം, വിഞ്ഞാണനാമരൂപസളായതനഫസ്സവേദനാ വിപാകവട്ടന്തി ഇമേഹി തീഹി വട്ടേഹി തിവട്ടമിദം ഭവചക്കം യാവ കിലേസവട്ടം ന ഉപച്ഛിജ്ജതി, താവ അനുപച്ഛിന്നപച്ചയത്താ അനവട്ഠിതം പുനപ്പുനം പരിവത്തനതോ ഭമതിയേവാതി വേദിതബ്ബം.

൬൫൩. തയിദമേവം ഭമമാനം,

സച്ചപ്പഭവതോ കിച്ചാ, വാരണാ ഉപമാഹി ച;
ഗമ്ഭീരനയഭേദാ ച, വിഞ്ഞാതബ്ബം യഥാരഹം.

തത്ഥ യസ്മാ കുസലാകുസലം കമ്മം അവിസേസേന സമുദയസച്ചന്തി സച്ചവിഭങ്ഗേ വുത്തം, തസ്മാ അവിജ്ജാപച്ചയാ സങ്ഖാരാതി അവിജ്ജായ സങ്ഖാരാ ദുതിയസച്ചപ്പഭവം ദുതിയസച്ചം. സങ്ഖാരേഹി വിഞ്ഞാണം ദുതിയസച്ചപ്പഭവം പഠമസച്ചം. വിഞ്ഞാണാദീഹി നാമരൂപാദീനി വിപാകവേദനാപരിയോസാനാനി പഠമസച്ചപ്പഭവം പഠമസച്ചം. വേദനായ തണ്ഹാ പഠമസച്ചപ്പഭവം ദുതിയസച്ചം. തണ്ഹായ ഉപാദാനം ദുതിയസച്ചപ്പഭവം ദുതിയസച്ചം. ഉപാദാനതോ ഭവോ ദുതിയസച്ചപ്പഭവം പഠമദുതിയസച്ചദ്വയം. ഭവതോ ജാതി ദുതിയസച്ചപ്പഭവം പഠമസച്ചം. ജാതിയാ ജരാമരണം പഠമസച്ചപ്പഭവം പഠമസച്ചന്തി ഏവം താവിദം **സച്ചപ്പഭവതോ** വിഞ്ഞാതബ്ബം യഥാരഹം.

൬൫൪. യസ്മാ പനേത്ഥ അവിജ്ജാ വത്ഥൂസു ച സത്തേ സമ്മോഹേതി, പച്ചയോ ച ഹോതി സങ്ഖാരാനം പാതുഭാവായ. തഥാ സങ്ഖാരാ സങ്ഖതഞ്ച അഭിസങ്ഖരോന്തി, പച്ചയാ ച ഹോന്തി വിഞ്ഞാണസ്സ. വിഞ്ഞാണമ്പി വത്ഥുഞ്ച പടിവിജാനാതി, പച്ചയോ ച ഹോതി നാമരൂപസ്സ. നാമരൂപമ്പി അഞ്ഞമഞ്ഞഞ്ച ഉപത്ഥമ്ഭേതി, പച്ചയോ ച ഹോതി സളായതനസ്സ. സളായതനമ്പി സവിസയേ ച പവത്തതി, പച്ചയോ ച ഹോതി ഫസ്സസ്സ. ഫസ്സോപി ആരമ്മണഞ്ച ഫുസതി, പച്ചയോ ച ഹോതി വേദനായ. വേദനാപി ആരമ്മണരസഞ്ച അനുഭവതി, പച്ചയോ ച ഹോതി തണ്ഹായ. തണ്ഹാപി രജ്ജനീയേ ച ധമ്മേ രജ്ജതി, പച്ചയോ ച ഹോതി ഉപാദാനസ്സ. ഉപാദാനമ്പി ഉപാദാനിയേ ച ധമ്മേ ഉപാദിയതി, പച്ചയോ ച ഹോതി ഭവസ്സ. ഭവോപി നാനാഗതീസു ച വിക്ഖിപതി, പച്ചയോ ച ഹോതി ജാതിയാ. ജാതിപി ഖന്ധേ ച ജനേതി തേസം അഭിനിബ്ബത്തിഭാവേന പവത്തത്താ, പച്ചയോ ച ഹോതി ജരാമരണസ്സ. ജരാമരണമ്പി ഖന്ധാനം പാകഭേദഭാവഞ്ച അധിതിട്ഠതി, പച്ചയോ ച ഹോതി ഭവന്തരപാതുഭാവായ സോകാദീനം അധിട്ഠാനത്താ. തസ്മാ സബ്ബപദേസു ദ്വേധാ പവത്തി**കിച്ചതോ**പി ഇദം വിഞ്ഞാതബ്ബം യഥാരഹം.

൬൫൫. യസ്മാ ചേത്ഥ അവിജ്ജാപച്ചയാ സങ്ഖാരാതി ഇദം കാരകദസ്സനനിവാരണം. സങ്ഖാരപച്ചയാ വിഞ്ഞാണന്തി അത്തസങ്കന്തിദസ്സനനിവാരണം. വിഞ്ഞാണപച്ചയാ നാമരൂപന്തി "അത്താ"തിപരികപ്പിതവത്ഥുഭേദദസ്സനതോ ഘനസഞ്ഞാനിവാരണം. നാമരൂപപച്ചയാ സളായതനന്തിആദി അത്താ പസ്സതി...പേ॰... വിജാനാതി, ഫുസതി, വേദയതി,

തണ്ഹിയതി, ഉപാദിയതി, ഭവതി, ജായതി, ജീയതി, മീയതീതിഏവമാദിദസ്സനനിവാരണം. തസ്മാ മിച്ഛാദസ്സന**നിവാരണതോ**പേതം ഭവചക്കം വിഞ്ഞാതബ്ബം യഥാരഹം.

൬൩൪. യസ്മാ പനേത്ഥ സലക്ഖണസാമഞ്ഞലക്ഖണവസേന ധമ്മാനം അദസ്സനതോ അന്ധോ വിയ അവിജ്ജാ. അന്ധസ്സ ഉപക്ഖലനം വിയ അവിജ്ജാപച്ചയാ സങ്ഖാരാ. ഉപക്ഖലിതസ്സ പതനം വിയ സങ്ഖാരപച്ചയാ വിഞ്ഞാണം. പതിതസ്സ ഗണ്ഡപാതുഭാവോ വിയ വിഞ്ഞാണപച്ചയാ നാമരൂപം. ഗണ്ഡഭേദപീളകാ വിയ നാമരൂപപച്ചയാ സളായതനം. ഗണ്ഡപീളകാഘട്ടനം വിയ സളായതനപച്ചയാ ഫസ്സോ. ഘട്ടനദുക്ഖം വിയ ഫസ്സപച്ചയാ വേദനാ, ദുക്ഖസ്സ പടികാരാഭിലാസോ വിയ വേദനാപച്ചയാ തണ്ഹാ. പടികാരാഭിലാസേന അസപ്പായഗ്ഗഹണം വിയ തണ്ഹാപച്ചയാ ഉപാദാനം. ഉപാദിണ്ണഅസപ്പായാലേപനം വിയ ഉപാദാനപച്ചയാ ഭവോ. അസപ്പായാലേപനേന ഗണ്ഡവികാരപാതുഭാവോ വിയ ഭവപച്ചയാ ജാതി. ഗണ്ഡവികാരതോ ഗണ്ഡഭേദോ വിയ ജാതിപച്ചയാ ജരാമരണം. യസ്മാ വാ പനേത്ഥ അവിജ്ജാ അപ്പടിപത്തിമിച്ഛാപടിപത്തിഭാവേന സത്തേ അഭിഭവതി പടലം വിയ അക്ഖീനി . തദഭിഭൂതോ ച ബാലോ പുനബ്ഭവികേഹി സങ്ഖാരേഹി അത്താനം വേഠേതി കോസകാരകിമി വിയ കോസപ്പദേസേഹി. സങ്ഖാരപരിഗ്ഗഹിതം വിഞ്ഞാണം ഗതീസു പതിട്ഠം ലഭതി പരിണായകപരിഗ്ഗഹിതോ വിയ രാജകുമാരോ രജ്ജേ. ഉപപത്തിനിമിത്തപരികപ്പനതോ വിഞ്ഞാണം പടിസന്ധിയം അനേകപ്പകാരം നാമരൂപം അഭിനിബ്ബത്തേതി മായാകാരോ വിയ മായം. നാമരൂപേ പതിട്ഠിതം സളായതനം വുദ്ധിം വിരൂള്ഹിം വേപുല്ലം പാപുണാതി സുഭൂമിയം പതിട്ഠിതോ വനപ്പഗുമ്ബോ വിയ. ആയതനഘട്ടനതോ ഫസ്സോ ജായതി അരണിസഹിതാഭിമന്ഥനതോ അഗ്ഗി വിയ. ഫസ്സേന ഫുട്ഠസ്സ വേദനാ പാതുഭവതി അഗ്ഗിനാ ഫുട്ഠസ്സ ദാഹോ വിയ. വേദയമാനസ്സ തണ്ഹാ പവഡ്ഢതി ലോണൂദകം പിവതോ പിപാസാ വിയ. തസിതോ ഭവേസു അഭിലാസം കരോതി പിപാസിതോ വിയ പാനീയേ. തദസ്സുപാദാനം, ഉപാദാനേന ഭവം ഉപാദിയതി ആമിസലോഭേന മച്ഛോ ബളിസം വിയ. ഭവേ സതി ജാതി ഹോതി ബീജേ സതി അങ്കുരോ വിയ. ജാതസ്സ അവസ്സം ജരാമരണം ഉപ്പന്നസ്സ രുക്ഖസ്സ പതനം വിയ. തസ്മാ ഏവം **ഉപമാഹി**പേതം ഭവചക്കം വിഞ്ഞാതബ്ബം യഥാരഹം.

൬൩൫. യസ്മാ ച ഭഗവതാ അത്ഥതോപി ധമ്മതോപി ദേസനതോപി പടിവേധതോപി ഗമ്ഭീരഭാവം സന്ധായ ''ഗമ്ഭീരോ ചായം, ആനന്ദ, പടിച്ചസമുപ്പാദോ ഗമ്ഭീരാവഭാസോ ചാ''തി (ദീ॰ നി॰ ൨.൯൫; സം॰ നി॰ ൨.൬൦) വുത്തം, തസ്മാ **ഗമ്ഭീരഭേദതോ**പേതം ഭവചക്കം വിഞ്ഞാതബ്ബം യഥാരഹം.

തത്ഥ യസ്മാ ന ജാതിതോ ജരാമരണം ന ഹോതി, ന ച ജാതിം വിനാ അഞ്ഞതോ ഹോതി, ഇത്ഥഞ്ച ജാതിതോ സമുദാഗച്ഛതീതി ഏവം ജാതിപച്ചയസമുദാഗതട്ഠസ്സ ദുരവബോധനീയതോ ജരാമരണസ്സ ജാതിപച്ചയസമ്ഭൂതസമുദാഗതട്ഠോ ഗമ്ഭീരോ. തഥാ ജാതിയാ ഭവപച്ചയ...പേ॰... സങ്ഖാരാനം അവിജ്ജാപച്ചയസമ്ഭൂതസമുദാഗതട്ഠോ ഗമ്ഭീരോ. തസ്മാ ഇദം ഭവചക്കം അത്ഥഗമ്ഭീരന്തി അയം താവേത്ഥ **അത്ഥഗമ്ഭീരതാ**. ഹേതുഫലഞ്ഹി അത്ഥോതി വുച്ചതി. യഥാഹ - ''ഹേതുഫലേ ഞാണം അത്ഥപടിസമ്ഭിദാ''തി (വിഭ॰ ൭൨൦).

യസ്മാ പന യേനാകാരേന യദവത്ഥാ ച അവിജ്ജാ തേസം തേസം സങ്ഖാരാനം പച്ചയോ ഹോതി, തസ്സ ദുരവബോധനീയതോ അവിജ്ജായ സങ്ഖാരാനം പച്ചയട്ഠോ ഗമ്ഭീരോ. തഥാ സങ്ഖാരാനം...പേ॰... ജാതിയാ

ജരാമരണസ്സ പച്ചയട്ഠോ ഗമ്ഭീരോ, തസ്മാ ഇദം ഭവചക്കം ധമ്മഗമ്ഭീരന്തി അയമേത്ഥ **ധമ്മഗമ്ഭീരതാ**. ഹേതുനോ ഹി ധമ്മോതി നാമം. യഥാഹ - "ഹേതുമ്ഹി ഞാണം ധമ്മപടിസമ്ഭിദാ"തി (വിഭം ൭൨൦).

യസ്മാ ചസ്സ തേന തേന കാരണേന തഥാ തഥാ പവത്തേതബ്ബത്താ ദേസനാപി ഗമ്ഭീരാ, ന തത്ഥ സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണതോ അഞ്ഞം ഞാണം പതിട്ഠം ലഭതി. തഥാഹേതം കത്ഥചി സുത്തേ അനുലോമതോ, കത്ഥചി പടിലോമതോ, കത്ഥചി അനുലോമപടിലോമതോ, കത്ഥചി വേമജ്ഝതോ പട്ഠായ അനുലോമതോ വാ പടിലോമതോ വാ, കത്ഥചി തിസന്ധിചതുസങ്ഖേപം, കത്ഥചി ദ്വിസന്ധിതിസങ്ഖേപം, കത്ഥചി ഏകസന്ധിദ്വിസങ്ഖേപം ദേസിതം, തസ്മാ ഇദം ഭവചക്കം ദേസനാഗമ്ഭീരന്തി അയം **ദേസനാഗമ്ഭീരതാ**.

യസ്മാ ചേത്ഥ യോ സോ അവിജ്ജാദീനം സഭാവോ, യേന പടിവിദ്ധേന അവിജ്ജാദയോ സമ്മാ സലക്ഖണതോ പടിവിദ്ധാ ഹോന്തി, സോ ദുപ്പരിയോഗാഹത്താ ഗമ്ഭീരോ, തസ്മാ ഇദം ഭവചക്കം പടിവേധഗമ്ഭീരം. തഥാ ഹേത്ഥ അവിജ്ജായ അഞ്ഞാണാദസ്സനസച്ചാസമ്പടിവേധട്ഠോ ഗമ്ഭീരോ, സങ്ഖാരാനം അഭിസങ്ഖരണായൂഹനസരാഗവിരാഗട്ഠോ, വിഞ്ഞാണസ്സ സുഞ്ഞതഅബ്യാപാരഅസങ്കന്തിപടിസന്ധിപാതുഭാവട്ഠോ, നാമരൂപസ്സ ഏകുപ്പാദവിനിബ്ഭോഗാവിനിബ്ഭോഗനമനരുപ്പനട്ഠോ, സളായതനസ്സ അധിപതിലോകദ്വാരഖേത്തവിസയിഭാവട്ഠോ, ഫസ്സസ്സ ഫുസനസങ്ഘട്ടനസങ്ഗതിസന്നിപാതട്ഠോ , വേദനായ ആരമ്മണരസാനുഭവനസുഖദുക്ഖമജ്ഝത്തഭാവനിജ്ജീവവേദയിതട്ഠോ. തണ്ഹായ അഭിനന്ദിതജ്ഝോസാനസരിതാലതാനദീതണ്ഹാസമുദ്ദദുപ്പൂരട്ഠോ, ഉപാദാനസ്സ ആദാനഗ്ഗഹണാഭിനിവേസപരാമാസദുരതിക്കമട്ഠോ, ഭവസ്സ ആയൂഹനാഭിസങ്ഖരണയോനിഗതിഠിതിനിവാസേസുഖിപനട്ഠോ, ജാതിയാ ജാതി സഞ്ജാതി ഓക്കന്തി നിബ്ബത്തി പാതുഭാവട്ഠോ, ജരാമരണസ്സ ഖയവയഭേദവിപരിണാമട്ഠോ ഗമ്ഭീരോതി അയമേത്ഥ **പടിവേധഗമ്ഭീരതാ**.

൩൩൩. യസ്മാ പനേത്ഥ ഏകത്തനയോ, നാനത്തനയോ, അബ്യാപാരനയോ, ഏവംധമ്മതാനയോതി ചത്താരോ അത്ഥനയാ ഹോന്തി, തസ്മാ **നയഭേദതോപേതം** ഭവചക്കം വിഞ്ഞാതബ്ബം യഥാരഹം.

തത്ഥ അവിജ്ജാപച്ചയാ സങ്ഖാരാ, സങ്ഖാരപച്ചയാ വിഞ്ഞാണന്തി ഏവം ബീജസ്സ അങ്കുരാദിഭാവേന രുക്ഖഭാവപ്പത്തി വിയ സന്താനാനുപച്ഛേദോ **ഏകത്തനയോ** നാമ. യം സമ്മാ പസ്സന്തോ ഹേതുഫലസമ്ബന്ധേന സന്താനസ്സ അനുപച്ഛേദാവബോധതോ ഉച്ഛേദദിട്ഠിം പജഹതി. മിച്ഛാ പസ്സന്തോ ഹേതുഫലസമ്ബന്ധേന പവത്തമാനസ്സ സന്താനാനുപച്ഛേദസ്സ ഏകത്തഗഹണതോ സസ്സതദിട്ഠിം ഉപാദിയതി.

അവിജ്ജാദീനം പന യഥാസകംലക്ഖണവവത്ഥാനം **നാനത്തനയോ** നാമ. യം സമ്മാ പസ്സന്തോ നവനവാനം ഉപ്പാദദസ്സനതോ സസ്സതദിട്ഠിം പജഹതി. മിച്ഛാ പസ്സന്തോ ഏകസന്താനപതിതസ്സ ഭിന്നസന്താനസ്സേവ നാനത്തഗ്ഗഹണതോ ഉച്ഛേദദിട്ഠിം ഉപാദിയതി.

അവിജ്ജായ സങ്ഖാരാ മയാ ഉപ്പാദേതബ്ബാ, സങ്ഖാരാനം വാ വിഞ്ഞാണം അമ്ഹേഹീതി ഏവമാദിബ്യാപാരാഭാവോ **അബ്യാപാരനയോ** നാമ. യം സമ്മാ പസ്സന്തോ കാരകസ്സ അഭാവാവബോധതോ അത്തദിട്ഠിം പജഹതി. മിച്ഛാ പസ്സന്തോ യോ അസതിപി ബ്യാപാരേ അവിജ്ജാദീനം സഭാവനിയമസിദ്ധോ ഹേതുഭാവോ, തസ്സ അഗ്ഗഹണതോ അകിരിയദിട്ഠിം ഉപാദിയതി.

അവിജ്ജാദീഹി പന കാരണേഹി സങ്ഖാരാദീനംയേവ സമ്ഭവോ ഖീരാദീഹി ദധിആദീനം വിയ, ന അഞ്ഞേസന്തി അയം **ഏവംധമ്മതാനയോ** നാമ. യം സമ്മാ പസ്സന്തോ പച്ചയാനുരൂപതോ ഫലാവബോധാ അഹേതുകദിട്ഠിം അകിരിയദിട്ഠിഞ്ച പജഹതി. മിച്ഛാ പസ്സന്തോ പച്ചയാനുരൂപം ഫലപ്പവത്തിം അഗ്ഗഹേത്വാ യതോ കുതോചി യസ്സ കസ്സചി അസമ്ഭവഗ്ഗഹണതോ അഹേതുകദിട്ഠിഞ്ചേവ നിയതവാദഞ്ച ഉപാദിയതീതി ഏവമിദം ഭവചക്കം,

സച്ചപ്പഭവതോ കിച്ചാ, വാരണാഉപമാഹി ച;
ഗമ്ഭീരനയഭേദാ ച, വിഞ്ഞാതബ്ബം യഥാരഹം.

൬൬൫. ഇദഞ്ഹി അതിഗമ്ഭീരതോ അഗാധം. നാനാനയഗഹനതോ ദുരതിയാനം. ഞാണാസിനാ സമാധിപവരസിലായം സുനിസിതേന,

ഭവചക്കമപദാലേത്വാ, അസനിവിചക്കമിവ നിച്ചനിമ്മഥനം;
സംസാരഭയമതീതോ, ന കോചി സുപിനന്തരേപ്യത്ഥി.

വുത്തമ്പി ഹേതം ഭഗവതാ - ''ഗമ്ഭീരോ ചായം, ആനന്ദ, പടിച്ചസമുപ്പാദോ ഗമ്ഭീരാവഭാസോ ച. ഏതസ്സ ചാനന്ദ, ധമ്മസ്സ അനനുബോധാ അപ്പടിവേധാ ഏവമയം പജാ തന്താകുലകജാതാ കുലാഗണ്ഠികജാതാ മുഞ്ജപബ്ബജഭൂതാ അപായം ദുഗ്ഗതിം വിനിപാതം സംസാരം നാതിവത്തതീ''തി (മഹാവ॰ ൯൫; സം॰ നി॰ ൨.൬൦). തസ്മാ അത്തനോ വാ പരേസം വാ ഹിതായ ച സുഖായ ച പടിപന്നോ അവസേസകിച്ചാനി പഹായ,

ഗമ്ഭീരേ പച്ചയാകാരപ്പഭേദേ ഇധ പണ്ഡിതോ;
യഥാ ഗാധം ലഭേഥേവമനുയുഞ്ജേ സദാ സതോതി.

ഇതി സാധുജനപാമോജ്ജത്ഥായ കതേ വിസുദ്ധിമഗ്ഗേ

പഞ്ഞാഭാവനാധികാരേ

പഞ്ഞാഭൂമിനിദ്ദേസോ നാമ

സത്തരസമോ പരിച്ഛേദോ.

൧൮. ദിട്ഠിവിസുദ്ധിനിദ്ദേസോ

നാമരൂപപരിഗ്ഗഹകഥാ

൬൭൨. ഇദാനി യാ ‘‘ഇമേസു ഭൂമിഭൂതേസു ധമ്മേസു ഉഗ്ഗഹപരിപുച്ഛാവസേന ഞാണപരിചയം കത്വാ ‘സീലവിസുദ്ധി ചേവ ചിത്തവിസുദ്ധി ചാ’തി ദ്വേ മൂലഭൂതാ വിസുദ്ധിയോ സമ്പാദേതബ്ബാ’’തി വുത്താ. തത്ഥ **സീലവിസുദ്ധി** നാമ സുപരിസുദ്ധം പാതിമോക്ഖസംവരാദിചതുബ്ബിധം സീലം, തഞ്ച **സീലനിദ്ദേസേ** വിത്ഥാരിതമേവ. **ചിത്തവിസുദ്ധി** നാമ സഉപചാരാ അട്ഠ സമാപത്തിയോ, താപി ചിത്തസീസേന വുത്ത**സമാധിനിദ്ദേസേ** സബ്ബാകാരേന വിത്ഥാരിതാ ഏവ. തസ്മാ താ തത്ഥ വിത്ഥാരിതനയേനേവ വേദിതബ്ബാ.

യം പന വുത്തം ‘‘ദിട്ഠിവിസുദ്ധി, കങ്ഖാവിതരണവിസുദ്ധി, മഗ്ഗാമഗ്ഗഞാണദസ്സനവിസുദ്ധി, പടിപദാഞാണദസ്സനവിസുദ്ധി, ഞാണദസ്സനവിസുദ്ധീതി ഇമാ പന പഞ്ച വിസുദ്ധിയോ സരീര’’ന്തി, തത്ഥ **നാമരൂപാനം യാഥാവദസ്സനം ദിട്ഠിവിസുദ്ധി** നാമ.

൬൭൩. തം സമ്പാദേതുകാമേന **സമഥയാനികേന** താവ ഠപേത്വാ നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനം അവസേസരൂപാരൂപാവചരജ്ഝാനാനം അഞ്ഞതരതോ വുട്ഠായ വിതക്കാദീനി ഝാനങ്ഗാനി, തംസമ്പയുത്താ ച ധമ്മാ **ലക്ഖണരസാദിവസേന** പരിഗ്ഗഹേതബ്ബാ. പരിഗ്ഗഹേത്വാ സബ്ബമ്പേതം ആരമ്മണാഭിമുഖം നമനതോ നമനട്ഠേന **നാമ**ന്തി വവത്ഥപേതബ്ബം.

തതോ യഥാ നാമ പുരിസോ അന്തോഗേഹേ സപ്പം ദിസ്വാ തം അനുബന്ധമാനോ തസ്സ ആസയം പസ്സതി, ഏവമേവ അയമ്പി യോഗാവചരോ തം നാമം ഉപപരിക്ഖന്തോ ‘‘ഇദം നാമം കിം നിസ്സായ പവത്തതീ’’തി പരിയേസമാനോ തസ്സ നിസ്സയം ഹദയരൂപം പസ്സതി. തതോ ഹദയരൂപസ്സ നിസ്സയഭൂതാനി, ഭൂതനിസ്സിതാനി ച സേസുപാദായരൂപാനീതി രൂപം പരിഗ്ഗണ്ഹാതി. സോ സബ്ബമ്പേതം രുപ്പനതോ **രൂപ**ന്തി വവത്ഥപേതി. തതോ നമനലക്ഖണം നാമം, രുപ്പനലക്ഖണം രൂപന്തി **സങ്ഖേപതോ നാമരൂപം വവത്ഥപേതി**.

൬൭൪. **സുദ്ധവിപസ്സനായാനികോ** പന അയമേവ വാ **സമഥയാനികോ** ചതുധാതുവവത്ഥാനേ വുത്താനം തേസം തേസം ധാതുപരിഗ്ഗഹമുഖാനം അഞ്ഞതരമുഖവസേന സങ്ഖേപതോ വാ വിത്ഥാരതോ വാ ചതസ്സോ ധാതുയോ പരിഗ്ഗണ്ഹാതി. അഥസ്സ യാഥാവസരസലക്ഖണതോ ആവിഭൂതാസു ധാതൂസു കമ്മസമുട്ഠാനമ്ഹി താവ കേസേ ‘‘ചതസ്സോ ധാതുയോ, വണ്ണോ, ഗന്ധോ, രസോ, ഓജാ, ജീവിതം, കായപ്പസാദോ’’തി ഏവം കായദസകവസേന ദസ രൂപാനി, തത്ഥേവ ഭാവസ്സ അത്ഥിതായ ഭാവദസകവസേന ദസ, തത്ഥേവ ആഹാരസമുട്ഠാനം ഓജട്ഠമകം, ഉതുസമുട്ഠാനം, ചിത്തസമുട്ഠാനന്തി അപരാനിപി ചതുവീസതീതി ഏവം ചതുസമുട്ഠാനേസു ചതുവീസതികോട്ഠാസേസു ചതുചത്താലീസ ചതുചത്താലീസ രൂപാനി, സേദോ, അസ്സു, ഖേളോ, സിങ്ഘാണികാതി ഇമേസു പന ചതൂസു ഉതുചിത്തസമുട്ഠാനേസു ദ്വിന്നം ഓജട്ഠമകാനം വസേന സോളസ സോളസ

രൂപാനി, ഉദരിയം, കരീസം, പുബ്ബോ, മുത്തന്തി ഇമേസു ചതൂസു ഉതുസമുട്ഠാനേസു ഉതുസമുട്ഠാനസ്സേവ ഓജട്ഠമകസ്സ വസേന അട്ഠ അട്ഠ രൂപാനി പാകടാനി ഹോന്തീതി. ഏസ താവ **ദ്വത്തിംസാകാരേ** നയോ.

യേ പന ഇമസ്മിം ദ്വത്തിംസാകാരേ ആവിഭൂതേ അപരേ ദസ ആകാരാ ആവിഭവന്തി. തത്ഥ അസിതാദിപരിപാചകേ താവ കമ്മജേ തേജോകോട്ഠാസമ്ഹി ഓജട്ഠമകഞ്ചേവ ജീവിതഞ്ചാതി നവ രൂപാനി, തഥാ ചിത്തജേ അസ്സാസപസ്സാസകോട്ഠാസേപി ഓജട്ഠമകഞ്ചേവ സദ്ദോ ചാതി നവ, സേസേസു ചതുസമുട്ഠാനേസു അട്ഠസു ജീവിതനവകഞ്ചേവ തീണി ച ഓജട്ഠമകാനീതി തേത്തിംസ രൂപാനി പാകടാനി ഹോന്തി.

തസ്സേവം വിത്ഥാരതോ ദ്വാചത്താലീസാകാരവസേന ഇമേസു ഭൂതുപാദായരൂപേസു പാകടേസു ജാതേസു വത്ഥുദ്വാരവസേന പഞ്ച ചക്ഖുദസകാദയോ, ഹദയവത്ഥുദസകഞ്ചാതി അപരാനിപി സട്ഠിരൂപാനി പാകടാനി ഹോന്തി. സോ സബ്ബാനിപി താനി **രുപ്പനലക്ഖണേന** ഏകതോ കത്വാ "ഏതം **രൂപ**"ന്തി പസ്സതി.

തസ്സേവം പരിഗ്ഗഹിതരൂപസ്സ ദ്വാരവസേന അരൂപധമ്മാ പാകടാ ഹോന്തി. സേയ്യഥിദം - ദ്വേപഞ്ചവിഞ്ഞാണാനി, തിസ്സോ മനോധാതുയോ, അട്ഠസട്ഠി മനോവിഞ്ഞാണധാതുയോതി ഏകാസീതി ലോകിയചിത്താനി, അവിസേസേന ച തേഹി ചിത്തേഹി സഹജാതോ ഫസ്സോ, വേദനാ, സഞ്ഞാ, ചേതനാ, ജീവിതം, ചിത്തട്ഠിതി, മനസികാരോതി ഇമേ സത്ത സത്ത ചേതസികാതി. ലോകുത്തരചിത്താനി പന നേവ സുദ്ധവിപസ്സകസ്സ , ന സമഥയാനികസ്സ പരിഗ്ഗഹം ഗച്ഛന്തി അനധിഗതത്താതി. സോ സബ്ബേപി തേ അരൂപധമ്മേ **നമനലക്ഖണേന** ഏകതോ കത്വാ "ഏതം **നാമ**"ന്തി പസ്സതി. ഏവമേകോ **ചതുധാതുവവത്ഥാനമുഖേന വിത്ഥാരതോ നാമരൂപം വവത്ഥപേതി**.

൬൭൭. അപരോ **അട്ഠാരസധാതുവസേന**. കഥം? ഇധ ഭിക്ഖു അത്ഥി ഇമസ്മിം അത്തഭാവേ ചക്ഖുധാതു...പേ... മനോവിഞ്ഞാണധാതൂതി ധാതുയോ ആവജ്ജിത്വാ യം ലോകോ സേതകണ്ഹമണ്ഡലവിചിത്തം ആയതവിത്ഥതം അക്ഖികൂപകേ ന്ഹാരുസുത്തകേന ആബദ്ധം മംസപിണ്ഡം "ചക്ഖൂ"തി സഞ്ജാനാതി, തം അഗ്ഗഹേത്വാ ഖന്ധനിദ്ദേസേ ഉപാദാരൂപേസു വുത്തപ്പകാരം ചക്ഖുപസാദം "ചക്ഖുധാതൂ"തി വവത്ഥപേതി.

യാനി പനസ്സ നിസ്സയഭൂതാ ചതസ്സോ ധാതുയോ, പരിവാരകാനി ചത്താരി വണ്ണ-ഗന്ധ-രസ-ഓജാ-രൂപാനി, അനുപാലകം ജീവിതിന്ദ്രിയന്തി നവ സഹജാതരൂപാനി, തത്ഥേവ ഠിതാനി കായദസകഭാവദസകവസേന വീസതി കമ്മജരൂപാനി, ആഹാരസമുട്ഠാനാദീനം തിണ്ണം ഓജട്ഠമകാനം വസേന ചതുവീസതി അനുപാദിന്നരൂപാനീതി ഏവം സേസാനി തേപണ്ണാസ രൂപാനി ഹോന്തി, ന താനി ച "ചക്ഖുധാതൂ"തി വവത്ഥപേതി. ഏസ നയോ സോതധാതുആദീസുപി. കായധാതുയം പന അവസേസാനി തേചത്താലീസ രൂപാനി ഹോന്തി. കേചി പന ഉതുചിത്തസമുട്ഠാനാനി സദ്ദേന സഹ നവ നവ കത്വാ പഞ്ചചത്താലീസാതി വദന്തി.

ഇതി ഇമേ പഞ്ച പസാദാ, തേസഞ്ച വിസയാ രൂപസദ്ദഗന്ധരസഫോട്ഠബ്ബാ പഞ്ചാതി ദസ രൂപാനി ദസ ധാതുയോ ഹോന്തി. അവസേസരൂപാനി

ധമ്മധാതുയേവ ഹോന്തി. ചക്ഖും പന നിസ്സായ രൂപം ആരബ്ഭ പവത്തം ചിത്തം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണധാതു നാമാതി ഏവം ദ്വേപഞ്ചവിഞ്ഞാണാനി പഞ്ച വിഞ്ഞാണധാതുയോ ഹോന്തി. തീണി മനോധാതുചിത്താനി ഏകാ മനോധാതു, അട്ഠസട്ഠി മനോവിഞ്ഞാണധാതുചിത്താനി മനോവിഞ്ഞാണധാതൂതി സബ്ബാനിപി ഏകാസീതി ലോകിയചിത്താനി സത്ത വിഞ്ഞാണധാതുയോ. തംസമ്പയുത്താ ഫസ്സാദയോ ധമ്മധാതൂതി ഏവമേത്ഥ അഡ്ഢേകാദസ ധാതുയോ രൂപം, അഡ്ഢട്ഠമാ ധാതുയോ നാമന്തി ഏവമേകോ അട്ഠാരസധാതുവസേന നാമരൂപം വവത്ഥപേതി.

൬൬൬. അപരോ **ദ്വാദസായതനവസേന**. കഥം? ചക്ഖുധാതുയം വുത്തനയേനേവ ഠപേത്വാ തേപണ്ണാസ രൂപാനി ചക്ഖുപസാദമത്തം "ചക്ഖായതന"ന്തി വവത്ഥപേതി. തത്ഥ വുത്തനയേനേവ ച സോതഘാനജിവ്ഹാകായധാതുയോ "സോതഘാനജിവ്ഹാകായായതനാനീ"തി, തേസം വിസയഭൂതേ പഞ്ചധമ്മേ "രൂപസദ്ദഗന്ധരസഫോട്ഠബ്ബായതനാനീ"തി , ലോകിയസത്തവിഞ്ഞാണധാതുയോ "മനായതന"ന്തി, തംസമ്പയുത്താ ഫസ്സാദയോ സേസരൂപഞ്ച "ധമ്മായതന"ന്തി ഏവമേത്ഥ അഡ്ഢേകാദസ ആയതനാനി രൂപം, ദിയഡ്ഢആയതനാനി നാമന്തി ഏവമേകോ ദ്വാദസായതനവസേന നാമരൂപം വവത്ഥപേതി.

൬൬൭. അപരോ തതോ സംഖിത്തതരം **ഖന്ധവസേന** വവത്ഥപേതി. കഥം? ഇധ ഭിക്ഖു ഇമസ്മിം സരീരേ ചതുസമുട്ഠാനാ ചതസ്സോ ധാതുയോ, തംനിസ്സിതോ വണ്ണോ, ഗന്ധോ, രസോ, ഓജാ, ചക്ഖുപസാദാദയോ പഞ്ച പസാദാ, വത്ഥുരൂപം, ഭാവോ, ജീവിതിന്ദ്രിയം, ദ്വിസമുട്ഠാനോ സദ്ദോതി ഇമാനി സത്തരസ രൂപാനി **സമ്മസനുപഗാനി** നിപ്ഫന്നാനി രൂപരൂപാനി. കായവിഞ്ഞത്തി, വചീവിഞ്ഞത്തി, ആകാസധാതു, രൂപസ്സ ലഹുതാ, മുദുതാ, കമ്മഞ്ഞതാ, ഉപചയോ, സന്തതി, ജരതാ, അനിച്ചതാതി ഇമാനി പന ദസ രൂപാനി **ന സമ്മസനുപഗാനി,** ആകാരവികാരഅന്തരപരിച്ഛേദമത്തകാനി, ന നിപ്ഫന്നരൂപാനി, ന രൂപരൂപാനി. അപിച ഖോ രൂപാനം ആകാരവികാരഅന്തരപരിച്ഛേദമത്തതോ രൂപന്തി സങ്ഖം ഗതാനി. ഇതി സബ്ബാനി പേതാനി സത്തവീസതി രൂപാനി രൂപക്ഖന്ധോ, ഏകാസീതിയാ ലോകിയചിത്തേഹി സദ്ധിം ഉപ്പന്നാ വേദനാ വേദനാക്ഖന്ധോ, തംസമ്പയുത്താ സഞ്ഞാ സഞ്ഞാക്ഖന്ധോ, സങ്ഖാരാ സങ്ഖാരക്ഖന്ധോ, വിഞ്ഞാണം വിഞ്ഞാണക്ഖന്ധോതി. ഇതി രൂപക്ഖന്ധോ രൂപം, ചത്താരോ അരൂപിനോ ഖന്ധാ നാമന്തി ഏവമേകോ പഞ്ചക്ഖന്ധവസേന നാമരൂപം വവത്ഥപേതി.

൬൬൮. അപരോ "യംകിഞ്ചി രൂപം സബ്ബം രൂപം ചത്താരി മഹാഭൂതാനി ചതുന്നഞ്ച മഹാഭൂതാനം ഉപാദായരൂപ"ന്തി (മ॰ നി॰ ൧.൩൪൭; അ॰ നി॰ ൧൧.൧൭) ഏവം സംഖിത്തേനേവ ഇമസ്മിം അത്തഭാവേ രൂപം പരിഗ്ഗഹേത്വാ, തഥാ മനായതനഞ്ചേവ ധമ്മായതനേകദേസഞ്ച നാമന്തി പരിഗ്ഗഹേത്വാ "ഇതി ഇദഞ്ച നാമം ഇദഞ്ച രൂപം, ഇദം വുച്ചതി നാമരൂപ"ന്തി **സങ്ഖേപതോ** നാമരൂപം വവത്ഥപേതി.

൬൬൯. സചേ പനസ്സ തേന തേന മുഖേന രൂപം പരിഗ്ഗഹേത്വാ അരൂപം പരിഗ്ഗണ്ഹതോ സുഖുമത്താ അരൂപം ന ഉപട്ഠാതി, തേന ധുരനിക്ഖേപം അകത്വാ രൂപമേവ പുനപ്പുനം സമ്മസിതബ്ബം മനസികാതബ്ബം പരിഗ്ഗഹേതബ്ബം വവത്ഥപേതബ്ബം. യഥാ യഥാ ഹിസ്സ രൂപം സുവിക്ഖാലിതം ഹോതി നിജ്ജടം

സുപരിസുദ്ധം, തഥാ തഥാ തദാരമ്മണാ അരൂപധമ്മാ സയമേവ പാകടാ ഹോന്തി.

യഥാ ഹി ചക്ഖുമതോ പുരിസസ്സ അപരിസുദ്ധേ ആദാസേ മുഖനിമിത്തം ഓലോകേന്തസ്സ നിമിത്തം ന പഞ്ഞായതി, സോ ''നിമിത്തം ന പഞ്ഞായതീ''തി ന ആദാസം ഛഡ്ഡേതി, അഥ ഖോ നം പുനപ്പുനം പരിമജ്ജതി . തസ്സ പരിസുദ്ധേ ആദാസേ നിമിത്തം സയമേവ പാകടം ഹോതി. യഥാ ച തേലത്ഥികോ തിലപിട്ഠം ദോണിയം ആകിരിത്വാ ഉദകേന പരിപ്ഫോസേത്വാ ഏകവാരം ദ്വേവാരം പീളനമത്തേന തേലേ അനിക്ഖമന്തേ ന തിലപിട്ഠം ഛഡ്ഡേതി, അഥ ഖോ നം പുനപ്പുനം ഉണ്ഹോദകേന പരിപ്ഫോസേത്വാ മദ്ദിത്വാ പീളേതി. തസ്സേവം കരോതോ വിപ്പസന്നം തിലതേലം നിക്ഖമതി. യഥാ വാ പന ഉദകം പസാദേതുകാമോ കതകട്ഠിം ഗഹേത്വാ അന്തോഘടേ ഹത്ഥം ഓതാരേത്വാ ഏകദ്വേവാരേ ഘംസനമത്തേന ഉദകേ അവിപ്പസീദന്തേ ന കതകട്ഠിം ഛഡ്ഡേതി, അഥ ഖോ നം പുനപ്പുനം ഘംസതി. തസ്സേവം കരോന്തസ്സ കലലകദ്ദമം സന്നിസീദതി. ഉദകം അച്ഛം ഹോതി വിപ്പസന്നം, ഏവമേവം തേന ഭിക്ഖുനാ ധുരനിക്ഖേപം അകത്വാ രൂപമേവ പുനപ്പുനം സമ്മസിതബ്ബം മനസികാതബ്ബം പരിഗ്ഗഹേതബ്ബം വവത്ഥപേതബ്ബം.

യഥാ യഥാ ഹിസ്സ രൂപം സുവിക്ഖാലിതം ഹോതി നിജ്ജടം സുപരിസുദ്ധം, തഥാ തഥാ തപ്പച്ചനീകകിലേസാ സന്നിസീദന്തി, കദ്ദമുപരി ഉദകം വിയ ചിത്തം പസന്നം ഹോതി. തദാരമ്മണാ അരൂപധമ്മാ സയമേവ പാകടാ ഹോന്തി. ഏവം അഞ്ഞാഹിപി ഉച്ഛുചോരഗോണദധിമച്ഛാദീഹി ഉപമാഹി അയമത്ഥോ പകാസേതബ്ബോ.

അരൂപധമ്മാനം ഉപട്ഠാനാകാരകഥാ

൬൭൦. ഏവം സുവിസുദ്ധരൂപപരിഗ്ഗഹസ്സ പനസ്സ അരൂപധമ്മാ തീഹി ആകാരേഹി ഉപട്ഠഹന്തി ഫസ്സവസേന വാ വേദനാവസേന വാ വിഞ്ഞാണവസേന വാ. കഥം? ഏകസ്സ താവ ''പഥവീധാതു കക്ഖളലക്ഖണാ''തിആദിനാ നയേന ധാതുയോ പരിഗ്ഗണ്ഹന്തസ്സ പഠമാഭിനിപാതോ ഫസ്സോ, തംസമ്പയുത്താ വേദനാ വേദനാക്ഖന്ധോ, സഞ്ഞാ സഞ്ഞാക്ഖന്ധോ, സദ്ധിം ഫസ്സേന ചേതനാ സങ്ഖാരക്ഖന്ധോ, ചിത്തം വിഞ്ഞാണക്ഖന്ധോതി ഉപട്ഠാതി. തഥാ ''കേസേ പഥവീധാതു കക്ഖളലക്ഖണാ...പേ॰... അസ്സാസപസ്സാസേ പഥവീധാതു കക്ഖളലക്ഖണാ''തി (വിസുദ്ധി॰ ൧.൩൦൭) പഠമാഭിനിപാതോ ഫസ്സോ, തംസമ്പയുത്താ വേദനാ വേദനാക്ഖന്ധോ...പേ॰... ചിത്തം വിഞ്ഞാണക്ഖന്ധോതി ഉപട്ഠാതി. ഏവം അരൂപധമ്മാ **ഫസ്സവസേന** ഉപട്ഠഹന്തി.

ഏകസ്സ ''പഥവീധാതു കക്ഖളലക്ഖണാ''തി തദാരമ്മണരസാനുഭവനകവേദനാ വേദനാക്ഖന്ധോ, തംസമ്പയുത്താ സഞ്ഞാ സഞ്ഞാക്ഖന്ധോ, തംസമ്പയുത്തോ ഫസ്സോ ച ചേതനാ ച സങ്ഖാരക്ഖന്ധോ, തംസമ്പയുത്തം ചിത്തം വിഞ്ഞാണക്ഖന്ധോതി ഉപട്ഠാതി. തഥാ ''കേസേ പഥവീധാതു കക്ഖളലക്ഖണാ ...പേ॰... അസ്സാസപസ്സാസേ പഥവീധാതു കക്ഖളലക്ഖണാ''തി തദാരമ്മണരസാനുഭവനകവേദനാ വേദനാക്ഖന്ധോ...പേ॰... തംസമ്പയുത്തം ചിത്തം വിഞ്ഞാണക്ഖന്ധോതി ഉപട്ഠാതി. ഏവം **വേദനാവസേന** അരൂപധമ്മാ ഉപട്ഠഹന്തി.

അപരസ്സ ''പഥവീധാതു കക്ഖളലക്ഖണാ''തി ആരമ്മണപടിവിജാനനം വിഞ്ഞാണം വിഞ്ഞാണക്ഖന്ധോ, തംസമ്പയുത്താ വേദനാ വേദനാക്ഖന്ധോ, സഞ്ഞാ സഞ്ഞാക്ഖന്ധോ, ഫസ്സോ ച ചേതനാ ച സങ്ഖാരക്ഖന്ധോതി ഉപട്ഠാതി. തഥാ ''കേസേ പഥവീധാതു കക്ഖളലക്ഖണാ...പേ॰... അസ്സാസപസ്സാസേ പഥവീധാതു കക്ഖളലക്ഖണാ''തി ആരമ്മണപടിവിജാനനം വിഞ്ഞാണം വിഞ്ഞാണക്ഖന്ധോ, തംസമ്പയുത്താ വേദനാ വേദനാക്ഖന്ധോ, സഞ്ഞാ സഞ്ഞാക്ഖന്ധോ, ഫസ്സോ ച ചേതനാ ച സങ്ഖാരക്ഖന്ധോതി ഉപട്ഠാതി. ഏവം **വിഞ്ഞാണവസേന** അരൂപധമ്മാ ഉപട്ഠഹന്തി.

ഏതേനേവ ഉപായേന ''കമ്മസമുട്ഠാനേ കേസേ പഥവീധാതു കക്ഖളലക്ഖണാ''തിആദിനാ നയേന ദ്വാചത്താലീസായ ധാതുകോട്ഠാസേസു ചതുന്നം ചതുന്നം ധാതൂനം വസേന, സേസേസു ച ചക്ഖുധാതുആദീസു രൂപപരിഗ്ഗഹമുഖേസു സബ്ബം നയഭേദം അനുഗന്ത്വാ യോജനാ കാതബ്ബാ.

൬൭൧. യസ്മാ ച ഏവം സുവിസുദ്ധരൂപപരിഗ്ഗഹസ്സേവ തസ്സ അരൂപധമ്മാ തീഹാകാരേഹി പാകടാ ഹോന്തി. തസ്മാ സുവിസുദ്ധരൂപപരിഗ്ഗഹേനേവ അരൂപപരിഗ്ഗഹായ യോഗോ കാതബ്ബോ, ന ഇതരേന. സചേ ഹി ഏകസ്മിം വാ രൂപധമ്മേ ഉപട്ഠിതേ ദ്വീസു വാ രൂപം പഹായ അരൂപപരിഗ്ഗഹം ആരഭതി കമ്മട്ഠാനതോ പരിഹായതി, പഥവീകസിണഭാവനായ വുത്തപ്പകാരാ പബ്ബതേയ്യാ ഗാവീ വിയ. സുവിസുദ്ധരൂപപരിഗ്ഗഹസ്സ പന അരൂപപരിഗ്ഗഹായ യോഗം കരോതോ കമ്മട്ഠാനം വുദ്ധിം വിരൂള്ഹിം വേപുല്ലം പാപുണാതി.

സോ ഏവം ഫസ്സാദീനം വസേന ഉപട്ഠിതേ ചത്താരോ അരൂപിനോ ഖന്ധേ നാമന്തി, തേസം ആരമ്മണഭൂതാനി ചത്താരി മഹാഭൂതാനി, ചതുന്നഞ്ച മഹാഭൂതാനം ഉപാദായരൂപം രൂപന്തി വവത്ഥപേതി. ഇതി അട്ഠാരസ ധാതുയോ ദ്വാദസായതനാനി പഞ്ചക്ഖന്ധാതി സബ്ബേപി തേഭൂമകേ ധമ്മേ ഖഗ്ഗേന സമുഗ്ഗം വിവരമാനോ വിയ യമകതാലകന്ദം ഫാലയമാനോ വിയ ച നാമഞ്ച രൂപഞ്ചാതി ദ്വേധാ വവത്ഥപേതി. നാമരൂപമത്തതോ ഉദ്ധം അഞ്ഞോ സത്തോ വാ പുഗ്ഗലോ വാ ദേവോ വാ ബ്രഹ്മാ വാ നത്ഥീതി നിട്ഠം ഗച്ഛതി.

സമ്ബഹുലസുത്തന്തസംസന്ദനാ

൬൭൨. സോ ഏവം യാഥാവസരസതോ നാമരൂപം വവത്ഥപേത്വാ സുട്ഠുതരം ''സത്തോ പുഗ്ഗലോ''തി ഇമിസ്സാ ലോകസമഞ്ഞായ പഹാനത്ഥായ സത്തസമ്മോഹസ്സ സമതിക്കമത്ഥായ അസമ്മോഹഭൂമിയം ചിത്തം ഠപനത്ഥായ സമ്ബഹുലസുത്തന്തവസേന ''നാമരൂപമത്തമേവിദം, ന സത്തോ, ന പുഗ്ഗലോ അത്ഥീ''തി ഏതമത്ഥം സംസന്ദേത്വാ വവത്ഥപേതി. വുത്തഞ്ഹേതം -

> ''യഥാപി അങ്ഗസമ്ഭാരാ, ഹോതി സദ്ദോ രഥോ ഇതി;
> ഏവം ഖന്ധേസു സന്തേസു, ഹോതി സത്തോതി സമ്മുതീ''തി. (സം॰ നി॰ ൧.൧൭൧);

അപരമ്പി വുത്തം, ''സേയ്യഥാപി, ആവുസോ, കട്ഠഞ്ച പടിച്ച വല്ലിഞ്ച പടിച്ച മത്തികഞ്ച പടിച്ച തിണഞ്ച പടിച്ച ആകാസോ പരിവാരിതോ അഗാരന്ത്വേവ സങ്ഖം ഗച്ഛതി, ഏവമേവ ഖോ, ആവുസോ, അട്ഠിഞ്ച പടിച്ച

ന്ഹാരുഞ്ച പടിച്ച മംസഞ്ച പടിച്ച ചമ്മഞ്ച പടിച്ച ആകാസോ പരിവാരിതോ രൂപന്ത്വേവ സങ്ഖം ഗച്ഛതീ''തി (മ॰ നി॰ ൧.൩൦൬).

അപരമ്പി വുത്തം -

''ദുക്ഖമേവ ഹി സമ്ഭോതി, ദുക്ഖം തിട്ഠതി വേതി ച;
നാഞ്ഞത്ര ദുക്ഖാ സമ്ഭോതി, നാഞ്ഞം ദുക്ഖാ നിരുജ്ഝതീ''തി. (സം॰ നി॰ ൧.൧൭൧);

ഉപമാഹി നാമരൂപവിഭാവനാ

൬൭൩. ഏവം അനേകസതേഹി സുത്തന്തേഹി നാമരൂപമേവ ദീപിതം, ന സത്തോ ന പുഗ്ഗലോ. തസ്മാ യഥാ അക്ഖചക്കപഞ്ജരഈസാദീസു അങ്ഗസമ്ഭാരേസു ഏകേനാകാരേന സണ്ഠിതേസു **രഥോ**തി വോഹാരമത്തം ഹോതി, പരമത്ഥതോ ഏകേകസ്മിം അങ്ഗേ ഉപപരിക്ഖിയമാനേ രഥോ നാമ നത്ഥി. യഥാ ച കട്ഠാദീസു ഗേഹസമ്ഭാരേസു ഏകേനാകാരേന ആകാസം പരിവാരേത്വാ ഠിതേസു **ഗേഹ**ന്തി വോഹാരമത്തം ഹോതി, പരമത്ഥതോ ഗേഹം നാമ നത്ഥി. യഥാ ച അങ്ഗുലിഅങ്ഗുട്ഠാദീസു ഏകേനാകാരേന ഠിതേസു **മുട്ഠീ**തി വോഹാരമത്തം ഹോതി. ദോണിതന്തിആദീസു **വീണാ**തി. ഹത്ഥിഅസ്സാദീസു **സേനാ**തി. പാകാരഗേഹഗോപുരാദീസു **നഗര**ന്തി. ഖന്ധസാഖാപലാസാദീസു ഏകേനാകാരേന ഠിതേസു **രുക്ഖോ**തി വോഹാരമത്തം ഹോതി, പരമത്ഥതോ ഏകേകസ്മിം അവയവേ ഉപപരിക്ഖിയമാനേ രുക്ഖോ നാമ നത്ഥി. ഏവമേവം പഞ്ചസു ഉപാദാനക്ഖന്ധേസു സതി **''സത്തോ, പുഗ്ഗലോ''**തി വോഹാരമത്തം ഹോതി, പരമത്ഥതോ ഏകേകസ്മിം ധമ്മേ ഉപപരിക്ഖിയമാനേ ''അസ്മീതി വാ അഹന്തി വാ''തി ഗാഹസ്സ വത്ഥുഭൂതോ സത്തോ നാമ നത്ഥി. പരമത്ഥതോ പന നാമരൂപമത്തമേവ അത്ഥീതി. ഏവം പസ്സതോ ഹി ദസ്സനം **യഥാഭൂതദസ്സനം** നാമ ഹോതി.

൬൭൪. യോ പനേതം യഥാഭൂതദസ്സനം പഹായ ''സത്തോ അത്ഥീ''തി ഗണ്ഹാതി. സോ തസ്സ വിനാസം അനുജാനേയ്യ അവിനാസം വാ. അവിനാസം അനുജാനന്തോ സസ്സതേ പതതി. വിനാസം അനുജാനന്തോ ഉച്ഛേദേ പതതി. കസ്മാ? ഖീരന്വയസ്സ ദധിനോ വിയ തദന്വയസ്സ അഞ്ഞസ്സ അഭാവതോ. സോ ''സസ്സതോ സത്തോ''തി ഗണ്ഹന്തോ ഓലീയതി നാമ. ''ഉച്ഛിജ്ജതീ''തി ഗണ്ഹന്തോ അതിധാവതി നാമ. തേനാഹ ഭഗവാ -

''ദ്വീഹി, ഭിക്ഖവേ, ദിട്ഠിഗതേഹി പരിയുട്ഠിതാ ദേവമനുസ്സാ ഓലീയന്തി ഏകേ, അതിധാവന്തി ഏകേ, ചക്ഖുമന്തോ ച പസ്സന്തി.

''കഥഞ്ച, ഭിക്ഖവേ, ഓലീയന്തി ഏകേ? ഭവാരാമാ, ഭിക്ഖവേ, ദേവമനുസ്സാ ഭവരതാ ഭവസമുദിതാ. തേസം ഭവനിരോധായ ധമ്മേ ദേസിയമാനേ ചിത്തം ന പക്ഖന്ദതി നപ്പസീദതി ന സന്തിട്ഠതി നാധിമുച്ചതി. ഏവം ഖോ, ഭിക്ഖവേ, ഓലീയന്തി ഏകേ.

''കഥഞ്ച, ഭിക്ഖവേ, അതിധാവന്തി ഏകേ? ഭവേനേവ ഖോ പനേകേ അട്ടീയമാനാ ഹരായമാനാ ജിഗുച്ഛമാനാ വിഭവം അഭിനന്ദന്തി, യതോ

കിര ഭോ അയം അത്താ കായസ്സ ഭേദാ ഉച്ഛിജ്ജതി വിനസ്സതി, ന ഹോതി പരംമരണാ, ഏതം സന്തം, ഏതം പണീതം, ഏതം യാഥാവന്തി. ഏവം ഖോ, ഭിക്ഖവേ, അതിധാവന്തി ഏകേ.

''കഥഞ്ച, ഭിക്ഖവേ, ചക്ഖുമന്തോ പസ്സന്തി? ഇധ, ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖു ഭൂതം ഭൂതതോ പസ്സതി, ഭൂതം ഭൂതതോ ദിസ്വാ ഭൂതസ്സ നിബ്ബിദായ വിരാഗായ നിരോധായ പടിപന്നോ ഹോതി. ഏവം ഖോ, ഭിക്ഖവേ, ചക്ഖുമന്തോ പസ്സന്തീ''തി (ഇതിവു॰ ൪൯).

൬൭൪. തസ്മാ യഥാ ദാരുയന്തം സുഞ്ഞം നിജ്ജീവം നിരീഹകം, അഥ ച പന ദാരുരജ്ജുകസമായോഗവസേന ഗച്ഛതിപി തിട്ഠതിപി. സഈഹകം സബ്യാപാരം വിയ ഖായതി, ഏവമിദം നാമരൂപമ്പി സുഞ്ഞം നിജ്ജീവം നിരീഹകം, അഥ ച പന അഞ്ഞമഞ്ഞസമായോഗവസേന ഗച്ഛതിപി തിട്ഠതിപി. സഈഹകം സബ്യാപാരം വിയ ഖായതീതി ദട്ഠബ്ബം. തേനാഹു പോരാണാ -

''നാമഞ്ച രൂപഞ്ച ഇധത്ഥി സച്ചതോ,
ന ഹേത്ഥ സത്തോ മനുജോ ച വിജ്ജതി;
സുഞ്ഞം ഇദം യന്തമിവാഭിസങ്ഖതം,
ദുക്ഖസ്സ പുഞ്ജോ തിണകട്ഠസാദിസോ''തി.

ന കേവലഞ്ചേതം ദാരുയന്തുപമായ, അഞ്ഞാഹിപി നളകലാപീആദീഹി ഉപമാഹി വിഭാവേതബ്ബം - യഥാ ഹി ദ്വീസു നളകലാപീസു അഞ്ഞമഞ്ഞം നിസ്സായ ഠപിതാസു ഏകാ ഏകിസ്സാ ഉപത്ഥമ്ഭോ ഹോതി, ഏകിസ്സാ പതമാനായ ഇതരാപി പതതി, ഏവമേവം പഞ്ചവോകാരഭവേ നാമരൂപം അഞ്ഞമഞ്ഞം നിസ്സായ പവത്തതി, ഏകം ഏകസ്സ ഉപത്ഥമ്ഭോ ഹോതി. മരണവസേന ഏകസ്മിം പതമാനേ ഇതരമ്പി പതതി. തേനാഹു പോരാണാ -

''യമകം നാമരൂപഞ്ച, ഉഭോ അഞ്ഞോഞ്ഞനിസ്സിതാ;
ഏകസ്മിം ഭിജ്ജമാനസ്മിം, ഉഭോ ഭിജ്ജന്തി പച്ചയാ''തി.

൬൭൫. യഥാ ച ദണ്ഡാഭിഹതം ഭേരിം നിസ്സായ സദ്ദേ പവത്തമാനേ അഞ്ഞാ ഭേരീ, അഞ്ഞോ സദ്ദോ, ഭേരിസദ്ദാ അസമ്മിസ്സാ, ഭേരീ സദ്ദേന സുഞ്ഞാ, സദ്ദോ ഭേരിയാ സുഞ്ഞോ, ഏവമേവം വത്ഥുദ്വാരാരമ്മണസങ്ഖാതം രൂപം നിസ്സായ നാമേ പവത്തമാനേ അഞ്ഞം രൂപം, അഞ്ഞം നാമം, നാമരൂപാ അസമ്മിസ്സാ, നാമം രൂപേന സുഞ്ഞം, രൂപം നാമേന സുഞ്ഞം, അപിച ഖോ ഭേരിം പടിച്ച സദ്ദോ വിയ രൂപം പടിച്ച നാമം പവത്തതി. തേനാഹു പോരാണാ -

''ന ചക്ഖുതോ ജായരേ ഫസ്സപഞ്ചമാ,
ന രൂപതോ നോ ച ഉഭിന്നമന്തരാ;
ഹേതും പടിച്ചപ്പഭവന്തി സങ്ഖതാ,
യഥാപി സദ്ദോ പഹടായ ഭേരിയാ.

''ന സോതതോ ജായരേ ഫസ്സപഞ്ചമാ,
ന സദ്ദതോ നോ ച ഉഭിന്നമന്തരാ...പേ॰....

“ന ഘാനതോ ജായരേ ഫസ്സപഞ്ചമാ,
ന ഗന്ധതോ നോ ച ഉഭിന്നമന്തരാ...പേ॰....

“ന ജിവ്ഹാതോ ജായരേ ഫസ്സപഞ്ചമാ,
ന രസതോ നോ ച ഉഭിന്നമന്തരാ...പേ॰....

“ന കായതോ ജായരേ ഫസ്സപഞ്ചമാ,
ന ഫസ്സതോ നോ ച ഉഭിന്നമന്തരാ...പേ॰....

“ന വത്ഥുരൂപാ പഭവന്തി സങ്ഖതാ,
ന ചാപി ധമ്മായതനേഹി നിഗ്ഗതാ;
ഹേതും പടിച്ചപ്പഭവന്തി സങ്ഖതാ,
യഥാപി സദ്ദോ പഹടായ ഭേരിയാ”തി.

൩൭൭. അപിചേത്ഥ നാമം നിത്തേജം ന സകേന തേജേന പവത്തിതും സക്കോതി, ന ഖാദതി, ന പിവതി, ന ബ്യാഹരതി, ന ഇരിയാപഥം കപ്പേതി. രൂപമ്പി നിത്തേജം ന സകേന തേജേന പവത്തിതും സക്കോതി. ന ഹി തസ്സാ ഖാദിതുകാമതാ, നാപി പിവിതുകാമതാ, ന ബ്യാഹരിതുകാമതാ, ന ഇരിയാപഥം കപ്പേതുകാമതാ, അഥ ഖോ നാമം നിസ്സായ രൂപം പവത്തതി, രൂപം നിസ്സായ നാമം പവത്തതി, നാമസ്സ ഖാദിതുകാമതായ പിവിതുകാമതായ ബ്യാഹരിതുകാമതായ ഇരിയാപഥം കപ്പേതുകാമതായ സതി രൂപം ഖാദതി, പിവതി, ബ്യാഹരതി, ഇരിയാപഥം കപ്പേതി.

ഇമസ്സ പനത്ഥസ്സ വിഭാവനത്ഥായ ഇമം ഉപമം ഉദാഹരന്തി - യഥാ ജച്ചന്ധോ ച പീഠസപ്പീ ച ദിസാപക്കമിതുകാമാ അസ്സു, ജച്ചന്ധോ പീഠസപ്പിം ഏവമാഹ “അഹം ഖോ ഭണേ, സക്കോമി പാദേഹി പാദകരണീയം കാതും, നത്ഥി ച മേ ചക്ഖൂനി യേഹി സമവിസമം പസ്സേയ്യ”ന്തി. പീഠസപ്പീപി ജച്ചന്ധം ഏവമാഹ “അഹം ഖോ ഭണേ, സക്കോമി ചക്ഖുനാ ചക്ഖുകരണീയം കാതും, നത്ഥി ച മേ പാദാനി യേഹി അഭിക്കമേയ്യം വാ പടിക്കമേയ്യം വാ”തി. സോ തുട്ഠഹട്ഠോ ജച്ചന്ധോ പീഠസപ്പിം അംസകൂടം ആരോപേസി. പീഠസപ്പീ ജച്ചന്ധസ്സ അംസകൂടേ നിസീദിത്വാ ഏവമാഹ “വാമം മുഞ്ച ദക്ഖിണം ഗണ്ഹ, ദക്ഖിണം മുഞ്ച വാമം ഗണ്ഹാ”തി. തത്ഥ ജച്ചന്ധോപി നിത്തേജോ ദുബ്ബലോ ന സകേന തേജേന സകേന ബലേന ഗച്ഛതി, പീഠസപ്പീപി നിത്തേജോ ദുബ്ബലോ ന സകേന തേജേന സകേന ബലേന ഗച്ഛതി, ന ച തേസം അഞ്ഞമഞ്ഞം നിസ്സായ ഗമനം നപ്പവത്തതി, ഏവമേവം നാമമ്പി നിത്തേജം ന സകേന തേജേന ഉപ്പജ്ജതി, ന താസു താസു കിരിയാസു പവത്തതി. രൂപമ്പി നിത്തേജം ന സകേന തേജേന ഉപ്പജ്ജതി, ന താസു താസു കിരിയാസു പവത്തതി, ന ച തേസം അഞ്ഞമഞ്ഞം നിസ്സായ ഉപ്പത്തി വാ പവത്തി വാ ന ഹോതി. തേനേതം വുച്ചതി -

“ന സകേന ബലേന ജായരേ,
നോപി സകേന ബലേന തിട്ഠരേ;
പരധമ്മവസാനുവത്തിനോ,
ജായരേ സങ്ഖതാ അത്തദുബ്ബലാ.

“പരപച്ചയതോ ച ജായരേ,

പരആരമ്മണതോ സമുട്ഠിതാ;
ആരമ്മണപച്ചയേഹി ച,
പരധമ്മേഹി ചിമേ പഭാവിതാ.

“യഥാപി നാവം നിസ്സായ, മനുസ്സാ യന്തി അണ്ണവേ;
ഏവമേവ രൂപം നിസ്സായ, നാമകായോ പവത്തതി.

“യഥാ ച മനുസ്സേ നിസ്സായ, നാവാ ഗച്ഛതി അണ്ണവേ;
ഏവമേവ നാമം നിസ്സായ, രൂപകായോ പവത്തതി.

“ഉഭോ നിസ്സായ ഗച്ഛന്തി, മനുസ്സാ നാവാ ച അണ്ണവേ;
ഏവം നാമഞ്ച രൂപഞ്ച, ഉഭോ അഞ്ഞോഞ്ഞനിസ്സിതാ”തി.

ഏവം നാനാനയേഹി നാമരൂപം വവത്ഥാപയതോ സത്തസഞ്ഞം അഭിഭവിത്വാ അസമ്മോഹഭൂമിയം ഠിതം നാമരൂപാനം യാഥാവദസ്സനം **ദിട്ഠിവിസുദ്ധീ**തി വേദിതബ്ബം. **നാമരൂപവവത്ഥാന**ന്തിപി **സങ്ഖാരപരിച്ഛേദോ**തിപി ഏതസ്സേവ അധിവചനം.

ഇതി സാധുജനപാമോജ്ജത്ഥായ കതേ വിസുദ്ധിമഗ്ഗേ

പഞ്ഞാഭാവനാധികാരേ

ദിട്ഠിവിസുദ്ധിനിദ്ദേസോ നാമ

അട്ഠാരസമോ പരിച്ഛേദോ.

൧൯. കങ്ഖാവിതരണവിസുദ്ധിനിദ്ദേസോ

പച്ചയപരിഗ്ഗഹകഥാ

൬൭൮. ഏതസ്സേവ പന നാമരൂപസ്സ പച്ചയപരിഗ്ഗഹണേന തീസു അദ്ധാസു കങ്ഖം വിതരിത്വാ ഠിതം ഞാണം **കങ്ഖാവിതരണവിസുദ്ധി** നാമ.

തം സമ്പാദേതുകാമോ ഭിക്ഖു യഥാ നാമ കുസലോ ഭിസക്കോ രോഗം ദിസ്വാ തസ്സ സമുട്ഠാനം പരിയേസതി. യഥാ വാ പന അനുകമ്പകോ പുരിസോ ദഹരം കുമാരം മന്ദം ഉത്താനസേയ്യകം രഥികായ നിപന്നം ദിസ്വാ ''കസ്സ നു ഖോ അയം പുത്തകോ''തി തസ്സ മാതാപിതരോ ആവജ്ജതി, ഏവമേവ തസ്സ നാമരൂപസ്സ ഹേതുപച്ചയപരിയേസനം ആപജ്ജതി.

സോ ആദിതോവ ഇതി പടിസഞ്ചിക്ഖതി ''ന താവിദം നാമരൂപം അഹേതുകം, സബ്ബത്ഥ സബ്ബദാ സബ്ബേസഞ്ച ഏകസദിസഭാവാപത്തിതോ, ന ഇസ്സരാദിഹേതുകം, നാമരൂപതോ ഉദ്ധം ഇസ്സരാദീനം അഭാവതോ. യേപി നാമരൂപമത്തമേവ ഇസ്സരാദയോതി വദന്തി, തേസം ഇസ്സരാദിസങ്ഖാതനാമരൂപസ്സ അഹേതുകഭാവപ്പത്തിതോ. തസ്മാ ഭവിതബ്ബമസ്സ ഹേതുപച്ചയേഹി, കേ നു ഖോ തേ''തി.

൬൭൯. സോ ഏവം നാമരൂപസ്സ ഹേതുപച്ചയേ ആവജ്ജേത്വാ ഇമസ്സ താവ രൂപകായസ്സ ഏവം ഹേതുപച്ചയേ പരിഗ്ഗണ്ഹാതി - ''അയം കായോ നിബ്ബത്തമാനോ നേവ ഉപ്പലപദുമപുണ്ഡരീകസോഗന്ധികാദീനം അബ്ഭന്തരേ നിബ്ബത്തതി, ന മണിമുത്താഹാരാദീനം, അഥ ഖോ ആമാസയപക്കാസയാനം അന്തരേ ഉദരപടലം പച്ഛതോ പിട്ഠികണ്ടകം പുരതോ കത്വാ അന്തഅന്തഗുണപരിവാരിതോ സയമ്പി ദുഗ്ഗന്ധജേഗുച്ഛപടിക്കൂലോ ദുഗ്ഗന്ധജേഗുച്ഛപടിക്കൂലേ പരമസമ്ബാധേ ഓകാസേ പൂതിമച്ഛപൂതികുമ്മാസഓളിഗല്ലചന്ദനികാദീസു കിമിവ നിബ്ബത്തതി. തസ്സേവം നിബ്ബത്തമാനസ്സ 'അവിജ്ജാ തണ്ഹാ ഉപാദാനം കമ്മ'ന്തി ഇമേ ചത്താരോ ധമ്മാ നിബ്ബത്തകത്താ **ഹേതു,** ആഹാരോ ഉപത്ഥമ്ഭകത്താ **പച്ചയോ**തി പഞ്ച ധമ്മാ ഹേതുപച്ചയാ ഹോന്തി. തേസുപി അവിജ്ജാദയോ തയോ ഇമസ്സ കായസ്സ മാതാ വിയ ദാരകസ്സ ഉപനിസ്സയാ ഹോന്തി. കമ്മം പിതാ വിയ പുത്തസ്സ ജനകം . ആഹാരോ ധാതി വിയ ദാരകസ്സ സന്ധാരകോ''തി. ഏവം രൂപകായസ്സ പച്ചയപരിഗ്ഗഹം കത്വാ, പുന ''ചക്ഖുഞ്ച പടിച്ച രൂപേ ച ഉപ്പജ്ജതി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണ''ന്തിആദിനാ (സം॰ നി॰ ൨.൪൩) നയേന നാമകായസ്സ പച്ചയപരിഗ്ഗഹം കരോതി.

സോ ഏവം പച്ചയതോ നാമരൂപസ്സ പവത്തിം ദിസ്വാ യഥാ ഇദം ഏതരഹി, ഏവം അതീതേപി അദ്ധാനേ പച്ചയതോ പവത്തിത്ഥ, അനാഗതേപി പച്ചയതോ പവത്തിസ്സതീതി സമനുപസ്സതി.

൬൮൦. തസ്സേവം സമനുപസ്സതോ യാ സാ പുബ്ബന്തം ആരബ്ഭ ''അഹോസിം നു ഖോ അഹം അതീതമദ്ധാനം, ന നു ഖോ അഹോസിം അതീതമദ്ധാനം, കിം നു ഖോ അഹോസിം അതീതമദ്ധാനം, കഥം നു ഖോ അഹോസിം അതീതമദ്ധാനം, കിം ഹുത്വാ കിം അഹോസിം നു ഖോ അഹം

അതീതമദ്ധാന''ന്തി (മ॰ നി॰ ൧.൧൮; സം॰ നി॰ ൨.൨൦) പഞ്ചവിധാ വിചികിച്ഛാ വുത്താ, യാപി അപരന്തം ആരബ്ഭ ''ഭവിസ്സാമി നു ഖോ അഹം അനാഗതമദ്ധാനം, ന നു ഖോ ഭവിസ്സാമി അനാഗതമദ്ധാനം, കിം നു ഖോ ഭവിസ്സാമി അനാഗതമദ്ധാനം, കഥം നു ഖോ ഭവിസ്സാമി അനാഗതമദ്ധാനം, കിം ഹുത്വാ കിം ഭവിസ്സാമി നു ഖോ അഹം അനാഗതമദ്ധാന''ന്തി പഞ്ചവിധാ വിചികിച്ഛാ വുത്താ, യാപി പച്ചുപ്പന്നം ആരബ്ഭ ''ഏതരഹി വാ പന പച്ചുപ്പന്നം അദ്ധാനം അജ്ഝത്തം കഥംകഥീ ഹോതി - അഹം നു ഖോസ്മി, നോ നു ഖോസ്മി, കിം നു ഖോസ്മി, കഥം നു ഖോസ്മി, അയം നു ഖോ സത്തോ കുതോ ആഗതോ, സോ കുഹിം ഗാമീ ഭവിസ്സതീ''തി (മ॰ നി॰ ൧.൧൮) ഛബ്ബിധാ വിചികിച്ഛാ വുത്താ, സാ സബ്ബാപി പഹീയതി.

൬൮൧. അപരോ **സാധാരണാസാധാരണവസേന** ദുവിധം നാമസ്സ പച്ചയം പസ്സതി, കമ്മാദിവസേന ചതുബ്ബിധം രൂപസ്സ. ദുവിധോ ഹി നാമസ്സ പച്ചയോ സാധാരണോ അസാധാരണോ ച. തത്ഥ ചക്ഖാദീനി ഛ ദ്വാരാനി, രൂപാദീനി ഛ ആരമ്മണാനി നാമസ്സ സാധാരണോ പച്ചയോ, കുസലാദിഭേദതോ സബ്ബപ്പകാരസ്സാപി തതോ പവത്തിതോ. മനസികാരാദികോ അസാധാരണോ. യോനിസോ മനസികാരസദ്ധമ്മസ്സവനാദികോ ഹി കുസലസ്സേവ ഹോതി, വിപരീതോ അകുസലസ്സ, കമ്മാദികോ വിപാകസ്സ, ഭവങ്ഗാദികോ കിരിയസ്സാതി.

രൂപസ്സ പന കമ്മം ചിത്തം ഉതു ആഹാരോതി അയം കമ്മാദികോ ചതുബ്ബിധോ പച്ചയോ. തത്ഥ കമ്മം അതീതമേവ കമ്മസമുട്ഠാനസ്സ രൂപസ്സ പച്ചയോ ഹോതി . ചിത്തം ചിത്തസമുട്ഠാനസ്സ ഉപ്പജ്ജമാനം. ഉതുആഹാരാ ഉതുആഹാരസമുട്ഠാനസ്സ ഠിതിക്ഖണേ പച്ചയാ ഹോന്തീതി. ഏവമേവേകോ നാമരൂപസ്സ പച്ചയപരിഗ്ഗഹം കരോതി.

സോ ഏവം പച്ചയതോ നാമരൂപസ്സ പവത്തിം ദിസ്വാ യഥാ ഇദം ഏതരഹി, ഏവം അതീതേപി അദ്ധാനേ പച്ചയതോ പവത്തിത്ഥ, അനാഗതേപി പച്ചയതോ പവത്തിസ്സതീതി സമനുപസ്സതി. തസ്സേവം സമനുപസ്സതോ വുത്തനയേനേവ തീസുപി അദ്ധാസു വിചികിച്ഛാ പഹീയതി.

൬൮൨. അപരോ തേസംയേവ നാമരൂപസങ്ഖാതാനം സങ്ഖാരാനം ജരാപത്തിം ജിണ്ണാനഞ്ച ഭങ്ഗം ദിസ്വാ ഇദം സങ്ഖാരാനം ജരാമരണം നാമ ജാതിയാ സതി ഹോതി, ജാതി ഭവേ സതി, ഭവോ ഉപാദാനേ സതി, ഉപാദാനം തണ്ഹായ സതി, തണ്ഹാ വേദനായ സതി, വേദനാ ഫസ്സേ സതി, ഫസ്സോ സളായതനേ സതി, സളായതനം നാമരൂപേ സതി, നാമരൂപം വിഞ്ഞാണേ സതി, വിഞ്ഞാണം സങ്ഖാരേസു സതി, സങ്ഖാരാ അവിജ്ജായ സതീതി ഏവം **പടിലോമപടിച്ചസമുപ്പാദവസേന** നാമരൂപസ്സ പച്ചയപരിഗ്ഗഹം കരോതി. അഥസ്സ വുത്തനയേനേവ വിചികിച്ഛാ പഹീയതി.

൬൮൩. അപരോ ''ഇതി ഖോ അവിജ്ജാപച്ചയാ സങ്ഖാരാ''തി (സം॰ നി॰ ൨.൨) പുബ്ബേ വിത്ഥാരേത്വാ ദസ്സിത**അനുലോമപടിച്ചസമുപ്പാദവസേനേവ** നാമരൂപസ്സ പച്ചയപരിഗ്ഗഹം കരോതി. അഥസ്സ വുത്തനയേനേവ കങ്ഖാ പഹീയതി.

൩൮൪. അപരോ "പുരിമകമ്മഭവസ്മിം മോഹോ അവിജ്ജാ, ആയൂഹനാ സങ്ഖാരാ, നികന്തി തണ്ഹാ, ഉപഗമനം ഉപാദാനം, ചേതനാ ഭവോതി ഇമേ പഞ്ച ധമ്മാ പുരിമകമ്മഭവസ്മിം ഇധ പടിസന്ധിയാ പച്ചയാ, ഇധ പടിസന്ധി വിഞ്ഞാണം, ഓക്കന്തി നാമരൂപം, പസാദോ ആയതനം, ഫുട്ഠോ ഫസ്സോ, വേദയിതം വേദനാതി ഇമേ പഞ്ച ധമ്മാ ഇധൂപപത്തിഭവസ്മിം പുരേകതസ്സ കമ്മസ്സ പച്ചയാ. ഇധ പരിപക്കത്താ ആയതനാനം മോഹോ അവിജ്ജാ...പേ॰... ചേതനാ ഭവോതി ഇമേ പഞ്ച ധമ്മാ ഇധ കമ്മഭവസ്മിം ആയതിം പടിസന്ധിയാ പച്ചയാ"തി (പടി॰ മ॰ ൧.൪൭) ഏവം **കമ്മവട്ടവിപാകവട്ടവസേന** നാമരൂപസ്സ പച്ചയപരിഗ്ഗഹം കരോതി.

൩൮൫. തത്ഥ ചതുബ്ബിധം കമ്മം - ദിട്ഠധമ്മവേദനീയം, ഉപപജ്ജവേദനീയം, അപരാപരിയവേദനീയം, അഹോസികമ്മന്തി. തേസു ഏകജവനവീഥിയം സത്തസു ചിത്തേസു കുസലാ വാ അകുസലാ വാ പഠമജവനചേതനാ **ദിട്ഠിധമ്മവേദനീയകമ്മം** നാമ. തം ഇമസ്മിഞ്ഞേവ അത്തഭാവേ വിപാകം ദേതി. തഥാ അസക്കോന്തം പന "അഹോസികമ്മം നാഹോസി കമ്മവിപാകോ, ന ഭവിസ്സതി കമ്മവിപാകോ, നത്ഥി കമ്മവിപാകോ"തി (പടി॰ മ॰ ൧.൨൩൪) ഇമസ്സ തികസ്സ വസേന അഹോസികമ്മം നാമ ഹോതി. അത്ഥസാധികാ പന സത്തമജവനചേതനാ **ഉപപജ്ജവേദനീയകമ്മം** നാമ. തം അനന്തരേ അത്തഭാവേ വിപാകം ദേതി. തഥാ അസക്കോന്തം വുത്തനയേനേവ അഹോസികമ്മം നാമ ഹോതി. ഉഭിന്നം അന്തരേ പഞ്ച ജവനചേതനാ **അപരാപരിയവേദനീയകമ്മം** നാമ. തം അനാഗതേ യദാ ഓകാസം ലഭതി, തദാ വിപാകം ദേതി. സതി സംസാരപ്പവത്തിയാ അഹോസികമ്മം നാമ ന ഹോതി.

൩൮൬. അപരമ്പി ചതുബ്ബിധം കമ്മം - യം ഗരുകം, യം ബഹുലം, യദാസന്നം, കടത്താ വാ പന കമ്മന്തി. തത്ഥ കുസലം വാ ഹോതു അകുസലം വാ, ഗരുകാഗരുകേസു **യം ഗരുകം** മാതുഘാതാദികമ്മം വാ മഹഗ്ഗതകമ്മം വാ, തദേവ പഠമം വിപച്ചതി. തഥാ ബഹുലാബഹുലേസുപി **യം ബഹുലം** ഹോതി സുസീല്യം വാ ദുസ്സീല്യം വാ, തദേവ പഠമം വിപച്ചതി. **യദാസന്നം** നാമ മരണകാലേ അനുസ്സരിതകമ്മം. യഞ്ഹി ആസന്നമരണോ അനുസ്സരിതും സക്കോതി, തേനേവ ഉപപജ്ജതി. ഏതേഹി പന തീഹി മുത്തം പുനപ്പുനം ലദ്ധാസേവനം **കടത്താ വാ പന കമ്മം** നാമ ഹോതി, തേസം അഭാവേ തം പടിസന്ധിം ആകഡ്ഢതി.

൩൮൭. അപരമ്പി ചതുബ്ബിധം കമ്മം - ജനകം, ഉപത്ഥമ്ഭകം, ഉപപീളകം, ഉപഘാതകന്തി. തത്ഥ **ജനകം** നാമ കുസലമ്പി ഹോതി അകുസലമ്പി. തം പടിസന്ധിയമ്പി പവത്തേപി രൂപാരൂപവിപാകക്ഖന്ധേ ജനേതി. **ഉപത്ഥമ്ഭകം** പന വിപാകം ജനേതും ന സക്കോതി, അഞ്ഞേന കമ്മേന ദിന്നായ പടിസന്ധിയാ ജനിതേ വിപാകേ ഉപ്പജ്ജമാനകസുഖദുക്ഖം ഉപത്ഥമ്ഭേതി, അദ്ധാനം പവത്തേതി. **ഉപപീളകം** അഞ്ഞേന കമ്മേന ദിന്നായ പടിസന്ധിയാ ജനിതേ വിപാകേ ഉപ്പജ്ജമാനകസുഖദുക്ഖം പീളേതി ബാധതി, അദ്ധാനം പവത്തിതും ന ദേതി. **ഉപഘാതകം** പന സയം കുസലമ്പി അകുസലമ്പി സമാനം അഞ്ഞം ദുബ്ബലകമ്മം ഘാതേത്വാ തസ്സ വിപാകം പടിബാഹിത്വാ അത്തനോ വിപാകസ്സ ഓകാസം കരോതി. ഏവം പന കമ്മേന കതേ ഓകാസേ തം വിപാകം ഉപ്പന്നം നാമ വുച്ചതി.

ഇതി ഇമേസം ദ്വാദസന്നം കമ്മാനം കമ്മന്തരഞ്ചേവ വിപാകന്തരഞ്ച ബുദ്ധാനം കമ്മവിപാകഞാണസ്സേവ യാഥാവസരസതോ പാകടം ഹോതി, അസാധാരണം സാവകേഹി. വിപസ്സകേന പന കമ്മന്തരഞ്ച വിപാകന്തരഞ്ച ഏകദേസതോ ജാനിതബ്ബം. തസ്മാ അയം മുഖമത്തദസ്സനേന കമ്മവിസേസോ പകാസിതോതി.

൬൯൯. ഇതി ഇമം ദ്വാദസവിധം കമ്മം കമ്മവട്ടേ പക്ഖിപിത്വാ ഏവം ഏകോ കമ്മവട്ടവിപാകവട്ടവസേന നാമരൂപസ്സ പച്ചയപരിഗ്ഗഹം കരോതി. സോ ഏവം കമ്മവട്ടവിപാകവട്ടവസേന പച്ചയതോ നാമരൂപസ്സ പവത്തിം ദിസ്വാ ''യഥാ ഇദം ഏതരഹി, ഏവം അതീതേപി അദ്ധാനേ കമ്മവട്ടവിപാകവട്ടവസേന പച്ചയതോ പവത്തിത്ഥ, അനാഗതേപി കമ്മവട്ടവിപാകവട്ടവസേനേവ പച്ചയതോ പവത്തിസ്സതീ''തി. ഇതി കമ്മഞ്ചേവ കമ്മവിപാകോ ച, കമ്മവട്ടഞ്ച വിപാകവട്ടഞ്ച, കമ്മപവത്തഞ്ച വിപാകപവത്തഞ്ച, കമ്മസന്തതി ച വിപാകസന്തതി ച, കിരിയാ ച കിരിയാഫലഞ്ച.

കമ്മാ വിപാകാ വത്തന്തി, വിപാകോ കമ്മസമ്ഭവോ;
കമ്മാ പുനബ്ഭവോ ഹോതി, ഏവം ലോകോ പവത്തതീതി. -

സമനുപസ്സതി. തസ്സേവം സമനുപസ്സതോ യാ സാ പുബ്ബന്താദയോ ആരബ്ഭ ''അഹോസിം നു ഖോ അഹ''ന്തിആദിനാ നയേന വുത്താ സോളസവിധാ വിചികിച്ഛാ, സാ സബ്ബാ പഹീയതി. സബ്ബഭവയോനിഗതിട്ഠിതിനിവാസേസു ഹേതുഫലസമ്ബന്ധവസേന പവത്തമാനം നാമരൂപമത്തമേവ ഖായതി. സോ നേവ കാരണതോ ഉദ്ധം കാരകം പസ്സതി, ന വിപാകപ്പവത്തിതോ ഉദ്ധം വിപാകപടിസംവേദകം. കാരണേ പന സതി ''കാരകോ''തി, വിപാകപ്പവത്തിയാ സതി ''പടിസംവേദകോ''തി സമഞ്ഞാമത്തേന പണ്ഡിതാ വോഹരന്തിച്ചേവസ്സ സമ്മപ്പഞ്ഞായ സുദിട്ഠം ഹോതി.

൭൦൦. തേനാഹു പോരാണാ -

''കമ്മസ്സ കാരകോ നത്ഥി, വിപാകസ്സ ച വേദകോ;
സുദ്ധധമ്മാ പവത്തന്തി, ഏവേതം സമ്മദസ്സനം.

''ഏവം കമ്മേ വിപാകേ ച, വത്തമാനേ സഹേതുകേ;
ബീജരുക്ഖാദികാനംവ, പുബ്ബാ കോടി ന നായതി;
അനാഗതേപി സംസാരേ, അപ്പവത്തം ന ദിസ്സതി.

''ഏതമത്ഥം അനഞ്ഞായ, തിത്ഥിയാ അസയംവസീ;
സത്തസഞ്ഞം ഗഹേത്വാന, സസ്സതുച്ഛേദദസ്സിനോ;
ദ്വാസട്ഠിദിട്ഠിം ഗണ്ഹന്തി, അഞ്ഞമഞ്ഞവിരോധിതാ.

''ദിട്ഠിബന്ധനബദ്ധാ തേ, തണ്ഹാസോതേന വുയ്ഹരേ;
തണ്ഹാസോതേന വുയ്ഹന്താ, ന തേ ദുക്ഖാ പമുച്ചരേ.

''ഏവമേതം അഭിഞ്ഞായ, ഭിക്ഖു ബുദ്ധസ്സ സാവകോ;
ഗമ്ഭീരം നിപുണം സുഞ്ഞം, പച്ചയം പടിവിജ്ഝതി.

‘‘കമ്മം നത്ഥി വിപാകമ്ഹി, പാകോ കമ്മേ ന വിജ്ജതി;
അഞ്ഞമഞ്ഞം ഉഭോ സുഞ്ഞാ, ന ച കമ്മം വിനാ ഫലം.

‘‘യഥാ ന സൂരിയേ അഗ്ഗി, ന മണിമ്ഹി ന ഗോമയേ;
ന തേസം ബഹി സോ അത്ഥി, സമ്ഭാരേഹി ച ജായതി.

‘‘തഥാ ന അന്തോ കമ്മസ്സ, വിപാകോ ഉപലബ്ഭതി;
ബഹിദ്ധാപി ന കമ്മസ്സ, ന കമ്മം തത്ഥ വിജ്ജതി.

‘‘ഫലേന സുഞ്ഞം തം കമ്മം, ഫലം കമ്മേ ന വിജ്ജതി;
കമ്മഞ്ച ഖോ ഉപാദായ, തതോ നിബ്ബത്തതേ ഫലം.

‘‘ന ഹേത്ഥ ദേവോ ബ്രഹ്മാ വാ, സംസാരസ്സത്ഥികാരകോ;
സുദ്ധധമ്മാ പവത്തന്തി, ഹേതുസമ്ഭാരപച്ചയാ’’തി.

൬൮൦. തസ്സേവം കമ്മവട്ടവിപാകവട്ടവസേന നാമരൂപസ്സ പച്ചയപരിഗ്ഗഹം കത്വാ തീസു അദ്ധാസു പഹീനവിചികിച്ഛസ്സ സബ്ബേ അതീതാനാഗതപച്ചുപ്പന്നധമ്മാ ചുതിപടിസന്ധിവസേന വിദിതാ ഹോന്തി, സാസ്സ ഹോതി **ഞാതപരിഞ്ഞാ**.

സോ ഏവം പജാനാതി - യേ അതീതേ കമ്മപച്ചയാ നിബ്ബത്താ ഖന്ധാ, തേ തത്ഥേവ നിരുദ്ധാ, അതീതകമ്മപച്ചയാ പന ഇമസ്മിം ഭവേ അഞ്ഞേ നിബ്ബത്താ, അതീതഭവതോ ഇമം ഭവം ആഗതോ ഏകധമ്മോപി നത്ഥി, ഇമസ്മിമ്പി ഭവേ കമ്മപച്ചയേന നിബ്ബത്താ ഖന്ധാ നിരുജ്ഝിസ്സന്തി, പുനബ്ഭവേ അഞ്ഞേ നിബ്ബത്തിസ്സന്തി, ഇമമ്ഹാ ഭവാ പുനബ്ഭവം ഏകധമ്മോപി ന ഗമിസ്സതി. അപിച ഖോ യഥാ ന ആചരിയമുഖതോ സജ്ഝായോ അന്തേവാസികസ്സ മുഖം പവിസതി, ന ച തപ്പച്ചയാ തസ്സ മുഖേ സജ്ഝായോ ന വത്തതി, ന ദൂതേന മന്തോദകം പീതം രോഗിനോ ഉദരം പവിസതി, ന ച തസ്സ തപ്പച്ചയാ രോഗോ ന വൂപസമ്മതി, ന മുഖേ മണ്ഡനവിധാനം ആദാസതലാദീസു മുഖനിമിത്തം ഗച്ഛതി, ന ച തത്ഥ തപ്പച്ചയാ മണ്ഡനവിധാനം ന പഞ്ഞായതി, ന ഏകിസ്സാ വട്ടിയാ ദീപസിഖാ അഞ്ഞം വട്ടിം സങ്കമതി, ന ച തത്ഥ തപ്പച്ചയാ ദീപസിഖാ ന നിബ്ബത്തതി, ഏവമേവ ന അതീതഭവതോ ഇമം ഭവം, ഇതോ വാ പുനബ്ഭവം കോചി ധമ്മോ സങ്കമതി, ന ച അതീതഭവേ ഖന്ധായതനധാതുപച്ചയാ ഇധ, ഇധ വാ ഖന്ധായതനധാതുപച്ചയാ പുനബ്ഭവേ ഖന്ധായതനധാതുയോ ന നിബ്ബത്തന്തീതി.

യഥേവ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം, മനോധാതുഅനന്തരം;
ന ചേവ ആഗതം നാപി, ന നിബ്ബത്തം അനന്തരം.

തഥേവ പടിസന്ധിമ്ഹി, വത്തതേ ചിത്തസന്തതി;
പുരിമം ഭിജ്ജതേ ചിത്തം, പച്ഛിമം ജായതേ തതോ.

തേസം അന്തരികാ നത്ഥി, വീചി തേസം ന വിജ്ജതി;
ന ചിതോ ഗച്ഛതി കിഞ്ചി, പടിസന്ധി ച ജായതീതി.

൬൮൧. ഏവം ചുതിപടിസന്ധിവസേന വിദിതസബ്ബധമ്മസ്സ സബ്ബാകാരേന നാമരൂപസ്സ പച്ചയപരിഗ്ഗഹഞാണം ഥാമഗതം ഹോതി, സോളസവിധാ കങ്ഖാ

സുട്ഠുതരം പഹീയതി. ന കേവലഞ്ച സാ ഏവ, "സത്ഥരി കങ്ഖതീ"തി (ധ॰ സ॰ ൧൦൦൮) ആദിനയപ്പവത്താ അട്ഠവിധാപി കങ്ഖാ പഹീയതിയേവ, ദ്വാസട്ഠി ദിട്ഠിഗതാനി വിക്ഖമ്ഭന്തി. ഏവം നാനാനയേഹി നാമരൂപപച്ചയപരിഗ്ഗഹണേന തീസു അദ്ധാസു കങ്ഖം വിതരിത്വാ ഠിതം ഞാണം **കങ്ഖാവിതരണവിസുദ്ധീ**തി വേദിതബ്ബം. **ധമ്മട്ഠിതിഞാണ**ന്തിപി **യഥാഭൂതഞാണ**ന്തിപി **സമ്മാദസ്സന**ന്തിപി ഏതസ്സേവാധിവചനം. വുത്തഞ്ഹേതം –

> "അവിജ്ജാ പച്ചയോ, സങ്ഖാരാ പച്ചയസമുപ്പന്നാ. ഉഭോപേതേ ധമ്മാ പച്ചയസമുപ്പന്നാതി പച്ചയപരിഗ്ഗഹേ പഞ്ഞാ ധമ്മട്ഠിതിഞാണ"ന്തി (പടി॰ മ॰ ൧.൪൫).
>
> "അനിച്ചതോ മനസികരോന്തോ കതമേ ധമ്മേ യഥാഭൂതം ജാനാതി പസ്സതി, കഥം സമ്മാദസ്സനം ഹോതി, കഥം തദന്വയേന സബ്ബേ സങ്ഖാരാ അനിച്ചതോ സുദിട്ഠാ ഹോന്തി, കത്ഥ കങ്ഖാ പഹീയതി? ദുക്ഖതോ... പേ॰... അനത്തതോ മനസികരോന്തോ കതമേ ധമ്മേ യഥാഭൂതം ജാനാതി പസ്സതി...പേ॰... കത്ഥ കങ്ഖാ പഹീയതീതി?
>
> "അനിച്ചതോ മനസികരോന്തോ നിമിത്തം യഥാഭൂതം ജാനാതി പസ്സതി, തേന വുച്ചതി സമ്മാദസ്സനം. ഏവം തദന്വയേന സബ്ബേ സങ്ഖാരാ അനിച്ചതോ സുദിട്ഠാ ഹോന്തി. ഏത്ഥ കങ്ഖാ പഹീയതി. ദുക്ഖതോ മനസികരോന്തോ പവത്തം യഥാഭൂതം ജാനാതി പസ്സതി...പേ॰... അനത്തതോ മനസികരോന്തോ നിമിത്തഞ്ച പവത്തഞ്ച യഥാഭൂതം ജാനാതി പസ്സതി, തേന വുച്ചതി സമ്മാദസ്സനം. ഏവം തദന്വയേന സബ്ബേ ധമ്മാ അനത്തതോ സുദിട്ഠാ ഹോന്തി. ഏത്ഥ കങ്ഖാ പഹീയതി.
>
> "യഞ്ച യഥാഭൂതഞാണം യഞ്ച സമ്മാദസ്സനം യാ ച കങ്ഖാവിതരണാ, ഇമേ ധമ്മാ നാനത്ഥാ ചേവ നാനാബ്യഞ്ജനാ ച, ഉദാഹു ഏകത്ഥാ ബ്യഞ്ജനമേവ നാന"ന്തി? യഞ്ച യഥാഭൂതഞാണം യഞ്ച സമ്മാദസ്സനം യാ ച കങ്ഖാവിതരണാ, ഇമേ ധമ്മാ ഏകത്ഥാ, ബ്യഞ്ജനമേവ നാന"ന്തി (പടി॰ മ॰ ൧.൨൨൭).

ഇമിനാ പന ഞാണേന സമന്നാഗതോ വിപസ്സകോ ബുദ്ധസാസനേ ലദ്ധസ്സാസോ ലദ്ധപതിട്ഠോ നിയതഗതികോ ചൂളസോതാപന്നോ നാമ ഹോതി.

> തസ്മാ ഭിക്ഖു സദാ സതോ, നാമരൂപസ്സ സബ്ബസോ;
> പച്ചയേ പരിഗ്ഗണ്ഹേയ്യ, കങ്ഖാവിതരണത്ഥികോതി.

ഇതി സാധുജനപാമോജ്ജത്ഥായ കതേ വിസുദ്ധിമഗ്ഗേ

പഞ്ഞാഭാവനാധികാരേ

കങ്ഖാവിതരണവിസുദ്ധിനിദ്ദേസോ നാമ

ഏകൂനവീസതിമോ പരിച്ഛേദോ.

൨൦. മഗ്ഗാമഗ്ഗഞാണദസ്സനവിസുദ്ധിനിദ്ദേസോ

സമ്മസനഞാണകഥാ

൬൯൨. അയം മഗ്ഗോ, അയം ന മഗ്ഗോതി ഏവം മഗ്ഗഞ്ച അമഗ്ഗഞ്ച ഞത്വാ ഠിതം ഞാണം പന **മഗ്ഗാമഗ്ഗഞാണദസ്സനവിസുദ്ധി** നാമ.

തം സമ്പാദേതുകാമേന **കലാപസമ്മസന**സങ്ഖാതായ **നയവിപസ്സനായ** താവ യോഗോ കരണീയോ. കസ്മാ? ആരദ്ധവിപസ്സകസ്സ ഓഭാസാദിസമ്ഭവേ മഗ്ഗാമഗ്ഗഞാണസമ്ഭവതോ. ആരദ്ധവിപസ്സകസ്സ ഹി ഓഭാസാദീസു സമ്ഭൂതേസു മഗ്ഗാമഗ്ഗഞാണം ഹോതി, വിപസ്സനായ ച കലാപസമ്മസനം ആദി. തസ്മാ ഏതം കങ്ഖാവിതരണാനന്തരം ഉദ്ദിട്ഠം. അപിച യസ്മാ തീരണപരിഞ്ഞായ വത്തമാനായ മഗ്ഗാമഗ്ഗഞാണം ഉപ്പജ്ജതി, തീരണപരിഞ്ഞാ ച ഞാതപരിഞ്ഞാനന്തരാ, തസ്മാപി തം മഗ്ഗാമഗ്ഗഞാണദസ്സനവിസുദ്ധിം സമ്പാദേതുകാമേന കലാപസമ്മസനേ താവ യോഗോ കാതബ്ബോ.

൬൯൩. തത്രായം വിനിച്ഛയോ - തിസ്സോ ഹി ലോകിയപരിഞ്ഞാ ഞാതപരിഞ്ഞാ തീരണപരിഞ്ഞാ പഹാനപരിഞ്ഞാ ച. യാ സന്ധായ വുത്തം "അഭിഞ്ഞാപഞ്ഞാ ഞാതട്ഠേ ഞാണം. പരിഞ്ഞാപഞ്ഞാ തീരണട്ഠേ ഞാണം. പഹാനപഞ്ഞാ പരിച്ചാഗട്ഠേ ഞാണ"ന്തി (പടി॰ മ॰ ൧.൭൫). തത്ഥ "രുപ്പനലക്ഖണം രൂപം, വേദയിതലക്ഖണാ വേദനാ"തി ഏവം തേസം തേസം ധമ്മാനം പച്ചത്തലക്ഖണസല്ലക്ഖണവസേന പവത്താ പഞ്ഞാ **ഞാതപരിഞ്ഞാ** നാമ. "രൂപം അനിച്ചം, വേദനാ അനിച്ചാ"തിആദിനാ നയേന തേസംയേവ ധമ്മാനം സാമഞ്ഞലക്ഖണം ആരോപേത്വാ പവത്താ ലക്ഖണാരമ്മണികവിപസ്സനാ പഞ്ഞാ **തീരണപരിഞ്ഞാ** നാമ. തേസുയേവ പന ധമ്മേസു നിച്ചസഞ്ഞാദിപജഹനവസേന പവത്താ ലക്ഖണാരമ്മണികവിപസ്സനാ പഞ്ഞാ **പഹാനപരിഞ്ഞാ** നാമ.

തത്ഥ സങ്ഖാരപരിച്ഛേദതോ പട്ഠായ യാവ പച്ചയപരിഗ്ഗഹാ ഞാതപരിഞ്ഞായ ഭൂമി. ഏതസ്മിം ഹി അന്തരേ ധമ്മാനം പച്ചത്തലക്ഖണപടിവേധസ്സേവ ആധിപച്ചം ഹോതി. കലാപസമ്മസനതോ പന പട്ഠായ യാവ ഉദയബ്ബയാനുപസ്സനാ തീരണപരിഞ്ഞായ ഭൂമി. ഏതസ്മിം ഹി അന്തരേ സാമഞ്ഞലക്ഖണപടിവേധസ്സേവ ആധിപച്ചം ഹോതി. ഭങ്ഗാനുപസ്സനം ആദിം കത്വാ ഉപരി പഹാനപരിഞ്ഞായ ഭൂമി . തതോ പട്ഠായ ഹി അനിച്ചതോ അനുപസ്സന്തോ നിച്ചസഞ്ഞം പജഹതി, ദുക്ഖതോ അനുപസ്സന്തോ സുഖസഞ്ഞം, അനത്തതോ അനുപസ്സന്തോ അത്തസഞ്ഞം, നിബ്ബിന്ദന്തോ നന്ദിം, വിരജ്ജന്തോ രാഗം, നിരോധേന്തോ സമുദയം, പടിനിസ്സജ്ജന്തോ ആദാനം പജഹതീതി (പടി॰ മ॰ ൧.൫൨) ഏവം നിച്ചസഞ്ഞാദിപഹാനസാധികാനം സത്തന്നം അനുപസ്സനാനം ആധിപച്ചം. ഇതി ഇമാസു തീസു പരിഞ്ഞാസു സങ്ഖാരപരിച്ഛേദസ്സ ചേവ പച്ചയപരിഗ്ഗഹസ്സ ച സാധിതത്താ ഇമിനാ യോഗിനാ ഞാതപരിഞ്ഞാവ അധിഗതാ ഹോതി, ഇതരാ ച അധിഗന്തബ്ബാ. തേന വുത്തം "യസ്മാ തീരണപരിഞ്ഞായ വത്തമാനായ മഗ്ഗാമഗ്ഗഞാണം ഉപ്പജ്ജതി, തീരണപരിഞ്ഞാ ച ഞാതപരിഞ്ഞാനന്തരാ, തസ്മാപി തം മഗ്ഗാമഗ്ഗഞാണദസ്സനവിസുദ്ധിം സമ്പാദേതുകാമേന കലാപസമ്മസനേ താവ യോഗോ കാതബ്ബോ"തി.

൬൯൪. തത്രായം പാളി -

"കഥം അതീതാനാഗതപച്ചുപ്പന്നാനം ധമ്മാനം സങ്ഖിപിത്വാ വവത്ഥാനേ പഞ്ഞാ സമ്മസനേ ഞാണം? യംകിഞ്ചി രൂപം അതീതാനാഗതപച്ചുപ്പന്നം അജ്ഝത്തം വാ…പേ॰… യം ദൂരേ സന്തികേ വാ, സബ്ബം രൂപം അനിച്ചതോ വവത്ഥപേതി, ഏകം സമ്മസനം. ദുക്ഖതോ വവത്ഥപേതി, ഏകം സമ്മസനം. അനത്തതോ വവത്ഥപേതി, ഏകം സമ്മസനം. യാ കാചി വേദനാ…പേ॰… യംകിഞ്ചി വിഞ്ഞാണം…പേ॰… അനത്തതോ വവത്ഥപേതി, ഏകം സമ്മസനം.

"ചക്ഖും…പേ॰… ജരാമരണം അതീതാനാഗതപച്ചുപ്പന്നം അനിച്ചതോ വവത്ഥപേതി, ഏകം സമ്മസനം. ദുക്ഖതോ അനത്തതോ വവത്ഥപേതി, ഏകം സമ്മസനം.

"രൂപം അതീതാനാഗതപച്ചുപ്പന്നം അനിച്ചം ഖയട്ഠേന, ദുക്ഖം ഭയട്ഠേന, അനത്താ അസാരകട്ഠേനാതി സങ്ഖിപിത്വാ വവത്ഥാനേ പഞ്ഞാ സമ്മസനേ ഞാണം. വേദനം… വിഞ്ഞാണം… ചക്ഖും…പേ॰… ജരാമരണം…പേ॰… സമ്മസനേ ഞാണം.

"രൂപം അതീതാനാഗതപച്ചുപ്പന്നം അനിച്ചം സങ്ഖതം പടിച്ചസമുപ്പന്നം ഖയധമ്മം വയധമ്മം വിരാഗധമ്മം നിരോധധമ്മന്തി സങ്ഖിപിത്വാ വവത്ഥാനേ പഞ്ഞാ സമ്മസനേ ഞാണം. വേദനം… വിഞ്ഞാണം… ചക്ഖും… ജരാമരണം അതീതാനാഗതപച്ചുപ്പന്നം അനിച്ചം സങ്ഖതം…പേ॰… നിരോധധമ്മന്തി സങ്ഖിപിത്വാ വവത്ഥാനേ പഞ്ഞാ സമ്മസനേ ഞാണം.

"ജാതിപച്ചയാ ജരാമരണം, അസതി ജാതിയാ നത്ഥി ജരാമരണന്തി സങ്ഖിപിത്വാ വവത്ഥാനേ പഞ്ഞാ സമ്മസനേ ഞാണം. അതീതമ്പി അദ്ധാനം, അനാഗതമ്പി അദ്ധാനം ജാതിപച്ചയാ ജരാമരണം, അസതി ജാതിയാ നത്ഥി ജരാമരണന്തി സങ്ഖിപിത്വാ വവത്ഥാനേ പഞ്ഞാ സമ്മസനേ ഞാണം. ഭവപച്ചയാ ജാതി…പേ॰… അവിജ്ജാപച്ചയാ സങ്ഖാരാ, അസതി അവിജ്ജായ നത്ഥി സങ്ഖാരാതി സങ്ഖിപിത്വാ വവത്ഥാനേ പഞ്ഞാ സമ്മസനേ ഞാണം. അതീതമ്പി അദ്ധാനം, അനാഗതമ്പി അദ്ധാനം അവിജ്ജാപച്ചയാ സങ്ഖാരാ, അസതി അവിജ്ജായ നത്ഥി സങ്ഖാരാതി സങ്ഖിപിത്വാ വവത്ഥാനേ പഞ്ഞാ സമ്മസനേ ഞാണം.

"തം ഞാതട്ഠേന ഞാണം. പജാനനട്ഠേന പഞ്ഞാ. തേന വുച്ചതി അതീതാനാഗതപച്ചുപ്പന്നാനം ധമ്മാനം സങ്ഖിപിത്വാ വവത്ഥാനേ പഞ്ഞാ സമ്മസനേ ഞാണ"ന്തി (പടി॰ മ॰ ൧.൪൮).

ഏത്ഥ ച ചക്ഖും…പേ॰… ജരാമരണന്തി ഇമിനാ പേയ്യാലേന ദ്വാരാരമ്മണേഹി സദ്ധിം ദ്വാരപ്പവത്താ ധമ്മാ, പഞ്ചക്ഖന്ധാ, ഛ ദ്വാരാനി, ഛ ആരമ്മണാനി, ഛ വിഞ്ഞാണാനി, ഛ ഫസ്സാ, ഛ വേദനാ, ഛ സഞ്ഞാ, ഛ ചേതനാ, ഛ തണ്ഹാ, ഛ വിതക്കാ, ഛ വിചാരാ, ഛ ധാതുയോ, ദസ കസിണാനി, ദ്വത്തിംസകോട്ഠാസാ, ദ്വാദസായതനാനി, അട്ഠാരസ ധാതുയോ, ബാവീസതി ഇന്ദ്രിയാനി, തിസ്സോ ധാതുയോ, നവ ഭവാ, ചത്താരി ഝാനാനി, ചതസ്സോ അപ്പമഞ്ഞാ, ചതസ്സോ സമാപത്തിയോ, ദ്വാദസ പടിച്ചസമുപ്പാദങ്ഗാനീതി ഇമേ ധമ്മരാസയോ സംഖിത്താതി വേദിതബ്ബാ.

വുത്തം ഹേതം അഭിഞ്ഞേയ്യനിദ്ദേസേ -

“സബ്ബം, ഭിക്ഖവേ, അഭിഞ്ഞേയ്യം. കിഞ്ച, ഭിക്ഖവേ, സബ്ബം അഭിഞ്ഞേയ്യം? ചക്ഖു, ഭിക്ഖവേ, അഭിഞ്ഞേയ്യം. രൂപാ... ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം... ചക്ഖുസമ്ഫസ്സോ... യമ്പിദം ചക്ഖുസമ്ഫസ്സപച്ചയാ ഉപ്പജ്ജതി വേദയിതം സുഖം വാ ദുക്ഖം വാ അദുക്ഖമസുഖം വാ, തമ്പി അഭിഞ്ഞേയ്യം. സോതം...പേ॰... യമ്പിദം മനോസമ്ഫസ്സപച്ചയാ ഉപ്പജ്ജതി വേദയിതം സുഖം വാ ദുക്ഖം വാ അദുക്ഖമസുഖം വാ, തമ്പി അഭിഞ്ഞേയ്യം.

“രൂപം...പേ॰... വിഞ്ഞാണം... ചക്ഖു...പേ॰... മനോ... രൂപാ...പേ॰... ധമ്മാ... ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം...പേ॰... മനോവിഞ്ഞാണം... ചക്ഖുസമ്ഫസ്സോ...പേ॰... മനോസമ്ഫസ്സോ....

“ചക്ഖുസമ്ഫസ്സജാ വേദനാ...പേ॰... മനോസമ്ഫസ്സജാ വേദനാ... രൂപസഞ്ഞാ...പേ॰... ധമ്മസഞ്ഞാ... രൂപസഞ്ചേതനാ...പേ॰... ധമ്മസഞ്ചേതനാ... രൂപതണ്ഹാ...പേ॰... ധമ്മതണ്ഹാ... രൂപവിതക്കോ...പേ॰... ധമ്മവിതക്കോ... രൂപവിചാരോ...പേ॰... ധമ്മവിചാരോ....

“പഥവീധാതു...പേ॰... വിഞ്ഞാണധാതു... പഥവീകസിണം...പേ॰... വിഞ്ഞാണകസിണം... കേസാ...പേ॰... മുത്തം... മത്ഥലുങ്ഗം....

“ചക്ഖായതനം...പേ॰... ധമ്മായതനം... ചക്ഖുധാതു...പേ॰... മനോധാതു... മനോവിഞ്ഞാണധാതു... ചക്ഖുന്ദ്രിയം... പേ॰... അഞ്ഞാതാവിന്ദ്രിയം....

“കാമധാതു... രൂപധാതു... അരൂപധാതു... കാമഭവോ... രൂപഭവോ... അരൂപഭവോ... സഞ്ഞാഭവോ... അസഞ്ഞാഭവോ... നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞാഭവോ... ഏകവോകാരഭവോ... ചതുവോകാരഭവോ... പഞ്ചവോകാരഭവോ....

“പഠമം ഝാനം...പേ॰... ചതുത്ഥം ഝാനം... മേത്താചേതോവിമുത്തി...പേ॰... ഉപേക്ഖാചേതോവിമുത്തി... ആകാസാനഞ്ചായതനസമാപത്തി...പേ॰... നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനസമാപത്തി... അവിജ്ജാ അഭിഞ്ഞേയ്യാ...പേ॰... ജരാമരണം അഭിഞ്ഞേയ്യ”ന്തി (പടി॰ മ॰ ൧.൩; സം॰ നി॰ ൪.൪൬).

തം തത്ഥ ഏവം വിത്ഥാരേന വുത്തത്താ ഇധ സബ്ബം പേയ്യാലേന സംഖിത്തം. ഏവം സംഖിത്തേ പനേത്ഥ യേ ലോകുത്തരാ ധമ്മാ ആഗതാ, തേ അസമ്മസനുപഗത്താ ഇമസ്മിം അധികാരേ ന ഗഹേതബ്ബാ. യേപി ച സമ്മസനുപഗാ , തേസു **യേ യസ്സ പാകടാ ഹോന്തി സുഖേന പരിഗ്ഗഹം ഗച്ഛന്തി, തേസു തേന സമ്മസനം ആരഭിതബ്ബം**.

൬൭൭. തത്രായം ഖന്ധവസേന ആരബ്ഭവിധാനയോജനാ - യംകിഞ്ചി രൂപം...പേ॰... സബ്ബം രൂപം അനിച്ചതോ വവത്ഥപേതി, ഏകം സമ്മസനം. ദുക്ഖതോ അനത്തതോ വവത്ഥപേതി, ഏകം സമ്മസനന്തി. ഏത്താവതാ അയം ഭിക്ഖു “യംകിഞ്ചി രൂപ”ന്തി ഏവം അനിയമനിദ്ദിട്ഠം സബ്ബമ്പി രൂപം അതീതത്തികേന ചേവ ചതൂഹി ച അജ്ഝത്താദിദുകേഹീതി ഏകാദസഹി ഓകാസേഹി പരിച്ഛിന്ദിത്വാ സബ്ബം രൂപം അനിച്ചതോ വവത്ഥപേതി, അനിച്ചന്തി സമ്മസതി.

കഥം ? പരതോ വുത്തനയേന. വുത്തഞ്ഹേതം - “രൂപം അതീതാനാഗതപച്ചുപ്പന്നം **അനിച്ചം ഖയട്ഠേനാ”**തി (പടി॰ മ॰ ൧.൪൮).

തസ്മാ ഏസ യം **അതീതം** രൂപം, തം യസ്മാ അതീതേയേവ ഖീണം, നയിമം ഭവം സമ്പത്തന്തി അനിച്ചം ഖയട്ഠേന.

യം **അനാഗതം** അനന്തരഭവേ നിബ്ബത്തിസ്സതി, തമ്പി തത്ഥേവ ഖീയിസ്സതി, ന തതോ പരം ഭവം ഗമിസ്സതീതി അനിച്ചം ഖയട്ഠേന.

യം **പച്ചുപ്പന്നം** രൂപം, തമ്പി ഇധേവ ഖീയതി, ന ഇതോ ഗച്ഛതീതി അനിച്ചം ഖയട്ഠേന.

യം **അജ്ഝത്തം,** തമ്പി അജ്ഝത്തമേവ ഖീയതി, ന ബഹിദ്ധാഭാവം ഗച്ഛതീതി അനിച്ചം ഖയട്ഠേന.

യം **ബഹിദ്ധാ...പേ॰... ഓളാരികം...പേ॰... സുഖുമം...പേ॰... ഹീനം...പേ॰... പണീതം...പേ॰... ദൂരേ...പേ॰... സന്തികേ,** തമ്പി തത്ഥേവ ഖീയതി, ന ദൂരഭാവം ഗച്ഛതീതി അനിച്ചം ഖയട്ഠേനാതി സമ്മസതി.

ഇദം സബ്ബമ്പി “അനിച്ചം ഖയട്ഠേനാ”തി ഏതസ്സ വസേന ഏകം സമ്മസനം. ഭേദതോ പന ഏകാദസവിധം ഹോതി.

സബ്ബമേവ ച തം **ദുക്ഖം** ഭയട്ഠേന. **ഭയട്ഠേനാ**തി സപ്പടിഭയതായ. യഞ്ഹി അനിച്ചം, തം ഭയാവഹം ഹോതി സീഹോപമസുത്തേ (സം॰ നി॰ ൩.൭൮; അ॰ നി॰ ൪.൩൩) ദേവാനം വിയ. ഇതി ഇദമ്പി “ദുക്ഖം ഭയട്ഠേനാ”തി ഏതസ്സ വസേന ഏകം സമ്മസനം. ഭേദതോ പന ഏകാദസവിധം ഹോതി.

യഥാ ച ദുക്ഖം, ഏവം സബ്ബമ്പി തം **അനത്താ** അസാരകട്ഠേന. **അസാരകട്ഠേനാ**തി “അത്താ നിവാസീ കാരകോ വേദകോ സയംവസീ”തി ഏവം പരികപ്പിതസ്സ അത്തസാരസ്സ അഭാവേന. യഞ്ഹി അനിച്ചം, ദുക്ഖം, തം അത്തനോപി അനിച്ചതം വാ ഉദയബ്ബയപീളനം വാ വാരേതും ന സക്കോതി, കുതോ തസ്സ കാരകാദിഭാവോ. തേനാഹ - “രൂപഞ്ച ഹിദം, ഭിക്ഖവേ, അത്താ അഭവിസ്സ. നയിദം രൂപം ആബാധായ സംവത്തേയ്യാ”തിആദി (സം॰ നി॰ ൩.൫൯). ഇതി ഇദമ്പി “അനത്താ അസാരകട്ഠേനാ”തി ഏതസ്സ വസേന ഏകം സമ്മസനം. ഭേദതോ പന ഏകാദസവിധം ഹോതി. ഏസ നയോ വേദനാദീസു.

൬൭൮. യം പന അനിച്ചം, തം യസ്മാ നിയമതോ സങ്ഖതാദിഭേദം ഹോതി. തേനസ്സ പരിയായദസ്സനത്ഥം, നാനാകാരേഹി വാ മനസികാരപ്പവത്തിദസ്സനത്ഥം “രൂപം അതീതാനാഗതപച്ചുപ്പന്നം അനിച്ചം സങ്ഖതം പടിച്ചസമുപ്പന്നം ഖയധമ്മം വയധമ്മം വിരാഗധമ്മം നിരോധധമ്മ”ന്തി പുന പാളി വുത്താ. ഏസ നയോ വേദനാദീസൂതി.

ചത്താരീസാകാരഅനുപസ്സനാകഥാ

൬൯൭. സോ തസ്സേവ പഞ്ചസു ഖന്ധേസു അനിച്ചദുക്ഖാനത്തസമ്മസനസ്സ ഥിരഭാവത്ഥായ, യം തം ഭഗവതാ "കതമേഹി ചത്താരീസായ ആകാരേഹി അനുലോമികം ഖന്തിം പടിലഭതി, കതമേഹി ചത്താരീസായ ആകാരേഹി സമ്മത്തനിയാമം ഓക്കമതീ"തി ഏതസ്സ വിഭങ്ഗേ -

> "പഞ്ചക്ഖന്ധേ അനിച്ചതോ, ദുക്ഖതോ, രോഗതോ, ഗണ്ഡതോ, സല്ലതോ, അഘതോ, ആബാധതോ, പരതോ, പലോകതോ, ഈതിതോ, ഉപദ്ദവതോ, ഭയതോ, ഉപസഗ്ഗതോ, ചലതോ, പഭങ്ഗുതോ, അദ്ധുവതോ, അതാണതോ, അലേണതോ, അസരണതോ, രിത്തതോ, തുച്ഛതോ, സുഞ്ഞതോ, അനത്തതോ, ആദീനവതോ, വിപരിണാമധമ്മതോ, അസാരകതോ, അഘമൂലതോ, വധകതോ, വിഭവതോ, സാസവതോ, സങ്ഖതതോ, മാരാമിസതോ, ജാതിധമ്മതോ, ജരാധമ്മതോ, ബ്യാധിധമ്മതോ, മരണധമ്മതോ , സോകധമ്മതോ, പരിദേവധമ്മതോ, ഉപായാസധമ്മതോ, സംകിലേസികധമ്മതോ"തി (പടി॰ മ॰ ൩.൩൭) -

ചത്താരീസായ ആകാരേഹി,

"പഞ്ചക്ഖന്ധേ അനിച്ചതോ പസ്സന്തോ അനുലോമികം ഖന്തിം പടിലഭതി. പഞ്ചന്നം ഖന്ധാനം നിരോധോ നിച്ചം നിബ്ബാനന്തി പസ്സന്തോ സമ്മത്തനിയാമം ഓക്കമതീ"തിആദിനാ (പടി॰ മ॰ ൩.൩൮) നയേന,

അനുലോമഞാണം വിഭജന്തേന പഭേദതോ അനിച്ചാദിസമ്മസനം വുത്തം. തസ്സാപി വസേന ഇമേ പഞ്ചക്ഖന്ധേ സമ്മസതി.

൬൯൮. കഥം ? സോ ഹി ഏകേകം ഖന്ധം അനച്ചന്തികതായ, ആദിഅന്തവന്തതായ ച **അനിച്ചതോ**. ഉപ്പാദവയപടിപീളനതായ, ദുക്ഖവത്ഥുതായ ച **ദുക്ഖതോ**. പച്ചയയാപനീയതായ, രോഗമൂലതായ ച **രോഗതോ**. ദുക്ഖതാസൂലയോഗിതായ, കിലേസാസുചിപഗ്ഘരണതായ, ഉപ്പാദജരാഭങ്ഗേഹി ഉദ്ധുമാതപരിപക്കപഭിന്നതായ ച **ഗണ്ഡതോ**. പീളാജനകതായ, അന്തോതുദനതായ, ദുന്നീഹരണീയതായ ച **സല്ലതോ**. വിഗരഹണീയതായ, അവഡ്ഢിആവഹനതായ, അഘവത്ഥുതായ ച **അഘതോ**. അസേരിഭാവജനകതായ, ആബാധപദട്ഠാനതായ ച **ആബാധതോ**. അവസതായ, അവിധേയ്യതായ ച **പരതോ**. ബ്യാധിജരാമരണേഹി പലുജ്ജനതായ **പലോകതോ**. അനേകബ്യസനാവഹനതായ **ഈതിതോ**. അവിദിതാനംയേവ വിപുലാനം അനത്ഥാനം ആവഹനതോ, സബ്ബുപദ്ദവവത്ഥുതായ ച **ഉപദ്ദവതോ**. സബ്ബഭയാനം ആകരതായ, ദുക്ഖവൂപസമസങ്ഖാതസ്സ പരമസ്സാസസ്സ പടിപക്ഖഭൂതതായ ച **ഭയതോ**. അനേകേഹി അനത്ഥേഹി അനുബദ്ധതായ, ദോസൂപസട്ഠതായ, ഉപസഗ്ഗോ വിയ അനധിവാസനാരഹതായ ച **ഉപസഗ്ഗതോ**. ബ്യാധിജരാമരണേഹി ചേവ ലാഭാലാഭാദീഹി ച ലോകധമ്മേഹി പചലിതതായ **ചലതോ**. ഉപക്കമേന ചേവ സരസേന ച പഭങ്ഗുപഗമനസീലതായ **പഭങ്ഗുതോ**. സബ്ബാവത്ഥനിപാതിതായ, ഥിരഭാവസ്സ ച അഭാവതായ **അദ്ധുവതോ**. അതായനതായ ചേവ, അലബ്ഭനേയ്യഖേമതായ ച **അതാണതോ**. അല്ലീയിതും അനരഹതായ, അല്ലീനാനമ്പി ച ലേണകിച്ചാകാരിതായ **അലേണതോ**. നിസ്സിതാനം ഭയസാരകത്താഭാവേന **അസരണതോ**. യഥാപരികപ്പിതേഹി ധുവസുഭസുഖത്തഭാവേഹി രിത്തതായ **രിത്തതോ**. രിത്തതായേവ തുച്ഛതോ അപ്പകത്താ വാ, അപ്പകമ്പി ഹി ലോകേ തുച്ഛന്തി വുച്ചതി. സാമി-നിവാസി-കാരക-വേദകാധിട്ഠായകവിരഹിതതായ **സുഞ്ഞതോ**. സയഞ്ച അസ്സാമികഭാവാദിതായ **അനത്തതോ**. പവത്തിദുക്ഖതായ, ദുക്ഖസ്സ ച ആദീനവതായ **ആദീനവതോ,** അഥ വാ ആദീനം വാതി ഗച്ഛതി പവത്തതീതി ആദീനവോ, കപണമനുസ്സസ്സേതം അധിവചനം, ഖന്ധാപി ച കപണായേവാതി ആദീനവസദിസതായ **ആദീനവതോ**. ജരായ ചേവ മരണേന ചാതി ദ്വേധാ പരിണാമപകതിതായ **വിപരിണാമധമ്മതോ**. ദുബ്ബലതായ, ഫേഗ്ഗു വിയ സുഖഭഞ്ജനീയതായ ച **അസാരകതോ**. അഘഹേതുതായ **അഘമൂലതോ**. മിത്തമുഖസപത്തോ വിയ വിസ്സാസഘാതിതായ **വധകതോ**. വിഗതഭവതായ, വിഭവസമ്ഭൂതതായ ച **വിഭവതോ**. ആസവപദട്ഠാനതായ **സാസവതോ**. ഹേതുപച്ചയേഹി അഭിസങ്ഖതതായ **സങ്ഖതതോ**. മച്ചുമാരകിലേസമാരാനം ആമിസഭൂതതായ **മാരാമിസതോ**. ജാതി-ജരാ-ബ്യാധിമരണപകതിതായ **ജാതി-ജരാ-ബ്യാധി-മരണധമ്മതോ**. സോക-പരിദേവ-ഉപായാസഹേതുതായ **സോക-പരിദേവഉപായാസധമ്മതോ**. തണ്ഹാദിട്ഠിദുച്ചരിതസംകിലേസാനം വിസയധമ്മതായ **സംകിലേസികധമ്മതോ**തി ഏവം പഭേദതോ വുത്തസ്സ അനിച്ചാദിസമ്മസനസ്സ വസേന സമ്മസതി.

ഏത്ഥ ഹി അനിച്ചതോ, പലോകതോ, ചലതോ, പഭങ്ഗുതോ, അദ്ധുവതോ, വിപരിണാമധമ്മതോ, അസാരകതോ, വിഭവതോ, സങ്ഖതതോ, മരണധമ്മതോതി ഏകേകസ്മിം ഖന്ധേ ദസ ദസ കത്വാ പഞ്ഞാസ **അനിച്ചാനുപസ്സനാനി**. പരതോ, രിത്തതോ, തുച്ഛതോ, സുഞ്ഞതോ, അനത്തതോതി ഏകേകസ്മിം ഖന്ധേ പഞ്ച പഞ്ച കത്വാ പഞ്ചവീസതി **അനത്താനുപസ്സനാനി**. സേസാനി ദുക്ഖതോ, രോഗതോതിആദീനി ഏകേകസ്മിം ഖന്ധേ പഞ്ചവീസതി പഞ്ചവീസതി കത്വാ പഞ്ചവീസതിസതം **ദുക്ഖാനുപസ്സനാനീ**തി.

ഇച്ചസ്സ ഇമിനാ ദ്വിസതഭേദേന അനിച്ചാദിസമ്മസനേന പഞ്ചക്ഖന്ധേ സമ്മസതോ തം നയവിപസ്സനാസങ്ഖാതം അനിച്ചദുക്ഖാനത്തസമ്മസനം ഥിരം ഹോതി. ഇദം താവേത്ഥ പാളിനയാനുസാരേന സമ്മസനാരമ്ഭവിധാനം.

ഇന്ദ്രിയതിക്ഖകാരണനവകകഥാ

൬൯൯. യസ്സ പന ഏവം നയവിപസ്സനായ യോഗം കരോതോപി നയവിപസ്സനാ ന സമ്പജ്ജതി, തേന "നവഹാകാരേഹി ഇന്ദ്രിയാനി തിക്ഖാനി ഭവന്തി - ഉപ്പന്നുപ്പന്നാനം സങ്ഖാരാനം ഖയമേവ പസ്സതി, തത്ഥ ച സക്കച്ചകിരിയായ സമ്പാദേതി, സാതച്ചകിരിയായ സമ്പാദേതി, സപ്പായകിരിയായ സമ്പാദേതി, സമാധിസ്സ ച നിമിത്തഗ്ഗാഹേന, ബോജ്ഝങ്ഗാനഞ്ച അനുപവത്തനതായ, കായേ ച ജീവിതേ ച അനപേക്ഖതം ഉപട്ഠാപേതി, തത്ഥ ച അഭിഭുയ്യ നേക്ഖമ്മേന, അന്തരാ ച അബ്യോസാനേനാ"തി ഏവം വുത്താനം നവന്നം ആകാരാനം വസേന ഇന്ദ്രിയാനി തിക്ഖാനി കത്വാ **പഥവീകസിണനിദ്ദേസേ** വുത്തനയേന സത്ത അസപ്പായാനി വജ്ജേത്വാ സത്ത സപ്പായാനി സേവമാനേന കാലേന രൂപം സമ്മസിതബ്ബം, കാലേന അരൂപം. രൂപം സമ്മസന്തേന രൂപസ്സ നിബ്ബത്തി പസ്സിതബ്ബാ.

രൂപനിബ്ബത്തിപസ്സനാകാരകഥാ

൭൦൦. സേയ്യഥിദം - ഇദം രൂപം നാമ കമ്മാദിവസേന ചതൂഹി കാരണേഹി നിബ്ബത്തതി. തത്ഥ സബ്ബേസം സത്താനം രൂപം നിബ്ബത്തമാനം പഠമം കമ്മതോ നിബ്ബത്തതി. പടിസന്ധിക്ഖണേയേവ ഹി ഗബ്ഭസേയ്യകാനം താവ തിസന്തതിവസേന വത്ഥു-കായ-ഭാവദസകസങ്ഖാതാനി തിംസ രൂപാനി നിബ്ബത്തന്തി, താനി ച ഖോ പടിസന്ധിചിത്തസ്സ ഉപ്പാദക്ഖണേയേവ. യഥാ ച ഉപ്പാദക്ഖണേ, തഥാ ഠിതിക്ഖണേപി ഭങ്ഗക്ഖണേപി.

തത്ഥ രൂപം ദന്ധനിരോധം ഗരുപരിവത്തി, ചിത്തം ഖിപ്പനിരോധം ലഹുപരിവത്തി. തേനാഹ - "നാഹം, ഭിക്ഖവേ, അഞ്ഞം ഏകധമ്മമ്പി സമനുപസ്സാമി, യം ഏവം ലഹുപരിവത്തം യഥയിദം, ഭിക്ഖവേ, ചിത്ത"ന്തി (അം॰ നി॰ ൧.൪൮). രൂപേ ധരന്തേയേവ ഹി സോളസവാരേ ഭവങ്ഗചിത്തം ഉപ്പജ്ജിത്വാ നിരുജ്ഝതി. ചിത്തസ്സ ഉപ്പാദക്ഖണോപി ഠിതിക്ഖണോപി ഭങ്ഗക്ഖണോപി ഏകസദിസാ. രൂപസ്സ പന ഉപ്പാദഭങ്ഗക്ഖണായേവ ലഹുകാ, തേഹി സദിസാ. ഠിതിക്ഖണോ പന മഹാ, യാവ സോളസ ചിത്താനി ഉപ്പജ്ജിത്വാ നിരുജ്ഝന്തി, താവ വത്തതി. പടിസന്ധിചിത്തസ്സ ഉപ്പാദക്ഖണേ ഉപ്പന്നം ഠാനപ്പത്തം പുരേജാതം വത്ഥും നിസ്സായ ദുതിയം ഭവങ്ഗം ഉപ്പജ്ജതി. തേന സദ്ധിം ഉപ്പന്നം ഠാനപ്പത്തം പുരേജാതം വത്ഥും നിസ്സായ തതിയം ഭവങ്ഗം ഉപ്പജ്ജതി. ഇമിനാ നയേന യാവതായുകം ചിത്തപ്പവത്തി വേദിതബ്ബാ. ആസന്നമരണസ്സ പന ഏകമേവ ഠാനപ്പത്തം പുരേജാതം വത്ഥും നിസ്സായ സോളസ ചിത്താനി ഉപ്പജ്ജന്തി.

പടിസന്ധിചിത്തസ്സ ഉപ്പാദക്ഖണേ ഉപ്പന്നം രൂപം പടിസന്ധിചിത്തതോ ഉദ്ധം സോളസമേന ചിത്തേന സദ്ധിം നിരുജ്ഝതി. ഠാനക്ഖണേ ഉപ്പന്നം സത്തരസമസ്സ ഉപ്പാദക്ഖണേന സദ്ധിം നിരുജ്ഝതി. ഭങ്ഗക്ഖണേ ഉപ്പന്നം സത്തരസമസ്സ ഠാനക്ഖണം പത്വാ നിരുജ്ഝതി. യാവ പവത്തി നാമ അത്ഥി, ഏവമേവ പവത്തതി. ഓപപാതികാനമ്പി സത്തസന്തതിവസേന സത്തതി രൂപാനി ഏവമേവ പവത്തന്തി.

൩൮൧. തത്ഥ കമ്മം, കമ്മസമുട്ഠാനം, കമ്മപച്ചയം, കമ്മപച്ചയചിത്തസമുട്ഠാനം, കമ്മപച്ചയആഹാരസമുട്ഠാനം, കമ്മപച്ചയഉതുസമുട്ഠാനന്തി ഏസ വിഭാഗോ വേദിതബ്ബോ. തത്ഥ **കമ്മം** നാമ കുസലാകുസലചേതനാ. **കമ്മസമുട്ഠാനം** നാമ വിപാകക്ഖന്ധാ ച, ചക്ഖുദസകാദി സമസത്തതിരൂപഞ്ച. **കമ്മപച്ചയം** നാമ തദേവ, കമ്മം ഹി കമ്മസമുട്ഠാനസ്സ ഉപത്ഥമ്ഭകപച്ചയോപി ഹോതി. **കമ്മപച്ചയചിത്തസമുട്ഠാനം** നാമ വിപാകചിത്തസമുട്ഠാനം രൂപം. **കമ്മപച്ചയആഹാരസമുട്ഠാനം** നാമ കമ്മസമുട്ഠാനരൂപേസു ഠാനപ്പത്താ ഓജാ അഞ്ഞം ഓജട്ഠമകം സമുട്ഠാപേതി, തത്രാപി ഓജാ ഠാനം പത്വാ അഞ്ഞന്തി ഏവം ചതസ്സോ വാ പഞ്ച വാ പവത്തിയോ ഘടേതി. **കമ്മപച്ചയഉതുസമുട്ഠാനം** നാമ കമ്മജതേജോധാതു ഠാനപ്പത്താ ഉതുസമുട്ഠാനം ഓജട്ഠമകം സമുട്ഠാപേതി, തത്രാപി ഉതു അഞ്ഞം ഓജട്ഠമകന്തി ഏവം ചതസ്സോ വാ പഞ്ച വാ പവത്തിയോ ഘടേതി. ഏവം താവ **കമ്മജരൂപസ്സ നിബ്ബത്തി** പസ്സിതബ്ബാ.

൩൮൨. ചിത്തജേസുപി ചിത്തം, ചിത്തസമുട്ഠാനം, ചിത്തപച്ചയം, ചിത്തപച്ചയആഹാരസമുട്ഠാനം, ചിത്തപച്ചയഉതുസമുട്ഠാനന്തി ഏസ വിഭാഗോ വേദിതബ്ബോ. തത്ഥ **ചിത്തം** നാമ ഏകൂനനവുതിചിത്താനി.

> തേസു ദ്വത്തിംസ ചിത്താനി, ഛബ്ബീസേകൂനവീസതി;
> സോളസ രൂപിരിയാപഥവിഞ്ഞത്തിജനകാ മതാ.

കാമാവചരതോ ഹി അട്ഠ കുസലാനി, ദ്വാദസാകുസലാനി, മനോധാതുവജ്ജാ ദസ കിരിയാ, കുസലകിരിയതോ ദ്വേ അഭിഞ്ഞാചിത്താനീതി ദ്വത്തിംസ ചിത്താനി രൂപം, ഇരിയാപഥം, വിഞ്ഞത്തിഞ്ച ജനേന്തി. വിപാകവജ്ജാനി സേസദസരൂപാവചരാനി, അട്ഠ അരൂപാവചരാനി, അട്ഠ ലോകുത്തരചിത്താനീതി ഛബ്ബീസതി ചിത്താനി രൂപം, ഇരിയാപഥഞ്ച ജനയന്തി, ന വിഞ്ഞത്തിം. കാമാവചരേ ദസ ഭവങ്ഗചിത്താനി, രൂപാവചരേ പഞ്ച, തിസ്സോ മനോധാതുയോ, ഏകാ വിപാകാഹേതുകമനോവിഞ്ഞാണധാതുസോമനസ്സസഹഗതാതി ഏകൂനവീസതി ചിത്താനി രൂപമേവ ജനയന്തി, ന ഇരിയാപഥം, ന വിഞ്ഞത്തിം. ദ്വേപഞ്ചവിഞ്ഞാണാനി, സബ്ബസത്താനം പടിസന്ധിചിത്തം, ഖീണാസവാനം ചുതിചിത്തം, ചത്താരി ആരുപ്പവിപാകാനീതി സോളസ ചിത്താനി നേവ രൂപം ജനയന്തി, ന ഇരിയാപഥം, ന വിഞ്ഞത്തിം. യാനി ചേത്ഥ രൂപം ജനേന്തി, താനി ന ഠിതിക്ഖണേ, ഭങ്ഗക്ഖണേ വാ, തദാ ഹി ചിത്തം ദുബ്ബലം ഹോതി. ഉപ്പാദക്ഖണേ പന ബലവം, തസ്മാ തം തദാ പുരേജാതം വത്ഥും നിസ്സായ രൂപം സമുട്ഠാപേതി.

ചിത്തസമുട്ഠാനം നാമ തയോ അരൂപിനോ ഖന്ധാ, "സദ്ദനവകം, കായവിഞ്ഞത്തി, വചീവിഞ്ഞത്തി, ആകാസധാതു, ലഹുതാ, മുദുതാ, കമ്മഞ്ഞതാ, ഉപചയോ, സന്തതീ"തി സത്തരസവിധം രൂപഞ്ച. **ചിത്തപച്ചയം** നാമ "പച്ഛാജാതാ ചിത്തചേതസികാ ധമ്മാ പുരേജാതസ്സ ഇമസ്സ കായസ്സാ"തി (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൧൧) ഏവം വുത്തം ചതുസമുട്ഠാനരൂപം. **ചിത്തപച്ചയആഹാരസമുട്ഠാനം** നാമ ചിത്തസമുട്ഠാനരൂപേസു ഠാനപ്പത്താ ഓജാ അഞ്ഞം ഓജട്ഠമകം സമുട്ഠാപേതി, ഏവം ദ്വേ തിസ്സോ പവത്തിയോ ഘടേതി. **ചിത്തപച്ചയഉതുസമുട്ഠാനം** നാമ ചിത്തസമുട്ഠാനോ ഉതു ഠാനപ്പത്തോ അഞ്ഞം ഓജട്ഠമകം സമുട്ഠാപേതി, ഏവം ദ്വേ തിസ്സോ പവത്തിയോ ഘടേതി. ഏവം **ചിത്തജരൂപസ്സ നിബ്ബത്തി** പസ്സിതബ്ബാ.

൩൮൩. ആഹാരജേസുപി ആഹാരോ, ആഹാരസമുട്ഠാനം, ആഹാരപച്ചയം, ആഹാരപച്ചയആഹാരസമുട്ഠാനം, ആഹാരപച്ചയഉതുസമുട്ഠാനന്തി ഏസ വിഭാഗോ വേദിതബ്ബോ. തത്ഥ **ആഹാരോ** നാമ കബളീകാരോ ആഹാരോ. **ആഹാരസമുട്ഠാനം** നാമ ഉപാദിണ്ണം കമ്മജരൂപം പച്ചയം ലഭിത്വാ തത്ഥ പതിട്ഠായ ഠാനപ്പത്തായ ഓജായ സമുട്ഠാപിതം ഓജട്ഠമകം, ആകാസധാതു, ലഹുതാ, മുദുതാ, കമ്മഞ്ഞതാ, ഉപചയോ, സന്തതീതി ചുദ്ദസവിധം രൂപം. **ആഹാരപച്ചയം** നാമ "കബളീകാരോ ആഹാരോ ഇമസ്സ കായസ്സ ആഹാരപച്ചയേന പച്ചയോ"തി (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൧൫) ഏവം വുത്തം ചതുസമുട്ഠാനരൂപം. **ആഹാരപച്ചയആഹാരസമുട്ഠാനം** നാമ ആഹാരസമുട്ഠാനേസു രൂപേസു ഠാനപ്പത്താ ഓജാ അഞ്ഞം ഓജട്ഠമകം സമുട്ഠാപേതി, തത്രാപി ഓജാ അഞ്ഞന്തി ഏവം ദസദ്വാദസവാരേ പവത്തിം ഘടേതി. ഏകദിവസം പരിഭുത്താഹാരോ സത്താഹമ്പി ഉപത്ഥമ്ഭേതി. ദിബ്ബാ പന ഓജാ ഏകമാസം ദ്വേമാസമ്പി ഉപത്ഥമ്ഭേതി. മാതരാ പരിഭുത്താഹാരോപി ദാരകസ്സ സരീരം ഫരിത്വാ രൂപം സമുട്ഠാപേതി. സരീരേ മക്ഖിതാഹാരോപി രൂപം സമുട്ഠാപേതി. കമ്മജാഹാരോ ഉപാദിണ്ണകാഹാരോ നാമ. സോപി ഠാനപ്പത്തോ രൂപം സമുട്ഠാപേതി, തത്രാപി ഓജാ അഞ്ഞം സമുട്ഠാപേതീതി ഏവം ചതസ്സോ വാ പഞ്ച വാ പവത്തിയോ ഘടേതി. **ആഹാരപച്ചയഉതുസമുട്ഠാനം** നാമ ആഹാരസമുട്ഠാനാ തേജോധാതു ഠാനപ്പത്താ ഉതുസമുട്ഠാനം ഓജട്ഠമകം സമുട്ഠാപേതി. തത്രായം ആഹാരോ ആഹാരസമുട്ഠാനാനം ജനകോ ഹുത്വാ പച്ചയോ ഹോതി, സേസാനം നിസ്സയാഹാരഅത്ഥിഅവിഗതവസേനാതി ഏവം **ആഹാരജരൂപസ്സ നിബ്ബത്തി** പസ്സിതബ്ബാ.

൩൮൪. ഉതുജേസുപി ഉതു, ഉതുസമുട്ഠാനം, ഉതുപച്ചയം, ഉതുപച്ചയഉതുസമുട്ഠാനം, ഉതുപച്ചയആഹാരസമുട്ഠാനന്തി ഏസ വിഭാഗോ വേദിതബ്ബോ. തത്ഥ **ഉതു** നാമ ചതുസമുട്ഠാനാ തേജോധാതു, ഉണ്ഹഉതു സീതഉതൂതി ഏവം പനേസ ദുവിധോ ഹോതി. **ഉതുസമുട്ഠാനം** നാമ ചതുസമുട്ഠാനോ ഉതു ഉപാദിണ്ണകം പച്ചയം ലഭിത്വാ ഠാനപ്പത്തോ സരീരേ രൂപം സമുട്ഠാപേതി. തം സദ്ദനവകം, ആകാസധാതു , ലഹുതാ, മുദുതാ, കമ്മഞ്ഞതാ, ഉപചയോ, സന്തതീതി പന്നരസവിധം ഹോതി. **ഉതുപച്ചയം** നാമ ഉതു ചതുസമുട്ഠാനികരൂപാനം പവത്തിയാ ച വിനാസസ്സ ച പച്ചയോ

ഹോതി. **ഉതുപച്ചയഉതുസമുട്ഠാനം** നാമ ഉതുസമുട്ഠാനാ തേജോധാതു ഠാനപ്പത്താ അഞ്ഞം ഓജട്ഠമകം സമുട്ഠാപേതി, തത്രാപി ഉതു അഞ്ഞന്തി ഏവം ദീഘമ്പി അദ്ധാനം അനുപാദിണ്ണപക്ഖേ ഠത്വാപി ഉതുസമുട്ഠാനം പവത്തതിയേവ. **ഉതുപച്ചയആഹാരസമുട്ഠാനം** നാമ ഉതുസമുട്ഠാനാ ഠാനപ്പത്താ ഓജാ അഞ്ഞം ഓജട്ഠമകം സമുട്ഠാപേതി, തത്രാപി ഓജാ അഞ്ഞന്തി ഏവം ദസദ്വാദസവാരേ പവത്തിം ഘടേതി. തത്രായം ഉതു ഉതുസമുട്ഠാനാനം ജനകോ ഹുത്വാ പച്ചയോ ഹോതി, സേസാനം നിസ്സയഅത്ഥിഅവിഗതവസേനാതി ഏവം **ഉതുജരൂപസ്സ നിബ്ബത്തി** പസ്സിതബ്ബാ. ഏവഞ്ഹി രൂപസ്സ നിബ്ബത്തിം പസ്സന്തോ കാലേന രൂപം സമ്മസതി നാമ.

അരൂപനിബ്ബത്തിപസ്സനാകാരകഥാ

൭൦൮. യഥാ ച രൂപം സമ്മസന്തേന രൂപസ്സ, ഏവം അരൂപം സമ്മസന്തേനപി അരൂപസ്സ നിബ്ബത്തി പസ്സിതബ്ബാ. സാ ച ഖോ ഏകാസീതി ലോകിയചിത്തുപ്പാദവസേനേവ.

സേയ്യഥിദം - ഇദഞ്ഹി അരൂപം നാമ പുരിമഭവേ ആയൂഹിതകമ്മവസേന പടിസന്ധിയം താവ ഏകൂനവീസതിചിത്തുപ്പാദപ്പഭേദം നിബ്ബത്തതി. നിബ്ബത്തനാകാരോ പനസ്സ പടിച്ചസമുപ്പാദനിദ്ദേസേ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബോ. തദേവ പടിസന്ധിചിത്തസ്സ അനന്തരചിത്തതോ പട്ഠായ ഭവങ്ഗവസേന, ആയുപരിയോസാനേ ചുതിവസേന. യം തത്ഥ കാമാവചരം, തം ഛസു ദ്വാരേസു ബലവാരമ്മണേ തദാരമ്മണവസേന.

പവത്തേ പന അസമ്ഭിന്നത്താ ചക്ഖുസ്സ ആപാഥഗതത്താ രൂപാനം ആലോകസന്നിസ്സിതം മനസികാരഹേതുകം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം നിബ്ബത്തതി സദ്ധിം സമ്പയുത്തധമ്മേഹി. ചക്ഖുപസാദസ്സ ഹി ഠിതിക്ഖണേ ഠിതിപ്പത്തമേവ രൂപം ചക്ഖും ഘട്ടേതി. തസ്മിം ഘട്ടിതേ ദ്വിക്ഖത്തും ഭവങ്ഗം ഉപ്പജ്ജിത്വാ നിരുജ്ഝതി. തതോ തസ്മിംയേവ ആരമ്മണേ കിരിയമനോധാതു ആവജ്ജനകിച്ചം സാധയമാനാ ഉപ്പജ്ജതി. തദനന്തരം തദേവ രൂപം പസ്സമാനം കുസലവിപാകം അകുസലവിപാകം വാ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം. തതോ തദേവ രൂപം സമ്പടിച്ഛമാനാ വിപാകമനോധാതു. തതോ തദേവ രൂപം സന്തീരയമാനാ വിപാകാഹേതുകമനോവിഞ്ഞാണധാതു. തതോ തദേവ രൂപം വവത്ഥാപയമാനാ കിരിയാഹേതുകമനോവിഞ്ഞാണധാതു ഉപേക്ഖാസഹഗതാ . തതോ പരം കാമാവചരകുസലാകുസലകിരിയചിത്തേസു ഏകം വാ ഉപേക്ഖാസഹഗതാഹേതുകം ചിത്തം പഞ്ച സത്ത വാ ജവനാനി. തതോ കാമാവചരസത്താനം ഏകാദസസു തദാരമ്മണചിത്തേസു ജവനാനുരൂപം യംകിഞ്ചി തദാരമ്മണന്തി. ഏസ നയോ സേസദ്വാരേസുപി. മനോദ്വാരേ പന മഹഗ്ഗതചിത്താനിപി ഉപ്പജ്ജന്തീതി. ഏവം ഛസു ദ്വാരേസു **അരൂപസ്സ നിബ്ബത്തി** പസ്സിതബ്ബാ. ഏവഞ്ഹി അരൂപസ്സ നിബ്ബത്തിം പസ്സന്തോ കാലേന അരൂപം സമ്മസതി നാമ.

ഏവം കാലേന രൂപം കാലേന അരൂപം സമ്മസിത്വാപി തിലക്ഖണം ആരോപേത്വാ അനുക്കമേന പടിപജ്ജമാനോ ഏകോ പഞ്ഞാഭാവനം സമ്പാദേതി.

രൂപസത്തകസമ്മസനകഥാ

൭൦൯. അപരോ രൂപസത്തകഅരൂപസത്തകവസേന തിലക്ഖണം ആരോപേത്വാ സങ്ഖാരേ സമ്മസതി. തത്ഥ ആദാനനിക്ഖേപനതോ, വയോവുഡ്ഢത്ഥങ്ഗമതോ, ആഹാരമയതോ, ഉതുമയതോ, കമ്മജതോ, ചിത്തസമുട്ഠാനതോ, ധമ്മതാരൂപതോതി ഇമേഹി ആകാരേഹി ആരോപേത്വാ സമ്മസന്തോ രൂപസത്തകവസേന ആരോപേത്വാ സമ്മസതി നാമ. തേനാഹു പോരാണാ -

"ആദാനനിക്ഖേപനതോ, വയോവുഡ്ഢത്ഥഗാമിതോ;
ആഹാരതോ ച ഉതുതോ, കമ്മതോ ചാപി ചിത്തതോ;
ധമ്മതാരൂപതോ സത്ത, വിത്ഥാരേന വിപസ്സതീ"തി.

തത്ഥ **ആദാന**ന്തി പടിസന്ധി. **നിക്ഖേപന**ന്തി ചുതി. ഇതി യോഗാവചരോ ഇമേഹി **ആദാനനിക്ഖേപേഹി** ഏകം വസ്സസതം പരിച്ഛിന്ദിത്വാ സങ്ഖാരേസു തിലക്ഖണം ആരോപേതി. കഥം? ഏത്ഥന്തരേ സബ്ബേ സങ്ഖാരാ അനിച്ചാ. കസ്മാ? ഉപ്പാദവയവത്തിതോ, വിപരിണാമതോ, താവകാലികതോ, നിച്ചപടിക്ഖേപതോ ച. യസ്മാ പന ഉപ്പന്നാ സങ്ഖാരാ ഠിതിം പാപുണന്തി, ഠിതിയം ജരായ കിലമന്തി, ജരം പത്വാ അവസ്സം ഭിജ്ജന്തി, തസ്മാ അഭിണ്ഹസമ്പടിപീളനതോ, ദുക്ഖമതോ ദുക്ഖവത്ഥുതോ, സുഖപടിക്ഖേപതോ ച ദുക്ഖാ. യസ്മാ ച "ഉപ്പന്നാ സങ്ഖാരാ ഠിതിം മാ പാപുണന്തു, ഠാനപ്പത്താ മാ ജീരന്തു, ജരപ്പത്താ മാ ഭിജ്ജന്തൂ"തി ഇമേസു തീസു ഠാനേസു കസ്സചി വസവത്തിഭാവോ നത്ഥി, സുഞ്ഞാ തേന വസവത്തനാകാരേന, തസ്മാ സുഞ്ഞതോ, അസ്സാമികതോ, അവസവത്തിതോ, അത്തപടിക്ഖേപതോ ച അനത്താതി.

൭൧൦. ഏവം ആദാനനിക്ഖേപനവസേന വസ്സസതപരിച്ഛിന്നേ രൂപേ തിലക്ഖണം ആരോപേത്വാ തതോ പരം **വയോവുഡ്ഢത്ഥങ്ഗമതോ** ആരോപേതി. തത്ഥ **വയോവുഡ്ഢത്ഥങ്ഗമോ** നാമ വയവസേന വുഡ്ഢസ്സ വഡ്ഢിതസ്സ രൂപസ്സ അത്ഥങ്ഗമോ. തസ്സ വസേന തിലക്ഖണം ആരോപേതീതി അത്ഥോ.

കഥം? സോ തമേവ വസ്സസതം പഠമവയേന മജ്ഝിമവയേന പച്ഛിമവയേനാതി തീഹി വയേഹി പരിച്ഛിന്ദതി. തത്ഥ ആദിതോ തേത്തിംസ വസ്സാനി പഠമവയോ നാമ. തതോ ചതുത്തിംസ മജ്ഝിമവയോ നാമ. തതോ തേത്തിംസ പച്ഛിമവയോ നാമാതി. ഇതി ഇമേഹി തീഹി വയേഹി പരിച്ഛിന്ദിത്വാ, "പഠമവയേ പവത്തം രൂപം മജ്ഝിമവയം അപ്പത്വാ തത്ഥേവ നിരുജ്ഝതി, തസ്മാ തം അനിച്ചം. യദനിച്ചം, തം ദുക്ഖം. യം ദുക്ഖം, തദനത്താ. മജ്ഝിമവയേ പവത്തരൂപമ്പി പച്ഛിമവയം അപ്പത്വാ തത്ഥേവ നിരുജ്ഝതി, തസ്മാ തമ്പി അനിച്ചം ദുക്ഖമനത്താ. പച്ഛിമവയേ തേത്തിംസ വസ്സാനി പവത്തരൂപമ്പി മരണതോ പരം ഗമനസമത്ഥം നാമ നത്ഥി, തസ്മാ തമ്പി അനിച്ചം ദുക്ഖമനത്താ"തി തിലക്ഖണം ആരോപേതി.

൭൧൧. ഏവം **പഠമവയാദിവസേന** വയോവുഡ്ഢത്ഥങ്ഗമതോ തിലക്ഖണം ആരോപേത്വാ പുന "മന്ദദസകം, ഖിഡ്ഡാദസകം, വണ്ണദസകം, ബലദസകം, പഞ്ഞാദസകം, ഹാനിദസകം, പബ്ഭാരദസകം, വങ്കദസകം, മോമൂഹദസകം, സയനദസക"ന്തി ഇമേസം **ദസന്നം ദസകാനം വസേന** വയോവുഡ്ഢത്ഥങ്ഗമതോ തിലക്ഖണം ആരോപേതി.

തത്ഥ ദസകേസു താവ വസ്സസതജീവിനോ പുഗ്ഗലസ്സ പഠമാനി ദസ വസ്സാനി **മന്ദദസകം** നാമ, തദാ ഹി സോ മന്ദോ ഹോതി ചപലോ കുമാരകോ. തതോ പരാനി ദസ **ഖിഡ്ഡാദസകം** നാമ, തദാ ഹി സോ ഖിഡ്ഡാരതിബഹുലോ ഹോതി.

തതോ പരാനി ദസ **വണ്ണദസകം** നാമ, തദാ ഹിസ്സ വണ്ണായതനം വേപുല്ലം പാപുണാതി. തതോ പരാനി ദസ **ബലദസകം** നാമ, തദാ ഹിസ്സ ബലഞ്ച ഥാമോ ച വേപുല്ലം പാപുണാതി. തതോ പരാനി ദസ **പഞ്ഞാദസകം** നാമ, തദാ ഹിസ്സ പഞ്ഞാ സുപ്പതിട്ഠിതാ ഹോതി, പകതിയാ കിര ദുബ്ബലപഞ്ഞസ്സാപി തസ്മിം കാലേ അപ്പമത്തകാ പഞ്ഞാ ഉപ്പജ്ജതിയേവ. തതോ പരാനി ദസ **ഹാനിദസകം** നാമ, തദാ ഹിസ്സ ഖിഡ്ഡാരതിവണ്ണബലപഞ്ഞാ പരിഹായന്തി. തതോ പരാനി ദസ **പബ്ഭാരദസകം** നാമ, തദാ ഹിസ്സ അത്തഭാവോ പുരതോ പബ്ഭാരോ ഹോതി. തതോ പരാനി ദസ **വങ്കദസകം** നാമ, തദാ ഹിസ്സ അത്തഭാവോ നങ്ഗലകോടി വിയ വങ്കോ ഹോതി. തതോ പരാനി ദസ **മോമൂഹദസകം** നാമ. തദാ ഹി സോ മോമൂഹോ ഹോതി, കതം കതം പമുസ്സതി. തതോ പരാനി ദസ **സയനദസകം** നാമ, വസ്സസതികോ ഹി സയനബഹുലോവ ഹോതി.

തത്രായം യോഗീ ഏതേസം ദസകാനം വസേന വയോവുഡ്ഢത്ഥങ്ഗമതോ തിലക്ഖണം ആരോപേതും ഇതി പടിസഞ്ചിക്ഖതി - "പഠമദസകേ പവത്തരൂപം ദുതിയദസകം അപ്പത്വാ തത്ഥേവ നിരുജ്ഝതി, തസ്മാ തം അനിച്ചം ദുക്ഖമനത്താ. ദുതിയദസകേ...പേ॰... നവമദസകേ പവത്തരൂപം ദസമദസകം അപ്പത്വാ തത്ഥേവ നിരുജ്ഝതി. ദസമദസകേ പവത്തരൂപം പുനബ്ഭവം അപ്പത്വാ ഇധേവ നിരുജ്ഝതി, തസ്മാ തമ്പി അനിച്ചം ദുക്ഖമനത്താ"തി തിലക്ഖണം ആരോപേതി.

൭൦൯. ഏവം ദസകവസേന വയോവുഡ്ഢത്ഥങ്ഗമതോ തിലക്ഖണം ആരോപേത്വാ പുന തദേവ വസ്സസതം പഞ്ചപഞ്ചവസ്സവസേന വീസതികോട്ഠാസേ കത്വാ വയോവുഡ്ഢത്ഥങ്ഗമതോ തിലക്ഖണം ആരോപേതി. കഥം? സോ ഹി ഇതി പടിസഞ്ചിക്ഖതി - "പഠമേ വസ്സപഞ്ചകേ പവത്തരൂപം ദുതിയം വസ്സപഞ്ചകം അപ്പത്വാ തത്ഥേവ നിരുജ്ഝതി, തസ്മാ തം അനിച്ചം ദുക്ഖമനത്താ. ദുതിയേ വസ്സപഞ്ചകേ പവത്തരൂപം തതിയം...പേ॰... ഏകൂനവീസതിമേ വസ്സപഞ്ചകേ പവത്തരൂപം വീസതിമം വസ്സപഞ്ചകം അപ്പത്വാ തത്ഥേവ നിരുജ്ഝതി. വീസതിമേ വസ്സപഞ്ചകേ പവത്തരൂപം മരണതോ പരം ഗമനസമത്ഥം നാമ നത്ഥി, തസ്മാ തമ്പി അനിച്ചം ദുക്ഖമനത്താ"തി.

ഏവം വീസതികോട്ഠാസവസേന വയോവുഡ്ഢത്ഥങ്ഗമതോ തിലക്ഖണം ആരോപേത്വാ പുന പഞ്ചവീസതി കോട്ഠാസേ കത്വാ ചതുന്നം ചതുന്നം വസ്സാനം വസേന ആരോപേതി. തതോ തേത്തിംസ കോട്ഠാസേ കത്വാ തിണ്ണം തിണ്ണം വസ്സാനം വസേന, പഞ്ഞാസ കോട്ഠാസേ കത്വാ ദ്വിന്നം ദ്വിന്നം വസ്സാനം വസേന, സതം കോട്ഠാസേ കത്വാ ഏകേകവസ്സവസേന. തതോ ഏകം വസ്സം തയോ കോട്ഠാസേ കത്വാ വസ്സാനഹേമന്തഗിമ്ഹേസു തീസു ഉതൂസു ഏകേകഉതുവസേന തസ്മിം വയോവുഡ്ഢത്ഥങ്ഗമരൂപേ തിലക്ഖണം ആരോപേതി.

കഥം? "**വസ്സാനേ** ചതുമാസം പവത്തരൂപം ഹേമന്തം അപ്പത്വാ തത്ഥേവ നിരുദ്ധം. **ഹേമന്തേ** പവത്തരൂപം ഗിമ്ഹം അപ്പത്വാ തത്ഥേവ നിരുദ്ധം. **ഗിമ്ഹേ** പവത്തരൂപം പുന വസ്സാനം അപ്പത്വാ തത്ഥേവ നിരുദ്ധം, തസ്മാ തം അനിച്ചം ദുക്ഖമനത്താ"തി. ഏവം ആരോപേത്വാ പുന ഏകം വസ്സം ഛ കോട്ഠാസേ കത്വാ - "**വസ്സാനേ** ദ്വേമാസം പവത്തരൂപം സരദം അപ്പത്വാ തത്ഥേവ നിരുദ്ധം. **സരദേ** പവത്തരൂപം ഹേമന്തം. **ഹേമന്തേ** പവത്തരൂപം സിസിരം. **സിസിരേ** പവത്തരൂപം വസന്തം. **വസന്തേ** പവത്തരൂപം ഗിമ്ഹം. **ഗിമ്ഹേ** പവത്തരൂപം പുന വസ്സാനം അപ്പത്വാ തത്ഥേവ നിരുദ്ധം, തസ്മാ അനിച്ചം ദുക്ഖമനത്താ"തി ഏവം തസ്മിം വയോവുഡ്ഢത്ഥങ്ഗമരൂപേ തിലക്ഖണം ആരോപേതി.

ഏവം ആരോപേത്വാ തതോ കാളജുണ്ഹവസേന - "കാളേ പവത്തരൂപം ജുണ്ഹം അപ്പത്വാ. ജുണ്ഹേ പവത്തരൂപം കാളം അപ്പത്വാ തത്ഥേവ നിരുദ്ധം, തസ്മാ അനിച്ചം ദുക്ഖമനത്താ"തി തിലക്ഖണം ആരോപേതി. തതോ രത്തിന്ദിവവസേന - "രത്തിം പവത്തരൂപം ദിവസം അപ്പത്വാ തത്ഥേവ നിരുദ്ധം. ദിവസം പവത്തരൂപമ്പി രത്തിം അപ്പത്വാ തത്ഥേവ നിരുദ്ധം, തസ്മാ അനിച്ചം ദുക്ഖമനത്താ"തി തിലക്ഖണം ആരോപേതി. തതോ തദേവ രത്തിന്ദിവം പുബ്ബണ്ഹാദിവസേന ഛ കോട്ഠാസേ കത്വാ - "പുബ്ബണ്ഹേ പവത്തരൂപം മജ്ഝന്ഹം അപ്പത്വാ. മജ്ഝന്ഹേ പവത്തരൂപം സായന്ഹം. സായന്ഹേ പവത്തരൂപം പഠമയാമം. പഠമയാമേ പവത്തരൂപം മജ്ഝിമയാമം. മജ്ഝിമയാമേ പവത്തരൂപം പച്ഛിമയാമം അപ്പത്വാ തത്ഥേവ നിരുദ്ധം. പച്ഛിമയാമേ പവത്തരൂപം പുന പുബ്ബണ്ഹം അപ്പത്വാ തത്ഥേവ നിരുദ്ധം, തസ്മാ അനിച്ചം ദുക്ഖമനത്താ"തി തിലക്ഖണം ആരോപേതി.

൭൧൦. ഏവം ആരോപേത്വാ പുന തസ്മിംയേവ രൂപേ അഭിക്കമപടിക്കമആലോകനവിലോകനസമിഞ്ജനപസാരണവസേന - "അഭിക്കമേ പവത്തരൂപം പടിക്കമം അപ്പത്വാ തത്ഥേവ നിരുജ്ഝതി. പടിക്കമേ പവത്തരൂപം ആലോകനം. ആലോകനേ പവത്തരൂപം വിലോകനം. വിലോകനേ പവത്തരൂപം സമിഞ്ജനം. സമിഞ്ജനേ പവത്തരൂപം പസാരണം അപ്പത്വാ തത്ഥേവ നിരുജ്ഝതി. തസ്മാ അനിച്ചം ദുക്ഖമനത്താ"തി തിലക്ഖണം ആരോപേതി.

തതോ ഏകപദവാരം ഉദ്ധരണ അതിഹരണവീതിഹരണവോസ്സജ്ജനസന്നിക്ഖേപനസന്നിരുമ്ഭനവസേന ഛ കോട്ഠാസേ കരോതി.

തത്ഥ **ഉദ്ധരണം** നാമ പാദസ്സ ഭൂമിതോ ഉക്ഖിപനം. **അതിഹരണം** നാമ പുരതോ ഹരണം. **വീതിഹരണം** നാമ ഖാണുകണ്ടകദീഘജാതിആദീസു കിഞ്ചിദേവ ദിസ്വാ ഇതോ ചിതോ ച പാദസഞ്ചാരണം. **വോസ്സജ്ജനം** നാമ പാദസ്സ ഹേട്ഠാ ഓരോപനം. **സന്നിക്ഖേപനം** നാമ പഥവീതലേ ഠപനം. **സന്നിരുമ്ഭനം** നാമ പുന പാദുദ്ധരണകാലേ പാദസ്സ പഥവിയാ സദ്ധിം അഭിനിപ്പീളനം. തത്ഥ ഉദ്ധരണേ പഥവീധാതു ആപോധാതൂതി ദ്വേ ധാതുയോ ഓമത്താ ഹോന്തി മന്ദാ, ഇതരാ ദ്വേ അധിമത്താ ഹോന്തി ബലവതിയോ. തഥാ അതിഹരണവീതിഹരണേസു. വോസ്സജ്ജനേ തേജോധാതു വായോധാതൂതി ദ്വേ ധാതുയോ ഓമത്താ ഹോന്തി മന്ദാ, ഇതരാ ദ്വേ അധിമത്താ ഹോന്തി ബലവതിയോ. തഥാ സന്നിക്ഖേപനസന്നിരുമ്ഭനേസു. ഏവം ഛ കോട്ഠാസേ കത്വാ തേസം വസേന തസ്മിം വയോവുഡ്ഢത്ഥങ്ഗമരൂപേ തിലക്ഖണം ആരോപേതി.

കഥം? സോ ഇതി പടിസഞ്ചിക്ഖതി - "യാ ഉദ്ധരണേ പവത്താ ധാതുയോ, യാനി ച തദുപാദായരൂപാനി, സബ്ബേ തേ ധമ്മാ അതിഹരണം അപ്പത്വാ ഏത്ഥേവ നിരുജ്ഝന്തി, തസ്മാ അനിച്ചാ ദുക്ഖാ അനത്താ. തഥാ അതിഹരണേ പവത്താ വീതിഹരണം. വീതിഹരണേ പവത്താ വോസ്സജ്ജനം. വോസ്സജ്ജനേ പവത്താ സന്നിക്ഖേപനം. സന്നിക്ഖേപനേ പവത്താ സന്നിരുമ്ഭനം അപ്പത്വാ ഏത്ഥേവ നിരുജ്ഝന്തി. ഇതി തത്ഥ തത്ഥ ഉപ്പന്നാ ഇതരം ഇതരം കോട്ഠാസം അപ്പത്വാ തത്ഥ തത്ഥേവ പബ്ബം പബ്ബം സന്ധി സന്ധി ഓധി ഓധി ഹുത്വാ തത്തകപാലേ പക്ഖിത്തതിലാ വിയ തടതടായന്താ സങ്ഖാരാ ഭിജ്ജന്തി. തസ്മാ അനിച്ചാ ദുക്ഖാ അനത്താ"തി. തസ്സേവം പബ്ബപബ്ബഗതേ സങ്ഖാരേ വിപസ്സതോ രൂപസമ്മസനം സുഖുമം ഹോതി.

൭൱൬. സുഖുമത്തേ ച പനസ്സ ഇദം ഓപമ്മം. ഏകോ കിര ദാരുതിണുക്കാദീസു കതപരിചയോ അദിട്ഠപുബ്ബപദീപോ പച്ചന്തവാസികോ നഗരമാഗമ്മ അന്തരാപണേ ജലമാനം പദീപം ദിസ്വാ ഏകം പുരിസം പുച്ഛി അമ്ഭോ “കിം നാമേതം ഏവം മനാപ”ന്തി? തമേനം സോ ആഹ “കിമേത്ഥ മനാപം, പദീപോ നാമേസ തേലക്ഖയേന വട്ടിക്ഖയേന ച ഗതമഗ്ഗോപിസ്സ ന പഞ്ഞായിസ്സതീ”തി. തമഞ്ഞോ ഏവമാഹ “ഇദം ഓളാരികം, ഇമിസ്സാ ഹി വട്ടിയാ അനുപുബ്ബേന ഡയ്ഹമാനായ തതിയഭാഗേ തതിയഭാഗേ ജാലാ ഇതരീതരം പദേസം അപ്പത്വാവ നിരുജ്ഝിസ്സതീ”തി. തമഞ്ഞോ ഏവമാഹ “ഇദമ്പി ഓളാരികം, ഇമിസ്സാ ഹി അങ്ഗുലങ്ഗുലന്തരേ അഡ്ഢങ്ഗുലഡ്ഢങ്ഗുലന്തരേ തന്തുമ്ഹി തന്തുമ്ഹി അംസുമ്ഹി അംസുമ്ഹി ജാലാ ഇതരീതരം അംസും അപ്പത്വാവ നിരുജ്ഝിസ്സതി. അംസും പന മുഞ്ചിത്വാ ന സക്കാ ജാലം പഞ്ഞാപേതു”ന്തി.

തത്ഥ “തേലക്ഖയേന വട്ടിക്ഖയേന ച പദീപസ്സ ഗതമഗ്ഗോപി ന പഞ്ഞായിസ്സതീ”തി പുരിസസ്സ ഞാണം വിയ യോഗിനോ ആദാനനിക്ഖേപനതോ വസ്സസതേന പരിച്ഛിന്നരൂപേ തിലക്ഖണാരോപനം. “വട്ടിയാ തതിയഭാഗേ തതിയഭാഗേ ജാലാ ഇതരീതരം പദേസം അപ്പത്വാവ നിരുജ്ഝിസ്സതീ”തി പുരിസസ്സ ഞാണം വിയ യോഗിനോ വസ്സസതസ്സ തതിയകോട്ഠാസപരിച്ഛിന്നേ വയോവുഡ്ഢത്ഥങ്ഗമരൂപേ തിലക്ഖണാരോപനം. “അങ്ഗുലങ്ഗുലന്തരേ ജാലാ ഇതരീതരം അപ്പത്വാവ നിരുജ്ഝിസ്സതീ”തി പുരിസസ്സ ഞാണം വിയ യോഗിനോ ദസവസ്സ പഞ്ചവസ്സ ചതുവസ്സ തിവസ്സ ദ്വിവസ്സ ഏകവസ്സ പരിച്ഛിന്നേ രൂപേ തിലക്ഖണാരോപനം. “അഡ്ഢങ്ഗുലഡ്ഢങ്ഗുലന്തരേ ജാലാ ഇതരീതരം അപ്പത്വാവ നിരുജ്ഝിസ്സതീ”തി പുരിസസ്സ ഞാണം വിയ യോഗിനോ ഏകേകഉതുവസേന ഏകം വസ്സം തിധാ, ഛധാ ച വിഭജിത്വാ ചതുമാസ-ദ്വിമാസപരിച്ഛിന്നേ രൂപേ തിലക്ഖണാരോപനം. “തന്തുമ്ഹി തന്തുമ്ഹി ജാലാ ഇതരീതരം അപ്പത്വാവ നിരുജ്ഝിസ്സതീ”തി പുരിസസ്സ ഞാണം വിയ യോഗിനോ കാളജുണ്ഹവസേന, രത്തിന്ദിവവസേന, ഏകരത്തിന്ദിവം ഛ കോട്ഠാസേ കത്വാ പുബ്ബണ്ഹാദിവസേന ച പരിച്ഛിന്നേ രൂപേ തിലക്ഖണാരോപനം. “അംസുമ്ഹി അംസുമ്ഹി ജാലാ ഇതരീതരം അപ്പത്വാവ നിരുജ്ഝിസ്സതീ”തി പുരിസസ്സ ഞാണം വിയ യോഗിനോ അഭിക്കമാദിവസേന ചേവ ഉദ്ധരണാദീസു ച ഏകേകകോട്ഠാസവസേന പരിച്ഛിന്നേ രൂപേ തിലക്ഖണാരോപനന്തി.

൭൱൭. സോ ഏവം നാനാകാരേഹി വയോവുഡ്ഢത്ഥങ്ഗമരൂപേ തിലക്ഖണം ആരോപേത്വാ പുന തദേവ രൂപം വിസങ്ഖരിത്വാ ആഹാരമയാദിവസേന ചത്താരോ കോട്ഠാസേ കത്വാ ഏകേകകോട്ഠാസേ തിലക്ഖണം ആരോപേതി. തത്രാസ്സ **ആഹാരമയം രൂപം** ഛാതസുഹിതവസേന പാകടം ഹോതി. ഛാതകാലേ സമുട്ഠിതം രൂപം ഹി ഝത്തം ഹോതി കിലന്തം, ഝാമഖാണുകോ വിയ, അങ്ഗാരപച്ഛിയം നിലീനകാകോ വിയ ച ദുബ്ബണ്ണം ദുസ്സണ്ഠിതം. സുഹിതകാലേ സമുട്ഠിതം ധാതം പീണിതം മുദു സിനിദ്ധം ഫസ്സവന്തം ഹോതി. സോ തം പരിഗ്ഗഹേത്വാ “ഛാതകാലേ പവത്തരൂപം സുഹിതകാലം അപ്പത്വാ ഏത്ഥേവ നിരുജ്ഝതി. സുഹിതകാലേ സമുട്ഠിതമ്പി ഛാതകാലം അപ്പത്വാ ഏത്ഥേവ നിരുജ്ഝതി, തസ്മാ തം അനിച്ചം ദുക്ഖമനത്താ”തി ഏവം തത്ഥ തിലക്ഖണം ആരോപേതി.

൭൱൮. **ഉതുമയം** സീതുണ്ഹവസേന പാകടം ഹോതി. ഉണ്ഹകാലേ സമുട്ഠിതം രൂപം ഹി ഝത്തം ഹോതി കിലന്തം ദുബ്ബണ്ണം. സീതഉതുനാ സമുട്ഠിതം രൂപം ധാതം പീണിതം സിനിദ്ധം ഹോതി. സോ തം പരിഗ്ഗഹേത്വാ “ഉണ്ഹകാലേ പവത്തരൂപം സീതകാലം അപ്പത്വാ ഏത്ഥേവ നിരുജ്ഝതി. സീതകാലേ പവത്തരൂപം ഉണ്ഹകാലം അപ്പത്വാ ഏത്ഥേവ നിരുജ്ഝതി, തസ്മാ തം അനിച്ചം ദുക്ഖമനത്താ”തി ഏവം തത്ഥ തിലക്ഖണം ആരോപേതി.

൭൱൯. **കമ്മജം** ആയതനദ്വാരവസേന പാകടം ഹോതി. ചക്ഖുദ്വാരസ്മിം ഹി ചക്ഖുകായഭാവദസകവസേന തിംസ കമ്മജരൂപാനി, ഉപത്ഥമ്ഭകാനി പന തേസം ഉതുചിത്താഹാരസമുട്ഠാനാനി ചതുവീസതീതി ചതുപണ്ണാസ ഹോന്തി. തഥാ സോതഘാനജിവ്ഹാദ്വാരേസു. കായദ്വാരേ കായഭാവദസകവസേന ചേവ ഉതുസമുട്ഠാനാദിവസേന ച ചതുചത്താലീസ. മനോദ്വാരേ ഹദയവത്ഥുകായഭാവദസകവസേന ചേവ ഉതുസമുട്ഠാനാദിവസേന ച ചതുപണ്ണാസമേവ.

സോ സബ്ബമ്പി തം രൂപം പരിഗ്ഗഹേത്വാ “ചക്ഖുദ്വാരേ പവത്തരൂപം സോതദ്വാരം അപ്പത്വാ ഏത്ഥേവ നിരുജ്ഝതി. സോതദ്വാരേ പവത്തരൂപം ഘാനദ്വാരം. ഘാനദ്വാരേ പവത്തരൂപം ജിവ്ഹാദ്വാരം. ജിവ്ഹാദ്വാരേ പവത്തരൂപം കായദ്വാരം. കായദ്വാരേ പവത്തരൂപം മനോദ്വാരം അപ്പത്വാ ഏത്ഥേവ നിരുജ്ഝതി, തസ്മാ തം അനിച്ചം ദുക്ഖമനത്താ”തി ഏവം തത്ഥ തിലക്ഖണം ആരോപേതി.

൭൱൰. **ചിത്തസമുട്ഠാനം** സോമനസ്സിതദോമനസ്സിതവസേന പാകടം ഹോതി, സോമനസ്സിതകാലേ ഉപ്പന്നം ഹി രൂപം സിനിദ്ധം മുദു പീണിതം ഫസ്സവന്തം ഹോതി. ദോമനസ്സിതകാലേ ഉപ്പന്നം ഝത്തം കിലന്തം ദുബ്ബണ്ണം ഹോതി. സോ തം പരിഗ്ഗഹേത്വാ “സോമനസ്സിതകാലേ പവത്തരൂപം ദോമനസ്സിതകാലം അപ്പത്വാ ഏത്ഥേവ നിരുജ്ഝതി. ദോമനസ്സിതകാലേ പവത്തരൂപം സോമനസ്സിതകാലം അപ്പത്വാ ഏത്ഥേവ നിരുജ്ഝതി, തസ്മാ തം അനിച്ചം ദുക്ഖമനത്താ”തി ഏവം തത്ഥ തിലക്ഖണം ആരോപേതി.

തസ്സേവം ചിത്തസമുട്ഠാനരൂപം പരിഗ്ഗഹേത്വാ തത്ഥ തിലക്ഖണം ആരോപയതോ അയമത്ഥോ പാകടോ ഹോതി -

ജീവിതം അത്തഭാവോ ച, സുഖദുക്ഖാ ച കേവലാ;
ഏകചിത്തസമായുത്താ, ലഹുസോ വത്തതേ ഖണോ.

ചുല്ലാസീതി സഹസ്സാനി, കപ്പം തിട്ഠന്തി യേ മരൂ;
ന ത്വേവ തേപി തിട്ഠന്തി, ദ്വീഹി ചിത്തേഹി സമോഹിതാ.

യേ നിരുദ്ധാ മരന്തസ്സ, തിട്ഠമാനസ്സ വാ ഇധ;
സബ്ബേവ സദിസാ ഖന്ധാ, ഗതാ അപ്പടിസന്ധികാ.

അനന്തരാ ച യേ ഭഗ്ഗാ, യേ ച ഭഗ്ഗാ അനാഗതേ;
തദന്തരാ നിരുദ്ധാനം, വേസമം നത്ഥി ലക്ഖണേ.

അനിബ്ബത്തേന ന ജാതോ, പച്ചുപ്പന്നേന ജീവതി;
ചിത്തഭങ്ഗാ മതോ ലോകോ, പഞ്ഞത്തി പരമത്ഥിയാ.

അനിധാനഗതാ ഭഗ്ഗാ, പുഞ്ജോ നത്ഥി അനാഗതേ;
നിബ്ബത്താ യേപി തിട്ഠന്തി, ആരഗ്ഗേ സാസപൂപമാ.

നിബ്ബത്താനഞ്ച ധമ്മാനം, ഭങ്ഗോ നേസം പുരക്ഖതോ;
പലോകധമ്മാ തിട്ഠന്തി, പുരാണേഹി അമിസ്സിതാ.

അദസ്സനതോ ആയന്തി, ഭഗ്ഗാ ഗച്ഛന്തുദസ്സനം;
വിജ്ജുപ്പാദോവ ആകാസേ, ഉപ്പജ്ജന്തി വയന്തി ചാതി. (മഹാനി॰ ൧൦);

൭൧൩. ഏവം ആഹാരമയാദീസു തിലക്ഖണം ആരോപേത്വാ പുന **ധമ്മതാരൂപേ** തിലക്ഖണം ആരോപേതി. **ധമ്മതാരൂപം** നാമ ബഹിദ്ധാ അനിന്ദ്രിയബദ്ധം അയലോഹതിപുസീസസുവണ്ണരജതമുത്താമണിവേളുരിയസങ്ഖസിലാപവാളലോഹിതങ്ഗമസാരഗല്ലഭൂമിപാസാണപബ്ബതതിണ വിവട്ടകപ്പതോ പട്ഠായ ഉപ്പജ്ജനകരൂപം. തദസ്സ അസോകങ്കുരാദിവസേന പാകടം ഹോതി.

അസോകങ്കുരം ഹി ആദിതോവ തനുരത്തം ഹോതി, തതോ ദ്വീഹതീഹച്ചയേന ഘനരത്തം, പുന ദ്വീഹതീഹച്ചയേന മന്ദരത്തം, തതോ തരുണപല്ലവവണ്ണം, തതോ പരിണതപല്ലവവണ്ണം, തതോ ഹരിതപണ്ണവണ്ണം. തതോ നീലപണ്ണവണ്ണം. തതോ നീലപണ്ണവണ്ണകാലതോ പട്ഠായ സഭാഗരൂപസന്തതിമനുപ്പബന്ധാപയമാനം സംവച്ഛരമത്തേന പണ്ഡുപലാസം ഹുത്വാ വണ്ടതോ ഛിജ്ജിത്വാ പതതി.

സോ തം പരിഗ്ഗഹേത്വാ "തനുരത്തകാലേ പവത്തരൂപം ഘനരത്തകാലം അപ്പത്വാ നിരുജ്ഝതി. ഘനരത്തകാലേ പവത്തരൂപം മന്ദരത്തകാലം. മന്ദരത്തകാലേ പവത്തരൂപം തരുണപല്ലവവണ്ണകാലം. തരുണപല്ലവവണ്ണകാലേ പവത്തം പരിണതപല്ലവവണ്ണകാലം. പരിണതപല്ലവവണ്ണകാലേ പവത്തം ഹരിതപണ്ണവണ്ണകാലം . ഹരിതപണ്ണകാലേ പവത്തം നീലപണ്ണവണ്ണകാലം. നീലപണ്ണവണ്ണകാലേ പവത്തം പണ്ഡുപലാസകാലം. പണ്ഡുപലാസകാലേ പവത്തം വണ്ടതോ ഛിജ്ജിത്വാ പതനകാലം അപ്പത്വാവ നിരുജ്ഝതി, തസ്മാ തം അനിച്ചം ദുക്ഖമനത്താ"തി തിലക്ഖണം ആരോപേതി, ഏവം തത്ഥ തിലക്ഖണം ആരോപേത്വാ ഇമിനാ നയേന സബ്ബമ്പി ധമ്മതാരൂപം സമ്മസതി.

ഏവം താവ **രൂപസത്തകവസേന** തിലക്ഖണം ആരോപേത്വാ സങ്ഖാരേ സമ്മസതി.

അരൂപസത്തകസമ്മസനകഥാ

൭൧൪. യം പന വുത്തം "അരൂപസത്തകവസേനാ"തി, തത്ഥ അയം മാതികാ - കലാപതോ, യമകതോ, ഖണികതോ, പടിപാടിതോ, ദിട്ഠിഉഗ്ഘാടനതോ, മാനസമുഗ്ഘാടനതോ, നികന്തിപരിയാദാനതോതി.

തത്ഥ **കലാപതോതി** ഫസ്സപഞ്ചമകാ ധമ്മാ. കഥം കലാപതോ സമ്മസതീതി? ഇധ ഭിക്ഖു ഇതി പടിസഞ്ചിക്ഖതി - "യേ ഇമേ 'കേസാ അനിച്ചാ ദുക്ഖാ അനത്താ'തി സമ്മസനേ ഉപ്പന്നാ ഫസ്സപഞ്ചമകാ ധമ്മാ, യേ ച 'ലോമാ...പേ॰... മത്ഥലുങ്ഗം അനിച്ചം ദുക്ഖമനത്താ'തി സമ്മസനേ ഉപ്പന്നാ ഫസ്സപഞ്ചമകാ ധമ്മാ, സബ്ബേ തേ ഇതരീതരം അപ്പത്വാ പബ്ബംപബ്ബം ഓധിഓധി ഹുത്വാ തത്തകപാലേ പക്ഖിത്തതിലാ വിയ തടതടായന്താ വിനട്ഠാ, തസ്മാ അനിച്ചാ ദുക്ഖാ അനത്താ"തി. അയം താവ **വിസുദ്ധികഥായം** നയോ.

അരിയവംസകഥായം പന "ഹേട്ഠാ രൂപസത്തകേ സത്തസു ഠാനേസു 'രൂപം അനിച്ചം ദുക്ഖമനത്താ'തി പവത്തം ചിത്തം അപരേന ചിത്തേന 'അനിച്ചം ദുക്ഖമനത്താ'തി സമ്മസന്തോ 'കലാപതോ സമ്മസതീ'തി" വുത്തം, തം യുത്തതരം. തസ്മാ സേസാനിപി തേനേവ നയേന വിഭജിസ്സാമ.

൭൧൫. **യമകതോതി** ഇധ ഭിക്ഖു ആദാനനിക്ഖേപരൂപം "അനിച്ചം ദുക്ഖമനത്താ"തി സമ്മസിത്വാ തമ്പി ചിത്തം അപരേന ചിത്തേന "അനിച്ചം ദുക്ഖമനത്താ"തി സമ്മസതി. വയോവുഡ്ഢത്ഥങ്ഗമരൂപം, ആഹാരമയം, ഉതുമയം, കമ്മജം, ചിത്തസമുട്ഠാനം, ധമ്മതാരൂപം "അനിച്ചം ദുക്ഖമനത്താ"തി സമ്മസിത്വാ തമ്പി ചിത്തം അപരേന ചിത്തേന "അനിച്ചം ദുക്ഖമനത്താ"തി സമ്മസതി. ഏവം യമകതോ സമ്മസതി നാമ.

൭൧൬. **ഖണികതോതി** ഇധ ഭിക്ഖു ആദാനനിക്ഖേപരൂപം "അനിച്ചം ദുക്ഖമനത്താ"തി സമ്മസിത്വാ തം പഠമചിത്തം ദുതിയചിത്തേന, ദുതിയം തതിയേന, തതിയം ചതുത്ഥേന, ചതുത്ഥം പഞ്ചമേന "ഏതമ്പി അനിച്ചം ദുക്ഖമനത്താ"തി സമ്മസതി. വയോവുഡ്ഢത്ഥങ്ഗമരൂപം, ആഹാരമയം, ഉതുമയം, കമ്മജം, ചിത്തസമുട്ഠാനം, ധമ്മതാരൂപം "അനിച്ചം ദുക്ഖമനത്താ"തി സമ്മസിത്വാ തം പഠമചിത്തം ദുതിയചിത്തേന, ദുതിയം തതിയേന, തതിയം ചതുത്ഥേന, ചതുത്ഥം പഞ്ചമേന "ഏതമ്പി അനിച്ചം ദുക്ഖമനത്താ"തി സമ്മസതി. ഏവം രൂപപരിഗ്ഗാഹകചിത്തതോ പട്ഠായ ചത്താരി ചത്താരി ചിത്താനി സമ്മസന്തോ ഖണികതോ സമ്മസതി നാമ.

൭൨൦. **പടിപാടിതോതി** ആദാനനിക്ഖേപരൂപം "അനിച്ചം ദുക്ഖമനത്താ"തി സമ്മസിത്വാ തം പഠമചിത്തം ദുതിയചിത്തേന, ദുതിയം തതിയേന, തതിയം ചതുത്ഥേന...പേ॰... ദസമം ഏകാദസമേന "ഏതമ്പി അനിച്ചം ദുക്ഖമനത്താ"തി സമ്മസതി. വയോവുഡ്ഢത്ഥങ്ഗമരൂപം, ആഹാരമയം, ഉതുമയം, കമ്മജം, ചിത്തസമുട്ഠാനം, ധമ്മതാരൂപം "അനിച്ചം ദുക്ഖമനത്താ"തി സമ്മസിത്വാ തം പഠമചിത്തം ദുതിയചിത്തേന, ദുതിയം തതിയേന, തതിയം ചതുത്ഥേന...പേ॰... ദസമം ഏകാദസമേന "ഏതമ്പി അനിച്ചം ദുക്ഖമനത്താ"തി ഏവം വിപസ്സനാ പടിപാടിയാ സകലമ്പി ദിവസഭാഗം സമ്മസിതും വട്ടേയ്യ. യാവ ദസമചിത്തസമ്മസനാ പന രൂപകമ്മട്ഠാനമ്പി അരൂപകമ്മട്ഠാനമ്പി പഗുണം ഹോതി. തസ്മാ ദസമേയേവ ഠപേതബ്ബന്തി വുത്തം. ഏവം സമ്മസന്തോ പടിപാടിതോ സമ്മസതി നാമ.

൭൨൧. **ദിട്ഠിഉഗ്ഘാടനതോ മാനഉഗ്ഘാടനതോ നികന്തിപരിയാദാനതോതി** ഇമേസു തീസു വിസും സമ്മസനനയോ നാമ നത്ഥി. യം പനേതം ഹേട്ഠാ രൂപം, ഇധ ച അരൂപം പരിഗ്ഗഹിതം, തം പസ്സന്തോ രൂപാരൂപതോ ഉദ്ധം അഞ്ഞം സത്തം നാമ ന പസ്സതി. സത്തസ്സ അദസ്സനതോ പട്ഠായ സത്തസഞ്ഞാ ഉഗ്ഘാടിതാ ഹോതി. സത്തസഞ്ഞം ഉഗ്ഘാടിതചിത്തേന സങ്ഖാരേ പരിഗ്ഗണ്ഹതോ ദിട്ഠി നുപ്പജ്ജതി. ദിട്ഠിയാ അനുപ്പജ്ജമാനായ **ദിട്ഠി ഉഗ്ഘാടിതാ** നാമ ഹോതി. ദിട്ഠിഉഗ്ഘാടിതചിത്തേന സങ്ഖാരേ പരിഗ്ഗണ്ഹതോ മാനോ നുപ്പജ്ജതി. മാനേ അനുപ്പജ്ജന്തേ **മാനോ സമുഗ്ഘാടിതോ** നാമ ഹോതി. മാനസമുഗ്ഘാടിതചിത്തേന സങ്ഖാരേ പരിഗ്ഗണ്ഹതോ തണ്ഹാ നുപ്പജ്ജതി. തണ്ഹായ അനുപ്പജ്ജന്തിയാ **നികന്തി പരിയാദിണ്ണാ** നാമ ഹോതീതി ഇദം താവ **വിസുദ്ധികഥായം** വുത്തം.

അരിയവംസകഥായം പന "ദിട്ഠിഉഗ്ഘാടനതോ മാനസമുഗ്ഘാടനതോ നികന്തിപരിയാദാനതോ"തി മാതികം ഠപേത്വാ അയം നയോ ദസ്സിതോ.

“അഹം വിപസ്സാമി, മമ വിപസ്സനാ”തി ഗണ്ഹതോ ഹി ദിട്ഠിസമുഗ്ഘാടനം നാമ ന ഹോതി. “സങ്ഖാരാവ സങ്ഖാരേ വിപസ്സന്തി സമ്മസന്തി വവത്ഥപേന്തി പരിഗ്ഗണ്ഹന്തി പരിച്ഛിന്ദന്തീ”തി ഗണ്ഹതോ പന **ദിട്ഠിഉഗ്ഘാടനം** നാമ ഹോതി.

“സുട്ഠു വിപസ്സാമി, മനാപം വിപസ്സാമീ”തി ഗണ്ഹതോ മാനസമുഗ്ഘാടോ നാമ ന ഹോതി. “സങ്ഖാരാവ സങ്ഖാരേ വിപസ്സന്തി സമ്മസന്തി വവത്ഥപേന്തി പരിഗ്ഗണ്ഹന്തി പരിച്ഛിന്ദന്തീ”തി ഗണ്ഹതോ പന **മാനസമുഗ്ഘാടോ** നാമ ഹോതി.

“വിപസ്സിതും സക്കോമീ”തി വിപസ്സനം അസ്സാദേന്തസ്സ നികന്തിപരിയാദാനം നാമ ന ഹോതി. “സങ്ഖാരാവ സങ്ഖാരേ വിപസ്സന്തി സമ്മസന്തി വവത്ഥപേന്തി പരിഗ്ഗണ്ഹന്തി പരിച്ഛിന്ദന്തീ”തി ഗണ്ഹതോ പന **നികന്തിപരിയാദാനം** നാമ ഹോതി.

സചേ സങ്ഖാരാ അത്താ ഭവേയ്യും, അത്താതി ഗഹേതും വട്ടേയ്യും, അനത്താ ച പന അത്താതി ഗഹിതാ, തസ്മാ തേ അവസവത്തനട്ഠേന അനത്താ, ഹുത്വാ അഭാവട്ഠേന അനിച്ചാ, ഉപ്പാദവയപടിപീളനട്ഠേന ദുക്ഖാതി പസ്സതോ **ദിട്ഠിഉഗ്ഘാടനം** നാമ ഹോതി.

സചേ സങ്ഖാരാ നിച്ചാ ഭവേയ്യും, നിച്ചാതി ഗഹേതും വട്ടേയ്യും, അനിച്ചാ ച പന നിച്ചാതി ഗഹിതാ, തസ്മാ തേ ഹുത്വാ അഭാവട്ഠേന അനിച്ചാ, ഉപ്പാദവയപടിപീളനട്ഠേന ദുക്ഖാ, അവസവത്തനട്ഠേന അനത്താതി പസ്സതോ **മാനസമുഗ്ഘാടോ** നാമ ഹോതി.

സചേ സങ്ഖാരാ സുഖാ ഭവേയ്യും, സുഖാതി ഗഹേതും വട്ടേയ്യും, ദുക്ഖാ ച പന സുഖാതി ഗഹിതാ, തസ്മാ തേ ഉപ്പാദവയപടിപീളനട്ഠേന ദുക്ഖാ, ഹുത്വാ അഭാവട്ഠേന അനിച്ചാ, അവസവത്തനട്ഠേന അനത്താതി പസ്സതോ **നികന്തിപരിയാദാനം** നാമ ഹോതി.

ഏവം സങ്ഖാരേ അനത്തതോ പസ്സന്തസ്സ **ദിട്ഠിസമുഗ്ഘാടനം** നാമ ഹോതി. അനിച്ചതോ പസ്സന്തസ്സ **മാനസമുഗ്ഘാടനം** നാമ ഹോതി. ദുക്ഖതോ പസ്സന്തസ്സ **നികന്തിപരിയാദാനം** നാമ ഹോതി. ഇതി അയം വിപസ്സനാ അത്തനോ അത്തനോ ഠാനേയേവ തിട്ഠതീതി.

ഏവം **അരൂപസത്തകവസേനാപി** തിലക്ഖണം ആരോപേത്വാ സങ്ഖാരേ സമ്മസതി. ഏത്താവതാ പനസ്സ രൂപകമ്മട്ഠാനമ്പി അരൂപകമ്മട്ഠാനമ്പി പഗുണം ഹോതി.

൭൨൨. സോ ഏവം പഗുണരൂപാരൂപകമ്മട്ഠാനോ യാ ഉപരി ഭങ്ഗാനുപസ്സനതോ പട്ഠായ പഹാനപരിഞ്ഞാവസേന സബ്ബാകാരതോ പത്തബ്ബാ അട്ഠാരസ മഹാവിപസ്സനാ, താസം ഇധേവ താവ ഏകദേസം പടിവിജ്ഝന്തോ തപ്പടിപക്ഖേ ധമ്മേ പജഹതി.

അട്ഠാരസ മഹാവിപസ്സനാ നാമ അനിച്ചാനുപസ്സനാദികാ പഞ്ഞാ. യാസു അനിച്ചാനുപസ്സനം ഭാവേന്തോ നിച്ചസഞ്ഞം പജഹതി, ദുക്ഖാനുപസ്സനം ഭാവേന്തോ സുഖസഞ്ഞം പജഹതി, അനത്താനുപസ്സനം ഭാവേന്തോ അത്തസഞ്ഞം പജഹതി, നിബ്ബിദാനുപസ്സനം ഭാവേന്തോ നന്ദിം പജഹതി, വിരാഗാനുപസ്സനം ഭാവേന്തോ രാഗം പജഹതി, നിരോധാനുപസ്സനം ഭാവേന്തോ സമുദയം പജഹതി, പടിനിസ്സഗ്ഗാനുപസ്സനം ഭാവേന്തോ ആദാനം പജഹതി, ഖയാനുപസ്സനം ഭാവേന്തോ ഘനസഞ്ഞം പജഹതി, വയാനുപസ്സനം ഭാവേന്തോ ആയൂഹനം പജഹതി, വിപരിണാമാനുപസ്സനം ഭാവേന്തോ ധുവസഞ്ഞം പജഹതി, അനിമിത്താനുപസ്സനം ഭാവേന്തോ നിമിത്തം പജഹതി, അപ്പണിഹിതാനുപസ്സനം ഭാവേന്തോ പണിധിം പജഹതി, സുഞ്ഞതാനുപസ്സനം ഭാവേന്തോ അഭിനിവേസം പജഹതി, അധിപഞ്ഞാധമ്മവിപസ്സനം ഭാവേന്തോ സാരാദാനാഭിനിവേസം പജഹതി, യഥാഭൂതഞാണദസ്സനം ഭാവേന്തോ സമ്മോഹാഭിനിവേസം പജഹതി, ആദീനവാനുപസ്സനം ഭാവേന്തോ ആലയാഭിനിവേസം പജഹതി, പടിസങ്ഖാനുപസ്സനം ഭാവേന്തോ അപ്പടിസങ്ഖം പജഹതി, വിവട്ടാനുപസ്സനം ഭാവേന്തോ സംയോഗാഭിനിവേസം പജഹതി.

താസു യസ്മാ ഇമിനാ അനിച്ചാദിലക്ഖണത്തയവസേന സങ്ഖാരാ ദിട്ഠാ, തസ്മാ അനിച്ച-ദുക്ഖ-അനത്താനുപസ്സനാ പടിവിദ്ധാ ഹോന്തി. യസ്മാ ച “യാ ച അനിച്ചാനുപസ്സനാ യാ ച അനിമിത്താനുപസ്സനാ, ഇമേ ധമ്മാ ഏകത്ഥാ, ബ്യഞ്ജനമേവ നാനം”. തഥാ “യാ ച ദുക്ഖാനുപസ്സനാ യാ ച അപ്പണിഹിതാനുപസ്സനാ, ഇമേ ധമ്മാ ഏകത്ഥാ, ബ്യഞ്ജനമേവ നാനം”. “യാ ച അനത്താനുപസ്സനാ യാ ച സുഞ്ഞതാനുപസ്സനാ, ഇമേ ധമ്മാ ഏകത്ഥാ, ബ്യഞ്ജനമേവ നാന”ന്തി (പടി॰ മ॰ ൧.൨൨൭) വുത്തം. തസ്മാ താപി പടിവിദ്ധാ ഹോന്തി.

അധിപഞ്ഞാധമ്മവിപസ്സനാ പന സബ്ബാപി വിപസ്സനാ. യഥാഭൂതഞാണദസ്സനം കങ്ഖാവിതരണവിസുദ്ധിയാ ഏവ സങ്ഗഹിതം. ഇതി ഇദമ്പി ദ്വയം പടിവിദ്ധമേവ ഹോതി. സേസേസു വിപസ്സനാഞാണേസു കിഞ്ചി പടിവിദ്ധം, കിഞ്ചി അപ്പടിവിദ്ധം, തേസം വിഭാഗം പരതോ ആവികരിസ്സാമ.

യദേവ ഹി പടിവിദ്ധം, തം സന്ധായ ഇദം വുത്തം “ഏവം പഗുണരൂപാരൂപകമ്മട്ഠാനോ യാ ഉപരി ഭങ്ഗാനുപസ്സനതോ പട്ഠായ പഹാനപരിഞ്ഞാവസേന സബ്ബാകാരതോ പത്തബ്ബാ അട്ഠാരസ മഹാവിപസ്സനാ. താസം ഇധേവ താവ ഏകദേസം പടിവിജ്ഝന്തോ തപ്പടിപക്ഖേ ധമ്മേ പജഹതീ”തി.

ഉദയബ്ബയഞാണകഥാ

൭൨൩. സോ ഏവം അനിച്ചാനുപസ്സനാദിപടിപക്ഖാനം നിച്ചസഞ്ഞാദീനം പഹാനേന വിസുദ്ധഞാണോ സമ്മസനഞാണസ്സ പാരം ഗന്ത്വാ, യം തം സമ്മസനഞാണാനന്തരം “പച്ചുപ്പന്നാനം ധമ്മാനം വിപരിണാമാനുപസ്സനേ പഞ്ഞാ ഉദയബ്ബയാനുപസ്സനേ ഞാണ”ന്തി (പടി॰ മ॰ മാതികാ ൧.൬) **ഉദയബ്ബയാനുപസ്സനം** വുത്തം, തസ്സ അധിഗമായ യോഗം ആരഭതി. ആരഭമാനോ ച സങ്ഖേപതോ താവ ആരഭതി. തത്രായം പാളി -

> “കഥം പച്ചുപ്പന്നാനം ധമ്മാനം വിപരിണാമാനുപസ്സനേ പഞ്ഞാ ഉദയബ്ബയാനുപസ്സനേ ഞാണം? ജാതം രൂപം പച്ചുപ്പന്നം, തസ്സ നിബ്ബത്തിലക്ഖണം ഉദയോ, വിപരിണാമലക്ഖണം വയോ, അനുപസ്സനാ ഞാണം. ജാതാ

വേദനാ... സഞ്ഞാ... സങ്ഖാരാ... വിഞ്ഞാണം... ജാതം ചക്ഖു...പേ॰... ജാതോ ഭവോ പച്ചുപ്പന്നോ, തസ്സ നിബ്ബത്തിലക്ഖണം ഉദയോ, വിപരിണാമലക്ഖണം വയോ, അനുപസ്സനാ ഞാണ"ന്തി (പടി॰ മ॰ ൧.൫൦).

സോ ഇമിനാ പാളിനയേന ജാതസ്സ നാമരൂപസ്സ നിബ്ബത്തിലക്ഖണം ജാതിം ഉപ്പാദം അഭിനവാകാരം "ഉദയോ"തി, വിപരിണാമലക്ഖണം ഖയം ഭങ്ഗം "വയോ"തി സമനുപസ്സതി. സോ ഏവം പജാനാതി "ഇമസ്സ നാമരൂപസ്സ ഉപ്പത്തിതോ പുബ്ബേ അനുപ്പന്നസ്സ രാസി വാ നിചയോ വാ നത്ഥി, ഉപ്പജ്ജമാനസ്സാപി രാസിതോ വാ നിചയതോ വാ ആഗമനം നാമ നത്ഥി, നിരുജ്ഝമാനസ്സാപി ദിസാവിദിസാഗമനം നാമ നത്ഥി, നിരുദ്ധസ്സാപി ഏകസ്മിം ഠാനേ രാസിതോ നിചയതോ നിധാനതോ അവട്ഠാനം നാമ നത്ഥി. യഥാ പന വീണായ വാദിയമാനായ ഉപ്പന്നസദ്ദസ്സ നേവ ഉപ്പത്തിതോ പുബ്ബേ സന്നിചയോ അത്ഥി, ന ഉപ്പജ്ജമാനോ സന്നിചയതോ ആഗതോ, ന നിരുജ്ഝമാനസ്സ ദിസാവിദിസാഗമനം അത്ഥി, ന നിരുദ്ധോ കത്ഥചി സന്നിചിതോ തിട്ഠതി, അഥ ഖോ വീണഞ്ച ഉപവീണഞ്ച പുരിസസ്സ ച തജ്ജം വായാമം പടിച്ച അഹുത്വാ സമ്ഭോതി, ഹുത്വാ പടിവേതി. ഏവം സബ്ബേപി രൂപാരൂപിനോ ധമ്മാ അഹുത്വാ സമ്ഭോന്തി, ഹുത്വാ പടിവേന്തീ"തി.

൭൨൮. ഏവം സങ്ഖേപതോ ഉദയബ്ബയമനസികാരം കത്വാ പുന യാനി ഏതസ്സേവ ഉദയബ്ബയഞാണസ്സ വിഭങ്ഗേ -

"അവിജ്ജാസമുദയാ രൂപസമുദയോതി പച്ചയസമുദയട്ഠേന രൂപക്ഖന്ധസ്സ ഉദയം പസ്സതി. തണ്ഹാസമുദയാ... കമ്മസമുദയാ... ആഹാരസമുദയാ രൂപസമുദയോതി പച്ചയസമുദയട്ഠേന രൂപക്ഖന്ധസ്സ ഉദയം പസ്സതി. നിബ്ബത്തിലക്ഖണം പസ്സന്തോപി രൂപക്ഖന്ധസ്സ ഉദയം പസ്സതി. രൂപക്ഖന്ധസ്സ ഉദയം പസ്സന്തോ ഇമാനി പഞ്ച ലക്ഖണാനി പസ്സതി.

"അവിജ്ജാനിരോധാ രൂപനിരോധോതി പച്ചയനിരോധട്ഠേന രൂപക്ഖന്ധസ്സ വയം പസ്സതി. തണ്ഹാനിരോധാ... കമ്മനിരോധാ... ആഹാരനിരോധാ രൂപനിരോധോതി പച്ചയനിരോധട്ഠേന രൂപക്ഖന്ധസ്സ വയം പസ്സതി. വിപരിണാമലക്ഖണം പസ്സന്തോപി രൂപക്ഖന്ധസ്സ വയം പസ്സതി. രൂപക്ഖന്ധസ്സ വയം പസ്സന്തോപി ഇമാനി പഞ്ച ലക്ഖണാനി പസ്സതി" (പടി॰ മ॰ ൧.൫൦).

തഥാ "അവിജ്ജാസമുദയാ വേദനാസമുദയോതി പച്ചയസമുദയട്ഠേന വേദനാക്ഖന്ധസ്സ ഉദയം പസ്സതി. തണ്ഹാസമുദയാ... കമ്മസമുദയാ... ഫസ്സസമുദയാ വേദനാസമുദയോതി പച്ചയസമുദയട്ഠേന വേദനാക്ഖന്ധസ്സ ഉദയം പസ്സതി. നിബ്ബത്തിലക്ഖണം പസ്സന്തോപി വേദനാക്ഖന്ധസ്സ ഉദയം പസ്സതി. വേദനാക്ഖന്ധസ്സ ഉദയം പസ്സന്തോ ഇമാനി പഞ്ച ലക്ഖണാനി പസ്സതി. അവിജ്ജാനിരോധാ... തണ്ഹാനിരോധാ... കമ്മനിരോധാ... ഫസ്സനിരോധാ വേദനാനിരോധോതി പച്ചയനിരോധട്ഠേന വേദനാക്ഖന്ധസ്സ വയം പസ്സതി. വിപരിണാമലക്ഖണം പസ്സന്തോപി വേദനാക്ഖന്ധസ്സ വയം പസ്സതി. വേദനാക്ഖന്ധസ്സ വയം പസ്സന്തോ ഇമാനി പഞ്ച ലക്ഖണാനി പസ്സതി" (പടി॰ മ॰ ൧.൫൦).

വേദനാക്ഖന്ധസ്സ വിയ ച സഞ്ഞാസങ്ഖാരവിഞ്ഞാണക്ഖന്ധാനം. അയം പന വിസേസോ, വിഞ്ഞാണക്ഖന്ധസ്സ ഫസ്സട്ഠാനേ "നാമരൂപസമുദയാ, നാമരൂപനിരോധാ"തി -

ഏവം ഏകേകസ്സ ഖന്ധസ്സ ഉദയബ്ബയദസ്സനേ ദസ ദസ കത്വാ പഞ്ഞാസ ലക്ഖണാനി വുത്താനി. തേസം വസേന ഏവമ്പി രൂപസ്സ ഉദയോ ഏവമ്പി രൂപസ്സ വയോ, ഏവമ്പി രൂപം ഉദേതി, ഏവമ്പി രൂപം വേതീതി പച്ചയതോ ചേവ ഖണതോ ച വിത്ഥാരേന മനസികാരം കരോതി.

൭൨൯. തസ്സേവം മനസികരോതോ "ഇതി കിരിമേ ധമ്മാ അഹുത്വാ സമ്ഭോന്തി, ഹുത്വാ പടിവേന്തീ"തി ഞാണം വിസദതരം ഹോതി. തസ്സേവം പച്ചയതോ ചേവ ഖണതോ ച ദ്വേധാ ഉദയബ്ബയം പസ്സതോ സച്ചപടിച്ചസമുപ്പാദനയലക്ഖണഭേദാ പാകടാ ഹോന്തി.

൭൩൦. യഞ്ഹി സോ അവിജ്ജാദിസമുദയാ ഖന്ധാനം സമുദയം, അവിജ്ജാദിനിരോധാ ച ഖന്ധാനം നിരോധം പസ്സതി, ഇദമസ്സ **പച്ചയതോ** ഉദയബ്ബയദസ്സനം. യം പന നിബ്ബത്തിലക്ഖണവിപരിണാമലക്ഖണാനി പസ്സന്തോ ഖന്ധാനം ഉദയബ്ബയം പസ്സതി, ഇദമസ്സ **ഖണതോ** ഉദയബ്ബയദസ്സനം, ഉപ്പത്തിക്ഖണേയേവ ഹി നിബ്ബത്തിലക്ഖണം. ഭങ്ഗക്ഖണേ ച വിപരിണാമലക്ഖണം.

൭൩൧. ഇച്ചസ്സേവം പച്ചയതോ ചേവ ഖണതോ ച ദ്വേധാ ഉദയബ്ബയം പസ്സതോ പച്ചയതോ ഉദയദസ്സനേന **സമുദയസച്ചം** പാകടം ഹോതി ജനകാവബോധതോ. ഖണതോ ഉദയദസ്സനേന **ദുക്ഖസച്ചം** പാകടം ഹോതി ജാതിദുക്ഖാവബോധതോ. പച്ചയതോ വയദസ്സനേന **നിരോധസച്ചം** പാകടം ഹോതി പച്ചയാനുപ്പാദേന പച്ചയവതം അനുപ്പാദാവബോധതോ. ഖണതോ വയദസ്സനേന **ദുക്ഖസച്ചമേവ** പാകടം ഹോതി മരണദുക്ഖാവബോധതോ. യഞ്ചസ്സ ഉദയബ്ബയദസ്സനം, മഗ്ഗോവായം ലോകികോതി **മഗ്ഗസച്ചം** പാകടം ഹോതി തത്ര സമ്മോഹവിഘാതതോ.

൭൩൨. പച്ചയതോ ചസ്സ ഉദയദസ്സനേന **അനുലോമോ പടിച്ചസമുപ്പാദോ** പാകടോ ഹോതി, "ഇമസ്മിം സതി ഇദം ഹോതീ"തി (മ॰ നി॰ ൧.൪൦൪; സം॰ നി॰ ൨.൨൧; ഉദാ॰ ൧) അവബോധതോ. പച്ചയതോ വയദസ്സനേന **പടിലോമോ പടിച്ചസമുപ്പാദോ** പാകടോ ഹോതി, "ഇമസ്സ നിരോധാ ഇദം നിരുജ്ഝതീ"തി (മ॰ നി॰ ൧.൪൦൬; സം॰ നി॰ ൨.൨൧; ഉദാ॰ ൨) അവബോധതോ . ഖണതോ പന ഉദയബ്ബയദസ്സനേന **പടിച്ചസമുപ്പന്നാ** ധമ്മാ പാകടാ ഹോന്തി സങ്ഖതലക്ഖണാവബോധതോ. ഉദയബ്ബയവന്തോ ഹി സങ്ഖതാ, തേ ച പടിച്ചസമുപ്പന്നാതി.

൭൩൩. പച്ചയതോ ചസ്സ ഉദയദസ്സനേന **ഏകത്തനയോ** പാകടോ ഹോതി ഹേതുഫലസമ്ബന്ധേന സന്താനസ്സ അനുപച്ഛേദാവബോധതോ. അഥ സുട്ഠുതരം ഉച്ഛേദദിട്ഠിം പജഹതി. ഖണതോ ഉദയദസ്സനേന **നാനത്തനയോ** പാകടോ ഹോതി നവനവാനം ഉപ്പാദാവബോധതോ. അഥ സുട്ഠുതരം സസ്സതദിട്ഠിം പജഹതി. പച്ചയതോ ചസ്സ ഉദയബ്ബയദസ്സനേന **അബ്യാപാരനയോ** പാകടോ ഹോതി ധമ്മാനം അവസവത്തിഭാവാവബോധതോ. അഥ സുട്ഠുതരം അത്തദിട്ഠിം പജഹതി. പച്ചയതോ പന ഉദയദസ്സനേന **ഏവംധമ്മതാനയോ** പാകടോ ഹോതി പച്ചയാനുരൂപേന ഫലസ്സ ഉപ്പാദാവബോധതോ. അഥ സുട്ഠുതരം അകിരിയദിട്ഠിം പജഹതി.

൭൩൪. പച്ചയതോ ചസ്സ ഉദയദസ്സനേന **അനത്തലക്ഖണം** പാകടം ഹോതി ധമ്മാനം നിരീഹകത്തപച്ചയപടിബദ്ധവുത്തിതാവബോധതോ. ഖണതോ ഉദയബ്ബയദസ്സനേന **അനിച്ചലക്ഖണം** പാകടം ഹോതി

ഹുത്വാ അഭാവാവബോധതോ, പുബ്ബന്താപരന്തവിവേകാവബോധതോ ച. **ദുക്ഖലക്ഖണമ്പി** പാകടം ഹോതി ഉദയബ്ബയേഹി പടിപീളനാവബോധതോ. **സഭാവലക്ഖണമ്പി** പാകടം ഹോതി ഉദയബ്ബയപരിച്ഛിന്നാവബോധതോ. സഭാവലക്ഖണേ **സങ്ഖതലക്ഖണസ്സ** താവകാലികത്തമ്പി പാകടം ഹോതി ഉദയക്ഖണേ വയസ്സ, വയക്ഖണേ ച ഉദയസ്സ അഭാവാവബോധതോതി.

൭൩൨. തസ്സേവം പാകടീഭൂതസച്ചപടിച്ചസമുപ്പാദനയലക്ഖണഭേദസ്സ "ഏവം കിര നാമിമേ ധമ്മാ അനുപ്പന്നപുബ്ബാ ഉപ്പജ്ജന്തി, ഉപ്പന്നാ നിരുജ്ഝന്തീ"തി നിച്ചനവാവ ഹുത്വാ സങ്ഖാരാ ഉപട്ഠഹന്തി. ന കേവലഞ്ച നിച്ചനവാ, സൂരിയുഗ്ഗമനേ ഉസ്സാവബിന്ദു വിയ ഉദകബുബ്ബുളോ വിയ ഉദകേ ദണ്ഡരാജി വിയ ആരഗ്ഗേ സാസപോ വിയ വിജ്ജുപ്പാദോ വിയ ച പരിത്തട്ഠായിനോ. മായാമരീചിസുപിനന്തഅലാതചക്കഗന്ധബ്ബനഗരഫേണകദലിആദയോ വിയ അസ്സാരാ നിസ്സാരാതി ചാപി ഉപട്ഠഹന്തി.

ഏത്താവതാനേന "വയധമ്മമേവ ഉപ്പജ്ജതി, ഉപ്പന്നഞ്ച വയം ഉപേതീ"തി ഇമിനാ ആകാരേന സമപഞ്ഞാസ ലക്ഖണാനി പടിവിജ്ഝിത്വാ ഠിതം **ഉദയബ്ബയാനുപസ്സനം** നാമ **തരുണവിപസ്സനാഞാണം** അധിഗതം ഹോതി, യസ്സാധിഗമാ **ആരദ്ധവിപസ്സകോ**തി സങ്ഖം ഗച്ഛതി.

വിപസ്സനുപക്കിലേസകഥാ

൭൩൩. അഥസ്സ ഇമായ തരുണവിപസ്സനായ ആരദ്ധവിപസ്സകസ്സ **ദസ വിപസ്സനുപക്കിലേസാ** ഉപ്പജ്ജന്തി. വിപസ്സനുപക്കിലേസാ ഹി പടിവേധപ്പത്തസ്സ അരിയസാവകസ്സ ചേവ വിപ്പടിപന്നകസ്സ ച നിക്ഖിത്തകമ്മട്ഠാനസ്സ കുസീതപുഗ്ഗലസ്സ നുപ്പജ്ജന്തി. സമ്മാപടിപന്നകസ്സ പന യുത്തപയുത്തസ്സ ആരദ്ധവിപസ്സകസ്സ കുലപുത്തസ്സ ഉപ്പജ്ജന്തിയേവ.

കതമേ പന തേ ദസ ഉപക്കിലേസാതി? ഓഭാസോ, ഞാണം, പീതി, പസ്സദ്ധി, സുഖം, അധിമോക്ഖോ, പഗ്ഗഹോ, ഉപട്ഠാനം, ഉപേക്ഖാ, നികന്തീതി. വുത്തഞ്ഹേതം -

"കഥം ധമ്മുദ്ധച്ചവിഗ്ഗഹിതമാനസം ഹോതി? അനിച്ചതോ മനസികരോതോ ഓഭാസോ ഉപ്പജ്ജതി, 'ഓഭാസോ ധമ്മോ'തി ഓഭാസം ആവജ്ജതി, തതോ വിക്ഖേപോ ഉദ്ധച്ചം. തേന ഉദ്ധച്ചേന വിഗ്ഗഹിതമാനസോ അനിച്ചതോ ഉപട്ഠാനം യഥാഭൂതം നപ്പജാനാതി. ദുക്ഖതോ... അനത്തതോ ഉപട്ഠാനം യഥാഭൂതം നപ്പജാനാതി".

തഥാ "അനിച്ചതോ മനസികരോതോ ഞാണം ഉപ്പജ്ജതി...പേ... പീതി... പസ്സദ്ധി... സുഖം... അധിമോക്ഖോ... പഗ്ഗഹോ... ഉപട്ഠാനം... ഉപേക്ഖാ... നികന്തി ഉപ്പജ്ജതി, 'നികന്തി ധമ്മോ'തി നികന്തിം ആവജ്ജതി, തതോ വിക്ഖേപോ ഉദ്ധച്ചം. തേന ഉദ്ധച്ചേന വിഗ്ഗഹിതമാനസോ അനിച്ചതോ ഉപട്ഠാനം യഥാഭൂതം നപ്പജാനാതി. ദുക്ഖതോ... അനത്തതോ ഉപട്ഠാനം യഥാഭൂതം നപ്പജാനാതീ"തി (പടി॰ മ॰ ൨.൬).

൭൩൪. തത്ഥ **ഓഭാസോ**തി വിപസ്സനോഭാസോ. തസ്മിം ഉപ്പന്നേ യോഗാവചരോ "ന വത മേ ഇതോ പുബ്ബേ ഏവരൂപോ ഓഭാസോ ഉപ്പന്നപുബ്ബോ, അദ്ധാ മഗ്ഗപ്പത്തോസ്മി ഫലപത്തോസ്മീ"തി അമഗ്ഗമേവ "മഗ്ഗോ"തി, അഫലമേവ ച "ഫല"ന്തി ഗണ്ഹാതി. തസ്സ അമഗ്ഗം "മഗ്ഗോ"തി അഫലം "ഫല"ന്തി ഗണ്ഹതോ വിപസ്സനാവീഥി ഉക്കന്താ നാമ ഹോതി. സോ അത്തനോ മൂലകമ്മട്ഠാനം വിസ്സജ്ജേത്വാ ഓഭാസമേവ അസ്സാദേന്തോ നിസീദതി.

സോ ഖോ പനായം ഓഭാസോ കസ്സചി ഭിക്ഖുനോ പല്ലങ്കട്ഠാനമത്തമേവ ഓഭാസേന്തോ ഉപ്പജ്ജതി. കസ്സചി അന്തോഗബ്ഭം. കസ്സചി ബഹിഗബ്ഭമ്പി. കസ്സചി സകലവിഹാരം, ഗാവുതം, അഡ്ഢയോജനം, യോജനം, ദ്വിയോജനം, തിയോജനം...പേ... കസ്സചി പഥവീതലതോ യാവ അകനിട്ഠബ്രഹ്മലോകാ ഏകാലോകം കുരുമാനോ. ഭഗവതോ പന ദസസഹസ്സിലോകധാതും ഓഭാസേന്തോ ഉദപാദി.

ഏവം വേമത്തതായ ചസ്സ ഇദം വത്ഥു - ചിത്തലപബ്ബതേ കിര ദ്വികുട്ടഗേഹസ്സ അന്തോ ദ്വേ ഥേരാ നിസീദിംസു. തംദിവസഞ്ച കാളപക്ഖുപോസഥോ ഹോതി, മേഘപടലച്ഛന്നാ ദിസാ, രത്തിഭാഗേ ചതുരങ്ഗസമന്നാഗതം തമം പവത്തതി. അഥേകോ ഥേരോ ആഹ - "ഭന്തേ, മയ്ഹം ഇദാനി ചേതിയങ്ഗണമ്ഹി സീഹാസനേ പഞ്ചവണ്ണാനി കുസുമാനി പഞ്ഞായന്തീ"തി. തം ഇതരോ ആഹ - "അനച്ഛരിയം, ആവുസോ, കഥേസി, മയ്ഹം പനേതരഹി മഹാസമുദ്ദമ്ഹി യോജനട്ഠാനേ മച്ഛകച്ഛപാ പഞ്ഞായന്തീ"തി.

അയം പന വിപസ്സനുപക്കിലേസോ യേഭുയ്യേന സമഥവിപസ്സനാലാഭിനോ ഉപ്പജ്ജതി. സോ സമാപത്തിവിക്ഖമ്ഭിതാനം കിലേസാനം അസമുദാചാരതോ "അരഹാ അഹ"ന്തി ചിത്തം ഉപ്പാദേതി ഉച്ചവാലികവാസീ മഹാനാഗത്ഥേരോ വിയ ഹംകനകവാസീ മഹാദത്തത്ഥേരോ വിയ ചിത്തലപബ്ബതേ നിങ്കപേണ്ണകപധാനഘരവാസീ ചൂളസുമനത്ഥേരോ വിയ ച.

തത്രിദം ഏകവത്ഥുപരിദീപനം - തലങ്ഗരവാസീ ധമ്മദിന്നത്ഥേരോ കിര നാമ ഏകോ പഭിന്നപടിസമ്ഭിദോ മഹാഖീണാസവോ മഹതോ ഭിക്ഖുസങ്ഘസ്സ ഓവാദദായകോ അഹോസി. സോ ഏകദിവസം അത്തനോ ദിവാട്ഠാനേ നിസീദിത്വാ "കിന്നു ഖോ അമ്ഹാകം ആചരിയസ്സ ഉച്ചവാലികവാസീമഹാനാഗത്ഥേരസ്സ സമണഭാവകിച്ചം മത്ഥകം പത്തം, നോ"തി ആവജ്ജന്തോ പുഥുജ്ജനഭാവമേവസ്സ ദിസ്വാ "മയി അഗച്ഛന്തേ പുഥുജ്ജനകാലകിരിയമേവ കരിസ്സതീ"തി ച ഞത്വാ ഇദ്ധിയാ വേഹാസം ഉപ്പതിത്വാ ദിവാട്ഠാനേ നിസിന്നസ്സ ഥേരസ്സ സമീപേ ഓരോഹിത്വാ വന്ദിത്വാ വത്തം ദസ്സേത്വാ ഏകമന്തം നിസീദി. "കിം, ആവുസോ ധമ്മദിന്ന, അകാലേ ആഗതോസീ"തി ച വുത്തേ "പഞ്ഹം, ഭന്തേ, പുച്ഛിതും ആഗതോമ്ഹീ"തി ആഹ. തതോ "പുച്ഛാവുസോ, ജാനമാനാ കഥയിസ്സാമാ"തി വുത്തേ പഞ്ഹസഹസ്സം പുച്ഛി.

ഥേരോ പുച്ഛിതപുച്ഛിതം അസജ്ജമാനോവ കഥേസി. തതോ "അതിതിക്ഖം വോ, ഭന്തേ, ഞാണം, കദാ തുമ്ഹേഹി അയം ധമ്മോ അധിഗതോ"തി വുത്തേ "ഇതോ സട്ഠിവസ്സകാലേ, ആവുസോ"തി ആഹ. സമാധിമ്പി, ഭന്തേ, വളഞ്ജേഥാതി, ന യിദം, ആവുസോ, ഭാരിയന്തി. തേന ഹി, ഭന്തേ, ഏകം ഹത്ഥിം മാപേഥാതി . ഥേരോ സബ്ബസേതം ഹത്ഥിം മാപേസി. ഇദാനി, ഭന്തേ, യഥാ അയം ഹത്ഥീ അഞ്ചിതകണ്ണോ പസാരിതനങ്ഗുട്ഠോ സോണ്ഡം മുഖേ പക്ഖിപിത്വാ ഭേരവം കോഞ്ചനാദം കരോന്തോ തുമ്ഹാകം അഭിമുഖോ ആഗച്ഛതി, തഥാ നം കരോഥാതി. ഥേരോ തഥാ കത്വാ വേഗേന ആഗച്ഛതോ ഹത്ഥിസ്സ ഭേരവം ആകാരം ദിസ്വാ ഉട്ഠായ പലായിതും ആരദ്ധോ. തമേനം

ഖീണാസവത്ഥേരോ ഹത്ഥം പസാരേത്വാ ചീവരകണ്ണേ ഗഹേത്വാ "ഭന്തേ, ഖീണാസവസ്സ സാരജ്ജം നാമ ഹോതീ"തി ആഹ.

സോ തമ്ഹി കാലേ അത്തനോ പുഥുജ്ജനഭാവം ഞത്വാ "അവസ്സയോ മേ, ആവുസോ, ധമ്മദിന്ന ഹോഹീ"തി വത്വാ പാദമൂലേ ഉക്കുടികം നിസീദി. "ഭന്തേ, തുമ്ഹാകം അവസ്സയോ ഭവിസ്സാമിച്ചേവാഹം ആഗതോ, മാ ചിന്തയിത്ഥാ"തി കമ്മട്ഠാനം കഥേസി. ഥേരോ കമ്മട്ഠാനം ഗഹേത്വാ ചങ്കമം ആരുയ്ഹ തതിയേ പദവാരേ അഗ്ഗഫലം അരഹത്തം പാപുണി. ഥേരോ കിര ദോസചരിതോ അഹോസി. ഏവരൂപാ ഭിക്ഖൂ ഓഭാസേ കമ്പന്തി.

൭൩൮. **ഞാണന്തി** വിപസ്സനാഞാണം. തസ്സ കിര രൂപാരൂപധമ്മേ തുലയന്തസ്സ തീരേന്തസ്സ വിസ്സട്ഠഇന്ദവജിരമിവ അവിഹതവേഗം തിഖിണം സൂരം അതിവിസദം ഞാണം ഉപ്പജ്ജതി.

പീതീതി വിപസ്സനാപീതി. തസ്സ കിര തസ്മിം സമയേ ഖുദ്ദകാപീതി, ഖണികാപീതി, ഓക്കന്തികാപീതി, ഉബ്ബേഗാപീതി, ഫരണാപീതീതി അയം പഞ്ചവിധാ പീതി സകലസരീരം പൂരയമാനാ ഉപ്പജ്ജതി.

പസ്സദ്ധീതി വിപസ്സനാപസ്സദ്ധി. തസ്സ കിര തസ്മിം സമയേ രത്തിട്ഠാനേ വാ ദിവാട്ഠാനേ വാ നിസിന്നസ്സ കായചിത്താനം നേവ ദരഥോ, ന ഗാരവം, ന കക്ഖളതാ, ന അകമ്മഞ്ഞതാ, ന ഗേലഞ്ഞം, ന വങ്കതാ ഹോതി, അഥ ഖോ പനസ്സ കായചിത്താനി പസ്സദ്ധാനി ലഹൂനി മുദൂനി കമ്മഞ്ഞാനി സുവിസദാനി ഉജുകാനിയേവ ഹോന്തി. സോ ഇമേഹി പസ്സദ്ധാദീഹി അനുഗ്ഗഹിതകായചിത്തോ തസ്മിം സമയേ അമാനുസിം നാമ രതിം അനുഭവതി. യം സന്ധായ വുത്തം -

"സുഞ്ഞാഗാരം പവിട്ഠസ്സ, സന്തചിത്തസ്സ ഭിക്ഖുനോ;
അമാനുസീ രതി ഹോതി, സമ്മാ ധമ്മം വിപസ്സതോ.

"യതോ യതോ സമ്മസതി, ഖന്ധാനം ഉദയബ്ബയം;
ലഭതീ പീതിപാമോജ്ജം, അമതം തം വിജാനത"ന്തി. (ധ॰ പ॰ ൩൭൩-൩൭൪);

ഏവമസ്സ ഇമം അമാനുസിം രതിം സാധയമാനാ ലഹുതാദിസമ്പയുത്താ പസ്സദ്ധി ഉപ്പജ്ജതി.

സുഖന്തി വിപസ്സനാസുഖം. തസ്സ കിര തസ്മിം സമയേ സകലസരീരം അഭിസന്ദയമാനം അതിപണീതം സുഖം ഉപ്പജ്ജതി.

അധിമോക്ഖോതി സദ്ധാ. വിപസ്സനാസമ്പയുത്തായേവ ഹിസ്സ ചിത്തചേതസികാനം അതിസയപസാദഭൂതാ ബലവതീ സദ്ധാ ഉപ്പജ്ജതി.

പഗ്ഗഹോതി വീരിയം. വിപസ്സനാസമ്പയുത്തമേവ ഹിസ്സ അസിഥിലം അനച്ചാരദ്ധം സുപഗ്ഗഹിതം വീരിയം ഉപ്പജ്ജതി.

ഉപട്ഠാനന്തി സതി. വിപസ്സനാസമ്പയുത്തായേവ ഹിസ്സ സുപട്ഠിതാ സുപതിട്ഠിതാ നിഖാതാ അചലാ പബ്ബതരാജസദിസാ സതി ഉപ്പജ്ജതി. സോ യം യം ഠാനം ആവജ്ജതി സമന്നാഹരതി മനസികരോതി പച്ചവേക്ഖതി, തം തം ഠാനമസ്സ ഓക്ഖന്ദിത്വാ പക്ഖന്ദിത്വാ ദിബ്ബചക്ഖുനോ പരലോകോ വിയ സതിയാ ഉപട്ഠാതി.

ഉപേക്ഖാതി വിപസ്സനുപേക്ഖാ ചേവ ആവജ്ജനുപേക്ഖാ ച. തസ്മിം ഹിസ്സ സമയേ സബ്ബസങ്ഖാരേസു മജ്ഝത്തഭൂതാ വിപസ്സനുപേക്ഖാപി ബലവതീ ഉപ്പജ്ജതി. മനോദ്വാരേ ആവജ്ജനുപേക്ഖാപി. സാ ഹിസ്സ തം തം ഠാനം ആവജ്ജന്തസ്സ വിസ്സട്ഠഇന്ദവജിരമിവ പത്തപുടേ പക്ഖിത്ത തത്തനാരാചോ വിയ ച സൂരാ തിഖിണാ ഹുത്വാ വഹതി.

നികന്തീതി വിപസ്സനാനികന്തി. ഏവം ഓഭാസാദിപടിമണ്ഡിതായ ഹിസ്സ വിപസ്സനായ ആലയം കുരുമാനാ സുഖുമാ സന്താകാരാ നികന്തി ഉപ്പജ്ജതി. യാ നികന്തി കിലേസോതി പരിഗ്ഗഹേതുമ്പി ന സക്കാ ഹോതി.

യഥാ ച ഓഭാസേ, ഏവം ഏതേസുപി അഞ്ഞതരസ്മിം ഉപ്പന്നേ യോഗാവചരോ "ന വത മേ ഇതോ പുബ്ബേ ഏവരൂപം ഞാണം ഉപ്പന്നപുബ്ബം, ഏവരൂപാ പീതി, പസ്സദ്ധി, സുഖം, അധിമോക്ഖോ, പഗ്ഗഹോ, ഉപട്ഠാനം, ഉപേക്ഖാ, നികന്തി ഉപ്പന്നപുബ്ബാ, അദ്ധാ മഗ്ഗപ്പത്തോസ്മി ഫലപ്പത്തോസ്മീ"തി അമഗ്ഗമേവ "മഗ്ഗോ"തി അഫലമേവ ച "ഫല"ന്തി ഗണ്ഹാതി. തസ്സ അമഗ്ഗം "മഗ്ഗോ"തി അഫലം "ഫല"ന്തി ഗണ്ഹതോ വിപസ്സനാവീഥി ഉക്കന്താ നാമ ഹോതി. സോ അത്തനോ മൂലകമ്മട്ഠാനം വിസ്സജ്ജേത്വാ നികന്തിമേവ അസ്സാദേന്തോ നിസീദതീതി.

൭൩൯. ഏത്ഥ ച ഓഭാസാദയോ ഉപക്കിലേസവത്ഥുതായ ഉപക്കിലേസാതി വുത്താ, ന അകുസലത്താ. നികന്തി പന ഉപക്കിലേസോ ചേവ ഉപക്കിലേസവത്ഥു ച. വത്ഥുവസേനേവ ചേതേ ദസ. ഗാഹവസേന പന സമതിംസ ഹോന്തി. കഥം? "മമ ഓഭാസോ ഉപ്പന്നോ"തി ഗണ്ഹതോ ഹി ദിട്ഠിഗാഹോ ഹോതി, "മനാപോ വത ഓഭാസോ ഉപ്പന്നോ"തി ഗണ്ഹതോ മാനഗാഹോ, ഓഭാസം അസ്സാദയതോ തണ്ഹാഗാഹോ, ഇതി ഓഭാസേ ദിട്ഠിമാനതണ്ഹാവസേന തയോ ഗാഹാ. തഥാ സേസേസുപീതി ഏവം ഗാഹവസേന സമതിംസ ഉപക്കിലേസാ ഹോന്തി. തേസം വസേന അകുസലോ അബ്യത്തോ യോഗാവചരോ ഓഭാസാദീസു കമ്പതി വിക്ഖിപതി. ഓഭാസാദീസു ഏകേകം "ഏതം മമ, ഏസോഹമസ്മി, ഏസോ മേ അത്താ"തി (മ॰ നി॰ ൧.൨൪൧) സമനുപസ്സതി. തേനാഹു പോരാണാ -

"ഓഭാസേ ചേവ ഞാണേ ച, പീതിയാ ച വികമ്പതി;
പസ്സദ്ധിയാ സുഖേ ചേവ, യേഹി ചിത്തം പവേധതി.

"അധിമോക്ഖേ ച പഗ്ഗാഹേ, ഉപട്ഠാനേ ച കമ്പതി;
ഉപേക്ഖാവജ്ജനായഞ്ച, ഉപേക്ഖായ നികന്തിയാ"തി. (പടി॰ മ॰ ൨.൭);

മഗ്ഗാമഗ്ഗവവത്ഥാനകഥാ

൭൩൬. കുസലോ പന പണ്ഡിതോ ബ്യത്തോ ബുദ്ധിസമ്പന്നോ യോഗാവചരോ ഓഭാസാദീസു ഉപ്പന്നേസു "അയം ഖോ മേ ഓഭാസോ ഉപ്പന്നോ, സോ ഖോ പനായം അനിച്ചോ സങ്ഖതോ പടിച്ചസമുപ്പന്നോ ഖയധമ്മോ വയധമ്മോ വിരാഗധമ്മോ നിരോധധമ്മോ"തി ഇതി വാ തം പഞ്ഞായ പരിച്ഛിന്ദതി ഉപപരിക്ഖതി. അഥ വാ പനസ്സ ഏവം ഹോതി, "സചേ ഓഭാസോ അത്താ ഭവേയ്യ, 'അത്താ'തി ഗഹേതും വട്ടേയ്യ. അനത്താ ച പനായം 'അത്താ'തി ഗഹിതോ. തസ്മാ സോ അവസവത്തനട്ഠേന അനത്താ, ഹുത്വാ അഭാവട്ഠേന അനിച്ചോ, ഉപ്പാദവയപടിപീളനട്ഠേന ദുക്ഖോ"തി സബ്ബം അരൂപസത്തകേ വുത്തനയേന വിത്ഥാരേതബ്ബം. യഥാ ച ഓഭാസേ, ഏവം സേസേസുപി.

സോ ഏവം ഉപപരിക്ഖിത്വാ ഓഭാസം "നേതം മമ, നേസോഹമസ്മി, ന മേസോ അത്താ"തി (മ॰ നി॰ ൧.൨൪൧) സമനുപസ്സതി. ഞാണം…പേ॰… നികന്തിം "നേതം മമ, നേസോഹമസ്മി, ന മേസോ അത്താ"തി (മ॰ നി॰ ൧.൨൪൧) സമനുപസ്സതി. ഏവം സമനുപസ്സന്തോ ഓഭാസാദീസു ന കമ്പതി ന വേധതി. തേനാഹു പോരാണാ -

"ഇമാനി ദസ ഠാനാനി, പഞ്ഞായസ്സ പരിച്ചിതാ;
ധമ്മുദ്ധച്ചകുസലോ ഹോതി, ന ച വിക്ഖേപം ഗച്ഛതീ"തി. (പടി॰ മ॰ ൨.൭);

സോ ഏവം വിക്ഖേപം അഗച്ഛന്തോ തം സമതിംസവിധം ഉപക്കിലേസജടം വിജടേത്വാ ഓഭാസാദയോ ധമ്മാ ന മഗ്ഗോ. ഉപക്കിലേസവിമുത്തം പന വീഥിപടിപന്നം വിപസ്സനാഞാണം മഗ്ഗോതി മഗ്ഗഞ്ച അമഗ്ഗഞ്ച വവത്ഥപേതി. തസ്സേവം "അയം മഗ്ഗോ, അയം ന മഗ്ഗോ"തി മഗ്ഗഞ്ച അമഗ്ഗഞ്ച ഞത്വാ ഠിതം ഞാണം **മഗ്ഗാമഗ്ഗഞാണദസ്സനവിസുദ്ധീ**തി വേദിതബ്ബം.

ഏത്താവതാ ച പന തേന തിണ്ണം സച്ചാനം വവത്ഥാനം കതം ഹോതി. കഥം? **ദിട്ഠിവിസുദ്ധിയം** താവ നാമരൂപസ്സ വവത്ഥാപനേന **ദുക്ഖസച്ചസ്സ** വവത്ഥാനം കതം. **കങ്ഖാവിതരണവിസുദ്ധിയം** പച്ചയപരിഗ്ഗഹണേന **സമുദയസച്ചസ്സ** വവത്ഥാനം. ഇമിസ്സം **മഗ്ഗാമഗ്ഗഞാണദസ്സനവിസുദ്ധിയം** സമ്മാമഗ്ഗസ്സ അവധാരണേന **മഗ്ഗസച്ചസ്സ** വവത്ഥാനം കതന്തി, ഏവം ലോകിയേനേവ താവ ഞാണേന തിണ്ണം സച്ചാനം വവത്ഥാനം കതം ഹോതി.

ഇതി സാധുജനപാമോജ്ജത്ഥായ കതേ വിസുദ്ധിമഗ്ഗേ

പഞ്ഞാഭാവനാധികാരേ

മഗ്ഗാമഗ്ഗഞാണദസ്സനവിസുദ്ധിനിദ്ദേസോ നാമ

വീസതിമോ പരിച്ഛേദോ.

൨൧. പടിപദാഞാണദസ്സനവിസുദ്ധിനിദ്ദേസോ

ഉപക്കിലേസവിമുത്തഉദയബ്ബയഞാണകഥാ

൭൩൭. അട്ഠന്നം പന ഞാണാനം വസേന സിഖാപ്പത്താ വിപസ്സനാ, നവമഞ്ച സച്ചാനുലോമികഞാണന്തി അയം **പടിപദാഞാണദസ്സനവിസുദ്ധി** നാമ. **അട്ഠന്നന്തി** ചേത്ഥ ഉപക്കിലേസവിമുത്തം വീഥിപടിപന്നവിപസ്സനാസങ്ഖാതം ഉദയബ്ബയാനുപസ്സനാഞാണം, ഭങ്ഗാനുപസ്സനാഞാണം, ഭയതുപട്ഠാനഞാണം, ആദീനവാനുപസ്സനാഞാണം, നിബ്ബിദാനുപസ്സനാഞാണം, മുഞ്ചിതുകമ്യതാഞാണം, പടിസങ്ഖാനുപസ്സനാഞാണം, സങ്ഖാരുപേക്ഖാഞാണന്തി ഇമാനി അട്ഠ ഞാണാനി വേദിതബ്ബാനി. **നവമം സച്ചാനുലോമികഞാണന്തി** അനുലോമസ്സേതം അധിവചനം. തസ്മാ തം സമ്പാദേതുകാമേന ഉപക്കിലേസവിമുത്തം ഉദയബ്ബയഞാണം ആദിം കത്വാ ഏതേസു ഞാണേസു യോഗോ കരണീയോ.

൭൩൮. പുന ഉദയബ്ബയഞാണേ യോഗോ കിമത്ഥിയോതി ചേ? ലക്ഖണസല്ലക്ഖണത്ഥോ. ഉദയബ്ബയഞാണം ഹി ഹേട്ഠാ ദസഹി ഉപക്കിലേസേഹി ഉപക്കിലിട്ഠം ഹുത്വാ യാഥാവസരസതോ തിലക്ഖണം സല്ലക്ഖേതും നാസക്ഖി. ഉപക്കിലേസവിമുത്തം പന സക്കോതി. തസ്മാ ലക്ഖണസല്ലക്ഖണത്ഥമേത്ഥ പുന യോഗോ കരണീയോ.

൭൩൯. ലക്ഖണാനി പന കിസ്സ അമനസികാരാ കേന പടിച്ഛന്നത്താ ന ഉപട്ഠഹന്തി? **അനിച്ചലക്ഖണം** താവ ഉദയബ്ബയാനം അമനസികാരാ സന്തതിയാ പടിച്ഛന്നത്താ ന ഉപട്ഠാതി. **ദുക്ഖലക്ഖണം** അഭിണ്ഹസമ്പടിപീളനസ്സ അമനസികാരാ ഇരിയാപഥേഹി പടിച്ഛന്നത്താ ന ഉപട്ഠാതി. **അനത്തലക്ഖണം** നാനാധാതുവിനിബ്ഭോഗസ്സ അമനസികാരാ ഘനേന പടിച്ഛന്നത്താ ന ഉപട്ഠാതി. ഉദയബ്ബയമ്പന പരിഗ്ഗഹേത്വാ സന്തതിയാ വികോപിതായ അനിച്ചലക്ഖണം യാഥാവസരസതോ ഉപട്ഠാതി. അഭിണ്ഹസമ്പടിപീളനം മനസികത്വാ ഇരിയാപഥേ ഉഗ്ഘാടിതേ ദുക്ഖലക്ഖണം യാഥാവസരസതോ ഉപട്ഠാതി. നാനാധാതുയോ വിനിബ്ഭുജിത്വാ ഘനവിനിബ്ഭോഗേ കതേ അനത്തലക്ഖണം യാഥാവസരസതോ ഉപട്ഠാതി.

൭൪൦. ഏത്ഥ ച അനിച്ചം, അനിച്ചലക്ഖണം, ദുക്ഖം, ദുക്ഖലക്ഖണം, അനത്താ, അനത്തലക്ഖണന്തി അയം വിഭാഗോ വേദിതബ്ബോ. തത്ഥ **അനിച്ചന്തി** ഖന്ധപഞ്ചകം. കസ്മാ? ഉപ്പാദവയഞ്ഞഥത്തഭാവാ , ഹുത്വാ അഭാവതോ വാ. ഉപ്പാദവയഞ്ഞഥത്തം **അനിച്ചലക്ഖണം** ഹുത്വാ അഭാവസങ്ഖാതോ വാ ആകാരവികാരോ.

"യദനിച്ചം തം ദുക്ഖ"ന്തി (സം॰ നി॰ ൩.൧൫) വചനതോ പന തദേവ ഖന്ധപഞ്ചകം **ദുക്ഖം**. കസ്മാ? അഭിണ്ഹപടിപീളനാ, അഭിണ്ഹപടിപീളനാകാരോ **ദുക്ഖലക്ഖണം**.

"യം ദുക്ഖം തദനത്താ"തി (സം॰ നി॰ ൩.൧൫) പന വചനതോ തദേവ ഖന്ധപഞ്ചകം **അനത്താ**. കസ്മാ? അവസവത്തനതോ, അവസവത്തനാകാരോ **അനത്തലക്ഖണം**.

തയിദം സബ്ബമ്പി അയം യോഗാവചരോ ഉപക്കിലേസവിമുത്തേന വീഥിപടിപന്നവിപസ്സനാസങ്ഖാതേന ഉദയബ്ബയാനുപസ്സനാഞാണേന യാഥാവസരസതോ സല്ലക്ഖേതി.

ഉപക്കിലേസവിമുത്തഉദയബ്ബയഞാണം നിട്ഠിതം.

ഭങ്ഗാനുപസ്സനാഞാണകഥാ

൭൪൧. തസ്സേവം സല്ലക്ഖേത്വാ പുനപ്പുനം "അനിച്ചം ദുക്ഖമനത്താ"തി രൂപാരൂപധമ്മേ തുലയതോ തീരയതോ തം ഞാണം തിക്ഖം ഹുത്വാ വഹതി, സങ്ഖാരാ ലഹും ഉപട്ഠഹന്തി, ഞാണേ തിക്ഖേ വഹന്തേ സങ്ഖാരേസു ലഹും ഉപട്ഠഹന്തേസു ഉപ്പാദം വാ ഠിതിം വാ പവത്തം വാ നിമിത്തം വാ ന സമ്പാപുണാതി. ഖയവയഭേദനിരോധേയേവ സതി സന്തിട്ഠതി. തസ്സ "ഏവം ഉപ്പജ്ജിത്വാ ഏവം നാമ സങ്ഖാരഗതം നിരുജ്ഝതീ"തി പസ്സതോ ഏതസ്മിം ഠാനേ ഭങ്ഗാനുപസ്സനം നാമ വിപസ്സനാഞാണം ഉപ്പജ്ജതി. യം സന്ധായ വുത്തം -

> "കഥം ആരമ്മണപടിസങ്ഖാ ഭങ്ഗാനുപസ്സനേ പഞ്ഞാ വിപസ്സനേ ഞാണം? രൂപാരമ്മണതാ ചിത്തം ഉപ്പജ്ജിത്വാ ഭിജ്ജതി, തം ആരമ്മണം പടിസങ്ഖാ തസ്സ ചിത്തസ്സ ഭങ്ഗം അനുപസ്സതി . **അനുപസ്സതീതി** കഥം അനുപസ്സതി? അനിച്ചതോ അനുപസ്സതി നോ നിച്ചതോ, ദുക്ഖതോ അനുപസ്സതി നോ സുഖതോ, അനത്തതോ അനുപസ്സതി നോ അത്തതോ, നിബ്ബിന്ദതി നോ നന്ദതി, വിരജ്ജതി നോ രജ്ജതി, നിരോധേതി നോ സമുദേതി, പടിനിസ്സജ്ജതി നോ ആദിയതി.
>
> "അനിച്ചതോ അനുപസ്സന്തോ നിച്ചസഞ്ഞം പജഹതി. ദുക്ഖതോ അനുപസ്സന്തോ സുഖസഞ്ഞം, അനത്തതോ അനുപസ്സന്തോ അത്തസഞ്ഞം, നിബ്ബിന്ദന്തോ നന്ദിം, വിരജ്ജന്തോ രാഗം, നിരോധേന്തോ സമുദയം പടിനിസ്സജ്ജന്തോ ആദാനം പജഹതി.
>
> "വേദനാരമ്മണതാ...പേ॰... സഞ്ഞാരമ്മണതാ... സങ്ഖാരാരമ്മണതാ... വിഞ്ഞാണാരമ്മണതാ... ചക്ഖാരമ്മണതാ... പേ॰... ജരാമരണാരമ്മണതാ ചിത്തം ഉപ്പജ്ജിത്വാ ഭിജ്ജതി...പേ॰... പടിനിസ്സജ്ജന്തോ ആദാനം പജഹതി.

"വത്ഥുസങ്കമനാ ചേവ, പഞ്ഞായ ച വിവട്ടനാ;
ആവജ്ജനാബലഞ്ചേവ, പടിസങ്ഖാവിപസ്സനാ.

"ആരമ്മണഅന്വയേന, ഉഭോ ഏകവവത്ഥനാ;
നിരോധേ അധിമുത്തതാ, വയലക്ഖണവിപസ്സനാ.

"ആരമ്മണഞ്ച പടിസങ്ഖാ, ഭങ്ഗഞ്ച അനുപസ്സതി;
സുഞ്ഞതോ ച ഉപട്ഠാനം, അധിപഞ്ഞാവിപസ്സനാ.

"കുസലോ തീസു അനുപസ്സനാസു, ചതസ്സോ ച വിപസ്സനാസു;
തയോ ഉപട്ഠാനേ കുസലതാ, നാനാദിട്ഠീസു ന കമ്പതീ"തി.

"തം ഞാതട്ഠേന ഞാണം, പജാനനട്ഠേന പഞ്ഞാ, തേന വുച്ചതി 'ആരമ്മണപടിസങ്ഖാ ഭങ്ഗാനുപസ്സനേ പഞ്ഞാ വിപസ്സനേ ഞാണ'"ന്തി (പടി॰ മ॰ ൧.൫൧-൫൨).

൭൪൨. തത്ഥ **ആരമ്മണപടിസങ്ഖാ**തി യംകിഞ്ചി ആരമ്മണം പടിസങ്ഖായ ജാനിത്വാ, ഖയതോ വയതോ ദിസ്വാതി അത്ഥോ. **ഭങ്ഗാനുപസ്സനേ പഞ്ഞാ**തി തസ്സ, ആരമ്മണം ഖയതോ വയതോ പടിസങ്ഖായ ഉപ്പന്നസ്സ ഞാണസ്സ ഭങ്ഗം അനുപസ്സനേ യാ പഞ്ഞാ, ഇദം വിപസ്സനേ ഞാണന്തി വുത്തം. തം കഥം ഹോതീതി അയം താവ കഥേതുകമ്യതാപുച്ഛായ അത്ഥോ. തതോ യഥാ തം ഹോതി, തം ദസ്സേതും "രൂപാരമ്മണതാ"തിആദി വുത്തം.

തത്ഥ **രൂപാരമ്മണതാ ചിത്തം ഉപ്പജ്ജിത്വാ ഭിജ്ജതീ**തി രൂപാരമ്മണം ചിത്തം ഉപ്പജ്ജിത്വാ ഭിജ്ജതി. അഥ വാ രൂപാരമ്മണഭാവേ ചിത്തം ഉപ്പജ്ജിത്വാ ഭിജ്ജതീതി അത്ഥോ. **തം ആരമ്മണം പടിസങ്ഖാ**തി തം രൂപാരമ്മണം പടിസങ്ഖായ ജാനിത്വാ, ഖയതോ വയതോ ദിസ്വാതി അത്ഥോ. **തസ്സ ചിത്തസ്സ ഭങ്ഗം അനുപസ്സതീ**തി യേന ചിത്തേന തം രൂപാരമ്മണം ഖയതോ വയതോ ദിട്ഠം, തസ്സ ചിത്തസ്സ അപരേന ചിത്തേന ഭങ്ഗം അനുപസ്സതീതി അത്ഥോ. തേനാഹു പോരാണാ "ഞാതഞ്ച ഞാണഞ്ച ഉഭോപി വിപസ്സതീ"തി.

ഏത്ഥ ച **അനുപസ്സതീ**തി അനു അനു പസ്സതി, അനേകേഹി ആകാരേഹി പുനപ്പുനം പസ്സതീതി അത്ഥോ. തേനാഹ - "അനുപസ്സതീതി കഥം അനുപസ്സതി. അനിച്ചതോ അനുപസ്സതീ"തിആദി.

തത്ഥ യസ്മാ ഭങ്ഗോ നാമ അനിച്ചതായ പരമാ കോടി, തസ്മാ സോ ഭങ്ഗാനുപസ്സകോ യോഗാവചരോ സബ്ബം സങ്ഖാരഗതം അനിച്ചതോ അനുപസ്സതി, നോ നിച്ചതോ. തതോ അനിച്ചസ്സ ദുക്ഖത്താ, ദുക്ഖസ്സ ച അനത്തത്താ തദേവ ദുക്ഖതോ അനുപസ്സതി, നോ സുഖതോ. അനത്തതോ അനുപസ്സതി നോ അത്തതോ.

യസ്മാ പന യം അനിച്ചം ദുക്ഖമനത്താ, ന തം അഭിനന്ദിതബ്ബം. യഞ്ച അനഭിനന്ദിതബ്ബം, ന തത്ഥ രജ്ജിതബ്ബം. തസ്മാ ഏതസ്മിം ഭങ്ഗാനുപസ്സനാനുസാരേന "അനിച്ചം ദുക്ഖമനത്താ"തി ദിട്ഠേ സങ്ഖാരഗതേ നിബ്ബിന്ദതി, നോ നന്ദതി. വിരജ്ജതി, നോ രജ്ജതി. സോ ഏവം അരജ്ജന്തോ ലോകികേനേവ താവ ഞാണേന രാഗം നിരോധേതി, നോ സമുദേതി. സമുദയം ന കരോതീതി അത്ഥോ.

അഥ വാ സോ ഏവം വിരത്തോ യഥാ ദിട്ഠം സങ്ഖാരഗതം, തഥാ അദിട്ഠമ്പി അന്വയഞാണവസേന നിരോധേതി , നോ സമുദേതി. നിരോധതോവ മനസികരോതി. നിരോധമേവസ്സ പസ്സതി, നോ സമുദയന്തി അത്ഥോ.

സോ ഏവം പടിപന്നോ പടിനിസ്സജ്ജതി, നോ ആദിയതി. കിം വുത്തം ഹോതി? അയമ്പി അനിച്ചാദിഅനുപസ്സനാ തദങ്ഗവസേന സദ്ധിം ഖന്ധാഭിസങ്ഖാരേഹി കിലേസാനം പരിച്ചജനതോ, സങ്ഖതദോസദസ്സനേന ച തബ്ബിപരീതേ നിബ്ബാനേ തന്നിന്നതായ പക്ഖന്ദനതോ പരിച്ചാഗപടിനിസ്സഗ്ഗോ ചേവ പക്ഖന്ദനപടിനിസ്സഗ്ഗോ ചാതി വുച്ചതി. തസ്മാ തായ സമന്നാഗതോ ഭിക്ഖു യഥാവുത്തേന നയേന കിലേസേ പരിച്ചജതി, നിബ്ബാനേ ച പക്ഖന്ദതി. നാപി നിബ്ബത്തനവസേന കിലേസേ ആദിയതി, ന അദോസദസ്സിതാവസേന സങ്ഖതാരമ്മണം. തേന വുച്ചതി "പടിനിസ്സജ്ജതി നോ ആദിയതീ"തി.

൭൪൩. ഇദാനിസ്സ തേഹി ഞാണേഹി യേസം ധമ്മാനം പഹാനം ഹോതി, തം ദസ്സേതും "അനിച്ചതോ അനുപസ്സന്തോ നിച്ചസഞ്ഞം പജഹതീ"തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **നന്ദി**ന്തി സപ്പീതികം തണ്ഹം. സേസം വുത്തനയമേവ.

൭൪൪. ഗാഥാസു പന **വത്ഥുസങ്കമനാ**തി രൂപസ്സ ഭങ്ഗം ദിസ്വാ പുന യേന ചിത്തേന ഭങ്ഗോ ദിട്ഠോ, തസ്സാപി ഭങ്ഗദസ്സനവസേന പുരിമവത്ഥുതോ അഞ്ഞവത്ഥുസങ്കമനാ. **പഞ്ഞായ ച വിവട്ടനാ**തി ഉദയം പഹായ വയേ സന്തിട്ഠനാ. **ആവജ്ജനാബലഞ്ചേവാ**തി രൂപസ്സ ഭങ്ഗം ദിസ്വാ പുന ഭങ്ഗാരമ്മണസ്സ ചിത്തസ്സ ഭങ്ഗദസ്സനത്ഥം അനന്തരമേവ ആവജ്ജനസമത്ഥതാ. **പടിസങ്ഖാവിപസ്സനാ**തി ഏസാ ആരമ്മണപടിസങ്ഖാഭങ്ഗാനുപസ്സനാ നാമ.

൭൪൫. **ആരമ്മണഅന്വയേന ഉഭോ ഏകവവത്ഥനാ**തി പച്ചക്ഖതോ ദിട്ഠസ്സ ആരമ്മണസ്സ അന്വയേന അനുഗമനേന യഥാ ഇദം, തഥാ അതീതേപി സങ്ഖാരഗതം ഭിജ്ജിത്ഥ, അനാഗതേപി ഭിജ്ജിസ്സതീതി ഏവം ഉഭിന്നം ഏകസഭാവേനേവ വവത്ഥാപനന്തി അത്ഥോ.

വുത്തമ്പി ചേതം പോരാണേഹി -

"സംവിജ്ജമാനമ്ഹി വിസുദ്ധദസ്സനോ,
തദന്വയം നേതി അതീതനാഗതേ;
സബ്ബേപി സങ്ഖാരഗതാ പലോകിനോ,
ഉസ്സാവബിന്ദൂ സൂരിയേവ ഉഗ്ഗതേ"തി.

നിരോധേ അധിമുത്തതാതി ഏവം ഉഭിന്നം ഭങ്ഗവസേന ഏകവവത്ഥാനം കത്വാ തസ്മിഞ്ഞേവ ഭങ്ഗസങ്ഖാതേ നിരോധേ അധിമുത്തതാ തഗ്ഗരുതാ തന്നിന്നതാ തപ്പോണതാ തപ്പബ്ഭാരതാതി അത്ഥോ. **വയലക്ഖണവിപസ്സനാ**തി ഏസാ വയലക്ഖണവിപസ്സനാ നാമാതി വുത്തം ഹോതി.

൭൪൬. **ആരമ്മണഞ്ച പടിസങ്ഖാ**തി പുരിമഞ്ച രൂപാദിആരമ്മണം ജാനിത്വാ. **ഭങ്ഗഞ്ച അനുപസ്സതീ**തി തസ്സാരമ്മണസ്സ ഭങ്ഗം ദിസ്വാ തദാരമ്മണസ്സ ചിത്തസ്സ ഭങ്ഗം അനുപസ്സതി. **സുഞ്ഞതോ ച ഉപട്ഠാന**ന്തി തസ്സേവം ഭങ്ഗം അനുപസ്സതോ "സങ്ഖാരാവ ഭിജ്ജന്തി, തേസം ഭേദോ മരണം, ന അഞ്ഞോ കോചി അത്ഥീ"തി സുഞ്ഞതോ ഉപട്ഠാനം ഇജ്ഝതി.

തേനാഹു പോരാണാ -

"ഖന്ധാ നിരുജ്ഝന്തി ന ചത്ഥി അഞ്ഞോ,
ഖന്ധാന ഭേദോ മരണന്തി വുച്ചതി;
തേസം ഖയം പസ്സതി അപ്പമത്തോ,
മണിംവ വിജ്ഝം വജിരേന യോനിസോ"തി.

അധിപഞ്ഞാവിപസ്സനാതി യാ ച ആരമ്മണപടിസങ്ഖാ യാ ച ഭങ്ഗാനുപസ്സനാ യഞ്ച സുഞ്ഞതോ ഉപട്ഠാനം, അയം അധിപഞ്ഞാവിപസ്സനാ നാമാതി വുത്തം ഹോതി.

൭൮൭. **കുസലോ തീസു അനുപസ്സനാസൂ**തി അനിച്ചാനുപസ്സനാദീസു തീസു ഛേകോ ഭിക്ഖു. **ചതസ്സോ ച വിപസ്സനാസൂ**തി നിബ്ബിദാദീസു ച ചതൂസു വിപസ്സനാസു. **തയോ ഉപട്ഠാനേ കുസലതാ**തി ഖയതോ വയതോ സുഞ്ഞതോതി ഇമസ്മിഞ്ച തിവിധേ ഉപട്ഠാനേ കുസലതായ. **നാനാദിട്ഠീസു ന കമ്പതീ**തി സസ്സതദിട്ഠിആദീസു നാനപ്പകാരാസു ദിട്ഠീസു ന വേധതി.

൭൮൮. സോ ഏവം അവേധമാനോ "അനിരുദ്ധമേവ നിരുജ്ഝതി, അഭിന്നമേവ ഭിജ്ജതീ"തി പവത്തമനസികാരോ ദുബ്ബലഭാജനസ്സ വിയ ഭിജ്ജമാനസ്സ, സുഖുമരജസ്സേവ വിപ്പകിരിയമാനസ്സ, തിലാനം വിയ ഭജ്ജിയമാനാനം സബ്ബസങ്ഖാരാനം ഉപ്പാദട്ഠിതിപവത്തനിമിത്തം വിസ്സജ്ജേത്വാ ഭേദമേവ പസ്സതി. സോ യഥാ നാമ ചക്ഖുമാ പുരിസോ പോക്ഖരണീതീരേ വാ നദീതീരേ വാ ഠിതോ ഥൂലഫുസിതകേ ദേവേ വസ്സന്തേ ഉദകപിട്ഠേ മഹന്തമഹന്താനി ഉദകബുബ്ബുളകാനി ഉപ്പജ്ജിത്വാ ഉപ്പജ്ജിത്വാ സീഘം സീഘം ഭിജ്ജമാനാനി പസ്സേയ്യ, ഏവമേവ സബ്ബേ സങ്ഖാരാ ഭിജ്ജന്തി ഭിജ്ജന്തീതി പസ്സതി. ഏവരൂപം ഹി യോഗാവചരം സന്ധായ വുത്തം ഭഗവതാ -

> "യഥാ ബുബ്ബുളകം പസ്സേ, യഥാ പസ്സേ മരീചികം;
> ഏവം ലോകം അവേക്ഖന്തം, മച്ചുരാജാ ന പസ്സതീ"തി. (ധ॰ പ॰ ൧൭൦);

൭൮൯. തസ്സേവം "സബ്ബേ സങ്ഖാരാ ഭിജ്ജന്തി ഭിജ്ജന്തീ"തി അഭിണ്ഹം പസ്സതോ അട്ഠാനിസംസപരിവാരം ഭങ്ഗാനുപസ്സനാഞാണം ബലപ്പത്തം ഹോതി. തത്രിമേ അട്ഠാനിസംസാ - ഭവദിട്ഠിപ്പഹാനം, ജീവിതനികന്തിപരിച്ചാഗോ, സദായുത്തപയുത്തതാ, വിസുദ്ധാജീവിതാ, ഉസ്സുക്കപ്പഹാനം, വിഗതഭയതാ, ഖന്തിസോരച്ചപടിലാഭോ, അരതിരതിസഹനതാതി.

തേനാഹു പോരാണാ -

> "ഇമാനി അട്ഠഗ്ഗുണമുത്തമാനി,
> ദിസ്വാ തഹിം സമ്മസതേ പുനപ്പുനം;
> ആദിത്തചേലസ്സിരസൂപമോ മുനി,
> ഭങ്ഗാനുപസ്സീ അമതസ്സ പത്തിയാ"തി.

ഭങ്ഗാനുപസ്സനാഞാണം നിട്ഠിതം.

ഭയതുപട്ഠാനഞാണകഥാ

൭൯൦. തസ്സേവം സബ്ബസങ്ഖാരാനം ഖയവയഭേദനിരോധാരമ്മണം ഭങ്ഗാനുപസ്സനം ആസേവന്തസ്സ ഭാവേന്തസ്സ ബഹുലീകരോന്തസ്സ സബ്ബഭവയോനിഗതിഠിതിസത്താവാസേസു പഭേദകാ സങ്ഖാരാ സുഖേന ജീവിതുകാമസ്സ ഭീരുകപുരിസസ്സ സീഹബ്യഗ്ഘദീപിഅച്ഛതരച്ഛയക്ഖരക്ഖസചണ്ഡഗോണചണ്ഡകുക്കുരപഭിന്നമദചണ്ഡഹത്ഥിഘോരആസീവിസഅസനിവിചക്ക വിയ മഹാഭയം ഹുത്വാ ഉപട്ഠഹന്തി. തസ്സ "അതീതാ സങ്ഖാരാ നിരുദ്ധാ, പച്ചുപ്പന്നാ നിരുജ്ഝന്തി, അനാഗതേ നിബ്ബത്തനകസങ്ഖാരാപി ഏവമേവ നിരുജ്ഝിസ്സന്തീ"തി പസ്സതോ ഏതസ്മിം ഠാനേ **ഭയതുപട്ഠാനഞാണം** നാമ ഉപ്പജ്ജതി.

തത്രായം ഉപമാ - ഏകിസ്സാ കിര ഇത്ഥിയാ തയോ പുത്താ രാജപരാധികാ, തേസം രാജാ സീസച്ഛേദം ആണാപേസി. സാ പുത്തേഹി സദ്ധിം ആഘാതനം അഗമാസി. അഥസ്സാ ജേട്ഠപുത്തസ്സ സീസം ഛിന്ദിത്വാ മജ്ഝിമസ്സ ഛിന്ദിതും ആരഭിംസു. സാ ജേട്ഠസ്സ സീസം ഛിന്നം മജ്ഝിമസ്സ ച ഛിജ്ജമാനം ദിസ്വാ കനിട്ഠമ്ഹി ആലയം വിസ്സജ്ജി "അയമ്പി ഏതേസഞ്ഞേവ സദിസോ ഭവിസ്സതീ"തി. തത്ഥ തസ്സാ ഇത്ഥിയാ ജേട്ഠപുത്തസ്സ ഛിന്നസീസദസ്സനം വിയ യോഗിനോ അതീതസങ്ഖാരാനം നിരോധദസ്സനം, മജ്ഝിമസ്സ ഛിജ്ജമാനസീസദസ്സനം വിയ പച്ചുപ്പന്നാനം നിരോധദസ്സനം, "അയമ്പി ഏതേസഞ്ഞേവ സദിസോ ഭവിസ്സതീ"തി കനിട്ഠപുത്തമ്ഹി ആലയവിസ്സജ്ജനം വിയ "അനാഗതേപി നിബ്ബത്തനകസങ്ഖാരാ ഭിജ്ജിസ്സന്തീ"തി അനാഗതാനം നിരോധദസ്സനം. തസ്സേവം പസ്സതോ ഏതസ്മിം ഠാനേ ഉപ്പജ്ജതി ഭയതുപട്ഠാനഞാണം.

അപരാപി ഉപമാ - ഏകാ കിര പൂതിപജാ ഇത്ഥീ ദസ ദാരകേ വിജായി. തേസു നവ മതാ, ഏകോ ഹത്ഥഗതോ മരതി, അപരോ കുച്ഛിയം. സാ നവ ദാരകേ മതേ ദസമഞ്ച മീയമാനം ദിസ്വാ കുച്ഛിഗതേ ആലയം വിസ്സജ്ജി "അയമ്പി ഏതേസഞ്ഞേവ സദിസോ ഭവിസ്സതീ"തി. തത്ഥ തസ്സാ ഇത്ഥിയാ നവന്നം ദാരകാനം മരണാനുസ്സരണം വിയ യോഗിനോ അതീതസങ്ഖാരാനം നിരോധദസ്സനം, ഹത്ഥഗതസ്സ മീയമാനഭാവദസ്സനം വിയ യോഗിനോ പച്ചുപ്പന്നാനം നിരോധദസ്സനം, കുച്ഛിഗതേ ആലയവിസ്സജ്ജനം വിയ അനാഗതാനം നിരോധദസ്സനം. തസ്സേവം പസ്സതോ ഏതസ്മിം ഖണേ ഉപ്പജ്ജതി ഭയതുപട്ഠാനഞാണം.

൭൯൧. ഭയതുപട്ഠാനഞാണം പന ഭായതി ന ഭായതീതി? ന ഭായതി. തഞ്ഹി അതീതാ സങ്ഖാരാ നിരുദ്ധാ, പച്ചുപ്പന്നാ നിരുജ്ഝന്തി, അനാഗതാ നിരുജ്ഝിസ്സന്തീതി തീരണമത്തമേവ ഹോതി. തസ്മാ യഥാ നാമ ചക്ഖുമാ പുരിസോ നഗരദ്വാരേ തിസ്സോ അങ്ഗാരകാസുയോ ഓലോകയമാനോ സയം ന ഭായതി, കേവലം ഹിസ്സ "യേ യേ ഏത്ഥ നിപതിസ്സന്തി, സബ്ബേ അനപ്പകം ദുക്ഖമനുഭവിസ്സന്തീ"തി തീരണമത്തമേവ ഹോതി. യഥാ വാ പന ചക്ഖുമാ പുരിസോ ഖദിരസൂലം അയോസൂലം സുവണ്ണസൂലന്തി പടിപാടിയാ ഠപിതം സൂലത്തയം ഓലോകയമാനോ സയം ന ഭായതി, കേവലം ഹിസ്സ "യേ യേ ഇമേസു സൂലേസു നിപതിസ്സന്തി, സബ്ബേ അനപ്പകം ദുക്ഖമനുഭവിസ്സന്തീ"തി തീരണമത്തമേവ ഹോതി, ഏവമേവ ഭയതുപട്ഠാനഞാണം സയം ന ഭായതി, കേവലം ഹിസ്സ അങ്ഗാരകാസുത്തയസദിസേസു, സൂലത്തയസദിസേസു ച തീസു ഭവേസു "അതീതാ സങ്ഖാരാ നിരുദ്ധാ, പച്ചുപ്പന്നാ നിരുജ്ഝന്തി, അനാഗതാ നിരുജ്ഝിസ്സന്തീ"തി തീരണമത്തമേവ ഹോതി. യസ്മാ പനസ്സ കേവലം സബ്ബഭവയോനിഗതിഠിതിനിവാസഗതാ സങ്ഖാരാ ബ്യസനാപന്നാ സപ്പടിഭയാ ഹുത്വാ ഭയതോ ഉപട്ഠഹന്തി, തസ്മാ **ഭയതുപട്ഠാന**ന്തി വുച്ചതി.

ഏവം ഭയതോ ഉപട്ഠാനേ പനസ്സ അയം പാളി -

"അനിച്ചതോ മനസികരോതോ കിം ഭയതോ ഉപട്ഠാതി? ദുക്ഖതോ. അനത്തതോ മനസികരോതോ കിം ഭയതോ ഉപട്ഠാതീതി? അനിച്ചതോ മനസികരോതോ നിമിത്തം ഭയതോ ഉപട്ഠാതി. ദുക്ഖതോ മനസികരോതോ പവത്തം ഭയതോ ഉപട്ഠാതി. അനത്തതോ മനസികരോതോ നിമിത്തഞ്ച പവത്തഞ്ച ഭയതോ ഉപട്ഠാതീ"തി (പടി॰ മ॰ ൧.൨൨൭).

തത്ഥ **നിമിത്ത**ന്തി സങ്ഖാരനിമിത്തം. അതീതാനാഗതപച്ചുപ്പന്നാനം സങ്ഖാരാനമേവേതം അധിവചനം. അനിച്ചതോ മനസികരോന്തോ ഹി സങ്ഖാരാനം മരണമേവ പസ്സതി, തേനസ്സ നിമിത്തം ഭയതോ ഉപട്ഠാതി. **പവത്ത**ന്തി രൂപാരൂപഭവപവത്തി. ദുക്ഖതോ മനസികരോന്തോ ഹി സുഖസമ്മതായപി പവത്തിയാ അഭിണ്ഹപടിപീളനഭാവമേവ പസ്സതി, തേനസ്സ പവത്തം ഭയതോ ഉപട്ഠാതി. അനത്തതോ മനസികരോന്തോ പന ഉഭയമ്പേതം സുഞ്ഞഗാമം വിയ മരീചിഗന്ധബ്ബനഗരാദീനി വിയ ച രിത്തം തുച്ഛം സുഞ്ഞം അസ്സാമികം അപരിണായകം പസ്സതി. തേനസ്സ നിമിത്തഞ്ച പവത്തഞ്ച ഉഭയം ഭയതോ ഉപട്ഠാതീതി.

ഭയതുപട്ഠാനഞാണം നിട്ഠിതം.

ആദീനവാനുപസ്സനാഞാണകഥാ

൭൪൨. തസ്സ തം ഭയതുപട്ഠാനഞാണം ആസേവന്തസ്സ ഭാവേന്തസ്സ ബഹുലീകരോന്തസ്സ സബ്ബഭവയോനിഗതിഠിതിസത്താവാസേസു നേവ താണം, ന ലേണം, ന ഗതി, നപ്പടിസരണം പഞ്ഞായതി. സബ്ബഭവയോനിഗതിഠിതിനിവാസഗതേസു സങ്ഖാരേസു ഏകസങ്ഖാരേപി പത്ഥനാ വാ പരാമാസോ വാ ന ഹോതി. തയോ ഭവാ വീതച്ചികങ്ഗാരപുണ്ണഅങ്ഗാരകാസുയോ വിയ, ചത്താരോ മഹാഭൂതാ ഘോരവിസആസീവിസാ വിയ, പഞ്ചക്ഖന്ധാ ഉക്ഖിത്താസികവധകാ വിയ, ഛ അജ്ഝത്തികായതനാനി സുഞ്ഞഗാമോ വിയ, ഛ ബാഹിരായതനാനി ഗാമഘാതകചോരാ വിയ, സത്ത വിഞ്ഞാണട്ഠിതിയോ, നവ ച സത്താവാസാ ഏകാദസഹി അഗ്ഗീഹി ആദിത്താ സമ്പജ്ജലിതാ സജോതിഭൂതാ വിയ ച, സബ്ബേ സങ്ഖാരാ ഗണ്ഡഭൂതാ രോഗഭൂതാ സല്ലഭൂതാ അഘഭൂതാ ആബാധഭൂതാ വിയ ച നിരസ്സാദാ നിരസാ മഹാആദീനവരാസിഭൂതാ ഹുത്വാ ഉപട്ഠഹന്തി.

കഥം? സുഖേന ജീവിതുകാമസ്സ ഭീരുകപുരിസസ്സ രമണീയാകാരസണ്ഠിതമ്പി സവാളകമിവ വനഗഹനം, സസദ്ദൂലാ വിയ ഗുഹാ, സഗാഹരക്ഖസം വിയ ഉദകം, സമുസ്സിതഖഗ്ഗാ വിയ പച്ചത്ഥികാ, സവിസം വിയ ഭോജനം, സചോരോ വിയ മഗ്ഗോ, ആദിത്തമിവ അഗാരം, ഉയ്യുത്തസേനാ വിയ രണഭൂമി. യഥാ ഹി സോ പുരിസോ ഏതാനി സവാളകവനഗഹനാദീനി ആഗമ്മ ഭീതോ സംവിഗ്ഗോ ലോമഹട്ഠജാതോ സമന്തതോ ആദീനവമേവ പസ്സതി, ഏവമേവായം യോഗാവചരോ ഭങ്ഗാനുപസ്സനാവസേന സബ്ബസങ്ഖാരേസു ഭയതോ ഉപട്ഠിതേസു സമന്തതോ നിരസം നിരസ്സാദം ആദീനവമേവ പസ്സതി. തസ്സേവം പസ്സതോ **ആദീനവഞാണം** നാമ ഉപ്പന്നം ഹോതി. യം സന്ധായ ഇദം വുത്തം -

"കഥം ഭയതുപട്ഠാനേ പഞ്ഞാ ആദീനവേ ഞാണം? ഉപ്പാദോ ഭയന്തി ഭയതുപട്ഠാനേ പഞ്ഞാ ആദീനവേ ഞാണം. പവത്തം ഭയന്തി... നിമിത്തം ഭയന്തി... ആയൂഹനാ ഭയന്തി... പടിസന്ധി ഭയന്തി... ഗതി ഭയന്തി... നിബ്ബത്തി ഭയന്തി... ഉപപത്തി ഭയന്തി... ജാതി ഭയന്തി... ജരാ ഭയന്തി... ബ്യാധി ഭയന്തി... മരണം ഭയന്തി... സോകോ ഭയന്തി... പരിദേവോ ഭയന്തി... ഉപായാസോ ഭയന്തി ഭയതുപട്ഠാനേ പഞ്ഞാ ആദീനവേ ഞാണം. അനുപ്പാദോ ഖേമന്തി സന്തിപദേ ഞാണം. അപ്പവത്തം...പേ॰... അനുപായാസോ ഖേമന്തി സന്തിപദേ ഞാണം. ഉപ്പാദോ ഭയം, അനുപ്പാദോ ഖേമന്തി സന്തിപദേ ഞാണം. പവത്തം...പേ॰... ഉപായാസോ ഭയം, അനുപായാസോ ഖേമന്തി സന്തിപദേ ഞാണം.

"ഉപ്പാദോ ദുക്ഖന്തി ഭയതുപട്ഠാനേ പഞ്ഞാ ആദീനവേ ഞാണം. പവത്തം...പേ॰... ഉപായാസോ ദുക്ഖന്തി ഭയതുപട്ഠാനേ പഞ്ഞാ ആദീനവേ ഞാണം. അനുപ്പാദോ സുഖന്തി സന്തിപദേ ഞാണം. അപ്പവത്തം...പേ॰... അനുപായാസോ സുഖന്തി സന്തിപദേ ഞാണം. ഉപ്പാദോ ദുക്ഖം, അനുപ്പാദോ സുഖന്തി സന്തിപദേ ഞാണം. പവത്തം...പേ॰... ഉപായാസോ ദുക്ഖം, അനുപായാസോ സുഖന്തി സന്തിപദേ ഞാണം.

"ഉപ്പാദോ സാമിസന്തി ഭയതുപട്ഠാനേ പഞ്ഞാ ആദീനവേ ഞാണം. പവത്തം...പേ॰... ഉപായാസോ സാമിസന്തി ഭയതുപട്ഠാനേ പഞ്ഞാ ആദീനവേ ഞാണം. അനുപ്പാദോ നിരാമിസന്തി സന്തിപദേ ഞാണം. അപ്പവത്തം...പേ॰... അനുപായാസോ നിരാമിസന്തി സന്തിപദേ ഞാണം. ഉപ്പാദോ സാമിസം, അനുപ്പാദോ നിരാമിസന്തി സന്തിപദേ ഞാണം. പവത്തം...പേ॰... ഉപായാസോ സാമിസം, അനുപായാസോ നിരാമിസന്തി സന്തിപദേ ഞാണം.

ഉപ്പാദോ "സങ്ഖാരാതി ഭയതുപട്ഠാനേ പഞ്ഞാ ആദീനവേ ഞാണം. പവത്തം...പേ॰... ഉപായാസോ സങ്ഖാരാതി ഭയതുപട്ഠാനേ പഞ്ഞാ ആദീനവേ ഞാണം. അനുപ്പാദോ നിബ്ബാനന്തി സന്തിപദേ ഞാണം. അപ്പവത്തം...പേ॰... അനുപായാസോ നിബ്ബാനന്തി സന്തിപദേ ഞാണം. ഉപ്പാദോ സങ്ഖാരാ, അനുപ്പാദോ നിബ്ബാനന്തി സന്തിപദേ ഞാണം. പവത്തം...പേ॰... ഉപായാസോ സങ്ഖാരാ, അനുപായാസോ നിബ്ബാനന്തി സന്തിപദേ ഞാണം.

"ഉപ്പാദഞ്ച പവത്തഞ്ച, നിമിത്തം ദുക്ഖന്തി പസ്സതി;
ആയൂഹനം പടിസന്ധിം, ഞാണം ആദീനവേ ഇദം.

"അനുപ്പാദം അപ്പവത്തം, അനിമിത്തം സുഖന്തി ച;
അനായൂഹനാ അപ്പടിസന്ധി, ഞാണം സന്തിപദേ ഇദം.

"ഇദം ആദീനവേ ഞാണം, പഞ്ചഠാനേസു ജായതി;
പഞ്ചഠാനേ സന്തിപദേ, ദസ ഞാണേ പജാനാതി;
ദ്വിന്നം ഞാണാനം കുസലതാ, നാനാദിട്ഠീസു ന കമ്പതീ"തി.

"തം ഞാതട്ഠേന ഞാണം. പജാനനട്ഠേന പഞ്ഞാ. തേന വുച്ചതി "ഭയതുപട്ഠാനേ പഞ്ഞാ ആദീനവേ ഞാണ"ന്തി (പടി॰ മ॰ ൧.൫൩).

൭ന. തത്ഥ **ഉപ്പാദോ**തി പുരിമകമ്മപച്ചയാ ഇധ ഉപ്പത്തി. **പവത്ത**ന്തി തഥാ ഉപ്പന്നസ്സ പവത്തി. **നിമിത്ത**ന്തി സബ്ബമ്പി സങ്ഖാരനിമിത്തം. **ആയൂഹന**ന്തി ആയതിം പടിസന്ധിഹേതുഭൂതം കമ്മം. **പടിസന്ധീ**തി ആയതിം ഉപ്പത്തി. **ഗതീ**തി യായ ഗതിയാ സാ പടിസന്ധി ഹോതി. **നിബ്ബത്തീ**തി ഖന്ധാനം നിബ്ബത്തനം. **ഉപപത്തീ**തി "സമാപന്നസ്സ വാ ഉപപന്നസ്സ വാ"തി (ധ॰ സ॰ ൧൨൮൯, ൧൨൯൧) ഏവം വുത്താ വിപാകപ്പവത്തി. **ജാതീ**തി ജരാദീനം പച്ചയഭൂതാ ഭവപച്ചയാ ജാതി. ജരാമരണാദയോ പാകടാ ഏവ. ഏത്ഥ ച ഉപ്പാദാദയോ പഞ്ചേവ ആദീനവഞാണസ്സ വത്ഥുവസേന വുത്താ. സേസാ തേസം വേവചനവസേന. നിബ്ബത്തി ജാതീതി ഇദഞ്ഹി ദ്വയം ഉപ്പാദസ്സ ചേവ പടിസന്ധിയാ ച വേവചനം. ഗതി ഉപപത്തീതി ഇദം ദ്വയം പവത്തസ്സ. ജരാദയോ നിമിത്തസ്സാതി. തേനാഹ -

"ഉപ്പാദഞ്ച പവത്തഞ്ച, നിമിത്തം ദുക്ഖന്തി പസ്സതി;
ആയൂഹനം പടിസന്ധിം, ഞാണം ആദീനവേ ഇദ"ന്തി ച.
"ഇദം ആദീനവേ ഞാണം, പഞ്ചഠാനേസു ജായതീ"തി ച.

അനുപ്പാദോ ഖേമന്തി സന്തിപദേ ഞാണന്തിആദി പന ആദീനവഞാണസ്സ പടിപക്ഖഞാണദസ്സനത്ഥം വുത്തം. ഭയതുപട്ഠാനേന വാ ആദീനവം ദിസ്വാ ഉബ്ബിഗ്ഗഹദയാനം അഭയമ്പി അത്ഥി ഖേമം നിരാദീനവന്തി അസ്സാസജനനത്ഥമ്പി ഏതം വുത്തം. യസ്മാ വാ പനസ്സ ഉപ്പാദാദയോ ഭയതോ സൂപട്ഠിതാ ഹോന്തി, തസ്സ തപ്പടിപക്ഖനിന്നം ചിത്തം ഹോതി, തസ്മാ ഭയതുപട്ഠാനവസേന സിദ്ധസ്സ ആദീനവഞാണസ്സ ആനിസംസദസ്സനത്ഥമ്പേതം വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം.

ഏത്ഥ ച യം ഭയം, തം യസ്മാ നിയമതോ **ദുക്ഖം**. തം വട്ടാമിസലോകാമിസകിലേസാമിസേഹി അവിപ്പമുത്തത്താ **സാമിസമേവ**. യഞ്ച സാമിസം, തം **സങ്ഖാരമത്തമേവ**. തസ്മാ "ഉപ്പാദോ ദുക്ഖന്തി ഭയതുപട്ഠാനേ പഞ്ഞാ ആദീനവേ ഞാണ"ന്തിആദി വുത്തം. ഏവം സന്തേപി ഭയാകാരേന ദുക്ഖാകാരേന സാമിസാകാരേനാതി ഏവം ആകാരനാനത്തതോ പവത്തിവസേനേവേത്ഥ നാനത്തം വേദിതബ്ബം.

ദസഞാണേ പജാനാതീതി ആദീനവഞാണം പജാനന്തോ ഉപ്പാദാദിവത്ഥുകാനി പഞ്ച, അനുപ്പാദാദിവത്ഥുകാനി പഞ്ചാതി ദസ ഞാണാനി പജാനാതി പടിവിജ്ഝതി സച്ഛികരോതി. **ദ്വിന്നം ഞാണാനം കുസലതാ**തി ആദീനവഞാണസ്സ ചേവ സന്തിപദഞാണസ്സ ചാതി ഇമേസം ദ്വിന്നം കുസലതായ. **നാനാദിട്ഠീസു ന കമ്പതീ**തി പരമദിട്ഠധമ്മനിബ്ബാനാദിവസേന പവത്താസു ദിട്ഠീസു ന വേധതി. സേസമേത്ഥ ഉത്താനമേവാതി.

ആദീനവാനുപസ്സനാഞാണം നിട്ഠിതം.

നിബ്ബിദാനുപസ്സനാഞാണകഥാ

൭൪൪. സോ ഏവം സബ്ബസങ്ഖാരേ ആദീനവതോ പസ്സന്തോ സബ്ബഭവയോനിഗതിവിഞ്ഞാണട്ഠിതിസത്താവാസഗതേ സഭേദകേ സങ്ഖാരഗതേ നിബ്ബിന്ദതി ഉക്കണ്ഠതി നാഭിരമതി.

സേയ്യഥാപി നാമ, ചിത്തകൂടപബ്ബതപാദാഭിരതോ സുവണ്ണരാജഹംസോ അസുചിമ്ഹി ചണ്ഡാലഗാമദ്വാരആവാടേ നാഭിരമതി, സത്തസു മഹാസരേസുയേവ അഭിരമതി, ഏവമേവ അയമ്പി യോഗീരാജഹംസോ സുപരിദിട്ഠാദീനവേ സഭേദകേ സങ്ഖാരഗതേ നാഭിരമതി. ഭാവനാരാമതായ പന ഭാവനാരതിയാ സമന്നാഗതത്താ സത്തസു അനുപസ്സനാസുയേവ രമതി.

യഥാ ച സുവണ്ണപഞ്ജരേ പക്ഖിത്തോ സീഹോ മിഗരാജാ നാഭിരമതി, തിയോജനസഹസ്സവിത്ഥതേ പന ഹിമവന്തേയേവ രമതി, ഏവമയം യോഗീസീഹോ തിവിധേ സുഗതിഭവേപി നാഭിരമതി, തീസു പന അനുപസ്സനാസുയേവ രമതി.

യഥാ ച സബ്ബസേതോ സത്തപതിട്ഠോ ഇദ്ധിമാ വേഹാസങ്ഗമോ ഛദ്ദന്തോ നാഗരാജാ നഗരമജ്ഝേ നാഭിരമതി, ഹിമവതി ഛദ്ദന്തദഹഗഹനേയേവ അഭിരമതി, ഏവമയം യോഗീവരവാരണോ സബ്ബസ്മിമ്പി സങ്ഖാരഗതേ നാഭിരമതി, അനുപ്പാദോ ഖേമന്തിആദിനാ നയേന ദിട്ഠേ സന്തിപദേയേവ അഭിരമതി, തന്നിന്നതപ്പോണതപ്പബ്ഭാരമാനസോ ഹോതീതി.

നിബ്ബിദാനുപസ്സനാഞാണം നിട്ഠിതം.

൭൪൫. തം പനേതം പുരിമേന ഞാണദ്വയേന അത്ഥതോ ഏകം. തേനാഹു പോരാണാ -

"ഭയതുപട്ഠാനം ഏകമേവ തീണി നാമാനി ലഭതി, സബ്ബസങ്ഖാരേ ഭയതോ അദ്ദസാതി ഭയതുപട്ഠാനം നാമ ജാതം. തേസുയേവ സങ്ഖാരേസു ആദീനവം ഉപ്പാദേതീതി ആദീനവാനുപസ്സനാ നാമ ജാതം. തേസുയേവ സങ്ഖാരേസു നിബ്ബിന്ദമാനം ഉപ്പന്നന്തി നിബ്ബിദാനുപസ്സനാ നാമ ജാത"ന്തി.

പാളിയമ്പി വുത്തം - "യാ ച ഭയതുപട്ഠാനേ പഞ്ഞാ, യഞ്ച ആദീനവേ ഞാണം, യാ ച നിബ്ബിദാ, ഇമേ ധമ്മാ ഏകത്ഥാ, ബ്യഞ്ജനമേവ നാനാ"ന്തി (പടി॰ മ॰ ൧.൨൨൭).

മുഞ്ചിതുകമ്യതാഞാണകഥാ

൭൪൬. ഇമിനാ പന നിബ്ബിദാഞാണേന ഇമസ്സ കുലപുത്തസ്സ നിബ്ബിന്ദന്തസ്സ ഉക്കണ്ഠന്തസ്സ അനഭിരമന്തസ്സ സബ്ബഭവയോനിഗതിവിഞ്ഞാണട്ഠിതിസത്താവാസഗതേസു സഭേദകേസു സങ്ഖാരേസു ഏകസങ്ഖാരേപി ചിത്തം ന സജ്ജതി, ന ലഗ്ഗതി, ന ബജ്ഝതി, സബ്ബസ്മാ സങ്ഖാരഗതാ മുച്ചിതുകാമം നിസ്സരിതുകാമം ഹോതി. യഥാ കിം? യഥാ നാമ ജാലബ്ഭന്തരഗതോ മച്ഛോ, സപ്പമുഖഗതോ മണ്ഡൂകോ, പഞ്ജരപക്ഖിത്തോ വനകുക്കുടോ, ദള്ഹപാസവസഗതോ മിഗോ, അഹിതുണ്ഡികഹത്ഥഗതോ സപ്പോ, മഹാപങ്കപക്ഖന്ദോ കുഞ്ജരോ, സുപണ്ണമുഖഗതോ നാഗരാജാ, രാഹുമുഖപ്പവിട്ഠോ ചന്ദോ, സപത്തപരിവാരിതോ പുരിസോതി ഏവമാദയോ തതോ തതോ മുച്ചിതുകാമാ നിസ്സരിതുകാമാവ ഹോന്തി, ഏവം തസ്സ യോഗിനോ ചിത്തം സബ്ബസ്മാ സങ്ഖാരഗതാ മുച്ചിതുകാമം നിസ്സരിതുകാമം ഹോതി. അഥസ്സ ഏവം സബ്ബസങ്ഖാരേസു വിഗതാലയസ്സ സബ്ബസ്മാ സങ്ഖാരഗതാ മുച്ചിതുകാമസ്സ ഉപ്പജ്ജതി മുഞ്ചിതുകമ്യതാ ഞാണന്തി.

മുഞ്ചിതുകമ്യതാഞാണം നിട്ഠിതം.

പടിസങ്ഖാനുപസ്സനാഞാണകഥാ

൭൭. സോ ഏവം സബ്ബഭവയോനിഗതിട്ഠിതിനിവാസഗതേഹി സഭേദകേഹി സങ്ഖാരേഹി മുച്ചിതുകാമോ സബ്ബസ്മാ സങ്ഖാരഗതാ മുച്ചിതും പുന തേ ഏവം സങ്ഖാരേ പടിസങ്ഖാനുപസ്സനാഞാണേന തിലക്ഖണം ആരോപേത്വാ പരിഗ്ഗണ്ഹാതി.

സോ സബ്ബസങ്ഖാരേ അനച്ചന്തികതോ, താവകാലികതോ, ഉപ്പാദവയപരിച്ഛിന്നതോ, പലോകതോ, ചലതോ, പഭങ്ഗുതോ, അദ്ധുവതോ, വിപരിണാമധമ്മതോ, അസ്സാരകതോ, വിഭവതോ, സങ്ഖതതോ, മരണധമ്മതോതിആദീഹി കാരണേഹി **അനിച്ചാ**തി പസ്സതി.

അഭിണ്ഹപടിപീളനതോ, ദുക്ഖമതോ, ദുക്ഖവത്ഥുതോ, രോഗതോ, ഗണ്ഡതോ, സല്ലതോ, അഘതോ, ആബാധതോ, ഈതിതോ, ഉപദ്ദവതോ, ഭയതോ, ഉപസഗ്ഗതോ, അതാണതോ, അലേണതോ, അസരണതോ, ആദീനവതോ, അഘമൂലതോ, വധകതോ, സാസവതോ, മാരാമിസതോ, ജാതിധമ്മതോ, ജരാധമ്മതോ, ബ്യാധിധമ്മതോ, സോകധമ്മതോ, പരിദേവധമ്മതോ, ഉപായാസധമ്മതോ, സംകിലേസികധമ്മതോതിആദീഹി കാരണേഹി **ദുക്ഖാ**തി പസ്സതി.

അജഞ്ഞതോ, ദുഗ്ഗന്ധതോ, ജേഗുച്ഛതോ, പടിക്കൂലതോ, അമണ്ഡനാരഹതോ, വിരൂപതോ, ബീഭച്ഛതോതിആദീഹി കാരണേഹി ദുക്ഖലക്ഖണസ്സ പരിവാരഭൂതതോ **അസുഭതോ** പസ്സതി.

പരതോ, രിത്തതോ, തുച്ഛതോ, സുഞ്ഞതോ, അസ്സാമികതോ, അനിസ്സരതോ, അവസവത്തിതോതിആദീഹി കാരണേഹി **അനത്തതോ** പസ്സതി.

൭൮. ഏവഞ്ഹി പസ്സതാനേന തിലക്ഖണം ആരോപേത്വാ സങ്ഖാരാ പരിഗ്ഗഹിതാ നാമ ഹോന്തി. കസ്മാ പനായമേതേ ഏവം പരിഗ്ഗണ്ഹാതീതി? മുഞ്ചനസ്സ ഉപായസമ്പാദനത്ഥം.

തത്രായം ഉപമാ - ഏകോ കിര പുരിസോ "മച്ഛേ ഗഹേസ്സാമീ"തി മച്ഛഖിപ്പം ഗഹേത്വാ ഉദകേ ഓഡ്ഡാപേസി സോ ഖിപ്പമുഖേന ഹത്ഥം ഓതാരേത്വാ അന്തോഉദകേ സപ്പം ഗീവായ ഗഹേത്വാ "മച്ഛോ മേ ഗഹിതോ"തി അത്തമനോ അഹോസി. സോ "മഹാ വത മയാ മച്ഛോ ലദ്ധോ"തി ഉക്ഖിപിത്വാ പസ്സന്തോ സോവത്ഥികത്തയദസ്സനേന സപ്പോതി സഞ്ജാനിത്വാ ഭീതോ ആദീനവം ദിസ്വാ ഗഹണേ നിബ്ബിന്നോ മുഞ്ചിതുകാമോ ഹുത്വാ മുഞ്ചനസ്സ ഉപായം കരോന്തോ അഗ്ഗനങ്ഗുട്ഠതോ പട്ഠായ ഹത്ഥം നിബ്ബേഠേത്വാ ബാഹും ഉക്ഖിപിത്വാ ഉപരിസീസേ ദ്വേ തയോ വാരേ ആവിജ്ഝിത്വാ സപ്പം ദുബ്ബലം കത്വാ "ഗച്ഛ ദുട്ഠ സപ്പാ"തി നിസ്സജ്ജിത്വാ വേഗേന തളാകപാളിം ആരുയ്ഹ "മഹന്തസ്സ വത ഭോ സപ്പസ്സ മുഖതോ മുത്തോമ്ഹീ"തി ആഗതമഗ്ഗം ഓലോകയമാനോ അട്ഠാസി.

തത്ഥ തസ്സ പുരിസസ്സ "മച്ഛോ"തി സപ്പം ഗീവായ ഗഹേത്വാ തുട്ഠകാലോ വിയ ഇമസ്സാപി യോഗിനോ ആദിതോവ അത്തഭാവം പടിലഭിത്വാ തുട്ഠകാലോ, തസ്സ ഖിപ്പമുഖതോ സീസം നീഹരിത്വാ സോവത്ഥികത്തയദസ്സനം വിയ ഇമസ്സ ഘനവിനിബ്ഭോഗം കത്വാ സങ്ഖാരേസു തിലക്ഖണദസ്സനം, തസ്സ ഭീതകാലോ വിയ ഇമസ്സ ഭയതുപട്ഠാനഞാണം. തതോ ആദീനവദസ്സനം വിയ ആദീനവാനുപസ്സനാഞാണം, ഗഹണേ നിബ്ബിന്ദനം വിയ നിബ്ബിദാനുപസ്സനാഞാണം. സപ്പം മുഞ്ചിതുകാമതാ വിയ മുഞ്ചിതുകമ്യതാഞാണം, മുഞ്ചനസ്സ ഉപായകരണം വിയ പടിസങ്ഖാനുപസ്സനാഞാണേന സങ്ഖാരേസു തിലക്ഖണാരോപനം. യഥാ ഹി സോ പുരിസോ സപ്പം ആവിജ്ഝിത്വാ ദുബ്ബലം കത്വാ നിവത്തേത്വാ ഡംസിതും അസമത്ഥഭാവം പാപേത്വാ സുമുത്തം മുഞ്ചതി, ഏവമയം യോഗാവചരോ തിലക്ഖണാരോപനേന സങ്ഖാരേ ആവിജ്ഝിത്വാ ദുബ്ബലേ കത്വാ പുന നിച്ചസുഖസുഭഅത്താകാരേന ഉപട്ഠാതും അസമത്ഥതം പാപേത്വാ സുമുത്തം മുഞ്ചതി. തേന വുത്തം "മുഞ്ചനസ്സ ഉപായസമ്പാദനത്ഥം ഏവം പരിഗ്ഗണ്ഹാതീ"തി.

൭൯. ഏത്താവതാ തസ്സ ഉപ്പന്നം ഹോതി **പടിസങ്ഖാഞാണം**. യം സന്ധായ വുത്തം -

> "അനിച്ചതോ മനസികരോതോ കിം പടിസങ്ഖാ ഞാണം ഉപ്പജ്ജതി? ദുക്ഖതോ. അനത്തതോ മനസികരോതോ കിം പടിസങ്ഖാ ഞാണം ഉപ്പജ്ജതി? അനിച്ചതോ മനസികരോതോ നിമിത്തം പടിസങ്ഖാ ഞാണം ഉപ്പജ്ജതി. ദുക്ഖതോ മനസികരോതോ പവത്തം പടിസങ്ഖാ ഞാണം ഉപ്പജ്ജതി. അനത്തതോ മനസികരോതോ നിമിത്തഞ്ച പവത്തഞ്ച പടിസങ്ഖാ ഞാണം ഉപ്പജ്ജതീ"തി (പടി॰ മ॰ ൧.൨൨൭).

ഏത്ഥ ച **നിമിത്തം പടിസങ്ഖാ**തി സങ്ഖാരനിമിത്തം "അദ്ധുവം താവകാലിക"ന്തി അനിച്ചലക്ഖണവസേന ജാനിത്വാ. കാമഞ്ച ന പഠമം ജാനിത്വാ പച്ഛാ ഞാണം ഉപ്പജ്ജതി, വോഹാരവസേന പന "മനഞ്ച പടിച്ച ധമ്മേ ച ഉപ്പജ്ജതി മനോവിഞ്ഞാണ"ന്തിആദീനി (മ॰ നി॰ ३.४२१) വിയ ഏവം വുച്ചതി. ഏകത്തനയേന വാ പുരിമഞ്ച പച്ഛിമഞ്ച ഏകം കത്വാ ഏവം വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം. ഇമിനാ നയേന ഇതരസ്മിമ്പി പദദ്വയേ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോതി.

പടിസങ്ഖാനുപസ്സനാഞാണം നിട്ഠിതം.

സങ്ഖാരുപേക്ഖാഞാണകഥാ

൮൦. സോ ഏവം പടിസങ്ഖാനുപസ്സനാഞാണേന "സബ്ബേ സങ്ഖാരാ സുഞ്ഞാ"തി പരിഗ്ഗഹേത്വാ പുന "സുഞ്ഞമിദം അത്തേന വാ അത്തനിയേന വാ"തി (മ॰ നി॰ ३.६९) ദ്വികോടികം സുഞ്ഞതം പരിഗ്ഗണ്ഹാതി. സോ ഏവം നേവ അത്താനം, ന പരം കിഞ്ചി അത്തനോ പരിക്ഖാരഭാവേ ഠിതം ദിസ്വാ പുന "നാഹം ക്വചനി, കസ്സചി കിഞ്ചനതസ്മിം, ന ച മമ ക്വചനി, കിസ്മിഞ്ചി കിഞ്ചനതത്ഥി"തി യാ ഏത്ഥ ചതുകോടികാ സുഞ്ഞതാ കഥിതാ, തം പരിഗ്ഗണ്ഹാതി.

കഥം? അയഞ്ഹി **നാഹം ക്വചനീ**തി ക്വചി അത്താനം ന പസ്സതി. **കസ്സചി കിഞ്ചനതസ്മി**ന്തി അത്തനോ അത്താനം കസ്സചി പരസ്സ കിഞ്ചനഭാവേ ഉപനേതബ്ബം ന പസ്സതി. ഭാതിട്ഠാനേവാ ഭാതരം, സഹായട്ഠാനേ വാ സഹായം, പരിക്ഖാരട്ഠാനേ വാ പരിക്ഖാരം മഞ്ഞിത്വാ ഉപനേതബ്ബം ന പസ്സതീതി അത്ഥോ. **ന ച മമ ക്വചനീ**തി ഏത്ഥ മമ-സദ്ദം താവ ഠപേത്വാ **ന ച ക്വചനീ**തി പരസ്സ ച അത്താനം ക്വചി നപസ്സതീതി അയമത്ഥോ. ഇദാനി മമ-സദ്ദം ആഹരിത്വാ **മമ കിസ്മിഞ്ചി കിഞ്ചനതത്ഥീ**തി സോ പരസ്സ അത്താ മമ കിസ്മിഞ്ചി കിഞ്ചനഭാവേ അത്ഥീതി ന പസ്സതീതി. അത്തനോ ഭാതിട്ഠാനേ വാ ഭാതരം, സഹായട്ഠാനേ വാ സഹായം പരിക്ഖാരട്ഠാനേ വാ പരിക്ഖാരന്തി കിസ്മിഞ്ചി ഠാനേ പരസ്സ അത്താനം ഇമിനാ കിഞ്ചനഭാവേന ഉപനേതബ്ബം ന പസ്സതീതി അത്ഥോ. ഏവമയം യസ്മാ നേവ കത്ഥചി

അത്താനം പസ്സതി, ന തം പരസ്സ കിഞ്ചനഭാവേ ഉപനേതബ്ബം പസ്സതി, ന പരസ്സ അത്താനം പസ്സതി, ന പരസ്സ അത്താനം അത്തനോ കിഞ്ചനഭാവേ ഉപനേതബ്ബം പസ്സതി. തസ്മാനേന ചതുകോടികാ സുഞ്ഞതാ പരിഗ്ഗഹിതാ ഹോതീതി.

൭൬൧. ഏവം ചതുകോടികം സുഞ്ഞതം പരിഗ്ഗഹേത്വാ പുന ഛഹാകാരേഹി സുഞ്ഞതം പരിഗ്ഗണ്ഹാതി. കഥം? ചക്ഖു സുഞ്ഞം അത്തേന വാ അത്തനിയേന വാ നിച്ചേന വാ ധുവേന വാ സസ്സതേന വാ അവിപരിണാമധമ്മേന വാ...പേ॰... മനോ സുഞ്ഞോ. രൂപാ സുഞ്ഞാ...പേ॰... ധമ്മാ സുഞ്ഞാ. ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം...പേ॰... മനോവിഞ്ഞാണം. ചക്ഖുസമ്ഫസ്സോതി ഏവം യാവ ജരാമരണാ നയോ നേതബ്ബോ.

൭൬൨. ഏവം ഛഹാകാരേഹി സുഞ്ഞതം പരിഗ്ഗഹേത്വാ പുന അട്ഠഹാകാരേഹി പരിഗ്ഗണ്ഹാതി. സേയ്യഥിദം - രൂപം അസാരം നിസ്സാരം സാരാപഗതം നിച്ചസാരസാരേന വാ ധുവസാരസാരേന വാ സുഖസാരസാരേന വാ അത്തസാരസാരേന വാ നിച്ചേന വാ ധുവേന വാ സസ്സതേന വാ അവിപരിണാമധമ്മേന വാ. വേദനാ... സഞ്ഞാ... സങ്ഖാരാ... വിഞ്ഞാണം... ചക്ഖു...പേ॰... ജരാമരണം അസാരം നിസ്സാരം സാരാപഗതം നിച്ചസാരസാരേന വാ ധുവസാരസാരേന വാ സുഖസാരസാരേന വാ അത്തസാരസാരേന വാ നിച്ചേന വാ ധുവേന വാ സസ്സതേന വാ അവിപരിണാമധമ്മേന വാ. യഥാ നളോ അസാരോ നിസ്സാരോ സാരാപഗതോ. യഥാ ഏരണ്ഡോ... യഥാ ഉദുമ്ബരോ... യഥാ സേതവച്ഛോ... യഥാ പാളിഭദ്ദകോ... യഥാ ഫേണപിണ്ഡോ... യഥാ ഉദകബുബ്ബുളം... യഥാ മരീചി... യഥാ കദലിക്ഖന്ധോ... യഥാ മായാ അസാരാ നിസ്സാരാ സാരാപഗതാ, ഏവമേവ രൂപം...പേ॰... ജരാമരണം അസാരം നിസ്സാരം സാരാപഗതം നിച്ചസാരസാരേന വാ...പേ॰... അവിപരിണാമധമ്മേന വാതി (ചൂളനി॰ മോഘരാജമാണവപുച്ഛാനിദ്ദേസ ൮൮).

൭൬൩. സോ ഏവം അട്ഠഹാകാരേഹി സുഞ്ഞതം പരിഗ്ഗഹേത്വാ പുന ദസഹാകാരേഹി പരിഗ്ഗണ്ഹാതി, രൂപം രിത്തതോ പസ്സതി. തുച്ഛതോ... സുഞ്ഞതോ... അനത്തതോ... അനിസ്സരിയതോ... അകാമകാരിയതോ... അലബ്ഭനീയതോ... അവസവത്തകതോ... പരതോ... വിവിത്തതോ പസ്സതി. വേദനം...പേ॰... വിഞ്ഞാണം രിത്തതോ...പേ॰... വിവിത്തതോ പസ്സതീതി.

൭൬൪. ഏവം ദസഹാകാരേഹി സുഞ്ഞതം പരിഗ്ഗഹേത്വാ പുന ദ്വാദസഹാകാരേഹി പരിഗ്ഗണ്ഹാതി. സേയ്യഥിദം - രൂപം ന സത്തോ, ന ജീവോ, ന നരോ, ന മാണവോ, ന ഇത്ഥീ, ന പുരിസോ, ന അത്താ, ന അത്തനിയം. നാഹം, ന മമ, ന അഞ്ഞസ്സ, ന കസ്സചി. വേദനാ...പേ॰... വിഞ്ഞാണം ന കസ്സചീതി (ചൂളനി॰ മോഘരാജമാണവപുച്ഛാനിദ്ദേസ ൮൮).

൭൬൫. ഏവം ദ്വാദസഹാകാരേഹി സുഞ്ഞതം പരിഗ്ഗണ്ഹിത്വാ പുന തീരണപരിഞ്ഞാവസേന ദ്വാചത്താലീസായ ആകാരേഹി സുഞ്ഞതം പരിഗ്ഗണ്ഹാതി, രൂപം അനിച്ചതോ... ദുക്ഖതോ... രോഗതോ... ഗണ്ഡതോ... സല്ലതോ... അഘതോ... ആബാധതോ... പരതോ... പലോകതോ... ഈതിതോ... ഉപദ്ദവതോ... ഭയതോ... ഉപസഗ്ഗതോ... ചലതോ... പഭങ്ഗുതോ... അദ്ധുവതോ... അതാണതോ... അലേണതോ... അസരണതോ... അസരണീഭൂതതോ... രിത്തതോ... തുച്ഛതോ... സുഞ്ഞതോ... അനത്തതോ... അനസ്സാദതോ... ആദീനവതോ... വിപരിണാമധമ്മതോ... അസ്സാരകതോ... അഘമൂലതോ... വധകതോ... വിഭവതോ... സാസവതോ... സങ്ഖതതോ... മാരാമിസതോ... ജാതിധമ്മതോ... ജരാധമ്മതോ... ബ്യാധിധമ്മതോ... മരണധമ്മതോ... സോകപരിദേവദുക്ഖദോമനസ്സഉപായാസധമ്മതോ... സമുദയതോ... അത്ഥങ്ഗമതോ... അനസ്സാദതോ ... ആദീനവതോ... നിസ്സരണതോ പസ്സതി. വേദനം...പേ॰... വിഞ്ഞാണം അനിച്ചതോ...പേ॰... നിസ്സരണതോ പസ്സതി.

വുത്തമ്പി ചേതം - "രൂപം അനിച്ചതോ...പേ॰... നിസ്സരണതോ പസ്സന്തോ സുഞ്ഞതോ ലോകം അവേക്ഖതി. വേദനം...പേ॰... വിഞ്ഞാണം അനിച്ചതോ...പേ॰... നിസ്സരണതോ പസ്സന്തോ സുഞ്ഞതോ ലോകം അവേക്ഖതി".

"സുഞ്ഞതോ ലോകം അവേക്ഖസ്സു, മോഘരാജ സദാ സതോ;
അത്താനുദിട്ഠിം ഊഹച്ച, ഏവം മച്ചുതരോ സിയാ;
ഏവം ലോകം അവേക്ഖന്തം, മച്ചുരാജാ ന പസ്സതീ"തി. (സു॰ നി॰ ൧൧൨൫; ചൂളനി॰ മോഘരാജമാണവപുച്ഛാനിദ്ദേസ ൮൮);

൭൬൬. ഏവം സുഞ്ഞതോ ദിസ്വാ തിലക്ഖണം ആരോപേത്വാ സങ്ഖാരേ പരിഗ്ഗണ്ഹന്തോ ഭയഞ്ച നന്ദിഞ്ച വിപ്പഹായ സങ്ഖാരേസു ഉദാസീനോ അഹോസി മജ്ഝത്തോ, അഹന്തി വാ മമന്തി വാ ന ഗണ്ഹാതി വിസ്സട്ഠഭരിയോ വിയ പുരിസോ.

യഥാ നാമ പുരിസസ്സ ഭരിയാ ഭവേയ്യ ഇട്ഠാ കന്താ മനാപാ, സോ തായ വിനാ മുഹുത്തമ്പി അധിവാസേതും ന സക്കുണേയ്യ, അതിവിയ നം മമായേയ്യ, സോ തം ഇത്ഥിം അഞ്ഞേന പുരിസേന സദ്ധിം ഠിതം വാ നിസിന്നം വാ കഥേന്തിം വാ ഹസന്തിം വാ ദിസ്വാ കുപിതോ അസ്സ അനത്തമനോ, അധിമത്തം ദോമനസ്സം പടിസംവേദേയ്യ. സോ അപരേന സമയേന തസ്സാ ഇത്ഥിയാ ദോസം ദിസ്വാ മുഞ്ചിതുകാമോ ഹുത്വാ തം വിസ്സജ്ജേയ്യ, ന നം മമാതി ഗണ്ഹേയ്യ. തതോ പട്ഠായ തം യേനകേനചി സദ്ധിം യംകിഞ്ചി കുരുമാനം ദിസ്വാപി നേവ കുപ്പേയ്യ, ന ദോമനസ്സം ആപജ്ജേയ്യ, അഞ്ഞദത്ഥു ഉദാസീനോവ ഭവേയ്യ മജ്ഝത്തോ. ഏവമേവായം സബ്ബസങ്ഖാരേഹി മുഞ്ചിതുകാമോ ഹുത്വാ പടിസങ്ഖാനുപസ്സനായ സങ്ഖാരേ പരിഗ്ഗണ്ഹന്തോ അഹം മമാതി ഗഹേതബ്ബം അദിസ്വാ ഭയഞ്ച നന്ദിഞ്ച വിപ്പഹായ സബ്ബസങ്ഖാരേസു ഉദാസീനോ ഹോതി മജ്ഝത്തോ.

തസ്സ ഏവം ജാനതോ ഏവം പസ്സതോ തീസു ഭവേസു ചതൂസു യോനീസു പഞ്ചസു ഗതീസു സത്തസു വിഞ്ഞാണട്ഠിതീസു നവസു സത്താവാസേസു ചിത്തം പതിലീയതി പതികുടതി പതിവത്തതി ന സമ്പസാരിയതി, ഉപേക്ഖാ വാ പാടികുല്യതാ വാ സണ്ഠാതി.

സേയ്യഥാപി നാമ പദുമപലാസേ ഈസകപോണേ ഉദകഫുസിതാനി പതിലീയന്തി പതികുടന്തി പതിവത്തന്തി ന സമ്പസാരിയന്തി, ഏവമേവ...പേ॰... സേയ്യഥാപി നാമ കുക്കുടപത്തം വാ നഹാരുദദ്ദുലം വാ അഗ്ഗിമ്ഹി പക്ഖിത്തം പതിലീയതി പതികുടതി പതിവത്തതി ന സമ്പസാരിയതി (അ॰ നി॰ ൭.൪൯), ഏവമേവ തസ്സ തീസു ഭവേസു ചിത്തം...പേ॰... ഉപേക്ഖാ വാ പാടികുല്യതാ വാ സണ്ഠാതി. ഇച്ചസ്സ **സങ്ഖാരുപേക്ഖാഞാണം** നാമ ഉപ്പന്നം ഹോതി.

൭൬൭. തം പനേതം സചേ സന്തിപദം നിബ്ബാനം സന്തതോ പസ്സതി, സബ്ബം സങ്ഖാരപ്പവത്തം വിസ്സജ്ജേത്വാ നിബ്ബാനമേവ പക്ഖന്ദതി. നോ ചേ നിബ്ബാനം സന്തതോ പസ്സതി, പുനപ്പുനം സങ്ഖാരാരമ്മണമേവ ഹുത്വാ പവത്തതി

സാമുദ്ദികാനം ദിസാകാകോ വിയ. സാമുദ്ദികാ കിര വാണിജകാ നാവം ആരോഹന്താ ദിസാകാകം നാമ ഗണ്ഹന്തി, തേ യദാ നാവാ വാതക്ഖിത്താ വിദേസം പക്ഖന്ദതി, തീരം ന പഞ്ഞായതി, തദാ ദിസാകാകം വിസ്സജ്ജേന്തി. സോ കൂപകയട്ഠിതോ ആകാസം ലങ്ഘിത്വാ സബ്ബാ ദിസാ ച വിദിസാ ച അനുഗന്ത്വാ സചേ തീരം പസ്സതി, തദഭിമുഖോവ ഗച്ഛതി. നോ ചേ പസ്സതി, പുനപ്പുനം ആഗന്ത്വാ കൂപകയട്ഠിംയേവ അല്ലീയതി. ഏവമേവ സചേ സങ്ഖാരുപേക്ഖാഞാണം സന്തിപദം നിബ്ബാനം സന്തതോ പസ്സതി, സബ്ബം സങ്ഖാരപ്പവത്തം വിസ്സജ്ജേത്വാ നിബ്ബാനമേവ പക്ഖന്ദതി. നോ ചേ പസ്സതി, പുനപ്പുനം സങ്ഖാരാരമ്മണമേവ ഹുത്വാ പവത്തതി.

തദിദം സുപ്പഗ്ഗേ പിട്ഠം വട്ടയമാനം വിയ. നിബ്ബട്ടിതകപ്പാസം വിഹനമാനം വിയ നാനപ്പകാരതോ സങ്ഖാരേ പരിഗ്ഗഹേത്വാ ഭയഞ്ച നന്ദിഞ്ച പഹായ സങ്ഖാരവിചിനനേ മജ്ഝത്തം ഹുത്വാ തിവിധാനുപസ്സനാവസേന തിട്ഠതി. ഏവം തിട്ഠമാനം തിവിധവിമോക്ഖമുഖഭാവം ആപജ്ജിത്വാ സത്തഅരിയപുഗ്ഗലവിഭാഗായ പച്ചയോ ഹോതി.

൭൮൧. തത്രിദം തിവിധാനുപസ്സനാവസേന പവത്തനതോ തിണ്ണം ഇന്ദ്രിയാനം ആധിപതേയ്യവസേന തിവിധവിമോക്ഖമുഖഭാവം ആപജ്ജതി നാമ. തിസ്സോ ഹി അനുപസ്സനാ തീണി വിമോക്ഖമുഖാനീതി വുച്ചന്തി. യഥാഹ -

> “തീണി ഖോ പനിമാനി വിമോക്ഖമുഖാനി ലോകനിയ്യാനായ സംവത്തന്തി, സബ്ബസങ്ഖാരേ പരിച്ഛേദപരിവടുമതോ സമനുപസ്സനതായ, അനിമിത്തായ ച ധാതുയാ ചിത്തസമ്പക്ഖന്ദനതായ, സബ്ബസങ്ഖാരേസു മനോസമുത്തേജനതായ, അപ്പണിഹിതായ ച ധാതുയാ ചിത്തസമ്പക്ഖന്ദനതായ, സബ്ബധമ്മേ പരതോ സമനുപസ്സനതായ, സുഞ്ഞതായ ച ധാതുയാ ചിത്തസമ്പക്ഖന്ദനതായ, ഇമാനി തീണി വിമോക്ഖമുഖാനി ലോകനിയ്യാനായ സംവത്തന്തീ”തി (പടി॰ മ॰ ൧.൨൧൯).

തത്ഥ **പരിച്ഛേദപരിവടുമതോതി** ഉദയബ്ബയവസേന പരിച്ഛേദതോ ചേവ പരിവടുമതോ ച. അനിച്ചാനുപസ്സനം ഹി “ഉദയതോ പുബ്ബേ സങ്ഖാരാ നത്ഥീ”തി പരിച്ഛിന്ദിത്വാ തേസം ഗതിം സമന്നേസമാനം “വയതോ പരം ന ഗച്ഛന്തി, ഏത്ഥേവ അന്തരധായന്തീ”തി പരിവടുമതോ സമനുപസ്സതി. **മനോസമുത്തേജനതായാതി** ചിത്തസംവേജനതായ . ദുക്ഖാനുപസ്സനേന ഹി സങ്ഖാരേസു ചിത്തം സംവേജേതി. **പരതോ സമനുപസ്സനതായാതി** “നാഹം, ന മമാ”തി ഏവം അനത്തതോ സമനുപസ്സനതായ. ഇതി ഇമാനി തീണി പദാനി അനിച്ചാനുപസ്സനാദീനം വസേന വുത്താനീതി വേദിതബ്ബാനി. തേനേവ തദനന്തരേ പഞ്ഹവിസ്സജ്ജനേ വുത്തം - “അനിച്ചതോ മനസികരോതോ ഖയതോ സങ്ഖാരാ ഉപട്ഠഹന്തി. ദുക്ഖതോ മനസികരോതോ ഭയതോ സങ്ഖാരാ ഉപട്ഠഹന്തി. അനത്തതോ മനസികരോതോ സുഞ്ഞതോ സങ്ഖാരാ ഉപട്ഠഹന്തീ”തി (പടി॰ മ॰ ൧.൨൧൯).

൭൮൨. കതമേ പന തേ വിമോക്ഖാ, യേസം ഇമാനി അനുപസ്സനാനി മുഖാനീതി? അനിമിത്തോ, അപ്പണിഹിതോ, സുഞ്ഞതോതി ഏതേ തയോ. വുത്തം ഹേതം “അനിച്ചതോ മനസികരോന്തോ അധിമോക്ഖബഹുലോ അനിമിത്തം വിമോക്ഖം പടിലഭതി. ദുക്ഖതോ മനസികരോന്തോ പസ്സദ്ധിബഹുലോ അപ്പണിഹിതം വിമോക്ഖം പടിലഭതി. അനത്തതോ മനസികരോന്തോ വേദബഹുലോ സുഞ്ഞതവിമോക്ഖം പടിലഭതീ”തി (പടി॰ മ॰ ൧.൨൨൩).

ഏത്ഥ ച **അനിമിത്തോ വിമോക്ഖോതി** അനിമിത്താകാരേന നിബ്ബാനം ആരമ്മണം കത്വാ പവത്തോ അരിയമഗ്ഗോ. സോ ഹി അനിമിത്തായ ധാതുയാ ഉപ്പന്നത്താ **അനിമിത്തോ**. കിലേസേഹി ച വിമുത്തത്താ **വിമോക്ഖോ**. ഏതേനേവ നയേന അപ്പണിഹിതാകാരേന നിബ്ബാനം ആരമ്മണം കത്വാ പവത്തോ **അപ്പണിഹിതോ**. സുഞ്ഞതാകാരേന നിബ്ബാനം ആരമ്മണം കത്വാ പവത്തോ **സുഞ്ഞതോതി** വേദിതബ്ബോ.

൭൮൩. യം പന അഭിധമ്മേ “യസ്മിം സമയേ ലോകുത്തരം ഝാനം ഭാവേതി നിയ്യാനികം അപചയഗാമിം ദിട്ഠിഗതാനം പഹാനായ പഠമായ ഭൂമിയാ പത്തിയാ വിവിച്ചേവ കാമേഹി പഠമം ഝാനം ഉപസമ്പജ്ജ വിഹരതി അപ്പണിഹിതം സുഞ്ഞത”ന്തി (ധ॰ സ॰ ൩൪൩ ആദയോ) ഏവം വിമോക്ഖദ്വയമേവ വുത്തം, തം നിപ്പരിയായതോ വിപസ്സനാഗമനം സന്ധായ. വിപസ്സനാഞാണം ഹി കിഞ്ചാപി **പടിസമ്ഭിദാമഗ്ഗേ** -

> “അനിച്ചാനുപസ്സനാഞാണം നിച്ചതോ അഭിനിവേസം മുഞ്ചതീതി സുഞ്ഞതോ വിമോക്ഖോ. ദുക്ഖാനുപസ്സനാഞാണം സുഖതോ അഭിനിവേസം. അനത്താനുപസ്സനാഞാണം അത്തതോ അഭിനിവേസം മുഞ്ചതീതി സുഞ്ഞതോ വിമോക്ഖോ”തി (പടി॰ മ॰ ൧.൨൨൯) ഏവം അഭിനിവേസം മുഞ്ചനവസേന **സുഞ്ഞതോ വിമോക്ഖോതി** ച,
>
> “അനിച്ചാനുപസ്സനാഞാണം നിച്ചതോ നിമിത്തം മുഞ്ചതീതി അനിമിത്തോ വിമോക്ഖോ. ദുക്ഖാനുപസ്സനാഞാണം സുഖതോ നിമിത്തം, അനത്താനുപസ്സനാഞാണം അത്തതോ നിമിത്തം മുഞ്ചതീതി അനിമിത്തോ വിമോക്ഖോ”തി (പടി॰ മ॰ ൧.൨൨൯) ഏവം നിമിത്തം മുഞ്ചനവസേന **അനിമിത്തോ വിമോക്ഖോതി** ച,
>
> “അനിച്ചാനുപസ്സനാഞാണം നിച്ചതോ പണിധിം മുഞ്ചതീതി അപ്പണിഹിതോ വിമോക്ഖോ. ദുക്ഖാനുപസ്സനാഞാണം സുഖതോ പണിധിം. അനത്താനുപസ്സനാഞാണം അത്തതോ പണിധിം മുഞ്ചതീതി അപ്പണിഹിതോ വിമോക്ഖോ”തി (പടി॰ മ॰ ൧.൨൨൯) ഏവം പണിധിം മുഞ്ചനവസേന **അപ്പണിഹിതോ വിമോക്ഖോതി** ച -

വുത്തം. തഥാപി തം സങ്ഖാരനിമിത്തസ്സ അവിജഹനതോ ന നിപ്പരിയായേന അനിമിത്തം. നിപ്പരിയായേന പന സുഞ്ഞതഞ്ചേവ അപ്പണിഹിതഞ്ച. തസ്സ ച ആഗമനവസേന അരിയമഗ്ഗക്ഖണേ വിമോക്ഖോ ഉദ്ധടോ. തസ്മാ അപ്പണിഹിതം സുഞ്ഞതന്തി വിമോക്ഖദ്വയമേവ വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം. അയം താവേത്ഥ വിമോക്ഖകഥാ.

൭൮൪. യം പന വുത്തം “സത്തഅരിയപുഗ്ഗലവിഭാഗായ പച്ചയോ ഹോതീ”തി, തത്ഥ സദ്ധാനുസാരീ, സദ്ധാവിമുത്തോ, കായസക്ഖി, ഉഭതോഭാഗവിമുത്തോ, ധമ്മാനുസാരീ, ദിട്ഠിപ്പത്തോ, പഞ്ഞാവിമുത്തോതി ഇമേ താവ സത്ത അരിയപുഗ്ഗലാ, തേസം വിഭാഗായ ഇദം സങ്ഖാരുപേക്ഖാഞാണം പച്ചയോ ഹോതി.

൭൮൫. യോ ഹി **അനിച്ചതോ** മനസികരോന്തോ അധിമോക്ഖബഹുലോ **സദ്ധിന്ദ്രിയം** പടിലഭതി, സോ സോതാപത്തിമഗ്ഗക്ഖണേ **സദ്ധാനുസാരീ** ഹോതി. സേസേസു സത്തസു ഠാനേസു **സദ്ധാവിമുത്തോ**.

൭൬൬. യോ പന **ദുക്ഖതോ** മനസികരോന്തോ പസ്സദ്ധിബഹുലോ **സമാധിന്ദ്രിയം** പടിലഭതി, സോ സബ്ബത്ഥ **കായസക്ഖി** നാമ ഹോതി. അരൂപജ്ഝാനം പന പത്വാ അഗ്ഗഫലപ്പത്തോ **ഉഭതോഭാഗവിമുത്തോ** നാമ ഹോതി.

൭൬൪. യോ പന **അനത്തതോ** മനസികരോന്തോ വേദബഹുലോ **പഞ്ഞിന്ദ്രിയം** പടിലഭതി, സോ സോതാപത്തിമഗ്ഗക്ഖണേ **ധമ്മാനുസാരീ** ഹോതി. ഛസു ഠാനേസു **ദിട്ഠിപ്പത്തോ** അഗ്ഗഫലേ **പഞ്ഞാവിമുത്തോതി**.

൭൬൫. വുത്തം ഹേതം -

> “അനിച്ചതോ മനസികരോതോ സദ്ധിന്ദ്രിയം അധിമത്തം ഹോതി. സദ്ധിന്ദ്രിയസ്സ അധിമത്തത്താ സോതാപത്തിമഗ്ഗം പടിലഭതി, തേന വുച്ചതി സദ്ധാനുസാരീ”തി.
>
> തഥാ “അനിച്ചതോ മനസികരോതോ സദ്ധിന്ദ്രിയം അധിമത്തം ഹോതി, സദ്ധിന്ദ്രിയസ്സ അധിമത്തത്താ സോതാപത്തിഫലം സച്ഛികതം ഹോതി, തേന വുച്ചതി സദ്ധാവിമുത്തോ”തിആദി (പടി॰ മ॰ ൧.൨൨൧).

൭൬൬. അപരമ്പി വുത്തം -

“സദ്ദഹന്തോ വിമുത്തോതി സദ്ധാവിമുത്തോ. ഫുട്ഠത്താ സച്ഛികതോതി കായസക്ഖി. ദിട്ഠത്താ പത്തോതി ദിട്ഠിപ്പത്തോ. സദ്ദഹന്തോ വിമുച്ചതീതി സദ്ധാവിമുത്തോ. ഝാനഫസ്സം പഠമം ഫുസതി പച്ഛാ നിരോധം നിബ്ബാനം സച്ഛികരോതീതി കായസക്ഖി. ‘ദുക്ഖാ സങ്ഖാരാ, സുഖോ നിരോധോ’തി ഞാതം ഹോതി ദിട്ഠം വിദിതം സച്ഛികതം ഫുസിതം പഞ്ഞായാതി ദിട്ഠിപ്പത്തോ”തി (പടി॰ മ॰ ൧.൨൨൧).

൭൬൭. ഇതരേസു പന ചതൂസു സദ്ധം അനുസരതി, സദ്ധായ വാ അനുസരതി ഗച്ഛതീതി **സദ്ധാനുസാരീ**. തഥാ പഞ്ഞാസങ്ഖാതം ധമ്മം അനുസരതി, ധമ്മേന വാ അനുസരതീതി **ധമ്മാനുസാരീ**. അരൂപജ്ഝാനേന ചേവ അരിയമഗ്ഗേന ചാതി ഉഭതോഭാഗേന വിമുത്തോതി **ഉഭതോഭാഗവിമുത്തോ**. പജാനന്തോ വിമുത്തോതി **പഞ്ഞാവിമുത്തോതി** ഏവം വചനത്ഥോ വേദിതബ്ബോതി.

സങ്ഖാരുപേക്ഖാഞാണം.

൭൬൮. തം പനേതം പുരിമേന ഞാണദ്വയേന അത്ഥതോ ഏകം. തേനാഹു പോരാണാ - “ഇദം സങ്ഖാരുപേക്ഖാഞാണം ഏകമേവ തീണി നാമാനി ലഭതി, ഹേട്ഠാ മുഞ്ചിതുകമ്യതാഞാണം നാമ ജാതം, മജ്ഝേ പടിസങ്ഖാനുപസ്സനാഞാണം നാമ, അന്തേ ച സിഖാപ്പത്തം സങ്ഖാരുപേക്ഖാഞാണം നാമ”.

൭൬൯. പാളിയമ്പി വുത്തം -

> “കഥം മുഞ്ചിതുകമ്യതാ-പടിസങ്ഖാ-സന്തിട്ഠനാ പഞ്ഞാ സങ്ഖാരുപേക്ഖാസു ഞാണം? ഉപ്പാദം മുഞ്ചിതുകമ്യതാ-പടിസങ്ഖാ-സന്തിട്ഠനാ പഞ്ഞാ സങ്ഖാരുപേക്ഖാസു ഞാണം. പവത്തം…പേ॰… നിമിത്തം…പേ॰… ഉപായാസം മുഞ്ചിതുകമ്യതാപടിസങ്ഖാ-സന്തിട്ഠനാ പഞ്ഞാ സങ്ഖാരുപേക്ഖാസു ഞാണം. ഉപ്പാദോ ദുക്ഖന്തി… പേ॰… ഭയന്തി…പേ॰… സാമിസന്തി…പേ॰… ഉപ്പാദോ സങ്ഖാരാതി…പേ॰… ഉപായാസോ സങ്ഖാരാതി മുഞ്ചിതുകമ്യതാ-പടിസങ്ഖാ-സന്തിട്ഠനാ പഞ്ഞാ സങ്ഖാരുപേക്ഖാസു ഞാണ”ന്തി (പടി॰ മ॰ ൧.൫൪).

൭൭൦. തത്ഥ മുഞ്ചിതുകമ്യതാ ച സാ പടിസങ്ഖാ ച സന്തിട്ഠനാ ചാതി **മുഞ്ചിതുകമ്യതാ-പടിസങ്ഖാ-സന്തിട്ഠനാ**. ഇതി പുബ്ബഭാഗേ നിബ്ബിദാഞാണേന നിബ്ബിന്നസ്സ ഉപ്പാദാദീനി പരിച്ചജിതുകാമതാ **മുഞ്ചിതുകാമതാ**. മുഞ്ചനസ്സ ഉപായകരണത്ഥം മജ്ഝേ പടിസങ്ഖാനം **പടിസങ്ഖാ**. മുഞ്ചിത്വാ അവസാനേ അജ്ഝുപേക്ഖനം **സന്തിട്ഠനാ**. യം സന്ധായ “ഉപ്പാദോ സങ്ഖാരാ, തേ സങ്ഖാരേ അജ്ഝുപേക്ഖതീതി സങ്ഖാരുപേക്ഖാ”തിആദി (പടി॰ മ॰ ൧.൫൪) വുത്തം. ഏവം ഏകമേവിദം ഞാണം.

൭൭൧. അപിച ഇമായപി പാളിയാ ഇദം ഏകമേവാതി വേദിതബ്ബം. വുത്തം ഹേതം - “യാ ച മുഞ്ചിതുകമ്യതാ, യാ ച പടിസങ്ഖാനുപസ്സനാ, യാ ച സങ്ഖാരുപേക്ഖാ, ഇമേ ധമ്മാ ഏകത്ഥാ, ബ്യഞ്ജനമേവ നാന”ന്തി (പടി॰ മ॰ ൧.൨൨൭).

൭൭൨. ഏവം അധിഗതസങ്ഖാരുപേക്ഖസ്സ പന ഇമസ്സ കുലപുത്തസ്സ വിപസ്സനാ സിഖാപ്പത്താ വുട്ഠാനഗാമിനീ ഹോതി. സിഖാപ്പത്താ വിപസ്സനാതി വാ വുട്ഠാനഗാമിനീതി വാ സങ്ഖാരുപേക്ഖാദിഞാണത്തയസ്സേവ ഏതം നാമം. സാ ഹി സിഖം ഉത്തമഭാവം പത്തത്താ **സിഖാപ്പത്താ**. വുട്ഠാനം ഗച്ഛതീതി **വുട്ഠാനഗാമിനീ**. വുട്ഠാനം വുച്ചതി ബഹിദ്ധാനിമിത്തഭൂതതോ അഭിനിവിട്ഠവത്ഥുതോ ചേവ അജ്ഝത്തപവത്തതോ ച വുട്ഠഹനതോ മഗ്ഗോ, തം ഗച്ഛതീതി **വുട്ഠാനഗാമിനീ,** മഗ്ഗേന സദ്ധിം ഘടിയതീതി അത്ഥോ.

൭൭൩. തത്രായം അഭിനിവേസവുട്ഠാനാനം ആവിഭാവത്ഥായ മാതികാ - അജ്ഝത്തം അഭിനിവിസിത്വാ അജ്ഝത്താ വുട്ഠാതി, അജ്ഝത്തം അഭിനിവിസിത്വാ ബഹിദ്ധാ വുട്ഠാതി , ബഹിദ്ധാ അഭിനിവിസിത്വാ ബഹിദ്ധാ വുട്ഠാതി, ബഹിദ്ധാ അഭിനിവിസിത്വാ അജ്ഝത്താ വുട്ഠാതി, രൂപേ അഭിനിവിസിത്വാ രൂപാ വുട്ഠാതി, രൂപേ അഭിനിവിസിത്വാ അരൂപാ വുട്ഠാതി, അരൂപേ അഭിനിവിസിത്വാ അരൂപാ വുട്ഠാതി, അരൂപേ അഭിനിവിസിത്വാ രൂപാ വുട്ഠാതി, ഏകപ്പഹാരേന പഞ്ചഹി ഖന്ധേഹി വുട്ഠാതി, അനിച്ചതോ അഭിനിവിസിത്വാ അനിച്ചതോ വുട്ഠാതി, അനിച്ചതോ അഭിനിവിസിത്വാ ദുക്ഖതോ, അനത്തതോ വുട്ഠാതി, ദുക്ഖതോ അഭിനിവിസിത്വാ ദുക്ഖതോ, അനിച്ചതോ, അനത്തതോ വുട്ഠാതി, അനത്തതോ അഭിനിവിസിത്വാ അനത്തതോ, അനിച്ചതോ, ദുക്ഖതോ വുട്ഠാതി.

൭൭൪. കഥം? ഇധേകച്ചോ ആദിതോവ അജ്ഝത്തസങ്ഖാരേസു അഭിനിവിസതി, അഭിനിവിസിത്വാ തേ പസ്സതി. യസ്മാ പന ന സുദ്ധഅജ്ഝത്തദസ്സനമത്തേനേവ മഗ്ഗവുട്ഠാനം ഹോതി, ബഹിദ്ധാപി ദട്ഠബ്ബമേവ, തസ്മാ പരസ്സ ഖന്ധേപി അനുപാദിണ്ണസങ്ഖാരേപി അനിച്ചം ദുക്ഖമനത്താതി പസ്സതി. സോ കാലേന അജ്ഝത്തം സമ്മസതി, കാലേന ബഹിദ്ധാ. തസ്സേവം സമ്മസതോ അജ്ഝത്തം സമ്മസനകാലേ വിപസ്സനാ മഗ്ഗേന സദ്ധിം ഘടിയതി. അയം **അജ്ഝത്തം അഭിനിവിസിത്വാ അജ്ഝത്താ വുട്ഠാതി** നാമ.

സചേ പനസ്സ ബഹിദ്ധാ സമ്മസനകാലേ വിപസ്സനാ മഗ്ഗേന സദ്ധിം ഘടിയതി, അയം **അജ്ഝത്തം അഭിനിവിസിത്വാ ബഹിദ്ധാ വുട്ഠാതി** നാമ. ഏസ നയോ ബഹിദ്ധാ അഭിനിവിസിത്വാ ബഹിദ്ധാ ച അജ്ഝത്താ ച വുട്ഠാനേപി.

൭൮൪. അപരോ ആദിതോവ രൂപേ അഭിനിവിസതി, അഭിനിവിസിത്വാ ഭൂതരൂപഞ്ച ഉപാദാരൂപഞ്ച രാസിം കത്വാ പസ്സതി. യസ്മാ പന ന സുദ്ധരൂപദസ്സനമത്തേനേവ വുട്ഠാനം ഹോതി, അരൂപമ്പി ദട്ഠബ്ബമേവ. തസ്മാ തം രൂപം ആരമ്മണം കത്വാ ഉപ്പന്നം വേദനം സഞ്ഞം സങ്ഖാരേ വിഞ്ഞാണഞ്ച "ഇദം അരൂപ"ന്തി അരൂപം പസ്സതി. സോ കാലേന രൂപം സമ്മസതി, കാലേന അരൂപം . തസ്സേവം സമ്മസതോ രൂപസമ്മസനകാലേ വിപസ്സനാ മഗ്ഗേന സദ്ധിം ഘടിയതി, അയം **രൂപേ അഭിനിവിസിത്വാ രൂപാ വുട്ഠാതി** നാമ.

സചേ പനസ്സ അരൂപസമ്മസനകാലേ വിപസ്സനാ മഗ്ഗേന സദ്ധിം ഘടിയതി, അയം **അരൂപേ അഭിനിവിസിത്വാ അരൂപാ വുട്ഠാതി** നാമ. ഏസ നയോ അരൂപേ അഭിനിവിസിത്വാ അരൂപാ ച രൂപാ ച വുട്ഠാനേപി.

൭൮൫. "യംകിഞ്ചി സമുദയധമ്മം, സബ്ബം തം നിരോധധമ്മ"ന്തി (ദീ॰ നി॰ ൧.൨൯൮) ഏവം അഭിനിവിസിത്വാ ഏവമേവ വുട്ഠാനകാലേ പന **ഏകപ്പഹാരേന പഞ്ചഹി ഖന്ധേഹി വുട്ഠാതി** നാമ.

൭൮൬. ഏകോ ആദിതോവ അനിച്ചതോ സങ്ഖാരേ സമ്മസതി. യസ്മാ പന ന അനിച്ചതോ സമ്മസനമത്തേനേവ വുട്ഠാനം ഹോതി, ദുക്ഖതോപി അനത്തതോപി സമ്മസിതബ്ബമേവ, തസ്മാ ദുക്ഖതോപി അനത്തതോപി സമ്മസതി. തസ്സേവം പടിപന്നസ്സ അനിച്ചതോ സമ്മസനകാലേ വുട്ഠാനം ഹോതി, അയം **അനിച്ചതോ അഭിനിവിസിത്വാ അനിച്ചതോ വുട്ഠാതി** നാമ.

സചേ പനസ്സ ദുക്ഖതോ അനത്തതോ സമ്മസനകാലേ വുട്ഠാനം ഹോതി, അയം **അനിച്ചതോ അഭിനിവിസിത്വാ ദുക്ഖതോ, അനത്തതോ വുട്ഠാതി** നാമ. ഏസ നയോ ദുക്ഖതോ അനത്തതോ അഭിനിവിസിത്വാ സേസവുട്ഠാനേസുപി.

൭൮൭. ഏത്ഥ ച യോപി അനിച്ചതോ അഭിനിവിട്ഠോ, യോപി ദുക്ഖതോ, യോപി അനത്തതോ, വുട്ഠാനകാലേ ച അനിച്ചതോ വുട്ഠാനം ഹോതി. തയോപി ജനാ അധിമോക്ഖബഹുലാ ഹോന്തി, സദ്ധിന്ദ്രിയം പടിലഭന്തി, അനിമിത്തവിമോക്ഖേന വിമുച്ചന്തി, പഠമമഗ്ഗക്ഖണേ സദ്ധാനുസാരിനോ ഹോന്തി, സത്തസു ഠാനേസു സദ്ധാവിമുത്താ. സചേ പന ദുക്ഖതോ വുട്ഠാനം ഹോതി, തയോപി ജനാ പസ്സദ്ധിബഹുലാ ഹോന്തി, സമാധിന്ദ്രിയം പടിലഭന്തി, അപ്പണിഹിതവിമോക്ഖേന വിമുച്ചന്തി, സബ്ബത്ഥ കായസക്ഖിനോ ഹോന്തി. യസ്സ പനേത്ഥ അരൂപജ്ഝാനം പാദകം, സോ അഗ്ഗഫലേ ഉഭതോഭാഗവിമുത്തോ ഹോതി. അഥ നേസം അനത്തതോ വുട്ഠാനം ഹോതി, തയോപി ജനാ വേദബഹുലാ ഹോന്തി, പഞ്ഞിന്ദ്രിയം പടിലഭന്തി, സുഞ്ഞതവിമോക്ഖേന വിമുച്ചന്തി, പഠമമഗ്ഗക്ഖണേ ധമ്മാനുസാരിനോ ഹോന്തി, ഛസു ഠാനേസു ദിട്ഠിപ്പത്താ അഗ്ഗഫലേ പഞ്ഞാവിമുത്താതി.

൭൮൮. ഇദാനി സദ്ധിം പുരിമപച്ഛിമഞാണേഹി ഇമിസ്സാ വുട്ഠാനഗാമിനിയാ വിപസ്സനായ ആവിഭാവത്ഥം ദ്വാദസ ഉപമാ വേദിതബ്ബാ. താസം ഇദം ഉദ്ദാനം -

"വഗ്ഗുലീ കണ്ഹസപ്പോ ച, ഘരം ഗോ യക്ഖി ദാരകോ;
ഖുദ്ദം പിപാസം സീതുണ്ഹം, അന്ധകാരം വിസേന ചാ"തി.

ഇമാ ച ഉപമാ ഭയതുപട്ഠാനതോ പഭുതി യത്ഥ കത്ഥചി ഞാണേ ഠത്വാ ആഹരിതും വട്ടേയ്യും. ഇമസ്മിം പന ഠാനേ ആഹരിയമാനാസു ഭയതുപട്ഠാനതോ യാവ ഫലഞാണം സബ്ബം പാകടം ഹോതി, തസ്മാ ഇധേവ ആഹരിതബ്ബാതി വുത്താ.

൭൮൯. വഗ്ഗുലീതി ഏകാ കിര വഗ്ഗുലീ "ഏത്ഥ പുപ്ഫം വാ ഫലം വാ ലഭിസ്സാമീ"തി പഞ്ചസാഖേ മധുകരുക്ഖേ നിലീയിത്വാ ഏകം സാഖം പരാമസിത്വാ ന തത്ഥ കിഞ്ചി പുപ്ഫം ഫലം വാ ഗയ്ഹുപഗം അദ്ദസ. യഥാ ച ഏകം, ഏവം ദുതിയം, തതിയം, ചതുത്ഥം. പഞ്ചമമ്പി സാഖം പരാമസിത്വാ നാദ്ദസ. സാ "അഫലോ വതായം രുക്ഖോ, നത്ഥേത്ഥ കിഞ്ചി ഗയ്ഹുപഗ"ന്തി തസ്മിം രുക്ഖേ ആലയം വിസ്സജ്ജേത്വാ ഉജുകായ സാഖായ ആരുയ്ഹ വിടപന്തരേന സീസം നീഹരിത്വാ ഉദ്ധം ഉല്ലോകേത്വാ ആകാസേ ഉപ്പതിത്വാ അഞ്ഞസ്മിം ഫലരുക്ഖേ നിലീയതി.

തത്ഥ വഗ്ഗുലി വിയ യോഗാവചരോ ദട്ഠബ്ബോ, പഞ്ചസാഖോ മധുകരുക്ഖോ വിയ പഞ്ചുപാദാനക്ഖന്ധാ, തത്ഥ വഗ്ഗുലിയാ നിലീയനം വിയ യോഗിനോ ഖന്ധപഞ്ചകേ അഭിനിവേസോ, തസ്സാ ഏകേകം സാഖം പരാമസിത്വാ കിഞ്ചി ഗയ്ഹുപഗം അദിസ്വാ അവസേസസാഖാപരാമസനം വിയ യോഗിനോ രൂപക്ഖന്ധം സമ്മസിത്വാ തത്ഥ കിഞ്ചി ഗയ്ഹുപഗം അദിസ്വാ അവസേസക്ഖന്ധസമ്മസനം, തസ്സാ "അഫലോ വതായം രുക്ഖോ"തി രുക്ഖേ ആലയവിസ്സജ്ജനം വിയ യോഗിനോ പഞ്ചസുപി ഖന്ധേസു അനിച്ചലക്ഖണാദിദസ്സനവസേന നിബ്ബിന്നസ്സ മുഞ്ചിതുകമ്യതാദിഞാണത്തയം, തസ്സാ ഉജുകായ സാഖായ ഉപരി ആരോഹനം വിയ യോഗിനോ അനുലോമം, സീസം നീഹരിത്വാ ഉദ്ധം ഉല്ലോകനം വിയ ഗോത്രഭുഞാണം, ആകാസേ ഉപ്പതനം വിയ മഗ്ഗഞാണം, അഞ്ഞസ്മിം ഫലരുക്ഖേ നിലീയനം വിയ ഫലഞാണം.

൭൯൦. കണ്ഹസപ്പുപമാ പടിസങ്ഖാഞാണേ വുത്താവ. ഉപമാസംസന്ദനേ പനേത്ഥ സപ്പവിസ്സജ്ജനം വിയ ഗോത്രഭുഞാണം, മുഞ്ചിത്വാ ആഗതമഗ്ഗം ഓലോകേന്തസ്സ ഠാനം വിയ മഗ്ഗഞാണം, ഗന്ത്വാ അഭയട്ഠാനേ ഠാനം വിയ ഫലഞാണന്തി അയം വിസേസോ.

൭൯൧. ഘരന്തി ഘരസാമികേ കിര സായം ഭുഞ്ജിത്വാ സയനം ആരുയ്ഹ നിദ്ദം ഓക്കന്തേ ഘരം ആദിത്തം, സോ പബുജ്ഝിത്വാ അഗ്ഗിം ദിസ്വാ "ഭീതോ സാധു വതസ്സ സചേ അഡയ്ഹമാനോ നിക്ഖമേയ്യ"ന്തി ഓലോകയമാനോ മഗ്ഗം ദിസ്വാ നിക്ഖമിത്വാ വേഗേന ഖേമട്ഠാനം ഗന്ത്വാ ഠിതോ. തത്ഥ ഘരസാമികസ്സ ഭുഞ്ജിത്വാ സയനം ആരുയ്ഹ നിദ്ദോക്കമനം വിയ ബാലപുഥുജ്ജനസ്സ ഖന്ധപഞ്ചകേ "അഹം മമാ"തി ഗഹണം. പബുജ്ഝിത്വാ അഗ്ഗിം ദിസ്വാ ഭീതകാലോ വിയ സമ്മാപടിപദം പടിപജ്ജിത്വാ ലക്ഖണം ദിസ്വാ ഭയതുപട്ഠാനഞാണം, നിക്ഖമനമഗ്ഗം ഓലോകനം വിയ മുഞ്ചിതുകമ്യതാഞാണം , മഗ്ഗദസ്സനം വിയ അനുലോമം, നിക്ഖമനം വിയ ഗോത്രഭുഞാണം, വേഗേന ഗമനം വിയ മഗ്ഗഞാണം, ഖേമട്ഠാനേ ഠാനം വിയ ഫലഞാണം.

൭൯൨. ഗോതി ഏകസ്സ കിര കസ്സകസ്സ രത്തിഭാഗേ നിദ്ദം ഓക്കന്തസ്സ വജം ഭിന്ദിത്വാ ഗോണാ പലാതാ, സോ പച്ചൂസസമയേ തത്ഥ ഗന്ത്വാ ഓലോകേന്തോ തേസം പലാതഭാവം ഞത്വാ അനുപദം ഗന്ത്വാ രഞ്ഞോ ഗോണേ അദ്ദസ.

തേ “മയ്ഹം ഗോണാ”തി സല്ലക്ഖേത്വാ ആഹരന്തോ പഭാതകാലേ “ന ഇമേ മയ്ഹം ഗോണാ, രഞ്ഞോ ഗോണാ”തി സഞ്ജാനിത്വാ “യാവ മം ‘ചോരോ അയ’ന്തി ഗഹേത്വാ രാജപുരിസാ ന അനയബ്യസനം പാപേന്തി, താവദേവ പലായിസ്സാമീ”തി ഭീതോ ഗോണേ പഹായ വേഗേന പലായിത്വാ നിബ്ഭയട്ഠാനേ അട്ഠാസി. തത്ഥ “മയ്ഹം ഗോണാ”തി രാജഗോണാനം ഗഹണം വിയ ബാലപുഥുജ്ജനസ്സ “അഹം മമാ”തി ഖന്ധാനം ഗഹണം, പഭാതേ “രാജഗോണാ”തി സഞ്ജാനനം വിയ യോഗിനോ തിലക്ഖണവസേന ഖന്ധാനം “അനിച്ചാ ദുക്ഖാ അനത്താ”തി സഞ്ജാനനം, ഭീതകാലോ വിയ ഭയതുപട്ഠാനഞാണം, വിസ്സജ്ജിത്വാ ഗന്തുകാമതാ വിയ മുഞ്ചിതുകമ്യതാ, വിസ്സജ്ജനം വിയ ഗോത്രഭു, പലായനം വിയ മഗ്ഗോ, പലായിത്വാ അഭയദേസേ ഠാനം വിയ ഫലം.

൩൯൪. യക്ഖീതി ഏകോ കിര പുരിസോ യക്ഖിനിയാ സദ്ധിം സംവാസം കപ്പേസി, സാ രത്തിഭാഗേ “സുത്തോ അയ”ന്തി മന്ത്വാ ആമകസുസാനം ഗന്ത്വാ മനുസ്സമംസം ഖാദതി. സോ “കുഹിം ഏസാ ഗച്ഛതീ”തി അനുബന്ധിത്വാ മനുസ്സമംസം ഖാദമാനം ദിസ്വാ തസ്സാ അമനുസ്സിഭാവം ഞത്വാ “യാവ മം ന ഖാദതി, താവ പലായിസ്സാമീ”തി ഭീതോ വേഗേന പലായിത്വാ ഖേമട്ഠാനേ അട്ഠാസി. തത്ഥ യക്ഖിനിയാ സദ്ധിം സംവാസോ വിയ ഖന്ധാനം “അഹം മമാ”തി ഗഹണം, സുസാനേ മനുസ്സമംസം ഖാദമാനം ദിസ്വാ “യക്ഖിനീ അയ”ന്തി ജാനനം വിയ ഖന്ധാനം തിലക്ഖണം ദിസ്വാ അനിച്ചാദിഭാവജാനനം, ഭീതകാലോ വിയ ഭയതുപട്ഠാനം, പലായിതുകാമതാ വിയ മുഞ്ചിതുകമ്യതാ, സുസാനവിജഹനം വിയ ഗോത്രഭു, വേഗേന പലായനം വിയ മഗ്ഗോ, അഭയദേസേ ഠാനം വിയ ഫലം.

൩൯൫. ദാരകോതി ഏകാ കിര പുത്തഗിദ്ധിനീ ഇത്ഥീ, സാ ഉപരിപാസാദേ നിസിന്നാവ അന്തരവീഥിയം ദാരകസദ്ദം സുത്വാ “പുത്തോ നു ഖോ മേ കേനചി വിഹേഠിയതീ”തി വേഗസാ ഗന്ത്വാ “അത്തനോ പുത്തോ”തി സഞ്ഞായ പരപുത്തം അഗ്ഗഹേസി. സാ “പരപുത്തോ അയ”ന്തി സഞ്ജാനിത്വാ ഓത്തപ്പമാനാ ഇതോ ചിതോ ച ഓലോകേത്വാ “മാ ഹേവ മം കോചി ‘ദാരകചോരീ അയ’ന്തി വദേയ്യാ”തി ദാരകം തത്ഥേവ ഓരോപേത്വാ പുന വേഗസാ പാസാദം ആരുയ്ഹ നിസീദി. തത്ഥ അത്തനോ പുത്തസഞ്ഞായ പരപുത്തസ്സ ഗഹണം വിയ “അഹം മമാ”തി പഞ്ചക്ഖന്ധഗഹണം, “പരപുത്തോ അയ”ന്തി സഞ്ജാനനം വിയ തിലക്ഖണവസേന “നാഹം, ന മമാ”തി സഞ്ജാനനം, ഓത്തപ്പനം വിയ ഭയതുപട്ഠാനം, ഇതോ ചിതോ ച ഓലോകനം വിയ മുഞ്ചിതുകമ്യതാഞാണം, തത്ഥേവ ദാരകസ്സ ഓരോപനം വിയ അനുലോമം, ഓരോപേത്വാ അന്തരവീഥിയം ഠിതകാലോ വിയ ഗോത്രഭു, പാസാദാരൂഹനം വിയ മഗ്ഗോ, ആരുയ്ഹ നിസീദനം വിയ ഫലം.

൩൯൬. ഖുദ്ദം പിപാസം സീതുണ്ഹം, അന്ധകാരം വിസേന ചാതി ഇമാ പന ഛ ഉപമാ വുട്ഠാനഗാമിനിയാ വിപസ്സനായ ഠിതസ്സ ലോകുത്തരധമ്മാഭിമുഖനിന്നപോണപബ്ഭാരഭാവദസ്സനത്ഥം വുത്താ. യഥാ ഹി ഖുദ്ദായ അഭിഭൂതോ സുജിഘച്ഛിതോ പുരിസോ സാദുരസം ഭോജനം പത്ഥേതി, ഏവമേവായം സംസാരവട്ടജിഘച്ഛായ ഫുട്ഠോ യോഗാവചരോ അമതരസം കായഗതാസതിഭോജനം പത്ഥേതി.

യഥാ ച പിപാസിതോ പുരിസോ പരിസുസ്സമാനകണ്ഠമുഖോ അനേകങ്ഗസമ്ഭാരം പാനകം പത്ഥേതി, ഏവമേവായം സംസാരവട്ടപിപാസായ ഫുട്ഠോ യോഗാവചരോ അരിയം അട്ഠങ്ഗികമഗ്ഗപാനകം പത്ഥേതി.

യഥാ പന സീതസമ്ഫുട്ഠോ പുരിസോ ഉണ്ഹം പത്ഥേതി, ഏവമേവായം സംസാരവട്ടേ തണ്ഹാസിനേഹസീതേന ഫുട്ഠോ യോഗാവചരോ കിലേസസന്താപകം മഗ്ഗതേജം പത്ഥേതി.

യഥാ ച ഉണ്ഹസമ്ഫുട്ഠോ പുരിസോ സീതം പത്ഥേതി, ഏവമേവായം സംസാരവട്ടേ ഏകാദസഗ്ഗിസന്താപസന്തത്തോ യോഗാവചരോ ഏകാദസഗ്ഗിവൂപസമം നിബ്ബാനം പത്ഥേതി.

യഥാ പന അന്ധകാരപരേതോ പുരിസോ ആലോകം പത്ഥേതി, ഏവമേവായം അവിജ്ജന്ധകാരേന ഓനദ്ധപരിയോനദ്ധോ യോഗാവചരോ ഞാണാലോകം മഗ്ഗഭാവനം പത്ഥേതി.

യഥാ ച വിസസമ്ഫുട്ഠോ പുരിസോ വിസഘാതനം ഭേസജ്ജം പത്ഥേതി, ഏവമേവായം കിലേസവിസസമ്ഫുട്ഠോ യോഗാവചരോ കിലേസവിസനിമ്മഥനം അമതോസധം നിബ്ബാനം പത്ഥേതി. തേന വുത്തം - “തസ്സേവം ജാനതോ ഏവം പസ്സതോ തീസു ഭവേസു…പേ… നവസു സത്താവാസേസു ചിത്തം പതിലീയതി പതികുടതി പതിവത്തതി ന സമ്പസാരിയതി. ഉപേക്ഖാ വാ പാടികുല്യതാ വാ സണ്ഠാതി. സേയ്യഥാപി നാമ പദുമപലാസേ ഈസകപോണേ”തി സബ്ബം പുബ്ബേ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബം.

൩൯൭. ഏത്താവതാ ച പനേസ പതിലീനചരോ നാമ ഹോതി, യം സന്ധായ വുത്തം -

“പതിലീനചരസ്സ ഭിക്ഖുനോ,
ഭജമാനസ്സ വിവിത്തമാസനം;
സാമഗ്ഗിയമാഹു തസ്സ തം,
യോ അത്താനം ഭവനേ ന ദസ്സയേ”തി. (സു॰ നി॰ ൮൧൬; മഹാനി॰ ൪൯);

ഏവമിദം സങ്ഖാരുപേക്ഖാഞാണം യോഗിനോ പതിലീനചരഭാവം നിയമേത്വാ ഉത്തരി അരിയമഗ്ഗസ്സാപി ബോജ്ഝങ്ഗമഗ്ഗങ്ഗഝാനങ്ഗപടിപദാവിമോക്ഖവിസേസം നിയമേതി. കേചി ഹി ഥേരാ ബോജ്ഝങ്ഗമഗ്ഗങ്ഗഝാനങ്ഗാനം വിസേസം പാദകജ്ഝാനം നിയമേതീതി വദന്തി. കേചി വിപസ്സനായ ആരമ്മണഭൂതാ ഖന്ധാ നിയമേന്തീതി വദന്തി. കേചി പുഗ്ഗലജ്ഝാസയോ നിയമേതീതി വദന്തി. തേസമ്പി വാദേസു അയം പുബ്ബഭാഗവുട്ഠാനഗാമിനിവിപസ്സനാവ നിയമേതീതി വേദിതബ്ബാ.

൩൯൮. തത്രായം അനുപുബ്ബികഥാ - വിപസ്സനാനിയമേന ഹി സുക്ഖവിപസ്സകസ്സ ഉപ്പന്നമഗ്ഗോപി, സമാപത്തിലാഭിനോ ഝാനം പാദകം അകത്വാ ഉപ്പന്നമഗ്ഗോപി, പഠമജ്ഝാനം പാദകം കത്വാ പകിണ്ണകസങ്ഖാരേ സമ്മസിത്വാ ഉപ്പാദിതമഗ്ഗോപി പഠമജ്ഝാനികാവ ഹോന്തി. സബ്ബേസു സത്ത ബോജ്ഝങ്ഗാനി അട്ഠ മഗ്ഗങ്ഗാനി പഞ്ച ഝാനങ്ഗാനി ഹോന്തി. തേസം ഹി പുബ്ബഭാഗവിപസ്സനാ സോമനസ്സസഹഗതാപി ഉപേക്ഖാസഹഗതാപി ഹുത്വാ വുട്ഠാനകാലേ സങ്ഖാരുപേക്ഖാഭാവം പത്വാ സോമനസ്സസഹഗതാ ഹോതി. പഞ്ചകനയേ ദുതിയതതിയചതുത്ഥജ്ഝാനാനി പാദകാനി കത്വാ ഉപ്പാദിതമഗ്ഗേസു യഥാക്കമേനേവ ഝാനം ചതുരങ്ഗികം തിവങ്ഗികം ദുവങ്ഗികഞ്ച ഹോതി. സബ്ബേസു പന സത്ത മഗ്ഗങ്ഗാനി ഹോന്തി. ചതുത്ഥേ ഛ ബോജ്ഝങ്ഗാനി. അയം വിസേസോ പാദകജ്ഝാനനിയമേന ചേവ വിപസ്സനാനിയമേന ച ഹോതി. തേസമ്പി ഹി പുബ്ബഭാഗവിപസ്സനാ

സോമനസ്സസഹഗതാപി ഉപേക്ഖാസഹഗതാപി ഹോതി. വുട്ഠാനഗാമിനീ സോമനസ്സസഹഗതാവ. പഞ്ചമജ്ഝാനം പാദകം കത്വാ നിബ്ബത്തിതമഗ്ഗേ പന ഉപേക്ഖാചിത്തേകഗ്ഗതാവസേന ദ്വേ ഝാനങ്ഗാനി ബോജ്ഝങ്ഗമഗ്ഗങ്ഗാനി ഛ സത്ത ചേവ. അയമ്പി വിസേസോ ഉഭയനിയമവസേന ഹോതി. ഇമസ്മിം ഹി നയേ പുബ്ബഭാഗവിപസ്സനാ സോമനസ്സസഹഗതാ വാ ഉപേക്ഖാസഹഗതാ വാ ഹോതി. വുട്ഠാനഗാമിനീ ഉപേക്ഖാസഹഗതാവ. അരൂപജ്ഝാനാനി പാദകം കത്വാ ഉപ്പാദിതമഗ്ഗേപി ഏസേവ നയോ. ഏവം പാദകജ്ഝാനതോ വുട്ഠായ യേകേചി സങ്ഖാരേ സമ്മസിത്വാ നിബ്ബത്തിതമഗ്ഗസ്സ ആസന്നപദേസേ വുട്ഠിതസമാപത്തി അത്തനോ സദിസഭാവം കരോതി ഭൂമിവണ്ണോ വിയ ഗോധാവണ്ണസ്സ.

൭൯൯. ദുതിയത്ഥേരവാദേ പന യതോ യതോ സമാപത്തിതോ വുട്ഠായ യേ യേ സമാപത്തിധമ്മേ സമ്മസിത്വാ മഗ്ഗോ നിബ്ബത്തിതോ ഹോതി, തംതംസമാപത്തിസദിസോവ ഹോതി. തത്രാപി ച വിപസ്സനാനിയമോ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബോ.

൮൦൦. തതിയത്ഥേരവാദേ അത്തനോ അത്തനോ അജ്ഝാസയാനുരൂപേന യം യം ഝാനം പാദകം കത്വാ യേ യേ ഝാനധമ്മേ സമ്മസിത്വാ മഗ്ഗോ നിബ്ബത്തിതോ, തംതംഝാനസദിസോവ ഹോതി. പാദകജ്ഝാനം പന സമ്മസിതജ്ഝാനം വാ വിനാ അജ്ഝാസയമത്തേനേവ തം ന ഇജ്ഝതി. സ്വായമത്ഥോ നന്ദകോവാദസുത്തേന (മ॰ നി॰ ൩.൩൯൮ ആദയോ) ദീപേതബ്ബോ. ഏത്ഥാപി ച വിപസ്സനാനിയമോ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബോ. ഏവം താവ സങ്ഖാരുപേക്ഖാ ബോജ്ഝങ്ഗമഗ്ഗങ്ഗഝാനങ്ഗാനി നിയമേതീതി വേദിതബ്ബാ.

൮൦൧. സചേ പനായം ആദിതോ കിലേസേ വിക്ഖമ്ഭയമാനാ ദുക്ഖേന സപ്പയോഗേന സസങ്ഖാരേന വിക്ഖമ്ഭേതും അസക്ഖി, ദുക്ഖാപടിപദാ നാമ ഹോതി. വിപരിയായേന സുഖാപടിപദാ. കിലേസേ പന വിക്ഖമ്ഭേത്വാ വിപസ്സനാപരിവാസം മഗ്ഗപാതുഭാവം സണികം കുരുമാനാ ദന്ധാഭിഞ്ഞാ നാമ ഹോതി. വിപരിയായേന ഖിപ്പാഭിഞ്ഞാ. ഇതി അയം സങ്ഖാരുപേക്ഖാ ആഗമനീയട്ഠാനേ ഠത്വാ അത്തനോ അത്തനോ മഗ്ഗസ്സ നാമം ദേതി. തേന മഗ്ഗോ ചത്താരി നാമാനി ലഭതി.

സാ പനായം പടിപദാ കസ്സചി ഭിക്ഖുനോ നാനാ ഹോതി, കസ്സചി ചതൂസുപി മഗ്ഗേസു ഏകാവ. ബുദ്ധാനം പന ചത്താരോപി മഗ്ഗാ സുഖാപടിപദാ ഖിപ്പാഭിഞ്ഞാവ അഹേസും. തഥാ ധമ്മസേനാപതിസ്സ. മഹാമോഗ്ഗല്ലാനത്ഥേരസ്സ പന പഠമമഗ്ഗോ സുഖാപടിപദോ ഖിപ്പാഭിഞ്ഞോ അഹോസി. ഉപരി തയോ ദുക്ഖാപടിപദാ ദന്ധാഭിഞ്ഞാ. യഥാ ച പടിപദാ, ഏവം അധിപതയോപി കസ്സചി ഭിക്ഖുനോ ചതൂസു മഗ്ഗേസു നാനാ ഹോന്തി. കസ്സചി ചതൂസുപി ഏകാവ. ഏവം സങ്ഖാരുപേക്ഖാ പടിപദാവിസേസം നിയമേതി. യഥാ പന വിമോക്ഖവിസേസം നിയമേതി, തം പുബ്ബേ വുത്തമേവ.

൮൦൨. അപിച മഗ്ഗോ നാമ പഞ്ചഹി കാരണേഹി നാമം ലഭതി സരസേന വാ പച്ചനീകേന വാ സഗുണേന വാ ആരമ്മണേന വാ ആഗമനേന വാ. സചേ ഹി സങ്ഖാരുപേക്ഖാ അനിച്ചതോ സങ്ഖാരേ സമ്മസിത്വാ വുട്ഠാതി, അനിമിത്തവിമോക്ഖേന വിമുച്ചതി. സചേ ദുക്ഖതോ സമ്മസിത്വാ വുട്ഠാതി, അപ്പണിഹിതവിമോക്ഖേന വിമുച്ചതി. സചേ അനത്തതോ സമ്മസിത്വാ വുട്ഠാതി, സുഞ്ഞതവിമോക്ഖേന വിമുച്ചതി. ഇദം **സരസതോ** നാമം നാമ.

യസ്മാ പനേസ അനിച്ചാനുപസ്സനായ സങ്ഖാരാനം ഘനവിനിബ്ഭോഗം കത്വാ നിച്ചനിമിത്തധുവനിമിത്തസസ്സതനിമിത്താനി പജഹന്തോ ആഗതോ, തസ്മാ അനിമിത്തോ. ദുക്ഖാനുപസ്സനായ പന സുഖസഞ്ഞം പഹായ പണിധിം പത്ഥനം സുക്ഖാപേത്വാ ആഗതത്താ അപ്പണിഹിതോ. അനത്താനുപസ്സനായ അത്തസത്തപുഗ്ഗലസഞ്ഞം പഹായ സങ്ഖാരാനം സുഞ്ഞതോ ദിട്ഠത്താ സുഞ്ഞതോതി ഇദം **പച്ചനീകതോ** നാമം നാമ.

രാഗാദീഹി പനേസ സുഞ്ഞത്താ സുഞ്ഞതോ, രൂപനിമിത്താദീനം രാഗനിമിത്താദീനഞ്ഞേവ വാ അഭാവേന അനിമിത്തോ, രാഗപണിധിആദീനം അഭാവതോ അപ്പണിഹിതോതി ഇദമസ്സ **സഗുണതോ** നാമം.

സ്വായം സുഞ്ഞം അനിമിത്തം അപ്പണിഹിതഞ്ച നിബ്ബാനം ആരമ്മണം കരോതീതിപി സുഞ്ഞതോ അനിമിത്തോ അപ്പണിഹിതോതി വുച്ചതി. ഇദമസ്സ **ആരമ്മണതോ** നാമം.

൮൦൩. ആഗമനം പന ദുവിധം വിപസ്സനാഗമനം മഗ്ഗാഗമനഞ്ച. തത്ഥ മഗ്ഗേ വിപസ്സനാഗമനം ലഭതി, ഫലേ മഗ്ഗാഗമനം. അനത്താനുപസ്സനാ ഹി സുഞ്ഞതാ നാമ, സുഞ്ഞതവിപസ്സനായ മഗ്ഗോ സുഞ്ഞതോ, അനിച്ചാനുപസ്സനാ അനിമിത്താ നാമ , അനിമിത്തവിപസ്സനായ മഗ്ഗോ അനിമിത്തോ. ഇദം പന നാമം ന അഭിധമ്മപരിയായേന ലബ്ഭതി, സുത്തന്തപരിയായേന ലബ്ഭതി. തത്ര ഹി ഗോത്രഭുഞാണം അനിമിത്തം നിബ്ബാനം ആരമ്മണം കത്വാ അനിമിത്തനാമകം ഹുത്വാ സയം ആഗമനീയട്ഠാനേ ഠത്വാ മഗ്ഗസ്സ നാമം ദേതീതി വദന്തി. തേന മഗ്ഗോ അനിമിത്തോതി വുത്തോ. മഗ്ഗാഗമനേന പന ഫലം അനിമിത്തന്തി യുജ്ജതിയേവ. ദുക്ഖാനുപസ്സനാ സങ്ഖാരേസു പണിധിം സുക്ഖാപേത്വാ ആഗതത്താ അപ്പണിഹിതാ നാമ, അപ്പണിഹിതവിപസ്സനായ മഗ്ഗോ അപ്പണിഹിതോ, അപ്പണിഹിതമഗ്ഗസ്സ ഫലം അപ്പണിഹിതം. ഏവം വിപസ്സനാ അത്തനോ നാമം മഗ്ഗസ്സ ദേതി, മഗ്ഗോ ഫലസ്സാതി ഇദം **ആഗമനതോ** നാമം. ഏവമയം സങ്ഖാരുപേക്ഖാ വിമോക്ഖവിസേസം നിയമേതീതി.

സങ്ഖാരുപേക്ഖാഞാണം നിട്ഠിതം.

അനുലോമഞാണകഥാ

൮൦൪. തസ്സ തം സങ്ഖാരുപേക്ഖാഞാണം ആസേവന്തസ്സ ഭാവേന്തസ്സ ബഹുലീകരോന്തസ്സ അധിമോക്ഖസദ്ധാ ബലവതരാ നിബ്ബത്തതി, വീരിയം സുപഗ്ഗഹിതം ഹോതി, സതി സൂപട്ഠിതാ, ചിത്തം സുസമാഹിതം, തിക്ഖതരാ സങ്ഖാരുപേക്ഖാ ഉപ്പജ്ജതി. തസ്സ "ദാനി മഗ്ഗോ ഉപ്പജ്ജിസ്സതീ"തി സങ്ഖാരുപേക്ഖാ സങ്ഖാരേ അനിച്ചാതി വാ ദുക്ഖാതി വാ അനത്താതി വാ സമ്മസിത്വാ ഭവങ്ഗം ഓതരതി. ഭവങ്ഗാനന്തരം സങ്ഖാരുപേക്ഖായ കതനയേനേവ സങ്ഖാരേ അനിച്ചാതി വാ ദുക്ഖാതി വാ അനത്താതി വാ ആരമ്മണം കുരുമാനം ഉപ്പജ്ജതി മനോദ്വാരാവജ്ജനം. തതോ ഭവങ്ഗം ആവട്ടേത്വാ ഉപ്പന്നസ്സ തസ്സ കിരിയചിത്തസ്സാനന്തരം അവീചികം ചിത്തസന്തതിം അനുപ്പബന്ധമാനം തഥേവ സങ്ഖാരേ ആരമ്മണം കത്വാ ഉപ്പജ്ജതി പഠമം ജവനചിത്തം, യം **പരികമ്മ**ന്തി വുച്ചതി. തദനന്തരം തഥേവ സങ്ഖാരേ ആരമ്മണം കത്വാ ഉപ്പജ്ജതി ദുതിയം ജവനചിത്തം, യം **ഉപചാര**ന്തി വുച്ചതി. തദനന്തരമ്പി തഥേവ

സങ്ഖാരേ ആരമ്മണം കത്വാ ഉപ്പജ്ജതി തതിയം ജവനചിത്തം, യം **അനുലോമ**ന്തി വുച്ചതി. ഇദം നേസം പാടിയേക്കം നാമം.

അവിസേസേന പന തിവിധമ്പേതം ആസേവനന്തിപി പരികമ്മന്തിപി ഉപചാരന്തിപി അനുലോമന്തിപി വത്തും വട്ടതി. കിസ്സാനുലോമം? പുരിമഭാഗപച്ഛിമഭാഗാനം. തഞ്ഹി പുരിമാനം അട്ഠന്നം വിപസ്സനാഞാണാനം തഥകിച്ചതായ ച അനുലോമേതി, ഉപരി ച സത്തതിംസായ ബോധിപക്ഖിയധമ്മാനം. തഞ്ഹി അനിച്ചലക്ഖണാദിവസേന സങ്ഖാരേ ആരബ്ഭ പവത്തത്താ, "ഉദയബ്ബയവന്താനംയേവ വത ധമ്മാനം ഉദയബ്ബയഞാണം ഉപ്പാദവയേ അദ്ദസാ"തി ച, "ഭങ്ഗവന്താനംയേവ വത ഭങ്ഗാനുപസ്സനം ഭങ്ഗം അദ്ദസാ"തി ച, "സഭയംയേവ വത ഭയതുപട്ഠാനസ്സ ഭയതോ ഉപട്ഠിത"ന്തി ച, "സാദീനവേയേവ വത ആദീനവാനുപസ്സനം ആദീനവം അദ്ദസാ"തി ച, "നിബ്ബിന്ദിതബ്ബേയേവ വത നിബ്ബിദാഞാണം നിബ്ബിന്ന"ന്തി ച, "മുഞ്ചിതബ്ബമ്ഹിയേവ വത മുഞ്ചിതുകമ്യതാഞാണം മുഞ്ചിതുകാമം ജാത"ന്തി ച, "പടിസങ്ഖാതബ്ബംയേവ വത പടിസങ്ഖാഞാണേന പടിസങ്ഖാത"ന്തി ച, "ഉപേക്ഖിതബ്ബംയേവ വത സങ്ഖാരുപേക്ഖായ ഉപേക്ഖിത"ന്തി ച അത്ഥതോ വദമാനം വിയ ഇമേസഞ്ച അട്ഠന്നം ഞാണാനം തഥകിച്ചതായ അനുലോമേതി, ഉപരി ച സത്തതിംസായ ബോധിപക്ഖിയധമ്മാനം തായ പടിപത്തിയാ പത്തബ്ബത്താ.

യഥാ ഹി ധമ്മികോ രാജാ വിനിച്ഛയട്ഠാനേ നിസിന്നോ വോഹാരികമഹാമത്താനം വിനിച്ഛയം സുത്വാ അഗതിഗമനം പഹായ മജ്ഝത്തോ ഹുത്വാ "ഏവം ഹോതൂ"തി അനുമോദമാനോ തേസഞ്ച വിനിച്ഛയസ്സ അനുലോമേതി, പോരാണസ്സ ച രാജധമ്മസ്സ, ഏവംസമ്പദമിദം വേദിതബ്ബം. രാജാ വിയ ഹി അനുലോമഞാണം, അട്ഠ വോഹാരികമഹാമത്താ വിയ അട്ഠ ഞാണാനി, പോരാണോ രാജധമ്മോ വിയ സത്തതിംസ ബോധിപക്ഖിയാ. തത്ഥ യഥാ രാജാ "ഏവം ഹോതൂ"തി വദമാനോ വോഹാരികാനഞ്ച വിനിച്ഛയസ്സ, രാജധമ്മസ്സ ച അനുലോമേതി, ഏവമിദം അനിച്ചാദിവസേന സങ്ഖാരേ ആരബ്ഭ ഉപ്പജ്ജമാനം അട്ഠന്നഞ്ച ഞാണാനം തഥകിച്ചതായ അനുലോമേതി, ഉപരി ച സത്തതിംസായ ബോധിപക്ഖിയധമ്മാനം. തേനേവ **സച്ചാനുലോമികഞാണ**ന്തി വുച്ചതീതി.

അനുലോമഞാണം നിട്ഠിതം.

വുട്ഠാനഗാമിനീവിപസ്സനാകഥാ

൮൦൮. ഇദഞ്ച പന അനുലോമഞാണം സങ്ഖാരാരമ്മണായ വുട്ഠാനഗാമിനിയാ വിപസ്സനായ പരിയോസാനം ഹോതി. സബ്ബേന സബ്ബം പന ഗോത്രഭുഞാണം വുട്ഠാനഗാമിനിയാ വിപസ്സനായ പരിയോസാനം. ഇദാനി തസ്സായേവ വുട്ഠാനഗാമിനിയാ വിപസ്സനായ അസമ്മോഹത്ഥം അയം സുത്തസംസന്ദനാ വേദിതബ്ബാ.

സേയ്യഥിദം -

അയഞ്ഹി വുട്ഠാനഗാമിനീ വിപസ്സനാ **സളായതനവിഭങ്ഗസുത്തേ** "അതമ്മയതം, ഭിക്ഖവേ, നിസ്സായ അതമ്മയതം ആഗമ്മ യായം ഉപേക്ഖാ ഏകത്താ ഏകത്തസിതാ, തം പജഹഥ തം സമതിക്കമഥാ"തി (മ॰ നി॰ ൩.൩൧൦) ഏവം **അതമ്മയതാ**തി വുത്താ.

അലഗദ്ദസുത്തന്തേ "നിബ്ബിന്ദം വിരജ്ജതി, വിരാഗാ വിമുച്ചതീ"തി (മ॰ നി॰ ൧.൨൪൫) ഏവം **നിബ്ബിദാ**തി വുത്താ.

സുസിമസുത്തന്തേ "പുബ്ബേ ഖോ, സുസിമ, ധമ്മട്ഠിതിഞാണം, പച്ഛാ നിബ്ബാനേ ഞാണ"ന്തി (സം॰ നി॰ ൨.൭൦) ഏവം **ധമ്മട്ഠിതിഞാണ**ന്തി വുത്താ.

പോട്ഠപാദസുത്തന്തേ "സഞ്ഞാ ഖോ, പോട്ഠപാദ, പഠമം ഉപ്പജ്ജതി, പച്ഛാ ഞാണ"ന്തി (ദീ॰ നി॰ ൧.൪൧൬) ഏവം സഞ്ഞഗ്ഗന്തി വുത്താ.

ദസുത്തരസുത്തന്തേ "പടിപദാഞാണദസ്സനവിസുദ്ധി പാരിസുദ്ധിപധാനിയങ്ഗ"ന്തി (ദീ॰ നി॰ ൩.൩൫൯) ഏവം **പാരിസുദ്ധിപധാനിയങ്ഗ**ന്തി വുത്താ.

പടിസമ്ഭിദാമഗ്ഗേ "യാ ച **മുഞ്ചിതുകമ്യതാ** യാ ച **പടിസങ്ഖാനുപസ്സനാ** യാ ച **സങ്ഖാരുപേക്ഖാ,** ഇമേ ധമ്മാ ഏകത്ഥാ ബ്യഞ്ജനമേവ നാന"ന്തി (പടി॰ മ॰ ൧.൨൨൭) ഏവം തീഹി നാമേഹി വുത്താ.

പട്ഠാനേ **"അനുലോമം ഗോത്രഭുസ്സ,** അനുലോമം **വോദാനസ്സാ"**തി (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൪൭) ഏവം തീഹി നാമേഹി വുത്താ.

രഥവിനീതസുത്തന്തേ "കിം പനാവുസോ, പടിപദാഞാണദസ്സനവിസുദ്ധത്ഥം ഭഗവതി ബ്രഹ്മചരിയം വുസ്സതീ"തി (മ॰ നി॰ ൧.൨൫൭) ഏവം **പടിപദാഞാണദസ്സനവിസുദ്ധീ**തി വുത്താ.

ഇതിനേകേഹി നാമേഹി, കിത്തിതാ യാ മഹേസിനാ;
വുട്ഠാനഗാമിനീ സന്താ, പരിസുദ്ധാ വിപസ്സനാ.

വുട്ഠാതുകാമോ സംസാര-ദുക്ഖപങ്കാ മഹബ്ഭയാ;
കരേയ്യ സതതം തത്ഥ, യോഗം പണ്ഡിതജാതികോതി.

ഇതി സാധുജനപാമോജ്ജത്ഥായ കതേ വിസുദ്ധിമഗ്ഗേ

പഞ്ഞാഭാവനാധികാരേ

പടിപദാഞാണദസ്സനവിസുദ്ധിനിദ്ദേസോ നാമ

ഏകവീസതിമോ പരിച്ഛേദോ.

൨൨. ഞാണദസ്സനവിസുദ്ധിനിദ്ദേസോ

പഠമമഗ്ഗഞാണകഥാ

൮൦൬. ഇതോ പരം ഗോത്രഭുഞാണം ഹോതി, തം മഗ്ഗസ്സ ആവജ്ജനട്ഠാനിയത്താ നേവ പടിപദാഞാണദസ്സനവിസുദ്ധിം ന ഞാണദസ്സനവിസുദ്ധിം ഭജതി, അന്തരാ അബ്ബോഹാരികമേവ ഹോതി. വിപസ്സനാസോതേ പതിതത്താ പന വിപസ്സനാതി സങ്ഖം ഗച്ഛതി. സോതാപത്തിമഗ്ഗോ സകദാഗാമിമഗ്ഗോ അനാഗാമിമഗ്ഗോ അരഹത്തമഗ്ഗോതി ഇമേസു പന ചതൂസു മഗ്ഗേസു ഞാണം ഞാണദസ്സനവിസുദ്ധി നാമ.

തത്ഥ പഠമമഗ്ഗഞാണം താവ സമ്പാദേതുകാമേന അഞ്ഞം കിഞ്ചി കാതബ്ബം നാമ നത്ഥി. യഞ്ഹി അനേന കാതബ്ബം സിയാ, തം അനുലോമാവസാനം വിപസ്സനം ഉപ്പാദേന്തേന കതമേവ. ഏവം ഉപ്പന്നഅനുലോമഞാണസ്സ പനസ്സ തേഹി തീഹിപി അനുലോമഞാണേഹി അത്തനോ ബലാനുരൂപേന ഥൂലഥൂലേ സച്ചപടിച്ഛാദകേ തമമ്ഹി അന്തരധാപിതേ സബ്ബസങ്ഖാരഗതേസു ചിത്തം ന പക്ഖന്ദതി, ന സന്തിട്ഠതി, നാധിമുച്ചതി, ന സജ്ജതി, ന ലഗ്ഗതി, ന ബജ്ഝതി. പദുമപലാസതോ ഉദകം വിയ പതിലീയതി പതികുടതി പതിവത്തതി. സബ്ബം നിമിത്താരമ്മണമ്പി സബ്ബം പവത്താരമ്മണമ്പി പലിബോധതോ ഉപട്ഠാതി. അഥസ്സ സബ്ബസ്മിം നിമിത്തപവത്താരമ്മണേ പലിബോധതോ ഉപട്ഠിതേ അനുലോമഞാണസ്സ ആസേവനന്തേ അനിമിത്തം അപ്പവത്തം വിസങ്ഖാരം നിരോധം നിബ്ബാനം ആരമ്മണം കുരുമാനം പുഥുജ്ജനഗോത്തം പുഥുജ്ജനസങ്ഖം പുഥുജ്ജനഭൂമിം അതിക്കമമാനം അരിയഗോത്തം അരിയസങ്ഖം അരിയഭൂമിം ഓക്കമമാനം നിബ്ബാനാരമ്മണേ പഠമാവട്ടനപഠമാഭോഗപഠമസമന്നാഹാരഭൂതം മഗ്ഗസ്സ അനന്തരസമനന്തരാസേവനഉപനിസ്സയനത്ഥിവിഗതവസേന ഛഹി ആകാരേഹി പച്ചയഭാവം സാധയമാനം സിഖാപ്പത്തം വിപസ്സനായ മുദ്ധഭൂതം അപുനരാവട്ടകം ഉപ്പജ്ജതി ഗോത്രഭുഞാണം.

യം സന്ധായ വുത്തം -

> "കഥം ബഹിദ്ധാ വുട്ഠാനവിവട്ടനേ പഞ്ഞാ ഗോത്രഭുഞാണം? ഉപ്പാദം അഭിഭുയ്യതീതി ഗോത്രഭു. പവത്തം...പേ॰... ഉപായാസം അഭിഭുയ്യതീതി ഗോത്രഭു. ബഹിദ്ധാ സങ്ഖാരനിമിത്തം അഭിഭുയ്യതീതി ഗോത്രഭു. അനുപ്പാദം പക്ഖന്ദതീതി ഗോത്രഭു. അപ്പവത്തം...പേ॰... അനുപായാസം നിരോധം നിബ്ബാനം പക്ഖന്ദതീതി ഗോത്രഭു. ഉപ്പാദം അഭിഭുയ്യിത്വാ അനുപ്പാദം പക്ഖന്ദതീതി ഗോത്രഭൂ"തി (പടി॰ മ॰ ൧.൬൦) സബ്ബം വിത്ഥാരേതബ്ബം.

൮൦൭. തത്രായം ഏകാവജ്ജനേന ഏകവീഥിയം പവത്തമാനാനമ്പി അനുലോമഗോത്രഭൂനം നാനാരമ്മണേ പവത്തനാകാരദീപികാ ഉപമാ - യഥാ ഹി മഹാമാതികം ലങ്ഘിത്വാ പരതീരേ പതിട്ഠാതുകാമോ പുരിസോ വേഗേന ധാവിത്വാ മാതികായ ഓരിമതീരേ രുക്ഖസാഖായ ബന്ധിത്വാ ഓലമ്ബിതം രജ്ജും വാ യട്ഠിം വാ ഗഹേത്വാ ഉല്ലങ്ഘിത്വാ പരതീരനിന്നപോണപബ്ഭാരകായോ ഹുത്വാ പരതീരസ്സ ഉപരിഭാഗം പത്തോ തം മുഞ്ചിത്വാ വേധമാനോ പരതീരേ പതിത്വാ സണികം പതിട്ഠാതി, ഏവമേവായം യോഗാവചരോപി ഭവയോനിഗതിട്ഠിതിനിവാസാനം പരതീരഭൂതേ നിബ്ബാനേ പതിട്ഠാതുകാമോ ഉദയബ്ബയാനുപസ്സനാദിനാ വേഗേന ധാവിത്വാ അത്തഭാവരുക്ഖസാഖായ ബന്ധിത്വാ ഓലമ്ബിതം രൂപരജ്ജും വാ വേദനാദീസു അഞ്ഞതരദണ്ഡം വാ അനിച്ചന്തി വാ ദുക്ഖന്തി വാ അനത്താതി വാതി അനുലോമാവജ്ജനേന ഗഹേത്വാ തം അമുഞ്ചമാനോവ പഠമേന അനുലോമചിത്തേന ഉല്ലങ്ഘിത്വാ ദുതിയേന പരതീരനിന്നപോണപബ്ഭാരകായോ വിയ നിബ്ബാനനിന്നപോണപബ്ഭാരമാനസോ ഹുത്വാ തതിയേന പരതീരസ്സ ഉപരിഭാഗം പത്തോ വിയ ഇദാനി പത്തബ്ബസ്സ നിബ്ബാനസ്സ ആസന്നോ ഹുത്വാ തസ്സ ചിത്തസ്സ നിരോധേന തം സങ്ഖാരാരമ്മണം മുഞ്ചിത്വാ ഗോത്രഭുചിത്തേന വിസങ്ഖാരേ പരതീരഭൂതേ നിബ്ബാനേ പതതി. ഏകാരമ്മണേ പന അലദ്ധാസേവനതായ വേധമാനോ സോ പുരിസോ വിയ ന താവ സുപ്പതിട്ഠിതോ ഹോതി, തതോ മഗ്ഗഞാണേന പതിട്ഠാതീതി.

൮൦൮. തത്ഥ അനുലോമം സച്ചപടിച്ഛാദകം കിലേസതമം വിനോദേതും സക്കോതി, ന നിബ്ബാനമാരമ്മണം കാതും. ഗോത്രഭു നിബ്ബാനമേവ ആരമ്മണം കാതും സക്കോതി, ന സച്ചപടിച്ഛാദകം തമം വിനോദേതും. തത്രായം ഉപമാ - ഏകോ കിര ചക്ഖുമാ പുരിസോ "നക്ഖത്തയോഗം ജാനിസ്സാമീ"തി രത്തിഭാഗേ നിക്ഖമിത്വാ ചന്ദം പസ്സിതും ഉദ്ധം ഉല്ലോകേസി, തസ്സ വലാഹകേഹി പടിച്ഛന്നത്താ ചന്ദോ ന പഞ്ഞായിത്ഥ. അഥേകോ വാതോ ഉട്ഠഹിത്വാ ഥൂലഥൂലേ വലാഹകേ വിദ്ധംസേതി. അപരോ മജ്ഝിമേ, അപരോ സുഖുമേതി. തതോ സോ പുരിസോ വിഗതവലാഹകേ നഭേ ചന്ദം ദിസ്വാ നക്ഖത്തയോഗം അഞ്ഞാസി.

തത്ഥ തയോ വലാഹകാ വിയ സച്ചപടിച്ഛാദകഥൂലമജ്ഝിമസുഖുമം കിലേസന്ധകാരം, തയോ വാതാ വിയ തീണി അനുലോമചിത്താനി, ചക്ഖുമാ പുരിസോ വിയ ഗോത്രഭുഞാണം, ചന്ദോ വിയ നിബ്ബാനം, ഏകേകസ്സ വാതസ്സ യഥാക്കമേന വലാഹകവിദ്ധംസനം വിയ ഏകേകസ്സ അനുലോമചിത്തസ്സ സച്ചപടിച്ഛാദകതമവിനോദനം, വിഗതവലാഹകേ നഭേ തസ്സ പുരിസസ്സ വിസുദ്ധചന്ദദസ്സനം വിയ വിഗതേ സച്ചപടിച്ഛാദകേ തമേ ഗോത്രഭുഞാണസ്സ വിസുദ്ധനിബ്ബാനദസ്സനം.

യഥേവ ഹി തയോ വാതാ ചന്ദപടിച്ഛാദകേ വലാഹകേയേവ വിദ്ധംസേതും സക്കോന്തി, ന ചന്ദം ദട്ഠും, ഏവം അനുലോമാനി സച്ചപടിച്ഛാദകം തമഞ്ഞേവ വിനോദേതും സക്കോന്തി, ന നിബ്ബാനം ദട്ഠും. യഥാ സോ പുരിസോ ചന്ദമേവ ദട്ഠും സക്കോതി, ന വലാഹകേ വിദ്ധംസേതും, ഏവം ഗോത്രഭുഞാണം നിബ്ബാനമേവ ദട്ഠും സക്കോതി, ന കിലേസതമം വിനോദേതും. തേനേവ ചേതം മഗ്ഗസ്സ ആവജ്ജനന്തി വുച്ചതി. തഞ്ഹി അനാവജ്ജനമ്പി സമാനം ആവജ്ജനട്ഠാനേ ഠത്വാ "ഏവം നിബ്ബത്താഹീ"തി മഗ്ഗസ്സ സഞ്ഞം ദത്വാ വിയ നിരുജ്ഝതി. മഗ്ഗോപി തേന ദിന്നസഞ്ഞം അമുഞ്ചിത്വാവ അവീചിസന്തതിവസേന തം ഞാണം അനുപ്പബന്ധമാനോ അനിബ്ബിദ്ധപുബ്ബം അപദാലിതപുബ്ബം ലോഭക്ഖന്ധം ദോസക്ഖന്ധം മോഹക്ഖന്ധം നിബ്ബിജ്ഝമാനോവ പദാലയമാനോവ നിബ്ബത്തതി.

൮൦൯. തത്രായം ഉപമാ - ഏകോ കിര ഇസ്സാസോ അട്ഠഉസഭമത്തേ പദേസേ ഫലകസതം ഠപാപേത്വാ വത്ഥേന മുഖം വേഠേത്വാ സരം സന്നഹിത്വാ ചക്കയന്തേ അട്ഠാസി. അഞ്ഞോ പുരിസോ ചക്കയന്തം ആവിജ്ഝിത്വാ യദാ ഇസ്സാസസ്സ ഫലകം അഭിമുഖം ഹോതി, തദാ തത്ഥ ദണ്ഡകേന സഞ്ഞം ദേതി. ഇസ്സാസോ ദണ്ഡകസഞ്ഞം അമുഞ്ചിത്വാവ സരം ഖിപിത്വാ ഫലകസതം നിബ്ബിജ്ഝതി. തത്ഥ ദണ്ഡകസഞ്ഞം വിയ ഗോത്രഭുഞാണം, ഇസ്സാസോ വിയ മഗ്ഗഞാണം. ഇസ്സാസസ്സ ദണ്ഡകസഞ്ഞം അമുഞ്ചിത്വാവ ഫലകസതനിബ്ബിജ്ഝനം വിയ മഗ്ഗഞാണസ്സ ഗോത്രഭുഞാണേന ദിന്നസഞ്ഞം

അമുഞ്ചിത്വാവ നിബ്ബാനം ആരമ്മണം കത്വാ അനിബ്ബിദ്ധപുബ്ബാനം അപദാലിതപുബ്ബാനം ലോഭദോസമോഹക്ഖന്ധാനം നിബ്ബിജ്ഝനപദാലനം.

൮൩൪. ന കേവലഞ്ചേസ മഗ്ഗോ ലോഭക്ഖന്ധാദീനം നിബ്ബിജ്ഝനമേവ കരോതി, അപിച ഖോ അനമതഗ്ഗസംസാരവട്ടദുക്ഖസമുദ്ദം സോസേതി, സബ്ബഅപായദ്വാരാനി പിദഹതി, സത്തന്നം അരിയധനാനം സമ്മുഖീഭാവം കരോതി, അട്ഠങ്ഗികം മിച്ഛാമഗ്ഗം പജഹതി, സബ്ബവേരഭയാനി വൂപസമേതി, സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ ഓരസപുത്തഭാവം ഉപനേതി , അഞ്ഞേസഞ്ച അനേകസതാനം ആനിസംസാനം പടിലാഭായ സംവത്തതീതി ഏവം അനേകാനിസംസദായകേന സോതാപത്തിമഗ്ഗേന സമ്പയുത്തം ഞാണം സോതാപത്തിമഗ്ഗേ ഞാണന്തി.

പഠമമഗ്ഗഞാണം നിട്ഠിതം.

സോതാപന്നപുഗ്ഗലകഥാ

൮൩൫. ഇമസ്സ പന ഞാണസ്സ അനന്തരം തസ്സേവ വിപാകഭൂതാനി ദ്വേ തീണി വാ ഫലചിത്താനി ഉപ്പജ്ജന്തി. അനന്തരവിപാകത്തായേവ ഹി ലോകുത്തരകുസലാനം ''സമാധിമാനന്തരികഞ്ഞമാഹൂ''തി (ഖു॰ പാ॰ ൬.൫) ച ''ദന്ധം ആനന്തരികം പാപുണാതി ആസവാനം ഖയായാ''തി (അ॰ നി॰ ൪.൧൬൨) ച ആദി വുത്തം. കേചി പന ഏകം ദ്വേ തീണി ചത്താരി വാ ഫലചിത്താനീതി വദന്തി, തം ന ഗഹേതബ്ബം.

അനുലോമസ്സ ഹി ആസേവനന്തേ ഗോത്രഭുഞാണം ഉപ്പജ്ജതി. തസ്മാ സബ്ബന്തിമേന പരിച്ഛേദേന ദ്വീഹി അനുലോമചിത്തേഹി ഭവിതബ്ബം. ന ഹി ഏകം ആസേവനപച്ചയം ലഭതി, സത്തചിത്തപരമാ ച ഏകാവജ്ജനവീഥി. തസ്മാ യസ്സ ദ്വേ അനുലോമാനി, തസ്സ തതിയം ഗോത്രഭു ചതുത്ഥം മഗ്ഗചിത്തം തീണി ഫലചിത്താനി ഹോന്തി. യസ്സ തീണി അനുലോമാനി, തസ്സ ചതുത്ഥം ഗോത്രഭു പഞ്ചമം മഗ്ഗചിത്തം ദ്വേ ഫലചിത്താനി ഹോന്തി. തേന വുത്തം ''ദ്വേ തീണി വാ ഫലചിത്താനി ഉപ്പജ്ജന്തീ''തി.

കേചി പന യസ്സ ചത്താരി അനുലോമാനി, തസ്സ പഞ്ചമം ഗോത്രഭു ഛട്ഠം മഗ്ഗചിത്തം ഏകം ഫലചിത്തന്തി വദന്തി, തം പന യസ്മാ ചതുത്ഥം പഞ്ചമം വാ അപ്പേതി, ന തതോ പരം ആസന്നഭവങ്ഗത്താതി പടിക്ഖിത്തം. തസ്മാ ന സാരതോ പച്ചേതബ്ബം.

൮൩൬. ഏത്താവതാ ച പനേസ **സോതാപന്നോ** നാമ ദുതിയോ അരിയപുഗ്ഗലോ ഹോതി. ഭുസം പമത്തോപി ഹുത്വാ സത്തക്ഖത്തും ദേവേസു ച മനുസ്സേസു ച സന്ധാവിത്വാ സംസരിത്വാ ദുക്ഖസ്സന്തസ്സ കരണസമത്ഥോ ഹോതി. ഫലപരിയോസാനേ പനസ്സ ചിത്തം ഭവങ്ഗം ഓതരതി, തതോ ഭവങ്ഗം ഉപച്ഛിന്ദിത്വാ മഗ്ഗപച്ചവേക്ഖണത്ഥായ ഉപ്പജ്ജതി മനോദ്വാരാവജ്ജനം, തസ്മിം നിരുദ്ധേ പടിപാടിയാ സത്ത മഗ്ഗപച്ചവേക്ഖണജവനാനീതി. പുന ഭവങ്ഗം ഓതരിത്വാ തേനേവ നയേന ഫലാദീനം പച്ചവേക്ഖണത്ഥായ ആവജ്ജനാദീനി ഉപ്പജ്ജന്തി. യേസം ഉപ്പത്തിയാ ഏസ മഗ്ഗം പച്ചവേക്ഖതി, ഫലം പച്ചവേക്ഖതി, പഹീനകിലേസേ പച്ചവേക്ഖതി, അവസിട്ഠകിലേസേ പച്ചവേക്ഖതി, നിബ്ബാനം പച്ചവേക്ഖതി.

സോ ഹി ''ഇമിനാ വതാഹം മഗ്ഗേന ആഗതോ''തി മഗ്ഗം പച്ചവേക്ഖതി, തതോ ''അയം മേ ആനിസംസോ ലദ്ധോ''തി ഫലം പച്ചവേക്ഖതി. തതോ ''ഇമേ നാമ മേ കിലേസാ പഹീനാ''തി പഹീനകിലേസേ പച്ചവേക്ഖതി. തതോ ''ഇമേ നാമ മേ കിലേസാ അവസിട്ഠാ''തി ഉപരിമഗ്ഗത്തയവജ്ഝേ കിലേസേ പച്ചവേക്ഖതി. അവസാനേ ച ''അയം മേ ധമ്മോ ആരമ്മണതോ പടിവിദ്ധോ''തി അമതം നിബ്ബാനം പച്ചവേക്ഖതി. ഇതി സോതാപന്നസ്സ അരിയസാവകസ്സ പഞ്ച പച്ചവേക്ഖണാനി ഹോന്തി. യഥാ ച സോതാപന്നസ്സ, ഏവം സകദാഗാമിഅനാഗാമീനമ്പി. അരഹതോ പന അവസിട്ഠകിലേസപച്ചവേക്ഖണം നാമ നത്ഥീതി. ഏവം സബ്ബാനിപി ഏകൂനവീസതി പച്ചവേക്ഖണാനി നാമ.

ഉക്കട്ഠപരിച്ഛേദോയേവ ചേസോ. പഹീനാവസിട്ഠകിലേസപച്ചവേക്ഖണഞ്ഹി സേക്ഖാനമ്പി ഹോതി വാ ന വാ. തസ്സ ഹി പച്ചവേക്ഖണസ്സ അഭാവേനേവ മഹാനാമോ ഭഗവന്തം പുച്ഛി ''കോസു നാമ മേ ധമ്മോ അജ്ഝത്തം അപ്പഹീനോ, യേന മേ ഏകദാ ലോഭധമ്മാപി ചിത്തം പരിയാദായ തിട്ഠന്തീ''തി (മ॰ നി॰ ൧.൧൭൫) സബ്ബം വിത്ഥാരതോ വേദിതബ്ബം.

ദുതിയമഗ്ഗഞാണകഥാ

൮൩൭. ഏവം പച്ചവേക്ഖിത്വാ പന സോ സോതാപന്നോ അരിയസാവകോ തസ്മിഞ്ഞേവ വാ ആസനേ നിസിന്നോ, അപരേന വാ സമയേന കാമരാഗബ്യാപാദാനം തനുഭാവായ ദുതിയായ ഭൂമിയാ പത്തിയാ യോഗം കരോതി. സോ ഇന്ദ്രിയബലബോജ്ഝങ്ഗാനി സമോധാനേത്വാ തദേവ രൂപവേദനാസഞ്ഞാസങ്ഖാരവിഞ്ഞാണഭേദം സങ്ഖാരഗതം അനിച്ചം ദുക്ഖമനത്താതി ഞാണേന പരിമദ്ദതി, പരിവത്തേതി, വിപസ്സനാവീഥിം ഓഗാഹതി. തസ്സേവം പടിപന്നസ്സ വുത്തനയേനേവ സങ്ഖാരുപേക്ഖാവസാനേ ഏകാവജ്ജനേന അനുലോമഗോത്രഭുഞാണേസു ഉപ്പന്നേസു ഗോത്രഭുഅനന്തരം **സകദാഗാമിമഗ്ഗോ** ഉപ്പജ്ജതി. തേന സമ്പയുത്തം ഞാണം **സകദാഗാമിമഗ്ഗേ ഞാണ**ന്തി.

ദുതിയഞാണം നിട്ഠിതം.

തതിയമഗ്ഗഞാണകഥാ

൮൩൮. ഇമസ്സാപി ഞാണസ്സ അനന്തരം വുത്തനയേനേവ ഫലചിത്താനി വേദിതബ്ബാനി. ഏത്താവതാ ചേസ **സകദാഗാമീ** നാമ ചതുത്ഥോ അരിയപുഗ്ഗലോ ഹോതി സകിംദേവ ഇമം ലോകം ആഗന്ത്വാ ദുക്ഖസ്സന്തകരണസമത്ഥോ. തതോ പരം പച്ചവേക്ഖണം വുത്തനയമേവ.

ഏവം പച്ചവേക്ഖിത്വാ ച സോ സകദാഗാമീ അരിയസാവകോ തസ്മിഞ്ഞേവ വാ ആസനേ നിസിന്നോ അപരേന വാ സമയേന കാമരാഗബ്യാപാദാനം അനവസേസപ്പഹാനായ തതിയായ ഭൂമിയാ പത്തിയാ യോഗം കരോതി, സോ ഇന്ദ്രിയബലബോജ്ഝങ്ഗാനി സമോധാനേത്വാ തദേവ സങ്ഖാരഗതം അനിച്ചം ദുക്ഖമനത്താതി ഞാണേന പരിമദ്ദതി, പരിവത്തേതി, വിപസ്സനാവീഥിം ഓഗാഹതി. തസ്സേവം പടിപന്നസ്സ വുത്തനയേനേവ സങ്ഖാരുപേക്ഖാവസാനേ

ഏകാവജ്ജനേന അനുലോമഗോത്രഭുഞാണേസു ഉപ്പന്നേസു ഗോത്രഭുഅനന്തരം **അനാഗാമിമഗ്ഗോ** ഉപ്പജ്ജതി, തേന സമ്പയുത്തം ഞാണം **അനാഗാമിമഗ്ഗേ ഞാണന്**തി.

തതിയഞാണം നിട്ഠിതം.

ചതുത്ഥമഗ്ഗഞാണകഥാ

൮൧൧. ഇമസ്സപി ഞാണസ്സ അനന്തരം വുത്തനയേനേവ ഫലചിത്താനി വേദിതബ്ബാനി. ഏത്താവതാ ചേസ **അനാഗാമീ** നാമ ഛട്ഠോ അരിയപുഗ്ഗലോ ഹോതി ഓപപാതികോ തത്ഥപരിനിബ്ബായീ അനാവത്തിധമ്മോ പടിസന്ധിവസേന ഇമം ലോകം പുന അനാഗന്താ. തതോ പരം പച്ചവേക്ഖണം വുത്തനയമേവ.

ഏവം പച്ചവേക്ഖിത്വാ ച സോ അനാഗാമീ അരിയസാവകോ തസ്മിഞ്ഞേവ വാ ആസനേ നിസിന്നോ, അപരേന വാ സമയേന രൂപാരൂപരാഗമാനഉദ്ധച്ചഅവിജ്ജാനം അനവസേസപ്പഹാനായ ചതുത്ഥായ ഭൂമിയാ പത്തിയാ യോഗം കരോതി, സോ ഇന്ദ്രിയബലബോജ്ഝങ്ഗാനി സമോധാനേത്വാ തദേവ സങ്ഖാരഗതം അനിച്ചം ദുക്ഖമനത്താതി ഞാണേന പരിമദ്ദതി, പരിവത്തേതി, വിപസ്സനാവീഥിം ഓഗാഹതി. തസ്സേവം പടിപന്നസ്സ വുത്തനയേനേവ സങ്ഖാരുപേക്ഖാവസാനേ ഏകാവജ്ജനേന അനുലോമഗോത്രഭുഞാണേസു ഉപ്പന്നേസു ഗോത്രഭുഅനന്തരം **അരഹത്തമഗ്ഗോ** ഉപ്പജ്ജതി, തേന സമ്പയുത്തം ഞാണം **അരഹത്തമഗ്ഗേ ഞാണന്**തി.

ചതുത്ഥഞാണം നിട്ഠിതം.

അരഹന്തപുഗ്ഗലകഥാ

൮൧൨. ഇമസ്സപി ഞാണസ്സ അനന്തരം വുത്തനയേനേവ ഫലചിത്താനി വേദിതബ്ബാനി. ഏത്താവതാ ചേസ **അരഹാ** നാമ അട്ഠമോ അരിയപുഗ്ഗലോ ഹോതി മഹാഖീണാസവോ അന്തിമദേഹധാരീ ഓഹിതഭാരോ അനുപ്പത്തസദത്ഥോ പരിക്ഖീണഭവസംയോജനോ സമ്മദഞ്ഞാ വിമുത്തോ സദേവകസ്സ ലോകസ്സ അഗ്ഗദക്ഖിണേയ്യോതി.

ഇതി യം തം വുത്തം "സോതാപത്തിമഗ്ഗോ സകദാഗാമിമഗ്ഗോ അനാഗാമിമഗ്ഗോ അരഹത്തമഗ്ഗോതി ഇമേസു പന ചതൂസു മഗ്ഗേസു ഞാണം ഞാണദസ്സനവിസുദ്ധി നാമാ"തി, തം ഇമാനി ഇമിനാ അനുക്കമേന പത്തബ്ബാനി ചത്താരി ഞാണാനി സന്ധായ വുത്തം.

ബോധിപക്ഖിയകഥാ

൮൧൩. ഇദാനി ഇമിസ്സായേവ ചതുഞാണായ ഞാണദസ്സനവിസുദ്ധിയാ ആനുഭാവവിജാനനത്ഥം -

പരിപുണ്ണബോധിപക്ഖിയ, ഭാവോ വുട്ഠാനബലസമായോഗോ;
യേ യേന പഹാതബ്ബാ, ധമ്മാ തേസം പഹാനഞ്ച.

കിച്ചാനി പരിഞ്ഞാദീനി, യാനി വുത്താനി അഭിസമയകാലേ;
താനി ച യഥാസഭാവേന, ജാനിതബ്ബാനി സബ്ബാനീതി.

൮൧൪. തത്ഥ **പരിപുണ്ണബോധിപക്ഖിയ, ഭാവോ**തി ബോധിപക്ഖിയാനം പരിപുണ്ണഭാവോ. ചത്താരോ സതിപട്ഠാനാ, ചത്താരോ സമ്മപ്പധാനാ, ചത്താരോ ഇദ്ധിപാദാ, പഞ്ചിന്ദ്രിയാനി, പഞ്ച ബലാനി, സത്ത ബോജ്ഝങ്ഗാ, അരിയോ അട്ഠങ്ഗികോ മഗ്ഗോതി ഹി ഇമേ സത്തതിംസ ധമ്മാ ബുജ്ഝനട്ഠേന **ബോധോ**തി ലദ്ധനാമസ്സ അരിയമഗ്ഗസ്സ പക്ഖേ ഭവത്താ **ബോധിപക്ഖിയാ** നാമ. **പക്ഖേ ഭവത്താ**തി ഉപകാരഭാവേ ഠിതത്താ.

൮൧൫. തേസു തേസു ആരമ്മണേസു ഓക്ഖന്ദിത്വാ പക്ഖന്ദിത്വാ ഉപട്ഠാനതോ പട്ഠാനം. സതിയേവ പട്ഠാനം **സതിപട്ഠാനം**. കായവേദനാചിത്തധമ്മേസു പനസ്സാ അസുഭ-ദുക്ഖ-അനിച്ച-അനത്താകാരഗഹണവസേന സുഭ-സുഖ-നിച്ച-അത്ത-സഞ്ഞാപഹാനകിച്ചസാധനവസേന ച പവത്തിതോ ചതുധാ ഭേദോ ഹോതി. തസ്മാ ചത്താരോ സതിപട്ഠാനാതി വുച്ചന്തി.

൮൧൬. പദഹന്തി ഏതേനാതി പധാനം. സോഭനം പധാനം **സമ്മപ്പധാനം**. സമ്മാ വാ പദഹന്തി ഏതേനാതി സമ്മപ്പധാനം. സോഭനം വാ തം കിലേസവിരൂപത്തവിരഹതോ പധാനഞ്ച ഹിതസുഖനിപ്ഫാദകത്തേന സേട്ഠഭാവാവഹനതോ പധാനഭാവകാരണതോ ചാതി സമ്മപ്പധാനം. വീരിയസ്സേതം അധിവചനം. തയിദം ഉപ്പന്നാനുപ്പന്നാനം അകുസലാനം പഹാനാനുപ്പത്തികിച്ചം അനുപ്പന്നുപ്പന്നാനഞ്ച കുസലാനം ഉപ്പത്തിട്ഠിതികിച്ചം സാധയതീതി ചതുബ്ബിധം ഹോതി, തസ്മാ ചത്താരോ സമ്മപ്പധാനാതി വുച്ചന്തി.

൮൧൭. പുബ്ബേ വുത്തേന ഇജ്ഝനട്ഠേന ഇദ്ധി. തസ്സാ സമ്പയുത്തായ പുബ്ബങ്ഗമട്ഠേന ഫലഭൂതായ പുബ്ബഭാഗകാരണട്ഠേന ച ഇദ്ധിയാ പാദോതി **ഇദ്ധിപാദോ**. സോ ഛന്ദാദിവസേന ചതുബ്ബിധോ ഹോതി, തസ്മാ ചത്താരോ ഇദ്ധിപാദാതി വുച്ചന്തി. യഥാഹ - "ചത്താരോ ഇദ്ധിപാദാ ഛന്ദിദ്ധിപാദോ ചിത്തിദ്ധിപാദോ വീരിയിദ്ധിപാദോ വീമംസിദ്ധിപാദോ"തി (വിഭ॰ ൪൫൭). ഇമേ ലോകുത്തരാവ. ലോകിയാ പന "ഛന്ദഞ്ചേ ഭിക്ഖു അധിപതിം കരിത്വാ ലഭതി സമാധിം, ലഭതി ചിത്തസ്സ ഏകഗ്ഗതം. അയം വുച്ചതി ഛന്ദസമാധീ"തിആദിവചനതോ (വിഭ॰ ൪൩൨) ഛന്ദാദിഅധിപതിവസേന പടിലദ്ധധമ്മാപി ഹോന്തി.

൮൧൮. അസ്സദ്ധിയകോസജ്ജപമാദവിക്ഖേപസമ്മോഹാനം അഭിഭവനതോ അഭിഭവനസങ്ഖാതേന അധിപതിയട്ഠേന **ഇന്ദ്രിയം**. അസ്സദ്ധിയാദീഹി ച അനഭിഭവനീയതോ അകമ്പിയട്ഠേന **ബലം**. തദുഭയമ്പി സദ്ധാദിവസേന പഞ്ചവിധം ഹോതി, തസ്മാ പഞ്ചിന്ദ്രിയാനി പഞ്ച ബലാനീതി വുച്ചന്തി.

൮൧൯. ബുജ്ഝനകസത്തസ്സ പന അങ്ഗഭാവേന സതിആദയോ **സത്ത ബോജ്ഝങ്ഗാ**. നിയ്യാനികട്ഠേന ച സമ്മാദിട്ഠിആദയോ **അട്ഠ മഗ്ഗങ്ഗാ** ഹോന്തി. തേന വുത്തം "സത്ത ബോജ്ഝങ്ഗാ അരിയോ അട്ഠങ്ഗികോ മഗ്ഗോ"തി.

൮൭൪. ഇതി ഇമേ സത്തതിംസ ബോധിപക്ഖിയധമ്മാ പുബ്ബഭാഗേ ലോകിയവിപസ്സനായ വത്തമാനായ ചുദ്ദസവിധേന കായം പരിഗ്ഗണ്ഹതോ ച കായാനുപസ്സനാസതിപട്ഠാനം, നവവിധേന വേദനം പരിഗ്ഗണ്ഹതോ ച വേദനാനുപസ്സനാസതിപട്ഠാനം, സോളസവിധേന ചിത്തം പരിഗ്ഗണ്ഹതോ ച ചിത്താനുപസ്സനാസതിപട്ഠാനം, പഞ്ചവിധേന ധമ്മേ പരിഗ്ഗണ്ഹതോ ച ധമ്മാനുപസ്സനാസതിപട്ഠാനം. ഇമസ്മിം അത്തഭാവേ അനുപ്പന്നപുബ്ബം പരസ്സ ഉപ്പന്നം അകുസലം ദിസ്വാ "യഥാ പടിപന്നസ്സേതം ഉപ്പന്നം, ന തഥാ പടിപജ്ജിസ്സാമി ഏവം മേ ഏതം നുപ്പജ്ജിസ്സതീ"തി, തസ്സ അനുപ്പാദായ വായമനകാലേ പഠമം സമ്മപ്പധാനം. അത്തനോ സമുദാചാരപ്പത്തം അകുസലം ദിസ്വാ തസ്സ പഹാനായ വായമനകാലേ ദുതിയം. ഇമസ്മിം അത്തഭാവേ അനുപ്പന്നപുബ്ബം ഝാനം വാ വിപസ്സനം വാ ഉപ്പാദേതും വായമന്തസ്സ തതിയം. ഉപ്പന്നം യഥാ ന പരിഹായതി, ഏവം പുനപ്പുനം ഉപ്പാദേന്തസ്സ ചതുത്ഥം സമ്മപ്പധാനം. ഛന്ദം ധുരം കത്വാ കുസലുപ്പാദനകാലേ ഛന്ദിദ്ധിപാദോ. മിച്ഛാവാചായ വിരമണകാലേ സമ്മാവാചാതി ഏവം നാനാചിത്തേസു ലബ്ഭന്തി. ഇമേസം പന ചതുന്നം ഞാണാനം ഉപ്പത്തികാലേ ഏകചിത്തേ ലബ്ഭന്തി. ഫലക്ഖണേ ഠപേത്വാ ചത്താരോ സമ്മപ്പധാനേ അവസേസാ തേത്തിംസ ലബ്ഭന്തി.

൮൭൫. ഏവം ഏകചിത്തേ ലബ്ഭമാനേസു ചേതേസു ഏകാവ നിബ്ബാനാരമ്മണാ സതി കായാദീസു സുഭസഞ്ഞാദിപ്പഹാനകിച്ചസാധനവസേന ചത്താരോ സതിപട്ഠാനാതി വുച്ചതി. ഏകമേവ ച വീരിയം അനുപ്പന്നാനം അനുപ്പാദാദികിച്ചസാധനവസേന ചത്താരോ സമ്മപ്പധാനാതി വുച്ചതി. സേസേസു പന ഹാപനവഡ്ഢനം നത്ഥി.

൮൭൬. അപിച തേസു -

നവ ഏകവിധാ ഏകോ, ദ്വേധാഥ ചതു പഞ്ചധാ;
അട്ഠധാ നവധാ ചേവ, ഇതി ഛദ്ധാ ഭവന്തി തേ.

നവ ഏകവിധാതി ഛന്ദോ, ചിത്തം, പീതി, പസ്സദ്ധി, ഉപേക്ഖാ, സങ്കപ്പോ, വാചാ, കമ്മന്തോ, ആജീവോതി ഇമേ നവ ഛന്ദിദ്ധിപാദാദിവസേന ഏകവിധാവ ഹോന്തി, ന അഞ്ഞം കോട്ഠാസം ഭജന്തി. **ഏകോ ദ്വേധാ**തി സദ്ധാ ഇന്ദ്രിയ, ബലവസേന ദ്വേധാ ഠിതാ. **അഥ ചതു പഞ്ചധാ**തി അഥഞ്ഞോ ഏകോ ചതുധാ, അഞ്ഞോ പഞ്ചധാ ഠിതോതി അത്ഥോ. തത്ഥ സമാധി ഏകോ ഇന്ദ്രിയ, ബല, ബോജ്ഝങ്ഗ, മഗ്ഗങ്ഗവസേന ചതുധാ ഠിതോ. പഞ്ഞാ തേസഞ്ച ചതുന്നം ഇദ്ധിപാദകോട്ഠാസസ്സ ച വസേന പഞ്ചധാ. **അട്ഠധാ നവധാ ചേവാ**തി അപരോ ഏകോ അട്ഠധാ, ഏകോ നവധാ ഠിതോതി അത്ഥോ. ചതുസതിപട്ഠാന, ഇന്ദ്രിയ, ബല, ബോജ്ഝങ്ഗ, മഗ്ഗങ്ഗവസേന സതി അട്ഠധാ ഠിതാ. ചതുസമ്മപ്പധാന, ഇദ്ധിപാദ, ഇന്ദ്രിയ, ബല, ബോജ്ഝങ്ഗ, മഗ്ഗങ്ഗവസേന വീരിയം നവധാതി. ഏവം -

ചുദ്ദസേവ അസമ്ഭിന്നാ, ഹോന്തേതേ ബോധിപക്ഖിയാ;
കോട്ഠാസതോ സത്തവിധാ, സത്തതിംസപ്പഭേദതോ.

സകിച്ചനിപ്ഫാദനതോ, സരൂപേന ച വുത്തിതോ;
സബ്ബേവ അരിയമഗ്ഗസ്സ, സമ്ഭവേ സമ്ഭവന്തി തേതി.

ഏവം താവേത്ഥ പരിപുണ്ണബോധിപക്ഖിയഭാവോ ജാനിതബ്ബോ.

വുട്ഠാനബലസമായോഗകഥാ

൮൭൭. **വുട്ഠാനബലസമായോഗോ**തി വുട്ഠാനഞ്ചേവ ബലസമായോഗോ ച. ലോകിയവിപസ്സനാ ഹി നിമിത്താരമ്മണത്താ ചേവ പവത്തികാരണസ്സ ച സമുദയസ്സ അസമുച്ഛിന്ദനതോ നേവ നിമിത്താ ന പവത്താ വുട്ഠാതി. ഗോത്രഭുഞാണം സമുദയസ്സ അസമുച്ഛിന്ദനതോ പവത്താ ന വുട്ഠാതി. നിബ്ബാനാരമ്മണതോ പന നിമിത്താ വുട്ഠാതീതി ഏകതോ വുട്ഠാനം ഹോതി. തേനാഹ "ബഹിദ്ധാവുട്ഠാനവിവട്ടനേ പഞ്ഞാ ഗോത്രഭുഞാണ"ന്തി (പടി॰ മ॰ മാതികാ ൧.൧൦). തഥാ "ഉപ്പാദാ വിവട്ടിത്വാ അനുപ്പാദം പക്ഖന്ദതീതി ഗോത്രഭു, പവത്താ വിവട്ടിത്വാ"തി (പടി॰ മ॰ ൧.൫൯) സബ്ബം വേദിതബ്ബം. ഇമാനി പന ചത്താരിപി ഞാണാനി അനിമിത്താരമ്മണത്താ നിമിത്തതോ വുട്ഠഹന്തി, സമുദയസ്സ സമുച്ഛിന്ദനതോ പവത്താ വുട്ഠഹന്തീതി ദുഭതോ വുട്ഠാനാനി ഹോന്തി.

തേന വുത്തം -

"കഥം ദുഭതോ വുട്ഠാനവിവട്ടനേ പഞ്ഞാ മഗ്ഗേ ഞാണം?

"സോതാപത്തിമഗ്ഗക്ഖണേ ദസ്സനട്ഠേന സമ്മാദിട്ഠി മിച്ഛാദിട്ഠിയാ വുട്ഠാതി, തദനുവത്തകകിലേസേഹി ച ഖന്ധേഹി ച വുട്ഠാതി, ബഹിദ്ധാ ച സബ്ബനിമിത്തേഹി വുട്ഠാതി. തേന വുച്ചതി ദുഭതോ വുട്ഠാനവിവട്ടനേ പഞ്ഞാ മഗ്ഗേ ഞാണം. അഭിനിരോപനട്ഠേന സമ്മാസങ്കപ്പോ മിച്ഛാസങ്കപ്പാ...പേ॰... പരിഗ്ഗഹട്ഠേന സമ്മാവാചാ മിച്ഛാവാചായ. സമുട്ഠാനട്ഠേന സമ്മാകമ്മന്തോ. വോദാനട്ഠേന സമ്മാആജീവോ. പഗ്ഗഹട്ഠേന സമ്മാവായാമോ . ഉപട്ഠാനട്ഠേന സമ്മാസതി. അവിക്ഖേപട്ഠേന സമ്മാസമാധി മിച്ഛാസമാധിതോ വുട്ഠാതി, തദനുവത്തകകിലേസേഹി ച ഖന്ധേഹി ച വുട്ഠാതി, ബഹിദ്ധാ ച സബ്ബനിമിത്തേഹി വുട്ഠാതി. തേന വുച്ചതി 'ദുഭതോ വുട്ഠാനവിവട്ടനേ പഞ്ഞാ മഗ്ഗേ ഞാണ'ന്തി.

"സകദാഗാമിമഗ്ഗക്ഖണേ ദസ്സനട്ഠേന സമ്മാദിട്ഠി...പേ॰... അവിക്ഖേപട്ഠേന സമ്മാസമാധി ഓളാരികാ കാമരാഗസംയോജനാ പടിഘസംയോജനാ ഓളാരികാ കാമരാഗാനുസയാ പടിഘാനുസയാ വുട്ഠാതി...പേ॰....

"അനാഗാമിമഗ്ഗക്ഖണേ ദസ്സനട്ഠേന സമ്മാദിട്ഠി...പേ॰... അവിക്ഖേപട്ഠേന സമ്മാസമാധി അനുസഹഗതാ കാമരാഗസംയോജനാ പടിഘസംയോജനാ അനുസഹഗതാ കാമരാഗാനുസയാ പടിഘാനുസയാ വുട്ഠാതി...പേ॰....

"അരഹത്തമഗ്ഗക്ഖണേ ദസ്സനട്ഠേന സമ്മാദിട്ഠി...പേ॰... അവിക്ഖേപട്ഠേന സമ്മാസമാധി രൂപരാഗാ അരൂപരാഗാ മാനാ ഉദ്ധച്ചാ അവിജ്ജായ മാനാനുസയാ ഭവരാഗാനുസയാ അവിജ്ജാനുസയാ വുട്ഠാതി, തദനുവത്തകകിലേസേഹി ച ഖന്ധേഹി ച വുട്ഠാതി, ബഹിദ്ധാ ച സബ്ബനിമിത്തേഹി വുട്ഠാതി. തേന വുച്ചതി 'ദുഭതോ വുട്ഠാനവിവട്ടനേ പഞ്ഞാ മഗ്ഗേ ഞാണ'"ന്തി (പടി॰ മ॰ ൧.൬൧).

൮൬൮. ലോകിയാനഞ്ച അട്ഠന്നം സമാപത്തീനം ഭാവനാകാലേ സമഥബലം അധികം ഹോതി. അനിച്ചാനുപസ്സനാദീനം ഭാവനാകാലേ വിപസ്സനാബലം. അരിയമഗ്ഗക്ഖണേ പന യുഗനദ്ധാ തേ ധമ്മാ പവത്തന്തി അഞ്ഞമഞ്ഞം അനതിവത്തനട്ഠേന. തസ്മാ ഇമേസു ചതൂസുപി ഞാണേസു ഉഭയബലസമായോഗോ ഹോതി. യഥാഹ -

> "ഉദ്ധച്ചസഹഗതകിലേസേഹി ച ഖന്ധേഹി ച വുട്ഠഹതോ ചിത്തസ്സ ഏകഗ്ഗതാ അവിക്ഖേപോ സമാധി നിരോധഗോചരോ, അവിജ്ജാസഹഗതകിലേസേഹി ച ഖന്ധേഹി ച വുട്ഠഹതോ അനുപസ്സനട്ഠേന വിപസ്സനാ നിരോധഗോചരാ. ഇതി വുട്ഠാനട്ഠേന സമഥവിപസ്സനാ ഏകരസാ ഹോന്തി, യുഗനദ്ധാ ഹോന്തി, അഞ്ഞമഞ്ഞം നാതിവത്തന്തീതി. തേന വുച്ചതി വുട്ഠാനട്ഠേന സമഥവിപസ്സനം യുഗനദ്ധം ഭാവേതീ"തി (പടി॰ മ॰ ൨.൫).

ഏവമേത്ഥ വുട്ഠാനബലസമായോഗോ വേദിതബ്ബോ.

പഹാതബ്ബധമ്മപഹാനകഥാ

൮൬൯. യേ യേന പഹാതബ്ബാ ധമ്മാ, തേസം പഹാനഞ്ചാതി ഇമേസു പന ചതൂസു ഞാണേസു യേ ധമ്മാ യേന ഞാണേന പഹാതബ്ബാ, തേസം പഹാനഞ്ച ജാനിതബ്ബം. ഏതാനി ഹി യഥായോഗം സംയോജനകിലേസമിച്ഛത്തലോകധമ്മമച്ഛരിയവിപല്ലാസഗന്ഥഅഗതിആസവഓഘയോഗനീവരണപരാമാസഉപാദാനഅനുസയമ ധമ്മാനം പഹാനകരാനി.

തത്ഥ **സംയോജനാനീ**തി ഖന്ധേഹി ഖന്ധാനം ഫലേന കമ്മസ്സ ദുക്ഖേന വാ സത്താനം സംയോജകത്താ രൂപരാഗാദയോ ദസ ധമ്മാ വുച്ചന്തി. യാവഞ്ഹി തേ, താവ ഏതേസം അനുപരമോതി. തത്രാപി രൂപരാഗോ അരൂപരാഗോ മാനോ ഉദ്ധച്ചം അവിജ്ജാതി ഇമേ പഞ്ച ഉദ്ധംനിബ്ബത്തനകഖന്ധാദിസംയോജകത്താ **ഉദ്ധംഭാഗിയസംയോജനാനി** നാമ. സക്കായദിട്ഠി വിചികിച്ഛാ സീലബ്ബതപരാമാസോ കാമരാഗോ പടിഘോതി ഇമേ പഞ്ച അധോനിബ്ബത്തനകഖന്ധാദിസംയോജകത്താ **അധോഭാഗിയസംയോജനാനി** നാമ.

കിലേസാതി സയം സംകിലിട്ഠത്താ സമ്പയുത്തധമ്മാനഞ്ച സംകിലേസികത്താ ലോഭോ ദോസോ മോഹോ മാനോ ദിട്ഠി വിചികിച്ഛാ ഥിനം ഉദ്ധച്ചം അഹിരികം അനോത്തപ്പന്തി ഇമേ ദസ ധമ്മാ.

മിച്ഛത്താതി മിച്ഛാപവത്തനതോ മിച്ഛാദിട്ഠി മിച്ഛാസങ്കപ്പോ മിച്ഛാവാചാ മിച്ഛാകമ്മന്തോ മിച്ഛാആജീവോ മിച്ഛാവായാമോ മിച്ഛാസതി മിച്ഛാസമാധീതി ഇമേ അട്ഠ ധമ്മാ. മിച്ഛാവിമുത്തിമിച്ഛാഞാണേഹി വാ സദ്ധിം ദസ.

ലോകധമ്മാതി ലോകപ്പവത്തിയാ സതി അനുപരമധമ്മകത്താ ലാഭോ അലാഭോ യസോ അയസോ സുഖം ദുക്ഖം നിന്ദാ പസംസാതി ഇമേ അട്ഠ. ഇധ പന കാരണോപചാരേന ലാഭാദിവത്ഥുകസ്സ അനുനയസ്സ അലാഭാദിവത്ഥുകസ്സ പടിഘസ്സ ചേതം ലോകധമ്മഗ്ഗഹണേന ഗഹണം കതന്തി വേദിതബ്ബം.

മച്ഛരിയാനീതി ആവാസമച്ഛരിയം കുലമച്ഛരിയം ലാഭമച്ഛരിയം ധമ്മമച്ഛരിയം വണ്ണമച്ഛരിയന്തി ഇമാസു ആവാസാദീസു അഞ്ഞേസം സാധാരണഭാവം അസഹനാകാരേന പവത്താനി പഞ്ച മച്ഛരിയാനി.

വിപല്ലാസാതി അനിച്ചദുക്ഖഅനത്തഅസുഭേസുയേവ വത്ഥൂസു "നിച്ചം സുഖം അത്താ സുഭ"ന്തി ഏവം പവത്തോ സഞ്ഞാവിപല്ലാസോ ചിത്തവിപല്ലാസോ ദിട്ഠിവിപല്ലാസോതി ഇമേ തയോ.

ഗന്ഥാതി നാമകായസ്സ ചേവ രൂപകായസ്സ ച ഗന്ഥനതോ അഭിജ്ഝാദയോ ചത്താരോ. തഥാ ഹി തേ അഭിജ്ഝാ കായഗന്ഥോ, ബ്യാപാദോ കായഗന്ഥോ, സീലബ്ബതപരാമാസോ കായഗന്ഥോ, ഇദംസച്ചാഭിനിവേസോ കായഗന്ഥോ ഇച്ചേവ വുത്താ.

അഗതീതി ഛന്ദദോസമോഹഭയേഹി അകത്തബ്ബകരണസ്സ, കത്തബ്ബാകരണസ്സ ച അധിവചനം. തഞ്ഹി അരിയേഹി അഗന്തബ്ബത്താ അഗതീതി വുച്ചതി.

ആസവാതി ആരമ്മണവസേന ആഗോത്രഭുതോ, ആഭവഗ്ഗതോ ച സവനാ, അസംവുതേഹി വാ ദ്വാരേഹി ഘടഛിദ്ദേഹി ഉദകം വിയ സവനതോ നിച്ചപഗ്ഘരണട്ഠേന സംസാരദുക്ഖസ്സ വാ സവനതോ കാമരാഗഭവരാഗമിച്ഛാദിട്ഠിഅവിജ്ജാനമേതം അധിവചനം.

ഭവസാഗരേ ആകഡ്ഢനട്ഠേന ദുരുത്തരണട്ഠേന ച **ഓഘാ**തിപി, ആരമ്മണവിയോഗസ്സ ചേവ ദുക്ഖവിയോഗസ്സ ച അപ്പദാനതോ **യോഗാ**തിപി തേസഞ്ഞേവ അധിവചനം.

നീവരണാനീതി ചിത്തസ്സ ആവരണനീവരണപടിച്ഛാദനട്ഠേന കാമച്ഛന്ദാദയോ പഞ്ച.

പരാമാസോതി തസ്സ തസ്സ ധമ്മസ്സ സഭാവം അതിക്കമ്മ പരതോ അഭൂതം സഭാവം ആമസനാകാരേന പവത്തനതോ മിച്ഛാദിട്ഠിയാ ഏതം അധിവചനം.

ഉപാദാനാനീതി സബ്ബാകാരേന പടിച്ചസമുപ്പാദനിദ്ദേസേ വുത്താനി കാമുപാദാനാദീനി ചത്താരി.

അനുസയാതി ഥാമഗതട്ഠേന കാമരാഗാനുസയോ, പടിഘ, മാന, ദിട്ഠി, വിചികിച്ഛാ, ഭവരാഗ, അവിജ്ജാനുസയോതി ഏവം വുത്താ കാമരാഗാദയോ സത്ത . തേ ഹി ഥാമഗതത്താ പുനപ്പുനം കാമരാഗാദീനം ഉപ്പത്തിഹേതുഭാവേന അനുസേന്തിയേവാതി അനുസയാ.

മലാതി തേലഞ്ജനകലലം വിയ സയഞ്ച അസുദ്ധത്താ, അഞ്ഞേസഞ്ച അസുദ്ധഭാവകരണതോ ലോഭദോസമോഹാ തയോ.

അകുസലകമ്മപഥാതി അകുസലകമ്മഭാവേന ചേവ ദുഗ്ഗതീനഞ്ച പഥഭാവേന പാണാതിപാതോ അദിന്നാദാനം കാമേസുമിച്ഛാചാരോ മുസാവാദോ പിസുണവാചാ ഫരുസവാചാ സമ്ഫപ്പലാപോ അഭിജ്ഝാ ബ്യാപാദോ മിച്ഛാദിട്ഠീതി ഇമേ ദസ.

അകുസലചിത്തുപ്പാദാതി ലോഭമൂലാ അട്ഠ ദോസമൂലാ ദ്വേ മോഹമൂലാ ദ്വേതി ഇമേ ദ്വാദസ.

വ്ന്ന. ഇതി ഏതേസം സംയോജനാദീനം ധമ്മാനം ഏതാനി യഥായോഗം പഹാനകരാനി. കഥം? സംയോജനേസു താവ സക്കായദിട്ഠി വിചികിച്ഛാ സീലബ്ബതപരാമാസോ അപായഗമനീയാ ച കാമരാഗപടിഘാതി ഏതേ പഞ്ച ധമ്മാ പഠമഞാണവജ്ഝാ, സേസാ കാമരാഗപടിഘാ ഓളാരികാ ദുതിയഞാണവജ്ഝാ, സുഖുമാ തതിയഞാണവജ്ഝാ, രൂപരാഗാദയോ പഞ്ചപി ചതുത്ഥഞാണവജ്ഝാ ഏവ. പരതോപി ച യത്ഥ യത്ഥ ഏവസദ്ദേന നിയമം ന കരിസ്സാമ. തത്ഥ തത്ഥ യം യം "ഉപരിഞാണവജ്ഝോ"തി വക്ഖാമ, സോ സോ പുരിമഞാണേഹി ഹതാപായഗമനീയാദിഭാവോവ ഹുത്വാ ഉപരിഞാണവജ്ഝോ ഹോതീതി വേദിതബ്ബോ.

കിലേസേസു ദിട്ഠിവിചികിച്ഛാ പഠമഞാണവജ്ഝാ, ദോസോ തതിയഞാണവജ്ഝോ, ലോഭമോഹമാനഥിനഉദ്ധച്ചഅഹിരികഅനോത്തപ്പാനി ചതുത്ഥഞാണവജ്ഝാനി.

മിച്ഛത്തേസു മിച്ഛാദിട്ഠി മുസാവാദോ മിച്ഛാകമ്മന്തോ മിച്ഛാആജീവോതി ഇമേ പഠമഞാണവജ്ഝാ, മിച്ഛാസങ്കപ്പോ പിസുണവാചാ ഫരുസവാചാതി ഇമേ തതിയഞാണവജ്ഝാ, ചേതനായേവ ചേത്ഥ വാചാതി വേദിതബ്ബാ. സമ്ഫപ്പലാപമിച്ഛാവായാമസതിസമാധിവിമുത്തിഞാണാനി ചതുത്ഥഞാണവജ്ഝാനി.

ലോകധമ്മേസു പടിഘോ തതിയഞാണവജ്ഝോ, അനുനയോ ചതുത്ഥഞാണവജ്ഝോ, യസേ ച പസംസായ ച അനുനയോ ചതുത്ഥഞാണവജ്ഝോതി ഏകേ. മച്ഛരിയാനി പഠമഞാണവജ്ഝാനേവ.

വിപല്ലാസേസു അനിച്ചേ നിച്ചം, അനത്തനി അത്താതി ച സഞ്ഞാചിത്തദിട്ഠിവിപല്ലാസാ, ദുക്ഖേ സുഖം, അസുഭേ സുഭന്തി ദിട്ഠിവിപല്ലാസോ ചാതി ഇമേ പഠമഞാണവജ്ഝാ, അസുഭേ സുഭന്തി സഞ്ഞാചിത്തവിപല്ലാസാ തതിയഞാണവജ്ഝാ, ദുക്ഖേ സുഖന്തി സഞ്ഞാചിത്തവിപല്ലാസാ ചതുത്ഥഞാണവജ്ഝാ.

ഗന്ഥേസു സീലബ്ബതപരാമസഇദംസച്ചാഭിനിവേസകായഗന്ഥാ പഠമഞാണവജ്ഝാ, ബ്യാപാദകായഗന്ഥോ തതിയഞാണവജ്ഝോ, ഇതരോ ചതുത്ഥഞാണവജ്ഝോ.

അഗതി പഠമഞാണവജ്ഝാവ.

ആസവേസു ദിട്ഠാസവോ പഠമഞാണവജ്ഝോ, കാമാസവോ തതിയഞാണവജ്ഝോ, ഇതരേ ദ്വേ ചതുത്ഥഞാണവജ്ഝാ. ഓഘയോഗേസുപി ഏസേവ നയോ.

നീവരണേസു വിചികിച്ഛാനീവരണം പഠമഞാണവജ്ഝം, കാമച്ഛന്ദോ ബ്യാപാദോ കുക്കുച്ചന്തി തീണി തതിയഞാണവജ്ഝാനി, ഥിനമിദ്ധഉദ്ധച്ചാനി ചതുത്ഥഞാണവജ്ഝാനി.

പരാമാസോ പഠമഞാണവജ്ഝോവ.

ഉപാദാനേസു സബ്ബേസമ്പി ലോകിയധമ്മാനം വത്ഥുകാമവസേന കാമാതി ആഗതത്താ രൂപാരൂപരാഗോപി കാമുപാദാനേ പതതി, തസ്മാ തം ചതുത്ഥഞാണവജ്ഝം, സേസാനി പഠമഞാണവജ്ഝാനി.

അനുസയേസു ദിട്ഠിവിചികിച്ഛാനുസയാ പഠമഞാണവജ്ഝാവ, കാമരാഗപടിഘാനുസയാ തതിയഞാണവജ്ഝാ, മാനഭവരാഗാവിജ്ജാനുസയാ ചതുത്ഥഞാണവജ്ഝാ.

മലേസു ദോസമലം തതിയഞാണവജ്ഝം, ഇതരാനി ചതുത്ഥഞാണവജ്ഝാനി.

അകുസലകമ്മപഥേസു പാണാതിപാതോ അദിന്നാദാനം മിച്ഛാചാരോ മുസാവാദോ മിച്ഛാദിട്ഠീതി ഇമേ പഠമഞാണവജ്ഝാ , പിസുണവാചാ ഫരുസവാചാ ബ്യാപാദോതി തയോ തതിയഞാണവജ്ഝാ, സമ്ഫപ്പലാപാഭിജ്ഝാ ചതുത്ഥഞാണവജ്ഝാ.

അകുസലചിത്തുപ്പാദേസു ചത്താരോ ദിട്ഠിഗതസമ്പയുത്താ വിചികിച്ഛാസമ്പയുത്തോ ചാതി പഞ്ച പഠമഞാണവജ്ഝാവ, ദ്വേ പടിഘസമ്പയുത്താ തതിയഞാണവജ്ഝാ, സേസാ ചതുത്ഥഞാണവജ്ഝാതി.

യഞ്ച യേന വജ്ഝം, തം തേന പഹാതബ്ബം നാമ. തേന വുത്തം "ഇതി ഏതേസം സംയോജനാദീനം ധമ്മാനം ഏതാനി യഥായോഗം പഹാനകരാനീ"തി.

വ്ന്ഫ. കിം പനേതാനി ഏതേ ധമ്മേ അതീതാനാഗതേ പജഹന്തി ഉദാഹു പച്ചുപ്പന്നേതി. കിം പനേത്ഥ യദി താവ അതീതാനാഗതേ, അഫലോ വായാമോ ആപജ്ജതി. കസ്മാ? പഹാതബ്ബാനം നത്ഥിതായ. അഥ പച്ചുപ്പന്നേ, തഥാപി അഫലോ, വായാമേന സദ്ധിം പഹാതബ്ബാനം അത്ഥിതായ, സംകിലേസികാ ച മഗ്ഗഭാവനാ ആപജ്ജതി, വിപ്പയുത്തതാ വാ കിലേസാനം, ന ച പച്ചുപ്പന്നകിലേസോ ചിത്തവിപ്പയുത്തോ നാമ അത്ഥീതി. നായം ആവേണികാ ചോദനാ. പാളിയംയേവ ഹി "സ്വായം കിലേസേ പജഹതി, അതീതേ കിലേസേ പജഹതി, അനാഗതേ കിലേസേ പജഹതി, പച്ചുപ്പന്നേ കിലേസേ പജഹതീ"തി വത്വാ, പുന "ഹഞ്ചി അതീതേ കിലേസേ പജഹതി, തേനഹി ഖീണം ഖേപേതി, നിരുദ്ധം നിരോധേതി, വിഗതം വിഗമേതി, അത്ഥങ്ഗതം അത്ഥങ്ഗമേതി. അതീതം യം നത്ഥി, തം പജഹതീ"തി (പടി॰ മ॰ ന്ന.ഫ്ഫ) ച വത്വാ, "ന അതീതേ കിലേസേ പജഹതീ"തി പടിക്ഖിത്തം.

തഥാ "ഹഞ്ചി അനാഗതേ കിലേസേ പജഹതി, തേനഹി അജാതം പജഹതി, അനിബ്ബത്തം പജഹതി, അനുപ്പന്നം പജഹതി, അപാതുഭൂതം പജഹതി. അനാഗതം യം നത്ഥി, തം പജഹതീ"തി ച വത്വാ, "ന അനാഗതേ കിലേസേ പജഹതീ"തി പടിക്ഖിത്തം.

തഥാ "ഹഞ്ചി പച്ചുപ്പന്നേ കിലേസേ പജഹതി, തേനഹി രത്തോ രാഗം പജഹതി. ദുട്ഠോ ദോസം, മൂള്ഹോ മോഹം, വിനിബദ്ധോ മാനം, പരാമട്ഠോ ദിട്ഠിം, വിക്ഖേപഗതോ ഉദ്ധച്ചം, അനിട്ഠങ്ഗതോ വിചികിച്ഛം, ഥാമഗതോ അനുസയം പജഹതി. കണ്ഹസുക്കാ ധമ്മാ യുഗനദ്ധാവ വത്തന്തി. സംകിലേസികാ മഗ്ഗഭാവനാ ഹോതീ"തി ച വത്വാ, "ന അതീതേ കിലേസേ പജഹതി, ന അനാഗതേ, ന പച്ചുപ്പന്നേ കിലേസേ പജഹതീ"തി സബ്ബം പടിക്ഖിപിത്വാ,

"തേനഹി നത്ഥി മഗ്ഗഭാവനാ, നത്ഥി ഫലസച്ഛികിരിയാ , നത്ഥി കിലേസപ്പഹാനം, നത്ഥി ധമ്മാഭിസമയോ"തി പഞ്ഹാപരിയോസാനേ "ന ഹി നത്ഥി മഗ്ഗഭാവനാ...പേ॰... നത്ഥി ധമ്മാഭിസമയോ"തി പടിജാനിത്വാ "യഥാ കഥം വിയാ"തി വുത്തേ ഇദം വുത്തം -

"സേയ്യഥാപി തരുണോ രുക്ഖോ അജാതഫലോ, തമേനം പുരിസോ മൂലേ ഛിന്ദേയ്യ, യേ തസ്സ രുക്ഖസ്സ അജാതഫലാ, തേ അജാതായേവ ന ജായന്തി, അനിബ്ബത്തായേവ ന നിബ്ബത്തന്തി, അനുപ്പന്നായേവ ന ഉപ്പജ്ജന്തി, അപാതുഭൂതായേവ ന പാതുഭവന്തി, ഏവമേവ ഉപ്പാദോ ഹേതു ഉപ്പാദോ പച്ചയോ കിലേസാനം നിബ്ബത്തിയാതി ഉപ്പാദേ ആദീനവം ദിസ്വാ അനുപ്പാദേ ചിത്തം പക്ഖന്ദതി, അനുപ്പാദേ ചിത്തസ്സ പക്ഖന്ദത്താ യേ ആയൂഹനപച്ചയാ കിലേസാ നിബ്ബത്തേയ്യും, തേ അജാതായേവ ന ജായന്തി...പേ॰... അപാതുഭൂതായേവ ന പാതുഭവന്തി, ഏവം ഹേതുനിരോധാ ദുക്ഖനിരോധോ. പവത്തം ഹേതു...പേ॰... നിമിത്തം ഹേതു...പേ॰... ആയൂഹനാ ഹേതു...പേ॰... അനായൂഹനേ ചിത്തസ്സ പക്ഖന്ദത്താ യേ ആയൂഹനപച്ചയാ കിലേസാ നിബ്ബത്തേയ്യും, തേ അജാതായേവ...പേ॰... അപാതുഭൂതായേവ ന പാതുഭവന്തി, ഏവം ഹേതുനിരോധാ ദുക്ഖനിരോധോ. ഏവം അത്ഥി മഗ്ഗഭാവനാ, അത്ഥി ഫലസച്ഛികിരിയാ, അത്ഥി കിലേസപ്പഹാനം, അത്ഥി ധമ്മാഭിസമയോ"തി (പടി॰ മ॰ ൩.൨൧).

൮൩൨. ഏത്തേന കിം ദീപിതം ഹോതി? ഭൂമിലദ്ധാനം കിലേസാനം പഹാനം ദീപിതം ഹോതി. ഭൂമിലദ്ധാ പന കിം അതീതാനാഗതാ ഉദാഹു പച്ചുപ്പന്നാതി. ഭൂമിലദ്ധുപ്പന്നാ ഏവ നാമ തേ.

൮൩൩. ഉപ്പന്നം ഹി വത്തമാനഭൂതാപഗതോകാസകതഭൂമിലദ്ധവസേന അനേകപ്പഭേദം. തത്ഥ സബ്ബമ്പി ഉപ്പാദജരാഭങ്ഗസമങ്ഗിസങ്ഖാതം **വത്തമാനുപ്പന്നം** നാമ. ആരമ്മണരസം അനുഭവിത്വാ നിരുദ്ധം അനുഭൂതാപഗതസങ്ഖാതം കുസലാകുസലം ഉപ്പാദാദിത്തയം അനുപ്പത്വാ നിരുദ്ധം ഭൂതാപഗതസങ്ഖാതം സേസസങ്ഖതഞ്ച **ഭൂതാപഗതുപ്പന്നം** നാമ. "യാനിസ്സ താനി പുബ്ബേകതാനി കമ്മാനീ"തി (മ॰ നി॰ ൩.൨൪൮) ഏവമാദിനാ നയേന വുത്തം കമ്മം അതീതമ്പി സമാനം അഞ്ഞം വിപാകം പടിബാഹിത്വാ അത്തനോ വിപാകസ്സോകാസം കത്വാ ഠിതത്താ തഥാ കതോകാസഞ്ച വിപാകം അനുപ്പന്നമ്പി സമാനം ഏവം കതേ ഓകാസേ ഏകന്തേന ഉപ്പജ്ജനതോ **ഓകാസകതുപ്പന്നം** നാമ. താസു താസു ഭൂമീസു അസമൂഹതം അകുസലം **ഭൂമിലദ്ധുപ്പന്നം** നാമ.

൮൩൪. ഏത്ഥ ച ഭൂമിയാ ഭൂമിലദ്ധസ്സ ച നാനത്തം വേദിതബ്ബം. **ഭൂമീ**തി ഹി വിപസ്സനായ ആരമ്മണഭൂതാ തേഭൂമകാ പഞ്ചക്ഖന്ധാ. **ഭൂമിലദ്ധം** നാമ തേസു ഖന്ധേസു ഉപ്പത്തിരഹം കിലേസജാതം. തേനഹി സാ ഭൂമി ലദ്ധാ നാമ ഹോതീതി തസ്മാ ഭൂമിലദ്ധന്തി വുച്ചതി, സാ ച ഖോ ന ആരമ്മണവസേന. ആരമ്മണവസേന ഹി സബ്ബേപി അതീതാനാഗതേ പരിഞ്ഞാതേപി ച ഖീണാസവാനം ഖന്ധേ ആരബ്ഭ കിലേസാ ഉപ്പജ്ജന്തി മഹാകച്ചാനഉപ്പലവണ്ണാദീനം ഖന്ധേ ആരബ്ഭ സോരേയ്യസേട്ഠി നന്ദമാണവകാദീനം വിയ. യദി ച തം ഭൂമിലദ്ധം നാമ സിയാ, തസ്സ അപ്പഹേയ്യതോ ന കോചി ഭവമൂലം പജഹേയ്യ. വത്ഥുവസേന പന ഭൂമിലദ്ധം വേദിതബ്ബം. യത്ഥ യത്ഥ ഹി വിപസ്സനായ അപരിഞ്ഞാതാ ഖന്ധാ ഉപ്പജ്ജന്തി, തത്ഥ തത്ഥ ഉപ്പാദതോ പഭുതി തേസു വട്ടമൂലം കിലേസജാതം അനുസേതി. തം അപ്പഹീനട്ഠേന ഭൂമിലദ്ധന്തി വേദിതബ്ബം.

൮൩൫. തത്ഥ ച യസ്സ യേസു ഖന്ധേസു അപ്പഹീനട്ഠേന അനുസയിതാ കിലേസാ, തസ്സ തേ ഏവ ഖന്ധാ തേസം കിലേസാനം വത്ഥു, ന അഞ്ഞേസം സന്തകാ ഖന്ധാ. അതീതക്ഖന്ധേസു ച അപ്പഹീനാനുസയിതാനം കിലേസാനം അതീതക്ഖന്ധാവ വത്ഥു, ന ഇതരേ. ഏസ നയോ അനാഗതാദീസു. തഥാ കാമാവചരക്ഖന്ധേസു അപ്പഹീനാനുസയിതാനം കിലേസാനം കാമാവചരക്ഖന്ധാവ വത്ഥു, ന ഇതരേ. ഏസ നയോ രൂപാരൂപാവചരേസു. സോതാപന്നാദീസു പന യസ്സ യസ്സ അരിയപുഗ്ഗലസ്സ ഖന്ധേസു തം തം വട്ടമൂലം കിലേസജാതം തേന തേന മഗ്ഗേന പഹീനം, തസ്സ തസ്സ തേ തേ ഖന്ധാ പഹീനാനം തേസം തേസം വട്ടമൂലകിലേസാനം അവത്ഥുതോ ഭൂമീതി സങ്ഖം ന ലഭന്തി. പുഥുജ്ജനസ്സ സബ്ബസോവ വട്ടമൂലകിലേസാനം അപ്പഹീനത്താ യംകിഞ്ചി കരിയമാനം കമ്മം കുസലം അകുസലം വാ ഹോതി. ഇച്ചസ്സ കമ്മകിലേസപച്ചയാ വട്ടം വട്ടതി. തസ്സേതം വട്ടമൂലം രൂപക്ഖന്ധേയേവ, ന വേദനാക്ഖന്ധാദീസു. വിഞ്ഞാണക്ഖന്ധേയേവ വാ, ന രൂപക്ഖന്ധാദീസൂതി ന വത്തബ്ബം. കസ്മാ? അവിസേസേന പഞ്ചസുപി ഖന്ധേസു അനുസയിതത്താ.

൮൩൬. കഥം? പഥവീരസാദി വിയ രുക്ഖേ. യഥാ ഹി മഹാരുക്ഖേ പഥവീതലം അധിട്ഠായ പഥവീരസഞ്ച ആപോരസഞ്ച നിസ്സായ തപ്പച്ചയാ മൂലഖന്ധസാഖപസാഖപല്ലവപലാസപുപ്ഫഫലേഹി വഡ്ഢിത്വാ നഭം പൂരേത്വാ യാവ കപ്പാവസാനാ ബീജപരമ്പരായ രുക്ഖപവേണിം സന്താനയമാനേ ഠിതേ തം പഥവീരസാദി മൂലേയേവ, ന ഖന്ധാദീസു...പേ॰... ഫലേയേവ വാ, ന മൂലാദീസൂതി ന വത്തബ്ബം. കസ്മാ? അവിസേസേന സബ്ബേസു മൂലാദീസു അനുഗതത്താതി.

യഥാ പന തസ്സേവ രുക്ഖസ്സ പുപ്ഫഫലാദീസു നിബ്ബിന്നോ കോചി പുരിസോ ചതൂസു ദിസാസു മണ്ഡൂകകണ്ടകം നാമ വിസകണ്ടകം ആകോടേയ്യ, അഥ സോ രുക്ഖോ തേന വിസസമ്ഫസ്സേന ഫുട്ഠോ പഥവീരസആപോരസാനം പരിയാദിണ്ണത്താ അപ്പസവനധമ്മതം ആഗമ്മ പുന സന്താനം നിബ്ബത്തേതും ന സക്കുണേയ്യ, ഏവമേവ ഖന്ധപവത്തിയം നിബ്ബിന്നോ കുലപുത്തോ തസ്സ പുരിസസ്സ ചതൂസു ദിസാസു രുക്ഖേ വിസയോജനം വിയ അത്തനോ സന്താനേ ചതുമഗ്ഗഭാവനം ആരഭതി. അഥസ്സ സോ ഖന്ധസന്താനോ തേന ചതുമഗ്ഗവിസസമ്ഫസ്സേന സബ്ബസോ വട്ടമൂലകകിലേസാനം പരിയാദിണ്ണത്താ കിരിയഭാവമത്തഉപഗതകായകമ്മാദിസബ്ബകമ്മപ്പഭേദോ ഹുത്വാ ആയതിം പുനബ്ഭവാനഭിനിബ്ബത്തനധമ്മതം ആഗമ്മ ഭവന്തരസന്താനം നിബ്ബത്തേതും ന സക്കോതി. കേവലം ചരിമവിഞ്ഞാണനിരോധേന നിരിന്ധനോ വിയ ജാതവേദോ അനുപാദാനോ പരിനിബ്ബായതി, ഏവം ഭൂമിയാ ഭൂമിലദ്ധസ്സ ച നാനത്തം വേദിതബ്ബം.

൮൩൭. അപിച അപരമ്പി സമുദാചാരആരമ്മണാധിഗ്ഗഹിതഅവിക്ഖമ്ഭിതഅസമൂഹതവസേന ചതുബ്ബിധം ഉപ്പന്നം. തത്ഥ വത്തമാനുപ്പന്നമേവ **സമുദാചാരുപ്പന്നം**. ചക്ഖാദീനം പന ആപാഥഗതേ ആരമ്മണേ പുബ്ബഭാഗേ അനുപ്പജ്ജമാനമ്പി കിലേസജാതം ആരമ്മണസ്സ അധിഗ്ഗഹിതത്താ ഏവ അപരഭാഗേ ഏകന്തേന ഉപ്പത്തിതോ **ആരമ്മണാധിഗ്ഗഹിതുപ്പന്നന്**തി വുച്ചതി, കല്യാണിഗാമേ പിണ്ഡായ ചരതോ മഹാതിസ്സത്ഥേരസ്സ വിസഭാഗരൂപദസ്സനേന ഉപ്പന്നകിലേസജാതം വിയ. സമഥവിപസ്സനാനം അഞ്ഞതരവസേന അവിക്ഖമ്ഭിതം കിലേസജാതം ചിത്തസന്തതിമനാരൂള്ഹമ്പി ഉപ്പത്തിനിവാരകസ്സ ഹേതുനോ അഭാവാ **അവിക്ഖമ്ഭിതുപ്പന്നം** നാമ. സമഥവിപസ്സനാവസേന പന വിക്ഖമ്ഭിതമ്പി അരിയമഗ്ഗേന അസമൂഹതത്താ ഉപ്പത്തിധമ്മതം അനതീതതായ **അസമൂഹതുപ്പന്നന്**തി വുച്ചതി, ആകാസേന ഗച്ഛന്തസ്സ

അട്ഠസമാപത്തിലാഭിനോ ഥേരസ്സ കുസുമിതരുക്ഖേ ഉപവനേ പുപ്ഫാനി ഉച്ചിനന്തസ്സ മധുരേന സരേന ഗായതോ മാതുഗാമസ്സ ഗീതസവനേന ഉപ്പന്നകിലേസജാതം വിയ. തിവിധമ്പി ചേതം ആരമ്മണാധിഗ്ഗഹിതാവിക്ഖമ്ഭിതഅസമൂഹതുപ്പന്നം ഭൂമിലദ്ധേനേവ സങ്ഗഹം ഗച്ഛതീതി വേദിതബ്ബം.

വ്വ൩.വ്വ. ഇച്ചേതസ്മിം വുത്തപ്പഭേദേ ഉപ്പന്നേ യദേതം വത്തമാനഭൂതാപഗതോകാസകതസമുദാചാരസങ്ഖാതം ചതുബ്ബിധം ഉപ്പന്നം, തം അമഗ്ഗവജ്ഝത്താ കേനചിപി ഞാണേന പഹാതബ്ബം ന ഹോതി. യം പനേതം ഭൂമിലദ്ധാരമ്മണാധിഗ്ഗഹിതഅവിക്ഖമ്ഭിതഅസമൂഹതസങ്ഖാതം ഉപ്പന്നം, തസ്സ തം ഉപ്പന്നഭാവം വിനാസയമാനം യസ്മാ തം തം ലോകിയലോകുത്തരഞാണം ഉപ്പജ്ജതി, തസ്മാ തം സബ്ബമ്പി പഹാതബ്ബം ഹോതീതി. ഏവമേത്ഥ യേ യേന പഹാതബ്ബാ ധമ്മാ, തേസം പഹാനഞ്ച ജാനിതബ്ബം.

പരിഞ്ഞാദികിച്ചകഥാ

വ്വ൩ൻ. കിച്ചാനി പരിഞ്ഞാദീനി, യാനി വുത്താനി അഭിസമയകാലേ;
താനി ച യഥാസഭാവേന, ജാനിതബ്ബാനി സബ്ബാനീതി.

സച്ചാഭിസമയകാലം ഹി ഏതേസു ചതൂസു ഞാണേസു ഏകേകസ്സ ഏകക്ഖണേ പരിഞ്ഞാ പഹാനം സച്ഛികിരിയാ ഭാവനാതി ഏതാനി പരിഞ്ഞാദീനി ചത്താരി കിച്ചാനി വുത്താനി, താനി യഥാസഭാവേന ജാനിതബ്ബാനി. വുത്തം ഹേതം പോരാണേഹി -

“യഥാ പദീപോ അപുബ്ബം അചരിമം ഏകക്ഖണേ ചത്താരി കിച്ചാനി കരോതി, വട്ടിം ഝാപേതി, അന്ധകാരം വിധമതി, ആലോകം പരിവിദംസേതി, സിനേഹം പരിയാദിയതി, ഏവമേവ മഗ്ഗഞാണം അപുബ്ബം അചരിമം ഏകക്ഖണേ ചത്താരി സച്ചാനി അഭിസമേതി, ദുക്ഖം പരിഞ്ഞാഭിസമയേന അഭിസമേതി, സമുദയം പഹാനാഭിസമയേന അഭിസമേതി, മഗ്ഗം ഭാവനാഭിസമയേന അഭിസമേതി, നിരോധം സച്ഛികിരിയാഭിസമയേന അഭിസമേതി. കിം വുത്തം ഹോതി? നിരോധം ആരമ്മണം കരിത്വാ ചത്താരിപി സച്ചാനി പാപുണാതി പസ്സതി പടിവിജ്ഝതീ”തി.

വുത്തമ്പി ചേതം “യോ, ഭിക്ഖവേ, ദുക്ഖം പസ്സതി, ദുക്ഖസമുദയമ്പി സോ പസ്സതി, ദുക്ഖനിരോധമ്പി പസ്സതി, ദുക്ഖനിരോധഗാമിനിം പടിപദമ്പി പസ്സതീ”തി (സം॰ നി॰ ൫.൧൧൦൦) സബ്ബം വേദിതബ്ബം.

അപരമ്പി വുത്തം “മഗ്ഗസമങ്ഗിസ്സ ഞാണം, ദുക്ഖേപേതം ഞാണം, ദുക്ഖസമുദയേപേതം ഞാണം, ദുക്ഖനിരോധേപേതം ഞാണം, ദുക്ഖനിരോധഗാമിനിയാ പടിപദായപേതം ഞാണ”ന്തി (വിഭ॰ ൭൯൪; പടി॰ മ॰ ൧.൧൦൯).

തത്ഥ യഥാ പദീപോ വട്ടിം ഝാപേതി, ഏവം മഗ്ഗഞാണം ദുക്ഖം പരിജാനാതി. യഥാ അന്ധകാരം വിധമതി, ഏവം സമുദയം പജഹതി. യഥാ ആലോകം പരിവിദംസേതി, ഏവം സഹജാതാദിപച്ചയതായ സമ്മാസങ്കപ്പാദിധമ്മസങ്ഖാതം മഗ്ഗം ഭാവേതി. യഥാ സിനേഹം പരിയാദിയതി, ഏവം കിലേസപരിയാദാനം നിരോധം സച്ഛികരോതീതി ഏവം ഉപമാസംസന്ദനം വേദിതബ്ബം.

വ്വർ൦. അപരോ നയോ - യഥാ സൂരിയോ ഉദയന്തോ അപുബ്ബം അചരിമം സഹ പാതുഭാവാ ചത്താരി കിച്ചാനി കരോതി, രൂപഗതാനി ഓഭാസേതി, അന്ധകാരം വിധമതി, ആലോകം ദസ്സേതി, സീതം പടിപ്പസ്സമ്ഭേതി, ഏവമേവ മഗ്ഗഞാണം...പേ॰... നിരോധം സച്ഛികിരിയാഭിസമയേന അഭിസമേതി. ഇധാപി യഥാ സൂരിയോ രൂപഗതാനി ഓഭാസേതി, ഏവം മഗ്ഗഞാണം ദുക്ഖം പരിജാനാതി. യഥാ അന്ധകാരം വിധമതി, ഏവം സമുദയം പജഹതി. യഥാ ആലോകം ദസ്സേതി, ഏവം സഹജാതാദിപച്ചയതായ മഗ്ഗം ഭാവേതി. യഥാ സീതം പടിപ്പസ്സമ്ഭേതി, ഏവം കിലേസപടിപ്പസ്സദ്ധിം നിരോധം സച്ഛികരോതീതി ഏവം ഉപമാസംസന്ദനം വേദിതബ്ബം.

വ്വർ൧. അപരോ നയോ - യഥാ നാവാ അപുബ്ബം അചരിമം ഏകക്ഖണേ ചത്താരി കിച്ചാനി കരോതി, ഓരിമതീരം പജഹതി, സോതം ഛിന്ദതി, ഭണ്ഡം വഹതി, പാരിമതീരം അപ്പേതി, ഏവമേവ മഗ്ഗഞാണം...പേ॰... നിരോധം സച്ഛികിരിയാഭിസമയേന അഭിസമേതി. ഏത്ഥാപി യഥാ നാവാ ഓരിമതീരം പജഹതി, ഏവം മഗ്ഗഞാണം ദുക്ഖം പരിജാനാതി. യഥാ സോതം ഛിന്ദതി, ഏവം സമുദയം പജഹതി. യഥാ ഭണ്ഡം വഹതി, ഏവം സഹജാതാദിപച്ചയതായ മഗ്ഗം ഭാവേതി. യഥാ പാരിമതീരം അപ്പേതി, ഏവം പാരിമതീരഭൂതം നിരോധം സച്ഛികരോതീതി ഏവം ഉപമാസംസന്ദനം വേദിതബ്ബം.

വ്വർ൨. ഏവം സച്ചാഭിസമയകാലസ്മിം ഏകക്ഖണേ ചതുന്നം കിച്ചാനം വസേന പവത്തഞാണസ്സ പനസ്സ സോളസഹാകാരേഹി തഥട്ഠേന ചത്താരി കിച്ചാനി ഏകപടിവേധാനി ഹോന്തി. യഥാഹ -

> “കഥം തഥട്ഠേന ചത്താരി കിച്ചാനി ഏകപടിവേധാനി? സോളസഹി ആകാരേഹി തഥട്ഠേന ചത്താരി കിച്ചാനി ഏകപടിവേധാനി. **ദുക്ഖസ്സ** പീളനട്ഠോ, സങ്ഖതട്ഠോ, സന്താപട്ഠോ, വിപരിണാമട്ഠോ, തഥട്ഠോ. **സമുദയസ്സ** ആയൂഹനട്ഠോ, നിദാനട്ഠോ, സംയോഗട്ഠോ, പലിബോധട്ഠോ, തഥട്ഠോ. **നിരോധസ്സ** നിസ്സരണട്ഠോ, വിവേകട്ഠോ, അസങ്ഖതട്ഠോ, അമതട്ഠോ, തഥട്ഠോ. **മഗ്ഗസ്സ** നിയ്യാനട്ഠോ, ഹേതുട്ഠോ, ദസ്സനട്ഠോ, അധിപതേയ്യട്ഠോ, തഥട്ഠോ. ഇമേഹി സോളസഹി ആകാരേഹി തഥട്ഠേന ചത്താരി സച്ചാനി ഏകസങ്ഗഹിതാനി. യം ഏകസങ്ഗഹിതം, തം ഏകത്തം. യം ഏകത്തം, തം ഏകേന ഞാണേന പടിവിജ്ഝതീതി ചത്താരി സച്ചാനി ഏകപടിവേധാനീ”തി (പടി॰ മ॰ ൨.൧൧).

വ്വർ൩. തത്ഥ സിയാ യദാ ദുക്ഖാദീനം അഞ്ഞേപി രോഗഗണ്ഡാദയോ അത്ഥാ അത്ഥി, അഥ കസ്മാ ചത്താരോയേവ വുത്താതി. ഏത്ഥ വദാമ, അഞ്ഞസച്ചദസ്സനവസേന ആവിഭാവതോ. “തത്ഥ കതമം ദുക്ഖേ ഞാണം? ദുക്ഖം ആരബ്ഭ യാ ഉപ്പജ്ജതി പഞ്ഞാ പജാനനാ”തിആദിനാ (വിഭ॰ ൭൯൪; പടി॰ മ॰ ൧.൧൦൯) ഹി നയേന ഏകേകസച്ചാരമ്മണവസേനാപി സച്ചഞാണം വുത്തം. “യോ, ഭിക്ഖവേ, ദുക്ഖം പസ്സതി, സമുദയമ്പി സോ പസ്സതീ”തിആദിനാ (സം॰ നി॰ ൫.൧൧൦൦) നയേന ഏകം സച്ചം ആരമ്മണം കത്വാ സേസേസുപി കിച്ചനിപ്ഫത്തിവസേനാപി വുത്തം.

തഥ യദാ ഏകേകം സച്ചം ആരമ്മണം കരോതി, തദാ സമുദയദസ്സനേന താവ സഭാവതോ പീളനലക്ഖണസ്സാപി **ദുക്ഖസ്സ,** യസ്മാ തം ആയൂഹനലക്ഖണേന സമുദയേന ആയൂഹിതം സങ്ഖതം രാസികതം, തസ്മാസ്സ സോ സങ്ഖതട്ഠോ ആവിഭവതി. യസ്മാ പന മഗ്ഗോ കിലേസസന്താപഹരോ സുസീതലോ, തസ്മാസ്സ മഗ്ഗസ്സ ദസ്സനേന സന്താപട്ഠോ ആവിഭവതി ആയസ്മതോ നന്ദസ്സ അച്ഛരാദസ്സനേന സുന്ദരിയാ അനഭിരൂപഭാവോ വിയ. അവിപരിണാമധമ്മസ്സ പന നിരോധസ്സ ദസ്സനേനസ്സ വിപരിണാമട്ഠോ ആവിഭവതീതി വത്തബ്ബമേവേത്ഥ നത്ഥി.

തഥാ സഭാവതോ ആയൂഹനലക്ഖണസ്സാപി **സമുദയസ്സ,** ദുക്ഖദസ്സനേന നിദാനട്ഠോ ആവിഭവതി അസപ്പായഭോജനതോ ഉപ്പന്നബ്യാധിദസ്സനേന ഭോജനസ്സ ബ്യാധിനിദാനഭാവോ വിയ. വിസംയോഗഭൂതസ്സ നിരോധസ്സ ദസ്സനേന സംയോഗട്ഠോ. നിയ്യാനഭൂതസ്സ ച മഗ്ഗസ്സ ദസ്സനേന പലിബോധട്ഠോതി.

തഥാ നിസ്സരണലക്ഖണസ്സാപി **നിരോധസ്സ,** അവിവേകഭൂതസ്സ സമുദയസ്സ ദസ്സനേന വിവേകട്ഠോ ആവിഭവതി. മഗ്ഗദസ്സനേന അസങ്ഖതട്ഠോ, ഇമിനാ ഹി അനമതഗ്ഗസംസാരേ മഗ്ഗോ നദിട്ഠപുബ്ബോ, സോപി ച സപ്പച്ചയത്താ സങ്ഖതോയേവാതി അപ്പച്ചയധമ്മസ്സ അസങ്ഖതഭാവോ അതിവിയ പാകടോ ഹോതി. ദുക്ഖദസ്സനേന പനസ്സ അമതട്ഠോ ആവിഭവതി, ദുക്ഖം ഹി വിസം, അമതം നിബ്ബാനന്തി.

തഥാ നിയ്യാനലക്ഖണസ്സാപി **മഗ്ഗസ്സ,** സമുദയദസ്സനേന ''നായം ഹേതു നിബ്ബാനസ്സ പത്തിയാ, അയം ഹേതൂ''തി ഹേതുട്ഠോ ആവിഭവതി. നിരോധദസ്സനേന ദസ്സനട്ഠോ, പരമസുഖുമാനി രൂപാനി പസ്സതോ ''വിപ്പസന്നം വത മേ ചക്ഖൂ''ന്തി ചക്ഖുസ്സ വിപ്പസന്നഭാവോ വിയ. ദുക്ഖദസ്സനേന അധിപതേയ്യട്ഠോ, അനേകരോഗാതുരകപണജനദസ്സനേന ഇസ്സരജനസ്സ ഉളാരഭാവോ വിയാതി ഏവമേത്ഥ സലക്ഖണവസേന ഏകേകസ്സ, അഞ്ഞസച്ചദസ്സനവസേന ച ഇതരേസം തിണ്ണം തിണ്ണം ആവിഭാവതോ ഏകേകസ്സ ചത്താരോ ചത്താരോ അത്ഥാ വുത്താ. മഗ്ഗക്ഖണേ പന സബ്ബേ ചേതേ അത്ഥാ ഏകേനേവ ദുക്ഖാദീസു ചതുകിച്ചേന ഞാണേന പടിവേധം ഗച്ഛന്തീതി. യേ പന നാനാഭിസമയം ഇച്ഛന്തി, തേസം ഉത്തരം അഭിധമ്മേ കഥാവത്ഥുസ്മിം വുത്തമേവ.

പരിഞ്ഞാദിപ്പഭേദകഥാ

൮൪൪. ഇദാനി യാനി താനി പരിഞ്ഞാദീനി ചത്താരി കിച്ചാനി വുത്താനി, തേസു -

> തിവിധാ ഹോതി പരിഞ്ഞാ, തഥാ പഹാനമ്പി സച്ഛികിരിയാപി;
> ദ്വേ ഭാവനാ അഭിമതാ, വിനിച്ഛയോ തത്ഥ ഞാതബ്ബോ.

൮൪൫. **തിവിധാ ഹോതി പരിഞ്ഞാ**തി ഞാതപരിഞ്ഞാ തീരണപരിഞ്ഞാ പഹാനപരിഞ്ഞാതി ഏവം പരിഞ്ഞാ തിവിധാ ഹോതി. തത്ഥ ''അഭിഞ്ഞാപഞ്ഞാ ഞാതട്ഠേന ഞാണ''ന്തി (പടി॰ മ॰ മാതികാ ൧.൨൦) ഏവം ഉദ്ദിസിത്വാ ''യേ യേ ധമ്മാ അഭിഞ്ഞാതാ ഹോന്തി, തേ തേ ധമ്മാ ഞാതാ ഹോന്തീ''തി (പടി॰ മ॰ ൧.൭൫) ഏവം സങ്ഖേപതോ, ''സബ്ബം, ഭിക്ഖവേ, അഭിഞ്ഞേയ്യം. കിഞ്ച, ഭിക്ഖവേ, സബ്ബം അഭിഞ്ഞേയ്യം? ചക്ഖും, ഭിക്ഖവേ, അഭിഞ്ഞേയ്യ''ന്തിആദിനാ (പടി॰ മ॰ ൧.൨) നയേന വിത്ഥാരതോ വുത്താ **ഞാതപരിഞ്ഞാ** നാമ. തസ്സാ സപ്പച്ചയനാമരൂപാഭിജാനനാ ആവേണികാ ഭൂമി.

൮൪൬. ''പരിഞ്ഞാപഞ്ഞാ തീരണട്ഠേന ഞാണ''ന്തി (പടി॰ മ॰ മാതികാ ൧.൨൧) ഏവം ഉദ്ദിസിത്വാ പന ''യേ യേ ധമ്മാ പരിഞ്ഞാതാ ഹോന്തി, തേ തേ ധമ്മാ തീരിതാ ഹോന്തീ''തി (പടി॰ മ॰ ൧.൭൫) ഏവം സങ്ഖേപതോ, ''സബ്ബം, ഭിക്ഖവേ, പരിഞ്ഞേയ്യം. കിഞ്ച, ഭിക്ഖവേ, സബ്ബം പരിഞ്ഞേയ്യം? ചക്ഖും, ഭിക്ഖവേ, പരിഞ്ഞേയ്യ''ന്തിആദിനാ (പടി॰ മ॰ ൧.൨൧) നയേന വിത്ഥാരതോ വുത്താ **തീരണപരിഞ്ഞാ** നാമ. തസ്സാ കലാപസമ്മസനതോ പട്ഠായ അനിച്ചം ദുക്ഖമനത്താതി തീരണവസേന പവത്തമാനായ യാവ അനുലോമാ ആവേണികാ ഭൂമി.

൮൪൭. ''പഹാനപഞ്ഞാ പരിച്ചാഗട്ഠേന ഞാണ''ന്തി (പടി॰ മ॰ മാതികാ ൧.൨൨) ഏവം പന ഉദ്ദിസിത്വാ ''യേ യേ ധമ്മാ പഹീനാ ഹോന്തി, തേ തേ ധമ്മാ പരിച്ചത്താ ഹോന്തീ''തി (പടി॰ മ॰ ൧.൭൫) ഏവം വിത്ഥാരതോ വുത്താ ''അനിച്ചാനുപസ്സനായ നിച്ചസഞ്ഞം പജഹതീ''തിആദിനയപ്പവത്താ **പഹാനപരിഞ്ഞാ**. തസ്സാ ഭങ്ഗാനുപസ്സനതോ പട്ഠായ യാവ മഗ്ഗഞാണാ ഭൂമി, അയം ഇധ അധിപ്പേതാ.

യസ്മാ വാ ഞാതതീരണപരിഞ്ഞായോപി തദത്ഥായേവ, യസ്മാ ച യേ ധമ്മേ പജഹതി, തേ നിയമതോ ഞാതാ ചേവ തീരിതാ ച ഹോന്തി, തസ്മാ പരിഞ്ഞാത്തയമ്പി ഇമിനാ പരിയായേന മഗ്ഗഞാണസ്സ കിച്ചന്തി വേദിതബ്ബം.

൮൪൮. **തഥാ പഹാനമ്പീ**തി പഹാനമ്പി ഹി വിക്ഖമ്ഭനപ്പഹാനം തദങ്ഗപ്പഹാനം സമുച്ഛേദപ്പഹാനന്തി പരിഞ്ഞാ വിയ തിവിധമേവ ഹോതി. തത്ഥ യം സസേവാലേ ഉദകേ പക്ഖിത്തേന ഘടേന സേവാലസ്സ വിയ തേന തേന ലോകിയസമാധിനാ നീവരണാദീനം പച്ചനീകധമ്മാനം വിക്ഖമ്ഭനം, ഇദം **വിക്ഖമ്ഭനപ്പഹാനം** നാമ. പാളിയം പന ''വിക്ഖമ്ഭനപ്പഹാനഞ്ച നീവരണാനം പഠമം ഝാനം ഭാവയതോ''തി (പടി॰ മ॰ ൧.൨൪) നീവരണാനഞ്ഞേവ വിക്ഖമ്ഭനം വുത്തം, തം പാകടത്താ വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം. നീവരണാനി ഹി ഝാനസ്സ പുബ്ബഭാഗേപി പച്ഛാഭാഗേപി ന സഹസാ ചിത്തം അജ്ഝോത്ഥരന്തി, വിതക്കാദയോ അപ്പിതക്ഖണേയേവ. തസ്മാ നീവരണാനം വിക്ഖമ്ഭനം പാകടം.

൮൪൯. യം പന രത്തിഭാഗേ സമുജ്ജലിതേന പദീപേന അന്ധകാരസ്സ വിയ തേന തേന വിപസ്സനായ അവയവഭൂതേന ഞാണങ്ഗേന പടിപക്ഖവസേനേവ തസ്സ തസ്സ പഹാതബ്ബധമ്മസ്സ പഹാനം, ഇദം **തദങ്ഗപ്പഹാനം** നാമ. സേയ്യഥിദം - നാമരൂപപരിച്ഛേദേന താവ സക്കായദിട്ഠിയാ. പച്ചയപരിഗ്ഗഹേന അഹേതുവിസമഹേതുദിട്ഠിയാ ചേവ കങ്ഖാമലസ്സ ച. കലാപസമ്മസനേന ''അഹം മമാ''തി സമൂഹഗാഹസ്സ. മഗ്ഗാമഗ്ഗവവത്ഥാനേന അമഗ്ഗേ മഗ്ഗസഞ്ഞായ. ഉദയദസ്സനേന ഉച്ഛേദദിട്ഠിയാ. വയദസ്സനേന സസ്സതദിട്ഠിയാ. ഭയതുപട്ഠാനേന സഭയേ അഭയസഞ്ഞായ. ആദീനവദസ്സനേന അസ്സാദസഞ്ഞായ. നിബ്ബിദാനുപസ്സനേന അഭിരതിസഞ്ഞായ. മുഞ്ചിതുകമ്യതായ അമുഞ്ചിതുകാമഭാവസ്സ. പടിസങ്ഖാനേന അപ്പടിസങ്ഖാനസ്സ. ഉപേക്ഖായ അനുപേക്ഖനസ്സ. അനുലോമേന സച്ചപടിലോമഗാഹസ്സ പഹാനം.

യം വാ പന അട്ഠാരസസു മഹാവിപസ്സനാസു അനിച്ചാനുപസ്സനായ നിച്ചസഞ്ഞായ. ദുക്ഖാനുപസ്സനായ സുഖസഞ്ഞായ. അനത്താനുപസ്സനായ അത്തസഞ്ഞായ. നിബ്ബിദാനുപസ്സനായ നന്ദിയാ. വിരാഗാനുപസ്സനായ രാഗസ്സ. നിരോധാനുപസ്സനായ സമുദയസ്സ. പടിനിസ്സഗ്ഗാനുപസ്സനായ ആദാനസ്സ. ഖയാനുപസ്സനായ ഘനസഞ്ഞായ. വയാനുപസ്സനായ ആയൂഹനസ്സ. വിപരിണാമാനുപസ്സനായ ധുവസഞ്ഞായ. അനിമിത്താനുപസ്സനായ നിമിത്തസ്സ. അപ്പണിഹിതാനുപസ്സനായ പണിധിയാ. സുഞ്ഞതാനുപസ്സനായ അഭിനിവേസസ്സ. അധിപഞ്ഞാധമ്മവിപസ്സനായ സാരാദാനാഭിനിവേസസ്സ.

യഥാഭൂതഞാണദസ്സനേന സമ്മോഹാഭിനിവേസസ്സ. ആദീനവാനുപസ്സനായ ആലയാഭിനിവേസസ്സ. പടിസങ്ഖാനുപസ്സനായ അപ്പടിസങ്ഖായ. വിവട്ടാനുപസ്സനായ സംയോഗാഭിനിവേസസ്സ പഹാനം. ഇദമ്പി **തദങ്ഗപ്പഹാനമേവ.**

൮൭൩. തത്ഥ യഥാ അനിച്ചാനുപസ്സനാദീഹി സത്തഹി നിച്ചസഞ്ഞാദീനം പഹാനം ഹോതി, തം ഭങ്ഗാനുപസ്സനേ വുത്തമേവ.

ഖയാനുപസ്സനാതി പന ഘനവിനിബ്ഭോഗം കത്വാ അനിച്ചം ഖയട്ഠേനാതി ഏവം ഖയം പസ്സതോ ഞാണം. തേന ഘനസഞ്ഞായ പഹാനം ഹോതി.

വയാനുപസ്സനാതി -

> ആരമ്മണാന്വയേന, ഉഭോ ഏകവവത്ഥാനാ;
> നിരോധേ അധിമുത്തതാ, വയലക്ഖണവിപസ്സനാതി. -

ഏവം വുത്താ പച്ചക്ഖതോ ചേവ അന്വയതോ ച സങ്ഖാരാനം ഭങ്ഗം ദിസ്വാ തസ്മിഞ്ഞേവ ഭങ്ഗസങ്ഖാതേ നിരോധേ അധിമുത്തതാ, തായ ആയൂഹനസ്സ പഹാനം ഹോതി. യേസം ഹി അത്ഥായ ആയൂഹേയ്യ, "തേ ഏവം വയധമ്മാ"തി വിപസ്സതോ ആയൂഹനേ ചിത്തം ന നമതി.

വിപരിണാമാനുപസ്സനാതി രൂപസത്തകാദിവസേന തം തം പരിച്ഛേദം അതിക്കമ്മ അഞ്ഞഥാപവത്തിദസ്സനം. ഉപ്പന്നസ്സ വാ ജരായ ചേവ മരണേന ച ദ്വീഹാകാരേഹി വിപരിണാമദസ്സനം, തായ ധുവസഞ്ഞായ പഹാനം ഹോതി.

അനിമിത്താനുപസ്സനാതി അനിച്ചാനുപസ്സനാവ, തായ നിച്ചനിമിത്തസ്സ പഹാനം ഹോതി.

അപ്പണിഹിതാനുപസ്സനാതി ദുക്ഖാനുപസ്സനാവ, തായ സുഖപണിധിസുഖപത്ഥനാപഹാനം ഹോതി.

സുഞ്ഞതാനുപസ്സനാതി അനത്താനുപസ്സനാവ, തായ "അത്ഥി അത്താ"തി അഭിനിവേസസ്സ പഹാനം ഹോതി.

അധിപഞ്ഞാധമ്മവിപസ്സനാതി -

> "ആരമ്മണഞ്ച പടിസങ്ഖാ, ഭങ്ഗഞ്ച അനുപസ്സതി;
> സുഞ്ഞതോ ച ഉപട്ഠാനം, അധിപഞ്ഞാ വിപസ്സനാ"തി. -

ഏവം വുത്താ രൂപാദിആരമ്മണം ജാനിത്വാ തസ്സ ച ആരമ്മണസ്സ തദാരമ്മണസ്സ ച ചിത്തസ്സ ഭങ്ഗം ദിസ്വാ "സങ്ഖാരാവ ഭിജ്ജന്തി, സങ്ഖാരാനം മരണം, ന അഞ്ഞോ കോചി അത്ഥീ"തി ഭങ്ഗവസേന സുഞ്ഞതം ഗഹേത്വാ പവത്താ വിപസ്സനാ. സാ അധിപഞ്ഞാ ച ധമ്മേസു ച വിപസ്സനാതി കത്വാ അധിപഞ്ഞാധമ്മവിപസ്സനാതി വുച്ചതി, തായ നിച്ചസാരാഭാവസ്സ ച അത്തസാരാഭാവസ്സ ച സുട്ഠു ദിട്ഠത്താ സാരാദാനാഭിനിവേസസ്സ പഹാനം ഹോതി.

യഥാഭൂതഞാണദസ്സനന്തി സപ്പച്ചയനാമരൂപപരിഗ്ഗഹോ, തേന "അഹോസിം നു ഖോ അഹം അതീതമദ്ധാന"ന്തിആദിവസേന ചേവ, "ഇസ്സരതോ ലോകോ സമ്ഭോതീ"തിആദിവസേന ച പവത്തസ്സ സമ്മോഹാഭിനിവേസസ്സ പഹാനം ഹോതി.

ആദീനവാനുപസ്സനാതി ഭയതുപട്ഠാനവസേന ഉപ്പന്നം സബ്ബഭവാദീസു ആദീനവദസ്സനഞാണം, തേന "കിഞ്ചി അല്ലീയിതബ്ബം ന ദിസ്സതീ"തി ആലയാഭിനിവേസസ്സ പഹാനം ഹോതി.

പടിസങ്ഖാനുപസ്സനാതി മുഞ്ചനസ്സ ഉപായകരണം പടിസങ്ഖാഞാണം, തേന അപ്പടിസങ്ഖായ പഹാനം ഹോതി.

വിവട്ടാനുപസ്സനാതി സങ്ഖാരുപേക്ഖാ ചേവ അനുലോമഞ്ച. തദാ ഹിസ്സ ചിത്തം ഈസകപോണേ പദുമപലാസേ ഉദകബിന്ദു വിയ സബ്ബസ്മാ സങ്ഖാരഗതാ പതിലീയതി, പതികുടതി, പതിവത്തതീതി വുത്തം. തസ്മാ തായ സംയോഗാഭിനിവേസസ്സ പഹാനം ഹോതി, കാമസംയോഗാദികസ്സ കിലേസാഭിനിവേസസ്സ കിലേസപ്പവത്തിയാ പഹാനം ഹോതീതി അത്ഥോ. ഏവം വിത്ഥാരതോ തദങ്ഗപ്പഹാനം വേദിതബ്ബം. പാളിയം പന "തദങ്ഗപ്പഹാനഞ്ച ദിട്ഠിഗതാനം നിബ്ബേധഭാഗിയം സമാധിം ഭാവയതോ"തി (പടി॰ മ॰ ൧.൨൪) സങ്ഖേപേനേവ വുത്തം.

൮൭൪. യം പന അസനിവിചക്കാഭിഹതസ്സ രുക്ഖസ്സ വിയ അരിയമഗ്ഗഞാണേന സംയോജനാദീനം ധമ്മാനം യഥാ ന പുന പവത്തി, ഏവം പഹാനം, ഇദം **സമുച്ഛേദപ്പഹാനം** നാമ. യം സന്ധായ വുത്തം "സമുച്ഛേദപ്പഹാനഞ്ച ലോകുത്തരം ഖയഗാമിമഗ്ഗം ഭാവയതോ"തി (പടി॰ മ॰ ൧.൨൪) . ഇതി ഇമേസു തീസു പഹാനേസു സമുച്ഛേദപ്പഹാനമേവ ഇധ അധിപ്പേതം. യസ്മാ പന തസ്സ യോഗിനോ പുബ്ബഭാഗേ വിക്ഖമ്ഭനതദങ്ഗപ്പഹാനാനിപി തദത്ഥാനേവ, തസ്മാ പഹാനത്തയമ്പി ഇമിനാ പരിയായേന മഗ്ഗഞാണസ്സ കിച്ചന്തി വേദിതബ്ബം. പടിരാജാനം വധിത്വാ രജ്ജം പത്തേന ഹി യമ്പി തതോ പുബ്ബേ കതം, സബ്ബം "ഇദഞ്ചിദഞ്ച രഞ്ഞാ കത"ന്തിയേവ വുച്ചതി.

൮൭൫. സച്ഛികിരിയാപീതി ലോകിയസച്ഛികിരിയാ ലോകുത്തരസച്ഛികിരിയാതി ദ്വേധാ ഭിന്നാപി ലോകുത്തരായ ദസ്സനഭാവനാവസേന ഭേദതോ തിവിധാ ഹോതി. തത്ഥ "പഠമസ്സ ഝാനസ്സ ലാഭീമ്ഹി, വസീമ്ഹി, പഠമജ്ഝാനം സച്ഛികതം മയാ"തിആദിനാ (പാരാ॰ ൨൦൩-൨൦൮) നയേന ആഗതാ പഠമജ്ഝാനാദീനം ഫസ്സനാ ലോകിയസച്ഛികിരിയാ നാമ. **ഫസ്സനാ**തി അധിഗന്ത്വാ "ഇദം മയാ അധിഗത"ന്തി പച്ചക്ഖതോ ഞാണഫസ്സേന ഫുസനാ. ഇമമേവ ഹി അത്ഥം സന്ധായ "സച്ഛികിരിയാ പഞ്ഞാ ഫസ്സനട്ഠേ ഞാണ"ന്തി (പടി॰ മ॰ മാതികാ ൧.൨൭) ഉദ്ദിസിത്വാ "യേ യേ ധമ്മാ സച്ഛികതാ ഹോന്തി, തേ തേ ധമ്മാ ഫസ്സിതാ ഹോന്തീ"തി (പടി॰ മ॰ ൧.൭൪) സച്ഛികിരിയനിദ്ദേസോ വുത്തോ.

അപിച അത്തനോ സന്താനേ അനുപ്പാദേത്വാപി യേ ധമ്മാ കേവലം അപരപ്പച്ചയേന ഞാണേന ഞാതാ, തേ സച്ഛികതാ ഹോന്തി. തേനേവ ഹി "സബ്ബം, ഭിക്ഖവേ, സച്ഛികാതബ്ബം. കിഞ്ച, ഭിക്ഖവേ, സബ്ബം സച്ഛികാതബ്ബം? ചക്ഖു, ഭിക്ഖവേ, സച്ഛികാതബ്ബ"ന്തിആദി (പടി॰ മ॰ ൧.൨൯) വുത്തം.

അപരമ്പി വുത്തം “രൂപം പസ്സന്തോ സച്ഛികരോതി. വേദനം...പേ॰... വിഞ്ഞാണം പസ്സന്തോ സച്ഛികരോതി. ചക്ഖും... പേ॰... ജരാമരണം...പേ॰... അമതോഗധം നിബ്ബാനം പസ്സന്തോ സച്ഛികരോതീതി. യേ യേ ധമ്മാ സച്ഛികതാ ഹോന്തി, തേ തേ ധമ്മാ ഫസ്സിതാ ഹോന്തീ”തി (പടി॰ മ॰ ൧.൨൯).

പഠമമഗ്ഗക്ഖണേ പന നിബ്ബാനദസ്സനം ദസ്സനസച്ഛികിരിയാ. സേസമഗ്ഗക്ഖണേസു ഭാവനാസച്ഛികിരിയാതി. സാ ദുവിധാപി ഇധ അധിപ്പേതാ. തസ്മാ ദസ്സനഭാവനാവസേന നിബ്ബാനസ്സ സച്ഛികിരിയാ ഇമസ്സ ഞാണസ്സ കിച്ചന്തി വേദിതബ്ബം.

൮൭൩. ദ്വേ ഭാവനാ അഭിമതാതി ഭാവനാ പന ലോകിയഭാവനാ ലോകുത്തരഭാവനാതി ദ്വേയേവ അഭിമതാ. തത്ഥ ലോകിയാനം സീലസമാധിപഞ്ഞാനം ഉപ്പാദനം, താഹി ച സന്താനവാസനം ലോകിയഭാവനാ. ലോകുത്തരാനം ഉപ്പാദനം, താഹി ച സന്താനവാസനം ലോകുത്തരഭാവനാ. താസു ഇധ ലോകുത്തരാ അധിപ്പേതാ. ലോകുത്തരാനി ഹി സീലാദീനി ചതുബ്ബിധമ്പേതം ഞാണം ഉപ്പാദേതി. തേസം സഹജാതപച്ചയാദിതായ തേഹി ച സന്താനം വാസേതീതി ലോകുത്തരഭാവനാവസ്സ കിച്ചന്തി.

ഏവം -

കിച്ചാനി പരിഞ്ഞാദീനി, യാനി വുത്താനി അഭിസമയകാലേ;
താനി ച യഥാസഭാവേന, ജാനിതബ്ബാനി സബ്ബാനീതി.

ഏത്താവതാ ച -

“സീലേ പതിട്ഠായ നരോ സപഞ്ഞോ, ചിത്തം പഞ്ഞഞ്ച ഭാവയ”ന്തി. -

ഏവം സരൂപേനേവ ആഭതായ പഞ്ഞാഭാവനായ വിധാനദസ്സനത്ഥം യം വുത്തം “മൂലഭൂതാ ദ്വേ വിസുദ്ധിയോ സമ്പാദേത്വാ സരീരഭൂതാ പഞ്ച വിസുദ്ധിയോ സമ്പാദേന്തേന ഭാവേതബ്ബാ”തി, തം വിത്ഥാരിതം ഹോതി. കഥം ഭാവേതബ്ബാതി അയഞ്ച പഞ്ഹോ വിസ്സജ്ജിതോതി.

ഇതി സാധുജനപാമോജ്ജത്ഥായ കതേ വിസുദ്ധിമഗ്ഗേ

പഞ്ഞാഭാവനാധികാരേ

ഞാണദസ്സനവിസുദ്ധിനിദ്ദേസോ നാമ

ബാവീസതിമോ പരിച്ഛേദോ.

൨൩. പഞ്ഞാഭാവനാനിസംസനിദ്ദേസോ

ആനിസംസപകാസനാ

൮൩൮. യം പന വുത്തം ‘‘പഞ്ഞാഭാവനായ കോ ആനിസംസോ’’തി, തത്ഥ വദാമ. അയഞ്ഹി പഞ്ഞാഭാവനാ നാമ അനേകസതാനിസംസാ. തസ്സാ ദീഘേനാപി അദ്ധുനാ ന സുകരം വിത്ഥാരതോ ആനിസംസം പകാസേതും. സങ്ഖേപതോ പനസ്സാ നാനാകിലേസവിദ്ധംസനം, അരിയഫലരസാനുഭവനം, നിരോധസമാപത്തിസമാപജ്ജനസമത്ഥതാ, ആഹുനേയ്യഭാവാദിസിദ്ധീതി അയമാനിസംസോ വേദിതബ്ബോ.

നാനാകിലേസവിദ്ധംസനകഥാ

൮൩൯. തത്ഥ യം നാമരൂപപരിച്ഛേദതോ പട്ഠായ സക്കായദിട്ഠാദീനം വസേന **നാനാകിലേസവിദ്ധംസനം** വുത്തം, അയം ലോകികായ പഞ്ഞാഭാവനായ ആനിസംസോ. യം അരിയമഗ്ഗക്ഖണേ സംയോജനാദീനം വസേന **നാനാകിലേസവിദ്ധംസനം** വുത്തം, അയം ലോകുത്തരായ പഞ്ഞാഭാവനായ ആനിസംസോതി വേദിതബ്ബോ.

ഭീമവേഗാനുപതിതാ, അസനീവ സിലുച്ചയേ;
വായുവേഗസമുട്ഠിതോ, അരഞ്ഞമിവ പാവകോ.

അന്ധകാരം വിയ രവി, സതേജുജ്ജലമണ്ഡലോ;
ദീഘരത്താനുപതിതം, സബ്ബാനത്ഥവിധായകം.

കിലേസജാലം പഞ്ഞാ ഹി, വിദ്ധംസയതി ഭാവിതാ;
സന്ദിട്ഠികമതോ ഞത്വാ, ആനിസംസമിമം ഇധ.

ഫലസമാപത്തികഥാ

൮൪൦. **അരിയഫലരസാനുഭവന**ന്തി ന കേവലഞ്ച കിലേസവിദ്ധംസനഞ്ഞേവ, അരിയഫലരസാനുഭവനമ്പി പഞ്ഞാഭാവനായ ആനിസംസോ. അരിയഫലന്തി ഹി സോതാപത്തിഫലാദി സാമഞ്ഞഫലം വുച്ചതി. തസ്സ ദ്വീഹാകാരേഹി രസാനുഭവനം ഹോതി. മഗ്ഗവീഥിയഞ്ച ഫലസമാപത്തിവസേന ച പവത്തിയം. തത്രാസ്സ മഗ്ഗവീഥിയം പവത്തി ദസ്സിതായേവ.

൮൪൧. അപിച യേ ‘‘സംയോജനപ്പഹാനമത്തമേവ ഫലം നാമ, ന കോചി അഞ്ഞോ ധമ്മോ അത്ഥീ’’തി വദന്തി, തേസം അനുനയത്ഥം ഇദം സുത്തമ്പി ദസ്സേതബ്ബം - ‘‘കഥം പയോഗപടിപ്പസ്സദ്ധിപഞ്ഞാ ഫലേ ഞാണം? സോതാപത്തിമഗ്ഗക്ഖണേ ദസ്സനട്ഠേന സമ്മാദിട്ഠി മിച്ഛാദിട്ഠിയാ വുട്ഠാതി, തദനുവത്തകകിലേസേഹി ച ഖന്ധേഹി ച വുട്ഠാതി, ബഹിദ്ധാ ച സബ്ബനിമിത്തേഹി വുട്ഠാതി. തപ്പയോഗപടിപ്പസ്സദ്ധത്താ ഉപ്പജ്ജതി സമ്മാദിട്ഠി, മഗ്ഗസ്സേതം ഫല’’ന്തി (പടി॰ മ॰ ൧.൬൩) വിത്ഥാരേതബ്ബം.

‘‘ചത്താരോ മഗ്ഗാ അപരിയാപന്നാ, ചത്താരി ച സാമഞ്ഞഫലാനി, ഇമേ ധമ്മാ അപ്പമാണാരമ്മണാ’’ (ധ॰ സ॰ ൧൪൨൨). ‘‘മഹഗ്ഗതോ ധമ്മോ അപ്പമാണസ്സ

ധമ്മസ്സ അനന്തരപച്ചയേന പച്ചയോ''തി (പട്ഠാ॰ ൨.൮.൯൨) ഏവമാദീനിപി ചേത്ഥ സാധകാനി.

൮൭൪. ഫലസമാപത്തിയം പവത്തിദസ്സനത്ഥം പനസ്സ ഇദം പഞ്ഹാകമ്മം - കാ ഫലസമാപത്തി, കേ തം സമാപജ്ജന്തി, കേ ന സമാപജ്ജന്തി, കസ്മാ സമാപജ്ജന്തി, കഥഞ്ചസ്സാ സമാപജ്ജനം ഹോതി, കഥം ഠാനം, കഥം വുട്ഠാനം, കിം ഫലസ്സ അനന്തരം, കസ്സ ച ഫലം അനന്തരന്തി?

൮൭൫. തത്ഥ **കാ ഫലസമാപത്തീ**തി യാ അരിയഫലസ്സ നിരോധേ അപ്പനാ.

൮൭൬. കേ തം സമാപജ്ജന്തി, കേ ന സമാപജ്ജന്തീതി സബ്ബേപി പുഥുജ്ജനാ ന സമാപജ്ജന്തി. കസ്മാ? അനധിഗതത്താ. അരിയാ പന സബ്ബേപി സമാപജ്ജന്തി. കസ്മാ? അധിഗതത്താ. ഉപരിമാ പന ഹേട്ഠിമം ന സമാപജ്ജന്തി, പുഗ്ഗലന്തരഭാവുപഗമനേന പടിപ്പസ്സദ്ധത്താ. ഹേട്ഠിമാ ച ഉപരിമം, അനധിഗതത്താ. അത്തനോ അത്തനോയേവ പന ഫലം സമാപജ്ജന്തീതി ഇദമേത്ഥ സന്നിട്ഠാനം.

കേചി പന ''സോതാപന്നസകദാഗാമിനോപി ന സമാപജ്ജന്തി. ഉപരിമാ ദ്വേയേവ സമാപജ്ജന്തീ''തി വദന്തി. ഇദഞ്ച തേസം കാരണം, ഏതേ ഹി സമാധിസ്മിം പരിപൂരകാരിനോതി. തം പുഥുജ്ജനസ്സാപി അത്തനാ പടിലദ്ധലോകിയസമാധിസമാപജ്ജനതോ അകാരണമേവ. കിഞ്ചേത്ഥ കാരണാകാരണചിന്തായ. നനു പാളിയംയേവ വുത്തം - ''കതമേ ദസ ഗോത്രഭുധമ്മാ വിപസ്സനാവസേന ഉപ്പജ്ജന്തി? സോതാപത്തിമഗ്ഗപടിലാഭത്ഥായ ഉപ്പാദം പവത്തം...പേ॰... ഉപായാസം ബഹിദ്ധാ സങ്ഖാരനിമിത്തം അഭിഭുയ്യതീതി ഗോത്രഭു. സോതാപത്തിഫലസമാപത്തത്ഥായ സകദാഗാമിമഗ്ഗം ... പേ॰... അരഹത്തഫലസമാപത്തത്ഥായ... സുഞ്ഞതവിഹാരസമാപത്തത്ഥായ... അനിമിത്തവിഹാരസമാപത്തത്ഥായ ഉപ്പാദം...പേ॰... ബഹിദ്ധാ സങ്ഖാരനിമിത്തം അഭിഭുയ്യതീതി ഗോത്രഭൂ''തി (പടി॰ മ॰ ൧.൬൦). തസ്മാ സബ്ബേപി അരിയാ അത്തനോ അത്തനോ ഫലം സമാപജ്ജന്തീതി നിട്ഠമേത്ഥ ഗന്തബ്ബം.

൮൭൭. കസ്മാ സമാപജ്ജന്തീതി ദിട്ഠധമ്മസുഖവിഹാരത്ഥം. യഥാ ഹി രാജാ രജ്ജസുഖം, ദേവതാ ദിബ്ബസുഖം അനുഭവന്തി, ഏവം അരിയാ ''അരിയം ലോകുത്തരസുഖം അനുഭവിസ്സാമാ''തി അദ്ധാനപ്പരിച്ഛേദം കത്വാ ഇച്ഛിതിച്ഛിതക്ഖണേ ഫലസമാപത്തിം സമാപജ്ജന്തി.

൮൭൮. കഥഞ്ചസ്സാ സമാപജ്ജനം ഹോതി, കഥം ഠാനം, കഥം വുട്ഠാനന്തി ദ്വീഹി താവ ആകാരേഹി അസ്സാ സമാപജ്ജനം ഹോതി - നിബ്ബാനതോ അഞ്ഞസ്സ ആരമ്മണസ്സ അമനസികാരാ നിബ്ബാനസ്സ ച മനസികാരാ. യഥാഹ - ''ദ്വേ ഖോ, ആവുസോ, പച്ചയാ അനിമിത്തായ ചേതോവിമുത്തിയാ സമാപത്തിയാ സബ്ബനിമിത്താനഞ്ച അമനസികാരോ, അനിമിത്തായ ച ധാതുയാ മനസികാരോ''തി (മ॰ നി॰ ൧.൪൫൮).

൮൭൯. അയമ്പനേത്ഥ സമാപജ്ജനക്കമോ. ഫലസമാപത്തത്ഥികേന ഹി അരിയസാവകേന രഹോഗതേന പടിസല്ലീനേന ഉദയബ്ബയാദിവസേന സങ്ഖാരാ വിപസ്സിതബ്ബാ. തസ്സ പവത്താനുപുബ്ബവിപസ്സനസ്സ സങ്ഖാരാരമ്മണഗോത്രഭുഞാണാനന്തരാ ഫലസമാപത്തിവസേന നിരോധേ

ചിത്തം അപ്പേതി. ഫലസമാപത്തിനിന്നതായ ചേത്ഥ സേക്ഖസ്സാപി ഫലമേവ ഉപ്പജ്ജതി, ന മഗ്ഗോ.

യേ പന വദന്തി ‘‘സോതാപന്നോ ‘ഫലസമാപത്തിം സമാപജ്ജിസ്സാമീ’തി വിപസ്സനം പട്ഠപേത്വാ സകദാഗാമീ ഹോതി. സകദാഗാമീ ച അനാഗാമീ’’തി, തേ വത്തബ്ബാ ‘‘ഏവം സതി അനാഗാമീ അരഹാ ഭവിസ്സതി, അരഹാ പച്ചേകബുദ്ധോ, പച്ചേകബുദ്ധോ ച ബുദ്ധോ. തസ്മാ ന കിഞ്ചി ഏതം, പാളിവസേനേവ ച പടിക്ഖിത്ത’’ന്തിപി ന ഗഹേതബ്ബം. ഇദമേവ പന ഗഹേതബ്ബം - സേക്ഖസ്സാപി ഫലമേവ ഉപ്പജ്ജതി, ന മഗ്ഗോ. ഫലഞ്ചസ്സ സചേ അനേന പഠമജ്ഝാനികോ മഗ്ഗോ അധിഗതോ ഹോതി. പഠമജ്ഝാനികമേവ ഉപ്പജ്ജതി. സചേ ദുതിയാദീസു അഞ്ഞതരജ്ഝാനികോ, ദുതിയാദീസു അഞ്ഞതരജ്ഝാനികമേവാതി. ഏവം താവസ്സാ സമാപജ്ജനം ഹോതി.

൮൭൪. ‘‘തയോ ഖോ, ആവുസോ, പച്ചയാ അനിമിത്തായ ചേതോവിമുത്തിയാ ഠിതിയാ സബ്ബനിമിത്താനഞ്ച അമനസികാരോ, അനിമിത്തായ ച ധാതുയാ മനസികാരോ, പുബ്ബേ ച അഭിസങ്ഖാരോ’’തി (മ॰ നി॰ ൧.൪൫൮) വചനതോ പനസ്സാ തീഹാകാരേഹി ഠാനം ഹോതി. തത്ഥ **പുബ്ബേ ച അഭിസങ്ഖാരോ**തി സമാപത്തിതോ പുബ്ബേ കാലപരിച്ഛേദോ. ‘‘അസുകസ്മിം നാമ കാലേ വുട്ഠഹിസ്സാമീ’’തി പരിച്ഛിന്നത്താ ഹിസ്സാ യാവ സോ കാലോ നാഗച്ഛതി, താവ ഠാനം ഹോതി. ഏവമസ്സാ ഠാനം ഹോതീതി.

൮൭൫. ‘‘ദ്വേ ഖോ, ആവുസോ, പച്ചയാ അനിമിത്തായ ചേതോവിമുത്തിയാ വുട്ഠാനായ സബ്ബനിമിത്താനഞ്ച മനസികാരോ, അനിമിത്തായ ച ധാതുയാ അമനസികാരോ’’തി (മ॰ നി॰ ൧.൪൫൮) വചനതോ പനസ്സാ ദ്വീഹാകാരേഹി വുട്ഠാനം ഹോതി. തത്ഥ **സബ്ബനിമിത്താന**ന്തി രൂപനിമിത്തവേദനാസഞ്ഞാസങ്ഖാരവിഞ്ഞാണനിമിത്താനം. കാമഞ്ച ന സബ്ബാനേവേതാനി ഏകതോ മനസികരോതി സബ്ബസങ്ഗാഹികവസേന പനേതം വുത്തം. തസ്മാ യം ഭവങ്ഗസ്സ ആരമ്മണം ഹോതി, തം മനസികരോതോ ഫലസമാപത്തിവുട്ഠാനം ഹോതീതി ഏവമസ്സാ വുട്ഠാനം വേദിതബ്ബം.

൮൭൬. **കിം ഫലസ്സ അനന്തരം, കസ്സ ച ഫലം അനന്തര**ന്തി ഫലസ്സ താവ ഫലമേവ വാ അനന്തരം ഹോതി, ഭവങ്ഗം വാ. ഫലം പന അത്ഥി മഗ്ഗാനന്തരം, അത്ഥി ഫലാനന്തരം, അത്ഥി ഗോത്രഭുഅനന്തരം, അത്ഥി നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനാനന്തരം. തത്ഥ മഗ്ഗവീഥിയം മഗ്ഗാനന്തരം, പുരിമസ്സ പുരിമസ്സ പച്ഛിമം പച്ഛിമം ഫലാനന്തരം. ഫലസമാപത്തീസു പുരിമം പുരിമം ഗോത്രഭുഅനന്തരം. **ഗോത്രഭൂ**തി ചേത്ഥ അനുലോമം വേദിതബ്ബം. വുത്തഞ്ഹേതം പട്ഠാനേ - ‘‘അരഹതോ അനുലോമം ഫലസമാപത്തിയാ അനന്തരപച്ചയേന പച്ചയോ. സേക്ഖാനം അനുലോമം ഫലസമാപത്തിയാ അനന്തരപച്ചയേന പച്ചയോ’’തി (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൪൭). യേന ഫലേന നിരോധാ വുട്ഠാനം ഹോതി, തം നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനാനന്തരന്തി. തത്ഥ ഠപേത്വാ മഗ്ഗവീഥിയം ഉപ്പന്നം ഫലം അവസേസം സബ്ബം ഫലസമാപത്തിവസേന പവത്തം നാമ. ഏവമേതം മഗ്ഗവീഥിയം ഫലസമാപത്തിയം വാ ഉപ്പജ്ജനവസേന,

പടിപ്പസ്സദ്ധദരഥം , അമതാരമ്മണം സുഭം;
വന്തലോകാമിസം സന്തം, സാമഞ്ഞഫലമുത്തമം.

ഓജവന്തേന സുചിനാ, സുഖേന അഭിസന്ദിതം;
യേന സാതാതിസാതേന, അമതേന മധും വിയ.

തം സുഖം തസ്സ അരിയസ്സ, രസഭൂതമനുത്തരം;
ഫലസ്സ പഞ്ഞം ഭാവേത്വാ, യസ്മാ വിന്ദതി പണ്ഡിതോ.

തസ്മാ അരിയഫലസ്സേതം, രസാനുഭവനം ഇധ;
വിപസ്സനാഭാവനായ, ആനിസംസോതി വുച്ചതി.

നിരോധസമാപത്തികഥാ

൮൬൭. നിരോധസമാപത്തിസമാപജ്ജനസമത്ഥതാതി ന കേവലഞ്ച അരിയഫലരസാനുഭവനംയേവ, അയം പന നിരോധസമാപത്തിയാ സമാപജ്ജനസമത്ഥതാപി ഇമിസ്സാ പഞ്ഞാഭാവനായ ആനിസംസോതി വേദിതബ്ബോ.

തത്രിദം നിരോധസമാപത്തിയാ വിഭാവനത്ഥം പഞ്ഹാകമ്മം - കാ നിരോധസമാപത്തി, കേ തം സമാപജ്ജന്തി, കേ ന സമാപജ്ജന്തി, കത്ഥ സമാപജ്ജന്തി, കസ്മാ സമാപജ്ജന്തി, കഥഞ്ചസ്സാ സമാപജ്ജനം ഹോതി, കഥം ഠാനം, കഥം വുട്ഠാനം, വുട്ഠിതസ്സ കിംനിന്നം ചിത്തം ഹോതി, മതസ്സ ച സമാപന്നസ്സ ച കോ വിസേസോ, നിരോധസമാപത്തി കിം സങ്ഖതാ അസങ്ഖതാ ലോകിയാ ലോകുത്തരാ നിപ്ഫന്നാ അനിപ്ഫന്നാതി?

൮൬൮. തത്ഥ **കാ നിരോധസമാപത്തീ**തി യാ അനുപുബ്ബനിരോധവസേന ചിത്തചേതസികാനം ധമ്മാനം അപ്പവത്തി. **കേ തം സമാപജ്ജന്തി, കേ ന സമാപജ്ജന്തീ**തി സബ്ബേപി പുഥുജ്ജനാ, സോതാപന്നാ, സകദാഗാമിനോ, സുക്ഖവിപസ്സകാ ച അനാഗാമിനോ, അരഹന്തോ ന സമാപജ്ജന്തി. അട്ഠസമാപത്തിലാഭിനോ പന അനാഗാമിനോ, ഖീണാസവാ ച സമാപജ്ജന്തി. ''ദ്വീഹി ബലേഹി സമന്നാഗതത്താ , തയോ ച സങ്ഖാരാനം പടിപ്പസ്സദ്ധിയാ, സോളസഹി ഞാണചരിയാഹി, നവഹി സമാധിചരിയാഹി വസീഭാവതാ പഞ്ഞാ നിരോധസമാപത്തിയാ ഞാണ''ന്തി (പടി॰ മ॰ മാതികാ ൧.൩൪) ഹി വുത്തം. അയഞ്ച സമ്പദാ ഠപേത്വാ അട്ഠസമാപത്തിലാഭിനോ അനാഗാമിഖീണാസവേ അഞ്ഞേസം നത്ഥി. തസ്മാ തേയേവ സമാപജ്ജന്തി, ന അഞ്ഞേ.

൮൬൯. കതമാനി പനേത്ഥ ദ്വേ ബലാനി…പേ॰… കതമാ വസീഭാവതാതി? ന ഏത്ഥ കിഞ്ചി അമ്ഹേഹി വത്തബ്ബം അത്ഥി. സബ്ബമിദം ഏതസ്സ ഉദ്ദേസസ്സ നിദ്ദേസേ വുത്തമേവ. യഥാഹ -

> **''ദ്വീഹി ബലേഹീ**തി ദ്വേ ബലാനി സമഥബലം വിപസ്സനാബലം. കതമം സമഥബലം? നേക്ഖമ്മവസേന ചിത്തസ്സ ഏകഗ്ഗതാ അവിക്ഖേപോ സമഥബലം. അബ്യാപാദവസേന… ആലോകസഞ്ഞാവസേന… അവിക്ഖേപവസേന…പേ॰… പടിനിസ്സഗ്ഗാനുപസ്സിഅസ്സാസവസേന… പടിനിസ്സഗ്ഗാനുപസ്സിപസ്സാസവസേന ചിത്തസ്സ ഏകഗ്ഗതാ അവിക്ഖേപോ സമഥബലന്തി. കേനട്ഠേന സമഥബലം? പഠമജ്ഝാനേന നീവരണേ ന കമ്പതീതി സമഥബലം. ദുതിയജ്ഝാനേന വിതക്കവിചാരേ…പേ॰…

നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനസമാപത്തിയാ ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനസഞ്ഞായ ന കമ്പതീതി സമഥബലം. ഉദ്ധച്ചേ ച ഉദ്ധച്ചസഹഗതകിലേസേ ച ഖന്ധേ ച ന കമ്പതി ന ചലതി ന വേധതീതി സമഥബലം. ഇദം **സമഥബലം**.

“കതമം വിപസ്സനാബലം? അനിച്ചാനുപസ്സനാ വിപസ്സനാബലം. ദുക്ഖാനുപസ്സനാ... അനത്താനുപസ്സനാ... നിബ്ബിദാനുപസ്സനാ... വിരാഗാനുപസ്സനാ... നിരോധാനുപസ്സനാ... പടിനിസ്സഗ്ഗാനുപസ്സനാ വിപസ്സനാബലം. രൂപേ അനിച്ചാനുപസ്സനാ...പേ॰... രൂപേ പടിനിസ്സഗ്ഗാനുപസ്സനാ വിപസ്സനാബലം. വേദനായ... സഞ്ഞായ... സങ്ഖാരേസു... വിഞ്ഞാണേ... ചക്ഖുസ്മിം...പേ॰... ജരാമരണേ അനിച്ചാനുപസ്സനാ. ജരാമരണേ പടിനിസ്സഗ്ഗാനുപസ്സനാ വിപസ്സനാബലന്തി. കേനട്ഠേന വിപസ്സനാബലം? അനിച്ചാനുപസ്സനായ നിച്ചസഞ്ഞായ ന കമ്പതീതി വിപസ്സനാബലം. ദുക്ഖാനുപസ്സനായ സുഖസഞ്ഞായ ന കമ്പതീതി... അനത്താനുപസ്സനായ അത്തസഞ്ഞായ ന കമ്പതീതി... നിബ്ബിദാനുപസ്സനായ നന്ദിയാ ന കമ്പതീതി... വിരാഗാനുപസ്സനായ രാഗേ ന കമ്പതീതി... നിരോധാനുപസ്സനായ സമുദയേ ന കമ്പതീതി... പടിനിസ്സഗ്ഗാനുപസ്സനായ ആദാനേ ന കമ്പതീതി വിപസ്സനാബലം. അവിജ്ജായ ച അവിജ്ജാസഹഗതകിലേസേ ച ഖന്ധേ ച ന കമ്പതി ന ചലതി ന വേധതീതി വിപസ്സനാബലം. ഇദം **വിപസ്സനാബലം**.

“തയോ ച സങ്ഖാരാനം പടിപ്പസ്സദ്ധിയാതി കതമേസം തിണ്ണന്നം സങ്ഖാരാനം പടിപ്പസ്സദ്ധിയാ? ദുതിയജ്ഝാനം സമാപന്നസ്സ വിതക്കവിചാരാ വചീസങ്ഖാരാ പടിപ്പസ്സദ്ധാ ഹോന്തി. ചതുത്ഥം ഝാനം സമാപന്നസ്സ അസ്സാസപസ്സാസാ കായസങ്ഖാരാ പടിപ്പസ്സദ്ധാ ഹോന്തി. സഞ്ഞാവേദയിതനിരോധം സമാപന്നസ്സ സഞ്ഞാ ച വേദനാ ച ചിത്തസങ്ഖാരാ പടിപ്പസ്സദ്ധാ ഹോന്തി. ഇമേസം തിണ്ണന്നം സങ്ഖാരാനം പടിപ്പസ്സദ്ധിയാ.

“സോളസഹി ഞാണചരിയാഹീതി കതമാഹി സോളസഹി ഞാണചരിയാഹി? അനിച്ചാനുപസ്സനാ ഞാണചരിയാ. ദുക്ഖാ... അനത്താ... നിബ്ബിദാ... വിരാഗാ... നിരോധാ... പടിനിസ്സഗ്ഗാ... വിവട്ടാനുപസ്സനാ ഞാണചരിയാ. സോതാപത്തിമഗ്ഗോ ഞാണചരിയാ. സോതാപത്തിഫലസമാപത്തി ഞാണചരിയാ. സകദാഗാമിമഗ്ഗോ...പേ॰... അരഹത്തഫലസമാപത്തി ഞാണചരിയാ. ഇമാഹി സോളസഹി ഞാണചരിയാഹി.

“നവഹി സമാധിചരിയാഹീതി കതമാഹി നവഹി സമാധിചരിയാഹി? പഠമജ്ഝാനം സമാധിചരിയാ. ദുതിയജ്ഝാനം...പേ॰... നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനസമാപത്തി സമാധിചരിയാ. പഠമജ്ഝാനപടിലാഭത്ഥായ വിതക്കോ ച വിചാരോ ച പീതി ച സുഖഞ്ച ചിത്തേകഗ്ഗതാ ച...പേ॰... നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനസമാപത്തിം പടിലാഭത്ഥായ വിതക്കോ ച വിചാരോ ച പീതി ച സുഖഞ്ച ചിത്തേകഗ്ഗതാ ച. ഇമാഹി നവഹി സമാധിചരിയാഹി.

“വസീതി പഞ്ച വസിയോ - ആവജ്ജനവസീ, സമാപജ്ജനവസീ, അധിട്ഠാനവസീ, വുട്ഠാനവസീ, പച്ചവേക്ഖണവസീ. പഠമജ്ഝാനം

യത്ഥിച്ഛകം യദിച്ഛകം യാവതിച്ഛകം ആവജ്ജതി, ആവജ്ജനായ ദന്ധായിതത്തം നത്ഥീതി ആവജ്ജനവസീ. പഠമജ്ഝാനം യത്ഥിച്ഛകം യദിച്ഛകം യാവതിച്ഛകം സമാപജ്ജതി, സമാപജ്ജനായ ദന്ധായിതത്തം നത്ഥീതി സമാപജ്ജനവസീ...പേ॰... അധിട്ഠാതി അധിട്ഠാനേ...പേ॰... വുട്ഠാതി വുട്ഠാനേ...പേ॰... പച്ചവേക്ഖതി പച്ചവേക്ഖണായ ദന്ധായിതത്തം നത്ഥീതി പച്ചവേക്ഖണവസീ. ദുതിയം...പേ॰... നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനസമാപത്തിം യത്ഥിച്ഛകം യദിച്ഛകം യാവതിച്ഛകം ആവജ്ജതി ...പേ॰... പച്ചവേക്ഖതി. പച്ചവേക്ഖണായ ദന്ധായിതത്തം നത്ഥീതി പച്ചവേക്ഖണവസീ. ഇമാ പഞ്ച വസിയോ''തി (പടി॰ മ॰ ൧.൮൩).

൮൭൦. ഏത്ഥ ച ''സോളസഹി ഞാണചരിയാഹീ''തി ഉക്കട്ഠനിദ്ദേസോ ഏസ. അനാഗാമിനോ പന ചുദ്ദസഹി ഞാണചരിയാഹി ഹോതി. യദി ഏവം സകദാഗാമിനോ ദ്വാദസഹി സോതാപന്നസ്സ ച ദസഹി കിം ന ഹോതീതി? ന ഹോതി, സമാധിപാരിബന്ധികസ്സ പഞ്ച കാമഗുണികരാഗസ്സ അപ്പഹീനത്താ. തേസം ഹി സോ അപ്പഹീനോ. തസ്മാ സമഥബലം ന പരിപുണ്ണം ഹോതി, തസ്മിം അപരിപൂരേ ദ്വീഹി ബലേഹി സമാപജ്ജിതബ്ബം നിരോധസമാപത്തിം ബലവേകല്ലേന സമാപജ്ജിതും ന സക്കോന്തി. അനാഗാമിസ്സ പന സോ പഹീനോ, തസ്മാ ഏസ പരിപുണ്ണബലോ ഹോതി. പരിപുണ്ണബലത്താ സക്കോതി. തേനാഹ ഭഗവാ - ''നിരോധാ വുട്ഠഹന്തസ്സ നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനകുസലം ഫലസമാപത്തിയാ അനന്തരപച്ചയേന പച്ചയോ''തി (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൪൧൭). ഇദഞ്ഹി പട്ഠാനേ മഹാപകരണേ അനാഗാമിനോവ നിരോധാ വുട്ഠാനം സന്ധായ വുത്തന്തി.

൮൭൧. കത്ഥ സമാപജ്ജന്തീതി പഞ്ചവോകാരഭവേ. കസ്മാ? അനുപുബ്ബസമാപത്തിസബ്ഭാവതോ. ചതുവോകാരഭവേ പന പഠമജ്ഝാനാദീനം ഉപ്പത്തി നത്ഥി. തസ്മാ ന സക്കാ തത്ഥ സമാപജ്ജിതുന്തി. കേചി പന ''വത്ഥുസ്സ അഭാവാ''തി വദന്തി.

൮൭൨. കസ്മാ സമാപജ്ജന്തീതി സങ്ഖാരാനം പവത്തിഭേദേ ഉക്കണ്ഠിത്വാ ദിട്ഠേവ ധമ്മേ അചിത്തകാ ഹുത്വാ ''നിരോധം നിബ്ബാനം പത്വാ സുഖം വിഹരിസ്സാമാ''തി സമാപജ്ജന്തി.

൮൭൩. കഥഞ്ചസ്സാ സമാപജ്ജനം ഹോതീതി സമഥവിപസ്സനാവസേന ഉസ്സക്കിത്വാ കതപുബ്ബകിച്ചസ്സ നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനം നിരോധയതോ, ഏവമസ്സ സമാപജ്ജനം ഹോതി. യോ ഹി സമഥവസേനേവ ഉസ്സക്കതി, സോ നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനസമാപത്തിം പത്വാ തിട്ഠതി. യോ പന വിപസ്സനാവസേനേവ ഉസ്സക്കതി, സോ ഫലസമാപത്തിം പത്വാ തിട്ഠതി. യോ പന ഉഭയവസേനേവ ഉസ്സക്കിത്വാ പുബ്ബകിച്ചം കത്വാ നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനം നിരോധേതി, സോ തം സമാപജ്ജതീതി അയമേത്ഥ സങ്ഖേപോ.

൮൭൪. അയം പന വിത്ഥാരോ - ഇധ ഭിക്ഖു നിരോധം സമാപജ്ജിതുകാമോ കതഭത്തകിച്ചോ സുധോതഹത്ഥപാദോ വിവിത്തേ ഓകാസേ സുപഞ്ഞത്തമ്ഹി ആസനേ നിസീദതി പല്ലങ്കം ആഭുജിത്വാ ഉജും കായം പണിധായ പരിമുഖം സതിം ഉപട്ഠപേത്വാ, സോ പഠമം ഝാനം

സമാപജ്ജിത്വാ വുട്ഠായ തത്ഥ സങ്ഖാരേ അനിച്ചതോ ദുക്ഖതോ അനത്തതോ വിപസ്സതി.

വിപസ്സനാ പനേസാ തിവിധാ ഹോതി - സങ്ഖാരപരിഗണ്ഹനകവിപസ്സനാ, ഫലസമാപത്തിവിപസ്സനാ, നിരോധസമാപത്തിവിപസ്സനാതി. തത്ഥ സങ്ഖാരപരിഗണ്ഹനകവിപസ്സനാ മന്ദാ വാ ഹോതു തിക്ഖാ വാ, മഗ്ഗസ്സ പദട്ഠാനം ഹോതിയേവ. ഫലസമാപത്തിവിപസ്സനാ തിക്ഖാവ വട്ടതി മഗ്ഗഭാവനാസദിസാ. നിരോധസമാപത്തിവിപസ്സനാ പന നാതിമന്ദനാതിതിക്ഖാ വട്ടതി. തസ്മാ ഏസ നാതിമന്ദായ നാതിതിക്ഖായ വിപസ്സനായ തേ സങ്ഖാരേ വിപസ്സതി.

തതോ ദുതിയം ഝാനം സമാപജ്ജിത്വാ വുട്ഠായ തത്ഥ സങ്ഖാരേ തഥേവ വിപസ്സതി. തതോ തതിയം ഝാനം...പേ०... തതോ വിഞ്ഞാണഞ്ചായതനം സമാപജ്ജിത്വാ വുട്ഠായ തത്ഥ സങ്ഖാരേ തഥേവ വിപസ്സതി. തഥാ ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനം സമാപജ്ജിത്വാ വുട്ഠായ ചതുബ്ബിധം പുബ്ബകിച്ചം കരോതി - നാനാബദ്ധഅവികോപനം, സങ്ഘപടിമാനനം, സത്ഥുപക്കോസനം, അദ്ധാനപരിച്ഛേദന്തി.

൮൭൯. തത്ഥ **നാനാബദ്ധഅവികോപന**ന്തി യം ഇമിനാ ഭിക്ഖുനാ സദ്ധിം ഏകാബദ്ധം ന ഹോതി, നാനാബദ്ധം ഹുത്വാ ഠിതം പത്തചീവരം വാ മഞ്ചപീഠം വാ നിവാസഗേഹം വാ അഞ്ഞം വാ പന കിഞ്ചി പരിക്ഖാരജാതം, തം യഥാ ന വികുപ്പതി, അഗ്ഗിഉദകവാതചോരഉന്ദൂരാദീനം വസേന ന വിനസ്സതി, ഏവം അധിട്ഠാതബ്ബം.

തത്രിദം അധിട്ഠാനവിധാനം ''ഇദഞ്ച ഇദഞ്ച ഇമസ്മിം സത്താഹബ്ഭന്തരേ മാ അഗ്ഗിനാ ഝായതു, മാ ഉദകേന വുയ്ഹതു, മാ വാതേന വിദ്ധംസതു, മാ ചോരേഹി ഹരിയതു, മാ ഉന്ദൂരാദീഹി ഖജ്ജതൂ''തി. ഏവം അധിട്ഠിതേ തം സത്താഹം തസ്സ ന കോചി പരിസ്സയോ ഹോതി.

അനധിട്ഠഹതോ പന അഗ്ഗിആദീഹി വിനസ്സതി മഹാനാഗത്ഥേരസ്സ വിയ. ഥേരോ കിര മാതുഉപാസികായ ഗാമം പിണ്ഡായ പാവിസി. ഉപാസികാ യാഗും ദത്വാ ആസനസാലായ നിസീദാപേസി. ഥേരോ നിരോധം സമാപജ്ജിത്വാ നിസീദി. തസ്മിം നിസിന്നേ ആസനസാലായ അഗ്ഗിനാ ഗഹിതായ സേസഭിക്ഖൂ അത്തനോ അത്തനോ നിസിന്നാസനം ഗഹേത്വാ പലായിംസു. ഗാമവാസികാ സന്നിപതിത്വാ ഥേരം ദിസ്വാ ''അലസസമണോ''തി ആഹംസു. അഗ്ഗി തിണവേണുകട്ഠാനി ഝാപേത്വാ ഥേരം പരിക്ഖിപിത്വാ അട്ഠാസി. മനുസ്സാ ഘടേഹി ഉദകം ആഹരിത്വാ നിബ്ബാപേത്വാ ഛാരികം അപനേത്വാ പരിഭണ്ഡം കത്വാ പുപ്ഫാനി വികിരിത്വാ നമസ്സമാനാ അട്ഠംസു. ഥേരോ പരിച്ഛിന്നകാലവസേന വുട്ഠായ തേ ദിസ്വാ ''പാകടോമ്ഹി ജാതോ''തി വേഹാസം ഉപ്പതിത്വാ പിയങ്ഗുദീപം അഗമാസി. ഇദം നാനാബദ്ധഅവികോപനം നാമ.

യം ഏകാബദ്ധം ഹോതി നിവാസനപാവുരണം വാ നിസിന്നാസനം വാ, തത്ഥ വിസും അധിട്ഠാനകിച്ചം നത്ഥി. സമാപത്തിവസേനേവ നം രക്ഖതി ആയസ്മതോ സഞ്ജീവസ്സ വിയ . വുത്തമ്പി ചേതം ''ആയസ്മതോ

സഞ്ജീവസ്സ സമാധിവിപ്ഫാരാ ഇദ്ധി, ആയസ്മതോ സാരിപുത്തസ്സ സമാധിവിപ്ഫാരാ ഇദ്ധീ”തി.

൮൬൫. സങ്ഘപടിമാനനന്തി സങ്ഘസ്സ പടിമാനനം ഉദിക്ഖനം. യാവ ഏസോ ഭിക്ഖു ആഗച്ഛതി, താവ സങ്ഘകമ്മസ്സ അകരണന്തി അത്ഥോ. ഏത്ഥ ച ന പടിമാനനം ഏതസ്സ പുബ്ബകിച്ചം, പടിമാനനാവജ്ജനം പന പുബ്ബകിച്ചം. തസ്മാ ഏവം ആവജ്ജിതബ്ബം “സചേ മയി സത്താഹം നിരോധം സമാപജ്ജിത്വാ നിസിന്നേ സങ്ഘോ ഉത്തികമ്മാദീസു കിഞ്ചിദേവ കമ്മം കത്തുകാമോ ഹോതി, യാവ മം കോചി ഭിക്ഖു ആഗന്ത്വാ ന പക്കോസതി, താവദേവ വുട്ഠഹിസ്സാമീ”തി. ഏവം കത്വാ സമാപന്നോ ഹി തസ്മിം സമയേ വുട്ഠാതിയേവ.

യോ പന ഏവം ന കരോതി, സങ്ഘോ ച സന്നിപതിത്വാ തം അപസ്സന്തോ “അസുകോ ഭിക്ഖു കുഹി”ന്തി “നിരോധസമാപന്നോ”തി വുത്തേ സങ്ഘോ കഞ്ചി ഭിക്ഖും പേസേതി “ഗച്ഛ നം സങ്ഘസ്സ വചനേന പക്കോസാഹീ”തി. അഥസ്സ തേന ഭിക്ഖുനാ സവനൂപചാരേ ഠത്വാ “സങ്ഘോ തം ആവുസോ പടിമാനേതീ”തി വുത്തമത്തേവ വുട്ഠാനം ഹോതി. ഏവം ഗരുകാ ഹി സങ്ഘസ്സ ആണാ നാമ. തസ്മാ തം ആവജ്ജിത്വാ യഥാ സയമേവ വുട്ഠാതി, ഏവം സമാപജ്ജിതബ്ബം.

൮൬൬. സത്ഥുപക്കോസനന്തി ഇധാപി സത്ഥുപക്കോസനാവജ്ജനമേവ ഇമസ്സ കിച്ചം. തസ്മാ തമ്പി ഏവം ആവജ്ജിതബ്ബം “സചേ മയി സത്താഹം നിരോധം സമാപജ്ജിത്വാ നിസിന്നേ സത്ഥാ ഓതിണ്ണവത്ഥുസ്മിം സിക്ഖാപദം വാ പഞ്ഞപേതി, തഥാരൂപായ വാ അത്ഥുപ്പത്തിയാ ധമ്മം ദേസേതി, യാവ മം കോചി ആഗന്ത്വാ ന പക്കോസതി, താവദേവ വുട്ഠഹിസ്സാമീ”തി. ഏവം കത്വാ നിസിന്നോ ഹി തസ്മിം സമയേ വുട്ഠാതിയേവ.

യോ പന ഏവം ന കരോതി, സത്ഥാ ച സങ്ഘേ സന്നിപതിതേ തം അപസ്സന്തോ “അസുകോ ഭിക്ഖു കുഹി”ന്തി “നിരോധസമാപന്നോ”തി വുത്തേ കഞ്ചി ഭിക്ഖും പേസേതി “ഗച്ഛ നം മമ വചനേന പക്കോസാ”തി. അഥസ്സ തേന ഭിക്ഖുനാ സവനൂപചാരേ ഠത്വാ “സത്ഥാ ആയസ്മന്തം ആമന്തേതീ”തി വുത്തമത്തേവ വുട്ഠാനം ഹോതി. ഏവം ഗരുകം ഹി സത്ഥുപക്കോസനം, തസ്മാ തം ആവജ്ജിത്വാ യഥാ സയമേവ വുട്ഠാതി, ഏവം സമാപജ്ജിതബ്ബം.

൮൬൭. അദ്ധാനപരിച്ഛേദോതി ജീവിതദ്ധാനസ്സ പരിച്ഛേദോ. ഇമിനാ ഭിക്ഖുനാ അദ്ധാനപരിച്ഛേദേ സുകുസലേന ഭവിതബ്ബം. അത്തനോ “ആയുസങ്ഖാരാ സത്താഹം പവത്തിസ്സന്തി ന പവത്തിസ്സന്തീ”തി ആവജ്ജിത്വാവ സമാപജ്ജിതബ്ബം. സചേ ഹി സത്താഹബ്ഭന്തരേ നിരുജ്ഝനകേ ആയുസങ്ഖാരേ അനാവജ്ജിത്വാവ സമാപജ്ജതി, നാസ്സ നിരോധസമാപത്തി മരണം പടിബാഹിതും സക്കോതി. അന്തോനിരോധേ മരണസ്സ നത്ഥിതായ അന്തരാവ സമാപത്തിതോ വുട്ഠാതി. തസ്മാ ഏതം ആവജ്ജിത്വാവ സമാപജ്ജിതബ്ബം. അവസേസം ഹി അനാവജ്ജിതുമ്പി വട്ടതി. ഇദം പന ആവജ്ജിതബ്ബമേവാതി വുത്തം.

൮൬൮. സോ ഏവം ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനം സമാപജ്ജിത്വാ വുട്ഠായ ഇമം പുബ്ബകിച്ചം കത്വാ നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനം സമാപജ്ജതി. അഥേകം വാ

ദ്വേ വാ ചിത്തവാരേ അതിക്കമിത്വാ അചിത്തകോ ഹോതി, നിരോധം ഫുസതി. കസ്മാ പനസ്സ ദ്വിന്നം ചിത്താനം ഉപരിചിത്താനി ന പവത്തന്തീതി? നിരോധസ്സ പയോഗത്താ. ഇദഞ്ഹി ഇമസ്സ ഭിക്ഖുനോ ദ്വേ സമഥവിപസ്സനാധമ്മേ യുഗനദ്ധേ കത്വാ അട്ഠ സമാപത്തിആരോഹനം അനുപുബ്ബനിരോധസ്സ പയോഗോ, ന നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനസമാപത്തിയാതി നിരോധസ്സ പയോഗത്താ ദ്വിന്നം ചിത്താനം ഉപരി ന പവത്തന്തി.

യോ പന ഭിക്ഖു ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനതോ വുട്ഠായ ഇദം പുബ്ബകിച്ചം അകത്വാ നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനം സമാപജ്ജതി, സോ പരതോ അചിത്തകോ ഭവിതും ന സക്കോതി, പടിനിവത്തിത്വാ പുന ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനേയേവ പതിട്ഠാതി. മഗ്ഗം അഗതപുബ്ബപുരിസൂപമാ ചേത്ഥ വത്തബ്ബാ -

ഏകോ കിര പുരിസോ ഏകം മഗ്ഗം അഗതപുബ്ബോ അന്തരാ ഉദകകന്ദരം വാ ഗമ്ഭീരം ഉദകചിക്ഖല്ലം അതിക്കമിത്വാ ഠപിതം ചണ്ഡാതപസന്തത്തപാസാണം വാ ആഗമ്മ തം നിവാസനപാവുരണം അസണ്ഠപേത്വാവ കന്ദരം ഓരൂള്ഹോ പരിക്ഖാരതേമനഭയേന പുനദേവ തീരേ പതിട്ഠാതി. പാസാണം അക്കമിത്വാപി സന്തത്തപാദോ പുനദേവ ഓരഭാഗേ പതിട്ഠാതി. തത്ഥ യഥാ സോ പുരിസോ അസണ്ഠപിതനിവാസനപാവുരണത്താ കന്ദരം ഓതിണ്ണമത്തോവ, തത്തപാസാണം അക്കന്തമത്തോ ഏവ ച പടിനിവത്തിത്വാ ഓരതോവ പതിട്ഠാതി, ഏവം യോഗാവചരോപി പുബ്ബകിച്ചസ്സ അകതത്താ നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനം സമാപന്നമത്തോവ പടിനിവത്തിത്വാ ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനേ പതിട്ഠാതി.

യഥാ പന പുബ്ബേപി തം മഗ്ഗം ഗതപുബ്ബപുരിസോ തം ഠാനം ആഗമ്മ ഏകം സാടകം ദള്ഹം നിവാസേത്വാ അപരം ഹത്ഥേന ഗഹേത്വാ കന്ദരം ഉത്തരിത്വാ തത്തപാസാണം വാ അക്കന്തമത്തകമേവ കരിത്വാ പരതോ ഗച്ഛതി, ഏവമേവം കതപുബ്ബകിച്ചോ ഭിക്ഖു നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനം സമാപജ്ജിത്വാവ പരതോ അചിത്തകോ ഹുത്വാ നിരോധം ഫുസിത്വാ വിഹരതി.

൮൭൭. കഥം ഠാനന്തി ഏവം സമാപന്നായ പനസ്സാ കാലപരിച്ഛേദവസേന ചേവ അന്തരാആയുക്ഖയസങ്ഘപടിമാനനസത്ഥുപക്കോസനാഭാവേന ച ഠാനം ഹോതി.

൮൭൮. കഥം വുട്ഠാനന്തി അനാഗാമിസ്സ അനാഗാമിഫലുപ്പത്തിയാ, അരഹതോ അരഹത്തഫലുപ്പത്തിയാതി ഏവം ദ്വേധാ വുട്ഠാനം ഹോതി.

൮൭൯. വുട്ഠിതസ്സ കിംനിന്നം ചിത്തം ഹോതീതി നിബ്ബാനനിന്നം. വുത്തം ഹേതം ''സഞ്ഞാവേദയിതനിരോധസമാപത്തിയാ വുട്ഠിതസ്സ ഖോ, ആവുസോ വിസാഖ, ഭിക്ഖുനോ വിവേകനിന്നം ചിത്തം ഹോതി വിവേകപോണം വിവേകപബ്ഭാര''ന്തി (മ॰ നി॰ ൧.൪൬൪).

൮൮൦. മതസ്സ ച സമാപന്നസ്സ ച കോ വിസേസോതി അയമ്പി അത്ഥോ സുത്തേ വുത്തോയേവ. യഥാഹ - ''യ്വായം, ആവുസോ, മതോ കാലങ്കതോ,

തസ്സ കായസങ്ഖാരാ നിരുദ്ധാ പടിപ്പസ്സദ്ധാ, വചീസങ്ഖാരാ... ചിത്തസങ്ഖാരാ നിരുദ്ധാ പടിപ്പസ്സദ്ധാ, ആയു പരിക്ഖീണോ, ഉസ്മാ വൂപസന്താ, ഇന്ദ്രിയാനി പരിഭിന്നാനി. യോ ചായം ഭിക്ഖു സഞ്ഞാവേദയിതനിരോധം സമാപന്നോ, തസ്സാപി കായസങ്ഖാരാ നിരുദ്ധാ പടിപ്പസ്സദ്ധാ, വചീസങ്ഖാരാ... ചിത്തസങ്ഖാരാ നിരുദ്ധാ പടിപ്പസ്സദ്ധാ, ആയു അപരിക്ഖീണോ, ഉസ്മാ അവൂപസന്താ, ഇന്ദ്രിയാനി അപരിഭിന്നാനീ"തി (മ॰ നി॰ ൧.൪൫൭).

൮൮൪. **നിരോധസമാപത്തി സങ്ഖതാ**തിആദിപുച്ഛായം പന സങ്ഖതാതിപി അസങ്ഖതാതിപി ലോകിയാതിപി ലോകുത്തരാതിപി ന വത്തബ്ബാ. കസ്മാ? സഭാവതോ നത്ഥിതായ. യസ്മാ പനസ്സാ സമാപജ്ജന്തസ്സ വസേന സമാപന്നാ നാമ ഹോതി, തസ്മാ നിപ്ഫന്നാതി വത്തും വട്ടതി, നോ അനിപ്ഫന്നാ.

ഇതി സന്തം സമാപത്തിം, ഇമം അരിയനിസേവിതം;
ദിട്ഠേവ ധമ്മേ നിബ്ബാനമിതിസങ്ഖം ഉപാഗതം;
ഭാവേത്വാ അരിയം പഞ്ഞം, സമാപജ്ജന്തി പണ്ഡിതാ.

യസ്മാ തസ്മാ ഇമിസ്സാപി, സമാപത്തിസമത്ഥതാ;
അരിയമഗ്ഗേസു പഞ്ഞായ, ആനിസംസോതി വുച്ചതീതി.

ആഹുനേയ്യഭാവാദിസിദ്ധികഥാ

൮൮൫. **ആഹുനേയ്യഭാവാദിസിദ്ധീ**തി ന കേവലഞ്ച നിരോധസമാപത്തിയാ സമാപജ്ജനസമത്ഥതാവ, അയം പന ആഹുനേയ്യഭാവാദിസിദ്ധിപി ഇമിസ്സാ ലോകുത്തരപഞ്ഞാഭാവനായ ആനിസംസോതി വേദിതബ്ബോ. അവിസേസേന ഹി ചതുബ്ബിധായപി ഏതിസ്സാ ഭാവിതത്താ ഭാവിതപഞ്ഞോ പുഗ്ഗലോ സദേവകസ്സ ലോകസ്സ ആഹുനേയ്യോ ഹോതി പാഹുനേയ്യോ ദക്ഖിണേയ്യോ അഞ്ജലീകരണീയോ അനുത്തരം പുഞ്ഞക്ഖേത്തം ലോകസ്സ.

൮൮൬. വിസേസതോ പനേത്ഥ പഠമമഗ്ഗപഞ്ഞം താവ ഭാവേത്വാ മന്ദായ വിപസ്സനായ ആഗതോ മുദിന്ദ്രിയോപി **സത്തക്ഖത്തുപരമോ** നാമ ഹോതി, സത്തസുഗതിഭവേ സംസരിത്വാ ദുക്ഖസ്സന്തം കരോതി. മജ്ഝിമായ വിപസ്സനായ ആഗതോ മജ്ഝിമിന്ദ്രിയോ **കോലംകോലോ** നാമ ഹോതി, ദ്വേ വാ തീണി വാ കുലാനി സന്ധാവിത്വാ സംസരിത്വാ ദുക്ഖസ്സന്തം കരോതി. തിക്ഖായ വിപസ്സനായ ആഗതോ തിക്ഖിന്ദ്രിയോ **ഏകബീജീ** നാമ ഹോതി, ഏകഞ്ഞേവ മാനുസകം ഭവം നിബ്ബത്തേത്വാ ദുക്ഖസ്സന്തം കരോതി.

൮൮൭. ദുതിയമഗ്ഗപഞ്ഞം ഭാവേത്വാ **സകദാഗാമീ** നാമ ഹോതി, സകിദേവ ഇമം ലോകം ആഗന്ത്വാ ദുക്ഖസ്സന്തം കരോതി.

൮൮൮. തതിയമഗ്ഗപഞ്ഞം ഭാവേത്വാ **അനാഗാമീ** നാമ ഹോതി. സോ ഇന്ദ്രിയവേമത്തതാവസേന അന്തരാപരിനിബ്ബായീ, ഉപഹച്ചപരിനിബ്ബായീ, അസങ്ഖാരപരിനിബ്ബായീ, സസങ്ഖാരപരിനിബ്ബായീ, ഉദ്ധംസോതോ അകനിട്ഠഗാമീതി പഞ്ചധാ. ഇധ വിഹായനിട്ഠോ ഹോതി. തത്ഥ **അന്തരാപരിനിബ്ബായീ**തി യത്ഥ കത്ഥചി സുദ്ധാവാസഭവേ ഉപപജ്ജിത്വാ ആയുവേമജ്ഝം അപ്പത്വാവ പരിനിബ്ബായതി. **ഉപഹച്ചപരിനിബ്ബായീ**തി ആയുവേമജ്ഝം അതിക്കമിത്വാ പരിനിബ്ബായതി. **അസങ്ഖാരപരിനിബ്ബായീ**തി

അസങ്ഖാരേന അപ്പയോഗേന ഉപരിമഗ്ഗം നിബ്ബത്തേതി. **സസങ്ഖാരപരിനിബ്ബായീ**തി സസങ്ഖാരേന സപ്പയോഗേന ഉപരിമഗ്ഗം നിബ്ബത്തേതി. **ഉദ്ധംസോതോ അകനിട്ഠഗാമീ**തി യത്ഥുപപന്നോ, തതോ ഉദ്ധം യാവ അകനിട്ഠഭവാ ആരുയ്ഹ തത്ഥ പരിനിബ്ബായതി.

൮൭൭. ചതുത്ഥമഗ്ഗപഞ്ഞം ഭാവേത്വാ കോചി **സദ്ധാവിമുത്തോ** ഹോതി, കോചി **പഞ്ഞാവിമുത്തോ** ഹോതി, കോചി **ഉഭതോഭാഗവിമുത്തോ** ഹോതി, കോചി **തേവിജ്ജോ,** കോചി **ഛളഭിഞ്ഞോ,** കോചി **പടിസമ്ഭിദപ്പഭേദപ്പത്തോ** മഹാഖീണാസവോ. യം സന്ധായ വുത്തം ''മഗ്ഗക്ഖണേ പനേസ തം ജടം വിജടേതി നാമ . ഫലക്ഖണേ വിജടിതജടോ സദേവകസ്സ ലോകസ്സ അഗ്ഗദക്ഖിണേയ്യോ ഹോതീ''തി.

> ഏവം അനേകാനിസംസാ, അരിയപഞ്ഞായ ഭാവനാ;
> യസ്മാ തസ്മാ കരേയ്യാഥ, രതിം തത്ഥ വിചക്ഖണോ.

൮൭൮. ഏത്താവതാ ച -

> സീലേ പതിട്ഠായ നരോ സപഞ്ഞോ, ചിത്തം പഞ്ഞഞ്ച ഭാവയം;
> ആതാപീ നിപകോ ഭിക്ഖു, സോ ഇമം വിജടയേ ജടന്തി. -

ഇമിസ്സാ ഗാഥായ സീലസമാധിപഞ്ഞാമുഖേന ദേസിതേ വിസുദ്ധിമഗ്ഗേ സാനിസംസാ പഞ്ഞാഭാവനാ പരിദീപിതാ ഹോതീതി.

ഇതി സാധുജനപാമോജ്ജത്ഥായ കതേ വിസുദ്ധിമഗ്ഗേ

പഞ്ഞാഭാവനാധികാരേ

പഞ്ഞാഭാവനാനിസംസനിദ്ദേസോ നാമ

തേവീസതിമോ പരിച്ഛേദോ.

നിഗമനകഥാ

൮൭൯. ഏത്താവതാ ച -

> ''സീലേ പതിട്ഠായ നരോ സപഞ്ഞോ, ചിത്തം പഞ്ഞഞ്ച ഭാവയം;
> ആതാപീ നിപകോ ഭിക്ഖു, സോ ഇമം വിജടയേ ജട''ന്തി. -

ഇമം ഗാഥം നിക്ഖിപിത്വാ യദവോചുമ്ഹ -

> ''ഇമിസ്സാ ദാനി ഗാഥായ, കഥിതായ മഹേസിനാ;
> വണ്ണയന്തോ യഥാഭൂതം, അത്ഥം സീലാദിഭേദനം.

> ''സുദുല്ലഭം ലഭിത്വാന, പബ്ബജ്ജം ജിനസാസനേ;
> സീലാദിസങ്ഗഹം ഖേമം, ഉജും മഗ്ഗം വിസുദ്ധിയാ.

> ''യഥാഭൂതം അജാനന്താ, സുദ്ധികാമാപി യേ ഇധ;
> വിസുദ്ധിം നാധിഗച്ഛന്തി, വായമന്താപി യോഗിനോ.

“തേസം പാമോജ്ജകരണം, സുവിസുദ്ധവിനിച്ഛയം;
മഹാവിഹാരവാസീനം, ദേസനാനയനിസ്സിതം.

“വിസുദ്ധിമഗ്ഗം ഭാസിസ്സം, തം മേ സക്കച്ച ഭാസതോ;
വിസുദ്ധികാമാ സബ്ബേപി, നിസാമയഥ സാധവോ”തി.

സ്വായം ഭാസിതോ ഹോതി.

വ്വൻവ. തഥ ച -

തേസം സീലാദിഭേദാനം, അത്ഥാനം യോ വിനിച്ഛയോ;
പഞ്ചന്നമ്പി നികായാനം, വുത്തോ അട്ഠകഥാനയേ.

സമാഹരിത്വാ തം സബ്ബം, യേഭുയ്യേന സനിച്ഛയോ;
സബ്ബസങ്കരദോസേഹി, മുത്തോ യസ്മാ പകാസിതോ.

തസ്മാ വിസുദ്ധികാമേഹി, സുദ്ധപഞ്ഞേഹി യോഗിഹി;
വിസുദ്ധിമഗ്ഗേ ഏതസ്മിം, കരണീയോവ ആദരോതി.

വ്വൻന. വിഭജ്ജവാദിസേട്ഠാനം , ഥേരിയാനം യസസ്സിനം;
മഹാവിഹാരവാസീനം, വംസജസ്സ വിഭാവിനോ.

ഭദന്തസങ്ഘപാലസ്സ, സുചിസല്ലേഖവുത്തിനോ;
വിനയാചാരയുത്തസ്സ, യുത്തസ്സ പടിപത്തിയം.

ഖന്തിസോരച്ചമേത്താദി-ഗുണഭൂസിതചേതസോ;
അജ്ഝേസനം ഗഹേത്വാന, കരോന്തേന ഇമം മയാ.

സദ്ധമ്മട്ഠിതികാമേന , യോ പത്തോ പുഞ്ഞസഞ്ചയോ;
തസ്സ തേജേന സബ്ബേപി, സുഖമേധന്തു പാണിനോ.

വ്വൻ൫. വിസുദ്ധിമഗ്ഗോ ഏസോ ച, അന്തരായം വിനാ ഇധ;
നിട്ഠിതോ അട്ഠപഞ്ഞാസ-ഭാണവാരായ പാളിയാ.

യഥാ തഥേവ ലോകസ്സ, സബ്ബേ കല്യാണനിസ്സിതാ;
അനന്തരായാ ഇജ്ഝന്തു, സീഘം സീഘം മനോരഥാതി.

വ്വൻ൪. പരമ വിസുദ്ധ സദ്ധാ ബുദ്ധി വീരിയ പടിമണ്ഡിതേന സീലാചാരജ്ജവ മദ്ദവാദിഗുണസമുദയസമുദിതേന സകസമയ സമയന്തരഗഹനജ്ഝോഗാഹണസമത്ഥേന പഞ്ഞാവേയ്യത്തിയസമന്നാഗതേന തിപിടകപരിയത്തിഭേദേ സാട്ഠകഥേ സത്ഥുസാസനേ അപ്പടിഹതഞാണപ്പഭാവേന മഹാവേയ്യാകരണേന
കരണസമ്പത്തിജനിതസുഖവിനിഗ്ഗതമധുരോദാരവചനലാവണ്ണയുത്തേന യുത്തമുത്തവാദിനാ വാദീവരേന മഹാകവിനാ ഛളഭിഞ്ഞാപടിസമ്ഭിദാദി ഭേദഗുണപടിമണ്ഡിതേ ഉത്തരിമനുസ്സധമ്മേ അപ്പടിഹതബുദ്ധീനം ഥേരവംസപ്പദീപാനം ഥേരാനം മഹാവിഹാരവാസീനം വംസാലങ്കാരഭൂതേന വിപുലവിസുദ്ധബുദ്ധിനാ **ബുദ്ധഘോസോ**തി ഗരൂഹി ഗഹിതനാമധേയ്യേന ഥേരേന മുദന്തഖേദകവത്തബ്ബേന കതോ വിസുദ്ധിമഗ്ഗോ നാമ.

വുന്ത്വാവ തിട്ഠതു ലോകസ്മിം, ലോകനിത്ഥരണേസിനം;
ദസ്സേന്തോ കുലപുത്താനം, നയം സീലാദിസുദ്ധിയാ.

യാവ ബുദ്ധോതി നാമമ്പി, സുദ്ധചിത്തസ്സ താദിനോ;
ലോകമ്ഹി ലോകജേട്ഠസ്സ, പവത്തതി മഹേസിനോതി.

ഇതി സാധുജനപാമോജ്ജത്ഥായ കതാ വിസുദ്ധിമഗ്ഗകഥാ,

പാളിഗണനായ പന സാ അട്ഠപഞ്ഞാസഭാണവാരാ ഹോതീതി.

വിസുദ്ധിമഗ്ഗപകരണം നിട്ഠിതം.